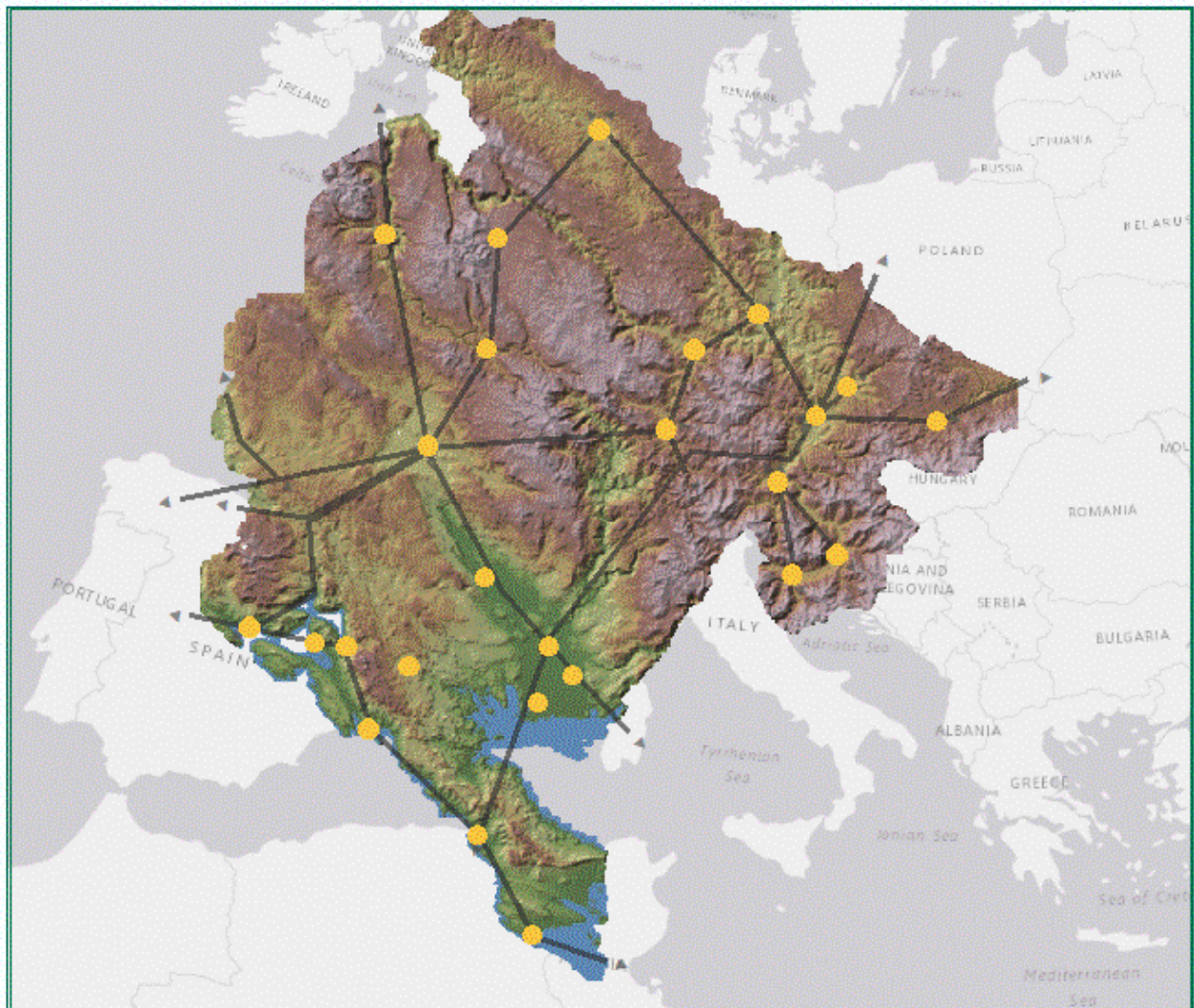

Vlada Crne Gore
Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma

PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2040.g.

NACRT PLANA

Podgorica, oktobar 2023.g.

VLADA CRNE GORE

MINISTARSTVO EKOLOGIJE, PROSTORNOG PLANIRANJA I URBANIZMA

PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2040.g

NACRT PLANA

Podgorica, Oktobar, 2023.g.

Naslov dokumenta: PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2040.g.

Naručilac i nosilac izrade i donošenja planskog dokumenta: Vlada Crne Gore, Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma

Rukovodilac izrade PPCG: mr Svetlana Jovanović, dipl.prostorni planer

Stručni tim za izradu plana:

Uži tim:

mr Svetlana Jovanović, dipl.prostorni planer

dr Nikola Milović, ecc

dr Dragica Mijanović, dipl. geog.

Matko Matko Marohnić, ecc

dr Zoran Miljanić, elektrotehničke nauke

dr Biljana Ivanović, dipl. ing.građ.

dr Slobodan Radusinović, dipl. inž. geologije

mr Vladan Dubljević, geof.

Širi tim:

ORGANIZACIJA I UREĐENJE PROSTORA:

mr Svetlana Jovanović, dipl.pr.planer – koncept organizacije, namjena prostora, mreža naselja, urbani i ruralni razvoj

Ksenija Vukmanović dipl.ing.arh - urbani razvoj, zemljišna politika

mr Dragan Marković, dipl.pr.planer - planiranje mora; zemljišna politika

Mirjana Nikolić, dipl.pr.planer - stanovanje

dr Mladen Krekić – dipl.ing.arh.- smjernice za urbanizam i arhitekturu

Jelena Milić:dipl.ist. geogr saradnik - mreža naselja, zaštita prirode, tehnička obrada;

Gordana Raičević, dipl. ing.arh. saradnik

PRIRODNE KARAKTERISTIKE:

dr Goran Barović. dpl.geograf – geomorfološke karakteristike

dr Slobodan Radusinović, dipl.inž.geologije - geološke, tektonske, inženjersko geološke, mineralne sirovine

dr Milan Radulović, - hidrogeološke karakteristike

Jadranka Mihaljević MSc zemljotresnog inženjerstva

Msc Branko Micev, dipl.meteorolog - klimatske karakteristike

Mr Golub Čulafić, dipl. geograf - hidrološke karakteristike

dr sc Velibor Spalević, biotehničke nauke - zemljište i pedološke karakteristike

dr Danka Čaković, biološke nauke - biodiverzitet (faza Koncept)

STANOVNIŠTVO

dr Dragica Mijanović, dipl. geog. - Stanovništvo i demografski razvoj

DRUŠTVENI RAZVOJ

dr Ivan Radević, ecc - društvene djelatnosti

PRIVREDA

dr Nikola Milović, ecc - Privreda - Makroekonomski razvoj

dr. Jovan Đurašković, ecc - privreda

dr Mijat Jocović, ecc - Uslužne djelatnosti

Turizam

mr Siniša Topalović, ecc

Matko Marohnič, ecc

dr Rade Ratković

Josip Mičić, ecc saradnik

Tin Nemčić, ecc.- saradnik

mr Svetlana Jovanović, dipl.pr.planer

Jelena Milić, dipl.geog.

Pomorska privreda

dr Jasmina Četković, ecc

mr Svetlana Jovanović, dipl.pr.planer

dr Željko Ivanović, ing.maš.

Industrija i rudarstvo i Istraživanje ugljovodonika

dr Slobodan Radusinović, dipl. inž. geologije - rudarstvo i industrija

mr Vladan Dubljević, geof. - istraživanje ugljovodonika

Poljoprivreda

dr Božidarka Marković, poljop. nauke

dr Zoran Jovović, poljop.nauke

dr Biljana Lazović. poljop. nauke

Ribarstvo i marikultura

dr Milica Mandić - marikultura

dr Ana Pešić, biološke nauke - ribarstvo

Šumarstvo i drvna inndustrija

Blažo Jokanović, dipl.inž.šumarstva

mr Aleksandar Stijović, dipl.inž.šumarstva (*faza Koncept i Nacrt plana*)

Vodoprivreda

mr Zdenka Ivanović, dipl.ing. hidrograđevine - vodoprivreda i hidrotehnička infrastruktura

INFRASTRUKTURA

Saobraćaj

dr Biljana Ivanović

Pomorski saobraćaj, logistika i intermodalni transport

dr Željko Ivanović, ing.maš.

Energetika

dr Zoran Miljanić, elektrotehničke nauke

Elektronska komunikaciona infrastruktura

Ratko Vujović, dipl.ing el.

Upravljanje otpadom na kopnu

dr Darko Vuksanović

mr Dragan Radonjić

Upravljanje otpadom na moru

dr Milica Mandić

ZAŠTITA PROSTORA

Zaštita prirodne baštine

Vesna Jovović - Zaštita prirode i životne sredine

dr Milica Mandić – zaštita životne sredine mora

msc Sanja Lješević, pejzažni arhitekta - zaštita i plan predjela

Zaštita kulturne baštine

dr Igbala Šabović – Kerović Konzervator Ph.D. arc. - Zaštita kulturne baštine

SMANJENJE RIZIKA OD KATASTROFA

Jadranka Mihaljević MSc zemljotresnog inženjerstva - seizmički rizik

Mr Ljuban Tmusić – Odbrana, zaštita i spašavanje

prof.dr Olivera Injac - Odbrana, zaštita i spašavanje (*faza Koncept*)

msc Branko Micev, dipl.meteorolog - meteorološki hazardi

GRAFIČKA OBRADA:

Ninoslav Mitrić dipl. prostorni planer Gdi

Jelena Milić, dipl.ist.geogr.

Vojkan Gajović dipl. prostorni planer Gdi

Predstavnici opština u radnom timu za izradu Prostornog plana Crne Gore do 2040.g.:

Mijodrag Novović, dipl.pr.planer	<i>Opština Andrijevica</i>
Nikoleta Pavićević, spec.sci.arh	<i>Opština Bar</i>
Darinka Martinović Milošević, dipl. Ing.arh.	
Marko Lalević, dipl.ecc.	<i>Opština Berane</i>
Milica Osmajlić dipl.ing.arh	
Budimka Bošković, dipl.ing.arh.	<i>Opština Bijelo Polje</i>
Marija Mrvaljević, dipl.ing.arh,	<i>Prijestonica Cetinje</i>
Vasilije Otašević, dipl.ing.arh	<i>Opština Danilovgrad</i>
Refik Pirović, dipl.psiholog	<i>Opština Gusinje</i>
Vladislav Velaš,dipl.ing.arh	<i>Opština Herceg Novi</i>
Marina Sekulić, dipl.ing.arh	
Tatjana Bulatović, dipl.ing.građ.	<i>Opština Kolašin</i>
Danijela Jablan, dipl.pr.planer	<i>Opština Kotor</i>
Jović Marković, dipl.ing.el.	<i>Opština Mojkovac</i>
Ana Vukotić, dipl.ing. pejz.arh.	<i>Opština Nikšić</i>
Haris Adrović, dipl.ing.arh.	<i>Opština Petnjica</i>
Slavica Vukanić dipl.pr.planer,	
Ljiljana Đondović dipl.pr.planer	<i>Opština Pljevlja</i>
Bojan Bujisić, dipl.ing.građ.	<i>Opština Plužine</i>
Miljan Barović, dip;.pr. planer	<i>Opština Podgorica</i>
Arbin Kalač, dipl.ing.arh	<i>Opština Rožaje</i>
Vlado Bečanović, dipl.ecc	<i>Opština Šavnik</i>
Milica Manojlović, dipl.ing.arh	<i>Opština Tivat</i>
Toma Gjeloshaj, dipl.ing.arh	<i>Opština Tuzi</i>
Aleksandar Dabović, dipl.ing.arh.	<i>Opština Ulcinj</i>
Vesko Dedeić, dipl.ing.arh.	<i>Opština Žabljak</i>
mr Demir Redžić, dipl.arh.	<i>Opština Plav</i>
Jelena Lazić, m.arh.	<i>Opština Budva</i>
Marija Šćepanović, spec.sci.arh	<i>Opština Zeta</i>
Andrea Grgurović - Pavićević	<i>Opština Danilovgrad</i>

KOMISIJA ZA STRUČNU OCJENU PROSTORNOG PLANA CRNE GORE DO 2040.G.

prof. dr Svetislav Popović, dipl. ing. arh. - predsjednik komisije, urbanizam,

prof. dr sc. Nenad Lipovac, - prostorno planiranje, urbanizam, zakonodavstvo

prof. dr Svetlana Perović, arhitektura

prof. dr Miodrag Vujošević, dipl. ecc., - ekonomija, prostorno planiranje

Stevo Davidovic, privreda

prof. dr Vladan Radulović, dipl. ing. elektrotehnike, - elektroenergetika i OIE

prof. dr Budimir Lutovac, dipl. ing. Elektrotehnike, elektro-komunikaciona infrastruktura

vanr. prof. dr Nevena Vasiljević, dipl.ing.šum.za pejz.arh., - pejzažna arhitektura

doc. dr Miloje Šundić, dipl. biolog, - biologija, životna sredina

dr Dragiša Dabić, dipl. ing. arh. - turizam

dr Natalija Čađenović, dipl. biolog - biologija, životna sredina

dr Dragan Borota, dipl. ing. Šumarstva - šumarstvo

mr Mladen Zagarčanin, dpl. Arheolog - kulturna baština

Ljudevit Boričić, dipl.ing.građ. - saobraćaj

Svjetlana Lalić, dipl. ing. Građevinarstva - hidrotehnika

Vesna D. Vujačić, dipl. ing. Geologije - geologija, min. sirovine, seizmika

Branka Gogić, dipl. prostorni planer - prostorno planiranje

Predstavnici opština u Komisiji za stručnu ocjenu Prostornog plana Crne Gore do 2040.g.

Suzana Crnovršanin, predstavnik opštine Bar

Mihailo Kapisoda, predstavnik Opštine Budva

Miloš Raičević, predstavnik Opštine Berane

Aleksandra Bošković, predstavnik Opštine Bijelo Polje

Snežana Kujović, predstavnik Prijestonice Cetinje

Vasilije Otašević, predstavnik Opštine Danilovgrad

Ranko Kovačević, predstavnik Opštine Herceg Novi

Ljiljana Rakočević, predstavnik Opštine Kolašin

Dušanka Petrović, predstavnik Opštine Kotor

Havaja Prelvukaj, predstavnik Opštine Gusinje

Gorica Zonjić, predstavnik Opštine Andrijevice

Sonja Vuković, predstavnik Opštine Mojkovac i Opštine Petnjica

Mladen Vujović, predstavnik opštine Nikšić

Harun Redžić, predstavnik Opštine Plav

Mira Čolović, predstavnik Opštine Pljevlja

Snežana Vujović, predstavnik Opštine Plužine

Tamara Vučević, predstavnik Glavnog grada Podgorice

Nezerija Kurtagić, predstavnik Opštine Rožaje

Jagoš Tomić, predstavnik Opštine Šavnik

Jasmina Konjević, predstavnica Opštine Tivat i Opštine Ulcinj

Mehmet Tafica, predstavnik Opštine Tuzi

Sava Zeković, predstavnik Opštine Žabljak

Milanka Baljević, opština Zeta

Sektorske studije za potrebe izrade Prostornog plana Crne Gore do 2040.g.

<p>doc. dr Gojko R. Nikolić, prof. dr Mićko Radulović, prof. dr Branislav Glavatović prof. dr Goran Sekulić dr Marko Pajović / dr Slobodan Radusinović dr Budimir Fuštić dr Zlatko Bulić mr Golub Lj. Čulafić;</p> <p>Revident: Akademik Vukić Pulević</p>	Prirodne karakteristike Crne Gore,
<p>doc. dr Dragica Mijanović Glavni ekspert, prof. dr Nikola Milović, prof. dr Mijat Jocović, mr Mileva Brajušković-Popović,</p> <p>Revident: prof. dr Žarko Božović - saradnici</p>	Demografski razvoj,
<p>doc.dr Zdenka Dragašević,</p> <p>Revident: Prof. dr Svetlana Rakočević</p>	Društvene djelatnosti
<p>dr Svetislav G.Popović, d.i.a., dr Milica Dobričić, dipl.pr.planer, dr Miroslava Vujadinović, d.i.a, Marko Martinović, d.i.a., Miroslav Vukčević, d.i.a.,</p> <p>Revident: mr Dragoljub Marković, dipl.pr.planer;</p>	Urbanizacija, razvoj naselja i funkcija urbanih centara
<p>Đorđije Kalezić dipl. inž. arh., Saša Karajović dipl. prost.planer, Jelena Milić dipl. geogr.,</p> <p>Revident: mr. sci. Jadranka Popović dipl.inž.arhitekture;</p>	Organizacija i uređenje prostora,
<p>Prof. dr Nikola Milović,</p> <p>Revident: Prof. dr Milivoje Radović;</p>	Privreda
<p>dr Martin Čalasan, dipl. el. ing. , Bojan Đordan, dipl. el. ing., prof. dr Saša Mujović dipl. el. ing.,</p> <p>Revident: prof. dr Milutin Ostojić, dipl. el. ing.</p>	Energetika
<p>Goran Nikolić, dipl.ecc, Maja Jokanović, dipl.ecc, mr Renata Milutinović;</p> <p>Revident: Prof.dr Nikola Milović;</p>	Industrija
<p>doc. dr Gojko R. Nikolić, prof. dr Zoran Sušić, prof. dr Goran Barović, doc. dr Radovan Đurović,</p>	Kartografija
<p>mr Vladan Dubljević, dipl. ing. geol., Nebojša Koprivica, dipl. ing. geol., Dina Skarep, dipl. ing. geol. Radosav Čović, dipl. pravnik,</p> <p>Revident: dr Slobodan Radusinović, dipl. ing. geol.;</p>	Rudarstvo i istraživanje ugljovodonika
<p>prof. dr Rade Ratković, Prof. dr Ivo Armenko, Dragana Zečević Spec Sci, Milica Vulević, Spec Sci,</p> <p>Revident: prof. dr Ivo Županović;</p>	Turizam
<p>prof. dr Špiro Ivošević, doc. dr Senka Šekularac Ivošević prof.dr Jelena Nikčević, mr Maja Škurić, Ivan Mrakovic,</p> <p>Revident: prof. dr Deda Đelović;</p>	Pomorska privreda
<p>dr Milić Čurović, dr Mirko Knežević, dr Dragana Milošević, dr Ana Topalović, mr Balša Bajagić, Revident: dr Nedeljko Latinović, dr Milica Mandić, mr Slobodan Stijepović;</p> <p>Revident: dr. Nedeljko Latinović, dr Milica Mandić, mr Slobodan Stijepović</p>	Poljoprivreda, šumarstvo, lovstvo i ribolov
<p>prof. dr Mijat Jocović,</p> <p>Revident: dr Jovan Đurašković;</p>	Usluge- trgovina, bankarstvo, tržište kapitala

<p>Simeun Matović, dipl.inž.građ., prof. dr Ljubiša Kuzović, dipl.inž.saob., prof. Dr Draženko Glavić, dipl.inž.saob., dr.Rešad Nuhodžić, dipl.inž.saob., Nebojša Krstajić, dipl.prav., Maja Mijušković, dipl.prav., Dalibor Milošević, dipl.inž.saob., prof. Dr Slaven Tica, dipl.inž.saob., Miloš Vodogaz, dipl.inž.saob.,</p>	<p>Saobraćaj i komunikacije</p>
<p>prof.dr Goran Sekulić, prof. dr Branislav Đorđević, doc. dr Ivana Ćipranić, doc. dr Senka Šekularac, doc. dr Milan Radulović, prof. dr Aleksandar Joksimović,dipl. ing. Rajko Radulović, Revident: Dipl.ing.Momčilo Blagojević;</p>	<p>Vodoprivreda i hidrotehnički sistemi</p>
<p>prof. dr Petar Živković, prof. dr Darko Vuksanovi, mr Dragan Radonjić, Revident:Danilo Medenica;</p>	<p>Upravljanje otpadom</p>
<p>Snežana Laban, dipl.inž.pejz.arh., dr Dragan Roganović, dipl.biolog, Vesna Jovović, dipl.inž.pejz.arh, Revident: mr Sanja Mitrović Lješković,dipl. inž.pejz.arh</p>	<p>Prirodne i pejzažne vrijednosti prostora i zaštita prirode,</p>
<p>doc.dr.sci Boris Ilijanić, dipl.ing.arh.viši konzervator, prof.dr.sci Aleksandar Ćilikov ist.umj. prof.dr.sci Amir Pašić dipl.ing.arh., Marko Ilijanić, spec.sci.arh., Goran Skrobanović, dipl.konzervator, Vesna Vidić, dipl.ing.pej.arh, Miroslava Vujadinović dipl.ing.a, Marko Ilijanić, spec.sci.arh., Revident: dr.sci. Igbala Šabović-Kerović, dipl.ing.arh, dipl.ing.arh.;</p>	<p>Kulturna baština</p>
<p>dr Srđan Janković, dr Mićko Radulović, dr Branislav Glavatović, mr Branko Micev, Revident: mr Luka Mitrović</p>	<p>Elementarne nepogode i rizik od tehničkih incidenata</p>
<p>doc.dr Savo Milašinović, prof.dr Radomir Milašinović admiral Dragan Samardžić, Revident: dr Ivan Mašulović.</p>	<p>Odbrana, zaštita i spašavanje</p>

SADRŽAJ PLANA

ORGANIZACIJA, UREĐENJE I KORIŠĆENJE PROSTORA	14
1. OBRAZLOŽENJE PLANSKOG KONCEPTA (POLAZNE OSNOVE, VIZIJA, PRINCIPI I CILJEVI RAZVOJA)	14
1.1. Polazne osnove	14
1.2. Vizija razvoja	15
1.3. Principi i ciljevi razvoja	17
Opšti ekonomski i društveni razvoj	17
1.4. Opšti ciljevi - prioritete i strateška usmjerenja prostornog razvoja Crne Gore	19
1.5. Specifični sektorski ciljevi	21
2) PLANIRANO RJEŠENJE ORGANIZACIJE, UREĐENJA I KORIŠĆENJA PROSTORA	24
2.1. Opšta struktura uravnoteženog prostornog razvoja	24
Regionalna podjela	24
Saobraćajni razvojni koridori	25
Saobraćajni razvojni pravci	25
Razvojne zone	26
2.2. Oblasti i modaliteti prekogranične saradnje	28
3) DEMOGRAFSKA PROJEKCIJA	30
4) EKONOMSKO - TRŽIŠNA PROJEKCIJA	34
4.1. Koncept makroekonomskog razvoja	34
5) SEKTORSKE PROJEKCIJE – PRIVREDNI DJELATNOSTI	38
5.1. Rudarstvo, industrija i istraživanje ugljovodonika	38
Sektor rudarstva i geoloških istraživanja mineralnih sirovina	38
Industrija	44
Sektor istraživanja i proizvodnje ugljovodonika	45
Snabdijevanje gasom i gasna infrastruktura	46
5.2. Poljoprivreda	48
Opšti ciljevi u daljem razvoju poljoprivrede	48
Posebni – specifični ciljevi	48
Prioritetni ciljevi u kratkom roku – do 2030.	49
Indikatori ostvarenja ciljeva	49
Planske i prostorne smjernice za razvoj poljoprivrede posmatrano po regionima	50
5.3. Marikultura	52
Analiza pogodnosti Bokokotorskog zaliva za razvoj marikulture	52
Pogodnost razvoja marikulture na otvorenom moru crnogorskog primorja	52
Pritisci na sektor marikulture	53
Izazovi u razvoju sektora marikulture	54
Dugoročni ciljevi razvoja i planiranja marikulture u Crnoj Gori	55

Ključni ciljevi razvoja	55
Preporučeni indikatori za buduće praćenje realizacije plana	55
5.4. Šumarstvo, drvna industrija i lovstvo	57
Plan razvoja šumarstva	57
Plan razvoja drvne industrije	60
Plan razvoja lovstva	61
5.5. Turistički razvoj	63
Opšta načela planiranja turističkog razvoja	63
Specifičnosti regiona Crne Gore u planiranju turizma	64
Poseban osvrt na zaštićena područja	69
Model rasta smještajnih kapaciteta u Crnoj Gori	69
Indikatori održivosti	73
Turističke zone	74
5.6. Pomorska privreda	85
6) MJERE ZAŠTITE I PLANIRANJE RAZVOJA PREDJELA	89
6.1. Ciljevi i smjernice razvoja i očuvanja predjela	89
6.2. Koncept zaštite prirode	95
6.3. Koncept usluga ekosistema	107
6.4. Kulturno nasljeđe	109
6.5. Smanjenje rizika od katastrofa i zaštita od elementarnih nepogoda	115
7) MREŽA I OBJEKTI DRUŠTVENE INFRASTRUKTURE – SUPRASTRUKTURE	124
7.1. Razvoj društvenih djelatnosti	124
7.2. Koncept mreže naselja, urbani i ruralni razvoj	126
RURALNA/SEOSKA NASELJA I NJIHOV RAZVOJ	130
SMJERNICE I PRAVCI U ARHITEKTURI CRNE GORE	133
7.3. Stanovanje	141
7.4. Zemljišna politika	142
8) MREŽA I OBJEKTI INFRASTRUKTURE	144
8.1. Saobraćajna infrastruktura	144
8.2. Energetika i elektroenergetska infrastruktura	165
8.3. Projekcija razvoja vodoprivrede	178
8.4. Elektronska komunikaciona infrastruktura	190
8.5. Upravljanje otpadom na kopnu	194
8.6. Otpad u moru	205
9) PODJELA NA ZONE	207
9.1. Razvojne zone i smjernice za izradu niže planske dokumentacije	207
RAZVOJNE ZONE PRIMORSKOG REGIONA	207
RAZVOJNE ZONE SREDIŠNJEG REGIONA	209
RAZVOJNE ZONE SJEVERNOG REGIONA	211
10) BILANSI I KAPACITETI I PREGLED PRIRODNIH RESURSA I POTENCIJALA	215

10.1.	Planirano korišćenje prostora po kategorijama - kartografski mjereno.....	215
10.2.	Urbana i ruralna naselja.....	216
10.3.	Mreža i funkcije naselja u Crnoj Gori.....	216
10.4.	Zaštićena područja prirode.....	218
10.5.	Pregled potencijalnih zaštićenih područja prirode u Crnoj Gori.....	221
10.6.	Pregled najznačajnijih ležišta mineralnih sirovina i aktivnih rudnika u Crnoj Gori.....	222
10.7.	Drumski saobraćaj.....	223
10.8.	Željeznička infrastruktura.....	226
10.9.	Vazdušni saobraćaj.....	226
10.10.	Vodni saobraćaj.....	226
10.11.	Luke od nacionalnog i lokalnog značaja, površine akvatorijuma luka i sidrišta prema postojećem stanju i iskazanim potrebama	226
10.12.	Granični prelazi.....	227
10.13.	Elektronergetska infrastruktura	228
10.14.	Hidrološka mreža	232
10.15.	Izvorišta.....	233
10.16.	Upravljanje otpadom.....	235
11)	USLOVI U POGLEDU PLANIRANIH NAMJENA.....	236
11.1.	Uslovi korišćenja namjene kopna.....	236
11.2.	Uslovi korišćenja i namjene mora.....	240
12)	SMJERNICE ZA SPROVOĐENJE PLANSKOG DOKUMENTA	247
13)	FAZE REALIZACIJE.....	251
14)	IZVOD IZ STRATEŠKE PROCJENE UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU	258

ORGANIZACIJA, UREĐENJE I KORIŠĆENJE PROSTORA

1. OBRAZLOŽENJE PLANSKOG KONCEPTA (POLAZNE OSNOVE, VIZIJA, PRINCIPI I CILJEVI RAZVOJA)

1.1. Polazne osnove

Prostor Crne Gore, njegove prirodne karakteristike i stanovništvo, predstavljaju ključne resurse i osnovu dugoročnog razvoja države u svim oblastima djelovanja. Racionalno sagledavanje svih procesa u domenu korišćenja i namjene prostora, privrede, društvenih djelatnosti, tehničke infrastrukture, zaštite prostora i dugoročno opredjeljenje države da razvoj temelji na principima održivosti, upućuje na potrebu da se definiše dugoročan koncept organizacije, uređenja i korišćenja prostora, kojim će se omogućiti ostvarenje planske vizije i ostvarenje ekonomskog, socijalnog i ekološkog napretka društva. Ostvarenje planskih ciljeva zahtjeva unapređenje sistema planiranja, organizacije i korišćenja prostora i održivo korišćenje raspoloživih potencijala razvoja u državi. Sve sektorske politike u pojedinačnim razvojnim ciljevima moraju slijediti zahtjeve održivog razvoja koji se daju u ovom planu.

Prostor Crne Gore je osnova za razvoj svih lokalnih zajednica i cjelokupnog stanovništva države.

Polazna osnova za definisanje planskog koncepta je održivi razvoj kao opšte opredjeljenje za racionalno korišćenje prostora, koje je definisano i Nacionalnom strategijom razvoja, a podrazumjeva:

- napredan ekonomski razvoj uz podsticanje investicija, inovacija i produktivnosti, uz kontrolu negativnih uticaja ekonomskog rasta na životnu sredinu;
- socijalni razvoj, smanjenje siromaštva i nezaposlenosti, zaštita osjetljivih grupa stanovništva;
- zaštitu prirode i kulturnog naslijeđa, postizanje ravnoteže između intenzivnog razvoja, zaštite prostora i svih segmenata životne sredine i zaštitu zdravlja i bezbjednosti stanovništva,
- usvajanje etičke vizije razvoja kroz unapređenje upravljanja i osnaživanja administrativnih kapaciteta između svih aktera državne i lokalne vlasti, privatnog sektora i civilnog društva,
- decentralizaciju procesa donošenja odluka i učešće javnosti u donošenju odluka preko informisanja, dijaloga, saradnje i poštovanja ljudskih prava,
- izgradnja i očuvanje ljudskog kapitala kao ključnog razvojnog kapaciteta i dugoročnog prosperiteta države. (znanje, vještine, zdravlje kroz povećanje indeksa ljudskog kapitala).
- Zaštita kulturne raznolikosti i identiteta, uz jačanje kohezije cjelokupnog društva;

Planski koncept organizacije prostora Crne Gore za planski period do 2040.godine, uslovljen je narednim obilježjima:

- dostignutim privrednim i društvenim razvojem u državi, kako na regionalnom, tako i na nivou opština,
- globalizacijom i procesima evropskih integracija,
- tržišnom ekonomijom,
- demografskim trendovima i procesima urbanizacije,
- dostignutim nivoom razvoja infrastrukturne opremljenosti i upravljanja otpadom,
- nivoom zaštite prostora, životne sredine i kulturnog naslijeđa;

Definisanim projekcijama razvoja, pravilima i smjernicama, principima i propisima, stvaraju se mogućnosti za pravilno korišćenje resursa, rješavanje ograničenja i konflikata i prisutnih problema u razvoju, uz obavezujući princip da se u svim razvojnim procesima mora obezbjediti kompleksna zaštita prostora i svih segmenata životne sredine.

Planske projekcije razvoja koje se predlažu u Nacrtu plana će se dodatno razmatrati u daljem toku izrade plana, kroz proces konsultacija sa Savjetom za reviziju plana, Obradivačem Strateške procjene za životnu sredinu, učešće svih opština kroz dijalog, mišljenja i preporuka nadležnih Ministarstava, državnih institucija i organizacija i mišljenja iz procesa Javne rasprave, do konačnog Predloga PPCG koji se usvaja na Skupštini Crne Gore. Predlog PPCG mora da odgovara opštim dugoročnim ciljevima razvoja države i potrebama njenog stanovništva. U transparentnom procesu njegove dalje izrade, obezbjediće se konsenzus po svim razvojnim pitanjima koja su od strateškog interesa za planski period do 2040.godine.

1.2. Vizija razvoja

Vizija budućeg razvoja proizilazi iz opštih političkih i stručnih stavova koji se odnose na privredni i društveni razvoj, organizaciju i izgradnju prostora, razvoj infrastrukture, zaštitu prostora i stanovništva Crne Gore i pozicioniranje Crne Gore u red razvijenih evropskih država u Evropskoj Uniji.

- Crna Gora će u narednom periodu slijediti Ustavnu obavezu i **status ekološke države** u kojoj treba da bude ostvaren sklad tradicionalnog načina života čovjeka i njegovog prirodnog okruženja.
- **Čuvaće i unapređivati životnu sredinu** vodu, vazduh i zemljište i vrijednosti biodiverziteta kopna i mora, prihvatljivim načinom korišćenja i sačuvane za generacije koje dolaze.
- **Obezbijediće saniranje ekoloških problema**, smanjenje uticaja na klimatske promjene i na principima “**zelene ekonomije**”, kvalitativno poboljšati rezultate u svim ekonomskim sektorima.
- Planiranjem i načinom korišćenja prostora u svim lokalnim zajednicama će **čuvati i unapređivati obradivo poljoprivredno i šumsko zemljište** i druge prirodne resurse, u cilju dugoročnog ekonomskog razvoja.
- Obezbijediće **očuvanost vrijednih prirodnih predjela**, kroz odgovorno vrjednovanje i sklad određenih funkcija u prostoru sa prirodnim okruženjem, posebno u oblasti urbanog i ruralnog razvoja, izgradnje objekata i infrastrukture.
- Unaprijediće **očuvanje kulturnih vrijednosti** i promovisati ih u cilju turističkog i kulturnog razvoja.
- Obezbijediće **očuvanje kulturne baštine**, predjela i arheoloških lokaliteta u uskom obalnom pojasu i području mora.
- Primjenom **integralnog upravljanja obalnim područjem** ostvariće održivo korišćenje, namjenu i zaštitu područja uskog obalnog pojasa i mora Crne Gore,
- Obezbijediće uravnoteženi **razvoj „plave ekonomije“** kroz raspored aktivnosti kao što su turistička ponuda, ribolov i marikultura, pomorski saobraćaj, kontrolisana eksploatacija mineralnih sirovina, regulisanje plovnih puteva i nautičke i ribarske infrastrukture,
- Kroz projekcije razvoja u svim sektorima privrednih djelatnosti, Crna Gora će u narednom periodu obezbijediti **ravnomjerniji ekonomski razvoj regiona i zaustaviti negativne demografske trendove**, posebno u Sjevernom regionu.
- **Ostvariće privredni i društveni progres i dinamičan proces Evropskih integracija**, uz usvajanje i praktikovanje standarda u svim oblastima rada.
- **Razvijaće društveni standard** razvojem institucija zdravstva, obrazovanja, nauke, kulture, socijalne i dječje zaštite i fizičke kulture i sporta u svim opštinama.
- **Kontrolisaće i unaprijediti urbani razvoj** u cilju dostizanja kvalitetnih urbanih i javnih funkcija u skladu sa humanim principima i prihvaćenim evropskim standardima.
- **Unaprijediće ruralni razvoj** i sačuvati vrijedne ruralne prostore, kao posebnu razvojnu šansu turizma i ukupne privrede i uticati na smanjenje negativnih demografskih trendova u ruralnim područjima, posebno u Sjevernom regionu.
- Crna Gora će **razvojem energetike i energetske infrastrukture** obezbijediti veći udio energije iz obnovljivih izvora i time omogućiti energetska efikasnost, što će pozitivno uticati na ekonomiju i podizanje kvaliteta života u urbanim i ruralnim područjima i doprinjeti i smanjenu emisije gasova sa „efektom staklene bašte“.
- Intenzivnijim **razvojem saobraćaja**, obezbijediće se veća mobilnost i dostupnost i brži i kvalitetniji razvoj u sva tri regiona.
- **U oblasti komunalne infrastrukture**, uložiće dodatne napore u osiguravanju vodosnabdijevanja stanovništva i privrede higijenski kvalitetnom vodom, a prečišćavanjem otpadnih voda i kvalitetnim upravljanjem otpadom obezbijediće zdravu životnu sredinu.
- U narednom periodu **u oblasti turizma** će obezbijediti visokokvalitetne turističke projekte i postaće prestižna mediteranska i planinska država, kroz ponudu planinskog, ruralnog i primorskog turizma, koristeći prednosti zdrave hrane, čiste izvorske vode i bogatih šumskih predjela.
- **U oblasti poljoprivrede** će na dugoročno održiv način koristiti raspoložive prirodne resurse uz strogu zaštitu obradivog poljoprivrednog zemljišta i stimulativne mjere za očuvanje i aktiviranje nekorišćenog poljoprivrednog zemljišta, u cilju podrške ruralnom razvoju.
- **U oblasti šumarstva** obezbijediće unapređenje i očuvanje šumskog potencijala adekvatnim gazdovanjem u šumama.
- **U oblasti upravljanja otpadom** na kopnu i moru, obezbijediće sistem u skladu sa savremenim standardima, generisanjem otpada i smanjenjem i isključivanjem negativnih uticaja na životnu sredinu.
- Uz adekvatne mjere **u oblasti odbrane, zaštite i spašavanja, zaštite od elementarnih nepogoda i kontrole seizmičkog rizika**, obezbijediće se potreban nivo otpornosti i pripremljenosti na moguće

prirodne rizike, čime će se postići dodatna sigurnost za život stanovništva u državi i sigurno ulaganje u ekonomiju.

- **Ostvarenjem sektorskih ciljeva razvoja**, Crna Gora će u planskom periodu biti saobraćajno dostupna, energetska nezavisna, sa uređenijim urbanim i ruralnim naseljima, ekonomski razvijena država na Balkanu, koja će razvijati dobre ekonomske i kulturne odnose sa zemljama u regionu i Evropi.
- **Prepoznavanjem slabosti i ograničenja** u svim oblastima djelovanja, sa nivoa institucija, pristupiće se odgovorno njihovom rješavanju.
- Crna Gora će **slijediti savremene evropske principe**, sa ciljem da postane ekonomski prosperitetna, ekološki čista, ambijentalno privlačna država za život i nova investiciona ulaganja.
- Nakon donošenja plana, **institucionalno će pratiti implementaciju svih usvojenih planskih ciljeva** i u skladu sa zakonskim rješenjima obezbjediti realizaciju plana.

Predložena razvojna vizija se može ostvariti **odabranim scenarijem održivog razvoja** koji predstavlja scenario intenzivnijeg razvoja na temelju politike "zelene ekonomije", koji je prostorno, ekonomski i ekološki prihvatljiv, predloženim planskim projekcijama u svim sektorima datim u planu.

Njime se može obezbjediti uravnotežen regionalni razvoj, ekonomski i socijalno razvijena, ali prije svega ekološki očuvana država. Uz poštovanje aspekata zaštite prostora i životne sredine, obezbjeđuje razvoj zelene ekonomije i prilagođava je potrebama lokalnih zajednica. Obezbeđuje saobraćajno unapređenje u državi, povezivanje sa regionom i Evropom, energetska razvoj i nezavisnost i socijalni i društveni napredak. Realizacijom odabranog scenarija razvoja se obezbjeđuje uravnoteženiji regionalni razvoj i zaustavljanje negativnih demografskih trendova u državi.

Temelji ovog scenarija su:

- održiv prostorni razvoj,
- razvoj privrede,
- razvoj energetike i saobraćaja i
- zaštita temeljnih vrijednosti prostora.

Održivi razvoj integriše ekonomske, društvene i ekološke ciljeve u pravcu ostvarivanja održivog rasta i diverzifikovane privrede, sposobne da se prilagodi izazovima koje nameće globalna ekonomija. Omogućeno je ulaganje u različite sfere privrede kao što su turizam, poljoprivreda, marikultura i ribarstvo, šumarstvo, prehrambena proizvodnja, građevinarstvo, trgovina, pomorska privreda i uslužne djelatnosti.

- Scenario održivog razvoja podrazumjeva visoku ekološku svijest i obavezuje na praćenje sprovođenja politike prostornog razvoja na način da se postigne balans između razvoja i zaštite, uz sprovođenje mjera za ublažavanje negativnih uticaja na životnu sredinu.
- Ovaj scenario razvoja je primjeren zemljama kojima je neophodan intenzivan privredni rast i razvoj, povećanje stope zaposlenosti, korišćenje vlastitih konkurentskih prednosti u svim regionima i područjima i stvaranje dodane vrijednosti, uz izraženu kontrolu nad svim procesima koji imaju uticaje na prostor.
- Podrazumjeva tehnološke inovacije i konkurentsku borbu na globalnom tržištu. Pri ovakvom scenariju razvoja podstiče se koncentracija privrede i društvenih djelatnosti, razvoj grana privrede koje imaju potencijale za razvoj, a nedovoljno su iskorišćeni. Podrazumjeva i podsticanje preduzetničkih kapaciteta i udruživanje proizvodno uslužnih klastera. Rast privrede se bazira na primjeni evropskih (globalnih), standarda, što podrazumjeva izbjegavanje negativnih uticaja na prostor.
- U svojoj realizaciji i ciljevima ka ostvarenju planske vizije, zahtjeva intenzivnu komunikaciju i saradnju državnog i lokalnog nivoa, saradnju između resornih Ministarstava i institucija i stručnu posvećenost svih aktera u realizaciji sektorskih politika razvoja i ukupne politike prostornog razvoja države.

Crna Gora je u strateškim opredjeljenjima na putu ka ovom scenariju razvoja, insistirajući na poštovanju prihvaćenih standarda Evropske Unije u svim oblastima razvoja, posebno sa aspekta zaštite prostora, životne sredine i zdravlja stanovništva. U narednom periodu je potreban ekonomski rast na temelju sopstvenih resursa i podrška od strane evropskih fondova za razvoj.

Prva faza u ostvarivanju ovog scenarija razvoja predstavlja period pokretanja ključnih razvojnih projekata i stvaranje infrastrukturnih preduslova za razvoj, a nakon ostvarivanja konkurentnog razvoja i ulaska u EU, (procjenjuje se u periodu do 2030.g.), po svojim načelima scenario održivog razvoja bi dostigao visok nivo realizacije i potpunu povezanost (koheziju) sa scenarijem zaštite.

1.3. Principi i ciljevi razvoja

Opšti ekonomski i društveni razvoj

Ekonomski razvoj - Strateški ciljevi razvojne i ekonomske politike i povećanje životnog standarda, ostvariće se uz obezbjeđivanje uslova za dinamičniji ekonomski rast i razvoj. Koncept ekonomske politike Crne Gore, definisan u strateškim razvojnim dokumentima, podrazumijava realizaciju mjera koje se odnose na jačanje makroekonomske stabilnosti zemlje, posebno konsolidaciju javnih finansija i povećanje stabilnosti finansijskog sektora, kao i realizaciju mjera koje se odnose na prioritetne sektorske politike i infrastrukturne projekte.

Praćenjem razvoja kroz **opšte strateške, posebne sektorske i prioritetne ciljeve**, rješavaće se strukturni problemi u ekonomiji i time otklanjati ključne prepreke za unapređenje konkurentnosti zemlje i povećanje potencijalnog privrednog rasta na srednji i dugi rok. U navedenom razvojnom kontekstu očekuje se da raste zaposlenost i produktivnost, kao i efikasnost upotrebe svih razvojnih resursa u prostoru.

Ključne mjere i prioriteti čijom primjenom bi Crna Gora efikasno uticala na povećanje međunarodne konkurentnosti zemlje podrazumijevaju sljedeće:

- Ubrzan ekonomski rast i razvoj na principima zelene ekonomije, kojima se vodi računa o zaštiti životne sredine, posebno u oblastima energetike, upravljanja otpadom, izgradnji objekata, vodoprivredi, upravljanju zemljištem i dr.
- Izgradnja infrastrukture koja bi podržala ekspanzivni rast ekonomije, posebno u područjima značajnih razvojnih resursa, ali prisutnih negativnih demografskih procesa, posebno migratornih tokova;
- Unaprijeđenje istraživanja i inovacija u funkciji razvoja, kako bi se jačala konkurentnost domaćih kompanija (sprovođenje prioriteta Strategije pametne specijalizacije (S3), koja prepoznaje tri prioriteta: održiv razvoj poljoprivrede i lanac vrijednosti hrane, razvoj energetskog sektora, održivi i turizam na cjelokupnoj teritoriji države, razvoj ICT sektora kao inovacione platforme za sve druge djelatnosti),
- Kreiranje biznis okruženja jednostavnijim i predvidivim u narednom periodu, kroz ekonomske i političko pravne faktore, kao što su smanjenje administrativnih barijera za pokretanje biznisa, kreiranje podsticajnih mehanizama za start-upove, sistem poreskih olakšica, podsticanje konkurencije na svim tržištima, predvidivost kroz kreiranje konzistentne i dugoročno orijentisane ekonomske politike i smanjenje neizvjesnosti u privredi, čime se podiže nivo povjerenja između privrednih aktera i kreatora ekonomskih politika.
- Rješavanje problema strukturnog disbalansa na tržištu rada (visoka nezaposlenost mladih, dugoročna nezaposlenost, ekonomske migracije):
  - Programima povoljne finansijske podrške za pokretanje biznisa u perspektivnim i resursima bogatim djelatnostima. Podsticaji za preduzetništvo i pokretanje biznisa mladih u manje razvijenim regionima - kroz bespovratne ili povoljne kredite za eksploataciju prirodnih resursa, posebno u prioritnim oblastima - u domenu poljoprivrede i prehrambene prerađivačke industrije - i njihovu afirmaciju/plasman kroz turizam...)
  - Reformom sistema obrazovanja - Usklađivanjem potreba tržišta rada sa planovima razvoja sistema obrazovanja. U Crnoj Gori je prisutna i neadekvatna alokacija ljudskih resursa, imajući u vidu specifičnosti tržišta rada (kvantitativna i kvalitativna nepodudarnost ponude rada-broj i struktura radnika i tražnje za radom-iskazane potrebe preduzeća). Struktura sistema obrazovanja mora da odgovara strukturi privrede-potrebama privrede. Npr. sistem srednjeg opšteg obrazovanja potrebno reformisati kroz razvoj specijalizovanog stručnog obrazovanja za sektor usluga – koji dominira u privrednoj strukturi Crne Gore. Visoko obrazovanje treba usmjeriti ka razvoju fleksibilnih i dinamičnih programa mikrokvalifikacija (mjesečne obuke, mjesešni stručni programi za svršene srednjoškolce, kratkoročni specijalizovani kursevi)...
- Jačanje eksterne pozicije zemlje (kroz jačanje izvoznih kapaciteta) i integrisanje crnogorskog biznisa u regionalno i zajedničko tržište Evropske Unije,
- Podsticanje dinamičnog razvoja Sjevernog regiona, u kojem je koncentrisan najveći dio razvojnog potencijala zasnovanog na raspoloživim prirodnim resursima za razvoj turizma, poljoprivrede, posebno u segmentu proizvodnje hrane, šumartsva i drvoprerade i energetike, posebno obnovljivih izvora energije.
- Sinhronizovan razvoj svih privrednih oblasti i međusobna regionalna i međuopštinska saradnja i podrška.

Društveni razvoj – Paralelno sa privrednim razvojem potrebno je da se odvija i razvoj društvenih djelatnosti sa ciljem ispunjavanja uslova iz Strategije Evropa 2020, u definisanim okvirima procesa pridruživanja

Evropskoj Uniji. Jedan od strateških ciljeva razvoja je razvoj obrazovanja, nauke, zdravstva, socijalne i dječje zaštite, djelatnosti kulture, fizičke kulture i sporta. Faktori koji će uticati na dinamiku razvoja u oblastima društvenih djelatnosti su demografska kretanja, ostvarivanje dinamike privrednog i ekonomskog rasta, kao i zakonska regulativa koja reguliše prava korisnika pojedinih djelatnosti, u skladu sa normama i međunarodnim standardima.

Cilj razvoja društvenih djelatnosti je da se zadovolje potrebe stanovništva Crne Gore u svim regionima i njihovim lokalnim zajednicama i podrži koncept dugoročno održivog, uravnoteženog, i kontrolisanog razvoja.

Principi na kojima se temelji planski koncept PPCG, a u cilju ostvarenja razvojne vizije su:

- Održiv prostorni razvoj obezbjeđuje intenzivan ekonomski razvoj, štiti prostor i unapređuje status ekološke države;
- Uspostavljen sistem prostornog i urbanističkog planiranja i prateće zakonske regulative, koji omogućava bržu realizaciju razvojno prihvatljivih i poželjnih projekata, kako u Javnom, tako i u privatnom sektoru;
- Uspostavljeni principi zaštite stanovništva, prostora i životne sredine, omogućavaju dugoročno prihvatljiv i siguran razvoj;
- Racionalno korišćenje resursa u državi, temeljeno na znanju i inovativnosti, pozicionira državu u red razvijenih Evropskih zemalja;
- Postizanje socijalnog razvoja i socijalne kohezije kroz ostvarenje socijalne i etičke razvojne vizije, smanjenje siromaštva, zaštita svih grupa stanovništva i preduzimanje aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti, kroz institucionalne mehanizme i primjenu politike rodne ravnopravnosti.;
- Obezbeđivanje kvaliteta života u svim područjima Crne Gore, unapređenje demografskog potencijala i ravnopravnost u razvoju regiona;
- Otvorenost i saradnja sa državama u neposrednom okruženju, Evropi i svijetu, po svim pitanjima evropskog i globalnog razvoja;

Principi prostornog razvoja, opšti ciljevi i smjernice predstavljaju obaveze koje se moraju slijediti u sektorskim razvojnim politikama i u detaljnoj planskoj dokumentaciji.

Iz opšteg strateškog opredjeljenja o održivom i ekološki prihvatljivom razvoju i vizije da se obezbjede kvalitetni uslovi za život i rad u svim regionima/lokalnim zajednicama, proizilaze opšti i posebni razvojni ciljevi.

1.4. Opšti ciljevi - prioriteti i strateška usmjerenja prostornog razvoja Crne Gore

Cilj 1. Ublažavanje regionalnih nejednakosti

Ravnomjeran regionalni razvoj i podsticaj za razvoj svih lokalnih zajednica, na osnovu sopstvenih razvojnih potencijala, rješavanje konflikata i ograničenja razvoja; ublažavanje postojećih regionalnih nejednakosti u ekonomskom i društvenom razvoju. Da bi se to postiglo potrebno je:

- Podsticanje komplementarnog razvoja u oblastima privrednih i društvenih djelatnosti, infrastrukture i zaštite prostora,
- Isticanje i korišćenje regionalnih prednosti u razvoju i bolja integracija crnogorskog prostora u funkcionalnom smislu.
- Dinamičniji ekonomski i društveni razvoj Sjevernog regiona,
- Koordinacija svih nivoa upravljanja i međuregionalna i opštinska institucionalna saradnju;

Cilj 2. Obezbjedenje kvaliteta života u svim dijelovima Crne Gore prema održivim prostornim i ekološkim kriterijumima

Obezbjedenje nivoa kvaliteta života kroz razvoj privrednih i društvenih djelatnosti i razvoj infrastrukture, posebno u područjima evidentiranog nižeg nivoa razvoja, u manje razvijenim opštinama, a posebno u ruralnim područjima. Usklađivanje i podsticanje razvoja područja sa sličnim razvojnim potencijalima i mogućnostima, kao što su susjedne opštine, zone Nacionalnih Parkova i zaštićenih područja i ostvarivanje međuopštinske saradnje. Prostorni i ekološki kriterijumi se odnose na racionalno planiranje urbanih i ruralnih područja kopna, racionalno planiranje područja mora, na način da se sačuvaju i održivo koriste sva vrijedna zaštićena i potencijalno zaštićena područja.

Razvoj manje razvijenih područja se može podsticati:

- Izgradnjom infrastrukture neophodne za razvoj, (saobraćaj, elektroenergetska, hidrotehnička i elektrokomunikaciona infrastruktura);
- Obezbjedivanjem društvenih djelatnosti i usluga na višem nivou u svim regionima;
- Stvaranjem uslova za rad i privređivanje u opštinama koje su depopulaciono ugrožene;

Cilj 3. Razvoj urbanih i ruralnih područja u skladu sa potencijalima i ograničenjima

Posebno važan aspekt za dalji razvoj je donošenje i sprovođenje politike integralnog urbanog razvoja i unapređenje urbano ruralnih veza u prostoru. Elementi politike održivog urbanog i ruralnog razvoja su:

- Racionalna upotreba prostora i usklađivanje prostornog razvoja sa prirodnim potencijalima i ograničenjima, na kopnu i moru,
- Poštovanje režima korišćenja prostora i pogodnosti terena za izgradnju, posebno u kontekstu seizmičkog rizika i klimatskih promjena;
- Očuvanje prostornog identiteta i definisanje uslova i režima korišćenja prostora,
- Usmjeravanje prostornog razvoja u cilju postizanja maksimalnih pozitivnih efekata i svođenje negativnih efekata na najmanju mjeru ili isključivanje negativnih uticaja;
- Obezbjedivanje racionalne upotrebe prostora i sigurnosti stanovništva kontrolom planskih postupaka i usklađivanjem sektorskih politika koje u realizaciji imaju uticaj na prostor;
- Usklađivanje prostornog razvoja sa prirodnim i prostornim ograničenjima, posebno u skladu sa visokim rizicima;

Cilj 4. Racionalno korišćenje prostora i prirodnih resursa

Racionalna organizacija prostora i korišćenje prirodnih resursa zahtjeva definisanje kvalitetnih planskih okvira na svim planskim nivoima, kako bi se racionalno koristilo zemljište i definisala buduća namjena i korišćenje prostora i racionalno koristili prirodni resursi, uz poštovanje režima zaštite.

- Ograničavanje proširivanja građevinskog područja na racionalnu mjeru,
- Spriječavanje prenamjene poljoprivrednog zemljišta i održavanje proizvodnog potencijala poljoprivrednog zemljišta,
- Usklađivanje namjene zemljišta sa kategorizacijom zemljišta, uz ažuriranje podataka o zemljištu, na nivou nadležnih institucija,
- Kontrola širenja urbanih područja,
- Uravnotežena eksploatacija mineralnih sirovina,

- Ravnomjeran raspored djelatnosti u skladu sa mogućnostima vodosnabdijevanja,
- Podsticanje korišćenja obnovljivih izvora energije,
- Održivi razvoj obalnog područja primjenom principa integralnog upravljanja obalnim područjem uz rješavanje brojnih problema i konflikata u razvoju, plansko usmjeravanja namjena mora i bolja valorizacija prirodnih resursa.

Cilj 5. Integracija Crne Gore u EU

Strateško spoljno političko i razvojno opredjeljenje Crne Gore je dinamičan proces Evropskih integracija i usvajanje evropskih standarda u svim oblastima razvoja. Zato se sve razvojne strategije i politika uređenja prostora usklađuju sa principima i standardima Evropske unije, preuzimanjem i učinkovitim sprovođenjem evropske pravne tekovine (Acquis Communautaire). Kohezijska politika Evropske unije, koja povezuje strukturne i investicione fondove sa razvojnim ciljevima Unije, podrazumijeva sagledavanje regionalnih potencijala, isticanje posebnosti i prednosti u bogatstvu svakog regiona, a sa druge strane neophodnu integraciju prostora. Integracija Crne Gore u EU podrazumijeva:

- Širenje međunarodne ekonomske i druge razmjene na osnovu porasta izvoza i kontrolisanog uvoza,
- nastavak tranzicijskih reformi i uključivanje Crne Gore u evropske tokove integracije, posebno u dijelu institucionalne podrške u razvoju infrastrukture, poljoprivrede, obrazovanja i dr.,
- usklađenost sa ciljevima evropske razvojne politike kojom se teži „ekonomskoj, društvenoj i teritorijalnoj koheziji“, pri čemu planska sektorska opredjeljenja treba da odgovaraju aktuelnim potrebama stanovništva, pozitivnim promjenama i budućim održivim trendovima.

Cilj 6. Razvoj prekogranične saradnje

Za Crnu Goru je od važnosti uspostavljanje intenzivne prekogranične saradnje u oblastima ekonomskog razvoja, saobraćajnog povezivanja, razvoja elektroenergetskog sistema, razvoja turizma, zaštite prirode i kulturnog naslijeđa i kontrole zaštite životne sredine. To podrazumijeva:

- Institucionalnu prekograničnu saradnju i implementiranje međunarodnih Konvencija, protokola i standarda u oblasti zaštite životne sredine i promocije kulture.
- Saradnju sa državama u okruženju u oblastima ekonomskog i društvenog razvoja i razmatranje ključnih infrastrukturnih koridora u saobraćaju i energetici i međusobnu konekciju koridora.

Cilj 7. Implementacija strateških i zakonskih rješenja u prostorno plansku dokumentaciju

Neophodni uslovi za sprovođenje PPCG su uspostavljanje usaglašenosti strategija razvoja u svim oblastima, sa strateškim ciljevima i opredjeljenjima PPCG. To zahtjeva ažuriranje Strategija razvoja po pojedinim oblastima i donošenje nedostajućih strategija, ili strategija kojima je rok važenja pri isteku. Osim toga je važno zakonsko obezbjeđenje uslova za realizaciju plana, prije svega Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata, ali i svih zakona koji se odnose na druge oblasti koje imaju uticaja na prostor.

- Usaglašavanje sektorskih strategija razvoja i stvaranje jedinstvenog i harmoničnog razvojnog okvira kroz sistem institucija i zakonske regulative,
- Implementacija i unapređenje zakonskih rješenja sektorskih politika kao i međunarodnih Konvencija i Protokola koji se odnose na prostorni razvoj, koje je Crna Gora potpisala i usvojila.
- Omogućavanje demokratskog dijaloga i društvene komunikacije, participacija u donošenju odluka i usvajanje kompromisa kao modela u rješavanju razvojnih konflikata;
- Izgradnja institucionalnih kapaciteta i Institucionalno praćenje realizacije plana i izvještavanje.
- Širenje međunarodne ekonomske i druge razmjene.
- Usvojene obavezujućih smjernica i principa prostornog razvoja koji će predstavljati okvir za detaljnu plansku dokumentaciju.

1.5. Specifični sektorski ciljevi

Namjena prostora (površina) - U PPCG se definiše opšta namjena površina¹, tj.(prostora) i korišćenja zemljišta, koja se na detaljnom planskom nivou poštuje i dalje razrađuje. Ciljevi su:

- Definisane opšte kategorije namjene kopna i opšta pravila korišćenja kroz obavezujuće smjernice za detaljniji planski nivo.
- U skladu sa domaćom i međunarodnom regulativom, kao i praksom u oblasti planiranja namjene mora, utvrditi korišćenje i namjenu mora i obale, posebno sa aspekta njegove integralne zaštite. Sagledati interakcije kopna i mora koje se ogledaju u prirodnim procesima i ljudskim aktivnostima, a generišu intervencije i uslovljavaju posebne namjene i režime korišćenja prostora mora i obale.
- Održivo korišćenje, namjena i očuvanje obalnog područja kroz integralno upravljanje i poštovanje režima zaštite prostora.
- Razvoj i očuvanje obalnog područja Crne Gore u skladu sa definisanim instrumentima upravljanja ovim područjem, koje je od posebnog interesa, posebno u dijelu rješavanja problema morskog akvatorija i evidentiranih konflikata u uskom obalnom pojasu,

Razvoj strukture naselja - Struktura naselja se zasniva na podsticanju policentričnog razvoja, razvoju urbanih centara državnog, regionalnog i lokalnog značaja i obezbjeđivanju njihovih funkcija, čime se podstiče željeni uravnotežen razvoj. Cilj je očuvanje i razvoj naselja, demografsko poboljšanje i njihova međusobna povezanost kojom se obezbjeđuje efikasna mobilnost stanovništva, pouzdan transport kao važan uslov razvoja.

Održiva organizacija prostora naselja i ravnomjeran raspored stanovništva u regionima u skladu sa raspoloživim prostorom i prirodnim potencijalima.

- Ostvarenje policentričnosti u sistemu mreže naselja i uspostavljanje funkcionalnih gravitacionih relacija između naselja,
- Razvoj urbanih područja u skladu sa prihvatljivim principima i parametrima za izgradnju, uz kontrolu širenja građevinskih područja i urbana sanacija područja nelegalne gradnje.
- Obezbeđivanje komunalne opremljenosti urbanih i ruralnih naselja,
- Plansko definisanje smjernica za odabir arhitektonskih formi, uz sprovođenje Javnih konkursa za sve javne prostore i objekte u opšteg značaja.
- Zakonski i planski obezbjeđiti sprovođenje procesa legalizacije nelegalnih objekata i rješiti ograničenja ili pak štete u prostoru, koja ti objekti prouzrokuju.
- U oblasti zemljišne politike - obezbjeđiti sveobuhvatan pristup i uspostaviti balans između prava vlasnika zemljišta i javnog interesa.
- Unaprediti stambeni sektor - u pravcu povećanja socijalne, ekonomske i ekološke održivosti, definisati finansijske mehanizme za ostvarivanje javnog interesa u stambenom sektoru i izvršiti usaglašavanje sa EU propisima, posebno u dijelu ekološki održivih rješenja, energetski efikasnih objekata i stvaranja humanijih uslova stanovanja;
- Razvoj i očuvanje ruralnih područja i unapređenje urbano-ruralnih relacija.
- Održiv urbani i ruralni razvoj u skladu sa potencijalima i kapacitetima prostora, prihvaćenim standardima i uspostavljanje kontrole u izgradnji,
- Stanovništvo - Zaustavljanje negativnih demografskih trendova i jačanje demografskog kapaciteta države kao najvažnijeg razvojnog resursa.

Zaštita prirodne i kulturne baštine - Planska projekcija zaštite prirodne i kulturne baštine, uz saniranje posljedica nastalih u uslovima izostale (formalne) systemske zaštite, treba da obezbijedi očuvanje vrijednosti i identiteta prostora i podstakne strategiju odgovoranog, uravnoteženog, održivog razvoja Crne Gore u planskom periodu.

- Systemsko unapređenje integralne zaštite prirodnog i kulturnog naslijeđa kopna i mora i valorizacija prirodnih i kulturnih vrijednosti; zaštita i unapređenje predjela, poštovanje režima zaštite prostora;
- Podsticanje očuvanja biodiverziteta i uključivanje u upravljanje prirodnim resursima, zaštita i ustanovljavanje novih zaštićenih područja, posebno vrijednih i osjetljivih zona;
- Očuvanje ekosistema u skladu sa nacionalnom i međunarodnom regulativom;
- Kod rasporeda djelatnosti u prostoru, na detaljnom planskom nivou treba uključiti analize postojećeg stanja, prirodnih uslova i zaštite životne sredine;

¹ Prema Pravilniku o bližem sadržaju i formi planskog dokumenta

- Očuvanje i unapređenje kulturnog, etničkog, vjerskog, rodnog i dr. identiteta,

Ekonomski - Privredni razvoj - Privredni razvoj temeljiti na sopstvenim resursima i usvajanju evropske ekonomske politike i definisanju zajedničkih ciljeva u skladu sa sa principima otvorene tržišne ekonomije i slobodne konkurencije.

Posebni dugoročni ciljevi i ukupna ekonomska politika na dugi rok baziraće se na **na velikim infrastrukturnim projektima, posebno u oblastima energetika, saobraćaj, turizam i poljoprivreda**. U razvoju privrede, neophodno je prepoznati nove ekonomske inicijative koje se temelje na **zelenoj ekonomiji, energetske efikasnosti i prilagođavanju privrednih aktivnosti na klimatske promjene**. Ciljevi su:

- Unapređenje privrednog i poslovnog ambijenta za dinamičniji ekonomski razvoj države,
- porast učešća investicija u BDP-u.
- jačanje privatnog preduzetništva,
- saradnja javnog i privatnog sektora i dr.
- Brži rast privrede u državi i primjena principa održivog razvoja u svim oblastima, posebno primjena principa zelene ekonomije.

Industrija i rudarstvo - Industrija i rudarstvo je važna grana privrede i u kreiranju politike razvoja uvažavaju se principi i preporuke industrijske politike EU. U svim regionima je odlučujuće važno da se u razvoju industrijskih i rudarskih kapaciteta obezbjedi usklađenost razvojnih potreba sa načelima i kriterijumima ekološke i prostorne zaštite.

- Definisanje strategije i politike korišćenja mineralnih sirovina, uz očuvanje ležišta od drugih namjena u prostoru.
- Uravnotežena, kontrolisana eksploatacija mineralnih sirovina, uz poštovanje propisanih mjera zaštite u toku i nakon eksploatacije;

Poljoprivreda i šumarstvo - Cilj razvoja poljoprivrede je upravljanje prirodnim poljoprivrednim resursima na dugoročno održiv način, uz maksimalno očuvanje životne sredine i postizanje ciljeva zelenog odgovora shodno EU agendi; jačanje konkurentnosti u poljoprivrednoj proizvodnji i unapređenje životnog standarda seoskog stanovništva. To zahtjeva:

- Intenzivan razvoj poljoprivrednih aktivnosti i očuvanje plodnog poljoprivrednog zemljišta za poljoprivrednu proizvodnju i spriječavanje prenamjene u građevinska područja,
- Korišćenje regionalne prirodnih pogodnosti za razvoj specifičnih grana poljoprivrede:

Cilj razvoja šumarstva je razvoj i održivo gazdovanje šumama u cilju unapređenja i multifunkcionalnog gazdovanja čime se ostvaruje privredna i zaštitna uloga, smanjenje negativnih uticaja klimatskih promjena, očuvanje biodiverziteta, očuvanje kvaliteta voda i dr.

Turizam - Razvoj svih vidova turizma, korišćenjem potencijala svih regiona, sa fokusom na visok kvalitet turističke ponude, intenzivniji razvoj turizma u Sjevernom i dijelom Središnjem regionu, posebno u ruralnom, agro, eko i zdravstvenom vidu turizma.

Pomorska privreda (i pomorski saobraćaj) - Povećanje doprinosa pomorske privrede i korišćenje prednosti položaja Crne Gore na Mediteranu; Unapređenje lučkih kapaciteta i infrastrukture za pomorski saobraćaj;

Društveni razvoj - Unapređenje svih segmenata društvenih djelatnosti i formiranje društvenih usluga na cijeloj teritoriji Crne Gore u skladu sa nacionalnim normativima i standardima evropskih zemalja; Podržavanje politike demokratizacije društva i zaštite ljudskih prava;

Saobraćaj – Unapređenje dostupnosti svih područja na teritoriji države razvojem svih vidova saobraćaja u cilju dostizanja bolje međuopštinske, regionalne povezanosti i povezivanje sa jedinstvenim transportnim infrastrukturnim sistemom sa državama u okruženju, Evropom i svijetom.

Energetika - Energetika je jedna od ključnih grana razvoja države. Ključni ciljevi su stvaranje stabilnog energetskeg sistema, povećanje učešća obnovljivih izvora energije, primjena inovacija i smanjenje uicaja na životnu sredinu,

- Razvoj energetike i elektroenergetske infrastrukture do nivoa postizanja sigurnosti snabdijevanja energijom,
- Razvoja konkurentnog tržišta energije i održivog energetskeg razvoja u državi;
- Podsticanje korišćenja obnovljivih izvora energije iz hidropotencijala, energije sunca i vjetra, biomase, uz izbjegavanje konflikata sa drugim namjenama u prostoru i zaštitom životne sredine;
- Dekarbonizacija;

Vodoprivreda - Vodoprivredni sistemi imaju zahtjevne uslove u pogledu prostora. Svi ostali infrastrukturni sistemi se mogu lokacijski prilagođavati, a voda i vodoprivredni objekti imaju stroge zahtjeve. Ističe se značaj strategije upravljanja vodama i strogo poštovanje u detaljnijoj planskoj dokumentaciji čime će se obezbjeđiti da sve vodoprivredne oblasti: korišćenje voda, zaštita voda i zaštita od voda budu podrška planiranom održivom razvoju. Ističe se:

- Teritorijalni raspored djelatnosti, u cilju ravnomjernog razvoja i racionalnog korišćenja vodosnabdijevanja,
- Zaštita kvaliteta površinskih i podzemnih voda i preduzimanje mjera za zaštitu od voda;
- Obezbeđivanje vodosnabdijevanja kvalitetnom vodom cjelokupnog stanovništva urbanih i ruralnih područja;
- Kvalitetan sistem regulisanja otpadnih voda;

Elektronska komunikaciona infrastruktura – dalji razvoj elektrokomunikacione infrastrukture u skladu sa zahtjevima savremenog digitalnog društva;

Upravljanje otpadom – obezbjeđivanje upravljanja otpadom na kopnu i moru i rješavanje nereguliranih odlagališta u svim opštinama. Smanjenje količine otpada, reciklaža i adekvatno zbrinjavanje po svim kategorijama otpada; rješavanje ključnih kritičnih tačaka u područjima izraženih konflikata i narušene ravnoteže prirodne sredine;

Zaštita od seizmičkog rizika i drugih nepogoda - donošenje integralne politike djelovanja države u cilju smanjenja rizika od zemljotresa. Identifikovanje elemenata seizmičkog rizika, utvrđivanje povrjedljivosti, kontrola rizika u svim segmentima od planiranja do izgradnje i upotrebe objekata i podizanje svijesti o obimu i značaju rizika; Postizanje otpornosti države sa aspekta zaštite od seizmičkog rizika i odbrane zemlje od svih prirodnih katastrofa do nivoa prihvatljive otpornosti.

Komunalna opremljenost - Rješavanje ključnih komunalnih problema urbanih i ruralnih naselja i obezbjeđivanje održivog sistema komunalne opremljenosti u svim urbanim središtima.

2) PLANIRANO RJEŠENJE ORGANIZACIJE, UREĐENJA I KORIŠĆENJA PROSTORA

2.1. Opšta struktura uravnoteženog prostornog razvoja

Regionalna podjela

Regionalna podjela Crne Gore definisana je prema geografskim karakteristikama i prirodnim uslovima, formiranim funkcionalnim vezama naselja i ostvarenoj privrednoj strukturi. Regionalni razvoj treba da se temelji na specifičnim resursima svakog regiona, uz intenzivno povezivanje tri regiona u jedinstven privredni i prostorni sistem, većeg nivoa integracije u odnosu na prethodni period.

Primorski region obuhvata razvojne zone Bokokotorskog zaliva, centralnog i južnog primorja. Karakteriše ga relativno gusta naseljenost, veća zastupljenost tercijernih djelatnosti u privredi i značajno viši BDP po stanovniku u odnosu na Sjeverni region.

Uski obalni pojas je u prostornom smislu pod izraženim pritiskom i zahtjeva pažljivo prostorno plansko usmjeravanje i saobraćajno unapređenje, izgradnjom brze primorske saobraćajnice i obilaznica oko gradova, uz obezbjeđivanje i poštovanje principa što manjeg uticaja na životnu sredinu te prirodnu i kulturnu baštinu.

Ključni ciljevi razvoja ovog regiona su posebna kontrola i usmjeravanje urbanog rasta, podizanje nivoa komunalne opremljenosti u naseljima, plansko usmjeravanje, korišćenje i namjena vanurbanih i ruralnih područja, sprovođenje integralnog upravljanja Obalnim područjem i definisanje namjene mora uz njegovu adekvatnu zaštitu, sa posebnim smjernicama i pravilima za zonu Obalnog područja, posebno zone Morskog dobra. Obalni pojas širine 1 km od obalne linije i uži obalni pojas 100 m od obalne zahtjeva posebne režime u detaljnom planiranju, organizaciji korišćenja i namjene i korišćenju prostora.²

Kroz urbani razvoj i sanaciju u urbanim područjima u kojima je narušena prostorna i urbana struktura, neophodna je veća kontrola izgradnje i urbana sanacija. U ruralnom zaleđu Primorskog regiona, neophodno je stimulisati razvoj i obnova u skladu sa definisanim pravilima i planskim parametrima na detaljnijem planskom nivou.

Uski obalni pojas predstavlja područje posebnih vrijednosti, ujedno i najatraktivnije područje, pa stoga i kriterijumi javnog interesa moraju imati prioritet u planiranju daljeg razvoja. U zoni užeg obalnog pojasa potrebno je:

- Obezbjediti integralni pristup u korišćenju i očuvanju obalnog područja Crne Gore,
- Obezbjediti slobodan pristup obali kao prirodnom dobru, javno korišćenje i javni interes u korišćenju morskog dobra; očuvati prirodne plaže i autohtonu vegetaciju;
- Područje Morskog dobra koristiti u skladu sa javnim interesom i zaštititi od devastacije i gradnje pojedinačnih objekata ili više objekata, osim objekata koji su funkcionalno povezani sa morem ili morskom obalom i objekata od javnog interesa, infrastrukturnih objekata i objekata koji zahtijevaju smještaj na obali kao što su brodogradilišta, luke i sl.
- Luke nautičkog turizma planirati u naseljima i izdvojenim građevinskim područjima izvan naselja, u skladu sa prirodnim uslovima i zaštitom životne sredine,
- Očuvati specifične obalne ekosisteme, koristiti prirodna i kulturna dobra u skladu sa zaštitom.

Središnji region obuhvata zone Zetske i Bjelopavličke ravnice, Nikšićkog i Cetinjskog polja, u nizijskom prostoru Crne Gore, koji je okružen karstnim površima. U ovom regionu su smješteni najvažniji administrativni, privredni, obrazovni i zdravstveni centri.

Prostorni uslovi zahtjevaju infrastrukturno opremanje, razvoj privrede i očuvanje vrijednog poljoprivrednog zemljišta. U Središnjem regionu je potrebno unapređenje saobraćajne i ostale infrastrukture, omogućavanje razvoja industrije, turizma, podsticanje razvoja poljoprivrede uz očuvanje poljoprivrednih površina i podizanje administrativnih, zdravstvenih, obrazovnih i kulturnih funkcija na viši nivo.

Potrebno je unaprjeđenje razvoja Prijestonice Cetinje i Glavnog grada Podgorice, uz razvoj grada Nikšića sa predpozicijama za veći broj razvojnih funkcija, industrijskih, obrazovnih, turističkih i dr. Ističe se potreba rješavanja depopulacije u sjeverozapadnom dijelu Središnjeg regiona, rješavanje bezvodnosti u karstnom dijelu regiona i obezbjeđivanje bolje saobraćajne i ostale infrastrukture. Naglašava se i potreba rješavanja evidentiranih ekoloških problema, kao što je eksploatacija pijeska iz korita rijeke Morače i dr.

² Režimi korišćenja su definisani u PPPN za obalno područje Crne Gore i Nacionalnoj strategiji za integralno upravljanje obalnim područjem.

Sjeverni region je formiran od razvojnih zona u dolinama Lima, Tare i Čehotine, Pive i Ibra, u kontaktu sa planinskim područjem. U privrednom smislu je orjentisan na poljoprivredu i šumarstvo, sa izraženom depopulacijom i zahtjeva prioritete razvojne mjere.

Razvoj Sjevernog regiona u planskom periodu treba usmjeriti ka dostizanja bržeg ekonomskog razvoja, aktiviranjem potencijala u turizmu, poljoprivredi i drugim proizvodnim oblastima. Potrebno je rješavanje problema depopulacije i deagrarizacije ruralnog područja, rješavanje nedovoljno kontrolisane eksploatacije šuma, intenzivniji razvoj poljoprivrede, energetike, kao i viši standard društvenih djelatnosti i usluga koji će privući mlađe stanovništvo za život i investiranje u razvoj u ovom regionu. Neophodna je intenzivna zaštita prostora i rješavanje evidentiranih ekoloških problema, posebno u području opštine Pljevlja.

Saobraćajni razvojni koridori

Planski strateški razvojni koridori definišu područja duž kojih se koncentrišu osnovne razvojne aktivnosti i koji zahtjevaju dobru saobraćajnu povezanost. Ti koridori su uslovljeni geografskom strukturom prostora i predviđaju razvoj saobraćaja i drugih namjena u prostoru. (zaštita prostora, turizam, poljoprivreda i dr.).

U prethodnom periodu su planirani koridori poslužili za planiranje saobraćajnih veza kojima se stvaraju uslovi za razvoj i vrši integracija prostora. Realizovan je dio autoputa Bar Boljare kao istočni koridor i poboljšan saobraćaj u zapadnom dijelu saobraćajnicom Risan – Žabljak.

U odnosu na prethodni PPCG, uz predložene razvojne i saobraćajne koridore naglašava se sjeverni razvojni koridor, kojim se ističe potreba intenzivnijeg saobraćajnog povezivanja opština Sjevernog regiona, što uz bolju povezanost sa Centralnim i Primorskim regionom treba da doprinese zaustavljanju negativnih demografskih i privrednih trendova i bržem i intenzivnijem razvoju Sjevernog regiona. Razvojni koridori su:

Istočni razvojni koridor – razvoj istočnog dijela Crne Gore od Bara do granice sa Srbijom, koji uključuje naselja Podgoricu, Andrijevicu, Berane, Kolašin, Mojkovac i Bijelo Polje.

Zapadni razvojni koridor – razvoj zapadnog dijela Crne Gore koji uključuje naselja Herceg Novi, Risan, Grahovo, Nikšić, Šavnik, Žabljak i Pljevlja; uz sekundarne razvojne veze Šavnik - Nikšić – Kolašin i poboljšanje veza Vilusi – Petrovići – Vračenovići, za razvoj zapadnog dijela opštine Nikšić.

Centralni – središnji razvojni koridor – razvoj centralnog dijela Crne Gore od Podgorice ka Danilovgradu, Nikšiću, Plužinama i granici Bosne i Hercegovine i od Podgorice ka Zeti, Tuzima i granici sa Albanijom.

Primorski razvojni koridor – razvoj i intenzivnije povezivanje područja Boke Kotorske sa središnjim i južnim dijelom Primorskog regiona. (Boka Kotorska – Budva - Bar – Ulcinj);

Sjeverni razvojni koridor – kojim se podstiče razvoj Sjevernog regiona i koji uključuje naselja Pljevlja, Bijelo Polje, Berane, Andrijevicu, sa sekundarnim vezama Plav, Gusinja, Petnjica i Rožaje.

Nacrtom PPCG se predlaže veći stepen saobraćajne integracije prostora između regiona i razvojnih zona, odnosno svih lokalnih zajednica. Saobraćajni pravci prema definisanim razvojnim koridorima će pokrenuti i koncentraciju privrednih i društvenih aktivnosti i time doprinijeti ostvarivanju ravnomjernijeg regionalnog razvoja. Taj proces će se oslanjati na postojeću i buduću mrežu najvažnijih saobraćajnica, a započet je izgradnjom dijela autoputa Bar – Boljari i magistralnog puta Risan – Žabljak. Planirani razvojni koridori se poklapaju sa saobraćajnim pravcima.

Saobraćajni razvojni pravci

Najvažniji saobraćajni pravci su:

- **Istočni saobraćajni razvojni pravac:** Bar - Podgorica - Mateševo - Andrijevicu - Berane - Boljare, sa krakima Kolašin - Mojkovac - Bijelo Polje; sekundarne veze prema područjima Plava, Gusinja, Petnjice i Rožaja. U dosadašnjem razvoju Crne Gore, ovaj saobraćajni pravac je predstavljao istočnu osu razvoja Crne Gore u pravcu Bar - Kolašin - granica sa Srbijom. U narednom periodu, izgradnjom prvog crnogorskog autoputa omogućava se intenzivniji razvoj područja opština Andrijevice i Berana. Sekundarne veze prema područjima Plava, Gusinja, Petnjice i Rožaja, omogućiće aktiviranje ovih prirodno bogatih područja i valorizaciju značajnih potencijala za razvoj. Zona područja Kolašina će sekundarnim (magistralnim) pravcima i dalje biti razvojno privlačna, a zona Mojkovca će se pokretanjem intenzivnijeg razvoja pridružiti atraktivnim planinskim područjima Crne Gore. Posebno se akcentu stavlja na potrebu intenzivnijeg razvoja područja Plava, Gusinja i područja Petnjice i Rožaja.
- **Zapadni saobraćajni razvojni pravac:** Herceg Novi - Risan - Grahovo - Nikšić - Šavnik - Žabljak - Pljevlja; sa sekundarnom razvojnom vezom Šavnik - Nikšić - Kolašin (Mateševo - Kolašin -Boan - Šavnik); Vilusi - Petrovići - Vračenovići - državna granica BIH; Nikšić - Velimlje – Crni Kuk – Crkvice – državna granica BIH. Na ovom saobraćajnom koridoru - pravcu stvorene su nove mogućnosti razvoja izgradnjom saobraćajnice od Risna preko Grahova do Žabljaka. U narednom periodu se očekuje

intenzivnije povezivanje razvojnih potencijala Primorskog i Sjevernog regiona u oblasti turizma, ali i ostalih privrednih djelatnosti, čime se otvaraju dodatne mogućnosti u razmjeni poljoprivrednih dobara i drugih usluga i djelatnosti.

- **Primorski saobraćajni razvojni pravac:** Boka Kotorska - (Herceg Novi - Tivat - Kotor) – Budva - Bar - Ulcinj;

Primorski saobraćajni razvojni pravac od Boke Kotorske do Ulcinja, pored prostorne cjelovitosti, oslonja se na aktivnosti i funkcije koje se odvijaju na moru i obali, regionalne infrastrukturne sisteme luku Bar i ostale luke i marine, nautički, kupališni i stacionarni turizam. Morfološka različitost je usloвила i funkcionalnu podijeljenost Primorja na cjeline Boka - Budvanska rivijera i Bar – Ulcinj, koju je u razvojnom smislu potrebno prevazići izgradnjom primorske saobraćajnice i obilaznica oko gradova. Izražena je i orijentacija ovih cjelina dominantno ka Podgorici i u skladu sa tim potreba njihovog boljeg povezivanja sa Cetinjem i Podgoricom, kao i poboljšanje lokalnih veza sa neposrednim zaleđem.

Primorski razvojni pravac je veoma važan zbog značaja luke Bar i povezivanja Bara autoputem i željeznicom na evropske koridora. (TENT – koridor XI), i unapređenja saobraćaja od Herceg Novog (Debeli Brijeg), do Bara i Ulcinja.

- **Središnji saobraćajni razvojni pravac: Nudo - Grahovo - Nikšić - Danilovgrad - Podgorica - državna granica sa Albanijom (Božaj), sa krakom Nikšić - Plužine - državna granica - Šćepan Polje**

Razvojni saobraćajni pravac Središnjeg regiona u narednom periodu treba da ostane značajan pravac razvoja kojim se intenzivnije mogu povezati privredne i društvene aktivnosti, uz dodatne razvojne pokretače u oblasti turizma, poljoprivrede, industrije i razvoja energetskog sektora. U okviru ovog saobraćajnog i razvojnog pravca očekuje se komplementaran i visok privredni razvoj u narednom periodu i značajno saobraćajno unapređenje. Razvoj ovog regiona će dodatno podstaći Jadransko jonski autoput - kontinentalna varijanta.

Osim ovih primarnih razvojnih pravaca, takođe su značajne i sekundarne razvojne veze, kojima će se uspostaviti intenzivnija saradnja između određenih lokalnih zajednica.

- **Sjeverni saobraćajni razvojni pravac: Pljevlja – Bijelo Polje – Berane – Rožaje** sa sekundarnim razvojnim povezivanjem drumskim i željezničkim saobraćajem između Pljevalja i Bijelog Polja. Durmitorsko područje i Žabljak je u prethodnom periodu bolje povezano izgradnjom saobraćajnice od Primorja preko Grahova do Žabljaka, se konekcijom ka Nikšiću, Podgorici i dalje ka Baru. Potrebna je bolja saobraćajna povezanost opštine Pljevlja sa područjem Bijelog Polja i Berana, što će biti ostvareno izgradnjom drumskog i željezničkog saobraćaja. Na taj način se omogućava intenzivnija privredna i ukupna saradnja između opština Sjevernog regiona.

U cilju podrške međuopštinskoj saradnji moguće je saobraćajno povezati zonu Mateševo - Kolašin - Boan - Šavnik. Zona Kolašina je preko Bjelasice i Jelovice saobraćajno povezana sa područjem Berana, što omogućava veću integrisanost prostora u cilju razvoja turizma i poljoprivrede.

Razvojne zone

Nacrtom PPCG do 2040. g. se zadržava podjela na razvojne zone definisane u PPCG do 2020.g., pri čemu su novoformirane opštine postale sastavni dio pripadajuće zone. Nacrtom plana se predlaže kontrolisano korišćenje razvojnih potencijala, sprovođenje prioritetnih aktivnosti u svim regionima i njihovim razvojnim zonama na održiv način, kroz korišćenje sopstvenih potencijala i zaštitu svih segmenata životne sredine, uz potrebno jačanje kapaciteta lokalnih samouprava za realizaciju definisanih politika razvoja.

Razvojne zone Primorskog regiona

- Razvojna zona Boka Kotorska (podzone H.Novi, Kotor, Tivat),
- Razvojna zona Budvansko-petrovačko primorje,
- Razvojna zona Barsko-Ulcinjsko primorje;

Razvojne zone Središnjeg regiona

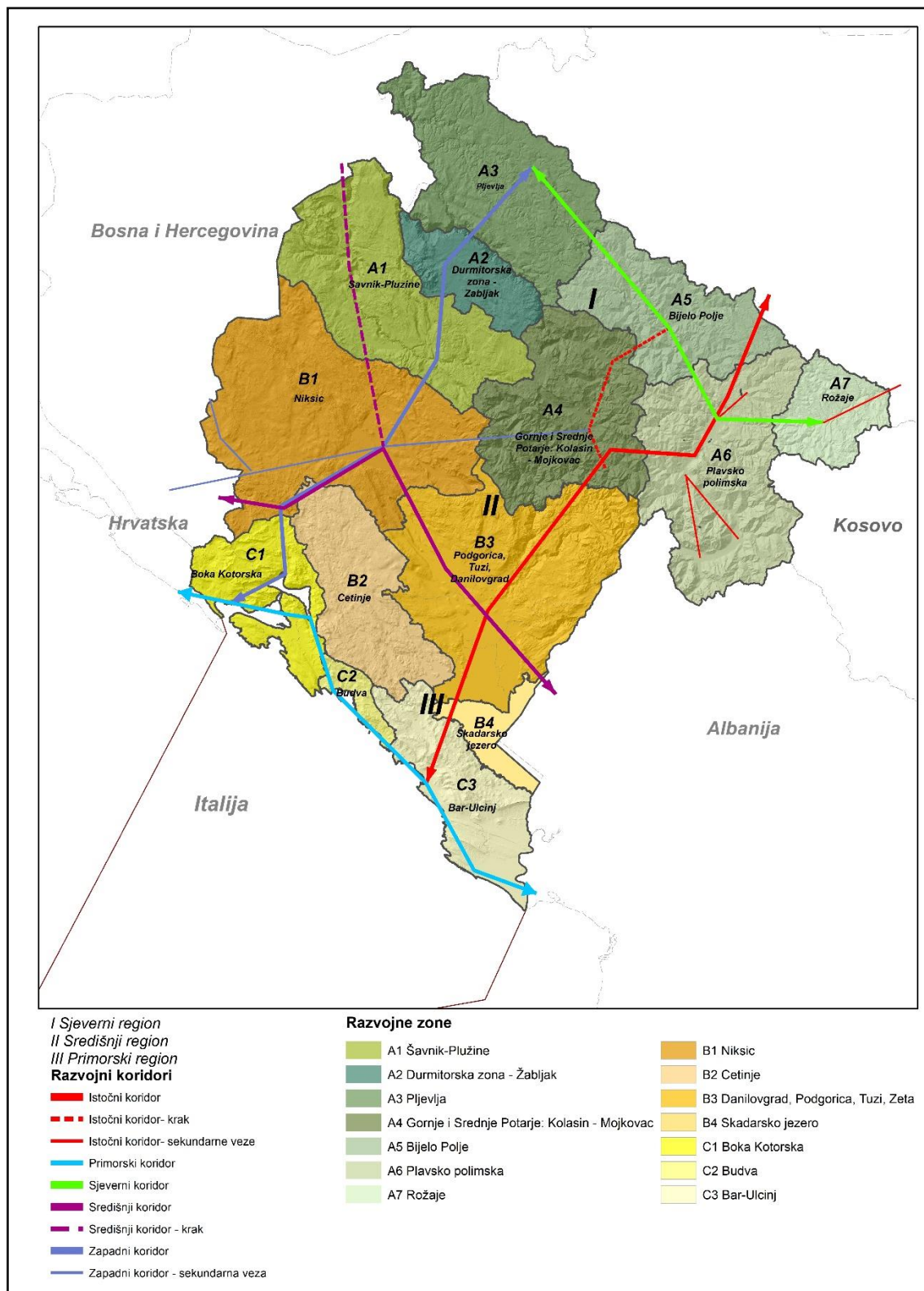
- Razvojna zona sa podzonama Podgorica, Danilovgrad, Tuzi, Golubovci, (Zetsko Bjelopavlička zona),
- Razvojna zona Nikšić,
- Razvojna zona Cetinje,
- Razvojna zona Skadarsko jezero;

Razvojne zone Sjevernog regiona

- Razvojna zona Gornje i Srednje Potarje (Kolašin, Mojkovac),
- Razvojna zona Polimljsko - plavska (Plav, Gusinje, Andrijevića, Berane, Petnjica,

- Razvojna zona Rožaje,
- Razvojna zona Bijelo Polje,
- Razvojna zona Piva (Šavnik, Plužine),
- Durmitorska razvojna zona- Žabljak,
- Razvojna zona Pljevlja;

Između razvojnih zona je neophodna intenzivna međupštinska saradnja, zajedničko rješavanje konflikata u prostoru i stvaranje mogućnosti za komplementaran privredni razvoj, a naročito saradnja u oblasti saobraćajne infrastrukture, energetike, rješavanja problema u upravljanju otpadom i rješavanja uočenih ekoloških problema. Na taj način se podstiče regionalna saradnja i policentrični razvoj u mreži naselja. (Kartogram Planske zone i razvojni koridori 2.1.-1).

Kartogram Planske zone i razvojni koridori 2.1.-1

2.2. Oblasti i modaliteti prekogranične saradnje

Crna Gora je evropska, sredozemna i balkanska zemlja, koja preko luka i aerodroma ima vezu sa svijetom, a drumskim saobraćajem sa neposrednim okruženjem, što podrazumijeva kvalitetnu organizaciju u područjima granice i graničnih prelaza. Državna granica se proteže kopnom, morem jezerima i rijekama, dužine je oko 840, 4km, na kopnu je 571km, na jezerima 50,5km, rijekama 81,3km i moru 137km. Prema Republici Hrvatskoj dužina državne granice je 41, 7km, Bosni i Hercegovini 254, 4km, Republici Srbiji 168,5km, Republici Kosovo 75,6km i Republici Albaniji 207,2km.

Prekogranične zone predstavljaju šire zone u neposrednoj blizini državne granice. S obzirom da je prostor u opštem smislu nedjeljiv, uglavnom su potencijali ili ograničenja u kontaktnim graničnim zonama slični, pa i razvoj treba posmatrati u tom kontekstu i određena razvojna pitanja i probleme rješavati u saradnji sa susjednim državama. To se uglavnom odnosi na pitanja saobraćaja, energetske i ostale infrastrukture, turizma, zaštite prostora i zaštite životne sredine kroz analizu prekograničnih uticaja, povezivanje u kontaktnim zonama Nacionalnih Parkova i dr.

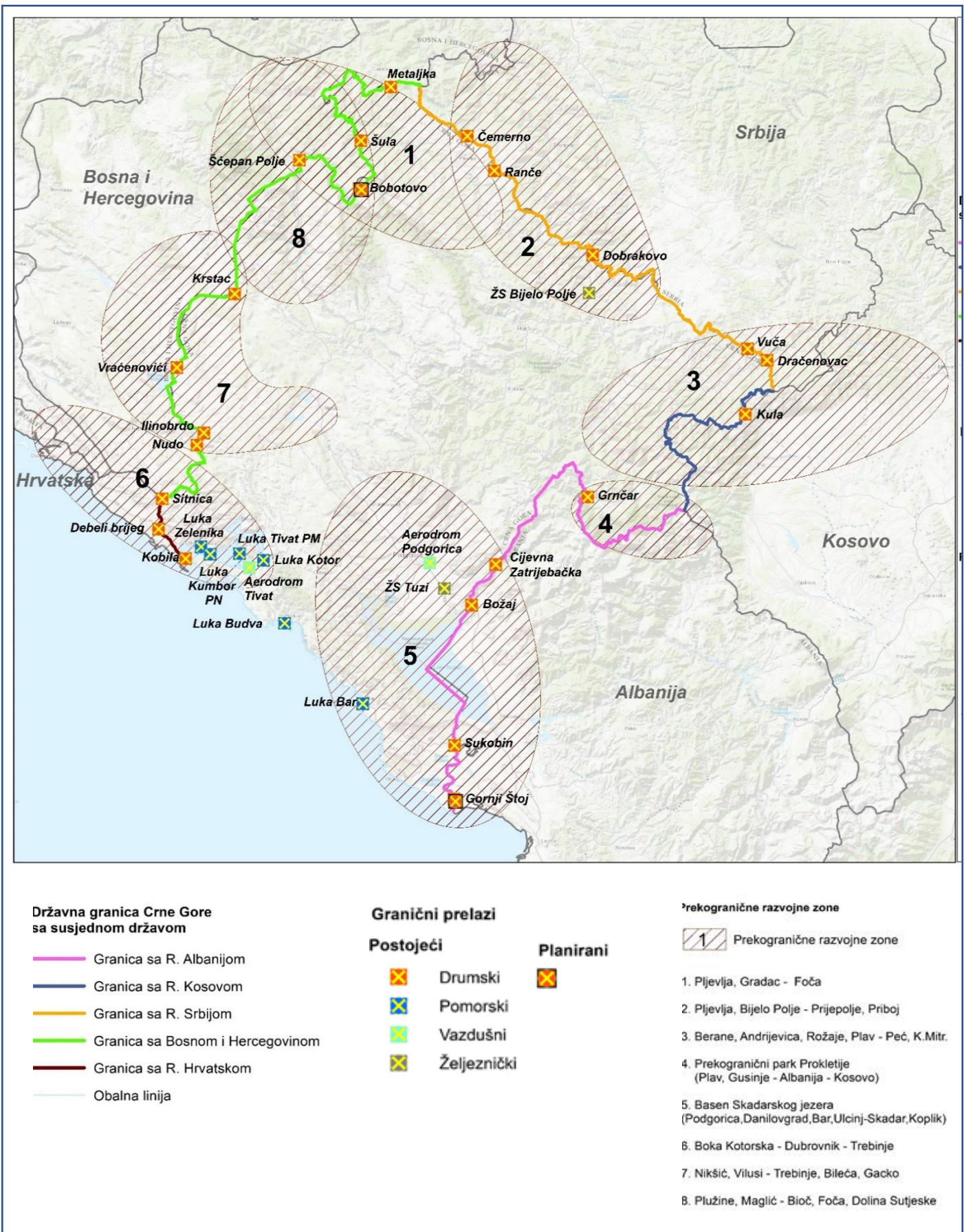
Prekogranične razvojne zone su:

- 1) Pljevlja, Gradac – Foča,
- 2) Pljevlja, Bijelo Polje - Prijepolje, Priboj,
- 3) Berane, Andrijevica, Rožaje, Plav - Peć, Kosovska Mitrovica,
- 4) Prekogranični park Prokletije (Plav, Gusinje – Albanija – Kosovo),
- 5) Basen Skadarskog jezera (Podgorica, Danilovgrad, Bar, Ulcinj – Skadar, Koplík,
- 6) Boka Kotorska – Dubrovnik – Trebinje,
- 7) Nikšić, Vilusi – Trebinje, Bileća, Gacko,
- 8) Plužine, Maglić – Bioč – Foča, dolina Sutjeska,
- 9) Petnjica -Srbija

S obzirom da se Crna Gora i države u okruženju sreću sa sličnim problemima i izazovima u razvoju, zajednički interes je uspostavljanje funkcionalne komplementarnosti i podržavanje opšte proevropske razvojne politike. Zato je potrebno intenziviranje komunikacije na svim nivoima, jačanje poslovnih veza između institucija i nevladinih organizacija i povezivanje gradova u regionu kako bi unapređivali saradnju. I u ovim razvojnim procesima je neophodno infrastrukturno, prije svega saobraćajno unapređenje.

Ovim planom se predviđa nastavak procesa međusobne saradnje i unapređenja tih odnosa u oblasti prostornog razvoja, u skladu sa evropskim principima. U tom kontekstu i granični prelazi će se u dijelu saobraćajne infrastrukture, ali i prostorne organizacije potvrditi kao posebne prostorne zone, u skladu sa relevantnom zakonskom regulativom.

Ciljevi uspostavljanja dobre prekogranične saradnje su: sprovođenje zajedničkih projekata koji se temelje na korišćenju prirodnih uslova i zajedničkih ekonomskih interesa, zaštita životne sredine i promovisanje adaptacije i ublažavanja uticaja klimatskih promjena, podsticanje razvoja turizma, kulture i očuvanje životne sredine. Na taj način se ostvaruje i strateški cilj evropskog okruženja, postizanje ekonomske, socijalne i teritorijalne kohezije. Kvalitetno uspostavljenom prekograničnom saradnjom se dodatno otvara mogućnost korišćenja određenih finansijskih podrški kroz Evropske fondove i postiže bolji kvalitet života stanovništva u tim područjima.

Kartogram 2.-2.-1 Prekogranične razvojne zone

3) DEMOGRAFSKA PROJEKCIJA

Osnovni cilj demografske politike³ je ublažavanje negativnih demografskih trendova u državi, sa posebnim akcentom na rješavanje izraženih problema u Sjevernom regionu i ruralnim prostorima.

Projekcija stanovništva je rađena pod pretpostavkom da će se do 2040. godine projektovani ciljevi (posebno demografski) ostvarivati u planiranom roku, kao i da će spoljne migracije van Crne Gore biti minimalne. Treba imati u vidu da je prirodno kretanje stanovništva najvećeg broja opština negativno, posebno je ugrožen Sjeverni region sa visokom negativnom stopom kod gotovo svih opština. Migracioni bilans najvećeg broja opština (osim Podgorice i Danilovgrada i opština Primorskog regiona) je negativan, pa je realno očekivati da tek poslije 2025. godine počne smirivanje unutrašnjih migracija u Crnoj Gori, da bi poslije 2035. bile svedene na minimum, što bi uticalo na smanjenje stopa opadanja broja stanovnika u Sjevernom regionu i ostalim depopulacionim opštinama u Crnoj Gori. (Tabela 3-1: Projekcija broja stanovnika Crne Gore, regiona i opština do 2040. godine)

Tabela 3-1: Projekcija broja stanovnika Crne Gore, regiona i opština do 2040. godine

Opština/region	2011	2020	2025	2030	2035	2040
Andrijevića	5071	4524	4327	4221	4198	4175
Berane	28488	26400	26228	26360	26452	26544
Bijelo Polje	46051	41709	41296	41461	41668	41876
Gusinje	4027	3994	3876	3833	3829	3825
Žabljak	3569	3020	2836	2745	2699	2653
Kolašin	8380	7084	6738	6614	6587	6561
Mojkovac	8622	7419	7110	6943	6880	6818
Plav	9081	8224	8144	8164	8230	8295
Petnjica	5482	5212	4987	4895	4868	4841
Plužine	3246	2534	2316	2204	2146	2091
Pļjevlja	30786	26534	24745	24139	23729	23325
Rožaje	22964	23032	23236	23980	24963	25987
Šavnik	2070	1494	1313	1222	1161	1103
SJEVERNI REGION	177837	161179	157153	156780	157410	158095
Danilovgrad	18472	18261	18679	19080	19061	19042
Nikšić	72443	68798	66645	66511	67143	67781
Podgorica	174572	191096	200020	208021	216134	224563
Tuzi	11422	12490	12852	13102	13306	13512
Cetinje	16657	14997	14350	14092	14057	14021
SREDIŠNJI REGION	293566	305641	312545	320807	329700	338919
Bar	42048	44276	45360	46630	47983	49374
Budva	19218	22416	24669	26667	28214	29851
Kotor	22601	22772	22733	23017	23432	23854
Tivat	14031	15199	15770	16291	16845	17417
Ulcinj	19921	20225	20053	20153	20365	20579
Herceg Novi	30864	30564	30117	30178	30434	30693
PRIMORSKI REGION	148683	155451	158703	162937	167272	171767
CRNA GORA	620086	622271	628402	640524	654382	668781

³ Demografska politika se može detaljno definisati posebnom strategijom;

Tabela 3.- 2: Projekcija broja stanovnika gradskih naselja (opštinskih centara) do 2040. godine

Opština/region	2011	2020	2025	2030	2035	2040
Andrijevica	1055	1035	1010	1001	995	990
Berane	11193	10537	10627	10680	10717	10755
Bijelo Polje	23105	28230	28233	28332	28431	28530
Gusinje	1722	1742	1725	1715	1713	1712
Žabljak	1737	1512	1465	1455	1430	1406
Kolašin	2747	2475	2428	2408	2398	2388
Mojkovac	3631	3081	3045	3004	2977	2950
Plav	3800	4008	4069	4100	4133	4166
Petnjica	623	688	679	677	673	669
Plužine	1353	1194	1133	1090	1061	1034
Pljevlja	19327	18521	17921	17751	17538	17327
Rožaje	9567	10069	10360	10795	11237	11698
Šavnik	456	328	298	282	288	314
SJEVERNI REGION	80316	83420	82994	83287	83592	83905
Danilovgrad	5170	5185	5325	5461	5466	5472
Nikšić	57278	56227	55311	55477	56004	56536
Podgorica*	154434	171413	179417	186594	193871	201432
Tuzi	4857	6059	6234	6356	6454	6554
Cetinje	13991	13202	12633	12532	12501	12469
SREDIŠNJI REGION	235730	252085	258920	266419	274296	282463
Bar	13586	13436	13766	14151	14561	14984
Budva	13278	15933	17534	18955	20054	21217
Kotor **	9265	9221	9205	9320	9488	9659
Tivat	9390	9303	9653	9972	10311	10661
Ulcinj	10828	10869	10777	10830	10944	11059
Herceg Novi ***	14462	14077	13871	13899	14017	14137
PRIMORSKI REGION	70809	72840	74806	77127	79376	81717
GRADSKA NASELJA	386855	408345	416721	426834	437264	448085

Napomena:

*U gradsko stanovništvo Podgorice ubrojano je gradsko stanovništvo Podgorice i Golubovaca

**U gradsko stanovništvo opštine Kotor ubrojano je gradsko stanovništvo Kotora i Dobrote

***U gradsko stanovništvo Herceg Novog ubrojano je stanovništvo Herceg Novog i Igala

Tabela 3. - 3. Projekcija broja domaćinstava Crne Gore, regiona i opština do 2040. godine

Opština/region	2011	2020	2025	2030	2035	2040
Andrijevica	1666	1636	1492	1456	1448	1440
Berane	8375	8379	8375	8417	8447	8476
Bijelo Polje	13802	13544	13321	13308	13375	13441
Gusinje	1218	1220	1211	1180	1178	1177
Žabljak	1251	1231	1039	996	979	962
Kolašin	2836	2793	2381	2290	2280	2271
Mojkovac	2775	2781	2426	2345	2324	2303
Plav	2383	2390	2303	2298	2316	2335
Petnjica	1389	1371	1371	1332	1324	1317
Plužine	1137	1082	814	770	750	730
Pljevlja	10627	10616	9364	9088	8933	8782

Rožaje	5455	5741	5752	5907	6149	6401
Šavnik	690	668	473	331	314	299
SJEVERNI REGION	53604	53451	50323	49716	49818	49934
Danilovgrad	5477	5598	5660	5782	5776	5770
Nikšić	21538	21307	20827	20785	20982	21182
Podgorica	54577	58191	66673	69340	72045	74854
Tuzi	2769	3263	3672	3743	3802	3861
Cetinje	5697	5552	5125	5033	5020	5008
SREDIŠNJI REGION	90058	93911	101957	104683	107625	110674
Bar	13789	14499	15641	16079	16546	17026
Budva	7042	7118	9137	9877	10450	11056
Kotor	7604	8072	8119	8180	8327	8477
Tivat	4834	5011	5632	5818	6016	6220
Ulcinj	5440	5692	5868	5872	5930	5992
Herceg Novi	11090	11431	11864	11858	11869	11970
PRIMORSKI REGION	49799	51823	56261	57684	59137	60741
CRNA GORA	193461	199185	208541	212083	216580	221349

Tabela 3. - 4. Projekcija broja domaćinstava gradskih naselja (opštinskih centara) do 2040. godine

Opština/region	2011	2020	2025	2030	2035	2040
Andrijevica	353	345	337	345	343	341
Berane	3574	3293	3321	3445	3457	3469
Bijelo Polje	7453	9106	9107	9139	9171	9203
Gusinje	533	544	539	536	535	535
Žabljak	618	560	543	539	530	521
Kolašin	894	853	837	830	827	823
Mojkovac	1231	1027	1015	1001	992	983
Plav	994	1113	1130	1171	1181	1190
Petnjica	129	191	189	193	192	191
Plužine	442	385	365	363	354	345
Pljevlja	6529	6387	6180	6121	6048	5975
Rožaje	2479	2517	2590	2699	2809	2925
Šavnik	153	113	103	97	92	88
SJEVERNI REGION	25382	26436	26256	26481	26532	26589
Danilovgrad	1561	1616	1664	1707	1708	1710
Nikšić	17016	16537	16268	16317	16472	16628
Podgorica	48489	51943	54369	56544	58749	61040
Tuzi	1161	1731	1781	1816	1844	1873
Cetinje	4609	4552	4356	4321	4311	4300
SREDIŠNJI REGION	72836	76380	78438	80704	83083	85550
Bar	4663	4633	4747	4880	5021	5167
Budva	4863	5901	6494	7020	7427	7858
Kotor	3187	3293	3288	3329	3389	3450
Tivat	3301	3323	3448	3561	3683	3808
Ulcinj	3245	3197	3170	3282	3316	3351

Herceg Novi	5430	5414	5335	5346	5391	5437
PRIMORSKI REGION	24689	25761	26481	27418	28227	29071
CRNA GORA	122907	128576	131175	134603	137842	141211

Predlog mjera za zaustavljanje negativnih demografskih trendova u Sjevernom regionu:

- Ulaganje u infrastrukturu (kvalitetnije saobraćajne veze podizanje nivoa ostale tehničke infrastrukture.
- Koordinacija u vođenju i realizaciji ekonomske politike regionalnog razvoja i jačanje međuopštinske saradnje za realizaciju razvojnih projekata u Sjevernom regionu,
- Unapređenje poslovnog ambijenta i uvođenje poreskih olakšica za razvoj i podsticaj investicija u Sjeverni region,
- Unapređenje konkurentnosti Sjevernog regiona prvenstveno u poljoprivredi, turizmu, energetici, drvoprerađi, uvođenje međunarodnog standarda poslovanja, povećanje vrijednosti u proizvodnji i promocija izvoza; korišćenje EU fondova za razvojne projekte u orivredi i infrastrukturi;
- Vođenje stambene politike u cilju stimulisanja mladih za život i rad u regionu (subvencionisanje stambenih kredita, podrška za izgradnju pristupačnih stanova,...)
- mjere za podršku porodici u oblasti zdravstva i obrazovanja (subvencije za rađanje djece, besplatno obrazovanje i zdravstvena zaštita za djecu.)
- Različiti programi podrške, subvencija i podsticaja kordiniranim aktivnostima Vlade i lokalnih samouprava za privlačenje investicija u različite privredne oblasti,
- Obezbeđivanje kvalitetne zdravstvene zaštite;
- Obezbeđivanje i unapređenje obrazovanja, osnivanje visokoškolskih institucija ili programa obuke za tražene vještine,
Promocija zaštite prirode i prirodni ljepota, kojima je Sjeverni region bogat,
- Promocija kulturnog nasleđa, tradicije, eko ietno, ruralnog i zdravstvenog turizma;
- Pripremanje sveobuhvatnog programa u saradnji Vlade ilokalnih vlasti, za realizaciju mjera.

Napomena: U fazi Predlog plana će se obezbijediti podaci o doseljenim strancima u Crnu Goru sa privremenim prebivalištem sa ciljem da budu sastavni dio projekcije stanovništva u narednom periodu.

4) EKONOMSKO - TRŽIŠNA PROJEKCIJA

4.1. Koncept makroekonomskog razvoja

Aktuelna ekonomska politika Crne Gore i ekonomski model razvoja utemeljenje imaju u Ustavu, članu 1, koji kaže da je Crna Gora nezavisna i suverena država, republikanskog oblika vladavine, ali i da je građanska, demokratska, ekološka i država socijalne pravde, zasnovana na vladavini prava.

Ustav u okviru poglavlja ekonomsko uređenje, Principi, u Članu 139: Ekonomsko uređenje zasniva se na slobodnom i otvorenom tržištu, slobodi preduzetništva i konkurencije, samostalnosti privrednih subjekata i njihovoj odgovornosti za preuzete obaveze u pravnom prometu, zaštiti i ravnopravnosti svih oblika svojine. Efikasnost takve politike zavisi od realnosti ciljeva, usklađenost ciljeva i instrumenata, koordiniranosti instrumenata, selekcije najefikasnijih mjera ekonomske politike i pravovremenosti u preduzimanju mjera i instrumenata.

Posljednjih godina značajan ekonomski rast je podstaknut realizacijom krupnih infrastrukturnih projekata sa pozitivnim multiplikativnim efektima, uz angažovanje domaćih resursa i sve atraktivnijom turističkom ponudom. Iako su pozitivni trendovi evidentni u većini sektora, ključni generatori rasta u prethodnih deceniju ipo bili su **građevinarstvo, industrija i turizam**. Dok su glavne prednosti Crne Gore brojni i neiskorišćeni prirodni resursi, limitirajući faktor je **neadekvatna konkurentnost naše ekonomije**.

Ekonomski model zasnovan na slobodnom i otvorenom tržištu uz punu odgovornost države za preuzete obaveze čini Crnu Goru zemljom socijalne pravde.

Sve navedeno je kompatibilno sa dovoljno široko postavljenim konceptom privrednog rasta i razvoja koji se ogleda u povećanju konkurentnosti ekonomije. **Razvijena i konkurentna ekonomija zasnovana je na znanju i resursima koji treba da budu valorizovani, kroz povezane prioritete Istraživačke i inovacione Strategije pametne specijalizacije (S3) za potpuniju iskorišćenost značajnih razvojnih potencijala.** Ovakav koncept razvoja komplementaran je sa postignutim spoljnopolitičkim prioritetom i članstvom u NATO savezu. Praćenje i realizacija ciljeva, mjera i inicijativa vezanih za Strategiju Evropa 2020, povezani su sa ključnim srednjoročnim prioritetom - članstvom u Evropskoj uniji. Strategija S3 usvojena je na Vladi Crne Gore i mi smo jedna od rijetkih država koja nije članica EU a ima ovu strategiju.

Koncept ekonomskog ravoja koji je definisan u Strategiji pametne specijalizacije, odnosi se na razvijenoj i konkurentnoj državi koja je bazirana je tri ključna stateška pravca i to:

- Zdrava Crna Gora;
- Održiva Crna Gora;
- Modernizovana i digitalizovana Crna Gora.

Pravci su usko povezani i predstavljaju logičan nastavak dostizanja ciljeva Strategije Evropa 2020 i orijentaciju ka razvoju koji je zasnovan na znanju, uz očuvanje životne sredine, visokom nivou zaposlenosti, produktivnosti i socijalnoj koheziji, fokusirajući se na tri međusobno povezana prioriteta: pametni rast, održivi rast i inkluzivni rast.

Zdrava Crna Gora - Strateški pravac „Zdrava Crna Gora“, sa unaprijeđenim aspektima primarne, sekundarne i tercijarne zaštite i preventive i novim proizvodima, omogućiće veći kvalitet života, time i prosperitet nacije. Zdrava Crna Gora je središte biomedicinskog razvoja kroz nove tehnologije, proizvodnju lijekova, ljekovitog bilja i organske hrane, uz pružanje specijalizovanih zdravstvenih usluga kao gotovog proizvoda, sa ciljem privlačenja pacijenata i istraživača iz regiona i šire. Zdrava Crna Gora je društvo tehnologije za zdravlje, nauku, blagostanje, regionalnu saradnju i mir.

Održiva Crna Gora - Strateški pravac „Održiva Crna Gora“ odnosi se na ispunjenje ustavne kategorije o Crnoj Gori kao ekološke države. Utemeljena je milenijumskim razvojnim ciljevima, Strategijom Evropa 2020 i osnovnim strateškim dokumentima u Crnoj Gori. Održiva Crna Gora, prije svega, znači dalji razvoj i efikasnu upotrebu prirodnih resursa. Prostor kao najvažniji resurs države mora biti valorizovan tako da ne dođe do njegove devastacije. Razvoj saobraćajne infrastrukture i sanacija „crnih tačaka“ mora se oslanjati na inovativna rješenja i nove tehnologije, za potpunije korišćenje sekundarnih sirovina i adekvatne ponovne upotrebe otpada na principima cirkularne ekonomije, stvarajući tako preduslove za održiv razvoj. Ispunjenje zadatka iz oblasti zaštite životne sredine, posebno onih predviđenih poglavljem 27, pozitivno će uticati na cjelokupnu državu.

Modernizovana i digitalizovana Crna Gora - Strateški pravac „Modernizovana i digitalizovana Crna Gora“ treba da omogući dostizanje standarada EU koji su povezani sa Digitalnom agendom 2020, Strategijom za jedinstveno digitalno tržište i EU inoviranom Industrijskom politikom. Razvoj i primjena ICT od presudnog je značaja za ekonomski razvoj. Dostizanje standarda i ispunjenje ciljeva pomaže razvoju

trgovine, boljem korišćenju kapitala i jačanju nacionalne konkurentnosti. Uvođenje savremenih tehnologija i valorizacija upotrebe raspoloživih sirovina u prioritetnim sektorima dovešće do snabdijevanja tržišta visoko kvalitetnim proizvodima. Temelji ovakvog pravca vezani su za bolju infrastrukturu, e-ekonomiju i informacionu bezbjednost.

Zelena ekonomija/zeleni rast - Važnost primjene koncepta održivog razvoja je jedna od najaktuelnijih tema današnjice, kako u akademskoj i poslovnoj zajednici, tako i u široj javnosti i predstavlja predloženi razvojni scenario u Konceptu PPCG. Održivi razvoj i sa aspekta ukupnog privrednog razvoja podrazumjeva obavezu države da vodi računa o efikasnoj upotrebi raspoloživih resursa, i obezbjedi njihov dugoročni kvalitet i dovoljnost, uz uvažavanje činjenice da su resursi ograničeni, a zagađivanje životne sredine ima svoju granicu.

Crna Gora je prva ekološka država na svijetu. Deklaracijom je definisano strateško opredjeljenje zemlje da usvaja i primjenjuje najviše standarde i norme iz oblasti zaštite životne sredine, očuvanja prirode i ekonomskog razvoja na principima ekološki održivog sistema. Jedan od ključnih instrumenata u realizaciji predloženog scenarija je razvoj zelene ekonomije. To je makroekonomski pristup održivom ekonomskom rastu, koji počiva na principu postizanja rasta dohotka i zaposlenosti kroz investicije koje smanjuju emisiju štetnih gasova i omogućavaju optimalno funkcionisanje Zemljinih ekosistema. Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine integriše zahtjeve UN Agende za održivi razvoj u nacionalni kontekst kroz rješenja za održivo upravljanje sa četiri grupe nacionalnih resursa: ljudskim, društvenim, prirodnim i ekonomskim, koji predstavljaju prioritet ukupnog održivog razvoja crnogorskog društva. Crna Gora kao članica UN istovremeno sprovodi i Agendu 2030 i proces pregovora sa Evropskom unijom.

Usvajanje evropske ekonomske politike i definisanje zajedničkih ciljeva u skladu su sa principima otvorene tržišne ekonomije i slobodne konkurencije.

Kao ključni izazov ekonomske politike ističu se, jačanje uloge države za crnogorske građane, jačanje konkurentnosti crnogorske ekonomije, njene mogućnosti da se suoči sa konkurentskim pritiskom na tržištu Evropske unije, kao i ukupno snaženje svih makroekonomskih indikatora koji upućuju na veću stabilnost i podsticaj za rast.

Ciljevi razvoja

Opšti ciljevi - Aktuelna ekonomska kriza je ograničenje za usvojeni intelektualni okvir djelovanja. Dok kriza u praksi djeluje razorno, sa realnim posljedicama, ona je u teoriji inspiracija i vrijedan eksperiment za validnost naučnog istraživanja, ali i kritika za pojedine ekonomske modele razvoja. I danas, kao mnogo puta do sad, pitanje za ekonomsku teoriju glasi: Kako prevazići krizu i da li je ekonomski model koji je aktuelan dovoljno dobar i može li obezbjediti nastavak pozitivnih rezultata u realnoj ekonomiji?

Ključni izazovi i rizici sa kojima se suočava crnogorska ekonomija su posljedica nekoliko činilaca: (1) ograničenja koja su nastala pod uticajem i usljed pandemije COVID-19, (2) geopolitička situacija izazvana krizom u Ukrajini, (3) galopirajuća inflacija uslovljena pokidanim lancima snabdijevanja i ograničenom ponudom roba na svjetskim tržištima, (4) pooštavanje finansijskih uslova na međunarodnim tržištima i fiskalna održivost i poslednji a ne manje bitan (5) politička nestabilnost i institucionalna kriza.

Poseban segment koji opredjeljuje uspješnost određenog modela ekonomske politike jeste dio međunarodno preuzetih obaveza. Usvajanje evropske ekonomske politike i definisanje zajedničkih ciljeva u skladu su sa principima otvorene tržišne ekonomije i slobodne konkurencije. Ulaskom u pregovore za članstvo u EU, Crna Gora je iskazala spremnost da dijeli zajedničke ciljeve. A oni su vezani za:

- funkcionalnu tržišnu ekonomiju;
- stabilnost kamatnih stopa;
- povećanje konkurentnosti;
- stabilne stope inflacije;
- stabilnost javnih finansija;
- odnosno ukupnu makroekonomsku stabilnost.

Posebni ciljevi - Posebni dugoročni ciljevi i ukupna ekonomska politika na dugi rok mora biti bazirana i dalje na velikim infrastrukturnim projektima, posebno u oblastima energetika, saobraćaj, turizam i poljoprivreda. Aktuelne izazove potrebno je percipirati kao razvojne šanse. Neophodno je prepoznati nove ekonomske inicijative koje kombinuju socio-ekonomski oporavak sa transformacijom ka zelenoj ekonomiji, energetske efikasnosti i prilagođavanju na klimatske promjene. Intenzivan i osmišljen razvoj je jedini put za prevazilaženje ekonomskih izazova izazvanih COVID-19, sa dugoročnim pogledom na valorizaciju domaćih

resursa u funkciji održivog ekonomskog razvoja. Nastavak strukturnih reformi, posebno u sektorima obrazovanja, zdravstva, tržišta rada, socijalnog i penzijskog osiguranja, kao i povećani interes investitora, zajedno sa pozitivnim ekonomskim implikacijama koje donosi proces integracija u EU i NATO, mogu u narednom periodu donijeti nove projekte kao podticaj za ubrzanje ekonomskog razvoja. Na ovaj način se i životni standard građana približava razvijenim državama Evrope.

U prioritetnim sektorima (energetika, turizam i poljoprivreda) možemo izdvojiti sledeće posebne ciljeve⁴:

Poljoprivreda

- Obezbijediti bolju i adekvatniju podršku/pomoć poljoprivrednicima u pripremi potrebne dokumentacije prilikom prijave za dostupna bespovratna sredstva iz IPARD II i budućeg IPARD III programa,
- Promovisati udruživanje malih poljoprivrednih proizvođača u proizvođačke organizacije i promovisati formiranje vertikalnih i horizontalnih klastera;
- Podsticati razvoj centara za preradu i distribuciju poljoprivrednih proizvoda;
- Obezbijediti veći nivo subvencija za primjenu novih tehnologija kako bi se povećala konkurentnost crnogorskih poljoprivrednika
- Poboljšati infrastrukturu ka nedostupnim ili manje dostupnim obradivim površinama, što bi doprinijelo i većoj regionalnoj razvijenosti i smanjenju unutrašnjih migracija.

Turizam

- Raditi na daljem unapredjenju turističke infrastrukture;
- u prvom cilju "raditi na daljem unapređenju saobraćajne infrastrukture posebno za povezivanje Severnog i Primorskog regiona drumskim i železničkim saobraćajnicama, uz razvoj javnog saobraćaja u Primorskom regionu i većim gradovima"
- kompletirati i podizati kvalitet postojeće ponude i izgraditi turističku, saobraćajnu i tehničku infrastrukturu,
- unaprijediti prekograničnu turističku saradnju,
- rezervisati, zaštititi i aktivirati nove prirodne turističke prostore,
- stimulisati socijalni turizam za mlade i stare,
- prostorno-funkcijski strukturirati teritoriju Crne Gore na turističke klastere, destinacije, turističke centre i tranzitne/turing pravce,
- uskladiti politike i regulative razvoja turizma sa evropskim standardima i zakonodavstvom relevantnih državnih sektora,
- podsticati formiranje destinacijskih menadžment organizacija,
- unaprijediti ekonomsko-finansijske mjere kontrole i stimulanja turističkog razvoja i o formirati informacioni i monitoring sistem za praćenje razvoja turizma.

Energetika

- Podići nivo proizvodnje električne energije iz obnovljivih izvora energije,
- Promovisati energetska efikasnost i racionalizovati potrošnju energije, odnosno primijeniti mjere energetske efikasnosti na svim nivoima potrošnje
- Obezbijediti tehničke i regulatorne uslove za nesmetani rad TE Pljevlja, a naročito imajući u vidu da energetska kriza utiče da se i neke zemlje EU okreću proizvodnji električne energije na bazi uglja i pored negativnih klimatskih efekata;
- Pažljivo balansirati odnos udjela proizvodnje električne energije iz obnovljivih i neobnovljivih izvora, a koju aktuelizuje tekuća energetska kriza,
- Stvarati uslove za puno uključivanje veleprodajnog tržišta električne energije u Crnoj Gori u jedinstveno tržište EU;
- U sektoru građevinarstva sprovesti mjere energetske efikasnosti.

---

⁴ CBCG

Tabela 4-1. Preporučeni indikatori za buduće praćenje realizacije plana

Ključni ciljevi	Preporučeni indikatori
Povećanje BDP-a mil. € do 10.000 Realni rast BDP-a (%)	BDP apsolutni iznos, BDP/pc
Dostizanje BDP po stanovniku prema standardu kupovne moći do nivoa Evropskog prosjeka	BDP po stanovniku prema standardu kupovne moći za 2019 godinu
Rast prosječna bruto zarade u Crnoj Gori do evropskog nivoa	1100eura
Dugorčan stabilan i održiv neinflatoran rast	Stopa inflacije
Priliva stranih direktnih investicija iz NATO zemalja i EU	Neto priliv SDI ⁵ (mil €)
Rast Industrijske proizvodnje	snabdijevanje električnom energijom, gasom i parom, i sektor prerađivačke industrije sektor vađenja ruda i kamena
Rast dolazaka i noćenja turista	3 milona turista, 20 miliona nocenja
Građevinski sektor	% učešća u BDP-a
Povećanje učešća trgovine u BDP-u	Bruto dodata vrijednost (Monstat)
Povećanje produktivnosti zaposlenih u sektoru trgovine i rast prometa po stanovniku (norma – EU prosjek)	Ukupan promet/broj zaposlenih Ukupan promet/broj stanovnika
Rast prosječne veličine maloprodajnog objekta (modernizacija objekata i primjena novih standarda)	Broj stanovnika/ukupna prodajna površina u sektoru maloprodaje
Unapređenje (prostorne) regionalne disperzije trgovinske mreže	Rast broja objekata, odnosno ukupne prodajne površine, u nerazvijenim i manjim sredinama (npr. Sjeverni region)
Saobraćaj	broj prevezenih putnika broj avio linija vazdušni, vodeni i kopneni vid saobraćaja sa parametrima

⁵ Strane direktne investicije

5) SEKTORSKE PROJEKCIJE – PRIVREDNI DJELATNOSTI

5.1. Rudarstvo, industrija i istraživanje ugljovodonika

U Crnoj Gori će se nastaviti sa razvojem i proizvodnjom tradicionalnih mineralnih sirovina, kao što su uglj, ruda olova i cinka, boksiti, na način kako to budu diktirale regionalne cijene električne energije, kad je u pitanju uglj, ili svjetske cijene metala, kada su u pitanju metalne mineralne sirovine poput olova i cinka. Kad je u pitanju proizvodnja nemetala, građevinskih materijala ukrasnog i građevinskog kamena, one su zavisne od trenda građevinskih aktivnosti.

Ciljevi razvoja u oblasti rudarstva, industrije i istraživanja ugljovodonika su sljedeći:

- Obezbjediti učešće organa za poslove detaljnih geoloških istraživanja u procesu planiranja detaljne namjene prostora. Potrebno je izvršiti izmjene i dopune zakonskih propisa u dijelu odredbi koje se tiču zaključivanja Ugovora o koncesij, na način da se potpisivanje koncesionih ugovora uslovi pribavljanjem svih odobrenja od relevantnih institucija koja se tiču zaštite zdravlja i zaštite životne sredine.
- Uvažavati i prema potrebi preispitati pri detaljnom planiranju namjenu koncesionih prostora, za koja su dodjeljena prava na geološka istraživanja.
- Podsticati projekte prenamjene eksploatacionih prostora, na kojima je eksploatacija završena, posebno u Primorskom regionu. Eksploatisani prostori se mogu prenamjeniti u prostore za rekreativni sadržaj, sportske terene, izletišta, vještačka jezera, vidikovce, tržne centre, hale i fabrike ili zelene površine.
- Spriječiti nelegalnu eksploataciju čvrstih mineralnih sirovina, posebno tehničko-građevinskog i arhitektonsko-građevinskog kamena.

Aktivnosti na realizaciji ciljeva razvoja sektora rudarstva, istraživanja i proizvodnje ugljovodonika

Rudarstvo i industrija proizvodnje nafte i gasa obezbjeđuju osnovni fundament nepohodan za savremeni razvoj društva. Snabdijevanje metalima i nemetalima, građevinskim materijalima i industrijskim sirovinama kao i energentima čije je geneza vezana za fosilna goriva, vjekovima daje podršku ljudskim nastojanjima za zadovoljenjem potreba aktuelnog životnog standarda i socijalnih stremljenja za njegovim permanentnim poboljšanjem a tu ulogu će zasigurno nastaviti da igra i u budućnosti.

Sektor rudarstva i geoloških istraživanja mineralnih sirovina

Politika, strategije i planovi korišćenja mineralnih sirovina

Ležišta mineralnih sirovina nalaze se u ograničenim geografskim oblastima i formirana su tokom određenih geoloških perioda kroz posebne geološke procese, odnosno ležišta su smještena u područjima koja imaju specifične geološke karakteristike. Ležišta se ne mogu "premjestiti" i moraju se eksploatisati tamo gdje su pronađena.

Eksploatacija većine metalnih mineralnih sirovina i određenih nemetalnih, posebno nekih industrijskih minerala, uslovljena je ekonomskim faktorima, kao što su cijene metala, cijene eksploatacije i prerade, odnosno proizvodnje itd.

Pristup korišćenju resursa nemetalnih mineralnih sirovina kao što su građevinski materijali, a posebno tehničko-građevinskog kamena, zbog tradicionalnog odnosa prema ovoj mineralnoj sirovini, nedovoljno se shvata i dovodi do dodatnih debata vezanih za prostorno planiranje, posebno zbog činjenice što je transport kamenih agregata zbog njihove niske cijene uglavnom ograničen udaljenošću od maksimalno 50 km od urbanih područja, odnosno glavnih centara potrošnje.

Druga važna činjenica je da danas nerentabilna eksploatacija pojedinih ležišta mineralnih sirovina u budućnosti može biti ekonomična i vrlo opravdana, zbog povećanja potražnje i/ili tehnološkog razvoja vezanog za rudarstvo i metalurgiju. Stoga, veoma je važno čuvati prostore na kojima su otkrivene mineralne sirovine, kao i perspektivne prostore za dalja geološka istraživanja, obezbjeđujući da se eksploatacija vrši, kada uslovi budu pogodni

Država Crna Gora, u svojstvu kandidata za članstvo u Eropskoj uniji, pored ostalog, ima zadatak da poštuje i slijedi evropske politike, strategije i inicijative u svim oblastima, pa tako i u oblasti privrede, a odnosi se na racionalno i održivo korišćenje mineralnih sirovina, odnosno na rudarstvo i industriju zasnovanu na korišćenju metalnih, nemetalnih i energatskih mineralnih sirovina.

U Evropskoj uniji je prepoznata važnost obezbjeđivanja pouzdanog i nesmetanog pristupa mineralnim sirovinama u budućnosti, imajući u vidu potrebe evropske industrije, očuvanje velikog broja radnih mjesta i dalji razvoj.

Djelovanje Evropske komisije u ovoj oblasti se ogleda u donošenju Inicijative za mineralne sirovine (2008) koja ima za cilj da obezbijedi: fer i održivo snabdijevanje mineralnim sirovinama sa globalnih tržišta; održivo snabdijevanje mineralnim sirovinama unutar EU i efikasnost, odnosno racionalno korištenje resursa kroz snabdijevanje recikliranim "sekundarnim mineralnim sirovinama". Strategija obuhvata sve mineralne sirovine koje se koriste u evropskoj industriji, izuzimajući materijale iz poljoprivredne proizvodnje i materijale koji se koriste kao goriva (energetske mineralne sirovine).

Evropska komisija takođe objavljuje redovno listu kritičnih mineralnih sirovina (CRM) u Evropskoj uniji. Posljednja objavljena lista CRM (2020) sadrži 30 različitih mineralnih sirovina. Neke od njih, kao što su: boksit, barit, titan, elementi rijetkih zemalja (laki i teški), vanadijum, skandijum i galijum nalaze se u primarnim ležištima mineralnih sirovina u Crnoj Gori i/ili u sekundarnim resursima, odnosno "tehnogenim mineralnim sirovinama" (po nacionalnoj klasifikaciji). Lista kritičnih mineralnih sirovina formira se na osnovu dva glavna kriterijuma i uključuje mineralne sirovine od velikog značaja za ekonomiju EU kao i mineralne sirovine sa potencijalno visokim rizikom za njihovim nesmetanim snabdijevanjem na globalnom tržištu.

Pored navedenog, nakon usvajanja 17 Ciljeva održivog razvoja, od strane Ujedinjenih nacija (2015), Evropska komisija se obavezala da će ove principe primjeniti na sve politike i inicijative Evropske unije. **Izveštaj o rudarstvu i ciljevima održivog razvoja** (2016) je pokazao kako rudarstvo može doprinijeti dostizanju postavljenih ciljeva održivog razvoja.

Evropsko partnerstvo za inovacije (EIP) o mineralnim sirovinama, u skladu sa Strategijom Evropa 2020, ima za cilj povećanje udjela industrije u EU na 20% BDP-a. To će se, prije svega, postići smanjivanjem zavisnosti od uvoza mineralnih sirovina. Shodno tome, Evropska komisija finansira brojne naučne i inovativne projekte u oblasti mineralnih sirovina. Ključni cilj je ostvarivanje pretpostavki za pokretanje rudarskih aktivnosti na području Evropske unije. EIP je platforma zainteresovanih strana koja okuplja predstavnike iz industrije, javnih službi, akademske zajednice istraživačkih institucija i nevladinih organizacija. Njena misija je da obezbudi diskusije na visokom nivou i smjernice za Evropsku komisiju, države članice, nevladine organizacije i kompanije o inovativnim pristupima izazovima u oblasti mineralnih sirovina.

Evropska politika i strategije, kao što je i nova **Evropska alijansa za mineralne sirovine**, koja će doprinijeti proširenju izvora snabdijevanja i otvorene strateške autonomije u lancu vrijednosti elemenata rijetkih zemalja, sa ciljem proširenja i na ostale kritične mineralne sirovine i osnovne metale.

Na osnovu navedenog može se zaključiti da se Evropska unija ozbiljno bavi svojim mineralnim resursima, sa ciljem da se u budućnosti smanji zavisnost od uvoza mineralnih sirovina, poveća konkurentnost evropskih kompanija, doprinese povećanju zaposlenosti u sektorima rudarstva i industrije zasnovane na mineralnim sirovinama i doprinese sveukupnom privrednom razvoju u skladu sa principima i usvojenim ciljevima održivog razvoja.

Imajući u vidu sveukupnu privrednu situaciju u Crnoj Gori realno je očekivati da, u skladu sa predloženim scenarijom odgovornog, uravnoteženog razvoja, prosperitetne, ekonomski, socijalno i ekološki razvijene Crne Gore, rudarstvo i industrija zasnovani na korišćenju mineralnih sirovina, daju veći doprinos razvoju i održivosti društva u cjelini i povećaju nivo učešća u ostvarivanju nacionalnog BDP-a u budućnosti.

Zbog toga je veoma važno da se postojeći rudarski i industrijski kapaciteti sačuvaju i unaprijede, a isto tako da se, kroz donošenje prostorno-planskih dokumenata na svim nivoima, očuva pristup prostorima na kojima su otkrivene mineralne sirovine, obezbjeđujući da se detaljna geološka istraživanja i eksploatacija mineralnih sirovina vrši, kada uslovi za to budu pogodni.

Mogućnost povećanje ukupne godišnje eksploatacije mineralnih sirovina

Ukupne količine čvrstih mineralnih sirovina koje se posljednjih godina otkopavaju u Crnoj Gori u svim rudnicima (uključujući i kamenolome) su oko 4 miliona tona, na godišnjem nivou. Povećanje ukupnog obima proizvodnje za dodatnih 2 miliona tona, bi imalo pozitivan efekat na razvoj rudarske industrije u cjelini, a ne bi uticao na opredjeljenje Crne Gore da ostane u domenu svog opredjeljenja da se razvoj zemlje bazira na održivom razvoju. U slučaju takvog povećanja eksploatacije razvoj sektora rudarstva bi bio i dalje daleko od modela intenzivnog razvoja.

Povećanje proizvodnje, kod, u Crnoj Gori, tradicionalnih mineralnih sirovina, kao što su ugalj, rude olova i cinka, boksiti, će u mnogome i dalje zavisiti od trendova koje će diktirati regionalne cijene električne energija kada je u pitanju ugalj, ili svjetske cijene metala kada su u pitanju metalne mineralne sirovine poput olova i cinka. Rezultati posljednjih istraživanja ležišta olova i cinka ohrabruju kada je u pitanju očekivanje povećanja proizvodnje rude polimetala i koncentrata olova, cinka i bakra u Crnoj Gori. Crna Gora sa postojećim nivoom proizvodnje, bez obzira o kojoj se sirovini radi, ne spada u grupu svjetski značajnih proizvođača koji mogu na bilo koji način da utiču na globalno tržište. Preostaje da država, u sektoru rudarstva, podstiče primjenu najboljih svjetskih praksi i tehnologija, u namjeri da se napravi otklon od još uvijek široko korišćenih, ali i

zastarjelih metoda rudarenja. Modernizacija rudarstva bi neminovno dovela do smanjenja proizvodnih cijena po jedinici proizvoda a što bi uticalo na povećanje konkurentnosti.

Kod nemetalnih mineralnih sirovina, kao primarna, izdvaja se proizvodnja tehničko-građevinskog kamena. Ona će i budućnosti biti u direktnoj zavisnosti od razvoja građevinskog sektora. Za očekivati je da se podizanje ukupne godišnje količine eksploatacane mineralne sirovine upravo u ovom sektoru rudarstva.

Građevinarstvo je razvojno najintenzivnija industrijska grana u Crnoj Gori. Bez obzira na sadašnji stepen izgrađenosti, za očekivati je da se ovaj trend nastavi i u budućnosti. Ideju da svaki grad u Crnoj Gori, ima svoju proizvodnju tehničko-građevinskog kamena (kamenolom) treba realizovati do kraja. Pored toga, određenim izmjenama u postojećoj zakonskoj regulativi, treba učiniti da se iskop materijala prilikom izgradnje građevinskih objekata, kada se radi o iskopu koji je sam po sebi iskop mineralnih sirova (građevinski kamen, šljunak i pijesak), iste i tretiraju kao takve, a to znači da država vodi evidenciju o količinama i naplaćuje nadoknadu za njihovo dalje korišćenje. Primjenjujući predloženo, vrlo je vjerovatno da će brzo doći do značajnog povećanja ukupne godišnje eksploatacije mineralnih sirovina.

Sprječavanje nelegalne eksploatacije tehničko građevinskog kamena

Nelegalna eksploatacija je višegodišnji problem koji još uvijek nije riješen, a trebao bi biti. Dva su ključna razloga koja podstiču na njegovo rješavanje. Prvi je direktan gubitak države od nemogućnosti prikupljanja koncesione nadoknade kao direktonog prihoda budžeta, a drugi je stvaranje neloyalne konkurencije velikom broju koncesionara, koji ovu aktivnost obavljaju u skladu sa važećim zakonima Crne Gore, i uz ispunjavanje svih finansijskih obaveza prema državi.

Rješavanje ovog problema bi se nelegalno proizvedene količine, dominantno tehničko-građevinskog kamena, stavile u legalne tokove, i dodavanjem tih količina, ukupna eksploatacija mineralnih sirovina, na godišnjem nivou, bi imala izvjestan rast.

Pri eksploataciji mineralnih sirovina potrebno je poštovanje zakonske regulative i strateških dokumenata, propisa i direktiva EU koji se odnose na istraživanje mineralnih sirovina, što obezbjeđuje održivu eksploataciju mineralnih sirovina uz primjenu mjera prostorne i ekološke zaštite.

Očuvanje prostora na kojima su dokazana ležišta mineralnih sirovina i perspektivnih prostora za dalja geološka istraživanja, kroz sveobuhvatno prostorno planiranje, je dugoročna investicija u kontekstu privrednog i ekonomskog razvoja, očuvanja održivog snabdijevanja mineralnim sirovinama na državnom i lokalnom nivou, ali i u širem regionalnom i evropskom kontekstu.

Buduća eksploatacija mora se sprovesti pod strogim ekološkim uslovima, uz saglasnost Vlade i nadležnih institucija. (Agencije za zaštitu životne sredine i dr).

Da li će neko ležište biti istraženo do potrebnog i propisanog nivoa definisanja količina i kvaliteta, odnosno pozitivno ekonomski ocijenjeno zavisi od brojnih prirodnih, geoloških, tehničko-tehnoloških, ekonomskih, ekoloških i drugih faktora, kao i naturalnih i vrjednosnih pokazatelja. Da li će neko ležište biti eksploataisano, pored zadovoljenja svega navedenog, kao i drugih zakonima definisanih uslova, u prvom redu zavisi od strateških opredjeljenja države.

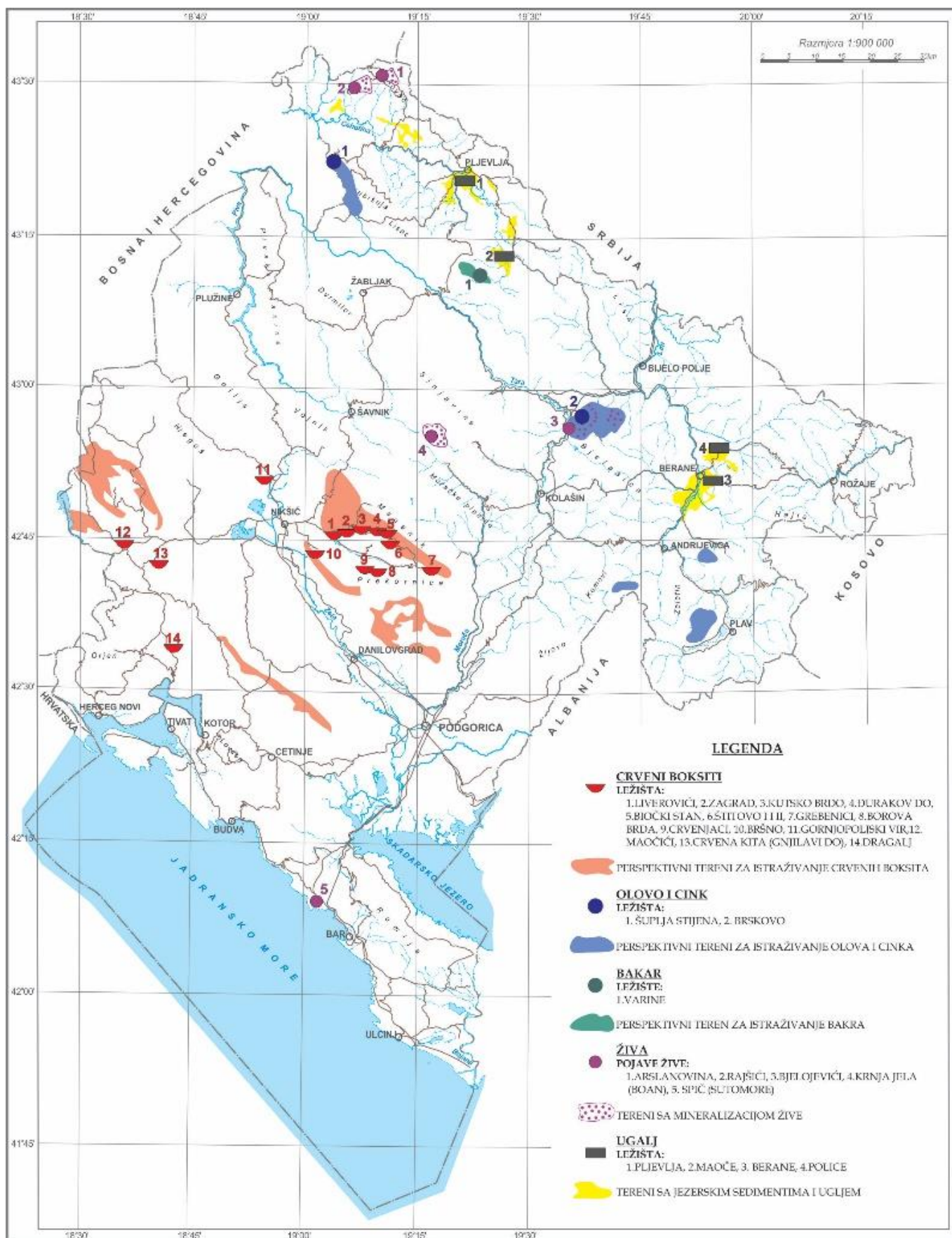
Tabela 5.1-1 Najznačajnija ležišta mineralnih sirovina i aktivni rudnici u Crnoj Gori obrađeni u bazi podataka u izradi ovog prostornog plana.

Ležišta	
Crveni boksit	Liverovići, Zagrad, Kutsko Brdo, Đurakov Do, Biočki Stan, Štitovo I i II, Grebenici, Borova brda, Crvenjaci, Bršno, Gornjopoljski vir, Maočići, Crvena Kita, Đelov Do, Dragalj
Olovo i cink	Šuplja stijena (Šuplja Stijena, Đurđeve Vode, Ribnik, Paljevine); Brskovo (Brskovo, Žuta Prla-Razvršje, Višnjica, Igrišta); Strmošne bare (Sjekirica);
Bakar	1. Varine
Ukrasni kamen	Štur, Žoljevica, Tijesna vala, Radujev krš, Vinići, Kriva ploča, Maljat, Visočica, Klikovače, Suk, Kamenari, Lješevići, Krute, Vukići, Brankov krš, Bobik, Tospude, Gradina
Tehničko-građevinski kamen	Štitarica - Okruglički krš, Štitarica - Taskavac, Bajčetinci, Bjelotina, Bušnje, Darza, Goran, Grabova kosa, Haj Nehaj, Kalac, Kaluđerski laz, Kameno more, Kotobilj, Krivošije, Krivošije Donje, Kruševice 1, Kruševice 2, Kuside, Ledenice, Lješevići - Gajevi, Lješnica - Bioča, Lopate, Midova kosa, Možura, Otilovići, Pelev brijeg, Platac, Pogled, Potoci, Ražano polje, Rajčevo brdo, Ristova punta, Rudine – Nalježići, Rudine, Sađavac, Sitnica, Stupne, Todorov krš, Varišta, Velji Zabio, Vilići, Volujica, Zagrablje, Žuti krš
Bigar	Tavani, Gornja lijeska
Cementni laporac	Potrlica, Gradina

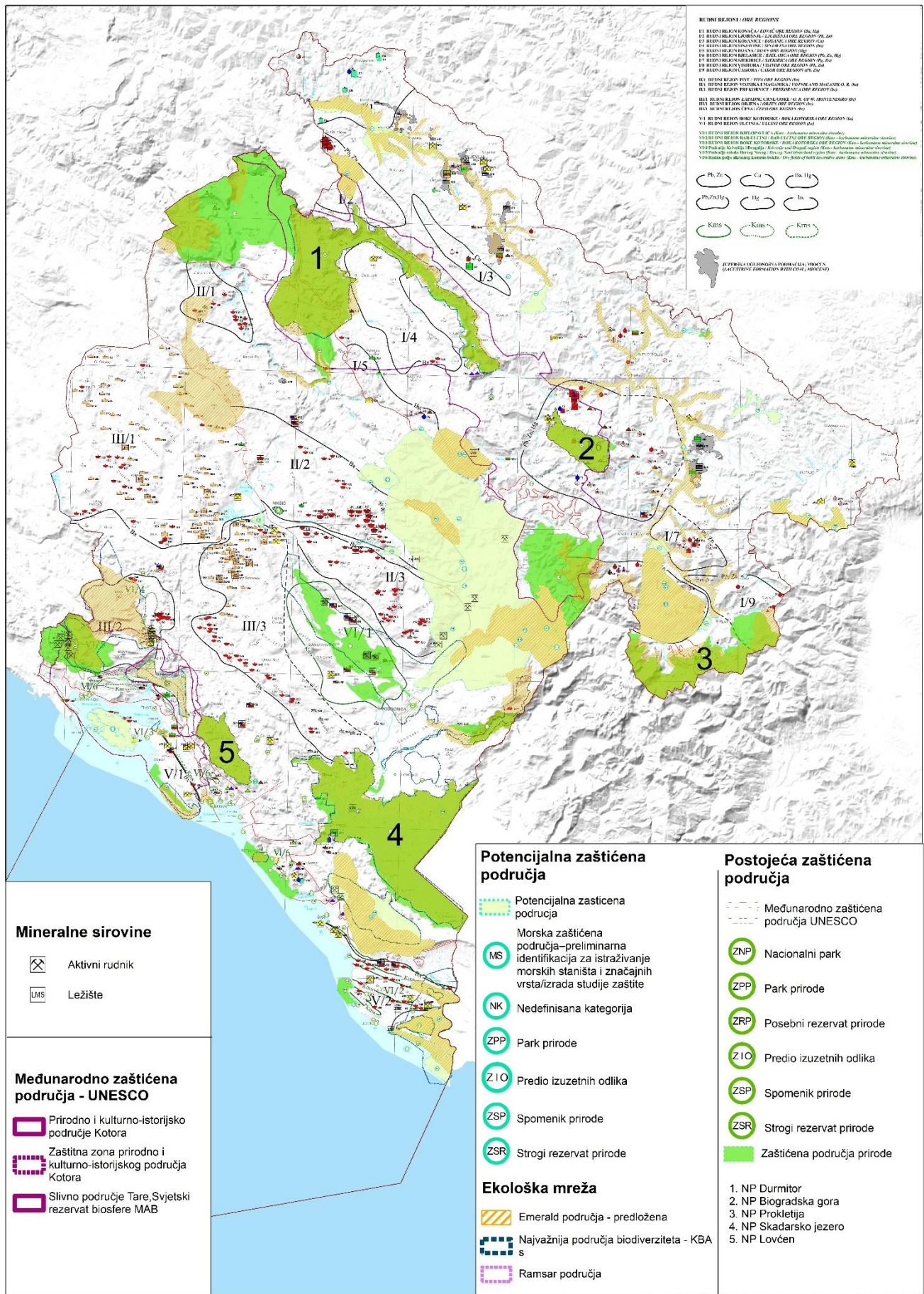

Opekarska glina	Maljevac, Maoče, Kukavičji vrh, Jasikovac, Donje Lipovo, Spuž, Tivat (Sinjarevo, Zekova glavica)
Bijeli boksit	Čista vlaka, Čalove kose, Dubravčev do, Podkita, Kruščice, Đelov do, Plitki do, Široka ulica, Međeđe, Bijele poljane, Dobri pod, Jelina pećina, Paprati, Paklarica
Bentonitska glina	Bijelo polje-Bijele šume, Donja Bukovica
Kvarcni pijesak	Pistula, Rt Đeram, Zoganje
Rožnac	Vrmac - Vrdola
Dolomit	Gornje polje, Bršno, Vranjina, Virpazar
Ugalj	Pljevlja, Maoče, Mataruge, Glisnica, Otilovići, Berane, Police

Aktivni rudnik	
Crveni boksit	Biočki stan, Đurakov do, Štitovo, Zagrad
Olovo i cink	Šuplja stijena
Ukrasni kamen	Maljat, Visočica, Bobik, Brankov krš, Radujev krš, Tospude
Tehničko- građevinski kamen	Štitarica - Okruglički krš, Štitarica -Taskavac, Bajčetinci, Bjelotina, Bušnje, Darza, Goran, Grabova kosa, Haj Nehaj, Kalac, Kaluđerski laz, Kameno more, Kotobilj, Krivošije, Krivošije Donje, Kruševice 1, Kruševice 2, Kuside, Ledenice, Lješevici - Gajevi, Lješnica - Bioča, Lopate, Midova kosa, Možura, Otilovići, Pelev brijeg, Platac, Pogled, Ražano polje, Rajčevo brdo, Ristova punta, Rudine – Nalježići, Rudine, Sađavac, Sitnica, Stupne, Todorov krš, Varišta, Velji Zabio, Vilići, Volujica
Ugalj	Pljevlja - Potrlica, Petnjik - Berane

Kartogram 5.1 -1: Karta najznačajnijih ležišta i perspektivnih terena metalnih mineralnih sirovina (crveni boksiti, olovo i cink, bakar i živa) i uglja u Crnoj Gori (Pajović i Radusinović, 2010)

Kartogram 5.1-2. Pregledna karta zaštićenih područja i rudnih rejona sa lokacijama ležišta i pojava mineralnih sirovina u Crnoj Gori. Podaci prema: Pajović, M. 1999: Metalogenetska karta Crne Gore, 1:200.000 i Radusinović, S., 2016: Projekat MINATURA2020; ažurirano i dopunjeno.

Industrija

Perspektive razvoja i ključni indikatori za praćenje razvoja

Model rasta naše ekonomije bazira se na stabilnoj investicionoj aktivnosti, koja će imati snažan uticaj na ukupne ekonomske tokove. U tom smislu, kontinuirano se dograđuje investicioni ambijent, sprovodi stimulaturna investiciona politika i pozicioniranje Crne Gore kao sigurne investicione destinacije. Imajući u vidu nizak stepen diverzifikacije crnogorske ekonomije i visoku uvoznu zavisnost, sprovodiće se mjere strukturnih reformi, usmjerene na otklanjanje ključnih prepreka za unapređenje konkurentnosti zemlje i povećanje potencijalnog privrednog rasta na srednji i dugi rok.

Crna Gora je već prepoznata u sektoru usluga, prije svega turizma, ali i energetike i saobraćaja, i potrebno je usmjeriti se na diverzifikaciju izvora ekonomskog rasta kako bi se smanjio uticaj eksternih faktora (vremenskih prilika). Stoga, **diverzifikacija proizvodnje predstavlja ključnu preporuku za dalji održivi ekonomski razvoj**. Planovi i projekcije razvoja treba da idu ka proizvodnji ekološke hrane i pića, prevoza, građevinarstva, finansijskih usluga, proizvodnji proizvoda sa većim stepenom prerade. Potencijal leži i u ulaganjima u obnovljive izvore energije, gradnji zelenih zgrada, održivoj organskoj poljoprivredi, pa je potrebno pružiti podršku za eko-inovacije, unapređenje energetske efikasnosti i efikasnosti korišćenja resursa u MSP i razvoj inovativnih preduzetničkih poduhvata u oblasti informacionih tehnologija i kreativnih industrija. Posljednjih godina posebna pažnja se poklanja ulaganjima u infrastrukturu. Veliki kapitalni projekti, u sektorima saobraćaja, turizma i energetike, su završeni, započeti ili su u pripremi. Dodatno, razvoj koncepta pametne specijalizacije će omogućiti razvoj novih sektorskih oblasti i industrija investiranjem u istraživanje i inovacije u oblastima koje sadrže strateški potencijal u našoj državi.

Sektori koji su **Industrijskom politikom** prepoznati da imaju potencijal rasta i koji mogu predstavljati pokretače industrijskog razvoja sa potencijalima za povećanje konkurentnosti na domaćem tržištu i jakim izvoznim potencijalima su: **Prerađivačka industrija - prehrambena, drvna, metalna i farmaceutska; Energetika i Turizam.**

Sektori kojii maju potencijal rasta i treba da doprinesu **modernom industrijskom razvoju** su: **Transport, ICT i kreativne industrije, Sektor biznis usluga i Građevinarstvo.**

Na bazi prepoznatih potencijala, slijede ključni indikatori praćenja kretanja industrije, koji su u direktnoj korelaciji sa ostvarenjem ciljeva Industrijske politike Crne Gore:

- povećanje učešća industrije u BDP;
- povećanje broja zaposlenih i sektoru industrije;
- povećanje učešća industrije u ukupnom izvozu.

Prema zaključcima bazne studije:⁶ - Osnovni preduslov održivog i stabilnog razvoja svake države je zdrava ekonomija koja, prije svega, počiva na razvijenoj industriji. Industrija, kao najznačajniji dio materijalne proizvodnje, predstavlja veliki privredni multiplikator od kojeg zavisi razvoj, kako tercijalnih djelatnosti, tako i društva u cjelini.

U skladu sa ključnim preporukama za formulisanje Industrijske politike, usaglašenim sa principima politike u EU, ključne mjere čijom primjenom bi Crna Gora efikasno uticala na povećanje međunarodne konkurentnosti zemlje podrazumijevaju sljedeće:

- izgradnja infrastrukture koja bi podržala ekspanzivni rast ekonomije,
- unaprijeđenje istraživanja i inovacija, u funkciji razvoja, kako bi se jačala konkurentnost domaćih kompanija,
- kreiranje biznis okruženja jednostavnijim i predvidivim,
- rješavanje problema strukturnog disbalansa na tržištu rada (visoka nezaposlenost mladih, dugoročna nezaposlenost), suzbijanje jaza za potrebnim znanjima,
- jačanje eksterne pozicije zemlje (kroz jačanje izvoznih kapaciteta) i integrisanje crnogorskog biznisa u zajedničko tržište.

Osnovne aktivnosti u narednom periodu treba da budu usmjerene na podizanje svijesti o značaju inovativnosti, stvaranje inovativnih dostignuća, posebno kroz međusobno povezivanje MSP sa centrima

⁶ Bazna studija (Integralno: Nikolić i sar., 2018)

znanja, uspostavljanje instrumenata finansijske podrške, formiranje kritične mase inovativnih MSP, poštovanje međunarodnih standarda i kreiranje uslova za internacionalizaciju poslovnih inovacija.

Veoma je važno izgraditi i ojačati kapacitete nacionalnog inovacionog sistema u cjelini koji će na efikasan način omogućiti povezivanje nauke i privrede i pružiti podršku visokoinovativnim MSP, omogućiti veće korišćenje sredstava iz programa EU raspoloživih za ove namjene i podstaći preduzeća da inovativno razmišljaju. Potrebno je pružiti podršku za eko-inovacije, unapređenje energetske efikasnosti i efikasnosti korišćenja resursa u industriji i MSP i razvoj inovativnih preduzetničkih poduhvata u oblasti informacionih tehnologija i kreativnih industrija.

Dodatno, uvažavajući komponentu ravnomjernijeg regionalnog razvoja zemlje, nužno je podsticanje dinamiziranja razvoja Sjevernog regiona, u kojem je koncentrisan najveći dio razvojnog potencijala zasnovanog na raspoloživim prirodnim resursima. Razvojnog i ekonomskom politikom uticaće se na bolje korišćenje i tržišnu valorizaciju neaktiviranih potencijala ovog regiona, naročito za razvoj turizma, raspoloživih šumskih i energetske potencijala, kao i potencijala za razvoj poljoprivrede, posebno u segmentu proizvodnje zdrave hrane.

Sektor istraživanja i proizvodnje ugljovodonika

Iako svijet ide ubrzanim korakom prema obnovljivim izvorima energije, vjerujemo da će nafta i gas, i u decenijama koje dolaze, imati nezamjenjivu ulogu u razvoju svijeta. Još uvijek, na vidiku, ne postoji niti jedan energent koji bi mogao zamijeniti ugljovodonike. Stiče se utisak, kroz sve veću prisutnost električnih putničkih automobile, da se era potrošnje dizela i benzina bliži kraju. No to je samo privid. Čak i kada bi se svi putnički automobile, koji danas postoje na svijetu, zamijenili električnim, to bi u konačnom, smanjilo ukupnu potrošnju nafte i gasa za samo 20 procenata. Ostalih 80, ostaje za kamionski i brodski prevoz, avionski saobraćaj i ogroman konzum koji danas ima petrohemija. Nafta i gas će još dugo imati ulogu primarnog energenta u svijetu. Imajući to u vidu Crna Gora mora nastaviti sa razvojem sektora istraživanja nafte i gasa sa ciljem da postanemo zemlja proizvođač nafte i gasa.

Nastavak istraživanja crnogorskog podmorja

U naftnoj industiji, područje Južnog Jadrana, sa aspekta mogućnosti postojanja komercijalnih količina ugljovodonika, spada u vrlo perspektivno. U isto vrijeme radio se o slabo istraženom prostoru. Posljednjih godina ova situacija se mijenja. Postojeći koncesionari su, u skladu sa obavezama iz Radnog programa Ugovora o koncesiji za istraživanje i proizvodnju ugljovodonika, izvršili 3D geofizička istraživanja krajem 2018. godine. Na prikupljenim podacima je izvršen procesing tokom 2019. godine. Tako procesuirani i obrađeni podaci su interpretirani i na osnovu njih definisane su lokacije na kojima će biti vršena prva istražna bušenja. Medjutim stepen pokrivenosti ukupne površine podmorja 3D seizmičkim istraživanjima je još uvijek nizak i iznosi nešto oko 12% (1500 km²).

Tokom 2021. godine - završena je započeta aktivnost na bušenju jedne od dvije istražne bušotine u podmorju Crne Gore (Eni, Novatek). Prva bušotina, i to bušotina za koju je inicijalno planirano da ide do dubine od 6,500 m, izbušena je do dubine od i izbušena je 27 km jugo-zapadno od Bara. Cilje bušotina je da nam daju odgovor na pitanje o postojanje nafte i gasa u dubokom karbonatnom prospektu. Na tom mjestu dubina mora je 100m. Na osnovu raspoloživih podataka, bušotina je na dubini od 5800 m, ušla u ciljanu geološku sredinu, kredne karbonatne krečnjake, na žalost, bušotina je bila suva i nije utvrdila prisutvo ugljovodonika. Druga, plića bušotina, planirano je da bude bušena do 1,500m dubine, i trebalo bi da provjeri postojanje gasa u izdvojenom gasnom prospektu. Ova bušotina nalaziće se na 15.6 km od Luke Bar.

Nakon što budu završene ove dvije ugovorene bušotine očekuje se da se započne bušenje i treće istražne bušotine (Energean) čija lokacija u ovom trenutku još uvijek nije poznata.

Od rezultata bušenja u mnogome zavise i buduće aktivnosti u upstream sektoru u Crnoj Gori. U slučaju pozitivnog ishoda, to jest ako bila koja od planiranih istražnih bušotina dokaže postojanje komercijalnih količina nafte i gasa, Crna Gora će biti upisana na svjetskoj listi proizvođača ugljovodonika.. Nakon toga, razvoj industije ove industije će biti prirodan i neminovan. Uslijediće raspisivanje novih tendera za istraživanje i proizvodnju ugljovodonika, zatim dolazak novih kompanija, nova istraživanja, nova bušenja i nova otkrića.

Negativni rezultat bušenja duboke istražne bušotine je svakako negativno uticao na zainteresovanost industrije za ovaj prostor. Atraktivnost prostora je sigurno značajno opala.

Bez obzira koji od prezentiranih scenarija razvoja upestram aktivnosti bude aktualan, Vlada Crne Gore mora da izvrši utvrđivanje pomorskih granica sa susjedima Albanijom i Hrvatskom, sa kojima Sporazum o razgraničenju na moru još uvijek nije zaključen.

Proizvodnja nafte i gasa

U slučaju pozitivnog ishoda planiranih bušenja, i ako planirane bušotine otkriju komercijalne količine nafte i gasa, konecesionari će biti u obavezi da državi dostave Program razvoja i proizvodnje (DPO), koji u sebi treba da sadrži plan razvoja polja, tip i vrstu instalacije za proizvodnju, plan proizvodnje, kao i plan uklanjanja postrojenja nakon završenog vijeka eksploatacije. Proizvodnja nafte i gasa, sa aspekta planiranja prostora, nosi sa sobom instalaciju postrojenja za eksploataciju nafte i gasa, čije će postojanje na lokaciji, biti u narednih 30-40 godina.

Snabdijevanje gasom i gasna infrastruktura

Crna Gora je učlanjivanjem u Energetsku zajednicu prihvatila obavezu da primjenjuje akta koja donose nadležni organi Zajednice, uključujući i akta koja se odnose na prirodni gas, iako Crna Gora još uvijek nema izgrađenu infrastrukturu za prenos i distribuciju prirodnog gasa.

(Pravni i regulatorni okvir za gasno tržište u Crnoj Gori trenutno je definisan *Zakonom o energetici*, koji je usvojen izmijenjen 2017. godine. Sadašnjim (važećim) *Zakonom o energetici*, Crna Gora je prenijela u svoje zakonodavstvo obaveze koje proizlaze iz Trećeg paketa energetskih propisa (Direktiva 2003/55/EZ i Regulativa (EZ) br. 1775/2005, kao i Direktiva 2004/67/EZ) iz EU zakonodavstva).

Iako još uvijek nije poznato kada će doći do realizacije nekog od projekata koji bi mogli da dovedu prve količine gasa u Crnu Goru, i kada će se stvoriti trenutak za stvarnom potrebom regulacije, Regulatorna Agencija za energetiku je usvojila akt kojim se regulišu opšti uslovi za snabdijevanje gasom, koji je stupio na snagu 04.02.2020. godine, i koji, između ostalog, uređuju snabdijevanje gasom.

Gasna infrastruktura mora se razvijati u skladu s odredbama Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata i usvajanjem odgovarajućih planskih dokumenta, uz sudjelovanje javnosti i izdavanje dozvola koje daju ovlaštenje za izgradnju i korišćenje gasnog distributivnog sistema. Primjena ovog zakona osigurava analizu i planiranje mjera u svrhu izbjegavanja ili ublažavanja negativnih uticaja na životnu sredinu.

U Crnoj Gori osim ograničene potrošnje LPG (tečnog naftnog gasa), ne postoji potrošnja prirodnog gasa. Uprkos nedvosmisleno iskazanom političkom interesu za gasifikacijom, razvoj gasnog tržišta u Crnoj Gori je u potpunosti zavistan od stepena kooperacije sa susjednim zemljama.

Na osnovu Strategije razvoja energetike Crne Gore do 2030 godinine, postoji više pravaca iz kojih bi moglo doći do snabdijevanja Crne Gore prirodnim gasom. U vremenu pisanja Strategije bila su aktuelna dva projekta izgradnje regionalnih gasovoda i to **Jonsko-jadranski gasovod (IAP)** kao dijela Trans-jadranskog gasovoda (TAP) i **koncept gasnog prstena (Gas Ring Concept)** preko koga je trebalo da se izvrši gasifikacija Jugoistočne Evrope. I jednim i drugim konceptom je bilo predviđeno da se gas iz gigantskog ležišta Shat Denise (Kaspijsko more, Azerbejdžan) dovede u Jugoističnu Evropu.

Kroz tehničku pomoć koja je finansirana iz Investicionog okvira za zapadni Balkan (WBIF) koji je zajednička inicijativa EU-a, Međunarodnih finansijskih institucija, bilateralnih sponzora i vlada zapadnog Balkana, urađen je

Master plan razvoja gasnog transportnog sistema (gasifikacija) Crne Gore (Novembar 2015). Koncept razvoja gasne distributivne mreže, koji je prezentiran u studiji, zasnovan je na priključju Crne Gore na Jonsko-jadranski gasovod (IAP).

Potencijalna neposredna potrošnja gasa (na osnovu „**Strategija razvoja energetike u Crnoj Gori do 2030.godine**“, Ministarstvo ekonomije, maj 2014., Bijela knjiga) u Crnoj Gori, mogla bi narasti na 590 mil.m3 gasa 2040 ako se izgrade svi gasovodi prema većim opštinskim centrima.

Pored izgradnje regionalnih gasovoda koje Crna Gora podržava, pri tome svjesna da ne može da utiče na odluku o njihovoj izgradnji, u isto vrijeme država pokušava da valorizuje svoje potencijalne gasne rezerve iz svog podmorja. Iako je tokom 2021 godine izbušena duboka istražna bušotina (ENI/Novatek), do dubine od 5900 m, koja nije dovela do otkrica niti naftnog niti gasnog ležišta, ipak nada da će se u budućnosti otkriti neko komercijalno ležište ugljovodonika i dalje ostaje.

U slučaju komercijalnog otkrića, svakako bi se razmatrala mogućnost razvoja lokalnog tržišta gasa kao i izvoz gasa u susjedne zemlje kroz potencijalni regionalni gasovod (IAP) ili neki drugi. Najbliže konekcije Crne Gore sa gasom su Split (Hrvatska), Kraljevo (Srbija), Fijera (Albanija) koje bi trebalo da se povežu IAP gasovodom.

Prema Master planu za gasovod su predloženi odgovarajući koridori/pravci koji minimiziraju dužinu i uticaj na životnu sredinu predloženog gasovodnog sistema. Razmatrani su odvojci prema Podgorici i Nikšiću. S obzirom na položaj IAP-a, priobalni dio transportnog sistema u Crnoj Gori prikazan je s kraćim transportnim gasovodima koji se odvajaju direktno s IAP sistema, kao što su ogranci prema Ulcinju, Tivtu, Kotoru i Herceg Novom. Drugi veći dio sistema bazira se na velikom ogranku prema Podgorici koji se proteže preko Crne

Gore na sjeveroistok i dolazi do Berane. Od tog magistralnog gasovoda odvajaju se transportni cjevovodi prema svim opštinskim centrima u centralnoj i sjevernoj Crnoj Gori. Priobalna naselja trebaju biti prva faza izgradnje sistema, prema Podgorici kao druga faza izgradnje sistema, a ogranak prema Nikšiću kao treća faza izgradnje projekta.

Gasovod u smjeru planinskih naselja u Crnoj Gori trebao bi se graditi samo u slučaju ako je taj gasovod dio međunarodnog priključka prema Kosovu i Srbiji i ako će takva interkonekcija biti isplativa za Kosovo i Srbiju. Distributivni gasni sistem predviđen je za gasifikaciju svih gradova i većih naselja na državnom području Crne Gore. Pravac distributivnog gasovoda predviđeno je sa se polaže na način da je prioritet snabdijevanje velikih potrošača kao što su industrijski potrošači, veliki javni i uslužni objekti i veliki tržišni centri koji se nalaze na tom dijelu pravca. Nakon toga pravac bi trebao da se nastavi prema ostalim potrošačima.

Gasni distributivni cjevovod bi trebao uglavnom da se smjesti ispod javnih cesta, paralelno uz ostalu komunalnu infrastrukturu. Na taj način distributivni sistem čini gasnu mrežu koja može imati kapilarni oblik ili oblik prstena. (Gasne mreže se projektuju na način da omogućavaju izgradnju mreže u pojedinačnim naseljima, tako da je moguće odvojiti dijelove mreže).

U poređenju sa ostalim fosilnim gorivima, prirodni gas ima najmanji sadržaj ugljenika i relativno je čistiji izvor energije. Stoga se gas koji se koristi za proizvodnju energije može smatrati alternativnim gorivom koje će smanjiti emisiju gasova sa efektom staklene bašte.

Gasifikacija može doprineti smanjenju emisija gasova sa efektom staklene bašte iz energetskog sektora (pod pretpostavkom da je elektrana na gas u blizini Podgorice) i industrijskog sektora (pod pretpostavkom zamene postojećih fosilnih goriva i upotrebe gasa u velikim industrijskim postrojenjima (bivši KAP). Budući da su domaćinstva veliki potrošači energije, gasifikacija će biti podsticaj za dalji razvoj industrije i povećanje energetskog standarda domaćinstava, pa čak i turizma.

Kartogram 5.1. - 3: Izvod iz Master plana predložene trase gasovoda u Crnoj Gori (COWI/IPF 2015 Master plan gasifikacije) Napomena: Grafički prikaz predstavlja Izvod iz Master plana I ukazuje na konceptualni pristup. Koridor i trasa gasovoda će se detaljno odrediti na osnovu strateških Odluka Vlade I odgovarajućim detaljnijim planskim dokumentom, uz prateće analize uticaja na prostor I životnu sredinu.

5.2. Poljoprivreda

Analiza stanja poljoprivrede u Crnoj Gori i svih njenih specifičnosti jasno ukazuju da se značaj poljoprivrede sagledava ne samo kroz doprinos bruto društvenom proizvodu, već mnogo više kroz njenu multifunkcionalnu ulogu koju ima za društvo u cjelini. Pored ekonomskog doprinosa, nezamjenljiva je uloga poljoprivrede očuvanju i razvoju ruralnih područja; razvoju ruralnog i agroturizma turizma, kao i ekološka uloga u zaštiti od erozija, zarastanja, očuvanja tipičnih pejzaža, te doprinos očuvanje kulturne i prirodne baštine.

S obzirom da je odabrana scenario "Odgovoran i uravnotežen razvoj, prosperitetna, ekonomski, socijalno i ekološki razvijena Crna Gora" to će i u razvoju poljoprivrede podrazumijevati razvoj koji se potpuno oslanja na korišćenju vlastitih konkurentskih prednosti. On je baziran na primjeni novih znanja, tehnoloških inovacija i iskoracima u stvaranju novih proizvoda i diversifikaciji usluga kako u sektoru poljoprivrede tako i ukupnom privrednom razvoju.

Realizacija ovog scenarija u poljoprivredi mora biti praćena snažnom investicionom i institucionalnom podrškom države i to kroz odgovarajućih podsticaja od strane države, kao i kroz institucionalnu podršku za ispunjavanje uslova i korišćenje međunarodnih grantova.

Za očekivati je da primjena ovog scenarija rezultira povećanjem obima poljoprivredne proizvodnje, a što je najvažnije očuvanjem i razvojem ruralnih područja, u mjerama mogućeg, u smislu zadržavanja stanovništva uz uspostavljene sasvim dobrih uslove privređivanja i življenja. Ovo je praktično jedini način uspostavljanja uravnoteženog razvoja na cijeloj teritoriji.

Opšti ciljevi u daljem razvoju poljoprivrede

Opšti ciljevi razvoja poljoprivrede moraju biti u skladu sa osnovnim opredjeljenjima koji su definisani strateškim dokumentima na nivou države, posebno strategijom razvoja poljoprivrede (2023-2028) čija je izrada u završnoj fazi, ali i u skladu sa odabranim scenarijem daljeg razvoja (Odgovoran i uravnotežen razvoj).

Stoga, u kontekstu opšteg opredjeljenja Crne Gore da vodi politiku pridruživanja EU kao opše prihvaćeni ciljevi su:

- Upravljanje prirodnim poljoprivrednim resursima na dugoročno održiv način, uz maksimalno očuvanje životne sredine i postizanje ciljeva zelenog odgovora shodno EU agendi;
- Jačanje konkurentnosti poljoprivrede uz obezbjeđivanje stabilne ponude bezbjedne hrane, prihvatljive u pogledu kvaliteta i cijena;
- Unapređivanje životnog standarda seoskog stanovništva i ukupnog ruralnog razvoja, uz očuvanje tradicionalnih vrijednosti;
- primjene novih tehnologija u cilju povećanje sigurnosti hrane i povećanja konkurentnosti, kao i
- diversifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima i implementacija mjera poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja.

Posebni – specifični ciljevi

Iz navedenih opštih ciljeva proističu posebni - specifični ciljevi u razvoju poljoprivrede Crne Gore u planskom periodu:

- Uspostavljanje informacionog sistema o poljoprivrednom zemljištu u javnoj i privatnoj svojini, (identifikacija resursa, precizne i ažurirane informacije o karakteristikama zemljišta načinu korišćenja, svojini i drugim relevantnim aspektima).
- U planovima detaljnije razrade uskladiti namjenu zemljišta po pitanju kategorizacije I u skladu sa karakteristikama definisati smjernice
- Zaštita postojećeg potencijala poljoprivrednog zemljišta od dalje degradacije ili pretvaranja u građevinsko zemljište,
- Aktiviranje nekorišćenog poljoprivrednog zemljišta i time povećanje površina korićenog poljoprivrednog zemljišta,
- Povećanje učešća obradivog poljoprivrednog zemljišta u strukturi ukunog poljoprivrednog zemljišta,
- Povećanje obima poljoprivredne proizvodnje do nivoa optimalnog i dugoročno održivog korišćenja raspoloživih resursa,
- Povećanje dodate vrijednosti poljoprivrednim proizvodima, kroz podizanje nivo prerade i finalizacije proizvoda i dr.

- Podizanje nivoa samodovoljnosti i smanjenje uvozne zavisnosti, naročito u sektoru proizvodnje voća, povrća, mlijeka i mesa;
- Širenje obuhvata organske poljoprivrede u svim oblastima,
- Unapređenje kompletne infrastrukture u ruralnim područjima, kako bi se zaustavio trend dalje depopulacije crnogorskog sela,
- Pružanje turističkih i ugostiteljskih usluga direktno na farmi, posebno turistička valorizacija i očuvanje katuna,
- Čvrsto povezivanje primarnih proizvođača sa prerađivačima i turističkim kapacitetima,
- Stvaranje većih robnih proizvođača i udruživanje malih proizvođača u asocijacije,
- Afirmacija i zaštita tradicionalnih tehnologija i tradicionalnih proizvoda,
- Diversifikacija djelatnosti na selu (podsticanje tradicionalne kućne radinosti, zanata) i očuvanje seoske kulturne baštine,
- Jačanje institucionalnih kapaciteta za podršku poljoprivrednim proizvođačima, implementaciju standarda i sl.
- Dalji razvoj prerađivačkih kapaciteta - agroindustrije, kao i mini pogona za preradu i pakovanje poljoprivrednih proizvoda,
- Implementacija šema kvaliteta i standarda bezbjednosti i kvaliteta hrane u većem obuhvatu, kao odgovor na sve zahtjevnije kriterijume trgovinskih lanaca
- Jačanje horizontalne i vertikalne povezanosti u lancu proizvodnje hrane i dr.
- Podrška agroinovacijama i digitalizaciji u poljoprivredi, te generalno implementacija novih tehnologija;

Prioritetni ciljevi u kratkom roku – do 2030.

U kratkom roku ovog planskog dokumenta, tj. u narednih sedam godina (do 2030, godine) prioritet u razvoju poljoprivrede prioritet treba staviti na:

- Očuvanje i valorizacija raspoloživih poljoprivrednih površina u poljoprivredne svrhe (privođenje kulturi nekorišćenog zemljišta, sprečavanje njegovog daljeg pretvaranja u građevinsko zemljište, zaštita od erozije, očuvanje plodnosti zemljišta i kvaliteta zemljišnih voda).
- U slučaju planiranih konfliktnih namjena kao što je intenzivna poljoprivreda i zdravstveni turizam, korišćenje ljekovitog blata, zaštita vodoizvorišta i intenzivna poljoprivreda i sl. (primjer Kuskog polja u opštini Herceg Novi), na detaljnijem planskom nivou definisati namjenu po važnosti prioriteta. (zaštita vodoizvorišta, turizam, poljoprivreda);
- Povećanje površina koje se navodnjavaju za 50%;
- Tehnološko osavremenjavanje poljoprivredne proizvodnje;
- Dalje širenje organske proizvodnje i proizvoda sa oznakom porijekla ili zaštitom geografskog porijekla;
- Diversifikacija aktivnosti u ruralnim područjima;
- Izgradnja institucija i snažnija podrška investicijama;

Indikatori ostvarenja ciljeva

- **Sačuvano poljoprivredno zemljište, posebno vrijedne površine koje se mogu privesti intenzivnoj obradi uz očuvanje plodnosti i zaštitu od degradacije.**
Obrazloženje: ovo podrazumijeva potpuno kontrolisanu – ograničenu prenamjenu poljoprivrednog zemljišta, naročito u ravničarskom pojasu, tj. prenamjenu samo za potrebe razvoja proizvodnih djelatnosti tj. prerađivačkih kapaciteta (tzv. “green field” projekti) ili kapitalnih infrastrukturnih objekata. To podrazumijeva i kontrolisanu gradnju farmi na malim površinama, tj. bez odgovarajućih zemljišnih resursa koji omogućavaju kvalitetno odlaganje stajnjaka, shodno nitratnoj direktivi.
- **Obuhvat korišćenog poljoprivrednog zemljišta povećan za najmanje 35% i učešće obradivog poljoprivrednog zemljišta (oranice, bašte i stalni zasadi) povećano za najmanje 100%.**
Obrazloženje: S obzirom da je obuhvat korišćenog poljoprivrednog zemljišta svega 50% raspoloživih površina, postoje brojne površine koje se mogu podvesti intenzivnoj poljoprivredi (oranice, stalni zasadi). Imajući u vidu trend povećanja ovih površina u prethodnih nekoliko godina to je realno očekivati da se nastavi u tom smjeru. Ovo podrazumijeva da se paralelno vodi računa o očuvanju plodnosti (od pretjeranog iscrpljivanja usljed plodoređa, ali neadekvatnih agrotehničkih mjera i sl.), ali i zaštita od erozija, naročito u slivovima rijeka. Uspostavljanje informacionog sistema o poljoprivrednom zemljištu u javnoj svojini i privatnom vlasništvu omogućiti će lakše praćenje svih promjena namjena i sl.

- **Povećan obim i vrijednost poljoprivredne proizvodnje ukupno posmatrano za najmanje 40%**
Obrazloženje: primjena novih tehnologija, osavremenjavanje skoro svih sektora poljoprivredne proizvodnje – pravac u kojem se već krenulo, za rezultat će imati postizanje optimalnih prinosa u biljnoj i stočarskoj proizvodnji, a time i podizanje konkurentnosti i unapređivanje kvaliteta poljoprivrednih proizvoda. Intenziviranje poljoprivredne proizvodnje u ravničarskom području, posebno kad je u pitanju proizvodnja na oranicama, u stalnim zasadima i u zaštićenom prostoru primjenom savremenih i investiciono veoma zahtjevnih tehnologija, kao i ukрупnjavanjem zona poljoprivrednog zemljišta. Na sličan način očekuje se dalji rast proizvodnje po grlu u govedarstvu, kao i obuhvata i obima proizvodnje u svinarstvu i živinarstvu, dok se očekuje nastavak trenda smanjenja obima ovčarske proizvodnje.
S obzirom na sve izraženije klimatske promjene, savremenu poljoprivrednu proizvodnju nije moguće organizovati bez navodnjavanja. Stoga je realno očekivati da se u narednih sedam godina svi plantažni zasadi (voćnjaka i vinograda) i veći dio oraničnih kultura budu pokriveni sistemom za navodnjavanje. Takođe, podrška agroinovacijama i digitalizaciji u poljoprivredi.
- **Prerađivački kapaciteti unaprijeđeni ili novouspostavljeni**
Obrazloženje: Razvoj prerađivačke industrije i povezivanje primarne i prerađivačke industrije je, zajedno sa implementacijom odgovarajućih mjera agrarne politike, ključni način podizanja konkurentnosti domaće proizvodnje. Naročito se krupniji koraci mogu i trebaju očekivati u dijelu prerade voća i povrća, ljekobilja i sl., ali i u svim drugim sektorima.
- **Unaprijeđena infrastruktura i uslovi života u ruralnim područjima**
Obrazloženje: Da bi se zaustavio ili ublažio trend praznjenja sela neophodno je po svim osnovama unapređivati uslove života u seoskim područjima. U prvom redu putna infrastruktura, vodosnabdijevanje, škole i ambulante, ali i neke kulturne sadržaje.
- **Udruživanje proizvođača u asocijacije i klastere i povezivanje sa agroindustrijom, trgovinskim i ugostiteljskim lancima,**
Obrazloženje: imajući u vidu nisku konkurentnost i usitnjenost poljoprivredne proizvodnje kod nas, bazirane samo na individualnim poljoprivrednim proizvođačima, da bi se omogućio bolji nastup na tržištu (zadovoljenje potreba snabdijevanja većih tržišnih ili ugostiteljskih lanaca – turističkih kompleksa) neophodno je udruživanje proizvođača. Udruživanje je neophodno i sa aspekta ostvarivanja boljih pregovaračkih pozicija sa donosiocima odluka i sl.
- **Tradicionalni poljoprivredni proizvodi zaštićeni kao kulturna baština, uvršteni u turističke ponude,**
Obrazloženje: jedna od glavnih "niša" bolju valorizaciju usitnjene poljoprivrede, posebno malih proizvođača, jeste afirmaciju visokovrijednih tradicionalnih proizvoda uz unapređenje kvaliteta, proizvoda organske poljoprivrede. Time se dodatno čuva kultura i tradicija, a značajno doprinosi kvalitetu turističke ponude, posebno u planinskim i ruralnim područjima.
- **Pružanje usluga seoskog turizma i drugi vidovi diversifikacije ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima je široko rasprostranjeno i sl.**
Obrazloženje: Pružanje usluga seoskog (ruralnog) turizma i agroturizma je jedan od ključnih modela očuvanja ruralnih područja, sa tim i poljoprivrede, posebno stočarstva u udaljenim seoskim (planinskim) područjima. Takođe, diversifikacija privrednih djelatnosti na selu, u smislu razvoja i afirmacije domaće radinosti, tradicionalnih zanata mogu biti od posebne vrijednosti. Stoga je neophodno uspostaviti čvrstu (stvarnu) međuzavisnost poljoprivrede i turizma u seoskim područjima po modelu integralne ruralne ekonomije seoskih domaćinstava;

Planske i prostorne smjernice za razvoj poljoprivrede posmatrano po regionima

Na osnovu sprovedene analize raspoloživih potencijala poljoprivrednog zemljišta, predviđa se očuvanje sljedećih površina:

U Primorskom regionu: Ulcinjsko polje, Zoganjsko polje, Područje Štoja – štojski pijesak, potez od Ade dolinom Bojane do Šasa i Šaskog polja, preostali dio Barskog polja, preostali dio Mrčevog polja, iako je izvršena restitucija, te Grbaljsko i Sutorinsko polje. U ovom regionu postoje značajni potencijali za povećanje proizvodnje citrusa i maslina, kao i proizvodnje povrća u zaštićenom prostoru. Veliki potencijal postoji i za razvoj organske proizvodnje, naročito u oblasti sakupljanja samoniklog ljekovitog bilja koga u ovom regionu ima u izobilju. U rubnim područjima i padinama razvijati i stočarsku proizvodnju, kao npr. mini farmi krava ali i druge vrste. Prioritet trebaju dati na male preživare, posebno koze i ovce, jer su one dobar čistač sitnog

rastinja i potencijalni zaštitnik od požara. Cijeli Primorski region sa svojim padinama i planinskim uzvišenjima je idealan za pčelarsku proizvodnju.

U Centralnom regionu, u kojem je vrijedno poljoprivredno zemljište (ravničarsko) najviše i napadnuto gradnjom, treba ograničiti disperzivno širenje privatnih naselja u Zetskoj ravnici, počev od Karabuškog polja do Skadarskog jezera, kao i dio Sadina, Lješkopolja. Veliki dio najkvalitetnijeg poljoprivrednog zemljišta u Bjelopavličkoj ravnici je već ugrožen industrijskom gradnjom (uz glavne saobraćajnice) i disperzivnom privatnom gradnjom. Stoga se predlaže očuvanje postojećih poljoprivrednih površina. Zbog veoma povoljnih klimatskih uslova u ovom regionu je moguće organizovati intenzivnu proizvodnju svih poljoprivrednih kultura (ratarsko-povrtarskih kultura, voćarsku i vinogradarsku proizvodnju). Posebna pažnja treba biti posvećena povećanju proizvodnje u zaštićenom prostoru, zasnivanje i proizvodnja visokoprinosnih krmnih usjeva za ishranu stoke. S obzirom da su u ovom regionu glavni prerađivački kapaciteti osnaživati intenzivnu stočarsku proizvodnju, a sve us skladu sa raspoloživim površinama (farme mliječnih krava, kozarske farme), ali i živinarske i farme za tov svinja.

Na teritoriji opštine Nikšić posebnu pažnju treba obratiti na slobodni dio Nikišćkog polja (Gornje polje, Krupačko i Slansko polje, Vir i Miločani), Grahovsko polje, kao i ravne površine Župe nikšićke. Ovdje se ističu i vrijedne visoravni Krnova, Lukova i druge površine koje su na većim nadmorskim visinama i koriste se za proizvodnju krompira, žitarica, proizvodnju stočane hrane i sezonsku ispašu stoke. Postoje potencijali za znatno bolju valorizaciju ovih površina. U centralnom regionu se nalaze najveće i brojno ih je najviše farmi muznih krava, a razvijena je i mliječna industrija, pa se mora unaprijediti proizvodnja stočne hrane sa oranicama.

U Sjevernom regionu, kvalitetne poljoprivredne površine se nalaze u dolini Lima, a najviše su napadnute u opštini Bijelo Polje, počev od Poda i Zatona od Beranske opštine, pa do Rasova, Njegnjeva i dalje prema granici Crne Gore. Te zone raspoloživog poljoprivrednog zemljišta je neophodno očuvati u narednom periodu.

Takođe plateau i visoravni u većini drugih opština (Kolašin – posebno Lipovo i Trebaljevo, Plužine, Žabljak, Petnjica, Berane, Andrijevića i dr) je takođe značajno očuvati za poljoprivrednu proizvodnju i u narednom periodu. U drugim opštinama širenje naselja je manje intenzivno, osim Pljevalja gdje se dio poljoprivrednih površina stalno zahvata za eksploataciju rude. U narednom periodu očekuje se da će krupni infrastrukturni objekti zauzeti značajne poljoprivredne površine, kao što je autoput, zatim energetske objekti – dalekovodi neočekivano puno zemljišta konzumiraju i druga putna infrastruktura.

U nižim oblastima Sjevernog regiona, naročito onim u dolinama rijeka, postoje značajne mogućnosti za povećanje površina pod voćnim vrstama (jagodasto, koštičavo, jabučasto), zatim povrćem, a u višem, planinskom području sjemenskog krompira i žita. U cijelom sjevernom regionu su ogromni raspoloživi resursi za stočarsku proizvodnju, naročito gajenje preživara (poluintenzivno i poluekstenzivno) i jedini način valorizacije pašnjačkih i livadskih površina, te stočarska proizvodnja, posebno ovčarstvo u svim opštinama ovog regiona mora imati posebni tretman, u smislu dodatnih podsticaja.

5.3. Marikultura

Analiza pogodnosti Bokokotorskog zaliva za razvoj marikulture

Analiza pogodnosti i atraktivnosti područja Bokokotorskog zaliva za razvoj uzgoja školjki urađena je na osnovu preduslova za definisanje lokacija za marikulturu koje su prihvaćene kao preporuka Generalne Komisije za ribarstvo Sredozemnog mora (GFCM) čija je Crna Gora članica, a koje su usklađene sa potrebama i specifičnostima crnogorskog primorja. Analiza je urađena korišćenjem podataka o pritiscima na marikulturu (ribarske poste, eutrofikacija, kontaminacija, važna morska staništa, tip obale, urbanizacija) i na osnovu sredinskih podataka (klimatologija, izloženost otvorenom moru, karakteristike morskog dna, kvalitet vode, trofički status, organografski uslovi, tip obale). Koncept koji je korišćen prilikom analize pogodnosti područja Bokokotorskog zaliva za razvoj marikulture podrazumijeva poštovanje ICZM protokola, Ekosistemskog pristupa razvoju akvakulture, Plavog rasta (eng. „Blue growth“), kao i poštovanje 3 osnovna principa, a to su:

- razvoj akvakulture i njeno upravljanje treba da uzmu u obzir pun opseg ekosistemskih usluga, pri čemu ne treba da ugrožavaju održivost istih;
- razvoj akvakulture poboljšava ljudsko blagostanje (eng. „well being“) i princip jednakosti za sve relevantne korisnike;
- razvoj akvakulture se mora razvijati u skladu sa razvojem drugih sektora, politika i ciljeva.

Svi ovi principi su u skladu sa Direktivom 2014/89/EU.

Rezultati analiza pogodnosti zaliva za marikulturu potvrdila su da se sva postojeća uzgajališta školjki nalaze na lokacijama koje su pogodne za razvoj marikulture, ali i da je značajan dio Bokokotorskog zaliva veoma pogodan ali neiskorišćen za program marikulture.

Postojeće lokacije za uzgoj školjki na području Bokokotorskog zaliva koje treba sačuvati, unaprijediti i na kojima je započet proces organskog uzgoja školjki nalaze se na području Kotorsko-Risanskog zaliva: **Raškov brijeg, kraj naselja Ljuta, potez od početka naselja Orahovac do kraja naselja Dražin vrt** (izuzimajući područje preliminarne zaštite zbog nalazišta vrijednih koraligenih zajednica), **potez iza Perasta do rta Banja, potez ispod Sopota** (izuzimajući područje preliminarne zaštite zbog nalazišta vrijednih koraligenih zajednica), **potez od naselja Lipci do Morinja, od naselja Kostanjica do Turskog rta, područje donjeg Stoliva do gospe od Anđela**. U ostatku zaliva analiza pogodnosti je pokazala da postoje potencijalno pogodna područja za uzgoj školjki i to u zoni obale Đuraševića, Brdišta, Ostrva cvijeća, Ostrva sveti Marko, Kaluđerovine, Krašića. Ipak, za pomenute zone neophodno je uraditi analize mikrobiološkog kvaliteta mesa školjkaša kako bi se utvrdilo da li pripadaju klasi vode koja je neophodna za uzgoj školjki. Na području Opštine Herceg Novi potencijalno pogodne zone za uzgoj školjki nalaze se na potezu od Baošića do Kumbora, ali je za taj potez neophodno uraditi dodatna istraživanja za utvrđivanje kvaliteta vode neophodnog za uzgoj, kao i ostalih parametara mora. U cilju obezbjeđivanja sigurnosti postojećih investicija u uzgoju školjki na području Bokokotorskog zaliva, sva postojeća uzgajališta školjki treba očuvati na lokacijama za koje su izdate dozvole za marikulturu, bez obzira na pogodnost. U slučaju razvoja većih investicija u turizmu koje bi uslovile relokaciju postojećih uzgajališta, svi troškovi relokacije uzgajališta treba da budu obaveza budućih investitora u turizmu, uz obaveznu nadležnog Ministarstva da obezbjedi novu lokaciju za marikulturu. Ovo se isključivo odnosi na postojeća uzgajališta školjki u Bokokotorskom zalivu.

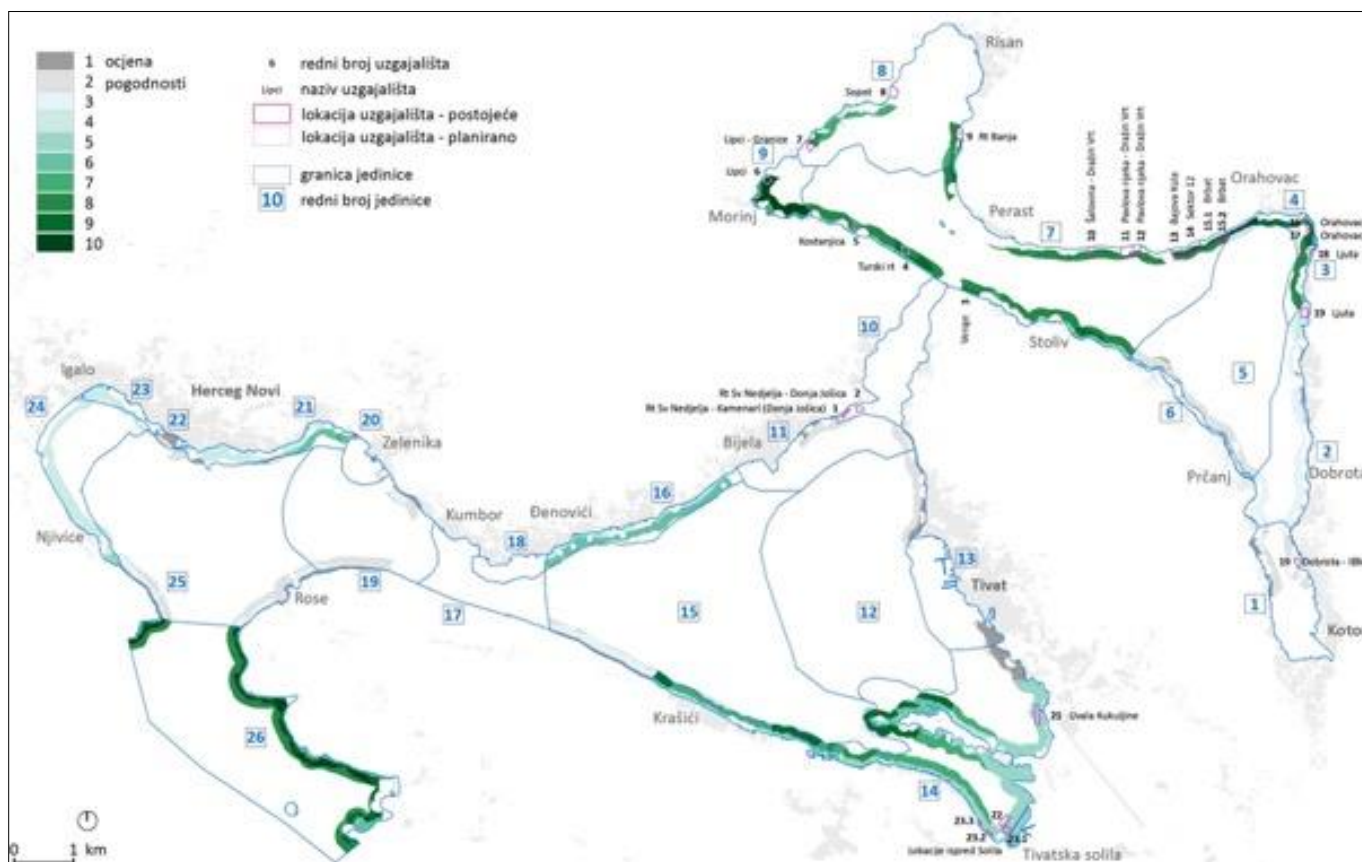
Potencijalno pogodne lokacije koje su dobijene analizom dio su ovog prostornog plana koji zapravo predstavlja dio plana namjene mora za područje Bokokotorskog zaliva (Kartogram 5.3.1). Analiza je urađena samo za uzgoj školjki, s obzirom da uzgoj ribe ima značajan negativan uticaj na životnu sredinu, pa samim tim predstavlja dodatnu vrstu pritiska, posebno u poluzatvorenim sistemima kakav je Bokokotorski zaliv u kome je izmjena vodenih masa, posebno tokom ljetnjeg perioda, vema slaba.

Definisanjem novih zona za marikulturu na području Bokokotorskog zaliva moguće je povećati proizvodnju školjki, uz uvođenje novih, autohtonih vrsta i inovativnih tehnologija u proces uzgoja.

Pogodnost razvoja marikulture na otvorenom moru crnogorskog primorja

Za definisanje pogodnosti lokacija za marikulturu na otvorenom moru crnogorskog primorja korišćeni su isti principi kao i za područje Bokokotorskog zaliva, odnosno korišćen je koncept AZA (Allocated Zones for Aquaculture). Rezultati analiza pogodnosti otvorenog mora za marikulturu (uzgajališta školjki i riba) potvrdila su da se većina lokacija koje su definisane kao potencijalno pogodne u PPPNOP-u nalaze u zonama pogodnim za razvoj marikulture (Slika 2). Definisanjem zona koje su pogodne za razvoj marikulture na otvorenom moru omogućava se realizacija daljih neophodnih koraka u cilju utvrđivanja tačnih lokacija budućih

uzgajališta, sa procjenom kapaciteta sredine i asimilativnog kapaciteta. **Za svako pojedinačno uzgajalište u okviru pogodnih zona neophodno je uraditi posebnu studiju u skladu sa Standardima kvaliteta životne sredine za sektor akvakulture** (Environmental Quality Standards), principima definisanja zona za akvakulturu (Allocated Zones for Aquaculture), principima definisanja zona uticaja (Allowable Zone of Effect) i Indikatorima održivog razvoja akvakulture u GFCM regionu (InDam).

Kartogram 5.3. - 1. Analiza pogodnosti za razvoj marikulture (uzgoj školjkaša) na području Bokotorskog zaliva – uzgajališta školjki (Izvor: RAC/SPA, MORIT, 2017)

U skladu sa preporukama za razvoj novih zona za marikulturu na otvorenom moru (koje su definisane u PPOPCG do 2020), od januara 2019. godine Institut za biologiju mora započeo je sa detaljnim istraživanjem pomenutih zona u skladu sa FAO konceptom „AZA (Allocated Zones for Aquaculture)“. AZA koncept podrazumijeva veoma detaljna istraživanja različitih parametara i kriterijuma koji su indikatori za definisanje novih lokacija za marikulturu (posebno za uzgoj ribe). Studija koja je rezultat pomenutih istraživanja se radi u skladu sa Standardima kvaliteta životne sredine za sektor akvakulture (Environmental Quality Standards), principima definisanja zona za akvakulturu (Allocated Zones for Aquaculture), principima definisanja zona uticaja (Allowable Zone of Effect) i Indikatorima održivog razvoja akvakulture u GFCM regionu (InDam). Ovaj program finansira Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, kao nadležno za sektor morskog ribarstva i marikulture. U okviru pomenutih istraživanja definisane su lokacije i zone za marikulturu na otvorenom moru koje se mogu koristiti za uzgoj ribe i razvoj sektora marikulture.

Pritisci na sektor marikulture

Među pritiscima koji imaju najveći uticaj na marikulturu ističu se: turizam, zbog sve većeg razvoja ovog sektora i uticaja zagađenja koji nastaje odlaganjem otpada u more; zatim brodogradnja, izgradnja ili povećanje kapaciteta postojećih luka i marina – zbog zamućivanja vode, raspršivanja čestica pijeska i prašine, nasipanja betona i sl. Uticaj eksploatacije mineralnih sirovina, nafte i gasa je ocjenjen kao visoko negativan zbog velikog radijusa uticaja na životne zajednice mora, pa tako i na proces uzgoja školjki. Nasipanje mora (prihranjivanje plaža), još uvijek postojeći kanalizacioni ispusti na području zaliva su pokazali veoma visoku ranjivost prije svega zbog kvaliteta uzgajanih organizama, zdravlja i bezbjednosti konzumenata, kao i zbog mogućeg „gušenja“ uzgajanih organizama nasipanjem neadekvatnim građevinskim materijalom, zamućivanje vode koje može dovesti do začepljenja škrva i nemogućnosti filtracije, a u najgorem

slučaju i do mortaliteta školjkaša. Posebnu pažnju svakako treba posvetiti očuvanju i zaštiti podvodnih izvora-vrulja i svih prirodnih dotoka slatke vode na području zaliva, koji vrlo povoljno utiču na rast i razvoj školjkaša.

Kartogram 5.3. - 2. Analiza pogodnosti za razvoj marikulture na otvorenom moru crnogorskog primorja
(Izvor: RAC/SPA, MORIT, 2017)

Izazovi u razvoju sektora marikulture

- Među ključnim izazovima sa kojima će se suočiti sektor marikulture u nastupajućem periodu su svakako klimatske promjene te je neophodno utvrditi i planirati posebne ciljeve razvoja i mjere sa aspekta prilagođavanja klimatskim promjenama, kroz jačanje otpornosti cjelokupnog sektora marikulture, ali i kroz ublažavanje klimatskih promjena primjenom inovativnih tehnologija.
- Nedovoljno iskorišćeni postojeći resursi, kao i mahom zastarjeli i nedovoljno učinkoviti proizvodni sistemi i tehnologije koji se koriste u marikulturi Crne Gore. Ovo se posebno odnosi na neusklađenost uslova za razvoj uzgoja školjaka na području Bokokotorskog zaliva.
- Nesigurnost investicija u marikulturi. S obzirom da Javno preduzeće za upravljanje morskim dobrom Crne Gore upravlja dijelom obale koji se koristi za operativni rad uzgajališta u marikulturi, neophodno je da se dugoročno planski riješi problem kratkoročnih zakupa dijelova obale za potrebe primarne proizvodnje hrane. Naime, Program objekata privremenog karaktera u zoni morskog dobra donosi se na period od 5 godina, pri čemu se Ugovori o zakupu zemljišta potpisuju na period od samo godinu dana, sa mogućnošću produžetka na period trajanja Programa. U cilju razvoja sektora marikulture (koji predstavlja primarnu proizvodnju hrane), neophodno je Ugovore o zakupu zemljišta za potrebe marikulture produžiti na period od 10 godina, u cilju omogućavanja uzgajivačima prijavu na IPARD programe podrške primarnoj proizvodnji hrane, čiji je osnovni uslov zakup zemljišta na period od minimum 10 godina.
- Problem nepostojeće osnovne infrastrukture na uzgajalištima školjki i riba (u skladu sa zahtjevima Veterinarske uprave i minimalnim uslovima neophodnim za proizvodnju hrane životinjskog porijekla). Najveća ograničenja u razvoju sektora, kako tehnološkog tako i proizvodnog, predstavlja visok stepen nedostatka dostupnosti osnovne infrastrukture na postojećim uzgajalištima i na potencijalno pogodnim lokacijama na otvorenom moru. Među najznačajnijima su: slaba dostupnost puteva, električne energije, vode i kanalizacije, što značajno umanjuje mogućnost usklađivanja potreba i osnovnih proizvodnih zahtjeva uzgajališta sa postojećom i planiranom infrastrukturom.
- S obzirom da je analiza pogodnosti zaliva i otvorenog mora za razvoj sektora marikulture uzela u obzir brojne podatke (sredinske, bio-fizičke, administrativne), za definitivan izbor lokacija neophodno je uraditi pojedinačne studije lokacija, ali i dodatno razviti mogućnost koegzistencije uzgajališta školjki i turizma (povezivanje sa turističkom ponudom) kako bi se izbjegli mogući konflikti ova dva sektora (posebno za područje Bokokotorskog zaliva). Najveći nedostatak u realizaciji planiranog razvoja sektora marikulture

je izostanak povezivanja sa sektorom turizma, prioriternim sektorom razvoja Crne Gore. U tom smislu, nepostojanje ili veoma nizak nivo među-institucionalne saradnje predstavljaju značajan problem u razvoju sektora marikulture. Činjenica je da je proizvodnja hrane, posebno hrane iz mora, od izuzetne važnosti za razvoj turizma, za očuvanje i promociju tradicionalnih proizvoda, tehnologija i alata u uzgoju na području Bokokotorskog zaliva, te na povezivanju ova dva sektora treba intenzivnije planirati i djelovati, zbog izuzetnih simbiotskih razvojnih mogućnosti. U rješavanju ovog ključnog problema prostorno planiranje ima najznačajniju ulogu, i to u procesu izbora lokacija u cilju rješavanja eventualnih konflikata sa drugim aktivnostima koje se obavljaju na moru ali i u cilju obezbjeđivanja sigurnosti investitorima.

Dugoročni ciljevi razvoja i planiranja marikulture u Crnoj Gori

Marikultura u Crnoj Gori do 2040. godine je sredinski i tržišno održiva privredna djelatnost, visoke proizvodnosti, učinkovitosti i otpornosti, koja nudi konkurentne i zdrave prehrambene proizvode prepoznatljivog kvaliteta i zaštićenog geografskog porijekla (mušulja), a u sinergiji sa srodnim djelatnostima (turizam) stvara bolje radne i životne uslove u obalnim područjima.

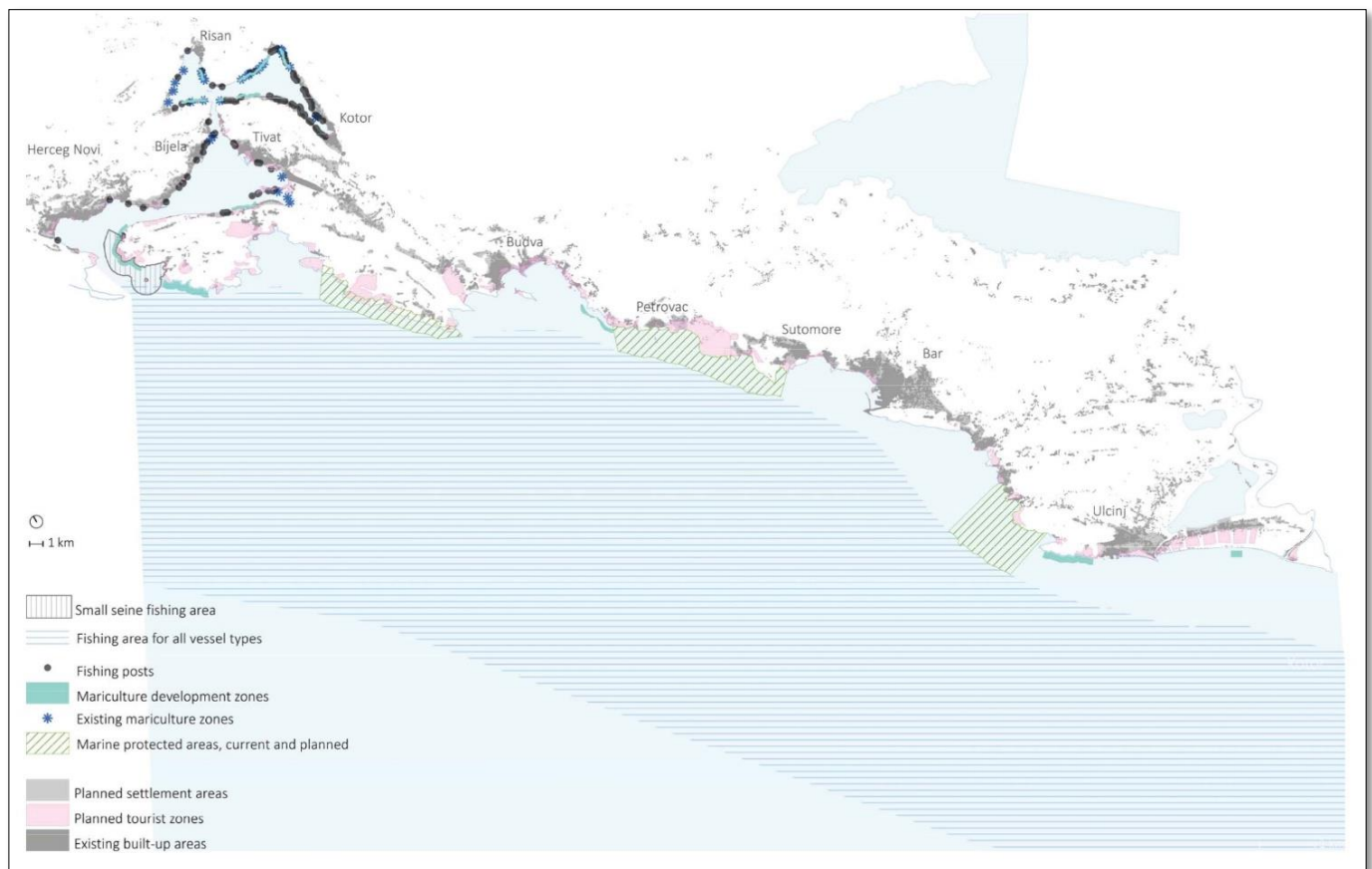
Uzimajući u obzir prirodna bogatstva Bokokotorskog zaliva, komparativne prednosti zbog geografskog položaja i specifičnih hidro-geoloških karakteristika područja, rast potražnje prema proizvodima marikulture, posebno kroz intenzivan razvoj turizma, ali i zbog brzine tehnološkog razvoja samog sektora, marikultura u Crnoj Gori razvija se ohrabrena tržištem, uz visoku proizvodnost sektora, veliku učinkovitost proizvodnog lanca i konkurentnost proizvoda.

Ključni ciljevi razvoja

- podsticanje održivog privrednog razvoja i stvaranje poslovnih prilika i otvaranje novih radnih mjesta u području „plavih“ privrednih sektora – ribarstva i marikulture. Ovo se posebno odnosi na definisanje novih lokacija za marikulturu na otvorenom moru crnogorskog primorja kao i razvoj uzgoja morske ribe na kopnu (u reciklacijskim sistemima-RAS)
- održivi razvoj i unaprijeđenje marikulture kao podrška razvoju turizma u Primorskom regionu (dobijanje sertifikata o organskom uzgoju školjki, brendiranje proizvoda, zaštita geografskog porijekla mušulje (*Mytilus galloprovincialis*), formiranje klastera i novih turističkih ponuda usko povezanih sa ribarstvom i marikulturom)
- povećanje kapaciteta inovativnih tehnologija u procesu uzgoja, difuzija i transfer tehnologija i tehnološkog znanja, poboljšanje tehnoloških procesa
- uspostavljanje inovativne mreže između akademsko-istraživačkih centara, zakonodavne i izvršne vlasti u cilju formiranja klastera proizvođača tradicionalnih primorskih proizvoda, među kojima su i proizvodi iz marikulture
- dodavanje vrijednosti proizvodima marikulture kroz organski uzgoj i zaštitu geografskog porijekla
- podsticanje korišćenja primjena standarda kvaliteta (primjena boljih praksi i sistema upravljanja u skladu sa javnim i privatnim standardima kvaliteta i sertifikacijskim programima, posebno onima kojima se uređuje ekološka hrana, zaštita i očuvanje životne sredine, sigurnost hrane, zdravlje i dobrobit životinja, označavanje hrane i informacije o hrani (porijeklu), sledivost proizvodnje i prerade u marikulturi.
- promovisanje međusektorskih inovativnih kapaciteta sektora ribarstva, marikulture i turizma u mikroregijama primorskih opština kroz uspostavljanje mreže znanja o značaju marikulture sa zadatkom poboljšanja inovativnosti, kompetitivnosti, internacionalizacije, održivosti i inkluzivnog razvoja ova dva sektora.

Preporučeni indikatori za buduće praćenje realizacije plana

- Razvoj uzgoja školjki na području Bokokotorskog zaliva (dopuna prostornih planova, definisanje novih pogodnih zona za uzgoj školjki)
- Broj novih, aktivnih uzgajališta za uzgoj ribe na otvorenom moru crnogorskog primorja
- Godišnja proizvodnja u marikulturi (trend rasta)
- Razvoj uzgoja morske ribe na kopnu (reciklacijski sistemi) – broj i kapacitet proizvodnje
- Napredak u brendiranju proizvoda i broj sertifikata organske proizvodnje
- Broj ponuđenih servisa/novih turističkih ponuda usko povezanih sa marikulturom
- Broj novih radnih mjesta u sektoru marikulture
- Napredak u formiranju klastera proizvođača

Kartogram 5.3. - 3. Morsko ribarstvo i marikultura Bokokotorski zaliv i otvoreno more

5.4. Šumarstvo, drvna industrija i lovstvo

Plan razvoja šumarstva

Razvoj šumarstva je potrebno u narednom periodu temeljiti na multifunkcionalnosti, stručnim kriterijumima, i principima šumarske struke, u cilju naglašavanja opštekorisnih funkcija šuma i ekološke ravnoteže u prostoru, odnosno na načelu održivog razvoja – obezbjeđenja kontinuiteta produkcije i prihoda.

Održivim gazdovanjem šumama ostvaruje se aktivna uloga u borbi sa negativnim efektima klimatskih promjena, njihovim ublažavanjem i mjerama prilagođavanja, održava, obnavlja i poboljšava biodiverzitet, uključujući genetske resurse; utiče na kvalitet i kvantitet voda i ublažavaju prirodne nepogode kao što su: poplave, suše, lavine, klizišta i eroziju zemljišta; i stvara mogućnost za brojne privredne, ekološke i socijalne aktivnosti (rekreacija i turizam zasnovan na prirodnoj baštini);

Predložena rešenja su proizašla iz analize stanja šuma na bazi podataka dobijenih prvom Nacionalnom inventurom šuma ali i iz Programa gazdovanja šumama i aktuelnog modela i stepena korišćenja šuma u Crnoj Gori. Uzeti su u obzir promjena i trendovi na tržištu drveta i očekivane promjene u srednjeročnom i dugoročnom periodu, kao i trend promjene namjene šuma posebno kreiranje novih površina sa ograničenim zaštitnim karakterom, kakvi su Regionalni Parkovi.

Principi razvoja šumarstva su:

- Stručnim gazdovanjem šumama, povećavati stabilnost šuma i otpornost na klimatske ekstreme i štetne pojave. čime se povećava tehnička vrijednost drveta, a time stvara i dodata vrednost koja se ostvaruje od korišćenja šuma.
- Protežirati sistem gazdovanja koji će obezbijediti prirodnu obnovu, mješovitost i prebirnu strukturu sastojina, kao i koncept - prirodi bliski sistem gazdovanja, obezbjeđujući polifunkcionalnost šumskih ekosistema i trajni sastojinski biodiverzitet, uz uvažavanje različitih stanišnih i sastojinskih prilika.
- Posebnu pažnju posvetiti zaštiti i očuvanju šumskog zemljišta naročito u prigradskim i planinskim područjima iznad gornje granice vegetacije.
- Postojeće površine šuma ne trebaju se smanjivati, već planirati obnovu šuma na svim značajnim površinama izloženim eroziji, a posebno na površinama koje su u proteklom periodu bile zahvaćene požarima, gdje nije došlo do prirodnog podmlađivanja odgovarajućim vrstama.
- Održivo gazdovanje šumama u osnovi podrazumijeva i izradu kvalitetnije planske dokumentacije svih nivoa za cijelo područje države, racionalno korišćenje drvnih i nedrvnih šumskih proizvoda, racionalno otvaranje šumskih kompleksa – izgradnju šumskih komunikacija, ekosistemski pristup u gazdovanju šumama, sinergiju između funkcija šuma, pravednije vrednovanje šumskih proizvoda i usluga, predostrožnost kod izvođenja šumskih radova, adekvatnu zaštitu od požara i biljnih bolesti i štetočina, sertifikaciju šuma uz konstantno jačanje šumarske struke – izgradnju kapaciteta, permanentne obuke radnika u šumarstvu, korišćenje novih tehnologija i alata u šumarstvu.
- Neophodna je izrada planskih dokumenta na svim nivoima, čime bi se pokrila cijela država (teritorija Crne Gore administrativnom podjelom na gazdinske jedinice, podjeljena je na 143 gazdinske jedinice od čega je uređeno trenutno 85 (59,4%).
- Neophodno je da se dokumentacija vodi pored standardnog manuelnog I u digitalnom obliku u GIS-u.

U osnovi ovog pristupa je strateško i dugoročno unapređenje sistema, ali i operativna primjena utvrđenih principa gazdovanja šumama, koji se ostvaruju kroz plansku dokumentaciju koja trenutno ne pokriva sve šume na teritoriji Crne Gore, a čini osnovu za dalji razvoj šumarstva.

Za održavanje i unapređenje sirovinске baze za drvnu industriju, planske aktivnosti obuhvataju intenziviranje obnove zrelih i prezrelih šuma, prevođenje izdanačkih šuma u visoke, optimizaciju njege šuma i povećanje šumovitosti.

Realizacija ovih aktivnosti mora da bude praćena sistemskim mjerama kao što su: unapređenje stručnih i tehničkih kapaciteta, razvoj putne infrastrukture, podizanje novih površina pod šumama kao i razvoj informacionog sistema i unapređenje tržišta.

Kao jedna od ključnih mjera u planskom periodu je podizanje oko 5000 hektara novih zasada, kao i da se rekonstruiše 2000 hektara izdanačkih šuma.

Uzevši u obzir da je oko polovine svih šuma u privatnom vlasništvu, posebna pažnja mora se obratiti na sektor privatnog šumarstva.

Posebno je potrebno preduzeti preventivne mjere za šumske požare koji predstavljaju jednu od najvećih pretnji, uzimajući u obzir i nepovoljne trebdove klimatskih promjena i izraditi smjernice za reagovanje u slučajevima požara, preventivne mjere i (obezbjediti prostore u šumi i prostore oko šuma)

U planskom periodu očekuje se da bude izgrađeno i rekonstruisano 1800 km šumskih puteva. Na ovaj način direktno bi se doprinjelo ostvarenju mjera njege i korišćenja šuma i stvorili bi se preduslovi za veći stepen korišćenja biomase, povećavanje profita od drveta i stvarali bi uslovi za efikasniju protivpožarnu zaštitu, dok bi se povećanjem prirasta povećavao i nivo godišnjeg vezivanja ugljenika.

Opšti ciljevi razvoja u oblasti razvoja šumarstva i održivog korišćenja šuma su obezbjeđenje i poboljšanje otpornosti i produktivnosti šumskih i drugih ekosistema, kao i održavanje biljnih i životinjskih vrsta; obezbjeđenje i održivo ispunjavanje ekoloških, socijalnih i ekonomskih – privrednih funkcija šuma; višenamjensko korišćenje šuma uz obezbjeđivanje održivog gazdovanja šumama i šumskim zemljištima i stalni monitoring šuma u cilju zaštite i očuvanja zdravstvenog stanja, doprinos održivom socijalnom i ekonomskom razvoju ruralnih područja; dugoročni razvoj i konkurentnost drvne industrije; dugoročni razvoja šumarske struke i djelatnosti šumarstva. Zaštitu i korišćenje šuma sprovesti u skladu sa načelom održivog korišćenja prirodnih resursa, na način kojim se ne ugrožava raznovrsnost i funkcionisanje prirodnih sistema i procesa.

Posebni ciljevi razvoja u oblasti zaštite i održivog korišćenja šuma i razvoja šumarstva su:

- unapređivanje stanja šuma - povećanjem kvaliteta, kvantiteta i strukture drvne zalihe;
- povećanje učešća četinarskih vrsta, plemenitih lišćara i voćkarica;
- povećanje stabilnosti i otpornosti sastojina na biotske i abiotske faktore; podsticanje prirodnog obnavljanja i zaštita zdravstvenog stanja šuma; održavanje proizvodne sposobnosti staništa; povećanje učešća visokoproduktivnih šuma u odnosu na niskoproduktivne šume;
- saniranje, rekonstrukcija i konvezija devastiranih i izdanačkih šuma; stvaranje uslova za proizvodnju nedrvnih šumskih proizvoda;
- podsticati povećanje površina pod šumom na račun šumskog zemljišta prirodnim podmlađivanjem i pošumljavanjem autohtonim vrstama, vodeći računa o ostavljanju čistina - enklava – progala u okviru sastojina za potrebe divljači;
- očuvanje i unaprjeđenje biodiverziteta, zaštita staništa, vrsta i genetskog potencijala;
- očuvanje, unapređenje, racionalno i održivo korišćenje i valorizacija ekoloških, socijalnih i privrednih funkcija šuma i povećanje doprinosa šumarskog sektora ekonomskom i društvenom razvoju primjenom odgovarajućih mjera planiranja, gazdovanja i monitoringa;
- očuvanje i jačanje kapaciteta šuma kao i šumskih čistina i rubova, kojima se omogućava povećanje otpornosti;
- prilagođavanje i ublažavanje klimatskih promjena;
- preventiva od požara, zaštita biodiverziteta, unapređenje i zaštita predjela, pejzažna raznovrsnost, poboljšanje ekosistemskih usluga šuma, rekonstrukcija i optimalna izgradnje šumskih puteva, uklanjanje smeća i drugog komunalnog otpada iz šuma i šumskog zemljišta;
- smanjenje ilegalnih aktivnosti u šumarstvu, sertifikacija održivosti šuma i šumskih proizvoda po međunarodnim standardima – FSC i PEFC, implementacija Nature 2000 u šumama i na šumskim zemljištima;
- uspostavljanje jedinstvenog informacionog sistema za sve korisnike u sektoru šumarstva koji će se bazirati na Geografskom informacionom sistemu; Integralno planiranje na principima sprečavanja konflikata u prostoru i racionalno korišćenje šuma i šumskog zemljišta kao prirodnog resursa, zaštita šumskog zemljišta od pretvaranja u građevinske namjene i sl.

Prioritetni ciljevi

Realizacija principa i ciljeva mora da bude praćena sistemskim mjerama kao što su: unapređenje stručnih i tehničkih kapaciteta, pokrivenost planskom dokumentacijom, razvoj putne infrastrukture i informacionog sistema i unapređenjem tržišta. Od navedenih posebnih ciljeva u narednih pet godina i dalje u kontinuitetu neophodno je dati prioritet sljedećim ciljevima:

- Izrada planske dokumentacije svih nivoa (strategije, planove razvoja šuma i programe i planove gazdovanja šumama) za sve šume i šumska zemljišta na teritoriji Crne Gore u skadu sa datim smjernicama,
- Izrada druge nacionalne inventure šuma,
- Sanaciji šteta nastalih kao posledica dejstava štetnih insekata - potkornjaka i požara,

- Veću posvećenost i odgovornost zaštiti šuma od požara, biljnih bolesti i štetočina i suzbijanju i sprečavanju ilegalnih aktivnosti u šumarstvu i monitoringu u šumarstvu,
- uspostavljanje jedinstvenog informacionog Sistema u šumarstvu,
- unapređenje i obezbjeđenje stručnih i tehničkih kapaciteta u šumarstvu,
- uklanjanju smeća i drugog otpada iz šume i šumskog zemljišta,
- setifikaciji šuma,
- implementaciji Nature 2000.

Mjere za unapređenje šumarstva

Gazdovanje šumama zasnivaće se na univerzalnim evropskim kriterijumima u okviru sledećih planskih rješenja:

- Izrada planske dokumentacije svih nivoa (strategije, planove razvoja šuma i programe i planove gazdovanja, šumama) za sve šume i šumska zemljišta na teritoriji Crne Gore,
- Harmonizacija zakonodavstva sa EU,
- Jačanje stručnih kapaciteta u šumarstvu u kontinuitetu,
- Podizanje vještačkih sastojina brzorastućih vrsta i povećanje površine pod šumama (Uvećati površine šuma za cca 5.000 ha na račun šumskog zemljišta pošumljavanjem prevashodno na dostupnim površinama šumskog zemljišta boljeg boniteta, površinama zahvaćenim erozionim procesima, u zonama vodoizvorišta i vodenih akumulacija i usovištima, u zonama naseljenih mjesta, industrijskih postrojenja, saobraćajnica, površinskih kopova i jalovišta).
- Konverzija šuma u viši uzgojni oblik, njihova rekonstrukcija i substitucija vrsta (Rekonstrukcija i konverzija, izdanačkih šuma cca 10.000 ha u državnom vlasništvu i 5.000 ha u privatnom vlasništvu),
- Upostavljanje sistema za kontrolu kvaliteta gazdovanja šumama,
- Izrade nacionalne inventure šuma u desetogodišnjim intervalima u kontinuitetu,
- Razvoj FSC ili PFC nacionalnog standarda za upravljanje šumama do 2030,
- Smanjenje ilegalnih aktivnosti i neregistrovanih sječa,
- Uspostavljanje Nacionalnog informacionog sistema za šume,
- Ažuriranje stvarnog stanja i podataka namjene zemljišta u Upravi za nekretnine i imovinu,
- Mobilizacija privatnih šumovlasnika kroz uređivanje privatnih šuma,
- Uvođenje efikasnijeg sistema označavanja drveća za sječu,
- Uspostavljanje preventivnih mjere za borbu protiv šumskih požara i uspostavljanje sistema rane detekcije, požara i lokalizacije požara u ranoj fazi,
- Izvršiti pošumljavanje svih površinama koje su u proteklom periodu bile zahvaćene požarima a gdje nije došlo do prirodnog podmlađivanja,
- Uklanjanju smeća i drugog otpada iz šume i šumskog zemljišta,
- Sanacija šteta nastalih kao posledica dejstava štetnih insekata – potkornjaka i drugih biotičkih faktora
- Kreiranje operativnih mjera i organizacionog sistema u djelovanju u slučaju šumskih požara i njihovom suzbijanju i
- Sanacija i aktivnije uključivanje u borbu protiv šumskih požara svih sistemskih organizacija društva,
- Suzbijanje i sprečavanje ilegalnih aktivnosti u šumarstvu i monitoringu u šumarstvu,
- Mapirati NATURA 2000 područja u šumarstvu i izgraditi kapacitete za upravljanje Natura 2000 područjima u šumskim ekosistemima,
- Uspostavljanje jedinice za projektovanje i nadzor izgradnje šumskih puteva,
- Raskid ugovora o koncesiji u područjima u kojima koncesionari nisu u mogućnosti da ispune ugovorne obaveze
- Prodaja drvne mase prema drugim modelima utvrđenim zakonom o šumama Transparentne procedure i objavljivanje podataka o postignutim cijenama.

Mjere povezivanja šumarstva i energetike kroz korišćenje obnovljivih izvora energije porijeklom od šumske i drvne biomase su slijedeće:

- Podići značaj šumarstva u sektoru energetike kroz optimizaciju proizvodnje drvne biomase iz šuma u Crnoj Gori
- Podizanje (brzotrastućih vrsta) tzv. Zasada za energetske potrebe kako bi se povećalo učešće biomase u energetske sektoru,

- Edukacija proizvođača i korisnika drvene biomase, kao i preduzeća koja se bave prodajom i ugradnjom sistema za grijanje,
- Umrežavanje proizvođača drvene biomase,
- Uspostavljanje daljinskih sistema grijanja na drvenu biomasu,
- Očuvanje energetskog sektora kroz zelenu tranziciju energetike korišćenjem biomase kao supstituta neobnovljivim izvorima energije,
- Razvoj državne politike na području biomase,
- Monitoring korišćenja biomase i zelene energije,
- Uspostavljanje cirkularne ekonomije,
- Realizacijom predloženih mjera za unapređenje šumarstva obezbijediće se uslovi usklađivanja zaštite i održivog korišćenja šuma, šumskog zemljišta i voda, i ostvarivanje integrisane zaštite životne sredine, biodiverziteta, nasleđa i predjela, a imaće sljedeće efekte na unapređenju prostornog razvoja države.

Indikatori za praćenje realizacije planskih rješenja su:

- Površina šuma po kategorijama – ha,
- Drvena zapremina po kategorijama šuma - m³/ha,
- Zapreminski prirast po kategorijama šuma - m³/ha,
- Urađena druga nacionalna inventura šuma,
- Površine šuma i šumskog zemljišta pokrivene programima gazdovanja šumama - ha,
- Proj donešenih planova razvoja šuma,
- Rekonstrukcija i konverzija izdanačkih šuma u viši uzgojni oblik – ha,
- Pošumljavanje šumskog zemljišta – ha
- Pošumljavanje površina zahvaćenih požarima, gde nije došlo do prirodnog podmlađivanja
- Izgradnja i rekonstrukcija šumskih puteva – km.

Plan razvoja drvene industrije

U pogledu raspoloživih drvnih resursa i tržišnog potencijala za Crnu Goru proizvodno ostvarivi proizvodi za razvoj drvene industrije za planski su:

- paneli od punog drveta (u kombinaciji sa troslojnim pločama);
- troslojne ploče,
- namještaj od punog drveta,
- čvrsto građevinsko drvo (KVH, Duo/Trio) u kombinaciji sa lijepljenim i poprečno laminiranim drvetom, šperploča / furnir, dvoslojni parket i drvena stolarija;
- drvene kuće i elementi eksterijera i enterijera drvenih kuća

Mjere za unapređenje drvene industrije

- Ograničenje izvoza sirovine, (trupaca i oble građe)
- Prilagoditi kapacitete primarne prerade drveta realnom kapacitetu i kvalitetu drvnih masa koje potiču iz održivog gazdovanja šumama,
- Povećati stepen finalizacije obrade drveta,
- Osigurati obezbeđenje sirovine odgovarajućeg kvaliteta, permanentno i iz državnih i iz privatnih šuma
- Uvesti kvote na uvoz gotovih proizvoda i poluproizvoda od drveta na tržište Crne Gore
- Jačanje stručnih kapaciteta u drvnoj industriji
- Uvođenje sistematskih zakonskih mjera i obezbeđenje tržišta za proizvode od drveta
- Prodaja drvene mase klasifikovane prema kvalitetu i u transparentnoj proceduri putem licitacija
- Kreiranje klastera drvnih proizvođača
- Upostavljanje sistema za kontrolu kvaliteta proizvoda od drveta.

Posebno je važno redukovati izvoz visokokvalitetnih sirovih materijala kao što je oblo drvo i trupci obrađivati i stvarati gotove proizvode i poluproizvode i izvoziti ih, kako bi ostvarila dodatna vrijednost, ili ih upotrebljavati na domaćem tržištu umjesto uvoznih proizvoda.

Jedan od modela razvoja drvene industrije bio bi sistematsko rešenje kroz zakon o niskogradnji koji bi propisao da svi objekti u niskogradnji moraju sadržati minimum 5% u (finasijskoj vrijednosti objekta) proizvode od drveta. Ovim modelom kroz zakonsko rešenje otvorilo bi se stabilno i trajno tržište za poluproizvode i proizvode od drveta (krovne konstrukcije, opšive, parket, stolariju, rukohvate, pragove idr) čime bi se

stimulisala proizvodnja ka finalizaciji proizvoda i snažno podržao razvoj drvoprerađivačkog sektora što bi uslovalo povećanje zapošljavanja i razvoj ovog sektora posebno u ruralnim područjima gde se nalazi većina sirovine i industrijskih pogona.

Cilj je povećanje doprinosa sektora šumarstva i drvne industrije ukupnom ekonomskom, ekološkom i društvenom razvoju.

Ukupni efekti sprovođenja mjera u šumarstvu i drvnoj industriji u planskom periodu

- Povećanje privredne aktivnosti uređenja i korišćenja šuma sa sadašnjih 4 miliona eura na 20 miliona eura;
- PDV na korišćenje šuma veći za 4 miliona eur nego trenutno;
- Ukupno radnih mjesta više u šumarstvu za 600 u odnosu na danas. a 3000 više u drvoprerađivačkom sektoru;
- Doprinos razvoju seoskih i nerazvijenih ruralnih područja;
- Stvaranje stabilnog i finansijski održivog sistema upravljanja šumama;
- Podizanje novih šumskih zasada;
- Podizanje kvalitativne i cjenovne strukture drvnih sortimenata;
- Unapređenje šumske infrastrukture i posredni doprinos razvoju ruralnih područja uz paralelno pojeftinjenje; korišćenja šuma i stvaranje preduslova za održavanje i povećanje stepena korišćenja do sada neotvorenih kompleksa;
- Stvaranje uslova za efikasniju protivpožarnu zaštitu šuma;
- Unapređenje opštekorisnih funkcija šuma;
- Povećanje prirasta i povećanje nivoa godišnjeg vezivanja ugljenika sa mogućnostima obezbeđenja dodatnih izvora finansiranja kroz mehanizam naplate karbon kredita;
- Zamjena fosilnih goriva sa obnovljivim izvorima energije na bazi biomase i smanjenje zavisnosti uvoza fosilnih goriva;
- Povećanje energetske nezavisnosti zemlje;
- Razvoj FSC nacionalnog standarda za upravljanje šumama;

Plan razvoja lovstva

Opšti cilj u oblasti održivog korišćenja divljači i razvoja lovstva su višenamjensko korišćenje lovnih potencijala, uz obezbeđivanje održivog gazdovanja populacijama divljači i njihovih staništa na način i u obimu kojim se trajno održava i unapređuje vitalnost populacija divljači, proizvodna sposobnost staništa i biološka raznovrsnost. Poseban cilj je unapređenje održivog gazdovanja lovnom faunom, očuvanjem i unapređenjem biodiverziteta u lovnim područjima, očuvanjem i unapređenjem brojnosti i kvaliteta divljači primjenom odgovarajućih mjera planiranja, gazdovanja i kontrole.

Cilj je razvoj lovstva u Crnoj Gori kroz unapređenje stanja populacija divljači i njihovih staništa kroz preduzimanje odgovarajućih mjera gazdovanja kojima se postiže optimalno brojno stanje populacija, zaštita, uzgoj i održivo korišćenje divljači. Za realizaciju ciljeva neophodno je obezbjediti kontinuitet tačnog utvrđivanja i praćenja stanja fondova divljači, stručnog, realnog dugoročnog i kratkoročnog planiranja i dosljedne, blagovremene i stručne realizacije planova.

Kvalitetna izrada i pravovremeno donošenje planskih dokumenata predstavljaju preduslov kroz donošenje Programa razvoja lovstva, Lovne osnove Godišnjeg plana gazdovanja koje donose korisnici lovišta uz saglasnost resornog Ministarstva.

Mjere za unapređenje lovstva su slijedeće:

- Podsticanje razvoja lovstva i stvaranje poslovnih prilika i otvaranje novih radnih mjesta;
- mogućnosti razvoja lovišta i ostvarivanje turističkog i sportskog potencijala lova;
- održivi razvoj i unaprijeđenje ovog sektora kao podrška razvoju turizma u Primorskom regionu;
- Vršiti permanentni monitoring i snažnije mehanizme za zaštitu divljači i njene životne sredine, kontrolisati korisnike lovišta u poštovanju mjera za očuvanje i poboljšanje životnih uslova divljači;
- povećanje kapaciteta inovativnih tehnologija u procesu uzgoja divljači, i transfer tehnologija i tehnološkog znanja sa ciljem povećanja broja divljači na teritoriji Crne Gore, promovisanje međusektorskih inovativnih kapaciteta sektora lovstva sa zadatkom poboljšanja inovativnosti, kompetitivnosti, internacionalizacije i održivosti ovog sektora;

- Kreirati Informacioni sistem u lovstvu na bazi geografskih informacionih tehnologija kojim bi se pratilo: (brojno stanje divljači po lovištima, preduzete mjere, broj lovaca, broj odstreljenje divljači, sanitarni odstrijel, preventivne zdravstvene zaštite divljači, evidencije o zaplenjenoj i uginuloj divljači, štete od divljači i na divljači idr.);
- Razvijati i promovisati lovno streljaštvo, kao dio edukacije i obrazovanja lovaca i kao dio sportske aktivnosti ili turističke ponude;
- Strelišta se moraju graditi po međunarodnim standardima i zahtjevima i biti u skladu sa zakonodavnom regulativom.

5.5. Turistički razvoj

U turističkom razvojnom smislu scenario održivog razvoja označava orijentaciju strateški definisanom, pametno kontrolisanom i održivom razvoju turističke privrede. U ovoj varijanti fokus se postavlja na proizvod i sadržaj visoke dodane vrijednosti koji uvažava lokalne specifičnosti i regionalne osobenosti Crne Gore i u skladu je s razvojnim potrebama privrede. U tom smislu, potrebno je postići uspjeh pri balansu između zadovoljavanja razvojnog interesa privatnog sektora (koji ima interes za ostvarivanje komercijalnih uspjeha) te javnog interesa čiji je primarni interes očuvanje i optimalna valorizacija ograničenog resursa. Takva varijanta uravnoteženog razvoja u najboljoj mjeri odgovara na dva ključna strateško - razvojna izazova, 1) potrebe za unaprjeđenjem opšte konkurentnosti turističke ponude i 2) očuvanje izuzetno vrijednog resursa prostora. Do danas je ova ravnoteža bila narušena, što je u najvećoj mjeri vidljivo kroz neplansku izgradnju turističkih kapaciteta i objekata sekundarnog stanovanja u Primorskom regionu, ali i nedostatnoj saobraćajnoj i tehničkoj infrastrukturi kao i negativnim uticajima na prirodu i kvalitet života u turističkim destinacijama s najvišom frekvencijom turističkog prometa. U planskim preporukama se ukazuje na međuzavisna pitanja sezonalne disperzije turističkog prometa kroz razvoj diverzificiranih sadržaja te pitanja prostorne disperzije kroz intenzivniji razvoj u područjima koja su do danas slabije turistički razvijena.

Opšta načela planiranja turističkog razvoja

Usmjeravanje rasta smještajnih kapaciteta u smjeru visokokvalitetne ponude

Prostorni planovi u svim regionima, odnosno opštinama Crne Gore trebaju usmjeriti razvoj smještajnih kapaciteta u smjeru diverzifikacije i visokog kvaliteta. To je poseban izazov u smislu snažnog rasta privatnog smještaja i kapaciteta u nekomercijalnim objektima, primarno u obalnim područjima, koji opterećuju opštu infrastrukturu te u određenom dijelu generiraju i druge negativne posljedice kao što su visoka sezonalnost, niži nivo opšteg kvaliteta proizvoda i dr.

Zaštita prostora kao temelj razvoja

Kroz zaštitu prostora, kao temeljnog razvojnog resursa, potrebno je pružiti mogućnost strateški definisanog razvoja, u skladu s destinacijskim pozicioniranjem, ali i temeljnim postulatima održivosti, te s ciljem smanjenja negativnog uticaja na okolinu. Dodatno, u oblastima pod određenom razinom zaštite, ulaganje u nove ili proširenje postojećih kapaciteta i turističku infrastrukturu mora biti regulisano na osnovu zasebnih prostornih i urbanističkih planova za datu oblast.

Racionalno utvrđivanje turističkih zona

Realizacija i iskorištavanje turističkih zona u prostoru zavisi od mnoštva faktora, međutim, ključan je faktor adekvatnosti prostora za realizaciju turističkih projekata. Stoga, se definicija pojedine turističke zone treba temeljiti **na tržišnoj opravdanosti, na nacionalnom i lokalnom javnom interesu**, uzevši u obzir adekvatnu zaštitu prostora. Pri planiranju i izgradnji turističkih zona i objekata potrebno je voditi računa o mogućim konfliktima između razvojnih interesa privrede i zaštite javnog interesa kao na primjer u pogledu zaštite životne sredine, kulturnih dobara, socioekonomskih interesa lokalnog stanovništva i drugih konfliktnih namjena na turističkim prostorima.

U slučaju kada razvojni interes ne uzima u obzir lokalna ograničenja razvoja, događaju se konflikti koji konačno nepovoljno utiču i na razvojni interes, što se manifestuje kroz nemogućnost adekvatne realizacije projekta i narušavanja kvaliteta života lokalnog stanovništva.

Smislen razvoj cjelovitih zona i turističkih središta

Turističke zone, odnosno, projekte koji se realizuju u pojedinim zonama, potrebno je na vizualno i praktično smislen način uklapati u opšti ambijent destinacije te kroz realizaciju projekata pozitivno uticati na uređenje i sofistikaciju širih prostora.

Osiguravanje generalne infrastrukture kao osnovni preduvjet realizacije turističkih projekata

Nedostatak opšte infrastrukture kao što su saobraćajnice, kanalizacija, snabdijevanje vodom, električnom energijom i internetom ima snažan negativan učinak na realizaciju turističkih projekata te je zapravo jedan od ključnih preduslova kontrolisanog i održivog razvoja.

Specifičnosti regiona Crne Gore u planiranju turizma

PRIMORSKI REGION

Obuhvat regiona

Primorski region čine sljedeće opštine: Bar, Budva, Herceg Novi, Kotor, Tivat, Ulcinj, kao i teritorijalno more i isključiva ekonomska zona, u skladu sa Zakonom o moru („Službeni list CG“, broj 17/07), uključujući dio područja u granicama nacionalnih parkova „Lovćen“ i „Skadarsko jezero“, kao i područje prirodnog i kulturno - historijskog područja Kotora sa zaštićenom okolinom, koje je pod zaštitom Organizacije za obrazovanje, nauku i kulturu Ujedinjenih nacija (UNESCO) i djelove primorskih planina Orjen, Lovćen i Rumija.

Vizija razvoja regiona

Vizija razvoja Primorskog regiona definisana je na način da bude u skladu s aktualnim Prostornim planom posebne namjene obalnog područja Crne Gore te se temelji na sljedećim načelima:

- Napredna integracija načela održivosti u cjelokupni proces razvoja, a posebno u kontekstu planiranja prostora i sadržaja turističkih razvojnih projekata.
- Razvoj smještajne strukture u smjeru diverzifikacije vrste i nivoa kvaliteta usluga, što postaje jedno od ključnih uporišta savladavanja izazova visoke sezonalnosti turističkog prometa.
- Razvoj turističke infrastrukture omogućuje snažan razvoj konkurentnosti turističkog proizvoda, prvenstveno u smislu ključnih turističkih proizvoda i doživljaja za cjelogodišnje poslovanje.
- Kroz uređenje opšte infrastrukture unaprijeđen je opšti ambijentalni i turistički doživljaj destinacija regiona.

Vizija razvoja Primorskog regiona: Destinacije Primorskog regiona prepoznate su na globalnom nivou kao odredišta visokog ranga kvaliteta usluge i sofisticacije prostora koje na inovativan i napredan način isporučuju turistički doživljaj Mediterana i mediteranskog zaleđa najzahtjevnijim tržišnim segmentima.

Primarni turistički proizvodi

Iako region pruža mnoštvo doživljaja, primarni turistički proizvodi prioritizirani su s obzirom na uticaj na količinu turističkog prometa, tj. stvaranje motiva dolaska te uticaju na opterećenje infrastrukture i razvojne zahtjeve:

Sunce i more - Proizvod sunca i mora još je uvijek ključan motiv dolaska u Primorski region Crne Gore čemu u prilog govori stepen sezonske koncentracije turističkog prometa. Međutim, potporna turistička infrastruktura još uvijek je nedostatna, što se primarno odnosi na ključni resurs ove vrste turizma - plaže. Atraktivni prirodni resurs obale koji je u obalnom području Crne Gore neupitan, potrebno je zaštititi u većoj mjeri kroz strateški definisan način upravljanja, jačanje kvaliteta i infrastrukture te uspostavljanja snažnije saradnje privatnog i javnog sektora.

Cruising / touring - *Cruising* i *touring* pozicionirani su kao jedinstveni turistički proizvod s obzirom na niz zajedničkih obilježja, odnosno, shodno načinu konzumiranja turističkog proizvoda destinacije. S obzirom da se u najvećem dijelu radi o jednodnevnim ili poludnevnim posjetama destinaciji od strane velikih grupa u vršnim satima, čest je slučaj da upravo ove vrste proizvoda u najvećoj mjeri opterećuju nivo zasićenosti destinacije. Kroz strateški razvoj, odnosno infrastrukturne zahvate i implementaciju raznih soft inicijativa, cilj je odgovoriti na potrebe ove vrste turističkog proizvoda kako bi se uticalo na smanjenje gužvi i spriječilo zagađenje ekološki osjetljivog prostora u kojem se ovaj proizvod događa.

Nautički turizam - Crnogorsko primorje je atraktivna i potentna geografska cjelina Jadranskog mora, tj. Mediterana za razvoj nautičkog turizma, što je u proteklom razdoblju prepoznato od strane tržišta te su pokrenute značajne investicije u potrebnu infrastrukturu. U narednom je periodu potreban strateški fokus treba postaviti na sistematizaciju postojećih i realnu procjenu potrebnih novih kapaciteta, kako bi se osigurao održivi razvoj i zaštita konkurentnosti proizvoda.

Ruralni turizam - Primorski region ima mogućnost razvoja ruralnog turizma, posebno u planinskim ruralnim područjima u neposrednom zaleđu, te drugim ruralnim područjima. Ruralni turizam u Primorskom regionu potrebno je temeljiti na autentičnim smještajnim kapacitetima u skladu s destinacijskim pozicioniranjem, autohtonoj enogastronomiji, atraktivnoj interpretaciji ruralnih proizvoda (vinoteka, enogastronomska događanja i sl.) te sadržajima aktivnog odmora (pješačenje, biciklizam i sl.). Primarni cilj razvoja proizvoda je smanjenje negativnih utjecaja sezonalnosti turističkog prometa.

Sekundarni turistički proizvodi

Sekundarni turistički proizvodi mogu biti:

- MICE (eng. Meetings, Incentives, Conferences and Events)
- Aktivni odmor (sportsko-rekreativni te različiti oblici turizma posebnih interesa)
- Zdravstveni i wellness
- Golf

Smjernice turističkih investicija i prostornog planiranja

Uvođenje modernog sistema mjerenja i nadzora smještajnog kapaciteta - Visok stepen ne konkurentnog i sezonalnog smještajnog kapaciteta u ukupnoj smještajnoj strukturi definisan je kao jedan od ključnih izazova Primorskog regiona u narednom periodu. Kako bi se navedenom izazovu pristupilo, ideja je razviti sistem mjerenja koji će omogućiti realan uvid u stanje na terenu, a samim time pružiti mogućnost upravljanja sistemom na nivou cijele Crne Gore. Prijedlog je uvođenje digitalnog sistema koji će integrisati *real-time* sistem prijave i odjave gostiju u smještajni kapacitet te postati preduslov registracije kapaciteta. Takođe, kroz sistem je potrebno mjeriti i kapacitete sekundarnog stanovanja.

Sistem razvoja konkurentne smještajne strukture - S druge strane, osim uspostavljanja sistema mjerenja i nadzora, kroz prostorne planove i druge mjere od strane javnog sektora (poticaji i sl.), potrebno je pozitivno uticati na razvoj sljedećih vrsta smještajnih kapaciteta: rizorti mješovite namjene visoke kategorije, hoteli više, visoke i luksuzne kategorije, ruralne i druge vrste vila te privatni smještaj visoke kategorije.

Kroz realizaciju projekata rizorta mješovite namjene, potrebno je postaviti fokus na proizvodne komponente koje su temelj stvaranja dodane vrijednosti destinacije i unaprijeđenja ukupnog kvaliteta proizvoda, te onih komponenti koje u najvećoj mjeri generiraju turistički promet u trenutno slabijim razdobljima sezone (npr. sadržaji nautičkog turizma, autentična gastronomija i sl.). Reziđencijalna komponenta projekata ove vrste je jedan od ključnih preduslova ekonomske opravdanosti investicije, generator potražnje u najvećem dijelu godine, ali i jedna od komponenti koja je najotpornija na nepredviđene tržišne uslove (kao što je pokazala kriza uzrokovana pandemijom COVID-19). No, reziđencijalna komponenta ne utiče primarno na stvaranje dodane vrijednosti ukupnom proizvodu destinacije. Stoga, određeni udio reziđencijalne komponente u projektima ove vrste je poželjan, međutim, kroz planiranje projekata i pametnu konceptualizaciju potrebno je izbjeći izgradnju rizorta koji zauzimaju velike prostore, a primarno su orijentirani na izgradnju reziđencija. Ističe se da je okvir za realizaciju projekata rizorta mješovite namjene postojeći (Član 14. Pravilnika o vrstama, minimalno-tehničkim uslovima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata), pa je u tom kontekstu veoma bitno osigurati usklađivanje projekata s važećim legislativnim okvirom.

U Primorskom regionu van naselja, u uskom obalnom pojasu 1000 m od obale, potrebno je spriječiti izgradnju stanovanja, (prisutna stanogradnja), da bi se u ovom pojasu omogućila turistička izgradnja, javni sadržaji, rekreacija i zelenilo⁷.

Osim razvoja broja kapaciteta visoke kategorije, ključno je postaknuti i diverzifikaciju strukture u skladu s modernim globalnim trendovima razvoja. U tom se smislu ističu glamping rizorti, wellness rizorti, etno sela i sl. uz osnovni preduslov razvoja sadržaja koji će generirati potražnju u razdobljima van glave sezone. U kontekstu kampova, bitno je postaviti fokus na proizvod visokog nivoa kvaliteta, odnosno, podsticati kvalitativan razvoj u odnosu na kvantitativan rast.

Za razvoj konkurentnih turističkih zona potrebno je koristiti bivše vojne komplekse i industrijske zone koje do danas nisu postale predmetom turističkog razvoja. Razvoj takvih projekata mora biti temeljen na profesionalno izrađenim master planovima za određenu zonu.

S obzirom na već izražen problem sezonalnosti i prekomjernog opterećenja pojedinih opština na području regiona, u sljedećoj projektnoj fazi će se definisati konkretne zone u kojima se još očekuje rast kapaciteta i realizacija turističkih projekata.

Ulaganje u kvantitet i kvalitet plaža - Ključni cilj smjernice je primarno osigurati nosivost u toku najvećih sezonskih opterećenja radi osiguravanja visokog nivoa kvaliteta doživljaja posjetilaca. Plaže je, osim u prostorno-planskom kontekstu razvoja kvantiteta, potrebno uređivati na način da se osiguraju dodatne usluge, pristup, tržišna segmentacija i dr.

Razvoj i unaprijeđenje dostupnosti destinacije - Dostupnost destinacija jedan je od ključnih preduslova daljnjeg održivog razvoja turizma Primorskog regiona Crne Gore. U sklopu ponude elitnog turizma djelomično je započeto s adresiranjem ovog izazova kroz ulaganje u nautičke marine globalnog nivoa

⁷ Strateški cilj koji je definisan u PPPN za obalno područje.

konkurentnosti i brendiranje objekata. Međutim, s ciljem održivosti razvoja ukupne turističke ponude područja nužno je riješiti izazov nisko konkurentne vazdušne dostupnosti destinacija Primorskog regiona, ali i Crne Gore u cjelini. Takođe, potrebno je započeti značajna ulaganja u kopneni prevoz kroz planiranje i izgradnju saobraćajnih obilaznica i rješavanje saobraćajnih tokova koji omogućavaju efikasniji duž - obalni promet i ne narušavaju ambijent destinacije, ali i kroz razvoj kvalitetnog javnog saobraćaja, kako drumskog tako i duž obalnog morskog linijskog prevoza. Takođe, u destinacijama koje se nalaze pod visokim pritiskom turizma u toku glavne sezone, potrebno je osmisliti sistem upravljanja turističkim tokovima, kao i razviti zone za ukrcaj / iskrcaj.

Infrastruktura za aktivni odmor - Osim navedenih primarnih turističkih proizvoda, na području Primorskog regiona potrebno je omogućiti diverzifikaciju proizvodne strukture kroz razvoj infrastrukture za aktivni odmor koja, između ostalog, može uključivati sljedeće: centri za aktivnosti na vodi, adrenalinski centri, biciklističke i pješačke staze, vidikovci, i sl. Međutim, osim same infrastrukture ključna je *soft* nadgradnja proizvoda i kvalitetna interpretacija ponude od strane destinacijskih dionika te postavljanje fokusa na aktivnosti koje je moguće komercijalizovati izvan trajanja glavne turističke sezone.

Pri razvoju mreže biciklističko-pješačkih staza, potrebno je uvažiti kriterijume koji osiguravaju kvalitet infrastrukture i sigurnost korisnika: staze je u što većoj mjeri potrebno graditi odvojeno od puteva, mrežu je potrebno razvijati kao dio transnacionalnih biciklističkih i pješačkih staza, razvoj sadržaja na trasama i uvažavanje ekološke komponente.

Centri za posjetioce - U skladu s trendovima na globalnom turističkom tržištu, ideja je razviti sistem centara za posjetioce u kojima je cilj interpretirati bogato kulturno-istorijsko nasljeđe i prirodnu baštinu regiona. Centri moraju na konceptualno inovativan način prezentirati bogatu resursnu osnovu te na taj način pružiti dodatan motiv za posjetu i boravak gostiju i izvan trajanja glavne turističke sezone, ali i pozitivno uticati na opšti stepen zadovoljstva gostiju.

SREDIŠNJI REGION

Obuhvat regiona

Središnji region čine sljedeći gradovi i opštine: Glavni grad Podgorica, Prijestonica Cetinje i opštine Danilovgrad, Nikšić i Tuzi, uključujući dijelove područja u granicama nacionalnih parkova „Lovćen“ i „Skadarsko jezero“.

Razvoj Središnjeg regiona temelji se na sljedećim načelima:

- Održivost razvojnih projekata zajedničko je opredjeljenje svih inicijativa u urbanim i ruralnim sredinama.
- Bogat i raznolik resurs kontrolisano se i pametno valorizuje kroz napredne i inovativne razvojne koncepte turističkih projekata.
- Ruralne sredine stvaraju dodatne motive za posjetu i produženje boravka gostiju u destinaciji kroz prezentaciju i doživljaj autentičnosti.
- Smještajni kapaciteti razvijaju se u smjeru cjelogodišnjeg održivog poslovanja te osmišljavanja različitih sadržaja, zavisno od resursne osnove područja u kojem se nalaze.
- Proizvodna i opšta infrastruktura pruža dodatno unaprjeđenje konkurentnosti privrede i vizuelne atraktivnosti regiona.
- Središnji region predstavlja iskustvenu i funkcionalnu vezu između Primorskog i Sjevernog regiona.

Vizija razvoja regiona: Središnji region kroz raznovrsnost doživljaja tokom cijele godine stvara motiv posjete inovativnom, naprednom i atraktivnom području koje spaja urbani i ruralni karakter Crne Gore.

S obzirom na ograničeni kapacitet nosivosti i osjetljivost područja u kontekstu ekološke održivosti, razvoj turističkih projekata mora biti temeljen na detaljnim (master) planovima za svaku pojedinu zonu, u sklopu kojeg će se predmetna tematika adekvatno obraditi. U sljedećoj projektnoj fazi definisaće se potencijalne zone razvoja turističkih, primarno hotelskih, projekata u regionu.

Primarni turistički proizvodi

U regionu se radi specifičnosti resursa i opšte ponude, događa određena količina *touringa* koji primarno konzumira ponudu kulturnog i religijskog turizma. Međutim, razvojne potrebe *touringa* u prostorno-planskom smislu (npr. prihvatna infrastruktura i sl.) će se zadovoljiti kroz realizaciju razvojnih inicijativa drugih turističkih proizvoda.

Kratki odmor - S obzirom na glavni grad Podgoricu i niz različitih dostupnih doživljaja u cijelom regionu (npr. događanja, ruralni turizam, gastronomija, prirodna i kulturna baština i dr.) na relativno maloj udaljenosti,

kratki odmor je definisan kao proizvod koji na optimalan način pruža jedinstvenu platformu diverzifikacije ukupnog turističkog proizvoda.

Kultura - Kultura kao turistički proizvod Središnjeg regiona podrazumijeva interpretaciju bogatog materijalnog i nematerijalnog kulturno-historijskog nasljeđa. Osim samog proizvoda kulturnog turizma, za potrebe ovog dokumenta, kao jedan od ključnih dijelova proizvoda podrazumijeva se i bogata ponuda religijskog turizma.

Aktivni odmor - Aktivni odmor istaknut je kao jedan od primarnih proizvoda regiona radi bogate resursne osnove i niza prirodnih atrakcija u sklopu kojih je moguće planirati razne sadržaje i aktivnosti na otvorenom.

Sekundarni turistički proizvodi

- Touring
- MICE (eng. Meetings, Incentives, Conferences and Events)
- Ruralni turizam

Smjernice turističkih investicija i prostornog planiranja

Urbana regeneracija gradskih središta - Gradska središta zahtijevaju regeneraciju i prilagođavanje potrebama modernog doba. Navedeno se posebno odnosi na dijelove gradova koji su kroz tranzitno razdoblje i deindustrializaciju izgubili originalnu namjenu. Konverzijom prostora kroz inovativne koncepte potrebno je redefinisati namjenu prostora na način da novi sadržaji budu u skladu s modernim politikama održivosti te da pružaju mogućnost razvoja atraktivnih komercijalnih sadržaja. Osim navedenog, poseban je fokus potrebno postaviti na razvoj zelenih površina u urbanim središtima te uz praktičnu svrsishodnost infrastrukture, pažnju posvetiti i ambijentalnoj ugodnosti razvojnih koncepata.

Inovativni i diverzificirani smještajni kapaciteti - S obzirom da Središnji region obuhvata urbanu i ruralnu komponentu, razvoj smještajnih kapaciteta potrebno je prilagoditi području na kojem se objekti otvaraju. Primjera radi, u urbanim i ruralnim sredinama potrebno je razvijati *boutique heritage* hotelske objekte, međutim, svaki od njih mora interpretirati nasljeđe područja u kojem se nalazi. Ideja je da se na cijelom području regiona razvijaju objekti s inovativnim konceptima koji će na turističkom tržištu prezentirati kompleksniju ponudu od samog smještaja. Shodno navedenom, u ruralnim sredinama iskazuje se potreba za razvojem dodatne ponude u sklopu smještajnih kapaciteta – ugostiteljski objekti sa ponudom autohtonih jela i pića, centri za posjetitelje u sklopu proizvodnih pogona i razvoj vinskog turizma (npr. putevi vina, panoramski putevi...).

Posebno se ističe da se turističke zone Središnjeg regiona prostorno-funkcijski preklapaju sa zonama Primorskog regiona i međusobno. Zona Skadarskog jezera se preklapa sa zonom Bar čineći ovu destinaciju Barskom rivijerom, Rumijom i neplavnom obalom jezera jednom od najvrijednijih u Primorskom regionu), sa zonom Cetinje i podzonama Podgorica i Zeta u okviru turističke zone Središnjeg regiona, što zonu Skadarskog jezera čini najatraktivnijom u Središnjem regionu. Zona Cetinje preklapa se sa druge strane sa zonama Budva i Boka Kotorska, čineći tako vrijednu turističku cjelinu, sa posebnim vrijednostima zaštićenog prostora na međunarodnom nivou.

Infrastruktura za aktivni odmor - S obzirom na bogati resurs prirodne baštine, na području Središnjeg regiona iskazuje se potreba za turističkom valorizacijom resursa kroz izgradnju infrastrukture na globalnom nivou kvaliteta. Stoga, razvojni fokus je potrebno postaviti na razvoj mreže pješačkih i biciklističkih staza, odmorišta, vidikovaca, centara za aktivnosti na vodi, zimskih centara i sl. Kroz osmišljavanje koncepata, posebnu je pažnju potrebno postaviti na sezonalnost sadržaja i mogućnost aktivnosti u toku razdoblja van glavne sezone. Takođe, u obzir je potrebno uzeti i činjenicu da je infrastruktura koju je potrebno realizovati u zaštićenim područjima često ograničena posebnim režimima izgradnje.

Centri za posjetioce - Bogata kulturno-istorijska ponuda regiona temelj je dosadašnjeg razvoja znatnog udjela turističke potražnje Središnjeg regiona. Ideja je da se kroz razvoj niza centara za posjetioce na inovativan način i kroz upotrebu moderne tehnologije interpretira bogato nasljeđe. Osim kulturno-istorijskog usmjerenja, centri za posjetitelje mogu interpretirati prirodne resursa područja.

SJEVERNI REGION

Obuhvat regiona

Sjeverni region čine sljedeće opštine: Andrijevića, Berane, Bijelo Polje, Gusinje, Kolašin, Mojkovac, Petnjica, Plav, Plužine, Pljevlja, Rožaje, Šavnik i Žabljak, uključujući i područja u granicama nacionalnih parkova „Biogradska gora“ i „Prokletije“, kao i područje Nacionalnog parka „Durmitor“, koje je pod zaštitom UNESCO.

Vizija razvoja regiona

Razvoj Sjevernog regiona temelji se na sljedećim načelima:

- Osjetljivost prirodnog resursa i neosporiva potreba za ekološkim očuvanjem prostora, pozicionira pametne koncepte održivog razvoja turističkih sadržaja kao razvojne projekte bez alternative.
- Kroz investicije u razvoj turizma, ali i investicije iz svih ostalih oblasti, osigurava se kontrolisana valorizacija atraktivnog resursa i napredni nivo zaštite aktivnosti.
- Pri razvoju proizvodne infrastrukture u Sjevernom regionu, poseban uticaj imaće ograničenja koja su posljedica visokog nivoa zaštite pojedinih područja, što se prvenstveno odnosi na izgradnju turističke infrastrukture, posebno zimske (npr. alpska skijališta).
- Smještajni kapaciteti razvijaju se u skladu s pozicioniranjem regiona te pružaju dodatne motive posjeta i produženja boravka u destinaciji.
- Sjeverni region pruža „upper-upscale“ doživljaj prirode bez kompromisa u kvalitetu doživljaja koji se isporučuje kroz visoko kvalitetan turistički lanac vrijednosti.
- Sjeverni region je povezan sa Središnjim i Primorskim regionom visokokvalitetnim drumskim, ali i drugim mogućim oblicima prijevoza, primarno železničkim, čime se omogućava diverzifikacija letnje i zimske ponude dvostranim kretanjem od mora ka planini i od planine ka moru, radi efikasnijeg korišćenja primorskog i planinskog smještaja, turističke infrastrukture i javnih sadržaja društvenog standarda.

Vizija razvoja regiona: Sjeverni region je destinacija visokog nivoa kvaliteta doživljaja prirode i ruralnog ambijenta CrneGore dostupnog tokom cijele godine kroz bogatstvo održivih turističkih proizvoda i iskustava.

S obzirom na ograničeni kapacitet nosivosti i osjetljivost područja u kontekstu ekološke održivosti, razvoj turističkih projekata mora biti temeljen na detaljnim (master) planovima za svaku pojedinu zonu, u sklopu kojeg će se predmetna tematika adekvatno obraditi. U sljedećoj projektnoj fazi definisaće se potencijalne zone razvoja turističkih, primarno hotelskih, projekata u regionu.

Primarni turistički proizvodi

Aktivni odmor - Aktivni odmor, koji podrazumijeva zimski i letnji sportsko-rekreativni turizam i turizam posebnih interesa, na području Sjevernog regiona ima ulogu stvaranja cjelogodišnjeg motiva posjeta gostiju radi različitih aktivnosti u prirodi. Bogati prirodni resurs omogućava razvoj cjelogodišnjeg poslovanja uz preduslov pametnog ulaganja u infrastrukturu koja će osim zimskih aktivnosti podržavati atraktivne doživljaje u ostatku godine, kada klimatske okolnosti ne omogućavaju skijanje i druge povezane doživljaje.

Ruralni turizam - Doživljaj ruralnog turizma može postati jedna od ključnih prodajnih propozicija Sjevernog regiona uz preduslov razvoja proizvodne infrastrukture, kao *hardware* komponente i ostalih *soft* komponenti potrebnih za razvoj globalno konkurentnog proizvoda ruralnog turizma. U kontekstu Regiona, komponentama ruralnog turizma smatra se autohtona gastronomska ponuda, manifestacije, kultura-istorijsko i religijsko nasljeđe. Osnovni preduslov razvoja proizvoda je održivost poljoprivrednog sektora te integracija ruralne ekonomije seoskih domaćinstava u turistički proizvod.

Sekundarni turistički proizvodi

- Zdravstveni i wellness turizam

Smjernice turističkih investicija i prostornog planiranja

Razvoj sportsko-rekreativnih centara za cjelogodišnje aktivnosti - Centri za aktivnosti mogu se razvijati na područjima gdje postoje prirodni preduslovi za osmišljavanje cjelogodišnjeg turističkog proizvoda, odnosno, u područjima gdje se u toku zimskih mjeseci mogu valorizovati klimatski uslovi i snježne padavine, dok se u ostatku godine fokus postavlja na aktivnosti za koje ne postoji potreba za snijegom. Takvi sadržaji, prema primjerima dobre prakse, mogu biti *mountain bike* staze, planinarske staze, staze za letnje sankanje, adrenalinski centri, *paintball* igrališta, downhill, paragliding, ski paragliding staze za 4x4 i *quad* ture i ostala infrastruktura za razvoj aktivnog odmora. Za razvoj aktivnosti u zimskom periodu, potrebno je razvijati

infrastrukturu koja podržava aktivnosti iz spektra alpskog i nordijskog skijanja (npr. skijaške i sankaske staze, zimski rekreativni parkovi, borilišta u alpskim i nordijskim disciplinama i sl.).

Diverzificirani kapaciteti visokog nivoa kvaliteta usluge - Osim sadržaja aktivnog odmora, iz prostorno-planske perspektive, u sklopu rekreativnih zona potrebno je planiranje smještajnih kapaciteta visokog nivoa kvaliteta usluga i diverzificiranog sadržaja, u skladu s pozicioniranjem regiona. Osim zimskih rizerata koji će biti temelj smještaja gostiju tokom zimske sezone, fokus je moguće postaviti na razvoj visoko kvalitetnog privatnog smještaja i objekata kao što su planinske kuće, planinski *chaleti*, glamping resorti, planinski i ruralni pansioni, planinarski domovi te ruralna domaćinstva, etno sela i katuni. S obzirom na visoki potencijal razvoja ruralnog turizma, smještajne objekte je potrebno razvijati u sklopu seoskih domaćinstava, gdje se na optimalan način interpretira autentična ruralnost područja.

Centri za posjetioce - U skladu s trendovima na globalnom turističkom tržištu, ideja je razviti mrežu centara za posjetioce u kojima je cilj interpretirati bogato kulturno-istorijsko nasljeđe i prirodnu baštinu regiona. Centri moraju na konceptualno inovativan način prezentirati bogatu resursnu osnovu te na taj način pružiti dodatan motiv za posjetu i boravak gostiju i izvan trajanja glavne turističke sezone, ali i pozitivno uticati na opšti stepen zadovoljstva gostiju.

Poseban osvrt na zaštićena područja

Obuhvat zaštićenih područja

- Nacionalni park "Biogradska Gora" koji obuhvata dijelove teritorije opština: Kolašin, Mojkovac, Andrijevića i Berane;
- Nacionalni park „Lovćen“ koji obuhvata dijelove teritorije Opštine Budva i Prijestonice Cetinje;
- Nacionalni park „Skadarsko jezero“ koji obuhvata dijelove teritorije Glavnog grada Podgorica, Opštine Bar i Prijestonice Cetinje;
- Nacionalni park „Prokletije“ koji obuhvata dijelove teritorije opština Plav i Gusinje;
- Nacionalni park „Durmitor“ koji je pod zaštitom UNESCO i obuhvata dijelove teritorije opština: Žabljak, Mojkovac, Pljevlja, Plužine i Šavnik;
- Prirodno i kulturno - istorijsko područje Kotor sa zaštićenom okolinom, koje je pod zaštitom UNESCO, a čije su granice određene Zakonom o zaštiti prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora ("Službeni list CG", br. 56/13 i 13/18) i obuhvataju dijelove opština Kotor, Tivat, Herceg Novi i Prijestonice Cetinje.
- Ističu se i Parkovi prirode, predjeli izuzetnih odlika, spomenici prirode, čije vrijednosti treba iskoristiti u dijelu posebne turističke ponude i uključiti ih uz poštovanje režima zaštite u važne turističke motive u narednom periodu. Istovremeno te prostore treba čuvati od neplanske izgradnje ili izgradnje koja bi mogla narušiti njihovu izvornu vrijednost.

Razvoj u zaštićenim područjima potrebno je regulisati posebnom regulacijom koja će definirati razvojna pravila u skladu sa specifičnostima svakog područja. U skladu s navedenim, na zaštićenim je područjima kroz prostorno-plansku dokumentaciju potrebno dozvoliti razvoj, međutim, isključivo u smjeru visokog nivoa kvaliteta sadržaja sa što manjim uticajem na prirodnu održivost područja. Upravo se u ovim područjima iskazuje potreba za implementacijom modernih sadržaja osiguravanja poželjne energetske nezavisnosti smještajnih kapaciteta i „zero waste“ načela razvoja.

Pri izradi planova detaljnijeg planskog nivoa (PUP-ovi opština ili drugi planovi u skladu sa Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata.), potrebno je na osnovu strateških opredjeljenja razvoja turizma u Crnoj Gori, definisati preciznije turističke zone i parametre za njihov razvoj.

Model rasta smještajnih kapaciteta u Crnoj Gori

Pri definiciji modela rasta smještajnih kapaciteta u obzir su uzete stope rasta kapaciteta između 2011. i 2019. godine, koje su prilagođene na način da procjene rasta uvažavaju prethodno definirane viziju te smjernice turističkih investicija i prostornog planiranja. Također, u kalkulacijama su uračunati postojeći hotelski projekti na području Crne Gore čija je realizacija izvjesna. Model rasta usklađen je sa Strategijom razvoja turizma Crne Gore 2022.-2025. godine, čije su projekcije rađene do 2025. godine.

Za razdoblje od 2030 do 2040.godine potrebno je ažurirati model rasta nakon uvođenja sistema mjerenja smještajnih kapaciteta. U smislu razvoja smještajnih kapaciteta, fokus je potrebno zadržati na razvoju objekata višeg i visokog kvaliteta i raditi na osmišljavanju politika koje će obutdati rast privatnog smještaja.

Pri definiciji modela rasta smještajnih kapaciteta u obzir su uzete stope rasta kapaciteta između 2011. i 2019. godine, koje su prilagođene na način da procjene rasta uvažavaju prethodno definirane viziju te smjernice

turističkih investicija i prostornog planiranja. Također, u kalkulacijama su uračunati postojeći hotelski projekti na području Crne Gore čija je realizacija izvjesna. Model rasta usklađen je sa Strategijom razvoja turizma Crne Gore 2022.-2025. godine, čije su projekcije rađene do 2025. godine.

Za razdoblje od 2030 do 2040.godine potrebno je ažurirati model rasta nakon uvođenja sistema mjerenja smještajnih kapaciteta. U smislu razvoja smještajnih kapaciteta, fokus je potrebno zadržati na razvoju objekata višeg i visokog kvaliteta i raditi na osmišljavanju politika koje će obudati rast privatnog smještaja.

Model rasta smještajnih kapaciteta Crne Gore do 2030. godine

Prema prikazanom modelu, (Tabela 5.5.1. Model rasta smještajnih kapaciteta Crne Gore do 2030. godine) predviđa se rast ukupnog smještajnog kapaciteta za gotovo 30 000 novih kreveta u 2030. godini u odnosu na 2019. godinu. Ukupnom rastu kapaciteta podjednako će doprinijeti hoteli i slični objekti te privatni smještaj. Međutim, potrebno je uzeti u obzir kako se za hotelski smještaj predviđa ubrzani rast kapaciteta, dok je za privatni smještaj predviđena znatno niža stopa rasta kada se uporedi rast u razdoblju od 2019. do 2030. godine (0,7% godišnje) sa stopom rasta od 2011. do 2019. godine.

Prikazani je model u skladu sa strateškim opredjeljenjem za smanjenjem stope rasta ukupnog kapaciteta (1,7% 2030./2019. u odnosu na 3,8% 2019./2011.), uz poticanje rasta kapaciteta visoke kvalitete usluge i dodane vrijednosti.

Model je strukturiran na *bottom-up* principu, odnosno, uz procjenu kretanja broja smještajnih kapaciteta na regionalnoj razini te zbrajanjem rezultata na regionalnoj razini u strukturu na nacionalnoj razini

Napomena: Model rasta je urađen na osnovu raspoloživih podataka u koje nije uračunat broj neregistrovanih smještajnih kapaciteta, jer se tim podacima ne raspolaže. U daljem radu na planu će se zatražiti najažurniji podaci.

Model rasta smještajnih kapaciteta u Primorskom regionu do 2030. godine

U Primorskom je regionu (Tabela 5.5. - 2. Model rasta smještajnih kapaciteta u Primorskom regionu do 2030. godine) fokus rasta u apsolutnom iznosu postavljen na kapacitetima u hotelima i sličnim objektima, gdje je predviđeno 7 tisuća novih kreveta, isključivo u 4* i 5* kategorijama, dok je u nižim kategorijama predviđeno smanjenje kapaciteta. U privatnom je smještaju predviđen nastavak rasta do 2030. godine, no po značajno slabijoj stopi u odnosu na razdoblje do 2019. godine (0,7% u odnosu na 4,1%). Ukupno, predviđa se rast kapaciteta od oko 21 tisuću kreveta, što će u najvećoj mjeri generirati privatni smještaj, dok je cilj poticati rast visokokvalitetnog hotelskog smještaja.

Primorski region, zbog izraženog neregistrovanog smještaja ima izražene probleme u odvijanju saobraćaja u ljetnjem periodu, vodosnabdijevanjem, kanalisanjem otpadnih voda, energetikom, pratećim javnim službama i servisima. Potrebno je preduzeti prioritetno mjere za infrastrukturno i komunalno opremanje Primorskog regiona – urbanih središta opština, kako bi se obezbjedio planirani turistički razvoj.

Model rasta smještajnih kapaciteta u Središnjem regionu do 2030. godine

U odnosu na Primorski, Središnji region raspolaže znatno manjim kapacitetom no uz razmjerno povoljniju strukturu. (Tabela 5.5.- 3. Model rasta smještajnih kapaciteta u Središnjem regionu do 2030. godine).

U projekciji do 2030. godini predviđa se dodatno unaprjeđenje strukture s učešćem hotelskih kapaciteta od 53%. s druge strane, s obzirom na karakteristike urbanih sredina (primarno Podgorica), predviđa se i određeni rast kapaciteta u privatnom smještaju. Općenito, predviđa se usporavanje rasta smještajnih kapaciteta u razdoblju do 2030. godini s tri puta većim kapacitetom hotela 5* i 50% više kapaciteta 4*.

Model rasta smještajnih kapaciteta u Sjevernom regionu do 2030. godine

Projekcija rasta u Planinskom regionu prate iste teorijske postavke kao i prethodno obrađeni regioni. (Tabela 5.5.- 4 Model rasta smještajnih kapaciteta u Sjevernom regionu do 2030. godine). Međutim, pri procjeni rasta kapaciteta u obzir su uzeti već postojeći projekti i projekti u planu čija je realizacija do 2030. godine izgledna. U Sjevernom je regionu predviđena najsnažnija stopa rasta kvalitetnih kapaciteta u hotelima i sličnim objektima, ali i rast kapaciteta u specijaliziranim planinskim kampovima (glamping i slični objekti), a sve u skladu s tržišnim pozicioniranjem i definiranim turističkim proizvodima. Do 2030. godine predviđen je rast s 4.353 na 10.100 kreveta, što rezultira prosječnom godišnjom stopom rasta od 11,1%. Previđa se da će hoteli i slični objekti generirati 69% rasta, kampovi 23%, a privatni smještaj.

Tabela 5.5. - 1. Model rasta registrovanih smještajnih kapaciteta Crne Gore do 2030. godine

SMJEŠTAJNA VRSTA	2011.		2019.		Prosječna godišnja stopa rasta 2019. / 2011.	2025.		Prosječna godišnja stopa rasta 2025. / 2019.	2030.		Prosječna godišnja stopa rasta 2030. / 2019.
	kapacitet	učešće	kapacitet	učešće		kapacitet	učešće		kapacitet	učešće	
Hoteli i slični objekti	35.306	23,0%	40.814	19,7%	1,8%	52.200	34,0%	4,2%	53.700	22,7%	2,5%
5	1.310	0,9%	2.862	1,4%	10,3%	6.000	3,9%	-	9.800	4,1%	11,8%
4	8.278	5,4%	21.736	10,5%	12,8%	34.200	22,3%	7,8%	34.800	14,7%	4,4%
3	8.407	5,5%	9.210	4,5%	1,1%	11.000	7,2%	3,0%	8.600	3,6%	-0,6%
2	13.177	8,6%	5.217	2,5%	-10,9%	1.000	0,7%	-24,1%	500	0,2%	-19,2%
1	4.134	2,7%	1.789	0,9%	-9,9%	-	0,0%	-100,0%	-	0,0%	-100,0%
Kamp	2.554	1,7%	2.925	1,4%	1,7%	4.530	3,0%	-	6.250	2,6%	7,1%
Privatni smještaj	115.513	75,3%	163.135	78,9%	4,4%	170.020	110,9%	0,7%	176.700	74,7%	0,7%
UKUPNO	153.373	100%	206.874	100%	3,8%	226.750	148%	1,5%	236.650	100%	1,7%

Izvor: Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022. – 2025. godine s akcionim planom za podatke od 2011. do 2025. godine, Procjena autora: Model rasta do 2030. godine

Tabela 5.5. - 2. Model rasta registrovanih smještajnih kapaciteta u Primorskom regionu do 2030. godine

MJEŠTAJNA VRSTA	2011.		2019.		Prosječna godišnja stopa rasta 2019. / 2011.	2025.		Prosječna godišnja stopa rasta 2025. / 2019.	2030.		Prosječna godišnja stopa rasta 2030. / 2019.
	kapacitet	učešće	kapacitet	učešće		kapacitet	učešće		kapacitet	učešće	
Hoteli i slični objekti	31.262	21,2%	35.289	18,1%	1,5%	42.300	20,2%	3,1%	42.500	19,6%	1,7%
5	1.310	0,9%	2.335	1,2%	7,5%	4.000	1,9%	9,4%	6.500	3,0%	9,8%
4	6.707	4,5%	19.071	9,8%	14,0%	28.800	13,8%	7,1%	29.000	13,4%	3,9%
3	7.068	4,8%	7.443	3,8%	0,6%	8.500	4,1%	2,2%	6.500	3,0%	-1,2%
2	12.154	8,2%	4.735	2,4%	-11,1%	1.000	0,5%	-22,8%	500	-	-18,5%
1	4.023	2,7%	1.705	0,9%	-10,2%	-	0,0%	-100,0%	-	-	-100,0%
Kamp	1.869	1,3%	2.266	1,2%	2,4%	3.100	1,5%	5,4%	4.050	1,9%	5,4%
Privatni smještaj	114.515	77,6%	157.781	80,8%	4,1%	164.000	78,3%	0,6%	170.000	78,5%	0,7%
UKUPNO	147.646	100%	195.336	100%	3,6%	209.400	100%	1,2%	216.550	100%	0,9%

Izvor: Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022. – 2025. godine s akcionim planom za podatke od 2011. do 2025. godine, Procjena autora: Model rasta do 2030. godine

Tabela 5.5.3. Model rasta registrovanih smještajnih kapaciteta u Središnjem regionu do 2030. godine

SMJEŠTAJNA VRSTA	2011.		2019.		Prosječna godišnja stopa rasta 2019. / 2011.	2025.		Prosječna godišnja stopa rasta 2025. / 2019.	2030.		Prosječna godišnja stopa rasta 2030. / 2019.
	kapacitet	učešće	kapacitet	učešće		kapacitet	učešće		kapacitet	učešće	
Hoteli i slični objekti	1.845	96,7%	3.580	49,8%	8,6%	4.900	54,1%	5,4%	5.300	53,0%	3,6%
5	-	0,0%	527	7,3%	-	1.000	11,0%	-	1.500	15,0%	10,0%
4	933	48,9%	1.791	24,9%	8,5%	2.400	26,5%	5,0%	2.600	26,0%	3,4%
3	580	30,4%	1.028	14,3%	7,4%	1.500	16,6%	6,5%	1.200	12,0%	1,4%
2	332	17,4%	224	3,1%	-4,8%	-	0,0%	-100,0%	-	-	-100,0%
1	-	0,0%	10	0,1%	-	-	0,0%	-100,0%	-	-	-100,0%
Kamp	-	0,0%	-	-	-	100	1,1%	-	200	2,0%	-
Privatni smještaj	63	3,3%	3.605	50,2%	65,8%	4.050	44,8%	2,0%	4.500	45,0%	2,0%
UKUPNO	1.908	100%	7.185	100%	18,0%	9.050	100,0%	3,9%	10.000	100%	3,1%

Izvor: Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022. – 2025. godine s akcionim planom za podatke od 2011. do 2025. godine, Procjena autora: Model rasta do 2030. godine

Tabela 5.5.4. Model rasta registrovanih smještajnih kapaciteta u Sjevernom regionu do 2030. godine

SMJEŠTAJNA VRSTA	2011.		2019.		Prosječna godišnja stopa rasta 2019. / 2011.	2025.		Prosječna godišnja stopa rasta 2025. / 2019.	2030.		Prosječna godišnja stopa rasta 2030. / 2019.
	kapacitet	učešće	kapacitet	učešće		kapacitet	učešće		kapacitet	učešće	
Hoteli i slični objekti	2.199	57,6%	1.945	44,7%	-1,5%	5.000	60,2%	17,0%	5.900	58,4%	10,6%
5	-	0,0%	-	0,0%	-	1.000	12,0%	-	1.800	17,8%	-
4	638	16,7%	874	20,1%	4,0%	3.000	36,1%	22,8%	3.200	31,7%	12,5%
3	759	19,9%	739	17,0%	-0,3%	1.000	12,0%	5,2%	900	8,9%	1,8%
2	691	18,1%	258	5,9%	-11,6%	-	0,0%	-100,0%	-	-	-100,0%
1	111	2,9%	74	1,7%	-4,9%	-	0,0%	-100,0%	-	-	-100,0%
Kamp	685	17,9%	659	15,1%	-0,5%	1.330	16,0%	12,4%	2.000	19,8%	10,6%
Privatni smještaj	935	24,5%	1.749	40,2%	8,1%	1.970	23,7%	2,0%	2.200	21,8%	2,1%
UKUPNO	3.819	100%	4.353	100%	1,6%	8.300	100%	11,4%	10.100	100%	11,1%

Izvor: Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022. – 2025. godine s akcionim planom za podatke od 2011. do 2025. godine, Procjena autora: Model rasta do 2030. godin

Indikatori održivosti

Osim ukupnog kapaciteta i strukture smještajnog kapaciteta, kao indikatore rasta potrebno je koristiti indikatore održivosti: 1) odnos broja kreveta i lokalnog stanovništva te 2) odnos broja noćenja (u hiljadama) i broja stanovnika (u stotinama) koji će se za potrebe ovog dokumenta nazvati **1) smještajni intenzitet turizma 2) intenzitet turističkog prometa**. Preporuka je da se uvede kontinuirano praćenje navedenih indikatora na državnom, regionalnom i lokalnom nivou, a po potrebi je moguće dodavati nove indikatore u skladu s različitim standardima i certifikatima na nivou EU. Međutim, za precizno praćenje indikatora, potreban je sistem koji će dati tačne informacije o kapacitetima i turističkom prometu u Crnoj Gori.

Za potrebe dokumenta, vrijednosti su u tabeli niže prikazane na nivou regiona, međutim, potrebno je uzeti obzir kako svaki region, opština te pojedina zona ima vlastite karakteristike koje je potrebno uvažavati u procesu prostornog planiranja. Navedeno se posebno odnosi na kapacitete luksuzne i *upper upscale* kategorije i smještajne kapacitete u sklopu zaštićenih područja, gdje se vrijednosti kapaciteta i nosivosti trebaju utvrditi zasebnim planovima više razine detaljizacije (npr. urbani planovi na temelju konceptata najbolje upotrebe prostora i sl.).

Međutim, kao okvirna vrijednost održivosti smještajnog intenziteta turizma postavlja se koeficijent 1:1, dok je granična vrijednost odnosa za intenzitet turističkog prometa 1,6:1 prema EU standardima.

Tabela 5.5. 5 Indikatori održivosti turizma Crne Gore u 2019. i 2030. godini

REGION	Smještajni intenzitet 2019.				Intenzitet turističkog prometa 2019.
	Hoteli i slično	Kamp	Privatni smještaj	Ukupno	
Primorski	0,23	0,01	1,02	1,26	8,87
Središnji	0,01	0,00	0,01	0,02	0,14
Sjeverni	0,01	0,00	0,01	0,03	0,20
UKUPNO	0,07	0,00	0,26	0,33	2,32

REGION	Smještajni intenzitet 2030.				Intenzitet turističkog prometa 2019.
	Hoteli i slično	Kamp	Privatni smještaj	Ukupno	
Primorski	0,27	0,03	1,1	1,40	10,64
Središnji	0,02	0,00	0,01	0,03	0,17
Sjeverni	0,04	0,01	0,01	0,06	0,24
UKUPNO	0,09	0,01	0,28	0,38	2,79

Izvor: Procjena autora temeljem definiranog modela rasta, Napomena: Procijenjen je rast broja noćenja za 20% u odnosu na 2019. godinu

Iz prikazanih procjena, vidljivo je kako su ključni negativni utjecaji na održivost generirani od strane privatnog smještaja u Primorskom regionu. Iz navedenog slijedi kako je u narednom razdoblju preduslov održivog razvoja unaprjeđenje sistema kontrole rasta privatnog smještaja, ali i podsticanje rasta kvalitetnog hotelskog i drugih vrsta smještaja.

Prostorno funkcijsko strukturiranje turističkih prostora

Turistički klasteri

Prema Strategiji razvoja turizma Crne Gore 2022-2025.g. Crna Gora kao turistička destinacija, dijeli se na osam turističkih klastera, koje se međusobno razlikuju po socio-kulturološkim, istorijskim, tradicionalnim, prirodnim i ekonomskim karakteristikama, a ujedno predstavljaju osnovu za jedinstven i specifičan turistički proizvod Crne Gore:

1. Ulcinj sa Adom Bojanom
2. Barska rivijera sa Skadarskim jezerom
3. Budvanska rivijera
4. Bokokotorski zaliv
5. Prijestonica Cetinje
6. Glavni grad sa Centralnom regijom
7. Bjelasica, Komovi i Prokletije
8. Durmitor i Sinjajevina sa rijekama Tarom i Pivom

Turistički klasteri od 1-5 pripadaju Primorskom regionu, klaster 6 Središnjem, klaster 7 obuhvata sjeveroistočni dio Crne Gore (Bjelasica, Komovi, Prokletije, a klaster 8 obuhvata Durmitor i Sinjajevinu sa rijekom Tarom i Pivom. Opština Nikšić je u ovoj podjeli, iako pripada Središnjem regionu, uključena u turistički klaster 8 sa područjem sjeveroistočnog dijela Crne Gore.

U Nacrtu plana se daje pregled turističkih zona po regionima i opštinama. U daljem procesu rada će se uz veće učešće opština razmotriti ključne karakteristike postojećih turističkih klastera i turističkih zona.

Turističke zone

Prema Strategiji razvoja turizma Crne Gore do 2025. godine, u skladu sa prirodnim, ekonomskim i sociokulturološkim karakteristikama, izdvajaju se ključne turističke zone u 3 regiona.

Za realizaciju planiranih turističkih zona u Crnoj Gori neophodan uslov je razvoj saobraćaja u svim regionima.

Posebno se ukazuje na potrebu uvođenja intenzivnijeg javnog saobraćaja u Primorskom regionu i preduzimanje prioritarnih mjera za rješavanje saobraćajnih problema koji su izraženi tokom ljetnje sezone. U tom smislu se u poglavlju saobraćaja ističu prioriteti: izgradnja obilaznica gradova i jačanje pomorskog saobraćaja.

PRIMORSKI REGION

1. ZONA ULCINJ - Podzone Velika Plaža i Ada Bojana, Stari Grad Ulcinj, Valdanos, Ulcinjska Solana (zaštićeno područje), Briska Gora, Šasko jezero, ruralno zaleđe;

Preporuke za razvoj: Područje Ulcinja predstavlja značajan razvojni potencijal, kako za Crnu Goru, tako i za opštinu Ulcinj. Pruža mogućnosti za razvoj visokokvalitetnog smještajnog turizma, ruralnog turizma, ekološkog, zdravstvenog, kulturnog, sportskog, nautičkog, naučnog i poslovnog - kongresnog turizma.

- Potencijal za razvoj visokokvalitetnog turizma predstavljaju plaže, posebno Velika plaža i Ada Bojana, zona solila na Ulcinjskoj solani kao zaštićeno područje, Šasko jezero, uvala Valdanos sa maslinjacima, plaža Pinješ, ljekovite i ostale plaže Ulcinjske rivijere. Ističe se Ulcinj sa Starim gradom, sa istorijom od 25 vjekova, tri velike religije i bogatim kulturno istorijskim nasleđem koje treba valorizovati, uz poštovanje aspekata zaštite kulturnog naslijeđa.
- Pri razvoju turističkih zona je neophodno uzeti u obzir sva ograničenja koja se ogledaju u prirodnim uslovima i stepenu zaštite navedenih područja.
- Pogodne zone za razvoj različitih vidova turizma su: Velika plaža i Ada Bojana, u ruralnom dijelu zona Bratice, Kolonze, Pistule, Zoganja, Šasa i Brajše, zaleđe na atraktivnim lokacijama Sveti Đorđe, Šas, Darza, Bratica, Pistula i Možura i područje Šaskog jezera. Za razvoj nautičkog turizma je pogodna marina na Limanu, privezišta na Valdanosu, Port Mileni i Adi Bojani.
- Lokaliteti starih gradova Ulcinj i Svač i područja kulturnog pejzaža, Ada Bojana, obale rijeke Bojane i Ulcinjsaka solana Briska Gora su specifična područja za razvoj turizma uz očuvanje kulturnog naslijeđa i kulturnog pejzaža.
- Na detaljnom planskom nivou je potreban prihvatljiv prostorno planski pristup, uz poštovanje ekoloških kriterijuma, kako se ne bi narušile prirodne vrijednosti.

2. ZONA BAR - Podzona Barska rivijera. Stari Bar, Ruralno zaleđe sa obalom Skadarskog jezera

Preporuke za razvoj: Zona Bara sa rivijerom ima posebno povoljan položaj zbog luke Bar i dobre saobraćajne povezanosti željeznicom i drumskim saobraćajem.

- Ističu se turističke atrakcije Stari grad u Baru, Dvorac Kralja Nikole,. Opština Bar ima dvije obale, morsku i obalu Skadarskog jezera. Značajno mjesto u ponudi imaju i vjerski objekti, crkve i džamije, stari i po više vjekova. Zaštitni znak barske rivijere su i stari maslinjaci, a lokalno stanovništvo je prepoznato kao proizvođač maslinovog ulja (stara maslina koja je jedna od najstarijih u Evropi). Uz postojeće turističke kapacitete neophodno je unapređenje i razvoj. komplementarnih sadržaja, u kontekstu MICE te spa&wellness proizvoda. Pogodne lokacije za razvoj su Sutomore, Čanj, Veliki Pijesak, Utjeha i Maljevik.
- Pogodne zone za razvoj različitih vidova turizma su: Čanj, Sutomore, Barska rivijera, Stari Bar, područje prema planini Rumiji i Skadarskom jezeru, koje se prostorno funkcijski preklapa sa područjem Skadarskog jezera i daje mogućnost povezivanja i komplementarnog razvoja), Pečurice, šire područje planine Rumije, Mrkovsko polje, Gorana, Gornja Crmnica, Krajina, Sutorman, Virpazar, Godinje, Ostros, Donji Murići i sva naselja na obali Skadarskog jezera.

3. ZONA BUDVA - Podzona Budvanska rivijera, Stari Grad Budva, Ruralno zaleđe

Preporuke za razvoj: Osim grada Budva, koji je jedno od najstarijih naselja na Jadranu sa starim gradom koji dugo predstavlja značajan turistički motiv, zona Budve se ističe po kvalitetnim plažama i ruralnom zaleđu koje pruža velike mogućnosti za razvoj turizma.

- Odgovarajućim planskim konceptima na detaljnijem planskom nivou potrebno je povezati postojeću turističku ponudu u uskom obalnom pojasu, sa očuvanim zaleđem, koje se može razvijati u pravcu ruralnog, eko i zdravstvenog turizma. Posebno se naglašavaju pogodnosti zdravstvenog turizma, zbog kontakta mora i planinskog zaleđa. Prije implementacije projekata, potrebno je voditi računa o limitiranosti prostora pri izgradnji turističkih kapaciteta i drugih objekata. Pri planiranju istih, a prethodno realizaciji, potrebno je sprovesti analizu stepena seizmičkog i ekološkog rizika odnosno ranjivosti prostora, kao i ostalih prostorno razvojnih ograničenja.
- Kao potencijali se ističu i visoki kvalitet i karakteristike plaža, od kojih se ističu Slovenska plaža, ostrvo Sv. Nikola, poluostrvo Sveti Stefan, Miločerski park i plaže na Miločeru i Sv. Stefanu, po kojima je Crna Gora oduvijek bila poznata. Potencijal koji je potrebno dopunjavati i podizati na viši nivo su i postojeći hotelski sadržaji, od kojih neki posluju pod poznatim svjetskim brendovima, posjeduju MICE te spa&wellness sadržaje. Pogodnost koju treba u razvoju turizma koristiti je dobar saobraćajni položaj u odnosu na aerodrome Tivat i Podgorica, uz neophodna poboljšanja u oblasti drumskog, ali i pomorskog saobraćaja.
- Pogodne zone za razvoj različitih vidova turizma su: sjeverni dio koji obuhvata Budvu, Bečići, Prijedor, Podostrog, Jaz, Brajiće, Maine, središnji dio zonu Svetog Stefana, Rijeke Reževića, Katuna Reževića, Reževića, Pržno, Drobnića, Krstaca, Čelobrdra, Kuljača, Tudorovića, i južni dio zonu Petrovca, Buljarice, Kruševice, Žukovice, Brda, i Novoselja.
- Ističu se posebno plaže Čanj, Buljarica, Sveti Stefan i Miločer, Bečićka plaža, Slovenska plaža, Mogren i Jaz, kao turistički prirodni potencijal.
- Osim toga prednost u razvoju predstavlja i prostorno funkcijsko preklapanje sa zonom Cetinje i mogućnost povezivanja tih zona žičarom sa Nacionalnim Parkom Lovćen.

4. ZONA BOKA KOTORSKA - Podzone: Područje Kotorsko risanskog zaliva pod zaštitom UNESCO, dio Vrmca, Tivatska rivijera, Luštica, Hercegovačka rivijera, Orijen

Preporuke za razvoj: Područje Bokokotorskog zaliva koje obuhvata dijelove opština Kotor, Tivat i Herceg Novi, predstavlja značajan turistički potencijal, u smislu prirodnih vrijednosti i kulturnih znamenitosti.

- **Područje opštine Kotor** je turistički atraktivno po starim gradovima Kotor, Perast, Risan, ali i bogatim ruralnim zaleđem pogodnim za razvoj različitih vidova turizma.
  - Izdvaja se Stari grad Kotor sa utvrđenjem koji je na UNESCO listi zaštićene prirodne i kulturne baštine. Kotor je poznat kao jedina kruzing destinacija u Crnoj Gori i kao posebno atraktivna turistička zona na Mediteranu. Grad Perast je prepoznat po tipičnoj arhitekturi, ostrvima Sveti Đorđe i Gospa od Škrpjela,

- ali i muzejima i vilama koje su bile u vlasništvu bogatih pomorskih porodica, a danas su nerijetko u funkciji hotela. Potencijalne lokacije za razvoj su i zona Risan, Bigova, Trsteno u Donjem Grblju, Gornji Stoliv kao ambijentalna cjelina i ruralno zaleđe.
- Pogodne zone za razvoj turizma su osim gradova Kotor, Risan, Perast, Prčanj, i Dobrota, Donji i Gornji Orahovac, Donji i Gornji Stoliv, Muo, Donji i Gornji Morinj, Lipci, Strp, Dražin Vrt, Mali Zalazi, Mirac, Čavori, Koložunj, Dub, Nalježići, Sutvara, Pelinovo, Radanovići, Prijeradi, Šišići, Bratešići, Gorovići, Lastva Grbaljska, Višnjeva, Glavati, Kovači, Kubasi, Pobrđe, Vranovići, Lješevići, Glavatičići, Zagora, Krimovica, Ledenice, Pištet, Knežlaz, Dragalj, Maslov Do, Han i dr.
  - Ističe se prostorno funkcijsko preklapanje sa zonom Cetinje i povezanost žičarom iz Kotora do Lovćena, što će unaprijediti razvoj turizma u ovim zonama.
  - **Područje opštine Herceg Novi** je turistički poznato po zdravstvenom turizmu u Institutu dr“Simo Milošević“u Igalu i smještajnim kapacitetima u Herceg Novom, posebno u zoni Kumbora i Luštice. Ističu se Porto Novi sa marinom, lokacija Lazure u Meljinama sa marinom, jedinstven hotelski kompleks Mamula i započeta realizacija planiranih turističkih zona na Lušticu.
    - Posebno se ističe potreba da se Institut dr Simo Milošević zaštiti i obezbjedi njegovo unapređenje i razvoj u smislu promovisanja i zaštite zdravstvenog turizma. Važnost Instituta nadilazi značaj opštine Herceg Novi i predstavlja prepoznatljivo lječilište na nivou države. Na nivou institucija je moguće pokrenuti proces proglašenja ove zone banskim lječilištem.
    - Novi ključni turistički potencijali su područje Luštice, Meljine - Lalovina, Zelenika, Kumbor, Rt Kobila, Baošići i ruralno zaleđe. Ističu se i poznate specifične turističke zone i fortifikacijski objekti koje treba u narednom periodu turistički valorizovati: Citadela i Sat kula, tvrđave Španjola i Forte Mare, Kobila, Kabala, Arza na Lušticu, „Kanli kula, „Titova vila“ i manastir Savina sa manastirskim kompleksom i zonom definisanom kao predeo izuzetnih odlika gdje nije prihvatljiva izgradnja.
    - Pogodne zone za razvoj turizma u narednom periodu su područje Luštice, Vrbanj, zona Orjena i šire ruralno zaleđe.
  - **Područje opštine Tivat** je turistički poznato po lokaciji Porto Montenegro i ekskluzivnoj marini i kompleksu Luštica Development.
    - Pogodne zone za razvoj turizma su: zaliv Trašte, Plavi horizonti, Pržno, Župa Bonići, Ostrvo cvijeća i ostrvo Sv.Marko, Brdišta, i Tivatski zaliv, Lepetani, Donja Lastva, Grgurevina, Bijelila-Kakrc, Gornja Lastva, Đurđrvo Brdo, Bogdašići na padinama Vrmca, Bogišići, Đuraševići, Milovići, Kostići, Radovići, Gornji Krašići u Krtolama i dr.
    - Turistički razvoj u području Bokokotorskog zaliva treba da se odvija na način da se očuvaju specifičnosti i vrijednosti prostora sa aspekta prirodnih i kulturnih vrijednosti. To zahtjeva definisanje prihvatljivih parametara za organizaciju i izgradnju turističkih sadržaja, očuvanje ambijentalnih vrijednosti i poštovanje specifičnih uslova koji zahtjeva područje pod UNESCO zaštitom i njegova „bafer“ zona. Ističe se potreba za intenzivnijim razvojem ruralnog zaleđa u cilju očuvanja, unapređenja i valorizacije.

SREDIŠNJI I REGION

5. ZONA CETINJE - Podzone: NP Lovćen, Prijestonica Cetinje

Preporuke za razvoj: Prijestonica Cetinje je kulturno i istorijsko središte Crne Gore. Uz posebne istorijske vrijednosti i ulogu Prijestonice, povezanost magistralnim putem sa crnogorskom obalom i Podgoricom, predstavljaju dobre preduslove za njegov razvoj. Zona Cetinja posjeduje izvanredne potencijale za razvoj aktivnog turizma povezanog sa prirodom (pješačke, biciklističke i planinarske rute, aktivnosti na vodi na dijelu Skadarskog jezera. i dr.),

- Na području opštine su dva nacionalna parka – Lovćen i dio Nacionalnog Parka Skadarsko jezero, brojne pećine od kojih je najpoznatija Lipska i neka od najljepših izletišta u Crnoj Gori – Rijeka Crnojevića, Žabljak Crnojevića i Njeguši. Na teritoriji Prijestonice se nalaze i brojne kulturne znamenitosti: Mauzolej na Lovćenu, dvorac Kralja Nikole, Plavi dvor, Biljarda, Istorijski muzej, Muzej novca, Njegoševa rodna kuća i drugi, kao i nekoliko vjerskih objekata od kojih je najznačajniji Cetinjski manastir. Dio Skadarskog jezera koji je posebna turistička zona, dijelom pripada opštini Cetinje.
- Na ovom području se nalazi bogato kulturno - istorijsko nasljeđe - arheološka nalazišta, utvrđenja, srednjovjekovni manastiri, crkve, tradicionalno seosko graditeljstvo; nekoliko nalazišta iz ilirsko-helenističkog i rimskog perioda i fortifikacioni kompleksi iz perioda osmanske dominacije. Specifična

narodna arhitektura - stare ruralne cjeline, pojedinačni primjeri ribarskih i stambenih objekata, kamenih mostova i mlinova na vodotocima rijeka, potvrđuju kulturni pejzaž od posebne graditeljske vrijednosti.

- Pogodne zone za razvoj turizma su: grad Cetinje, Lovćen, Ivanova Korita, Majstori, Njeguši, Dio Skadarskog jezera, Crmnica, Konjsko i dr.
- U narednom periodu je potrebna veća promocija i valorizacija svih turističkih vrijednosti ovog područja.

6. ZONA SKADARSKOG JEZERA - NP Skadarsko jezero

Preporuke za razvoj Područje Skadarskog jezera je značajno u turističkoj ponudi četiri opštine: Ističe se prostorno funkcijsko preklapanja sa zonama Bar, Cetinje, Podgorica i Zeta.

- Razvoj turizma treba temeljiti na prirodnom potencijalu jezera, saobraćajnoj dostupnosti opštinskim centrima, uz mogućnost otvaranja plovnog puta preko rijeke Bojane, što omogućava dodatnu vezu sa lukom Bar i mogući razvoj nautičkog turizma, uz uslov da se obezbjedi zaštita životne sredine. Na taj način bi turistička ponuda Skadarskog jezera bila povezana sa turističkom ponudom u Primorskom i Središnjem region. Kao potencijal u zoni Skadarskog jezera treba razvijati naselja Virpazar, Ostros, - područje opštine Bar), Donji Murići, Žabljak Crnojevića, Poseljane, Rijeku Crnojevića – (marina u Lipoviku), Vranjinu kao ulaz u Nacionalni park. Posebnu pažnju pri izgradnji treba posvetiti starim naseljima na obali jezera, obezbjediti adekvatnu zaštitu i predvidjeti kriterijume pri izgradnji, kako bi se zaštitile ambijentalne vrijednosti i specifičnost predjela na obali jezera.
- U upravljanju destinacijom Skadarsko jezero treba istrajavati na tematskom turizmu kao alternative masovnom turizmu sa podoblicima: ekoturizam, posmatranje ptica, cikloturizam, planinarenje/trekking, sportsko-avanturistički, ribolovni, ruralni turizam, manifestacioni turizam, vinski turizam, kulturni turizam.
- Fokus treba staviti na privlačenje ciljnih grupa koji teže: vecoj interakciji sa lokalnim stanovništvom, upoznavanju autenticne kulture destinacije (npr. putem *home stay* turistickih ponuda), koriscenju alternativnih prevoznih sredstava (bicikl, pjesacenje), *slow food* ishrani I sl.
- Naselje Virpazar i Godinje je moguće uključiti u međunarodno smišljene projekte koji uključuju u razvoj mala specifična naselja i grdove koje odlikuje bogata tradicija, kultura i identitet, a ispunjavaju uslove zaštite životne sredine.
- Razvoj edukativnog i dječjeg/omladinskog turizma je jos jedna od nepomenutih mogućnosti valorizacije prostora Skadarskog jezera (npr. putem centara za obrazovanje, edukativnih farmi isl). Izgradnja biciklisticke - *trekking* staze oko Skadarskog jezera uz unaprjeđenje i sertifikaciju postojećih smjestajnih kapaciteta.

7. SREDIŠNJA ZONA – Podzone; Podgorica, Zeta, Tuzi, Danilovgrad, Nikšić

Preporuke za razvoj: Podgorica je grad koji se u turističkom smislu nije dovoljno valorizovao. Povoljnost za razvoj turizma se ogleda u položaju između Primorskog i Sjevernog regiona i dostupnosti nedovoljno valorizovanog ruralnog prostora u okruženju. Ističu se arheološki lokaliteti Duklja i Medun, Stara Varoš i Sahat kula, a u prirodnom smislu je atraktivan kanjom Moraće i Cijevne, planinsko zaleđe i blizina Skadarskog jezera.

Pogodne zone za razvoj turizma su: grad Podgorica, Veruša, Radovče, područje Komova i kanjona rijeke Cijevne, područja duž saobraćajnih pravaca prema Cetinju, Baru, Nikšiću i Kolašinu kao što su Barutana, Draževina, Lješkopolje, Briđe, zaleđe Crmnice, Mrke, Bioče, Kuči, Rikavačko i Bukumirsko jezero na planini Žijovo, područje Komova, Carine i Opasanica, i dr.

- **Područje opštine Zeta** - svoje turističke potencijale temelji na položaju između Podgorice, Skadarskog jezera i Primorskog regiona. Da bi u punoj mjeri valorizovala svoj položaj u turističkom pogledu, neophodna je izgradnja odgovarajućih turističkih kapaciteta. Korišćenje poljoprivrednih proizvoda i blizine Skadarskog jezera otvara mogućnosti za razvoj tranzitnog turizma, kao i smještajnog ruralnog turizma u selima Zete i na obodu Skadarskog jezera, uz neophodnu zaštitu prostora i životne sredine, posebno u zoni Nacionalnog Parka Skadarsko jezero. Područje Zete se prostorno funkcijski preklapa sa zonom Skadarsko jezero, što zahtjeva jedinstvenplanski pristup pri detaljnijem planiranju turističkih zona.
- **Područje opštine Tuzi** ima povoljan saobraćajni položaj i prirodna bogatstva kao motiv dodatnog razvoja turizma. U neposrednoj blizini sa Podgoricom i susjednom Albanijom, izlazom na Skadarsko jezero, rijeku Cijevnu i potencijalima za razvoj poljoprivrede, u turističkoj ponudi središnjeg regiona može zauzeti značajnije mjesto. Locirano je na starom rimskom putu ka Skadru. Na području Tuzi postoje ostaci iz perioda vladavine Ilira, Rimljana, Osmanlija, kao i ostaci rano-hrišćanskih crkava

Turistički razvoj je moguć u okviru novih smještajnih kapaciteta u opštinskom središtu i u ruralnim naseljima u okviru razvoja eko, agro i etno turizma.

- **Područje opštine Danilovgrad** je kao destinacija prepoznato po manastirima Ostrog i Ždrebaonik, po relativno očuvanoj arhitekturi užeg gradskog jezgra, Zavičajnom muzeju, Spuškoj tvrđavi, Martiničkoj gradini, rijeci Zeti sa brojnim plažama, koja je proglašena Parkom prirode. Na rijeci Zeti je više mostova iz različitih istorijskih perioda.

Pogodne zone za razvoj turizma su: područje manastira Ostrog, Bogetići, područje Studenog, do planine Maganik, područje okoline rijeke Zete i dr.

- **Područje Opštine Nikšić** ima povoljan geografski položaj u odnosu na Primorski i planinski dio Crne Gore i raspolaže i značajnim potencijalima za razvoj turizma. Povezan je magistralnim putevima sa Podgoricom, Bokom Kotorskom i Žabljakom. Nikšić posjeduje kulturne i prirodne potencijale za razvoj turizma, među kojim su arheološko nalazište Crvena stijena, Carev most, Dvorac kralja Nikole, Bedem – gradska tvrđava, Saborna crkva Sv. Vasilija Ostroškog, nekoliko jezera, park-šume, izletišta. Posebne pogodnosti su jezera Slano i Krupac, planinski centar Vučje. Povoljnost položaja se ogleda i u mogućnosti saobraćajnog povezivanja sa Kolašinom, što je planski i predviđeno.

Pogodne zone za razvoj turizma su grad Nikšić, jezera slano i Krupac, područje Morakova, Vučje i dr.

SJEVERNI REGION

U razvoju planinskog turizma izdiferencirana su turistička područja na prostoru svih opština U Crnoj Gori. Dobar model planinskog turizma, koji je u fazi realizacije je u prethodnom periodu planski definisan za područje Bjelasice i Komova, pri čemu se daju mogućnosti za razvoj planinskih turističkih rezorta, ali i eko i etno sela, katuna, ruralnog i zdravstvenog turizma i avanturističkog turizma. U narednom periodu je potrebno podsticati razvoj turizma u ostalim vrijednim područjima Prokletija, na području Plava i Gusinja, Rožaja, Petnjice i Berana, kao i na Durmitorskom području. Preduslov turističkog razvoja je obezbjeđivanje saobraćajne i turističke infrastrukture i saradnja na državnom i lokalnom nivou.

8. ZONA PROKLETIJE, BJELASICA, KOMOVI – Podzone: NP Prokletije, NP Biogradska gora, Park prirode Komovi

Preporuke za razvoj: Region Bjelasice, Komova i Prokletija je značajan potencijal Crne Gore kao planinske turističke destinacije, koje je potrebno intenzivno razvijati u narednom periodu. Područja nacionalnih parkova Biogradska gora i Prokletije predstavljaju posebne turističke atrakcije i vrijednosti budućeg razvoja. (definisano planovima posebne namjene).

- **Klaster Bjelasice, Komova i Prokletija** obuhvata sjeveroistočni dio Crne Gore, dijelove opština Kolašin, Mojkovac, Bijelo Polje, Berane, Andrijevicu, Petnjicu, Rožaje, Plav i Gusinje. Ovim planinskim vijencima su obuhvaćena i dva nacionalna parka - Biogradska gora i Prokletije, kao i regionalni park prirode – Komovi, koji je nedavno uspostavljen. Bjelasica se prostire na teritoriji opština Kolašin, Mojkovac, Bijelo Polje, Berane i Andrijevića. Potencijali su planski prepoznati i planirani u Prostornom planu posebne namjene za Bjelasicu i Komove, na osnovu koga se je započeta realizacija planinskih turističkih centara. Ističe se područje Komova, sa nekoliko vrhova iznad 2.400 mnm - Kučki, Vasojevički i Ljevorečki Kom.
- **Razvoj područja Prokletija** je planski predviđen Planom posebne namjene za Nacionalni Park Prokletije. Nekoliko planinskih vrhova je visine iznad 2.500mnm - Zla Kolata, Dobra Kolata, Maja Rosit na Bjeliču, predstavljaju posebnu atrakciju i privlače brojne istraživače i avanturiste. Prokletije raspolažu prirodnim atrakcijama kao što su Plavsko, Hridsko i Visitorsko jezero, ali i izvorima koji su poznata izletišta - Ali-pašini izvori kod Gusinja, Oko Skakavice (Savino oko), tjesnac Grlja i dolina Grebaje.
  - Ističu se dvije zone za razvoj turizma: Trojan – Grbaje - Vezirova Brada – Karanfili – Ropojana - Belič u zoni NP Prokletije i zona Zona Bor – Bogićevica – Starac -Visitor, Plavsko jezero, Kofiljača, sa izuzetnim razvojnim potencijalima.
  - Zbog specifične planinske klime, moguć je razvoj zdravstvenog turizma, ribolovnog, speleološkog, alpinističkog, ekološkog, kulturnog, vjerskog, sportskog i dr.
  - Potencijali poljoprivrede u ovom području su značajan potencijal u turističkoj ponudi, koji treba u komplementarnom razvoju poljoprivrede i turizma iskoristiti.
  - Potencijal koji je prepoznat i u PPCG do 2020.g. je područje Moračkih planina, koje zahvata prostor visokoplaninskih lanaca u izvorištima rijeka Morače, Bijele, Gračanice i Mrtvice, koja predstavlja značajan potencijal, koji se može valorizovati tek nakon saobraćajnog otvaranja.

- **Područje opštine Kolašin:** (unapređenje turističkih kapaciteta, urbano jezgro, Biogradska Gora, skijališta Bjelasice, ruralno područje, kanjoni i lovišta, očuvana priroda, ekološke forme turizma).
  - Povoljni uslovi za razvoj zdravstvenog turizma, kongresnog, naučnog, agroturizma, sportskog, avanturističkog, speleološkog, kulturnog i vjerskog turizma.
  - Uz planinski ljetnji i skijališni turizam, posebno se ističe zdravstveni wellness turizam - koristeći klimatske pogodnosti i prirodne vrijednosti Kolašin je moguće razvijati i kao vazдушnu banju kao dopuna turističke ponude.
- **Područje opštine Mojkovac:** - Turistički razvoj Mojkovca je oslonjen na skijališta Bjelasice, (planinski centar Žarski), NP Biogradska Gora, područje Sinjajevine i kanjon rijeke Tare. U naselju Mojkovac je moguće razvijati smještajne kapacitete i koristiti za kongresni turizam.
- **Područje opštine Bijelo Polje:** - Područja pogodna za razvoj turizma su područje Bjelasice koje pripada opštini Bijelo Polje (skijalište Cmiljača), Dolina Lima – Gornje Polimlje, koje pogoduje razvoju planinskog, zdravstvenog i banjanskog turizma (Kisjela voda, Nedakusi), Kovren i Stožer, visoravan Korita i brdsko planinski predio, na kojima je moguće razvijati ruralni, eko turizam, speleološki i druge vidove planinskog turizma.
- **Područje opštine Berane:** Potencijali za razvoj turizma su planirana saobraćajna pristupačnost, (autoput i aerodrom), prirodne pogodnosti za razvoj eko turizma, sportskogi rekreativnog, izletničkog, tranzitnog i obrazovno naučnog.

Razvojne zone pogodne za razvoj turizma su Šiška - Suvodol, Kurikuće, Jelovica, Turija - Lubnice, Berane -kotlina, Turijak-Lokve.

Pogoduje posebno razvoju zdravstvenog turizma zbog mikroklimatskih karakteristika.

- **Područje opštine Andrijevica:** Potencijal za razvoj turizma je dio zone Bjelasice i Komova, (Eco-adventure park Komovi), prirodne pogodnosti za razvoj planinskog, agroturizma, katuni, speleološki turizam. Pogodnosti za turistički razvoj je dobar saobraćajni položaj, što otvara mogućnost razvoja tranzitnog i smještajnog turizma.
- **Područje opštine Plav:** Primarne turističke zone opštine su: Zona Plavsko jezero - Kofiljača i Zona Babino polje – Bogićevica. (pogodni za zimske skijaške sportove).
  - Za razvoj turizma se ističe zona Plavsko jezero – Kofiljača i zona Babino Polje, pogodna za skijaške terene⁸, i ski staze, koja okružuje naselje Plav, gdje Plavsko jezero sa izvorštem Lima predstavlja prirodnu i ekološku vrijednost. Nove turističke sadržaje treba planirati u skladu sa definisanim nivoom zaštite NP Prokletije (ili u skladu sa revizijom studije za definisanje zona zaštite).
  - Ostale zone su Zona planine Visitor koja posjeduje brojne prirodne, ekološke i pejzažno-ambijentalne vrijednosti i izvrsne uslove za razvoj planinarstva, alpinizma, lovnog, eko-turizma i izletničkog turizma; Zona Murino - Velika – Čakor - vidovi turizma koje treba razvijati su: sportsko- rekreativni, izletničko-rekreativni i tranzitni. (*Prema Studiji OECD, skijaški tereni Čakora i Velike raspolažu sa 3.840 m denivelacija potencijalnih skijaških staza*).
  - Na području Plava i crnogorskih Prokletija treba razvijati smještajne kapacitete, razvijati eko i zdravstveni turizam zbog izuzetnih pogodnosti, naučni i edukativni (raznovrsnost biodiveziteta i prednosti Nacionalnog Parka), aktivni i avanturistički turizam i planinarenje i ostave vidove turizma oslonjene na prirodu, zdravu hranu i posebno atraktivan planinski ambijent.
- **Područje opštine Gusinje:** Zona područja Gusinja ima kao i područje Plava izražene pogodnosti za turistički razvoj, prije svega zbog Nacionalnog Parka Prokletije. Zahvata južni i jugoistočni obod plavsko - gusinjske kotline, koji u graničnom prostoru prema Albaniji i završava se grupom najviših crnogorskih vrhova. Istočno od Gusinja uzdiže se vegetacijom bogata planina Bor (2.106 m) sa terenima pogodnim za zimske sportove.
  - Dugoročni razvoj turizma na prostoru ove zone može integralno valorizovati prirodu ledničkih valova Vusanja i Grebaje, predjela Bjeliča, Karanfila, Popadije i Volušnice. Veoma je specifičan, rijedak i atraktivan i tok rijeke Grlje (Skakavice), koji u svom proboju kroz kanjonski usjek Vusanja pravi pet vodopada, od kojih najviši ima visinu od 25 m.
  - Na području Gusinja razvijati aktivni turizam, alpinizam, eko turizam, valorizovati zonu Alipašinih izvora. Na detaljnijem planskom nivou planirati odgovarajuće smještajne kapacitete u cilju promocije i razvoja posebno atraktivnog prostora na području Gusinja, uz nalaženje kompromisa sa aspektima

⁸ Ove zone su istraživane posebnom Studijom OECD za razvoj turizma

zaštite vrijedne prirode i životne sredine. U cilju rješavanja potencijalnih konflikata turističkog razvoja i zona zaštite, sa nadležnim institucijama razmotriti mogućnost revizije Studje zaštite kojom su definisani režimi I zone zaštite NP Prokletije.

9. ZONA DURMITOR I SINJAJEVINA SA KANJONOM TARE – Podzone Park prirode Piva, NP Durmitor, ruralno područje Pljevlja, Sinjajevina; (opštine Žabljak, Pljevlja, Plužine i Šavnik)

Preporuke za razvoj: Region Bjelasice, Komova i Prokletija je značajan potencijal Crne Gore kao planinske turističke destinacije, koje je potrebno intenzivno razvijati u narednom periodu. Područja nacionalnih parkova Biogradska gora i Prokletije predstavljaju posebne turističke atrakcije i vrijednosti budućeg razvoja. (definisano planovima posebne namjene).

Klaster Bjelasice, Komova i Prokletija obuhvata sjeveroistočni dio Crne Gore, dijelove opština Kolašin, Mojkovac, Bijelo Polje, Berane, Andrijevicu, Petnjicu, Rožaje, Plav i Gusinje. Ovim planinskim vijencima su obuhvaćena i dva nacionalna parka - Biogradska gora i Prokletije, kao i regionalni park prirode – Komovi, koji je nedavno uspostavljen.

Bjelasica se prostire na teritoriji opština Kolašin, Mojkovac, Bijelo Polje, Berane i Andrijevicu. Potencijali su planski prepoznati i planirani u Prostornom planu posebne namjene za Bjelasicu i Komove, na osnovu koga se je započeta realizacija planinskih turističkih centara. Ističe se područje Komova, sa nekoliko vrhova iznad 2.400 mnm - Kučki, Vasojevički i Ljevorečki Kom.

Razvoj područja Prokletija je planski predviđen Planom posebne namjene za Nacionalni Park Prokletije. Nekoliko planinskih vrhova je visine iznad 2.500mnm - Zla Kolata, Dobra Kolata, Maja Rosit na Bjeliču, predstavljaju posebnu atrakciju i privlače brojne istraživače i avanturiste. Prokletije raspolažu prirodnim atrakcijama kao što su Plavsko, Hridsko i Visitorsko jezero, ali i izvorima koji su poznata izletišta - Ali-pašini izvori kod Gusinja, Oko Skakavice (Savino oko), tjesnac Grlja i dolina Grebaje.

Ističu se dvije zone za razvoj turizma: Trojan – Grbaje - Vezirova Brada – Karanfili – Ropojana - Belič u zoni NP Prokletije i zona Zona Bor – Bogičevica – Starac -Visitor, Plavsko jezero, Kofiljača, sa izuzetnim razvojnim potencijalima.

Zbog specifične planinske klime, moguć je razvoj zdravstvenog turizma, ribolovnog, speleološkog, alpinističkog, ekološkog, kulturnog, vjerskog, sportskog i dr.

Potencijali poljoprivrede u ovom području su značajan potencijal u turističkoj ponudi, koji treba u komplementarnom razvoju poljoprivrede i turizma iskoristiti.

Potencijal koji je prepoznat i u PPCG do 2020.g. je područje Moračkih planina, koje zahvata prostor visokoplaninskih lanaca u izvorištima rijeka Morače, Bijeje, Gračanice i Mrtvice, koja predstavlja značajan potencijal, koji se može valorizovati tek nakon saobraćajnog otvaranja.

Područje opštine Kolašin: (unapređenje turističkih kapaciteta, urbano jezgro, Biogradska Gora, skijališta Bjelasice, ruralno područje, kanjoni i lovišta, očuvana priroda, ekološke forme turizma).

Povoljni uslovi za razvoj zdravstvenog turizma, kongresnog, naučnog, agroturizma, sportskog, avanturističkog, speleološkog, kulturnog i vjerskog turizma.

Uz planinski ljetnji i skijališni turizam, posebno se ističe zdravstveni wellness turizam - koristeći klimatske pogodnosti i prirodne vrijednosti Kolašin je moguće razvijati i kao vazдушnu banju kao dopuna turističke ponude.

Područje opštine Mojkovac: - Turistički razvoj Mojkovca je oslonjen na skijališta Bjelasice, (planinski centar Žarski), NP Biogradska Gora, područje Sinjajevine i kanjon rijeke Tare. U naselju Mojkovac je moguće razvijati smještajne kapacitete i koristiti za kongresni turizam.

Područje opštine Bijelo Polje: - Područja pogodna za razvoj turizma su područje Bjelasice koje pripada opštini Bijelo Polje (skijalište Cmiljača), Dolina Lima – Gornje Polimlje, koje pogoduje razvoju planinskog, zdravstvenog i banjskog turizma (Kisjela voda, Nedakusi), Kovren i Stožer, visoravan Korita i brdsko planinski predio, na kojima je moguće razvijati ruralni, eko turizam, speleološki i druge vidove planinskog turizma.

Područje opštine Berane: Potencijali za razvoj turizma su planirana saobraćajna pristupačnost, (autoput i aerodrom), prirodne pogodnosti za razvoj eko turizma, sportskoga rekreativnog, izletničkog, tranzitnog i obrazovno naučnog. Razvojne zone pogodne za razvoj turizma su Šiška - Suvodol, Kurikuće, Jelovica, Turija - Lubnice, Berane -kotlina, Turijak-Lokve.

Pogoduje posebno razvoju zdravstvenog turizma zbog mikroklimatskih karakteristika.

Područje opštine Andrijevića: Potencijal za razvoj turizma je dio zone Bjelasice i Komova, (Eco-adventure park Komovi), prirodne pogodnosti za razvoj planinskog, agroturizma, katuni, speleološki turizam. Pogodnosti za turistički razvoj je dobar saobraćajni položaj, što otvara mogućnost razvoja tranzitnog i smještajnog turizma.

Područje opštine Plav: Primarne turističke zone opštine su: Zona Plavsko jezero - Kofiljača i Zona Babino polje – Bogičevica. (pogodni za zimske skijaške sportove).

- Za razvoj turizma se ističe zona Plavsko jezero – Kofiljača i zona Babino Polje, pogodna za skijaške terene⁹, i ski staze, koja okružuje naselje Plav, gdje Plavsko jezero sa izvorištem Lima predstavlja prirodnu i ekološku vrijednost. Nove turističke sadržaje treba planirati u skladu sa definisanim nivoom zaštite NP Prokletije (ili u skladu sa revizijom studije za definisanje zona zaštite).
- Ostale zone su Zona planine Visitor koja posjeduje brojne prirodne, ekološke i pejzažno-ambijentalne vrijednosti i izvrsne uslove za razvoj planinarstva, alpinizma, lovnog, eko-turizma i izletničkog turizma; Zona Murino - Velika – Čakor - vidovi turizma koje treba razvijati su: sportsko- rekreativni, izletničko-rekreativni i tranzitni. (*Prema Studiji OECD, skijaški tereni Čakora i Velike raspolažu sa 3.840 m denivelacija potencijalnih skijaških staza*).
- Na području Plava i crnogorskih Prokletija treba razvijati smještajne kapacitete, razvijati eko i zdravstveni turizam zbog izuzetnih pogodnosti, naučni i edukativni (raznovrsnost biodiveziteta i prednosti Nacionalnog Parka), aktivni i avanturistički turizam i planinarenje i ostave vidove turizma oslonjene na prirodu, zdravu hranu i posebno atraktivan planinski ambijent.

Područje opštine Gusinje: Zona područja Gusinja ima kao i područje Plava izražene pogodnosti za turistički razvoj, prije svega zbog Nacionalnog Parka Prokletije. Zahvata južni i jugoistočni obod plavsko - gusinjske kotline, koji u graničnom prostoru prema Albaniji i završava se grupom najviših crnogorskih vrhova. Istočno od Gusinja uzdiže se vegetacijom bogata planina Bor (2.106 m) sa terenima pogodnim za zimske sportove. Dugoročni razvoj turizma na prostoru ove zone može integralno valorizovati prirodu ledničkih valova Vusanja i Grebaje, predjela Bjeliča, Karanfila, Popadije i Volušnice. Veoma je specifičan, rijedak i atraktivan i tok rijeke Grlje (Skakavice), koji u svom proboju kroz kanjonski usjek Vusanja pravi pet vodopada, od kojih najviši ima visinu od 25 m.

Na području Gusinja razvijati aktivni turizam, alpinizam, eko turizam, valorizovati zonu Alipašinih izvora. Na detaljnijem planskom nivou planirati odgovarajuće smještajne kapacitete u cilju promocije i razvoja posebno atraktivnog prostora na području Gusinja, uz nalaženje kompromisa sa aspektima zaštite vrijedne prirode i životne sredine. U cilju rješavanja potencijalnih konflikata turističkog razvoja i zona zaštite, sa nadležnim institucijama razmotriti mogućnost revizije Studje zaštite kojom su definisani režimi I zone zaštite NP Prokletije.

9. ZONA DURMITOR I SINJAJEVINA SA KANJONOM TARE – Podzone Park prirode Piva, NP Durmitor, ruralno područje Pljevlja, Sinjajevina; (opštine Žabljak, Pljevlja, Plužine i Šavnik)

Preporuke za razvoj: Nacionalni park Durmitor sa kanjonom rijeke Tare nalazi se na UNESCO-voj listi svjetske prirodne i kulturne baštine. Obuhvata masiv planine Durmitor, kanjone rijeka Tare, Drage, Sušice i najviši dio kanjonske doline Komarnice. U turističkom razvoju je prepoznat po atraktivnim planinskim vrhovim i 18 ledničkih jezera "gorske oči", od kojih su najpoznatija Crno jezero, Škrčka jezera, Zminičko i Zminje, U središtu nacionalnog parka je naselje Žabljak, gradsko naselje na najvećoj nadmorskoj visini na Balkanu.

- Potrebno je unaprijeđenje skijališta Savin kuk i po mogućnosti izgradnja dodatnih skijališta kao što je Štuoc.
- Nacionalni park Durmitor i park prirode Piva su okosnica buduće turističke ponude ovog područja koje je potrebno unaprijediti. Turistički potencijali koji treba valorizovati su postojeći ski centar Savin Kuk koji se planira za razvoj, ambijentalne vrijednosti, četinarske šume, bogatstvo flore i faune, rezervat crnog bora i brojna jezera kao što su Crno jezero, Pošćensko, Modro, Zabojsko, Sušičko i dr.
- Razvojne turističke zone u opštini Žabljak su *Virak - Motički Gaj, Borje, Tepačko polje, Vrela, Njegovuđa, Uskoci, Čardak i Poljane, Pašina voda; manje zone: Tepca – Begovo polje, Borje,*
- Uz centralno naselje Žabljak koje zahtjeva modernizaciju i razvoj smještajnih turističkih kapaciteta, navedene zone su pogodne za zimski turizam sa smještajnim kapacitetima i eko i etno turizam.
- Brojne planinarske staze, kao što je Via Dinarica su okosnica avanturističke ponude, panoramski putevi, rafting na Tari i kanjoning u kanjonu Nevidio predstavljaju najatraktivnije avanturističke aktivnosti. U turističkom razvoju treba iskoristiti i planinski masiv Sinjajevine, poznat je po prostranim

⁹ Ove zone su istraživane posebnom Studijom OECD za razvoj turizma

pašnjacima koji pogoduju razvoju poljoprivrede. Graniči sa Nacionalnim parkovima Durmitor i Biogradska Gora. Na tom području se nalazi i turistički atraktivno Zabojsko jezero. Kao dopuna razvoju turizma okolnih područja, postoje potencijali za pješačke i biciklističke ture, jahanje konja i dr.

- **Opština Žabljak je turistički prepoznata po Nacionalnom Parku Durmitor, prirodnim predjelima i planinskim jezerima.**
  - Pogodne zone za razvoj turizma su: Virak - Motički Gaj, Borje - Tepačko polje, Vrela, Njegovuđa, Uskoci, Čardak i Poljane, Pašina voda; manje zone: Tepca - Begovo polje, Borje, - pogodne za zimske sportove i smještajne kapacitete. Eko, etno i turizam u katunima je moguće razvijati u katunskim naseljima Durmitora, Sinjajevine i Podgore.
  - Grad Žabljak je moguće turistički unaprijediti modernizacijom postojećih kapaciteta i izgradnjom novih. Uz poštovanje režima zaštite prostora u Nacionalnom Parku, moguće je unapređenje skijališta Savin Kuk.
- **Područje opštine Pljevlja** - raspolaže značajnim prirodnim potencijalima i kulturnoistorijskim naslijeđem kao potencijalima za razvoj turizma: (čistu prirodu u širem okruženju, bogatstvo flore i faune, prirodne i kulturne vrijednosti, katuni; komplementarni razvoj turizma i poljoprivrede, planinarsko biciklističke staze). Koncept razvoja turizma se može temeljiti na sledećim zonama:
  - Područje grada Pljevlja ima mogućnosti razvoja poslovnog, konferencijskog, verskog, kulturnog, obrazovnog, turizma. Turistički motivi su Manastir "Sveta Trojica", lokalitet rimskog grada "Municipijum S". Gradski muzej, Husein Pašina džamija i dr.
  - Borovičko jezero, kao nova turistička zona na bivšem rudaskom kopu;
  - Posebno je turistički atraktivna planinska zona Ljubišnja, područje Vrulja – Kosanica,
  - područje Bobova, Vrulje, Kosanice, Metaljke, Kozice, Mataruga pogodno za komplementarni razvoj poljoprivrede i turizma.
  - Đurđevića Tara – Lever Tara, dio toka Tare ka Dobrilovini, zona Đurđevića Tara – Premćani – Vaškovo: zone pogodne za agro turizam i proizvodnju zdrave hrane - Bobovo – Slatina – Ograđenica;
  - Područje planine Kovač, katuni i seoska područja na Kosaničkoj visoravni, očuvana tradicionalna sela;
  - Rijeka Čehotina i meandri Čehotine (u gornjem toku rijeke Čehotine su pronađeni najstariji ostaci ljudskog postojanja na području Pljevalja. Vidikovac „meandri Čehotine se nalazi na 20 km od grada Pljevlja.
  - Dio kanjona rijeke Tare, duž desne pritoke Drage koji je u zahvatu Nacionalnog Parka Durmitor, (na spisku svjetske prirodne baštine UNESCO).
- **Područje opštine Plužine** raspolaže potencijalima za razvoj cjelogodišnje turističke ponude. U središnjoj zoni kanjona Pive – Pivske župe sa Plužinama, moguće je razvijati jezerski i nautički turizam. Zimsko-sportski i visokogorskog turizam se može razvijati u visoko planinskoj zoni Bioča i Magliča (NP „Sutjeska“), ruralni turizam na površi Vučeva, uz razvoj stočarstva i poljoprivrede, (od Stubičkih bačija do Katunskog polja i ruba kanjona Pive); Planinski i ruralni turizam u zoni Ledenica sa potencijalnim skijalištem na sjevernim padinama Golije; Planinski i ruralni turizma u zoni Pivske visoravni - Pivske planine; eko-turizam, rafting, planinarenje u zoni kotline Škrčkih jezera – kotline Sušice sa Sušičkim jezerom - kanjona Tare. Smještajni kapaciteti se mogu razvijati u Plužinama, Vojinovića katunima, Šćepan Polju i Brezni.
- **Područje opštine Šavnik** – Potencijalne zone za razvoj turizma su na lokacijama Pošćenje, Gornja Bukovica, Kruševica, Miloševići, Donja Bukovica, Krnja Jela, maselje Šavnik i Boan). Smještajni turizam zahtjeva rekonstrukciju postojećih i izgradnju novih hotelskih kapaciteta u urbanim centrima Šavniku i Boanu.
  - Moguće je organizovati eco-lodge u blizini glavnih prirodnih atrakcija, u selima Pošćenje, Gornja Bukovica i Kruševica-Miloševići; Potencijal predstavljaju i naselja Duž, u Donja Bukovica, Krnja Jela, Mokro, Miloševići i Timar i eko katuni na prostoru Durmitora, Sinjajevine i Lole, uređenje kampova u okolini Komarnice i Dobrom Dolu. Područje je pogodno za uređenje planinarskih i biciklističkih staza, naučni i edukativni turizam, avanturistički turizam u kanjonu Nevidio, Veliko i Malo Pošćensko jezero, Boljske grede i zona Dragišnice.

10. ROŽAJE – podzone: Hajla, Štedim, Rusolija, Rožaje

- **Prirodni potencijali Rožaja**, pogranično tranzitni položaj, bogatstvo voda, šuma, kulturna raznolikost i istorijsko naslijeđe, daju velike razvojne šanse koje nisu iskorišćene u prethodnom razvoju.
  - Potencijalne zone za turistički razvoj su: zona Rožaje grad sa istorijskim naslijeđem i pogodnim položajem u odnosu na planinsko zaleđe, skijališne zona Hajla-Rusolija – Rožaje, zona Tupanica,

zona Bašča – Paučina – Bukovica, zona Plunci-Balotići-Njeguši-Bač-Jablanica za kanjoning, planinskiu biciklizam, agroturizam i sl. zona Rujište i zona Hajle.

- Područje Ahmica-Štedim-Rusolja, može iskoristiti potencijale po ugledu na Alpski dio Evrope. Ističu se padine Rusolije, Ahmice, Štedima, Hajle, Bisernice, Smiljevice pogodne za alpsko skijanje, planinarstvo, alpinizam i ostale vidove turističkog razvoja.

- **Područje opštine Petnjica** - Potencijal za razvoj turizma Petnjice je sačuvana priroda, poljoprivredni proizvodi visokog kvaliteta, što omogućava razvoj eko, agro i zdravstvenog turizma. U fokusu turističkog razvoja u skladu sa potencijalima treba razvijati turizam oslonjen na prirodu, sportski, kulturni, vjerski, smještajni u opremljenim katunima, uz smještajne kapacitete visokog kvaliteta u gradskom području. Turističku ponudu Petnjice je moguće povezati sa ponudom u okruženju.

Turistički centri i mjesta

U svim planskim dokumentima, odnosno strategijama (master planovima) turistički centri se grupišu po opštinama, unutar kojih postoji više turističkih mjesta.

U Primorskom regionu opštinski centri su ujedno i ključna turistička mjesta a navedene turističke zone zajedno sa opštinskim centrom čine turističku ponudu.

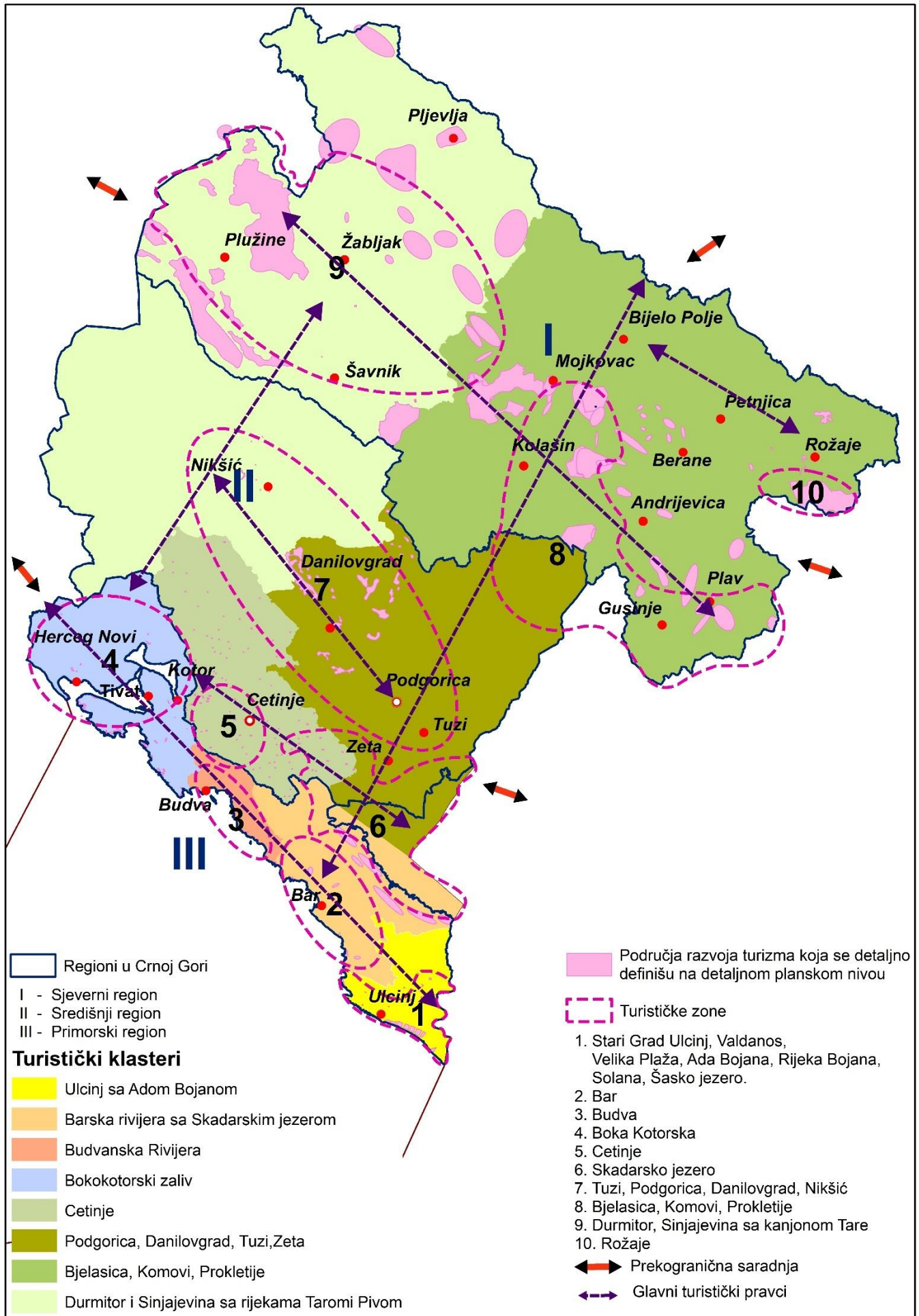
Tranzitni turing/turing turistički pravci

Tranzitni turistički pravci se odvijaju duž saobraćajnih tokova u svim regionima, pri čemu je u Primorskom regionu intenzitet tranzitnog turizma najveći. U planskom periodu se očekuje povezivanje turističkih zona duž razvojnih koridora, tj. saobraćajanih pravaca. Na osnovu planiranog ravnomjernijeg razvoja regiona, kvalitetnijeg saobraćajnog povezivanja između planskih zona, opština u Crnoj Gori, predviđa se intenzivniji razvoj turizma u Središnjem a posebno Sjevernom regionu. S obzirom na prirodne potencijale i turističke motive kojim raspolaže Sjeverni region, predviđa se razvoj svih vidova turizma u tom regionu sa akcentom na unaprjeđenje planinskih centara, razvoj ruralnog, zdravstvenog, ekološkog, naučno istraživačkog, avanturističkog i etnoturizma.

U okviru tranzitnog turizma, ističu se posjete nacionalnim parkovima, jezerima, rijekama i posebnim atraktivnim područjima prirode.

Prekogranična saradnja u turizmu

U planskom periodu je potrebno intenzivirati prekograničnu saradnju prema svim državama u okruženju i u oblasti turizma. U cilju kvalitetne saradnje sa državama u okruženju, planirana je izgradnja infrastrukture koja granične prelaze i prekogranične zone u planskom periodu treba da posmatra kao otvorene prostore za promociju turizma kroz razmjenu iskustava specifičnih turističkih motiva, kulturnog nasljeđa itd.

Kartogram 5.5 – 1 Zone za razvoj turizma

5.6. Pomorska privreda

Crna Gora, kao pomorska država, treba da ima u planskom periodu snažnu i konkurentnu pomorsku privredu i da sa značajnijim učešćem u BDP-u doprinese ukupnom ekonomskom razvoju Crne Gore.

Razvoj pomorskog (i vodnog u cjelini) saobraćaja je u skladu sa integrisanom evropskom pomorskom politikom usmjeren u pravcu ravnopravnog i integrisanog sistema svih vidova saobraćaja i razvoj logističkih centara, multimodalnost, digitalizaciju i primjenu ekosistemskih rješenja.

Plan razvoja pomorskog saobraćaja podrazumjeva koordinaciju i kooperaciju između svih podsistema pomorske privrede kao što su brodarstvo, luke, brodgradnja, marine, životna sredina, istraživanje i iskorišćavanje mora i podmorja, druge prateće djelatnosti u pomorskom saobraćaju, pomorski i priobalni turizam, ribarstvo i marikultura.

U narednom periodu se planira kontinuirani rast pomorskog saobraćaja, čime će se Crna Gora potvrditi kao pomorska zemlja, osnaživanjem i konkurentnom pomorskom privredom na opštim principima održivosti. To podrazumjeva izgrađenu lučku infrastrukturu koja će biti povezana sa zaleđem drumskom i željezničkom infrastrukturom.

Tendencija razvoja savremenih luka u svijetu i u Evropi usmjerena je na koncentraciju prometa robe i putnika na manjem broju većih luka, koncentraciji različitih ekonomskih funkcija u istoj luci, razvoju dodatnih logističkih usluga u okviru luka i dodatnih logističkih kapaciteta za povezivanje sa zaleđem na intermodalnoj osnovi.

Koncept „Plavi autoputevi“ ima za cilj uvođenje novih intermodalnih logističkih lanaca koji dovode do efikasnije organizacije transporta i imaju ekonomske benefite. Pobjoljšava se pristup tržištima Evrope i svijeta i doprinosi rasterećivanju saobraćajne putne mreže. Za ostvarenje „plavih autoputeva“¹⁰ je potrebno obezbjediti potencijale željezničke i drumske infrastrukture, unutrašnje plovne puteve kao djelove integrisanog transportnog lanca.

Smjernice TEN -T mreže definišu „plave autoputeve“ kao morskou dimenziju transevropske saobraćajne mreže koja će doprinjeti dostizanju evropskog pomorskog prostora bez prepreka.

Pomorski saobraćaj u Crnoj Gori se planira odvijati u lukama međunarodnog i unutrašnjeg saobraćaja: luka Bar, Luka Budva, Luka Kotor, Porto Novi, Porto Montenegro - Tivat, Luka Zelenika i Luka Risan, marinama, privezištima i pristaništima na morskoj obali. (Shodno Odluci o određivanju luka prema vrsti pomorskog saobraćaja, Sl list Crne Gore br. 70/2017).

Osnovu i prioritet razvoja pomorskog saobraćaja, u skladu sa Strategijom pomorske privrede, prvenstveno predstavlja **razvoj Luke Bar**. Izgradnjom autoputa Bar - Boljare, kao i rehabilitacijom željezničke pruge Bar - Beograd, stvoriće se adekvatno infrastrukturno zaleđe, uz koje je jedino i moguće u potpunosti valorizovati potencijale ove luke i razvijati multimodalni transport.

U tom cilju je neophodno **tehnološko unapređenje lučkih kapaciteta i razvoj međunarodnog kontejnerskog terminala regionalnog značaja** za opsluživanje šire gravitacione zone svih tovarno-manipulativnih jedinica na Balkanu. Luka Bar treba da postane distributivni centar sa funkcijom koncentracije, konsolidacije, koordinacije i kooperacije u transportu. Za tu funkciju je neophodan **međunarodni logistički centar** kao robnotransportni centar sa širom distributivnom, skladišnom i tranzitnom funkcijom. Luka i logistički centar treba da budu zasnovani na principima zelene ekonomije.

Razvoj svih funkcija luke Bar zahtjeva razvoj suve luke – „dry port“ koncept – koja bi bila povezana željeznicom i razvijenim funkcijama pretovara, skladištenja i distribucije i povezana sa aerodromom.

Aktivnosti na unapređenju luke Bar kao pomorskog logističkog centra su:

- Produženje i uređenje postojeće obale na Putničkom terminalu, koje će omogućiti prihvat srednjih i velikih putničkih brodova i kruzera (i kombinovanih brodova za teret i putnike).
- Produženje operativne obale na Terminalu za suve i rasute terete.

¹⁰ Prepoznata su 4 koridora za projekat evropskog interesa: 1. Autoput Baltičkog mora koji povezuje države Baltičkog mora sa zemljama zapadne Evrope; 2. Pomorski put zapadne Evrope od Portugala i Španije preko Atlantsog luka do Sjevernog i Irskog mora; 3. Pomorski autzoput jugoistočne Evrope koji povezuje Jadransko more sa Jonskim i istočnim Sredozemljem i Kiprom; 4. Pomorski put jugozapadne Evrope – zapadno Sredozemlje koji spaja Španiju, Francusku, Italiju, uključujući Maltu i povezivanje sa pomorskim autoputem jigoistočne Evrope, uključujući veze sa Crnim morem;

- Projekat "Druga faza kamenoloma Volujica" i trajna sanacija sjeverne padine brda Volujica u cilju zaštite infrastrukturnih i suprastrukturnih objekata koji se nalaze u podnožju brda i dobijanje nove zone za pretovar i skladištenje suvih i rasutih tereta.
- Izgradnja novog kontejnerskog terminala. Realizacijom projekta, Crna Gora bi imala priliku da postane prva luka Evrope za brodove koji dolaze iz Azije, čime će se povećati dalji transport roba željeznicom i drumskim saobraćajem prema centralnoj i istočnoj Evropi i poslednja luka Evrope na putu ka Dalekom Istoku, što će osim transportne djelatnosti luci Bar donijeti i šansu za razvoj proizvodnje i pakovanja robe u kontejnerima.

U Luci Kotor je izvršena adaptacija, rekonstrukcija, izgradnja i opremanje luke za obavljanje poslova trgovačke luke otvorene za međunarodni saobraćaj sa naglaskom na turističko-putnički segment.

U toku je povećanje kapaciteta prijema brodova na samom vezu u luci Kotor i osiguravanje kruzer brodova na sidrištima instalacijom privremenih plutača za vezivanje brodova.

Za luku Kotor je značajno:

- Unaprijediti sigurnost i bezbjednost za velike brodove na vezu, posebno u otežanim vremenskim uslovima;
- Razmotriti aspekt bezbjednosti za životnu sredinu i smanjenje emisije štetnih čestica iz gaova (CO₂, SO₂ i dr).
- Omogućavanje produžetka sezone sigurnim vezom,
- Bezbjednost zaštićenog UNESCO područja, posebno u dijelu morske sredine;

U cilju daljeg razvoja pomorskog saobraćaja planirana je sanacija i opremanje **Luke Risan**, koja bi bila otvorena za međunarodni saobraćaj, a namijenjena razvoju kruzinger turizma. Potrebno je predvidjeti i izgradnju prateće saobraćajnice koja bi luku povezivala sa magistralnim putem Kotor – Risan i izgradnja objekata i postrojenja za prihvat putnika, granični prelaz sa pratećim objektima i opremom. Planskom dokumentacijom Luka Risan je planirana kao gradska luka i luka nautičkog turizma. (DSL sektor 10). Potrebno je infrastrukturno opremanje, modernizacija i povećanje kapaciteta.

Luka Zelenika ima funkciju trgovačke luke otvorene za međunarodni pomorski saobraćaj i funkciju graničnog prelaza. Uz nadogradnju i osavremenjavanje, luka Zelenika može biti alternativno rješenje za luku Kotor.

Osim razvoja vezanih za luke, neophodan je razvoj **obalne plovidbe u funkciji turizma, kao važne privredne grane**. Sa aspekta zaštite prostora i isključivanja konflikata sa zaštitom životne sredine, potrebno je detaljno analizirati uspostavljanje putničke i izletničke plovidbe Skadarskim jezerom i rijekom Bojanom.

Razvojni ciljevi

Opšti cilj:

Povećanje doprinosa pomorske privrede sveukupnom ekonomskom razvoju zemlje, na način koji će omogućiti održiv i inkluzivan ekonomski rast i koji će doprinijeti smanjenju razvojnog jaza države u odnosu na prosjek EU i povećanju kvaliteta života svih njenih građana.

Posebni ciljevi:

Unaprijediti povezanost i poslovanje Luke Bar – Lučka infrastruktura i usluge treba da budu unaprijeđene kako bi podržale intermodalne aktivnosti i potencijalno privukle dodatne tokove putničkog i teretnog saobraćaja. Unaprijediti poslovanje na način koji će omogućiti bolje uslove protoka robe, kapitala, ljudi i ideja i efikasno pružanje usluga u pogledu kvaliteta, pouzdanosti i sigurnosti. Unapređenje efikasnosti obavljanja lučkih usluga treba da bude usmjereno ka povećanju nivoa zadovoljenja potreba klijenata i održavanja konkurentne regionalne pozicije.

Pri ukupnoj razvijenosti i izgradjenosti luke ukupni projektovani kapacitet iznosi 12 miliona tona na godišnjem nivou. Izgradnjom "suve luke" maksimalni kapacitet luke biće do 15 miliona tona godišnje. Povećanje tehnološkog nivoa uticaće da luka participira sa većim procentom u svojoj gravitacionoj zoni. Za planski period moguće je u "pesimističkom scenariju" očekivati 5.5 miliona tona obima prometa. U realnom scenariju očekuje se 7.2 miliona tona. U optimističkom scenariju projekcija je 8.5 miliona tona svih vrsta robe.

Nastaviti razvoj i unapređenje Luke Kotor uz razmatranje mogućnosti izmještanja kruzera iz Kotora - Cilj je izmjestiti iz Kotora ulazak kruzera na druge lokacije u kotorskom zalivu, a u kotorskoj luci ostaviti samo vezivanje luksuznih brodova i jahti veličine maksimalno do 150 metara.

Neophodno je pokrenuti lokalni pomorski saobraćaj kako u akvatoriju kotorskog zaliva, tako i šire, u akvatoriji Boke Kotorske, koji bi bio u funkciji rasterećenja kopnenog saobraćaja.

Razvoj i unapređenje poslovanja kompanija morskog brodarstva – Osnovni cilj je efikasno pružanje usluga prevoza, prije svega od strane dvije najveće kompanije morskog brodarstva (Crnogorska plovidba a.d. i Barska plovidba a.d.), uz zadovoljenje potreba korisnika u pogledu kvaliteta, pouzdanosti i sigurnosti. U skladu sa tim, potrebna je optimizacija iskorišćenja postojećih brodskih kapaciteta i obavljanje djelatnosti u skladu sa politikom ekonomski i ekološki održivog razvoja. Potrebno je uvođenje i dodatnih usluga u cilju kreiranja kompletne logističke podrške korisnicima usluga, uz odgovarajuće proširenje flote i ostalih neophodnih kapaciteta.

Modernizacija i prenamjena postojećih kapaciteta za održavanje i servisiranje brodova u Bijeloj i Tivtu – Osnovni cilj je završetak započetih aktivnosti na adaptaciji, rekonstrukciji, izgradnji i opremanju brodogradilišne luke Bijela, za obavljanje poslova savremene međunarodne brodogradilišne luke za izgradnju i opravku jahti i megajahti, čamaca za odmor i razonodu i sportskih čamaca. U tom cilju, potrebna je i prenamjena Brodogradilišta Bijela u marinu za remont mega jahti, čime će se obogatiti i nautička ponuda Crne Gore i u ovom segmentu. Neophodno je zaključiti postupak dodjele koncesije za brodogradilište u Tivtu (Bonići).

Dalji razvoj nautičkog turizma i pozicioniranje Crne Gore kao atraktivne nautičke i kruzing destinacije – Osnovni cilj je adekvatno upravljanje postojećim kapacitetima nautičkog turizma, ali i ulaganja u nove lučke i ostale prateće kapacitete nautičkog turizma, uz uvažavanja mjera zaštita životne sredine priobalja.

Nastavak intenzivnih istraživanja na potencijalnim rezervama nafte i gasa u Jadranskom moru – Industrija nafte i gasa može biti značajan generator razvoja pomorske privrede, sa velikim uticajem na cjelokupnu ekonomiju Crne Gore. U slučaju uspješnih istražnih radova, potrebno je izgraditi odgovarajuću prateću lučku infrastrukturu i ostale kopnene instalacije.

Završetak aktivnosti vezanih za kompletno usklađivanje zakonodavstva iz ove oblasti sa odgovarajućim međunarodnim propisima – Potrebno je u potpunosti usaglasiti domaće zakonodavstvo sa zahtjevima i pravilima IMO (Međunarodne pomorske organizacije) i drugim relevantnim UN konvencijama i propisima Evropske unije. Crna Gora treba da završi aktivnosti u vezi sa drugom fazom VTIMS – uspostavljanje sistema za nadzor i upravljanje pomorskim saobraćajem, kao i da postane punopravna članica Pariskog memoranduma o razumijevanju (Paris MoU) o kontroli državnih luka.

Prioritetni ciljevi:

Uzimajući u obzir definisane posebne ciljeve, predlažu se prioritetni ciljevi:

- Rekonstrukcija i modernizacija postojećih lučkih kapaciteta;
- Podsticanje razvoja luke Bar kao logističkog centra koji je integrisan u multimodalni transportni sistem;
- Izgradnja novog kontejnerskog terminala u luci Bar koji će pozicionirati luku Bar kao luku od regionalnog značaja;
- Povećanje bruto tonaže crnogorske trgovačke mornarice;
- Podsticanje aktivnosti na daljem pozicioniranju Crne Gore kao atraktivne nautičke i kruzing destinacije.
- Kompletiranje usvajanja i primjene preostale zakonske regulative EU iz ove oblasti.

Indikatori za praćenje realizacije:

Indikatori za Morsko brodarstvo:

- Količina prevezenog tereta;
- Broj prevezenih putnika;
- Porast prihoda kompanija (iz ove oblasti);
- Porast profita kompanija;
- Broj zaposlenih;

Indikatori za Morske luke:

- Broj opsluženih putnika;
- Količina procesuiranog tereta;
- Porast prihoda kompanija (iz ove oblasti);
- Porast profita kompanija;
- Broj zaposlenih;

Indikatori za Nautički turizam:

- Broj plovila;
- Broj putnika-korisnika;
- Porast prihoda kompanija (iz ove oblasti);
- Porast profita kompanija;
- Broj zaposlenih;

Za četvrtu kategoriju, regulatorna tijela, nijesu predviđeni posebni indikatori.

Takođe, u Strategiji razvoja saobraćaja definisani su određeni indikatori za ovu oblast. U okviru Specifičnog cilja „Unaprijediti povezanost Luke Bar“, definisani su sljedeći indikatori:

- Broj novih željezničkih operatera sa priključkom na Luku Bar;
- Povećanje stepena procesuiranog tereta;
- Povećanje poslovnog prihoda;
- Broj novih uplovljavanja (kao destinacije za krstarenje).

Povezano sa prethodnim, povezan je i Specifični cilj Revitalizacija i/ili rekonstrukcija saobraćajne infrastrukture pomorskog saobraćaja sa sljedećim indikatorima:

- Obim pretovara generalnog tereta i kontejnera u Port of Adria,
- Obim pretovara suvih rasutih tereta u Luci Bar,
- Obim pretovara tečnih tereta u Luci Bar.

U okviru scenarija „održivog razvoja“ predviđen je intenzivan ekonomski razvoj kompanija pomorske privrede i njihov značajan doprinos sveukupnom privrednom razvoju Crne Gore. Ovaj razvoj bi bio zasnovan na primjeni relevantnih evropskih i svjetskih standarda, što podrazumijeva, u najvećoj mogućoj mjeri, izbegavanje negativnih uticaja na prostor.

Luke nautičkog turizma, tj. Marine - luka Budva, Luštica Bay, luka Tivat – Porto Montenegro, Luka nautičkog turizma marina Bar i luka Kumbor – Portonovi, marina Lazure u Meljinama, (Bar, Portonovi i Porto Montenegro su i servisne), će i u narednom planskom periodu biti važne za razvoj turizma. Razvoj nautičkog turizma zahtjeva modernizaciju postojećih i planiranje novih privezišta i pristaništa u skladu sa prirodnim uslovima i uz poštovanje ograničenja sa aspekta zaštite mora i morske sredine.

6) MJERE ZAŠTITE I PLANIRANJE RAZVOJA PREDJELA

6.1. Ciljevi i smjernice razvoja i očuvanja predjela

Crna Gora je 2008. godine ratifikovala Evropsku konvenciju o predjelima Savjeta Evrope i na taj način se pridružila zemljama koje su pokazale spremnost da u strateškim dokumentima i planovima vode računa o održivom razvoju i prepoznaju planiranje predjela kao važan faktor u uspostavljanju ravnoteže između prirodnog i kulturnog naslijeđa i koji **promovišu jedinstven pristup u zaštiti, upravljanju i planiranju predjela**.

- Koncept održivog razvoja podrazumijeva: održivo korišćenje raspoloživih resursa, uz veoma opreznu i promišljenu zaštitu, njegu i razvoj predjela¹¹.
- Osigurati optimalno korišćenje predionih resursa očuvanjem i zaštitom putem sistema planiranja i održivog upravljanja;
- Umanjenje negativnih uticaja urbanog razvoja na predio. Ograničiti buduće planirane sadržaje na već izgrađena područja, pritom ograničiti širenje naselja;
- Razvoj, očuvanje i unapređenje svih predjela, u skladu sa principima ekološkog planiranja predjela;
- Preduzimanje neophodnih mjera za otklanjanje potencijalnih oštećenja i negativnih uticaja na predio (u vizuelnom, biološkom i drugom pogledu).
- Osigurati očuvanje predionih resursa i karaktera predjela u razvojnim projektima;
- Planirati zelenu infrastrukturu kao jedan od najvažnijih činilaca koji utiče na urbani predio (*strateški planirana mreža prirodnih, poluprirodnih područja i elemenata sistema urbanog zelenila koja se formira u cilju očuvanja biološke raznolikosti i prilagođavanja klimatskim promjenama, pri čemu se unapređuje kvalitet života stanovnika i smanjenja uticaja klimatskih promjena*).
- Planirati mrežu zelenih pojaseva kao i zelenih infrastrukturnih sistema, sa tipološkim različitim i kvalitetnim zelenim otvorenim prostorima/predjelima i pješačko biciklističkim vezama;
- Planirati formiranje zelenih mreža pejzažnim uređenjem urbanog i ruralnog područja, uz putnu infrastrukturu, obale, vodotoke i urbanim javnim područjima;
- Planirati i podsticati očuvanje zelenih područja i kvalitetno pejzažno uređenje na privatnim parcelama;
- Podsticati očuvanje, obnovu i unapređenje predionog karaktera u područjima intenzivnog razvoja;
- Integrisati lokalni predioni karakter (*genius locci*) i prirodni predio u procese planiranja razvojnih projekata;
- Planirati zelene prostore u cilju očuvanja bioraznovrsnosti u gradskim i van gradskim predjelima.
- Planirati linearno prediono povezivanje područja NATURA 2000;
- Primjenjivati pejzažno arhitektonski pristup u procesu obnove urbanih predjela;
- Razvijati integrativnu zaštitu prirodnog i kulturnog naslijeđa i upravljanje njime;
- Očuvanje strukture, obezbjeđenje nesmetanog funkcionisanja prirodnih procesa i zaštita biodiverziteta;
- Zaštititi objekte različite namene sa istorijskim, etnografskim i arhitektonskim vrijednostima;
- Novu izgradnju planirati na osnovu sagledavanja vrijednosti predjela ili "studije predjela", zatečenih prostornih mogućnosti, nagiba, obrade terena i stanja životne sredine.
- Raditi na uređenju ruralnog predjela, naročito njihovih autentičnih tradicionalnih ambijentalnih cjelina u cilju zaštite i očuvanja prirodnih i izgrađenih repera i simbola u ruralnom predjelu;
- Zaštititi i valorizovati ekološki vrijedne prostore;
- Napraviti jedinstveni okvir za identifikaciju izuzetnih kulturnih predjela i izgraditi registar izuzetnih kulturnih predjela;
- Osigurati harmonizaciju između razvojnih i zaštitnih mjera upravljanja predjelom;
- Podstaknuti uključivanje javnosti u planiranje, razvoj i zaštitu predjela;
- Promovisati izuzetne agrikulturne predjele kao važan segment održivog turizma;
- Promovisati predjele kao turističke posebnosti područja;
- Obnoviti predione vrijednosti, degradirane razvojem unutar urbanih, suburbanih i ruralnih područja;
- Na lokalnom nivou kroz studiju razvoja ruralnog predjela obezbjediti kriterijume za očuvanje ruralnih predjela sa smjernicama za oblikovanje i tradicionalnu izgradnju,

– ¹¹ *Uključivanje predjela u instrumente prostornog planiranja se vrši obnavljanje veza koje tradicionalno postoje između svakog društva i područja na kojem ono živi, jača osjećaj ukorijenjenosti i pripadnosti i tako omogućava ili bar olakšava očuvanje teritorijalne raznolikosti i posebnosti nekog mjesta;*

Potrebno je definisati smjernice za tretman predjela na lokalnom nivou: za svaku opštinu je potrebno uraditi **Studiju razvoja ruralnog predjela**

Studijom/analizom razvoja ruralnog predjela obezbjediti mapiranje agrikulturnih predjela, tradicionalnih terasa sa suvomeđama kao dijela kulturnog identiteta područja, poljoprivrednih polja, naselja i definisati smjernice za:

- rekonstrukciju postojećih objekata i izgradnju smještajnih objekata u okviru ruralnog turizma i njihovo uklapanje u okolni predio koji neće narusiti tradicionalne cjeline;
- podizanje zasada voćnjaka i povrća koji će osim kao osnovna djelatnost biti i u funkciji razvoja ruralnog, agro i drugih vidova turizma;
- uređenja terena, bašte, livade, terase ili vidikovaca;
- rekonstrukciju suvomeđa, guvna i ostalih tradicionalnih elemenata ruralnog predjela;
- razvoj infrastrukture i njeno uklapanje u okolni predio; itd.
- Na osnovu urađene studije Strategijom će se definisati osnovna strateška opredjeljenja za razvoj ruralnih predjela u funkciji razvoja turizma.
- Na nivou svih opština uraditi strategiju razvoja zelene infrastrukture i katastar zelenih površina.
- Predvidjeti izradu **Strategije i akcionog plana zaštite prirodne i predione/pejzazne raznolikosti Crne Gore**, što je obaveza prema Konvenciji o biološkoj raznolikosti i Sveeuropskoj strategiji zaštite biološke i predione raznolikosti (PEBLDS).

Opšte smjernice zaštite predjela

- Usaglasiti plansku dokumentaciju sa utvrđenom Tipologijom i regionalizacijom predjela u Crnoj Gori.
- Za utvrđenu Tipologiju predjela u Crnoj Gori, u sklopu Studije predjela, a za potrebe izrade detaljne planske dokumentacije, izvršiti analizu osjetljivosti predjela na osnovu postojećih i planiranih pritisaka na predjele, njihove vrijednosne skale, procjena pogodnosti predjela (način korišćenja) i praga nosivosti prostora za novoplanirane sadržaje (turizam, stanovanje, sport i rekreacija i dr.)
- Karakterizacija predjela (Detaljna studija predjela), kao osnov za planiranje, zaštitu i upravljanje njihovim razvojem, je obavezna za sljedeća područja:
- Područja posebnih prirodnih i/ili kulturnih vrijednosti, Područja zaštićenih prirodnih vrijednosti, Područja zaštićenih kulturnih vrijednosti, Područja integralnih prirodnih i kulturnih vrijednosti.
- Prostori u kojima je kvalitet predjela i fizičke strukture naselja od posebnog značaja za razvoj: Turistički kompleksi, Internacionalne mreže (EMERALD, NATURA).
- Ugroženi i degradirani prostori u kojima je potrebno sprovesti mjere sanacije: područja otvorenih kopova, termoelektrane, kamenolomi, jalovišta, područja eksploatacije šljunka, pjeska, sanitarne deponije i dr.
- Područja pod posebnim pritiskom razvoja: prostori i naselja uz saobraćajne koridore, novi infrastrukturni i energetski sistemi i dr.
- Za prioritetna područja za koja se redi Detaljna studija predjela, a koja su u direktnoj vezi sa planiranjem novih sadržaja, potrebno je izvršiti i procjenu vizuelnog uticaja na pejzažne karakteristike područja.

Zaštićena i potencijalno zaštićena područja

- Uspostaviti sistema integralne zaštite, upravljanja i održivog korišćenja kulturne baštine i predjela.
- Unaprijediti zaštitu predjela od prepoznavanja i sprovođenja tipologizacije predjela, do uspostavljanja novih zaštićenih predjela. Prepoznate izuzetno vrijedne predjele zaštititi (Predio izuzetnih odlika, Zaštićeni kulturni pejzaž).
- Napraviti jedinstveni okvir za identifikaciju izuzetnih kulturnih predjela i izgraditi registar izuzetnih kulturnih predjela.
- Mapirati Zaštićena i potencijalno zaštićena područja.
- Definirati upravljača zaštićenih područja.
- Uspostaviti zaštitu agrikulturnog predjela kao zatićenog područja.

Ruralne sredine

- Procjeniti pogodnost (korišćenje) i vrijednovati predjele za nove sadržaje u ruralnim sredinama (turizam, sport i rekreaciju, industriju i sl.).
- Definirati način korišćenja i uređenja predjela za koji nije uspostavljena zaštita a imaju odlike Vrijednih prirodnih i poluprirodnih predjela.
- Za turističke sadržaje u okviru zaštićenih i ruralnih sredina procijeniti prag nosivosti predjela.
- Ograničiti međusobno povezivanje izdvojenih građevinskih zemljišta u ruralnim sredinama (izdvojeno građevinsko zemljište).

- Građevinsko zemljište ruralnih sredina ne treba planirati na šumskim i kvalitetnim poljoprivrednim površinama, seoskim naseljima, ambijentalnim cjelinama ili predjelima od posebnog značaja.
- Predvidjeti rehabilitaciju degradiranog predjela i kreaciju novih predionih slika (rudnike, kamenolome, deponije komunalnog otpada, pustare i dr.) tako da ona ispunjava utvrđene ciljeve kvaliteta predjela.
- Narušene, devastirane predjele sanirati etapno, preko uspostavljanja ekološke ravnoteže do potpune revitalizacije predjela.
- Sačuvati matricu postojećeg poljoprivrednog zemljišta i uspostaviti zaštitu posebnih agrikulturnih predjela.
- Definirati način korišćenja negrađevinskog zemljišta (poljoprivrednog, šumskog, vodnog zemljišta) u vangradskim područjima koje je u neposrednom kontaktu sa građevinskim zemljištem radi unapređenja ili očuvanja sveobuhvatne slike predjela.

Urbane i ruralne sredine

Poštovati smjernice Habitat Agende (2016) za uspostavljanje održivih naselja. Ciljevi Agende od značaja za zaštitu pejzažnih vrijednosti su:

- očuvanje produktivnog zemljišta u urbanim i ruralnim područjima,
- zaštita osjetljivih ekosistema od negativnih uticaja naselja,
- zaštita i unaprijeđenje istorijskog i kulturnog naslijeđa, tradicionalnih naselja, pejzaža i gradske flore i faune i dr.
- Na nivou svih opština uraditi Strategiju razvoja zelene infrastrukture i Katastar zelenih površina.
- Planirati formiranje zelenih mreža pejzažnim uređenjem urbanih i ruralnih područja, poteza uz putnu infrastrukturu, vodotoke i dr.
- Integrisati lokalni predioni karakter (genius locci) i prirodni predio u procese planiranja razvojnih projekata.
- Primjenjivati pejzažno arhitektonski pristup u procesu obnove urbanih predjela.
- Područja gradova treba sistematski, interdisciplinarno istražiti i planirati.

Planiranjem uređenja gradova potrebno je:

- Obezbjediti zaštitu karktera i identiteta vrijednih kulturnih pejzaža,
- Obuhvatiti šire prostore uticaja i odrediti granične kapacitete već zauzetog prostora,
- Sačuvati negrađevinsko zemljište od širenja građevinskog zemljišta u skladu sa važećim Pravilnikom,
- Utvrditi kriterijume za razmještaj funkcija u naseljima,
- Definirati sliku grada,
- Odrediti kriterijume za oblikovanje pejzaža,
- Odrediti prostore za zaštitu,
- Definirati režim korišćenja i zaštite prostora u kontaktnim zonama.

Za ruralna naselja potrebno je:

- Ograničiti širenje ruralnog naselja na račun negrađevinskog zemljišta (poljoprivrednog i šumskog zemljišta),
- Uskladiti izgradnju infrastrukturnih koridora i objekata sa karakterom i kapacitetom predela,
- povezivati zatečene okolne zelene i druge prirodne površine sa ruralnom cjelinom,
- Sačuvati morfologiju sela, usklađivanje gradnje sa tradicionalnim, prirodnim i predionim vrijednostima,
- Očuvati karakteristični tradicionalni sklop i ruralne cjeline i omogućiti rekonstrukciju i revitalizaciju tradicionalnih stambenih grupacija,
- Novom izgradnjom uvažiti specifični ruralni karakter fizičke strukture naselja,
- Odrediti kriterijume za oblikovanje pejzaža,
- Definirati prostore za zaštitu.

Za nelegalna naselja potrebno je:

- Prioritetno definirati javne zelene i slobodne površine, i površine od javnog interesa (zaštitne pojaseve) koje će omogućiti sanaciju i urbanu afirmaciju pejzaža,
- Povezivati naselja preko javnih prostora i saobraćajnih koridora sa sistemom urbanog zelenila.

Predlog indikatora za praćenje realizacije

- Izrada Atlasa predjela Crne Gore na osnovu urađenog Mapiranja predjela Crne Gore;
- Izrada Nacionalne strategije i akcionog plana razvoja i zaštite predione raznovrsnosti kao osnove identiteta;

- Izraditi Registar kulturnih predjela i mapiranje izabranih kulturnih predjela, smjernica upravljanja, zaštite i razvoja;
- Registar i mapiranje predjela izuzetnih odlika smjernica upravljanja, zaštite i razvoja;
- Strategija razvoja ruralnih predjela i mapiranje značajnih ruralnih predjela;
- Integracija predjela u sektorske politike i relevantne zakone u kojima to do sada nije urađeno kao i onih čija su nova zakonska rješenja derogirala do sada postignute rezultate;
- Edukacija i jačanje svijesti o predjelima – trenutne aktivnosti na implementaciji ELC Savjeta Evrope u državama koje su je ratifikovale, usmjeravaju na uvođenje nastave o predjelima na svim nivoima obrazovanja. Poseban akcenat je na uvođenju nastave o predjelima na svim fakultetima i stručnim ustanovama u kojima se nastava izvodi za zanimanja i aktivnosti koji neposredno imaju uticaja na predjele. (gradjevinski, arhitektonski, elektrotehnički itd.)
- Institucionalna regulativa kulturnih/prirodnih predjela i pejzažne arhitekture u Crnoj Gori – usaglašavanje različite zakonske regulative, usaglašavanje sa Evropskom konvencijom o predjelima i izrada podzakonskih akata, definisanje profesije pejzažni arhitekta.
- Izrada godišnjih analiza implementacije Evropske Konvencije o predjelima kao i analiza implementacije od ratifikacije 2008. godine do danas.
- Međunarodni programi i saradnja.

Mjere očuvanja izuzetno vrijednih predjela

Zaštita predjela Kotorsko–risanskog zaliva vrši se u okviru UNESCO-vog Prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotor. Važno je doslovno poštovati pravila za to područje, zajedno sa buffer zonom.

U okviru zaštićenog područja u moru - Parka prirode „Platamuni“obuhvaćen je i dio obalnog predjela, tako da će formalna zaštita tog područja biti ostvarena i u smislu očuvanja predionih karakteristika.

Značajni obalni i morski predjeli

Prostorni plan posebne namjene obalnog područja (2018) sadrži i plan predjela. Ova polazišta u planu područja mora nadograđuju se sa proširenjem predionih planskih rješenja sa kopna na more (zaštićena i vrijedna područja prirode, vrijedni kulturni predjeli, predione cezure).

Cilj - Posebno važno je formiranje i čuvanje zelenih prodora između građevinskih područja na kopnu. Tim zelenim prodorima se sprječava kontinuirana izgradnja duž obale, obezbjeđuje prepoznatljivost i prostorna zaokruženost naselja, poboljšava orijentacija u prostoru i omogućava prirodno povezivanje obale i zaleđa. Osim vizuelnih kvaliteta područja, na ovaj način se stvara kvalitetan stambeni i turistički ambijent, povoljniji mikroklimatski uslovi i osigurava očuvanje biodiverziteta.

Unutar područja na kopnu utvrđene su značajne lokacije obalnog predjela koje su važne u percepciji, prepoznatljivosti i simboličkom značenju obalnog pojasa – tzv. prostorni orijentiri i čvorovi (rtovi, klifovi, fortifikacije, sakralni objekti, gradski parkovi), koje zahtijevaju očuvanje.

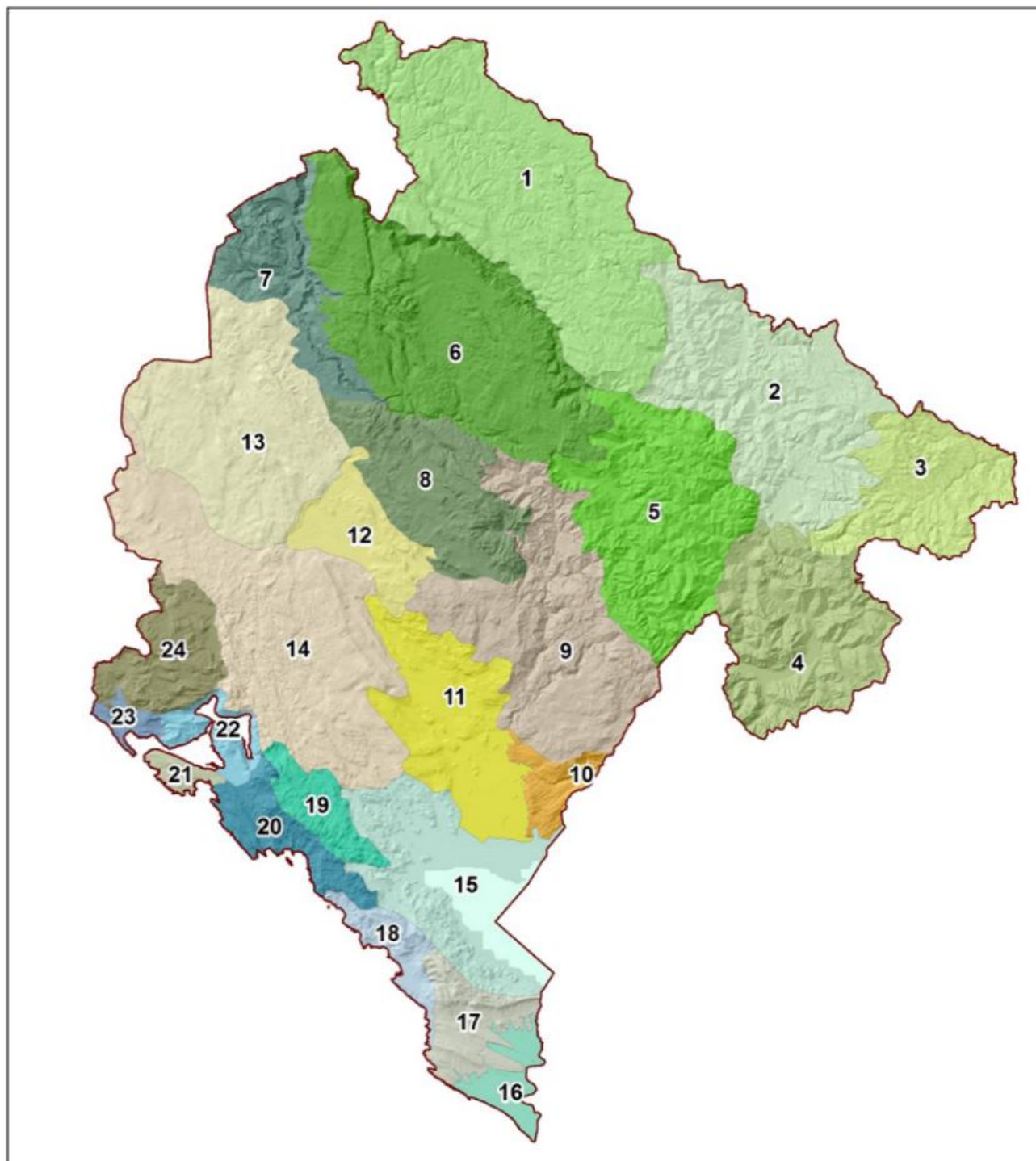
Šira područja značajnih morskih predjela – zaokružena područja neotuđive interakcije (prirodnog i kulturnog) kopnenog i morskog predjela u Bokokotorskom zalivu su:

- Mamula – uvala Žanjice;
- Prevlaka – Rose;
- Sv. Marko – Tivatska solila;
- Morinj;
- Verige – Sv. Đorđe – Gospa od Škrpjela – Perast;
- **Kotor.**

Na području otvorenog mora takva područja su:

- Mamula – Luštica;
- Platamuni;
- plaža Jaz – Budva – Sv. Nikola – Sv. Stefan;
- Buljarica – Dubovica – uvala Pećin;
- Čanj – Crni rt – Ratac – Sutomore;
- Ulcinj – rt Đeran.

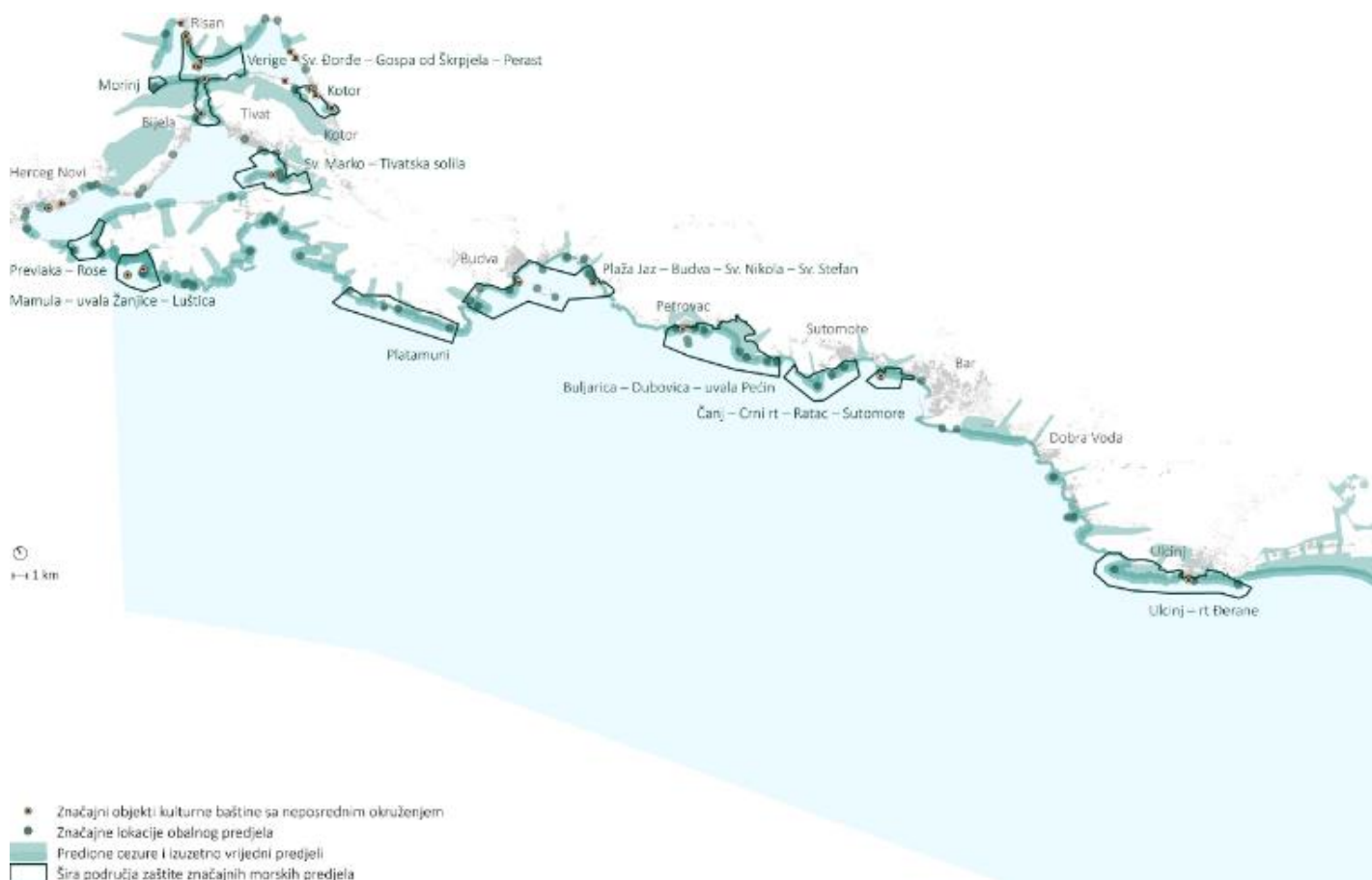
Cilj - Zaštita tih predjela najviše se odnosi na povoljna prostorno-planska rješenja (strateška), arhitektonska i pejzažna rješenja na kopnu i moru. Ta područja treba zaštititi od nekontrolisane individualne izgradnje i intenzivnog turističkog razvoja i u njima prepoznati potencijale za drugačiji razvoj koji je komplementaran turističkom razvoju.

Područja karaktera predjela - regionalni nivo

 1. Predjeli pljevaljskog područja	 9. Predjeli kanjona Morače	 17. Brdoviti predjeli ulcinjskog područja
 2. Predjeli Vraneške doline i Donjeg Kolasina	 10. Predio kanjona rijeke Cijevne	 18. Predjeli barskog područja
 3. Predjeli Rozajskog kraja	 11. Ravničarski predjeli Zetsko bjelopavlicke ravnice	 19. Predjeli Lovcenskog područja
 4. Predjeli plavskog područja	 12. Ravničarski kraski predjeli niksickog područja	 20. Predjeli budvanskog područja
 5. Predjeli Bjelasice i Komova	 13. Planinski predjeli niksickog područja	 21. Predjeli područja Lustice
 6. Predjeli Durmitora i Sinjajevine	 14. Brdoviti kraski predjeli niksickog i cetinjskog područja	 22. Predjeli bokokotorskog zaliva
 7. Predjeli kanjona Pive	 15. Predjeli Skadarskog jezera	 23. Predjeli hercegnovskog područja
 8. Planinski predjeli niksickog i šavnickog kraja	 16. Ravničarski predjeli ulcinjskog područja	 24. Planinski predjeli Orijena

Kartogram 6.1. - 1. Područja karaktera predjela na kopnu - Regionalni nivo

Kartogram 6.1.2. Predjeli u obalnom području

6.2. Koncept zaštite prirode

Ciljevi zaštite prirode

Glavni ciljevi zaštite prirode odnose se na povećanje površine pod nekim oblikom zaštite, pri čemu se teži očuvanju biodiverziteta u svim njegovim oblicima, uz omogućavanje odvijanja lokalnog i regionanog razvoja zasnovanog na održivom korištenju prirodnih resursa.

U cilju daljeg uvećanja kvaliteta i obima zaštite, treba nastaviti sa:

- ustanovljavanjem novih zaštićenih područja prirode,
- revizijom statusa postojećih područja pod zaštitom,
- imenovanjem upravljača i izradom planova upravljanja.

Prilikom proširenja postojeće mreže zaštićenih područja prirode treba posebnu pažnju obratiti na socioekonomski aspekt, posebno prava (svojine) lokalnog stanovništva.

Jedna od obaveza koja proističe iz Aichi ciljeva, a koja je implimentirana u NSBAP, je stavljanje minimum 10% morskog akvatorijuma pod zaštitu.

Da bi Crna Gora kao zemlja u procesu EU integracija zatvorila pregovaračko poglavlje 27, koje se tiče zaštite životne sredine, **u obavezi je da uspostavi međunarodnu Natura 2000 mrežu zaštićenih područja**. Mreža se sastoji od područja od značaja za zajednicu (SCI), koja se proglašavaju na osnovu odredbi Direktive o staništima, i od područja posebne zaštite (SPAs) prema Direktivi o pticama. Uspostavljanje područja ekološke mreže radi zaštite i očuvanja značajnih stanišnih tipova i vrsta od interesa za Crnu Goru i Evropsku uniju (Natura 2000) odvijace se u skladu realizacijom projekta "Uspostavljanje Nature 2000 u Crnoj Gori". Do 2025. godine treba stvoriti preduslove za formalno uspostavljanje ekološke mreže.

Područja koja su kandidat za Emerald nacionalnu ekološku mrežu (područja od posebnog interesa za zaštitu - ASCI), Prostorni plan Crne Gore mora adekvatno tretirati u smislu smjernica zaštite i izbjegavanja konflikata planiranja sa potrebama njihove zaštite.

Ciljevi po pitanju novih područja i rokovi treba da se usklade sa Strategijom EU o biodiverzitetu do 2030 i sa novo usvojenim Globalnim okvirom za biodiverzitet Konvncije UN o biološkoj raznovrsnosti. U skladu sa Strategijom o biodiverzitetu do 2030, Evropska unija se obavezala da će u narednih deset godina proširiti mrežu zaštićenih prodručja, sa ciljem da:

- zakonski zaštititi najmanje 30% kopna i 30% morskih područja
- strogo zaštititi najmanje trećinu zaštićenih područja EU-a, odnosno 10% kopnenih i 10% morskih područja uključujući sve preostale primarne i stare šume EU
- integriše ekološke koridore kao dio istinske transevropske mreže prirodnih područja radi sprječavanja genetske izolacije.

Svaka država članica EU moraće dati svoj doprinos na osnovu objektivnih ekoloških kriterijuma. Ovi ciljevi su potpunosti u skladu sa Globalnim okvirom za biodiverzitet Kunming - Montreal (COP15 - sastanak Konferencije strana na Konvenciji UN o biološkoj raznovrsnosti, 2022).

Ostali ključni ciljevi prema Strategij EU o biodiverzitetu do 2030:

- osigurati efikasno upravljanje zštićenim područjima, definisati jasne ciljeve i mjera očuvanja i osigurati adekvatno praćenje;
- velika područja degradiranih ekosistema i ekosistema bogatih ugljenikom trebaju biti obnovljena,
- trendovi i stanje očuvanosti staništa i vrsta biti bez pogoršanja, a najmanje 30% njih biti u povoljnom stanju očuvanosti ili barem pokazivati pozitivan trend.
- da se ukupna upotreba i rizici od hemijskih pesticida smanje za 50%
- vratiti obilježja predjela velike raznolikosti na barem 10% poljoprivrednog zemljišta
- najmanje 25 % poljoprivrednog zemljišta mora se koristiti za ekološku poljoprivredu
- povećati kvalitetu, količinu i otpornost šuma
- morski resursi moraju se održivo koristiti
- obnova slatkovodnih ekosistema i prirodnih funkcija rijeka i dr.

Usluge ekosistema predstavljaju poseban aspekt zaštite prirode, jer upravo one predstavljaju sponu između biodiverziteta i ljudske dobrobiti. Ekosistemski pristup u zaštiti je u svijetu norma, jer se na taj način najbolje čuvaju funkcije ekosistema koje obezbjeđuje biodiverzitet a koje se prevode u dobra i usluge koje ljudi koriste, kao i održava otpornost ekosistema na različite oblike stresa - bilo antropogenog ili prirodnog. Ovo je naročito

bitno u kontekstu klimatskih promjena, gdje se očekuje povećana učestalost ekstremnih vremenskih nepogoda, požara, kao i u kontekstu sve većih potreba narastajuće ljudske populacije.

Projekcija zaštite prirode

Projekcija data je prema Pregledu potencijalnih zaštićenih područja koji je obrađen u okviru GEF - UNEP MEPPU projekta "Promovisanje upravljanja zaštićenim područjima kroz integrisanu zaštitu morskih i priobalnih ekosistema u obalnom području Crne Gore" (Promoting Protected Areas Management through Integrated Marine and Coastal Ecosystems Protection in Coastal Area of Montenegro).

I. Primorski dio – obalna i morska zaštićena područja

a. Obalna (kopnena) zaštićena područja

1. Mogućnost proširivanja granica postojećih zaštićenih područja (postupak revizije)

- **Buljarica:** Mogućnost proširenja do granica: (a) EMERALD područja ME0000005 (Buljarica, 302 ha), (b) IPA područja Buljarica (156 ha) ili (c) IBA područja Buljarica (300 ha).
- **Velika plaza:** Mogućnost proširenja do granica: (a) EMERALD područja ME0000004 (Velika Plaža with Solana Ulcinj, 2839,46 ha), (b) IPA područja Velika plaža i Ada Bojana (1014 ha) ili (c) IBA područja Velika plaža i Brijeg od mora (12 km dužine i pojas u zaleđu do 1000 m).
- **Tivatska solila:** Mogućnost proširenja Posbnog (specijalnog) rezervata prirode "Tivatska solila" do granica KBA područja Tivat Salina (133 h).

2. Nova zaštićena područja (postupak proglašenja u skladu sa Zakonom o zaštiti prirode)

- "Sopot" i "Dražin vrt": Lokaliteti u Bokokotorskom zalivu za koja su donijete odluke o stavljanju pod preventivnu zaštitu kao posebni rezervati prirode
- Šasko jezero, Rijeka Bojana, Knete, Ada Bojana: Novo ili nova zaštićena područja čiji se prostorni obuhvat u Studiji zaštite može definisati u granicama: (a) EMERALD područja ME000000C (7397 ha), (b) IBA područja Ada Bojana (494 ha), Delta Bojane (7500 ha), Šasko jezero (315-380 ha) i ostrvo Paratuk (0,2 ha) ili (c) KBA područja 1. Šasko jezero (Lake Šasko, 448 ha), 2 Delta Bojane (Bojana Delta, 12561 ha).
- Kotorsko-Risanski zaliv: Novo zaštićeno područje čiji se prostorni obuhvat u Studiji zaštite može definisati u granicama: (a) EMERALD područja ME000000Q (Kotorsko Risanski bay, 2778 ha), (b) IPA područja Kotorsko-Risanski zaliv (2778 ha), (c) KBA područja (Kotor Risan Bay, 2781 ha) ili (d) UNESCO-vog područja (Kotor Risan Bay, 14600ha).

b. Morska zaštićena područja (preliminarno identifikovana za ciljana istraživanja morskih staništa i vrsta značajnih za zaštitu i kasnije izradu studija zaštite i stavljanje pod zaštitu)

- Zona zaliva Mamula (oko 200 ha);
- Zaliv Valdanos do granice Parka prirode "Stari Ulcinj" (oko 100 ha);
- Hrid Đeran (oko 110 ha) i Ušće Bojane do granice sa Albanijom (oko 1100 ha).

II Kontinentalni dio

Pored novih preliminarno kategorisanih područja, u ovaj pregled su uključeni i vrijedni lokaliteti u okviru postojećih zaštićenih područja, kao i nekategorisani speleološki, geološki, hidrološki i manji botanički lokaliteti i značajna - monumentalna stabe.

3. Kategorisana potencijalna zaštićena područja

Strogi rezervati prirode

- Zeletin: Lokalitet Goveđak i drugi (oko 300 ha). Mješovite sastojine munike (*Pinus heldreichii*) i molike (*Pinus peuce*). Natura 2000: 95A0 Šume munike i molike visokih oromediteranskih planina. Teritorija opština Andrijevića i Plav.
- Tuležine: Prašuma crnog bora, smrče i jele (oko 470 ha). Natura 2000 tipovi staništa: *9530 (Sub)mediteranske šume endemičnih crnih borova; 9410 Acidofilne planinske šume smrče (*Vaccinio-Piceetea*). Teritorija opštine Pljevlja.

Parkovi prirode

- **Planinaski masiv Rumije:** Realizacija predloga PPCG 2008 – 2020. EMERALD područje (12237 ha), IBA područje (2300 ha), IPA područje (2000 ha) i KBA područje (9266 ha). Natura 2000 tipovi staništa: 95A0 Šume munike i molike visokih oromediteranskih planina; 9340 Šume crnike (*Quercus ilex*); 9250

- Šume i šikare makedonskog hrasta (*Quercus trojana*); 91M0 Panonsko-balkanske šume cera i kitnjaka; 62A0 Istočni submediteranski suvi travnjaci (*Scorzoneretalia villose*). Teritorija opštine Bar.
- **Sinjajevina:** EMERALD područje Sinjavina (Babji zub i Gradište, 5709 ha), IPA područje Babji zub (4378 ha). Natura 2000 tipovi staništa: 6170 Alpijski i subalpijski travnjaci na karbonatima; 8120 Karbonatni sipari od gorskog do alpijskog pojasa (*Thlaspietea rotundifolii*); 91KO Ilirske bukove šume (*Aremonio-Fagion*); 95A0 Šume munike i molike visokih oromediteranskih planina). Urađena je Studije zaštite (2016.) prema kojoj površina predloženog zaštićenog prirodnog dobra iznosi 63.863,63 ha i obuhvata teritoriju 4 opština (Mojkovac 15.687,17 ha; Kolašin 18.006,24 ha; Žabljak 16.069,93 ha; Šavnik 14.100,34 ha).
  - **Vrmac:** Područje Vrmca predstavlja prostranu cjelinu koju karakteriše veliko prirodno i kulturno-istorijsko bogatstvo sa izraženim biodiverzitetkim, pejzažnim i kulturnim vrijednostima i obilježjima od nacionalnog i međunarodnog značaja. Natura 2000 tipovi staništa: 5210 Makija sa mediteranskim klekama (*Juniperus sp.*); *5230 Visoki žbunjaci lovora (*Laurus nobilis*); 5310 Šikare lovora (*Laurus nobilis*); *6110 Zeljaste zajednice na krhotinama krečnjačkih i bazofilnih stijena (*Alyso-Sedion albi*); *6220 Pseudostepe sa travama i jednogodišnjim biljkama klase *Thero-Brachypodietea*; 62A0 Istočni submediteranski suvi travnjaci (*Scorzoneretalia villosae*); 8140 Istočnomediteranski sipari; 8210 Karbonatne stijene sa hazmofitskom vegetacijom; *9180 Šume velikih nagiba i klisura (*Tilio-Acerion*); 91M0 Panonsko-balkanske šume cera i kitnjaka; 9260 Šume pitomog kestena (*Castanea sativa*); 9290 Šume čempresa (*Acero-Cupression*); 9540 Mediteranske šume primorskih borova. Urađena je Studije zaštite brda "Vrmac" (2021.) prema kojoj površina predloženog zaštićenog područja iznosi 2361 ha (teritorija opština Kotor i Tivat).
  - **Ljubišnja:** Realizacija predloga PPCG 2008 – 2020. EMERALD područje (4332 ha), IPA područje (2831 ha). Natura 2000 tipovi staništa: 9410 Acidofilne planinske šume smrče (*Vaccinio-Piceetea*); 91R0 Dinarske šume bijelog bora na dolomitu (*Genisto januensis-Pinetum*); 9110 Acidofilne bukove šume (*Luzulo-Fagetum*); 7230 Alkalne tresave; *6230 Vrstama bogati travnjaci tvrdače (*Nardus stricta*) na silikatnim supstratima planinskih područja; 5130 Formacije kleke (*Juniperus communis*) na vrištinama i karbonatnim travnjacima; *4070 Klekovina bora krivulja (*Pinus mugo*) i dlakave alpske ruže (*Rhododendron hirsutum*). Teritorija opštine Pljevlja.
  - **Dolina Čehotine:** EMERALD područje, biljne i životinjske vrste od nacionalnog i međunarodnog značaja. Natura 2000 tipovi staništa: 3240 Planinske rijeke i vrbaci sive vrbe duž njihovih obala; 5130 Formacija kleke (*Juniperus communis*) na vrištinama i karbonatnim travnjacima; 6510 Nizijske livade košanice (*Alopecurus pratensis*, *Sanguisorba officinalis*); 8210 Karbonatne stijene sa hazmofitskom vegetacijom; 91E0 Aluvijalne šime crne johe i gorskog jasena (*Alno-Padion*, *Salicion icanae*, *Salicion albae*); 91L0 Ilirske hrastovo-grabove šume (*Erythronio-Carpinion*); 91M0 Panonsko-balkanske šume cera i kitnjaka; 9410 Acidofilne planinske šume smrče (*Vaccinio-Piceetea*); *9530 (Sub)mediteranske šume endemičnih crnih borova. Urađena je Studije zaštite za zaštićeno područje "Gorni tok rijeke Čehotine" (2022.) na teritoriji opštine Pljevlja, površine 1.326,87 ha (integrisano riječno, priobalno i kopneno šumsko područje od brane Otilovićkog jezera uzvodno prvo jezerom, potom rijekom Čehotinom do Krakalica i Vrulje, kao i Kozičkom rijekom do središnjeg dijela Mejdance) sa zaštitnim pojasom (2.782,71 ha) do Vodnjanske rijeke. Opština Bijelo Polje je pokrenula postupak zaštite rijeke Čehotine (2023.) na dijelu toka koji prolazi kroz njenu teritoriju (od Stožera do Kovrena). Potrebno je zaštititi i donji tok Čehotine od Pljevalja do granice sa Bosnom i Hercegovinom.
  - **Turjak sa Hajlom:** Realizacija predloga PPCG 2008 – 2020. EMERALD područje Hajla (2266 ha), IBA područje (2000 ha), IPA područje (1551 ha). Natura 2000 tipovi staništa: *4070 Klekovina bora krivulja (*Pinus mugo*) i dlakave alpske ruže (*Rhododendron hirsutum*); 4060 Planinske i borealne vrištine; 6170 Alpijski i subalpijski travnjaci na karbonatima; 6430 Hidrofilne visoke zeleni od nizina do alpijskog pojasa; 7140 Prelazne tresave; 8120 Karbonatni sipari od gorskog do alpijskog pojasa (*Thlaspietea rotundifolii*); 9410 Acidofilne planinske šume smrče (*Vaccinio-Piceetea*); 95A0 Šume munike i molike visokih oromediteranskih planina. Teritorija opštine Rožaje.
  - **Štedim:** Biljne i životinjske vrste od nacionalnog i međunarodnog značaja, šumske sastojine, očuvana izvorna priroda (oko 380 ha). Natura 2000 tipovi staništa: 4060 Planinske i borealne vrištine; *4070 Klekovina bora krivulja (*Pinus mugo*) i dlakave alpske ruže; 6170 Alpijski i subalpijski travnjaci na karbonatima; 6430 Hidrofilne visoke zeleni od nizina do alpijskog pojasa; 7140 Prelazne tresave; 95A0 Šume munike i molike visokih oromediteranskih planina. Teritoriji opštine Rožaje.
  - **Zeletin:** Biljne i životinjske vrste od nacionalnog i međunarodnog značaja, mješovite šumske sastojine munikine i molikine, očuvana izvorna priroda (oko 7000 ha). Natura 2000 tipovi staništa: 95A0 Šume munike i molike visokih oromediteranskih planina. Teritorija opština Andrijevića i Plav.

- *Djelovi Kučkih Prokletija (1. Žijovo - Šila Velja - Treskavac; 2. Prijun - Vila - Prasica - Beškeća - Krisitor; 3. Surdup - Kariman - Torač):* Moguće je uključivanje ova tri planinska vijenca u Parka prirode "Komovi" ili izdvajanje u posebnu širu predionu cjelinu radi zaštite biljnih i životinjskih vrsta značajnih za zaštitu i očuvanje izvorne prirode (oko 5100 ha; teritorija Glavnog grada Podgorica).
- *Lukavica:* Šira prediona cjelina koja uključuje Borovnik, Mali i Veliki Žurim, Ilijin vrh, Stožac, Trebiješ, Kapetanovo i Manito-Brnjičko jezero (oko 380 ha). Razlozi za stavljanje pod zaštitu: biljne i životinjske vrste od značaja za zaštitu. Teritorija opština Nikšić i Kolašin.

Spomenici prirode

- *Zabran kralja Nikole u Morakovu:* Značajan kompleks bukove šume. Istorijski i biološki značajan lokalitet sa interesantnim biljnim i životinjskim vrstama i staništima, uključuje izvorišnu zonu gračanice i Jerinin gras (430 ha). Natura 2000 tipovi staništa: 91K0 Ilirske bukove šume (*Aremonio-Fagion*); 7230 Alkalne tresave; 6540 Submediteranski travnjaci sveza *Molinio-Hordeion secalini*. IPA: *Scilla litardierei*. Teritorija opštine Nikšić.
- *Platije:* Značajne biljne i životinjske vrste i staništa, kanjonska flora i vegetacija (oko 2200 ha). Teritorija opština Podgorica i Kolašin.
- *Kanjon Male rijeke:* Značajne biljne i životinjske vrste i staništa, kanjonska flora i vegetacija (3600 ha). Natura 2000 tipovi staništa: 9250 Šume i šikare makedonskog hrasta (*Quercus trojana*); *9180 Šume velikih nagiba i klisura (*Tilio-Acerion*); *91E0 Aluvijalne šume crne jove i gorskog jasena (*Alno-Padion*, *Salicion incanae*, *Salicion albae*); 8210 Krečnjačke stijene sa hazmofitskom vegetacijom; 62A0 Istočni submediteranski suvi travnjaci (*Scorzoneretalia villosae*); 3240 Planinske rijeke i vrbaci sive vrbe duž obala. Teritorija opštine Podgorica.
- *Kanjon Mrtvice:* Značajne biljne i životinjske vrste i staništa, kanjonska flora i vegetacija, 2903 ha u granicama istoimenog EMERALD područja. Natura 2000 tipovi staništa: *7220 Okamenjeni izvori sa formacijama sedre (*Cratoneurion*); 91K0 ilirske bukove šume (*Aremonio-Fagion*) i dr. Teritorija opštine Kolašin.
- *Kanjon Ibrištice:* Značajne biljne i životinjske vrste i staništa, kanjonska flora i vegetacija (oko 349 ha). Teritorija opštine Kolašin.
- *Kanjon rijeke Piperske:* Značajne biljne i životinjske vrste i staništa, kanjonska flora i vegetacija, hazmofitska flora (oko 620 ha). Teritorija opštine Podgorica.
- *Bogutovski potok (desna priroka rijeke Morače, kanjonski dio):* Značajne biljne i životinjske vrste i staništa, kanjonska flora i vegetacija (oko 21 ha).
- *Bjelopoljska Bistrica (desna priroka Lima, van granica Đalovića klisure):* Značajne biljne i životinjske vrste i vlažna staništa (oko 170 ha). Teritorija opštine Bijelo Polje.
- *Tifranska klisura:* Značajne biljne i životinjske vrste i staništa, kanjonska flora i vegetacija, Manastir Šudikova - sjedište Budimljanske eparhije (oko 200 ha). Teritorija opštine Berane.
- *Morinjski zaliv:* Pored kulturnog, ovo područje ima ekološki značaj zbog prisustva značajnih biljnih i životinjskih vrsta i staništa, naročito u široj zoni ušća Morinjske rijeke (oko 300 ha). Teritorija opštine Kotor.
- *Plavsko jezero:* IBA područje (300 ha). Prisutne su značajne životinjske i biljne vrste i staništa (oko 300 ha). Natura 2000 tipovi staništa: 3140 Tvrde oligo-mezotrofne vode sa dnom obraslim harama (*Chara sp.*) i dr. Teritorija opštine Plav.
- *Čakor (sa izvorišnim dijelom Bjeluhe do granice sa Kosovom):* Značajne biljne i životinjske vrste i staništa, značajna šumska staništa (oko 1100 ha). Natura 2000 tipovi staništa: 9520 Šume munike i molike visokih oromediteranskih planina; 9410 Acidofilne planinske šume smrče (*Vaccinio-Piceetea*) i dr. Teritorija opštine Plav.
- *Torna (Bablji zub):* Visoko planinsko područje sa botaničkim vrijednim lokalitetom Torna (oko 345 ha). Natura 2000 tipovi staništa: 91K0 ilirske bukove šume (*Aremonio-Fagion*); 8210 Krečnjačke stijene sa hazmofitskom vegetacijom. IPA: *Daphne malyana*, *Eryngium alpinum*, *Fritillaria montana*, *Geum bulgaricum*, *Narcissus augustifolius* i dr. Teritorija opštine Kolašin.
- *Jerinja glava:* Značajan botanički lokalitet (oko 750 ha). IPA područje (295 ha). Natura 2000 tipovi staništa: 91K0 ilirske bukove šume (*Aremonio-Fagion*); 8210 Krečnjačke stijene sa hazmofitskom vegetacijom. IPA: *Achillea fraasii*, *Himantoglossum caprinum*. Teritorija opštine Andrijevica.

- Bjeloševske bare (od škole u Donjem Morakovu do Slapa, mosta na Gračanici): Interesantan hidrogeološki fenomen sa prisutnim glacijalnim tragovima, vlažna staništa i vrste značajne za zaštitu (oko 38 ha).
- Budoške bare: Botanički lokalitet (nalaz *Edraiantus dalmaticus*), vlažna staništa (oko 370 ha). Natura 2000 tipovi staništa: *9180 Aluvijalne šume crne jove i gorskog jasena (*Alno-Padion*, *Salcion incanae*, *Salicion albae*); 6540 Submediteranski travnjaci sveza *Molinio-Hordeion secalini*; 6510 Nizijske livade košanice (*Alopecurus pratensis*, *Sanguisorba officinalis*); 62A0 istočni submediteranski suvi travnjaci (*Scorzoneretalia villosae*); *3180 Povremena kraška jezera (trulozi); 3150 Prirodne eutrofne vode sa vegetacijom sveza *Magnopotamion* i *Hydrocharition*; 3260 Vodeni tokovi od nizina do gorskog pojasa sa vegetacijom vodenih ljutića (*Ranunculion fluitantis*, *Callitricho-Batrachion*). IPA područje: *Edraiantus dalmaticus*, *Allium guttatum* subsp. *dalmaticum*, *Scilla litardierei* i dr. Teritorija opštine Nikšić.
- Semolj: Tresave, vlažna staništa značajna za mahovine i vaskularne biljake (oko 65 ha). Teritorija opštine Kolašin.
- Kanjoni gornjeg toka Popče i Radmanske rijeke: Značajne biljne i životinjske vrste i staništa, kanjonska flora i vegetacija, izvorne prirodne vrijednosti (oko 1300 ha). Teritorija opštine Petnjica.
- Veliko i Malo Pošćensko jezero: Tresave, vodena i vlažna staništa značajna naročito za vaskularne biljake i mahovine (oko 13 ha). Teritorija opštine Šavnik.

Predio izuzetnih odlika

- Visitor (opciono i Zeletin): Značajne biljne i životinjske vrste i staništa, šumske sastojine, očuvana izvorna priroda. Područje Visitora i Zeletina je prepoznato kao EMERALD područje (13680 ha), dok je sam Visitor prepoznat kao IPA područje (1779 ha). Natura 2000: 9410 Acidofilne planinske šume smrče (*Vaccinio-Piceetea*).
- Bukove šume na Obzovici: Ove šume su prije nekoliko godina izgorele, ali se postepeno obnavljaju (oko 115 ha). Natura 2000: 91K0 ilirske bukove šume (*Aremonio-Fagion*) i dr.
- Luštica: Značajne biljne i životinjske vrste i staništa mediteranskog karaktera (oko 3500 ha). Natura 2000 tipovi staništa: 62A0 Istočni submediteranski suvi travnjaci (*Scorzoneretalia villosae*); *6220 Pseudostepe sa travama i jednogodišnjim biljkama klase *Thero-Brachypodietea*; 5330 Termomediteranski prepustinjski žbunjaci; 5210 Makija sa mediteranskim klekama (*Juniperus* sp.); 9340 Šume crnike (*Quercus ilex*) i dr.
- Slivno područje rijeke Morače: Zaštita kao integrisano zaštićeno područje (hidrološki sliv) ili (opciono) kao pojedinačni kanjoni / kanjonske doline. Značajne biljne i životinjske vrste i staništa mediteranskih kanjona (oko 82000 ha).

2. Nekategorisana potencijalna zaštićena područja

- **IPA područja** (van postojećih zaštićenih područja i drugih potencijalnih zaštićenih područja)
  - Dolina Grebaje (preostali dio, van NP "Prokletije")
  - Kakaricka gora
- **IBA područja** (van postojećih zaštićenih područja i drugih potencijalnih zaštićenih područja)
  - Čemovsko polje 1200 ha
  - Nikšićke akumulacije (Slano 900 ha, Krupac 500 ha i Liverovičko jezero 300 ha)
- **IFA područja**
  - Za potencijalno važna staništa za gljive potrebno je sprovesti detaljniju analizu i njihovo identifikovanje te obezbijediti odgovarajući status zaštite
- **EMERALD područja** (van postojećih zaštićenih područja i drugih potencijalnih zaštićenih područja)
  - Golija i Ledenice
- **Morski zdravstveno - ekoški lokaliteti**
  - Topljanski zaliv, sa ili posebno zaštićenom zonom ušća Sutorine.

Indikatori razvoja

Realizacija planskih ciljeva pratiće se preko utvrđenih indikatora:

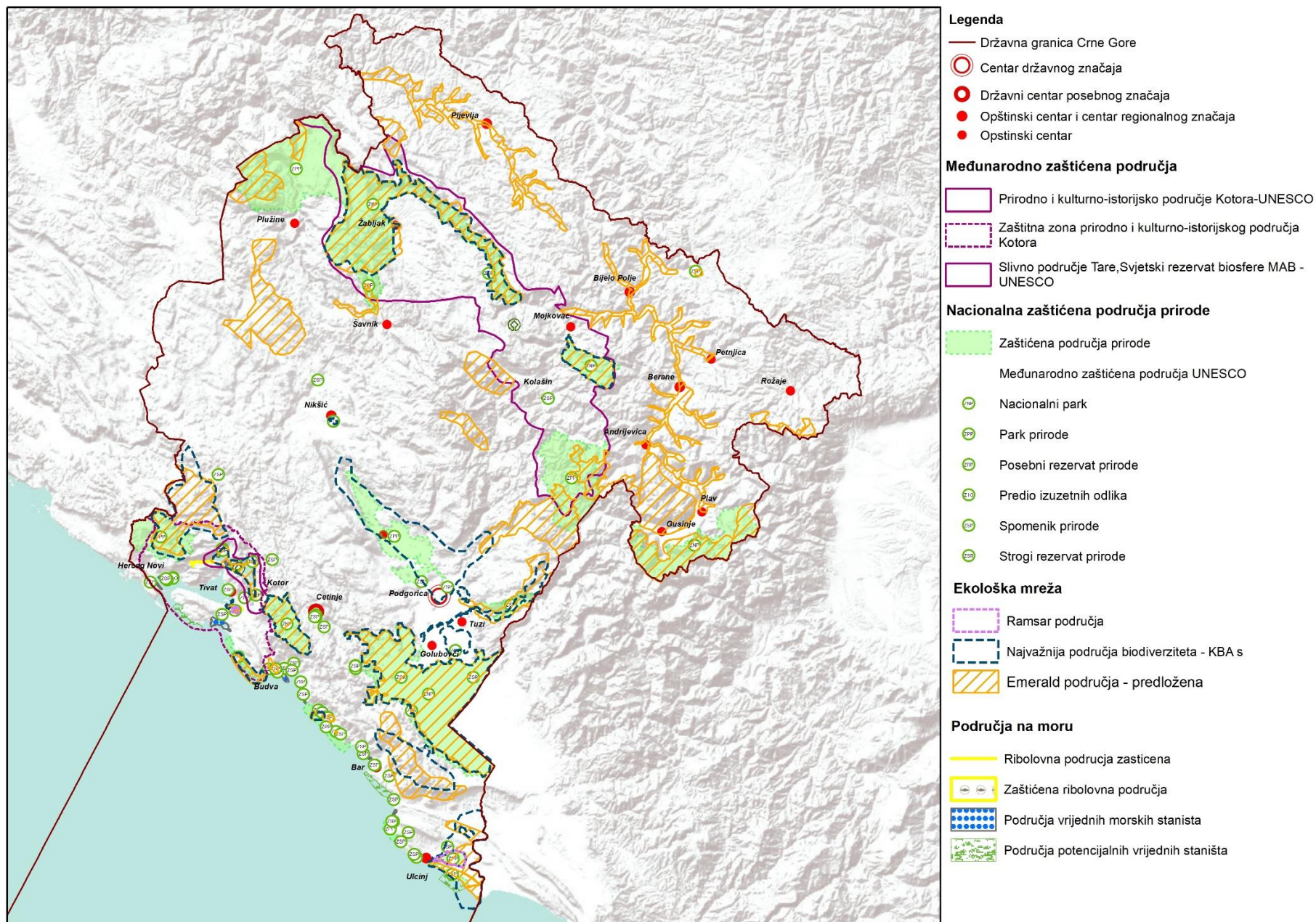
- Površina (ha) i % teritorije pod nacionalnom zaštitom (na kopnu i moru)

- Površina (ha) i % teritorije Natura 2000 staništa
- Preklapanje Natura 2000 i nacionalno zaštićenih područja (površina – ha)
- Broj i % zaštićenih područja sa upravljačem i planom upravljanja
- Zastupljenost tipova ekosistema (ecosystem coverage, prema Corine LC)

Reprezentativnost tipova ekosistema u sistemu zaštićenih područja.

Napomena: U toku izrade Nacrta PPCG od strane opština je data inicijativa za zaštitu sljedećih područja

- *Sinjajevine*
- *Kanjona rijeke Stožernice.*
- *Slivno područje Bistrice - Bistrica (Mala Bistrica)*

Kartogram 6.2. - 2. Zaštićena područja i ekološke mreže

REŽIMI ZAŠTITE, KORIŠĆENJA I SANACIJE PODRUČJA MORA

Kako bi se osiguralo održivo korišćenje i namjena sačuvanih, vrijednih djelova obalne i morske sredine i sanacija djelova koji su već pod opterećenjem, koncept zaštite i sanacije sprovodi se kroz:

- režime zaštite i korišćenja;
- režime sanacije ugrožene morske sredine.

Režimi zaštite i korišćenja sa uslovima sprovođenja

S obzirom na nivo pritisaka na morsku sredinu, propisuje se obaveza sprovođenja mjera kojima se u potpunosti eliminišu ili svode na najmanju moguću mjeru negativni antropogeni uticaji aktivnosti koje se odvijaju u morskom ekosistemu Crne Gore. Za područja postojećih zaštićenih područja koja su uz more ili djelimično uključuju područje mora, uzimaju se u obzir važeći režimi zaštite i korišćenja.

Režimi zaštite se sprovode u skladu sa zakonskom regulativom za sledeća područja:

Zaštićena područja u moru

- **Parkovi prirode „Platamuni“ i „Katič“; „Ostrvo Stari Ulcinj“ (zaštićeno područje kategorije IV).**
- **Dozvoljene i zabranjene aktivnosti u djelovima zaštićenog područja sa režimom zaštite I,II, III stepena su definisane u GEF Adriatic projektu, u skladu sa regulativom:¹²**
- **Režim zaštite III stepena** – održivo korišćenje i namjena, podrazumijeva selektivno i ograničeno korišćenje prirodnih resursa koji omogućavaju funkcionalno-ekološko povezivanje i integritet zaštićenog područja.
- **Posebni rezervati prirode Sopot i Dražin Vrt - (preliminarna zaštita)**
- **Za područja kod Sopot i Dražinog Vrta usvojena je preventivna zaštita do izrade Studije zaštite, kako je to definisano Zakonom o zaštiti prirode (Sl. List CG 54/16).**
- U posebnom rezervatu prirode mogu se vršiti posjete radi praćenja stanja prirode, obrazovanja, rekreacije i turizma na osnovu odobrenja upravljača pod uslovom da se ne uznemi-ravaju populacije divljih vrsta životinja i ne narušavaju staništa, odnosno u mjeri koja ne ugrožava zaštićeno prirodno dobro, kao i interventne mjere na zaštiti ekosistema od elementarnih nepogoda i udesa.

Kartogram 6.2-3. Režimi zaštite na moru

¹² GEF Adriatic project – režimi zaštite morskog područja

PODRUČJA VRIJEDNIH I POTENCIJALNO VRIJEDNIH STANIŠTA

Područja vrijednih morskih staništa:

- Zaliv Trašte, područje ispred Ratca, područje ispred Budve – Budvanska Tunja (iako su sporadična istraživanja za ova područja rađena, detaljna istraživanja još uvijek nijesu sprovedena izuzev za područje Ratca);
- područje ispred Velike plaže, na kojem treba zabraniti aktivnosti koje mogu uticati na dodatno ugrožavanje i to posebno nasipanje, vojnu upotrebu, gradnju marina, luka, kao i osigurati regulisanje ispusta;
- akvatorijum Tivatskih solila, kao područje ispred već nacionalno zaštićenog područja, treba zaštititi na način da se ne planiraju aktivnosti koje podrazumijevaju gradnju, nasipanje i urbanizaciju i sl.;
- značajna staništa poput pjeskovitih staništa (koja su rasprostranjena duž obale u Crnoj Gori i u koja spadaju plaže poput Plavih horizonata, Petrovac, Čanj, Velika plaža, Sutomore, Slovenska plaža, Bečići, itd.), morskih pećina i jama (na potezu Luštica – Donji Grbalj i u području Ulcinja, od kojih su posebno interesantne Volujica, Plava špilja, Krekavica), te vrulja (vrela Gurdić, vrulje ispod strmih obala Lovćena između Ljute i Perasta, kao i ispod padina Orjena između Risna i Morinja; najinteresantnija je Risanka vrulja koja se nalazi neposredno ispod vrela Sopot) zahtijevaju određene mjere zaštite.

Šira područja potencijalno vrijednih staništa:

- Zaliv Mamula do rta Mačka;
- Rt Volujica do Dobre Vode;
- Seka Đeran i južna Velika plaža do delte Bojane.

Radi utvrđivanja pogodnosti za formalnu zaštitu, na navedenim područjima preporučuju se dalja istraživanja.

Šira područja potencijalno vrijednih staništa i područja vrijednih morskih staništa predstavljaju lokacije koje kroz planiranje aktivnosti treba posebno tretirati. Za površine koje zahvataju lokacije vrijednih morskih staništa ne bi trebalo planirati nikakve aktivnosti koje mogu uticati na dodatno ugrožavanje prisutnih stanišnih tipova i to posebno: gradnju i urbanizaciju, uključujući izgradnju turističkih zona; nasipanje; ispuste; sidrenje (iznad koraligenih zajednica i zajednice livade posidonije); vojnu upotrebu; luke i marine; marikulturu (uzgajanje riba); na područjima morskih pećina strogo zabraniti odlaganje otpada u otvore pećina, edukovati ronilačke vodiče i instruktore ronjenja o vrijednosti morskih pećina, te ograničiti broj posjeta/ronilaca.

(Detaljnija istraživanja rasprostranjenja staništa do sada su realizovana na pojedinim lokacijama na otvorenom moru i Kotorsko-risanskom dijelu zaliva, dok za ostatak zaliva, kao ni za značajan dio otvorenog mora, još uvijek nijesu sprovedena detaljna istraživanja, pa u tom smislu u budućem periodu i više lokacija može biti prepoznato kao vrijedno za zaštitu).

Podvodne morske livade posidonije i zajednice morskih trava; vrijedne koraligene biocenoze - Zbog svoje osjetljivosti trpe najveći pritisak od ispusta, turističkih aktivnosti i drugih pritisaka kao posljedica ljudskih aktivnosti, naročito zbog prisustva otpada u moru. Stoga je neophodno:

- ugrađivanje uređaja za prečišćavanje otpadnih voda;
- saniranje otpada u moru;
- kontrola i planiranje sidrišta van područja rasprostranjenja ili, ukoliko je to nemoguće, predvidjeti upotrebu postavljanja ekobova koje služe kao privezišta;
- minimalizacija, ograničenje i kontrola građevinskih aktivnosti, nasipanja i aktivnosti turističkog razvoja;
- kontrola ispusta sa brodova;
- kontrola ronilačkih aktivnosti (značajno za zaštitu korala);
- izbjegavanje lokacija na kojima je prisutan ovaj stanišni tip za planiranje i postavljanje marikulture (uzgoj riba);
- zabrana upotrebe ribolovnih alata u području rasprostranjenja ovog staništa, koji mogu oštetiti ove stanišne tipove.

Emerald ekološka mreža

Crna Gora je ustanovila listu od 32 područja, kandidata za Emerald ekološku mrežu (definisanih i kao područja od posebnog interesa za zaštitu na evropskom nivou – ASCIs), a od kojih se 12 nalazi u priobalnom području ili na moru: Skadarsko jezero, Velika Plaža sa Solanom Ulcinj, Buljarica, Tivatska solila, Šasko jezero, rijeka Bojana, Knete, Ada Bojana, Kotorsko-risanski zaliv, Orjen, Pećin plaža, brdo Spas u Budvi, ostrva Katič, Donkova i Velja seka, Platomuni.

Značajna područja za ribolov, reprodukciju i ishranu riba

Zaštićena ribolovna područja - su utvrđena nadležnim propisom i uključuju djelove ribolovnog mora koji su povoljni za prirodno razmnožavanje riba i ishranu ribljeg podmlatka, kao i drugih morskih organizama I to su:

- Kanal Port Milena: od ušća kanala u more do Solane, uključujući obodni kanal Solane u rijeku Brdelu, površine 28,5 ha;
- Tivatska solila: prostor pokriven postojećim bazenima u površini od 50 ha/139,8 ha;
- Krtolska uvala sa uvalom Kukuljina, potez lučica Kaliman – ostrvo Milosrđa do spoljnog rta na ulazu u uvalu Bjelila, površine 659,9 ha;
- ušće Morinjske rijeke: od ušća rijeke u more uzvodno u dužini od 700 m do mlina Čatovića i Milinovića;
- Ušće Mrčevske rijeke: od ušća rijeke u more do mosta na novom putu za poluostrvo Luštica u dužini od 700 m;
- ušće Gradiošnice: od ušća rijeke u more do mosta na magistralnom putu u dužini od 450 m;
- ušće Velikog potoka (Široka rijeka): od ušća rijeke u more, uzvodno u dužini od 1000 m i prosječnom širinom korita od 13 m;
- ušće rijeke Sutorine od ušća rijeke u more, uzvodno, do mosta na magistralnom putu Herceg Novi – Debeli Brijeg;
- Ušće Škurde (Škurda 1 i Škurda 2 – Mala rijeka): od izvorišta do ušća u more i dio mora ispred ušća do poteza pristanište, ispred Fakulteta za pomorstvo i početak naselja Muo, površine 21,4 ha.

Kotorsko-risanski zaliv: područje od posebnog značaja za reprodukciju i ishranu riba i riblje mladi

Dugogodišnjim istraživanjima ranih razvojnih stadijuma riba (ihtoplankton) utvrđeno je da je područje Bokotorskog zaliva zona ishrane i zona mriješćenja značajnom broju pelagičnih i demerzalnih vrsta riba. Glavne zone mriješćenja nalaze se:

- U području centralnog dijela Kotorskog i Risanskog zaliva;
- Na dijelu Tivatskog zaliva (ispred rezervata prirode „Solila“).

S obzirom na činjenicu da su Kotorski i Risanski zaliv područja od posebnog značaja za reprodukciju i ishranu riba i riblje mladi, da se glavne zone reprodukcije riba poklapaju sa zonama visoke produktivnosti, ali i na činjenicu da područje Kotorsko-risanskog zaliva predstavlja područje visokog biodiverziteta, vrijednih staništa, podvodnih arheoloških nalazišta, da je pod zaštitom UNESCO-a kao prirodno i kulturno dobro, predlaže se da se akvatorijum Kotorsko-risanskog zaliva zaštititi kao predio izuzetnih odlika, kao zaštićeno područje kategorije VI u skladu sa Zakonom o zaštiti prirode (Sl. list CG br. 054/16 i 018/19) („zaštićeno područje kategorije VI u koju spadaju područja namijenjena očuvanju ekosistema i staništa, kao i pratećih kulturnih vrijednosti i tradicionalnih načina upravljanja prirodnim resursima u kojima se održivo upravlja i koriste prirodni resursi“).

Ribolovno područje otvorenog mora

Analize su pokazale postojanje dvije vrijedne zone mriješćenja inćuna:

- od uvale Bigova do Budvanskog zaliva;
- od Crnog rta do granice sa Albanijom;

Prostorna distribucija adultnog dijela populacija inćuna i sardele pokazala je postojanje takođe dvije značajne zone:

- na potezu Platamuni – Budva;
- područje ispred Ulcinja.

Što se demerzalnih resursa tiče, na osnovu dosadašnjih istraživanja kao najvrijednije područje biomase označeno je područje od rta Jaz do Dobre Vode.

Zaštita plaža

Zaštita plaža sa statusom prirodnih dobara

Neke od plaža imaju status zaštićenih prirodnih dobara, a sve plaže predstavljaju važan prirodni resurs. Organizacija kupališta na zaštićenim plažama, kao i njihovo korišćenje i buduća namjena, vrši u skladu sa opštim uslovima za zaštitu zaštićenih prirodnih dobara, vodeći računa o očuvanju biološke i predione raznovrsnosti.

Na tim plažama (zaštićena prirodna dobra), zabranjena namjena i korišćenje na način koji prouzrokuje trajne promjene, ne mogu se postavljati objekti trajnog karaktera, betoniranje, izmjene obalne linije i remodeliranje plaže. Posebni kriterijumi su usposvljeni u zaštićenom pojasu dina na Velikoj plaži, gdje se ne mogu vršiti građevinske i druge intervencije, već sprovoditi mjere rehabilitacije;

Osiguranje stabilnosti plaža

U okviru zaštite plaza potrebno je i osiguranje stabilnosti plaza. U tom procesu je potrebno sprječavanje i ublažavanje efekata erozije sprovoditi prihranjivanjem plaza bez izgradnje zaštitnih objekata, osim u izuzetnim situacijama kada je neophodna izgradnja napera i podvodnih lukobrana. Sprovoditi biološke mjere zaštite obala od erozije uspostavljanjem vegetacijskog pojasa u priobalnom pojasu koji je izložen eroziji.

Kako bi se osiguralo sprečavanje ili ublažavanje efekata erozije obala potrebno je:

- sprovoditi prihranjivanja plaža bez izgradnje zaštitnih objekata; u izuzetnim situacijama, uz izgradnju napera – objekata za sprečavanje kretanja nasutog materijala duž obale; prihranjivanje mora biti urađeno na osnovu posebnih analiza mogućeg uticaja na živi svijet u priobalnom pojasu;
- na plažama kod kojih intenzitet erozije nije pretjerano izražen, izgraditi podvodne lukobrane za smanjenje efekata talasa;
- sprovoditi biološke mjere zaštite obala od erozije uspostavljanjem vegetacionog pojasa u priobalnom pojasu obale izložene eroziji.

Režimi sanacije ugrožene morske životne sredine

- Sanirati područja opterećenih zagađujućim materijama: lokacija brodogradilišta Bijela(opasni otpad-grit, sanirati zagađenje podzemnih voda u Bijeloj, grit iz bivšeg Arsenala i dr.).
- U luci Bar treba izmjestiti postrojenja za prihvatanje otpadnih naftnih derivata, kao i eliminisati sav opasni otpad.

Smanjenje postojećih i sprečavanje budućih zagađenja i antropogenih uticaja na trofičnost morske sredine

- **Planirati izgradnju sveobuhvatne infrastrukture za prikupljanje i tretman komunalnih otpadnih voda I Izgradnja kanizacionog sistema i uređaja za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda za sve aglomeracije u Boki Kotorskoj i I svim ostalim područjima a posebno u zonama uočenih problema kao što su Bar, Sutomore, Ulcinj, Velika plaža, Port Milena itd.**
- **Strogo poštovati primjenu kriterijuma za obalni odmak. Zaštititi zone koje su posebno osjetljive na prijem zagađenja.** To se prije svega odnosi na: peloide, uzgajališta školjki, plaže – sve lokacije javnih plaža i kupališta moraju biti obuhvaćene planskim mjerama zaštite od planiranja industrijskih i drugih objekata koji bi mogli dovesti do zagađenja vode toksičnim i opasnim materijama ili mikrobiološkim zagađenjem.
- **Obezbijediti da se u blizini lokacija od posebnog značaja za marikulturu ne planiraju objekti koji mogu ugroziti kvalitet vode za marikulturu (industrijska i slična postrojenja) I spriječiti negativne uticaje na lokacije uzgajališta, posebno u Bokokotorskom zalivu. Potrebno je zaštititi važne lokacije kao što su peloidi i ljekovito blato u Igalskom zalivu, lokacija od Ulcinja do rta Đeran (tzv. „ženska plaža“) i druge lokacije gdje takođe postoje ljekoviti peloidi (Kalendarovo, Bigova, Velika plaža); osigurati očuvanje uvale Bigova, kao potencijalnog arheološkog nalazišta i područja bogatog prirodnim naslagama peloida;**
- **Sanirati postojeća odlagališta komunalnog otpada u priobalju u cilju sprečavanja procjeđivanja i spiranja toksičnih materija podzemnim vodama u morski akvatorijum.** („Lovanja I i II“ u Tivatskom polju, divlja deponija na Orjenu, odlagališta „Pode“ i „Dugonja“, deponija „Čafe“ na Volujici i stara deponija Ulcinja – „Hije“ kod Kruča. Evidentirati i sanirati treba postojeća neuređena (divlja) odlagališta čvrstog otpada u blizini morske obale i u zaleđu i spriječiti da čvrsti otpad dospijeva u morsku sredinu.
- **Mjerama kontrole i nadzora onemogućiti ispuštanja otpadnih voda sa brodova i jahti na cijelom prostoru Bokokotorskog zaliva, a posebno u Kotoru, Tivtu i Herceg Novom.**
  - *Zabrana uplovljavanja brodovima bez holding tankova, kao i izgradnja uređaja za prihvatanje i tretman otpadnih voda sa brodova i jahti u svim lukama u Boki Kotorskoj je preduslov za trajno rješavanje problema koje generiše ova grupa uticaja;*

- *Luka Kotor predstavlja naročito problematičnu lokaciju jer se nalazi u dijelu zaliva sa vrlo sporom cirkulacijom vode, a pritisak zagađenja usljed ispuštanja komunalnih otpadnih voda i zagađenjem sa brodova - kruzera je sve veći. Zato se predlaže definisanje prihvatnih kapaciteta morske sredine i strogi režim uplovljavanja i isplavlja-vanja iz luke.*

- ***Izgradnja novih lučkih kapaciteta, kao i lokacija za remont brodova.***

Izgradnja novih lučkih kapaciteta, kao i lokacija za remont brodova, nije preporučljiva u neizgrađenim/prirodnim područjima (greenfield) sa aspekta očuvanja biodiverziteta mora i eutrofikacije morske vode.

6.3. Koncept usluga ekosistema

Ekosistemski pristup u zaštiti kopna i mora je u svijetu norma, jer se na taj način nabolje čuvaju funkcije ekosistema koje obezbjeđuju biodiverzitet, a koje se prevode u dobra i usluge koje ljudi koriste. Na taj način se obezbjeđuje održava otpornost ekosistema na različite oblike stresa - bilo antropogenog ili prirodnog. Ovo je naročito važno u kontekstu klimatskih promjena, i sve većih potreba narastajuće ljudske populacije¹³.

Ekosistemski pristup ukazuje na to da je postizanje kratkoročne ekonomske koristi neodrživ i neracionalan način korištenja prostora i resursa i da je zaštita prirode ulaganje u budućnost zarad opstanka i dobrobiti ljudi i zajednica u dužem vremenskom roku. Kako ovaj pristup nastoji da usaglasi potrebe zaštite prirode sa potrebama razvoja, on se u sve većoj mjeri **integriše u razvojne politike**.

Osim direktnih, identifikuje širi set benefita koje ljudi imaju od prirode. Na taj način se ističe značaj i onih „nevidljivih“ benefita kao što su regulacija erozije, klime, poplava, kulturne usluge itd - koje obično nemaju direktnu monetarnu vrijednost i ne uzimaju se obzir prilikom donošenja odluka, ali i pored toga imaju velikog uticaja na ljudsko blagostanje.

I pored ovih pomaka, usluge ekosistema su relativno nevidljive u crnogorskim politikama. Sektorske strategije prepoznaju neke od usluga ekosistema, iako ih eksplicitno ne imenuju. To su uglavnom usluge snabdijevanja koje imaju direktnu ekonomsku vrijednost i tržišno su valorizovane (npr. biomasa u šumarstvu i energetici). Međutim, sektorske politike uglavnom zanemaruju one usluge ekosistema, kao što su regulatorne ili kulturne, čija vrijednost se ne može monetarno procijeniti i/ili koje nemaju direktna tržišta.

Uvođenje koncepta usluga ekosistema u prostorno planiranje na svim nivoima

Usluge ekosistema do sada nijesu bile inkorporirane u proces prostornog planiranja u Crnoj Gori. Razvojna politika Crne Gore se oslanja upravo na one sektore koji direktno zavise od usluga ekosistema – a to su poljoprivreda, turizam, energetika. Zbog toga, razvoj tih sektora, ali i ukupne privrede, treba da bude povezan sa stanjem ekosistema i njihovim kapacitetom da pruže i održe važne usluge ekosistema.

Ukazuje se na potrebu da se kroz planove detaljne razrade sve funkcije u prostoru uzmu u obzir.

I urbane cjeline treba posmatrati kao socio-ekološke sisteme, u kojima će se planiranje izgradnje ukrstiti sa ekologijom u cilju obezbjedjivanja uslova za kvalitetniji život stanovništva, što neminovno podrazumijeva očuvanje usluga ekosistema. To je naročito bitno ako se uzmu u obzir projekcije po kojima će urbano stanovništvo i dalje da raste, i bude izloženo sve degradiranijoj životnoj sredini.

(Na nivou Crne Gore, treba uraditi procjenu i mapiranje “vrućih tačaka ekosistemskih usluga”, tj. onih oblasti koje generišu širi spektar usluga ekosistema, od kojih koristi ima stanovništvo na regionalnom i nacionalnom (pa i globalnom) nivou. Njihovu identifikaciju treba da prati i definisanje tampon zona oko njih).

Prilikom korištenja bilo kog prostora, treba uvesti obavezu procjene i evaluacije usluga ekosistema. Planovi nižeg reda, treba da inkorporiraju ovaj proces, koji podrazumijeva sljedeće:

- *Identifikaciju i mapiranje usluga ekosistema tog prostora –prepoznavanje svih funkcija tog prostora.*
- *Identifikaciju korisnika usluga ekosistema i na koji način bi sprovođenje plana uticalo na njihove djelatnosti i kvalitet života.*
- *Procjenu vrijednosti usluga ekosistema – ekonomskih, socijalnih i ekoloških.*
- *Identifikaciju kompromisa između održavanja različitih usluga ekosistema, odnosno između dobiti/gubitka pojedinačnih usluga ekosistema.*
- *Preporuke za restoraciju ili kompenzaciju usluga ekosistema koje mogu biti degradirane određenom intervencijom u prostoru.*

¹³ (Koncept usluga ekosistema na značaju dobija 2005. godine sa objavljivanjem UN dokumenta Milenijumska procjena ekosistema (Millenium Ecosystem Assessment, MEA) čiji je cilj bio da procijeni posljedice promjena u ekosistemima po čovjeka. Ovim dokumentom je prepoznat i definisan spektar usluga ekosistema MEA je poslala jasnu poruku da čovjek direktno i indirektno zavisi od uticaja ekosistema, kao i da ljudska potreba za uslugama koje nam pružaju raste, dok one istovremeno bivaju degradirane ili korištene na neodrživ način. Zbog svega toga, održavanje sposobnost ekosistema da te usluge postaju ključna potreba društva. Sa ovim dokumentom počinje intenzivnije da se radi na otkrivanju uticaja promjena u ekosistemima na dobrobit pojedinaca i zajednica

U planovima svih nivoa veći akcenat treba staviti i na zelenu infrastrukturu i ekološke koridore i stvoriti pretpostavke za identifikaciju, uvezivanje i zaštitu prirodnih predjela u mrežu kojom se omogućava povezanost ekosistema, a time i održavaju funkcije ekosistema koje obezbjeđuju usluge odnosno benefite.

Očuvanje vrijednih morskih staništa i drugih morskih resursa izuzetno je značajno za razvoj brojnih ekonomskih aktivnosti i ukupan razvoj obalnog područja, kao i Crne Gore u cjelini.¹⁴

Analize GEF projekta ukazuju na rezultate rađenih studija u prethodnom period. (*Ukupna vrijednost procijenjenih ekosistemskih usluga bila je na nivou od skoro jedne trećine BDP-a, a 2,3 puta veća od bruto vrijednosti proizvodnje u sektoru poljoprivrede, šumarstva i ribarstva (od 425 miliona eura) u 2011. godini. Koristi direktno zavise od načina upravljanja i očuvanja ekosistema koji ih stvaraju, kao i od toga da li se održivo koriste ili dolazi do njihovog osiromašenja korišćenjem za različite ekonomske sektore. Zaštićena područja u moru su značajna, između ostalog, jer doprinose očuvanju zdravlja morskih ekosistema, a samim tim i usluga koje oni pružaju.*)

Određeni morski ekosistemi (polja morske trave, obalne močvare i sl.) djeluju kao prirodne barijere protiv erozije, imaju sposobnost da umanje energiju talasa i smanje efekte podizanja nivoa mora. Ovi prirodni odbrambeni mehanizmi pružaju značajne koristi obalnom stanovništvu, prirodnom pejzažu i obalnoj infrastrukturi i biće od sve većeg značaja za prilagođavanje klimatskim promjenama. (*Ukazano je i na indikativnu procjenu vrijednosti potencijala za vezivanje CO₂ u staništima morske trave Posidonia oceanica.*)

---

¹⁴ Procjene vrijednosti biodiverziteta i usluga koje pružaju ekosistemi rađene su u Crnoj Gori u dva navrata: 2011. godine je u okviru UNDP projekta „GEF“ procijenjena vrijednost zaštićenih područja (UNDP i ISSP, 2011), dok je 2013. godine, takođe uz podršku UNDP-ja i GEF-a, procijenjena ekonomska vrijednost ekosistemskih usluga (Emerton, 2013). Predmet prve studije bila su tada najznačajnija zaštićena područja na kopnu (među kojima nije bilo obalnih), dok su za drugu, u okviru određenih kategorija, u obzir uzeti i neki servisi obalnih i morskih ekosistema.

6.4. Kulturno naslijeđe

Planska projekcija zaštite, uz saniranje posljedica nastalih u uslovima izostale (formalne) systemske zaštite, treba da obezbijedi očuvanje identiteta i aktivno uključivanje kulturne baštine u strategiju odgovoranog, uravnoteženog, održivog razvoja Crne Gore, prije svega Prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora, što predstavlja poseban Cilj PPCG do 2040. godine.

Ciljevi zaštite

Ciljevi razvoja za kulturno naslijeđe prema PPCG do 2040.godine usmjereni su ka sistemskom unapređenju integralne zaštite prirodnog i kulturnog naslijeđa, odnosno kulturnih dobara kao integralnog dijela savremenog društvenog, ekonomskog i urbanog razvoja; prostornih cjelina i posebnih kompleksa i objekata koji imaju karakteristike kulturnog naslijeđa; istorijskih gradova Crne Gore kao najreprezentativnijeg dijela i važnog resursa prostornog razvoja.

Opšti cilj: Uspostavljanje vrednosnog sistema zaštite u punom kapacitetu i njegovu mjerljivu implementaciju u *institucionalni, normativni i planski okvir* upravljanja prostorom Crne Gore, što podrazumijeva (izostalu):

- *Pripremu sveobuhvatne dokumentacije o kulturnoj baštini, u skladu sa pozitivnim propisima;*
- *Zaštitu i unapređenje podvodnih arheoloških nalazišta i kulturnog pejzaža, u reformu i usaglašavanje nacionalnog zakonodavstva u skladu sa Evropskim konvencijama;*
- *Zaštitu i integraciju tradicionalne (profane) arhitekture u razvojne procese – u kontekstu društvo, kulturnog, turističkog i ekonomskog potencijala za razvoj države;*
- *Definisanje granica kulturnih dobara i njihove zaštićene okoline kao integralnog dijela savremenog društvenog, ekonomskog i urbanog razvoja, na način kojim se poštuje njihov integritet i status i dosljedno sprovode režim i mjere zaštite;*
- *Analizu i kontrolu nelegalne gradnje kroz izradu programa sanacije i jačanje institucionalnog sistema zaštite;*

Mjera zaštite: *Uspostavljanje formalno-pravne zaštite, kategorije i registrovanja kulturnih dobara:* formiranje informacionog sistema, obilježavanje kulturnih dobara, upis u Centralni registar, ažuriranje dosijea kulturnih dobara, utvrđivanje granica kulturnih dobara i njihove zaštićene okoline, upis u Katastar.

Poseban cilj: *Očuvanje Izuzetne univerzalne vrijednosti/IUV Prirodnog kulturno-istorijskog područja Kotora* ostvarenoj u jedinstvu atributa koji doprinose integritetu i koheziji opšte strukture pejzaža (građenog i prirodnog) kao esencijalnog kvaliteta Prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora.

Mjera zaštite: Implementacija Međunarodne konvencije o zaštiti svjetske prirodne i kulturne baštine, Odluka Komiteta za svjetsku baštinu, Izvještaja (nalazi i preporuke) UNESCO misija u vezi stanja Prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora od 2003. do 2018. godine.

Specifičan cilj: *Reforma sistema zaštite kulturnih dobara* kroz reviziju i koordinaciju Nacionalnog zakonodavstva iz oblasti planiranja, izgradnje i prostorne zaštite.

Mjera zaštite: Unapređenje sistema zaštite kroz kadrovsko jačanje i institucionalne reforme;

Mjere zaštite i smjernice za implementaciju

Opšte mjere:

- *Zaštita i unapređenje kulturno-istorijskih cjelina i neposrednog okruženja – Istorijska urbana jezgra i podgrađa – Herceg Novi, Kotor, Budva, Bar, Ulcinj, Perast, Sveti Stefan, Risan; Istorijske urbane cjeline – Cetinje, Rijeka Crnojevića, Virpazar, Nikšić – Grahovo, Podgorica (Izrada Urbanističkih projekata uz uspostavljanje tijela za upravljanje, bez mogućnosti nove gradnje, izuzev rekonstrukcije objekata u skladu sa dokumentacijom).*
- *Zaštita seoske arhitekture i ambijenta (Aktivna obnova autentičnih seoskih aglomeracija i njihovih aktivnosti uz stvaranje uslova za razvoj privrede - seoski turizam, proizvodnja zdrave hrane i sl.)*
- *Zaštita arheoloških lokaliteta (Formirati bazu podataka o arheološkim i potencijalnim arheološkim lokalitetima i predvidjeti mjere njihove tehničke zaštite; Procedure za gradnju i investicije sprovoditi kroz mehanizme i procedure propisane pozitivnim tematskim propisima);*
- *Zaštita fortifikacija (Gradske fortifikacije uklopiti u funkcije savremene revitalizacije starih gradskih jezgara i unaprijediti sa aspekta tehničke zaštite, saobraćajne dostupnosti i povezanosti sa izdvojenim fortifikacijakim objektima u uslovima nove – adekvatne (kompatibilne) funkcije); posebno se ističu fortifikacijski objekti u području Boke Kotorske.*

- **Zaštita sakralne arhitekture (Sanacija i održavanje uz pridržavanje konzervatorskih principa.** Za objekte kojima se ne može vratiti sakralna namjena ponuditi funkcije primjerene karakteru objekta, arhitektonskoj dispoziciji i potrebi očuvanja autentičnosti, vodeći računa o etičkom odnosu prema prvobitnoj namjeni)
- **Zaštita indistrijske arhitekture i arhitekture XX vijeka;** (Rekognosciranje i savremena revitalizacija uz očuvanje duha vremena i funkcije, i mjesta određene istorijske epohe).
- **Zaštita kulturnog pejzaža i ambijenta** (Prepoznavanje i razgraničavanje kulturnog pejzaža po principu očuvanja specijalnih ambijentalnih karakteristika građenog prostora i pejzaža).

S obzirom da se radi o do sada nevalorizovanoj kategoriji nasljeđa, ovdje se kao polazište predlaže jedna od mogućih podjela (nivo/kategorija zaštite), pri kojoj bi se integralno valorizovale vrijednosti kulturne i prirodne baštine karakterističnih primjera:

▪ I kategorija - kulturni pejzaž od nacionalnog značaja

- nacionalni parkovi koji u svom okviru, pored prirodnih vrijednosnih odlika, posjeduju kategoriju kulturne baštine, bilo u obliku spomenika kulture ili odgovarajućeg uređenja terena (npr. Lovćen, Skadarsko jezero)
- ambijenti posebnih prirodnih i kulturnih vrijednosti (npr. Boka Kotorska, uz poseban status dijela koji je na Listi svjetske baštine, i dr.)

U prostoru kulturnog pejzaža I kategorije trebalo bi zadržati i unaprediti zatečene vrijednosti.

▪ II kategorija - kulturni pejzaž od regionalnog značaja

- Stara ambijentalna seoska naselja sa svojim atarima (npr. Crmnička sela, Gornji Stoliv, i dr.)
- Tradicionalne arhitekture sela i katunana na području opština Sjeverne Crne Gore (Berane, Petnjica, Rožaje, Andrijevića, Plav i Gusinje)
- Manastirski kompleksi sa svojim imanjima, šumama i dr.

U prostoru kulturnog pejzaža II kategorije treba očuvati karakteristike pejzaža uz isticanje tipoloških karakteristika naselja i kompleksa. Očuvati karakteristične urbanistične matrice sa prirodnim pejzažom u samom i u okruženju naselja i kompleksa.

▪ III kategorija - kulturni pejzaž od lokalnog značaja

- kompleksi pod karakterističnim kulturama (maslinjaci, vinogradi, voćnjaci i dr.)
- Karakteristični oblici uređenja odnosno korišćenja terena (Tivatska Solila)
- Parkovi, park-šume, karakteristične bašte (Milet bašta i sl.)

U prostoru kulturnog pejzaža treće kategorije treba sačuvati ambijentalne vrijednosti.

Posebne mjere:

Implementacija PPCG u odnosu na konkretne lokacije oko zaliva, uključujući i završenu i predloženu gradnju:

- **Permanently obustavljanje dalje gradnje** (Kostanjica); **ograničenje buduće gradnje** (Morinj) u skladu sa održavanjem preostalog historijskog karaktera mjesta i sklada između predjela i objekata; **zabrana gradnje** duž obale između prolaza Verige i Morinja (uključujući predviđeni novi put), i u Glavatima "turističkog sela", ili urbanizacije ovog historijski poljoprivrednog zemljišta između historijskih naselja; strogo ograničenje buduće gradnje (Muo, Prčanj, Stoliv); **Postojeći neizgrađeni prostor između Ljute i Dobrote treba zadržati takvim**; moguća nova gradnja u funkciji turizma u skladu sa predjelom (Orahovac, Dražin vrt); ublažavanje posljedica vizuelnog uticaja (sanacija) već izgrađenog prostora za Kostanjicu, za projekte Boka projekat, i Boka Apartmani; izrada HIA za projekat hotel Teuta, bivši hotel Fjord i zgradu Jugooceanije, žičare Cetinje - Škaljari (dostaviti UNESCO na odobrenje); Ograničiti "privremeno" postojanje objekta na Turskom rtu.
- Implementacija PPCG u odnosu na saobraćajne predloge:
- **Donošenje integrisanog plana saobraćaja za cijelu Boku** (raspoloživi resursi); **odustajanje od mosta na Verigama** (alternativna rješenja izvan tjesnaca ili tunel); **otkazivanje ili preispitivanje zaštićene trase predložene zaobilaznice za Risan** (prostorna integracija); **odustajanje od planova za izgradnju puteva u naseljima** (Muo, Prčanj, Stoliv, Kostanjica)... projektovanim kako bi se olakšala i servisirala gradnja duž zapadne obale zaliva; **alternativno rješenje kratkog tunela za zaobilaznje kotorskog Starog grada**; ako se obilaznica i dalje smatra od suštinskog značaja za Risan ako počne gradnja Jadranske magistrale, treba ispitati manje ambicioznu trasu za nju u odnosu na morfologiju naselja;

- Polazni osnov – provjera uticaja na IUV kroz donošenje HIA studije (za Most Verige i sve alternative opcije kao osnov za izradu Regionalne saobraćajne strategije; HIA za turističke objekte na prostoru Glavati – Prčanj; HIA – lokalitet Kostanjica, Morinj; ažuriranje izvještaja Savjeta o stanju očuvanja baštine i implementacija istog.....)

Specifične mjere:

- Revizija, unapređenje i koordinacija Nacionalnog zakonodavstva (Zakono o planiranju prostora i izgradnji objekata/Zakon o zaštiti kulturnih dobara/Zakona o zaštiti Prirodnog i kuturno-istorijskog područja Kotora); Redefinisanje uloge i osiguranje institucionalne efikasnosti službe zaštite u kontroli nelegalne gradnje, donošenju i implementaciji prostornih planova, kroz *definisanje pojmova i usaglašavanje tematskog Nacionalnog zakonodavstva; osiguranje sprovođenje procesa uticaja na baštinu (HIA) tokom izrade/novelacije planova, a ne kao „post festum“ aktivnost eventualne afirmativne ili negativne verifikacije.*

Strategije, aktivnost, akcioni planovi:

- Donošenje Nacionalnog programa razvoja kulture 2022-2026.
- Revizija Menadžment plana Prirodnog kulturno-istorijskog područja Kotora.
- *Donošenje Menadžment plana upravljanja nasljeđem Crne Gore*, na lokalnom i državnom nivou. Integrisani u državni okvir zaštite na različite načine, menadžment planovi prioritetno se moraju koristiti u svrhe održive valorizacije kulturne baštine.
- *Revalorizacija kulturnih dobara Crne Gore* (Donošenje sanacionih planova (strategija/mjere zaštite i sanacije kulturnih dobara i zaštićene okoline;
- *Donošenje i izrada novih urbanističkih projekata i uspostavljanje adekvatnog menadžmenta* (upravljačkih tijela za upravljanje kulturno-istorijskim cjelinama – starim gradovima).

Zaštita kulturne baštine mora

Iako se dosljedno poštuju važeći režimi zaštite Prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora i njegove zaštićene okoline (buffer zone), ističe se potreba definisanja zaštićene ambijentalne cjeline i kontakt zone urbanih jezgara gradova. Područje mora smatra se dijelom te ambijentalne cjeline. To važi za istorijska urbana jezgra i podgrađa srednjovjekovne geneze Herceg Novi, Risan, Perast, Kotor, Budva, Sveti Stefan i Ulcinj.

U obzir se uzimaju i ostali značajni objekti kulturnog nasljeđa (kao što su Manastir Banja, Manastir Sveti Vavedanje, Crkva Svetog Nikole) duž obalnog pojasa i njihova prostorna okruženja (uključeni u značajne lokacije obalnog predjela).

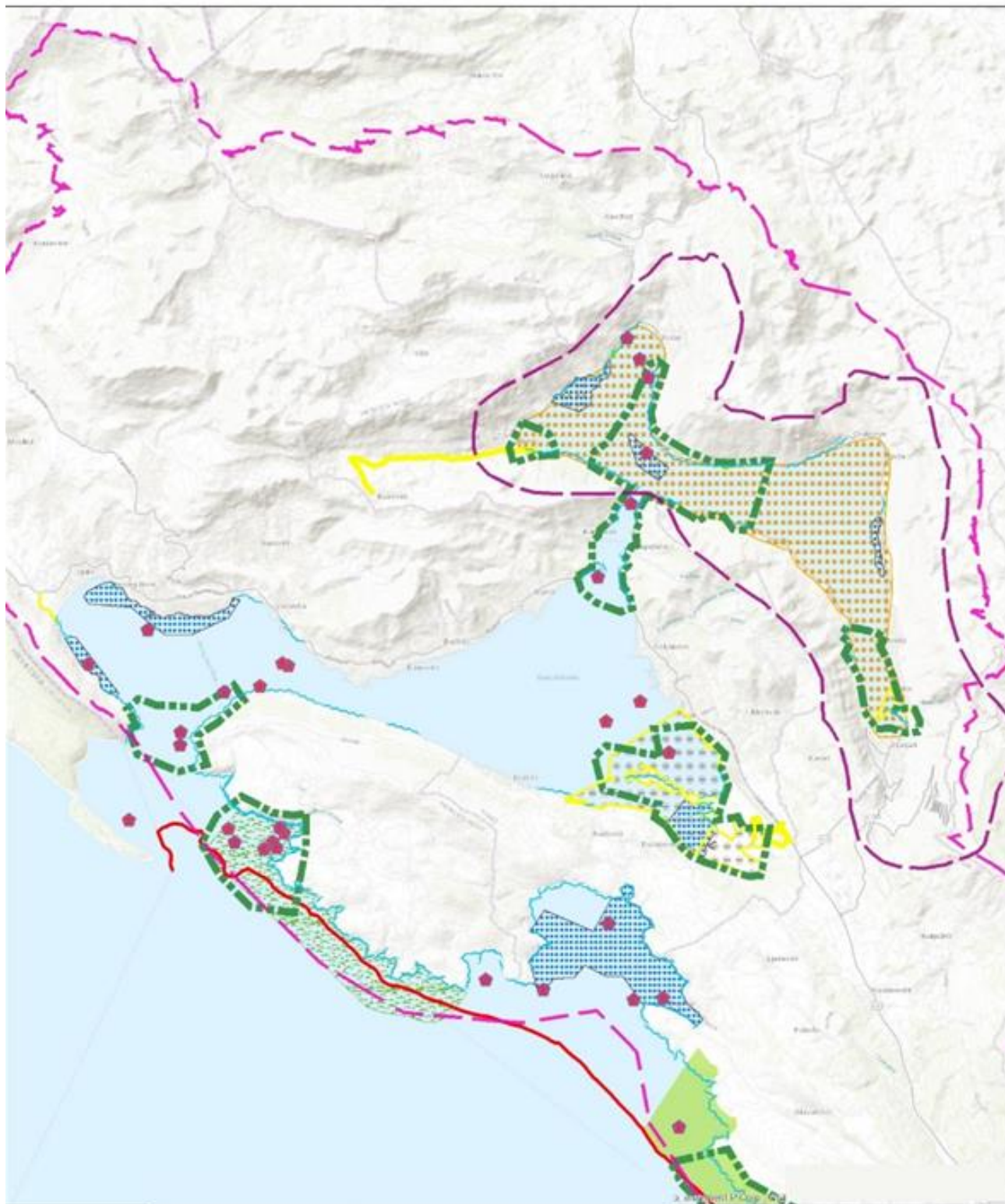
Zaštita podvodnih arheoloških nalazišta podrazumijeva zabranu svih djelatnosti koje mogu narušiti kulturne, društvene, ekonomske, istraživačke, obrazovne i druge značaje arheoloških nalazišta (gradnju objekata, jaružanje morskog dna, sidrenje, ribolov dubinskim poteznim mrežama, uzgajališta školjki/riba).

Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore u prethodne tri godine sproveo je sveobuhvatni projekat od nacionalnog značaja, za vrijeme kojeg su sprovedene neophodne prospekcije i procjene trenutnog stanja ranije poznatih nalazišta, tipološki i hronološki determinisani novootkriveni lokaliteti i utvrđene njihove prostorne granice. Zaključci izvedeni iz dobijenih podataka o pedesetak pregledanih pozicija do dubina od četrdeset metara duž cijelog priobalja rezultirali su pokretanjem inicijativa kod Uprave za zaštitu kulturnih dobara, za potvrđivanje režima njihove zaštite ili utvrđivanje statusa "Kulturno dobro novoupisanih lokaliteta".

Režimi zaštite kulturne baštine mogu biti podređeni aktivnostima za potrebe odbrane, sigurnosti plovidbe, zaštite i spašavanja, sve u skladu sa posebnim propisima. Ostale maritimne aktivnosti, prvenstveno one koje uključuju korišćenje i namjenu područja mora u privredne svrhe, ukoliko se odvijaju na lokalitetu zaštićene podmorske baštine ili u njenoj okolini, treba da budu usklađene sa utvrđenim režimima zaštite i konzervatorskim smjernicama izdatim od nadležnih državnih tijela.

Restrikcija aktivnosti sa značajnim uticajima na morsku sredinu

Aktivnosti sa značajnim uticajima su brodogradnja, eksploatacija nafte i plina (*sprovedenje najvećih mjera predostrožnosti za zaštitu životne sredine, što dalje od obale*); veliki brodovi I kruzeri I praćenje njihovih uticaja na životnu sredinu, pozicioniranje sidrišta (*izbjegavati lokacije vrijednih/ranjivijih stanišnih tipova*); u Kotorsko-risanskom, a kasnije i na području čitavog Bokokotorskog zaliva, postepeno uvesti pravilo pristupa samo plovnim objektima sa ugrađenim holding tankom; aktivnosti u lučkim postrojenjima I marinama, eksploatacija mineralnih sirovina, uzgoj ribe (na otvorenom moru I izmještnje iz Bokokotorskog zaliva), aktivnosti produbljivanja (*aktivnost treba da bude ograničena na povremeno bagerisanje radi produbljivanja plovnih puteva i akvatorijuma luka*); zabrana odlaganja otpada u more.

LEGENDA

Kulturna bastina

- Međunarodno zaštićena područja - UNESCO
- Međunarodno zaštićena područja - UNESCO- bafer zona
- Lokaliteti podmorske kulturne bastine

Vrijedni predjeli

- Predione cezure
- Sira područja zaštite značajnih morskih predjela

Prirodna bastina

- Zasticena područja park prirode
- Zasticena područja poseban rezervat prirode
- Područja vrijednih morskih stanista
- Područja potenc vrijednih stanista
- Predložena Emerald područja

Kartogram 6.4. - 2. Zaštićeni lokaliteti podmorske kulturne baštine

6.5. Smanjenje rizika od katastrofa i zaštita od elementarnih nepogoda

Opšti ciljevi razvoja

Izgrađivanje sveobuhvatne otpornosti i obezbjeđivanje sigurnog funkcionisanja države u oblastima smanjenja rizika od prirodnih i drugih katastrofa, odnosno odbrane, podrazumijeva potrebu determinisanja opštih i posebnih ciljeva, te prioriteta u ove dvije oblasti, i to:

Cilj 1 - ciljevi razvoja i prioriteti prostornog planiranja u oblasti smanjenja rizika od katastrofa (prirodnih, tj. elementarnih nepogoda, tehničko-tehnoloških i drugih nesreća od strane čovjeka izazvanih)

Polazeći od osnovne svrhe prostornog planiranja, ciljevi razvoja i prioriteti prostornog planiranja u oblasti smanjenja rizika od katastrofa su:

- Ažuriranje Nacionalne procjene rizika od katastrofa u skladu sa smjernicama EU i njena primjena u politikama smanjenja rizika od katastrofa, održivog razvoja, klimatskih promjena;
- Izrada lokalnih procjena rizika od katastrofa;
- Razvoj strategija za smanjenje rizika od katastrofa, kroz izradu lokalnih strategija za smanjenje rizika od katastrofa, a sve u skladu sa Mapom puta za sprovođenje Sendai okvira za smanjenje rizika od katastrofa usvojenom od strane Ujedinjenih nacija i Evropske Komisije;
- Ažuriranje nacionalnih planova zaštite i spašavanja za različite vrste rizika;
- Izrada lokalnih i preduzetnih planova zaštite i spašavanja za različite vrste rizika;
- Integrisanje politika smanjenja rizika od katastrofa u ključnim oblastima poput održivog razvoja, klimatskih promjena, zaštite životne sredine i upravljanja prirodnim resursima itd;
- Sprovođenje sveobuhvatnih aktivnosti na planu realizacije sedam globalnih ciljeva i četiri prioriteta djelovanja Sendai okvira za smanjenje rizika od katastrofa;
- Definisane lokacije i unapređivanje kapaciteta skloništa kao posebnih višenamjenskih objekata, koji mogu brzo biti stavljeni u funkciju za prihvata građana u slučaju događanja većih prirodnih hazarda (zemljotresa), a posebno tehničko-tehnoloških hazarda (nuklearne, radijacione ili hemijske katastrofe);
- Kroz prostorno i urbanističko planiranje na lokalnom nivou treba definisati lokacije zbornih mjesta prihvata, odnosno mjesta prikupljanja stanovništva predviđenog za evakuaciju, propusnu moć i vrste saobraćajnica koje će koristiti za potrebe kod evakuacije i druge sadržaje koji će pratiti planska rješenja;
- Uspostavljanje adekvatnog zakonskog okvira vezanog za obnovu i oporavak nakon katastrofa;
- Bivšem vojnom skladištu minsko-eksplozivnih sredstava "Rogami" koje koristi Ministarstvo unutrašnjih poslova, ne mijenjati namjenu u prostornom planu i obezbijediti sigurnu zonu oko skladišta;
- Organizovati i poboljšati postojeće i uspostaviti nove kapacitete operativnih jedinica za zaštitu i spašavanje predviđene Strategijom za smanjenje rizika od katastrofa za period 2018-2023 (lokalne službe zaštite i spašavanja u opštinama u kojima nisu uspostavljene; jedinice civilne zaštite; dobrovoljne jedinice, kao i preduzetne jedinice);
- Unapređenje kapaciteta sistema za rano upozoravanje u slučaju događanja različitih hazarda (kapaciteti Zavoda za hidrometeorologiju i seizmologiju);
- Podići nivo otpornosti nove i postojeće kritične infrastrukture i obavezno štice objekata u Crnoj Gori, kroz analizu rizika i izradu bezbjednosnih planova i planova fizičke i tehničke zaštite, kako bi se osiguralo sigurno funkcionisanje u situacijama događanja katastrofa velikih razmjera, kao i nakon toga;
- U odnosu na procjenu rizika iz više kategorija hazarda/rizika (geološki hazardi, hidrometeorološki hazardi, rizici od požara, rizici od strane čovjeka izazvani, tehničko-tehnološki hazardi), u cilju smanjenja rizika i jačanja otpornosti, potrebna je dosljedna implementacija zakona, planova zaštite i spašavanja i propisa za podizanje stepena operativnosti i funkcionalnosti sistema za zaštitu i spašavanje od prirodnih i tehničko-tehnoloških katastrofa;
- Prostorno i urbanističko planiranje podići na viši nivo uključivanjem stručnih lica iz oblasti smanjenja rizika od katastrofa pri izradi svih akata;
- Pri projektovanju naselja, stambenih blokova, višespratnica i sl. obavezno je učešće stručnih lica iz oblasti smanjenja rizika od požara;
- Pojačati inspekcijску kontrolu na nivou lokalne samouprave i na državnom nivou;
- Povećati nivo svijesti i znanja građana kroz organizovane i efikasne društvene aktivnosti na sprečavanju i ublažavanju efekata različitih vrsta hazarda-rizika.

Ciljevi razvoja i prioriteti prostornog planiranja vezano za geološke hazarde

Ciljevi razvoja i prioriteti prostornog planiranja vezani za geološke hazarde su:

- Izrada inženjersko-geoloških podloga i podloga stabilnosti terena prilikom urbanističkog planiranja, kao i prilikom projektovanja i izgradnje većih objekata;
- Izrada planske dokumentacije i projekata u cilju trajnog rješavanja pitanja saniranja klizišta i odrona na teritoriji države;
- Postavljanje zaštitnih mreža i izgradnja potpornih zidova na nestabilnim terenima;
- Izrada istraživanja, studija i projekata vezanih za unapređenje stanja zaštite od klizišta i odrona;
- Prostornim planiranjem definisati mjesta i područja za izmještanje materijalnih i kulturnih dobara;
- Geološki hazardi (zemljotresi, klizišta, odroni i usovi) zahtjevaju kontinuirano jačanje kapaciteta na svim nivoima radi povećanja stepena otpornosti društva i države;
- Kombinacija rizika geoloških hazarda, povezana je sa seizmičkim i hidrometeorološkim rizicima, jer je Crna Gora trusno područje sa istaknutim rizikom od zemljotresa što zajedno predstavlja potencijalno ozbiljan izazov (ključni ciljevi i preporuke za smanjenje seizmičkog rizika date su u poglavlju posvećenom seizmičkom riziku).

Ciljevi razvoja i prioriteti prostornog planiranja vezano za hidrometeorološke hazarde

Ciljevi razvoja i prioriteti prostornog planiranja vezani za hidrometeorološke hazarde su:

- u skladu sa Zakonom o vodama i Nacionalnim planom zaštite i spašavanja od poplava u prostornom planu je potrebno prikazati sva ugrožena područja od poplava;
- planovi zaštite od štetnog dejstva voda i planovi zaštite i spašavanja moraju biti integrisani u oblast prostornog planiranja na svim nivoima;
- na područjima koja su ugrožena poplavama, a na osnovu mapa hazarda i mapa rizika, neophodno je zabraniti ili ograničiti prostorni razvoj;
- u područjima koja su značajno ugrožena poplavama, ako izgradnja nije suprotna prostornom planu, objekte je potrebno graditi na način da stambeni dio objekta ostane nepoplavljen u slučajevima projektovanih velikih poplava;
- zabraniti gradnju kojom se presijecaju potoci i bujični tokovi;
- zabraniti gradnju na površinama iznad natkrivenih vodotoka, odnosno prostorno ih namjenski uređivati za ulice, trgove, zelene i druge slobodne površine, na način da se u ekstremnim uslovima obezbijedi površinski protok vode, bez značajnijih posljedica za građevine i infrastrukturu;
- u situacijama kada je izgrađena ili planirana brana uzvodno od naselja, na dijelu naselja između linija plavljenja, mogu se planirati samo zelene i druge neizgrađene površine, kao i infrastrukturni koridori, zbog eventualnih rizika od rušenja brane;
- u odnosu na procjenu rizika od poplava, planirati izgradnju objekata uređenja vodotoka i zaštite od ugrožavajućeg dejstva voda;
- izraditi kartu erozivnog područja (zemljišta ugroženog erozijom) i na tom području
- zabraniti ili ograničiti prostorni razvoj;
- obezbijediti prilaze za brzu intervenciju na prostoru plavljenja, kroz gradnju objekata za efikasnu zaštitu od poplava i odbrana od poplava, posebno za zone plavljenja nizvodno od akumulacija i dr.;
- kod planiranja prostora unutar urbanih sredina mora se voditi računa o smanjenju rizika od poplava, odnosno, planirati površine unutar urbanih sredina koje mogu prihvatiti i apsorbirati veću količinu vode u tlo, poput parkova, sportskih terena, dječijih igrališta i slično;
- kod projektovanja i gradnje, mora se uzimati u obzir količina padavina, kao i pri projektovanju kanalizacione mreže u gradovima i naseljima, gdje treba voditi računa o maksimalnim intenzitetima padavina u kratkim vremenskim intervalima, te atmosfersku odvodnu kanalizaciju dimenzionisati na način da se izbjegne izlivanje zagađenih atmosferskih voda;
- kod rekonstrukcije postojećih slobodnih površina (parkirišta i stajališta), izvršiti izmjenu nepropusnih sa propusnim površinama ili zelenim površinama, kako bi se olakšala apsorpcija atmosferske vode u tlo;
- manje vodotoke potrebno je uređivati na način koji omogućava izgradnju malih
- hidroelektrana, a spriječava povećanje rizika od pojave poplava i erozija;
- planirati mjere smanjenja rizika od od sniježnih neprilika (nanosi, odroni, usovi i dr.), kao i izgradnju vještačkih prepreka (snjegobrani, galerije, šumski pojasevi);
- na osnovu iskustva iz perioda proglašenog vanrednog stanja iz 2012. godine, izazvanog ekstremnim sniježnim padavinama, neophodno je sačiniti planove smanjenja rizika vezanih za saobraćajnu

infrastrukturu sa većim stepenom otpornosti na ugrožavanje od poplava, ekstremnih meteoroloških prilika i drugih rizika.

Ciljevi razvoja i prioriteti prostornog planiranja vezani za rizike od požara

Ciljevi razvoja i prioriteti prostornog planiranja u vezi rizika od požara su:

- obezbijediti u urbanim sredinama, minimalnu udaljenost objekata od šuma, šumskih i ostalih zelenih površina, radi spriječavanja širenja požara;
- uspostaviti siguran rubni pojas uz šumu, širine 50m;
- prostornim planiranjem obezbijediti izgradnju i održavanje šumskih puteva, prilaza, prolaza itd., prohodnih za vatrogasna i spasilačka vozila;
- kroz urbano rješenje protivpožarnih puteva i prilaza vodnim objektima, smanjenje požarne opterećenosti protivpožarnih prepreka, uslova za efikasnu intervenciju vatrogasnih snaga, dobro dimenzionisanje vodovodne i hidrantske mreže, lokacije vatrogasnih objekata, obezbjeđenje sistema veza i dr. planirati sprovođenje smanjenja rizika od požara;
- pri izradi projektne dokumentacije obavezno obezbijediti: snabdijevanje požarnom vodom, propisnom širinom pristupnih saobraćajnica i slobodnih površina, aktivne mjere zaštite od požara u objektima gdje se skuplja veći broj ljudi (automatska dojava požara, automatsko gašenje požara, evakuacioni putevi, propisna vatrootpornost konstrukcija, unutrašnja i vanjska hidrantska mreža odimljavanja i ventilacije i sl.);
- obezbijediti uspostavljanje bezbjednih visina i udaljenosti elektroenergetskih vodova na područjima pod šumama;
- izgrađivanje prepreka protiv širenja požara (ispresijecanost urbanog tkiva, slobodne neizgrađene površine i sl.) postavlja se kao imperativ;
- unaprijediti mjere zaštite šuma, šumskih i ostalih zelenih površina, te obezbijediti njihovu kontinuiranu primjenu;
- obezbijediti sigurno snabdijevanje vodom u prostoru za potrebe gašenja šumskih požara i požara na otvorenom prostoru;
- potrebno je obezbijediti prilaz objektima vatrogasnih vozila do svih građevina/objekata;
- smanjiti gustinu izgrađivanja objekata i urbanih površina;
- izraditi planove zaštite i spašavanja od požara šumskih kompleksa tj. područja unutar organizacione strukture Uprave za šume (područnih jedinica);
- uspostaviti efikasan sistem otkrivanja i nadzora šumskih požara;
- planirati i sprovoditi sanitarne sječe šuma;
- zabraniti bilo kakvu nadogradnju objekata koja bi onemogućila pristup u slučaju požara.

Ciljevi razvoja i prioriteti prostornog planiranja vezani za tehničko-tehnološke i druge nesreće (od strane čovjeka izazvane)

Ciljevi razvoja i prioriteti prostornog planiranja u vezi ovih rizika su:

- Promovisati usklađeni razvoj i adekvatnim prostornim planiranjem ograničavati aktivnosti koje mogu da prouzrokuju rizike u područjima sa izraženim rizikom od tehničko-tehnoloških hazarda;
- U blizini velikih industrijskih postrojenja, naročito onih koji u redovnim djelatnostima upotrebljavaju opasne materije, vrše transport, skladištenje i čuvanje, unutar zone opasnosti ograničiti izgradnju građevina sa namjenom boravka većeg broja ljudi (npr. dječiji vrtići, škole, sportske dvorane, trgovački centri, zdravstvene ustanove i dr.);
- Prilikom planiranja izgradnje novih objekata u kojima će biti korištene ili skladištene opasne materije, potrebno ih je planirati tako da u slučaju nesreće ne ugroze stanovništvo;
- U blizini velikih industrijskih postrojenja, predvidjeti lokacije za privremeno odlaganje otpada nastalog iz velikih nesreća i katastrofa;
- Prostornim planiranjem obezbijediti adekvatan prilaz vatrogasno-spasilačkim vozilima do svih djelova industrijskih postrojenja, kao i prostor za operativni rad vatrogasno-spasilačkih vozila i dovoljne količine vode za adekvatno sprovođenje mjera zaštite i spašavanja;
- Planiranjem je potrebno predvidjeti koridore saobraćajnih pravaca namijenjenih prevozu opasnih materija, izbjegavajući da se u zoni rizika nalaze građevine u kojima je smješten veći broj ljudi;
- Predvidjeti lokacije za privremena skladišta minsko-eksplozivnih materija u blizini velikih saobraćajnica, uz obavezu da budu za to određene bezbjedne lokacije van naseljenih mjesta;
- Prostornim planom predvidjeti lokacija/e za deaktiviranje i uništavanje neeksplozivnih ubojnih sredstava;

- Podići sigurnost i zaštitu luka i marina, kao i sigurnost plovidbe kroz adekvatno planiranje;
- Mjesta za benzinske stanice u lukama i marinama, namijenjena snabdijevanju jahti i brodova, planirati na bezbjednim udaljenostima od drugih plovnih i stacionarnih objekata;
- Radiološko-hemijsko-biološka zaštita (RHB) uspostavlja se kroz razvijenu saobraćajnu mrežu za brzu evakuaciju sa prostora ugroženog RHB agensima, lokacija zdravstvenih i drugih ustanova za prihvati i hospitalizaciju kontaminiranih, kroz planiranje vodosnabdijevanja za dekontaminaciju, za gradnju objekata, za dekontaminaciju laboratorija i dr.;
- Razmatrati i analizirati mogućnosti djelovanja prirodnih katastrofa koje mogu da predstavljaju značajan rizik i utiču na objekte i postrojenja u kojima se nalaze hemikalije, energenti, nuklearni i radioaktivni materijal u smislu kaskadnog efekta pojave tehničko-tehnoloških i drugih nesreća;
- Značajno je u kontinuitetu vršiti sprovođenje međunarodnih standarda i preporuka radi unapređivanja sigurnosnih procedura i bezbjednosnih mjera u objektima kritične infrastrukture.

Cilj 2 – ciljevi razvoja i prioritete prostornog planiranja vezani za odbranu države

Polazeći od osnovne svrhe prostornog planiranja, usaglašenog sa potrebama savremenog sistema odbrane, u cilju stvaranja uslova za efikasno funkcionisanje u uslovima ugrožene bezbjednosti i adekvatnog suprostavljanja rizicima, prijetnjama i izazovima bezbjednosti, prioritetni ciljevi su:

- Prostornim planiranjem obezbijediti zahtijevane lokacije za potrebe Ministarstva odbrane i Vojske Crne Gore;
- Obezbijediti adekvatnu putnu i ostalu potrebnu infrastrukturu, do svih novih vojnih lokacija;
- Planirati odgovarajuće lokacije za poligone za obuku i strelišta za izvođenje gađanja različitim vrstama naoružanja;
- Obezbijediti sigurnu zonu i zabraniti gradnju stambenih objekata u okolini vojnih objekata posebne namjene, posebno skladišta municije i minsko-eksplozivnih sredstava;
- Podići nivo sigurnosti snabdjevanja električnom energijom i otpornosti komunikaciono-informacione mreže u vojnim i policijskim objektima, zatim objektima službi zaštite i spašavanja, te drugim objektima službi bezbjednosti;
- Racionalnim planiranjem prostora pronaći rješenje za adekvatno dugoročno lociranje brodova Mornarice Vojske Crne Gore i plovne jedinice crnogorske policije;
- Unaprijediti nacionalne kapacitete (materijalne i ljudske resurse) za krizno upravljanje;
- Planirati adekvatne lokacije uz granicu sa susjednim državama za potrebe očuvanja neophodnog stepena bezbjednosti, u situacijama različitih vidova ugrožavanja (npr. masovne migracije)

CILJEVI KONTROLE I SMANJENJA SEIZMIČKOG RIZIKA

Ciljevi predstavljaju obavezujuće smjernice i trasiraju načine postizanja zemljotresne sigurnosti, jačanje otpornosti i kapaciteta u Crnoj Gori. Važe za cijelu teritoriju države - koja je u cjelosti izložena visokom nivou seizmičkog rizika. Neki od njih potenciraju se za područja najvišeg seizmičkog hazarda i/ili sa prepoznatim problemima organizacije i korišćenja prostora.

1. Jačanje seizmičkog monitoringa, dalja istraživanja seizmičkog hazarda i geotehničke sredine

1-1 Osavremenjivanje kapaciteta nacionalne seizmološke mreže, kontinuitet seizmičkog monitoringa i istraživanja seizmičkog hazarda na teritoriji Crne Gore.

1-2 Valorizacija ranijih i nova istraživanja geotehničke sredine

Smjernice 1-1:

- jačanje kapaciteta seizmološke i širenje akcelerometrijske mreže;
- praćenje istraživanja i unapređenje analize seizmičkog hazarda, kao i provjere nacionalno predloženih spektara odgovora (MEST EN 1998-1 Aneks A);

Smjernice 1-2:

- objedinjavanje svih elaborate mikroseizmičkog zoniranja na nivou države; formiranje GISa sa svim raspoloživim atributima mikroseizmičkog zoniranja i njihova kritička provjera.
- proširenje obima mikroseizmičkog zoniranja; definisanje geotehnički potencijalno nestabilnih sredina čiju namjenu u procesu prostornog planiranja treba ograničiti ili izbjeći;
- mapiranje potencijala likvifikacije na cijeloj teritoriji Crne Gore;
- stvaranje biblioteke/baze svih geotehničkih istraživanja sprovedinih za kapitalne državne projekte (npr. regionalni vodovodi, autoput, itd.)
- promijeniti način određivanja UTU - dodavanjem inserta mikroseizmičkog zoniranja (potencijal nestabilnosti, dinamički factor amplifikacije, potencijal likvifikacije, blizina rasjeda).
- dalja istraživanja tipova tla shodno i provjera odredbi MEST EN 1998-1 Aneks A.

2. Jačanje sektora građevinarstva, uslova, zahtjeva i znanja potrebnih za smanjenje seizmičkog rizika

2-1 Implemetacija Euro-kodova

2-2 Propisivanje strožih uslova i zahtjeva za smanjenje seizmičkog rizika u izgradnji i kontroli izgradnje objekata

2-3 Primjena iskustava iz dogođenih zemljotresa

Smjernice 2-1:

- implemetacija Eurokoda 8, praćenje i osavremenjivanje postojeće normative u skladu sa evropskom praksom;
- dalja inženjerska edukacija u aseizmičkom projektovanju, sanaciji i ojačanju objekata;
- pri analizama seizmičke sigurnosti bespravno podignutih objekata koristiti crnogorski standard MEST EN 1998-3:2017 - Eurokod 8: Projektovanje seizmički otpornih konstrukcija - Dio 3: Procjena stanja i ojačanje zgrada koristi.

Smjernice 2-2:

- Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata preciznije definisati zahtjeve seizmičke sigurnosti, kontrolu projektovanja i izvođenja novih ili rekonstrukcije/adaptacije postojećih objekata;
- valorizacija seizmičke sigurnosti objekta nelegalne gradnje prema MEST EN 1998-3:2017 - Eurokod 8: Projektovanje seizmički otpornih konstrukcija - Dio 3: Procjena stanja i ojačanje zgrada;

Smjernice 2-3:

- proučavanja šteta nastalih u zemljotresima radi jačanja projektantske prakse, definisanja metodologije i načina ojačanja i rekonstrukcije postradalih objekata, posebno kulturnog-istorijskih spomenika;
- formiranje profesionalnog jezgra koje je sposobno da nakon zemljotresa kompetentno i brzo procijeni sigurnost i funkcionalnost objekata stanovanja i privrede, kao i kritične infrastrukture.

3. Analiza, ocjena i evluacija seizmičkog rizika za potrebe prostornog planiranja

P.C.3-1 Identifikacija, analiza i evaluacija rizika od zemljotresa na nivou države

P.C.3-2 Identifikacija, analiza i evaluacija rizika od zemljotresa kritične infrastrukture

Smjernice 3-1:

- identifikovanje prisutnih klasa povredljivosti objekata i pručavanje vulnerabiliteta objekata;
- objediniti u GIS podatke o: distribuciji stanovništva, izgrađenoj sredini, prisutnim klasama vulnerabiliteta i seizmičkom hazardu na teritoriji države;
- opredijeliti tehničke i administrativne i dr. kapacitete za sprovođenje analize seizmičkog rizika na nivou CG;
- na nacionalnom nivou formirati ekspertsko tijelo koje će periodično da analizira seizmički rizik: a) definiše kriterijume evaluacije rizika i b) definiše metodologiju analize seizmičkog rizika, c) analizira odnos seizmičkog rizika prema drugim rizicima, kaskadnim efektima, klimatskim promjenama i sl.; d) mapira područja dozvoljenog i nedozvoljenog rizika;

Smjernice 3-2:

- objediniti u GIS podatke o: kritičnoj infrastrukturi i glavnim infrastrukturnim sistemima, seizmičkom hazardu, aktivnim klizištima i potencijalno nestabilnim terenima i vulnerabilitu objekata kritične infrastrukture;
- na nacionalnom nivou formirati ekspertsko tijelo koje će periodično da analizira seizmički rizik kritične infrastrukture: a) ustanovi i definiše kriterijume evaluacije rizika i b) definiše metodologiju analize seizmičkog rizika ovakve najčešće linijske infrastrukture c) analizira odnos seizmičkog rizika prema drugim rizicima – posebno geološkim, ali i kaskadnim efektima;
- sprovođenje kontinuiranje evaluacije seizmičkog rizika - za najvažnije infrastrukturne sisteme (transport, vodosnadbijevanje, energetika itd.), kao i inženjerske objekte na njima;

4. Jačanje kapaciteta za upravljanje seizmičkim rizikom

4-1 Objedinjavanje i jačanje administrativnih kapaciteta za kontrolu i smanjenje seizmičkog rizika

4-2 Podizanje svijesti o seizmičkom riziku

4-3 Promovisanje ekonomskih mjera politike transfera rizika

Smjernice 4-1:

- formiranje posebnog administrativnog tijela ili sl. sa isključivim zadatkom promovisanja, planiranja i politike smanjenja seizmičkog rizika uz koordinisanje i kontrolu sprovođenja iste po različitim sektorima i administrativnim nivoima;
- koordinisati sadržaj prostornih planova i planova zaštite od zemljotresa i to u funkciji obezbjeđenja efikasnog pripremljenosti na zemljotres;

Smjernice 4-2:

- edukacija na različitim nivoima (profesionalnom, kod donisioca i sprovodioca odluka, jačanje svijesti i aktivnog učešća preduzetnika, jačanje NVO sektora, podizanje svijesti kod građanstva);

Smjernice 4-3:

- osiguranje objekata od zemljotresa, formiranje posebnih fondova, politike subvencionisanja ojačanja postojećeg fonda zgrada (slično politici postizanja energetske efikasnosti) i dr. ;

PREPORUKE

Opšte

- Primjena tehničkih propisa za projektovanje i izgradnju u seizmičkim područjima je osnovna mjera zaštite koja objektima daje potrebnu otpornost na dejstvo zemljotresa. Inputi za projektovanje seizmički otpornih konstrukcija za cijelu teritoriju Crne Gore standardizovani su u *MEST EN 1998-1:2015/NA:2015 - Eurokod 8: Projektovanje seizmički otpornih konstrukcija - Dio 1: Opšta pravila, seizmička dejstva i pravila za zgrade - Nacionalni aneks. Standard definiše da u Crnoj Gori nema oblasti koja se može okarakterisati ka nisko seizmična*. Dodatak aneksa sadrži vrijednosti projektnog parametra - referentnog maksimalnog horizontalnog ubrzanja tla tipa A agR za povratne period od 95 i 475 godina (date tabelarno i kartom), kao i Karte seizmičkih zona (I, II, III i IV).
- Zoniranje (I, II, III i IV) utiče na obavezu sprovođenja ili mogućnost oslobađanja od dodatnih geodinamičkih istraživanja na lokaciji objekta koji se projektuje - i to zavisno od klase konstrukcije objekta i tipa tla lokacije (precizno definisana Članom 2.4 Aneksa).

- Na cijeloj teritoriji Crne Gore primjenjuje se horizontalni spektar tipa 1, kao i vertikalni tip spektra 1 sa preporučenim vrijednostima parametara koje definišu oblik spektra.

Regionalni razvoj

Namjena i planiranje sadržaja u regionima i razvojnim zonama (razvoj gradova, industrijskih kompleksa i sistema...) zasniva se na ocjeni seizmičkog hazarda - seizmičkoj makroregionizaciji, poštujući položaj prepoznatih seizmogenih zona, položaj rasjeda, podobnosti terena zavisno od njegove geologije. Karte koje se koriste su seizmičke zone (očekivanog intenziteta), seizmotektonska karta (rasjeda ili sistema rasjeda) i inženjersko geološka karta. Postojeći nivo seizmičkog rizika treba da usmjeri na primjenu mjera kontrole ili razmjštaja postojećih sadržaja.

Prostorni razvoj temelji se na principima:

- Da se se izaberu mjesta formiranja naselja, važnih industrijskih postrojenja u zonama manje seizmičnosti, dalje od aktivnih seizmičkih rasjeda i u povoljnim geološkim sredinama.
- Da se u vođenju regionalnih vitalni sistemi (putevi, autoputevi, gasovodi, vodovod, energetika i dr.) koji predstavljaju značajne investicione poduhvate - izbjegniju zone visoke seizmičnosti, nestabilni tereni, ili prelazak preko aktivnih rasjednih zona.
- Da se izaberu mjesta važnih inženjerskih objekata (luka, aerodroma, mostova, vijadukta, brana, rezervaora, trafostanica i dr.) koji određuju funkcionalnost vitalni sistemi (po istim principima kao u izboru terena za formiranje naselja. Posebno voditi računa o izbjegavanju zona pružanja aktivnih rasjeda i zona nestabilnih terena.
- Da se izbjegne kolaps većih regionalnih centara sa koncentracijom različitih aktivnosti (ekonomskih, javnih, kulturnih, zdravstvenih, obrazovnih i dr.) - promišljena disperzija aktivnosti doprinosi da ove aktivnosti održe funkciju i nakon zemljotresa, čime se postiže društvena otpornost u katastrofama svih vrsta.
- Da se teži kontroli korišćenja prirodnih resursa koji mogu doprinijeti indukovanju seizmičnosti (energetika).
- Da se teži kontroli pažljivom odabiru kapaciteta i lokacija novih turističkih sadržaja, ali i sigurnosti izabranih arhitektonskih i konstruktivnih rješenja.
- Da se teži multisektorskom razvoju države i policentričnom razvijanju sa naglaskom na korišćenje prostora seizmički manje opasne zone Sjevernog regiona.

Prostorno i urbanističko planiranje

Zasniva se na kartama mikroseizmičkog zoniranja. Seizmičke zone i podzone ili zone podobnosti terena za urbanizaciju identifikuju očekivani maksimalni intenzitete zemljotresa, ali sadrže i elemente: geologije, geomehanike, hidrologije i dr. Iz elaborata mikroseizmičkog zoniranja ili posredno preko koeficijenta seizmičnosti može se doći i do dinamičkog faktora amifikacije (povećanja seizmičkih uticaja od osnovne stijene do površine terena- dakle kroz lokalnu geološku sredinu). U elaboratima je takođe određen i predominantni period oscilovanja tla za svaku zonu.

Pravila koja se primjenjuju su:

- Da se favorizuju zone manjeg intenziteta i zone stabilnih terena (povoljnih za urbanizaciju). Ovo su zone gdje se planiraju najvažnije urbane aktivnosti i razvoj (centar, stanovanje, bolnice, univerzitetski centri i dr.)
- Da se u manje povoljnim zonama alociraju laka industrija, servisi, skladišta i dr.
- Da se - u slučaju da je naselje već formirano na rasjedu ili seizmogenoj zoni, ovo mora uzeti u obzir postrožavanjem svih uslova planiranja. Važni objekti moraju se locirati dalje od rasjeda. Preporučuju se veći otvoreni prostori nego što je to standardno u urbanizmu.
- Da se preduzimaju mjere kontrole razvoja gusto naseljenih područja –sa posebnim naglaskom na Primorski i Središnji region.
- Da su seizmički nestabilni tereni zabranjeni za gradnju i treba ih namijeniti zelenim površinama i otvorenim prostorima. U ovakve spadaju nestabilni tereni, potencijalna ili aktivna klizišta, tereni sa visokim potencijalom pojave likvifikacije, plavljeni tereni.
- Da se tereni uslovno stabilnih zona (npr. tereni sa visokim nivoom podzemnih voda) moraju poboljšati provođenjem inženjerskim mjera (hidrotehničkih i dr.), a tek onda uključiti u koncept urbanog planiranja.

- Da se putna infrastruktura urbanih područja planira tako da se izbjegava jedinstveni saobraćajni čvor. Umjesto toga saobraćaj treba da se odvija sistemom puteva koji ne prolaze kroz urbani centar ali je sa njime efikasno povezan.
- Da su unutar urbanog područja jasno formirani koridori za i do hitnih službi, ali i prilazi stambenim blokovima.
- Da se kolektori i sl. Instalacije grade sa duplim cijevima,
- Da se preferira gravitacioni vodovodno sistem (cjeloviti ili djelovi) koji su funkcionalni i u prekidima napajanja strujom.
- Da se preferiraju separadni sistemi odvodnjavanja površinskih i kanalizacionih voda.
- Da se u principu izbjegavaju gasovodi - a ako su neophodni da se obezbijedi automatsko isključivanje u slučaju zemljotresa i uređaji koji obezbjeđuju bezbjednu zamjenu djelova sistema.
- Da se preferiraju konstrukcije sa pravilnom distribucijom masa i krutosti - u osnovi i po visini. Da su najbolji pravilni oblici osnova konstrukcija - simetrični u oba pravca.
- Da se konstrukcije kompleksnih oblika osnove i sa različitim brojem spratova odvoje seizmičkim razdjelnicama u manje djelove pravilnih oblika. Isto važi i za dugačke linijske konstrukcije.
- Da se u odabiru broja spratova blokova konsultuje makroseizmičko zoniranje – treba izbjeći podudaranje dominantnih perioda oscilovanja tla i konstrukcije. Na primjer - u terenima sa vrlo malim predominantnim periodom oscilovanja od 0.15 - 0.25 sec izbjegavati gradnju niskih objekata (1-3 sprata), u terenima sa malim periodima mogu se graditi i niže i visoke zgrade.
- Da se obezbijedi dovoljno prostora između objekata da tokom zemljotresa ne dođe do njihovog sudaranja. Takođe da se obezbijedi slobodan prostor veći od 1.5 visine radi zaštite od urušavanja tokom zemljotresa.
- Da se nepogodni tereni i zemljište slabijeg kvaliteta planiraju za smještaj privremenih naselja i prostore za deponije građevinskog otpada tokom zemljotresa.

USLOVI ZA OTPORNOST NA KLIMATSKE PROMJENE

Prilagođavanje klimatskim promjenama

Povećani rizici uticaja klimatskih promjena i odgovor na njihove posledice prilagođavanjem u svim sektorskim politikama, ili smanjenje uticaja, sastavni su dio opredjeljenja za održivi razvoj. Udruženo djelovanje zahtjeva saradnju između institucija u cilju jačanja otpornosti na ove promjene.

Doprinos Crne Gore naporima međunarodne zajednice u borbi protiv klimatskih promjen iskazan je kroz utvrđeni zadatak za smanjenje emisije gasova sa efektom staklene bašte na najmanje 30% u periodu do 2030.godine, u odnosu na baznu godinu (1990). Ovaj cilj je moguće ostvariti kroz mjere koje se definišu u nacionalnim strateškim planovima.

Zakon o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena usvojen je 2019.g. a 2020. g je izdata Uredba o aktivnostima koje emituju gasove sa efektom staklene bašte, što je bio jedan od preduslova za pregovore u poglavlju 27 – životna sredina i klimatske promjene u procesu pristupanja EU.

Prilagođavanje na klimatske promjene i pozitivne mjere, sa aspekta PPCG su razmatrane pri planskim predlozima i projekcijama u svim oblastima razvoja, posebno u energetici, saobraćaju, poljoprivredi, izgradnji objekata i infrastrukture.

Nacionana strategija u oblasti klimatskih promjena do 2030.g. propisuje obavezu Vlade da protiv klimatskih promjena djeluje na integrisan i multisektorski način, uz poštovanje međunarodnih obaveza preuzetih ka UNFCCC. (Okvirna konvencija uN o klimatskim promjenama. (2006 – 2007.g.).

U strategiji se ističe da se Crna Gora mora prilagođavati negativnim efektima i promovisati niskokarbonski održivi razvoj. Strategija je usklađena sa zakonodavnim okvirima EU u oblasti klimatskih promjena.

U cilju prilagođavanja klimatskim promjenama i smanjenju emisija gasova (GHG), potrebno je u svim sektorima razvoja preduzeti odgovarajuće mjere, što je u sektorskim projekcijama i planirano. Ovdje se ističu:

- Sektor planiranja i urbanizma – Sa aspekta prostornog i urbanističkog planiranja i izgradnje objekata u urbanim sredinama potrebno je adaptabilno planiranje i organizacija sadržaja koja se prilagođava prirodnoj sredini i uzima u obzir ekstremne klimatske karakteristike. Spriječiti nekontrolisano širenje gradova, voditi računa o potrebi izbjegavanja urbanih ostrva toplote, adekvatnoj zaštiti od poplava, klizišta, erozija i ekstremnih vremenskih pojava. (suše, grad, olujni vjetar, velike količine padavina i sl).
- Primjena prostornih standarda i uslova građenja takvih struktura u prostoru, koje oblikom, rasporedom, dimenzijama obezbjeđuju prilagođavanje fenomenu klimatskih promjena.
- Posebni uslovi građenja se moraju propisati u područjima pojačanog/izraženog rizika, kroz odabir područja i zona za građenje, do propisivanja udaljenosti objekata, planiranja zelenih prodora, površina i sl.
- Intenzivniji razvoj u pojedinčnim područjima i zonama (detaljni planski nivo), je potrebno usmjeravati u manje osjetljiva područja,
- U sektoru energetike je potrebno povećanje energetske efikasnosti, povećanje udjela obnovljivih izvora energije, modernizacija sektora proizvodnje i distribucije energije, smanjenje potrošnje energije u domaćinstvima i izgradnja energetske efikasne zgrade, energetske oznake i eko dizajn i dr.
- U sektoru poljoprivrede je potrebna primjena zaštitnih mjera u poljoprivredi, navodnjavanje, odvodnjavanje, podrška organskoj proizvodnji, korišćenje organskog stajskog đubriva i dr.
- U sektor industrije - Kontrola emisije gasova (GHG) u industrijskim procesima, unapređenje tehnologija i procesa.
- U sektoru saobraćaja je potrebno organizovati intenzivniji javni saobraćaj, promovisanje električnih vozila i javnog prevoza i smanjenje zastupljenosti starih vozila koji su veliki zagađivači.
- U sektoru korišćenja zemljišta, prenamjene zemljišta i šumarstva – ograničavanje količina za sječu u državnim i privatnim šumama, smanjenje opožarenih površina na godišnjem nivou.
- U sektoru upravljanja otpadom – smanjenje udjela otpada u komunalnom otpadu i preusmjerenje na reciklažu – kompostiranje.

Očekuje se da se primjenom mjera u svim sektorima, emisije GHG u 2030.g. smanje sa 3,321 Gg CO₂e koliko iznose po scenariju bez mjera, na 2,301 Gg CO₂e.

(Rezultati klimatskih projekcija ukazuju da će se godišnja temperatura povećati od 1,5 do 2 stepena do 2040.godine. (do 2070.g. za 3, a do 2100 g. za 5,5 stepeni). Očekuje se smanjenje kišnih padavina, naročito ljeti, porast količine padavina zimi, smanjenje snježnih padavina i smanjenje količina snijega).

Crna Gora je ranjiva na suše, šumske požare i toplotne talase, što može postati izraženije i učestalije.

Svi sektori privrede su pogođeni ovim pojavama, pa se preduzimanje strateških preventivnih mjera za ublažavanje i prilagođavanje klimatskim promjenama smatra dijelom strategije ukupnog razvoja.

7) MREŽA I OBJEKTI DRUŠTVENE INFRASTRUKTURE – SUPRASTRUKTURE

7.1. Razvoj društvenih djelatnosti

Ciljevi razvoja i mjere za ostvarenje ciljeva:

Shodno potrebi da Prostorni plan omogući ostvarivanje opšteg društvenog i ekonomskog razvoja, po policentričnom modelu koji će obezbijediti odgovarajuće sadržaje društvenih djelatnosti u svim regionima i opštinama, formulisani su ciljevi iz domena društvenih djelatnosti, koji su prikazani u nastavku. Isti su komplementarni sa potrebom stimulisanja regionalnog razvoja i obezbjeđivanja dostupnosti društvenih sadržaja svim grupama stanovništva.

Djelatnosti obrazovanja, nauke, kulture, sporta, zdravstva i socijalne zaštite, veoma su važne u savremenim uslovima privređivanja, i nerijetko ključni indikator razvoja jednog društva. Društvo zasnovano na znanju sa razvijenim društvenim djelatnostima omogućava ostvarivanje pozitivnih socio-ekonomskih performansi u dužem vremenskom periodu i tijesno je povezano sa nivoom globalne konkurentnosti nacionalne ekonomije. U nastavku su dati ciljevi po oblastima društvenih djelatnosti.

Obrazovanje

- **Sve opštine u Crnoj Gori i centri iz mreže naselja, treba da imaju uspostavljenu funkciju predškolskog obrazovanja.**
  - Ostvarivanje cilja pored apsolutnih indikatora, treba pratiti i kroz analizu relativnih pokazatelja, koji dalju bolju sliku o kvalitetu samog procesa predškolskog obrazovanja. U njih spadaju: broj djece na jednu predškolsku ustanovu, jednog vaspitnog ili zdravstvenog radnika, broj predškolskih ustanova na deset hiljada stanovnika ili na deset hiljada zaposlenih.
- **Sve opštine u Crnoj Gori, kao i područja iz mreže naselja u kojima demografska struktura to podrazumijeva, treba da imaju uspostavljenu funkciju osnovnog obrazovanja.**
  - Uspješnost ostvarivanja cilja treba pratiti kroz analizu broja škola, broja odjeljenja i broja učenika (po jednom odjeljenju i ukupno) koji pohađa kako ustanove osnovnog obrazovanja u globalu, tako i pojedinačno po opštinama, kroz stavljanje u kontekst dobijenih podataka sa demografskom strukturom, migracijama i trendovima, koji karakterišu određenu regiju ili opštinu. Posebnu pažnju u Glavnom gradu treba posvetiti “novim” naseljima tj. kvartovima koji su izgrađeni u posljednje vrijeme, kako bi i sa aspekta osnovnog obrazovanja, ova naselja ispunjavala sve neophodne standarde.
- **Centri od regionalnog značaja i centri od opštinskog značaja, moraju imati ustanove srednjeg obrazovanja u skladu sa potrebama stanovništva.**
  - Posebnu pažnju prilikom praćenja uspješnosti realizacije postavljenog cilja, treba posvetiti uporednoj analizi broja srednjih škola na nivou države i po regionima, kao i analizi zasnovanoj na relativnim pokazateljima u odnosu na demografsku strukturu. Potrebno je analizirati broj učenika po regijama, broj domova za učenike kao i nivo opterećenosti nastavnika.
- **Svi centri od regionalnog značaja, treba da imaju ustanove akademskog/visokog obrazovanja.**
  - Relizacija cilja, pratiće se kroz indikatore regionalne zastupljenosti ustanova akademskog obrazovanja u svim regijama Crne Gore, broj fakultetskih jedinica, broj studentskih domova, kao i relativne pokazatelje opterećenja nastavnog kadra brojem studenata.

Naučna djelatnost

- *Ustanove za razvoj naučnih aktivnosti, treba da budu smještene u centrima od regionalnog značaja.*
- Uspješna realizacija cilja, podrazumijeva formiranje naučnih centara u svim crnogorskim regijama, u skladu sa Strategijama razvoja nauke kao i prioritnim razvojnim oblastima Vlade Crne Gore.

Djelatnost kulture

- **Očuvanje kulturne raznolikosti i kulturnog nasljeđa, kao i razvoj kulturne djelatnosti u svim djelovima Crne Gore, kroz izgradnju kulturnih ustanova i organizaciju mobilnih vidova kulturne aktivnosti u skladu sa potrebama demografske strukture.**
  - Relizaciju cilja pratiti posredstvom apsolutnih i relativnih indikatora o broju kulturnih objekata u Crnoj Gori u odnosu na broj stanovnika određene regije, broju mobilnih kulturnih manifestacija kao i

mogućnosti koji stoje na raspolaganju za očuvanje kulturnog nasljeđa, kroz strategije razvoja kulturne djelatnosti.

Zdravstvena djelatnost

- **Sve opštine u Crnoj Gori moraju imati adekvatan sistem primarne zdravstvene zaštite, dok centri od regionalnog značaja moraju biti lokacija za opšte bolnice.**
  - Uspješnost cilja će se mjeriti analizom adekvatnosti sistema primarne zdravstvene zaštite u svim crnogorskim opštinama, kao i brojem opštih bolnica u centrima od regionalnog značaja, uz analizu kvantitativnih indikatora koji se tiču opterećenja ljekara i demografske strukture određene opštine ili regije, kao i samog kvaliteta zdravstvenih usluga.

Socijalna i dječja zaštita

- **U okviru svih mreža naselja gdje demografska struktura to zahtijeva, moraju se izgraditi objekti za zbrinjavanje djece sa smetnjama u razvoju, djece sa poremećajima u ponašanju i djece bez roditeljskog staranja.**
  - Uspješnost realizacije cilja, biće mjerena kroz analizu adekvatnosti objekata zaštite djece i omladine, u obimu i namjeni, shodno demografskoj strukturi određene opštine ili regije.
- **Izgraditi domove za stare u svim opštinama koje predstavljaju regionalne centre.**
  - Uspješnost cilja, pored apsolutnih pokazatelja o broju ustanova za zbrinjavanje starijih lica, potrebno je pratiti i putem relativnih pokazatelja koji govore o stepenu opterećenja zdravstvenih i stručnih radnika i nivoa kvaliteta pružene usluge.
- **Snažniji razvoj institucija i usluga sistema socijalne zaštite koji će ići u korak sa potrebama penzionera.**
  - Potrebno je sprovesti kvalitativnu analizu reforme penzionog sistema i životnog standarda građana starije životne dobi.

Fizička kultura i sport

- **Svaka opština u okviru mreže naselja treba da raspolaze odgovarajućom sportskom infrastrukturom za sportsko rekreativne aktivnosti.**
  - Uspješnost realizacije cilja, mjeriti kroz analizu adekvatnosti i opremljenosti objekata za sportsko-rekreativne aktivnosti, u skladu sa demografskim potrebama i karakteristikama posmatranog geografskog područja i države u globalu.
  - Unaprijediti sportsku infrastrukturu izgradnjom nedostajućih sportskih sadržaja i omogućiti izgradnju većih sportskih centara u opštinama sjevernog regiona.

Rodna ravnopravnost

Opšti cilj: Dostizanje višeg nivoa rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori, kroz unapređenje primjene postojećeg normativnog okvira i primjenu mjera kojim se jačaju kapaciteti institucionalnih mehanizama za sprovođenje zakonskih odredbi za zaštitu od diskriminacije.

Posebni ciljevi:

- Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju rodne ravnopravnosti,
- Unaprijediti politiku u oblasti obrazovanja, smanjiti nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta,
- Povećati učešće žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup prirodnim i društvenim resursima,

Prioritetni ciljevi:

- Uspopstaviti evidenciju o slučajevima diskriminacije po rodu i polu,
- Vršiti edukaciju zaposlenih u institucijama za sprovođenje mjera rodne ravnopravnosti,
- Edukovati građane i intenzivirati dijalog preko NVO organizacija, sindikata i poslodavnih organizacija o primjeni mjera rodne ravnopravnosti,
- Vršiti monitoring primjene mjera rodne ravnopravnosti.

7.2. Koncept mreže naselja, urbani i ruralni razvoj

Održivost prostorne organizacije treba i dalje temeljiti na policentričnom modelu razvoja. Taj model je prihvaćen i u zemljama EU kao optimalan i primjeren je za teritorijalni razvoj Crne Gore. Cilj razvoja ovog modela je da se postigne uravnotežena prostorna raspodjela stanovništva i ublaže procesi depopulacije karakteristični za Sjeverni region, posebno za seoska naselja. Na taj način se podržava princip teritorijalne kohezije i daje podrška urbano - ruralnom povezivanju i jačanju socijalne, ekonomske i kulturne razvojne komponente u područjima kojima je potrebna podrška u razvoju.

Sa druge strane, sprječava se pritisak na stvorene polove razvoja u Središnjem i Primorskom regionu i zaustavlja dalja polarizacija koja sa sobom nosi i niz negativnih efekata, kao što je pritisak na prostor preko „nosivog kapaciteta prostora“, stvaranje urbanih aglomeracija i podstandardno opremljenih gradova. Uslov za ostvarenje policentričnog modela razvoja je unapređenje saobraćajne infrastrukture.

Osim toga, potrebno je svim naseljima u skladu sa njihovim rangom i demografskim obilježjima obezbjediti potrebne uslužne funkcije i djelatnosti. S obzirom da je ovaj cilj postavljen i u prethodnom planskom periodu, a nije ostvaren, neophodno je u narednom periodu preduzeti prioritete i usmjerene aktivnosti u cilju očuvanja i unapređenja značajnih lokalnih centara u opštinama, koji će moći da opsluže i manje lokalne centre koji im gravitiraju.

Prioriteti:

- Obezbjediti saobraćajnu i ostalu tehničku infrastrukturu u svin dijelovima regiona,
- Podstaći preduzetništvo zasnovano na lokalnim potencijalima i kapacitetima,
- Podržati razvoj zelenih, zdravih naselja sa stvorenim uslovima ra rad,
- Jačati pojedine centre kroz preuzimanje dijela administrativno - upravnih funkcija;
- Formirati nove ili jačati postojeće specijalizovane centare, (poslovne, zdravstvene, turističke, rekreativne, administrativno - upravne, obrazovne),
- Stvoriti funkcionalne relacije među gradovima koje nadilaze administrativne granice i stvaraju saradnju kroz zajedničke razvojne šanse;
- Razvijati urbana i ruralna naselja prema urbanističkim pravilima i principima i planirati pažljivo/racionalno građevinska područja;

Mrežu naselja predstavljace formirani rang centara u Crnoj Gori.

Centar državnog značaja - Podgorica, Glavni grad je najrazvijeniji tip urbanog naselja u Crnoj Gori i obezbjeđuje funkcije najvišeg ranga, kao i državne i međunarodne funkcije.

Državni centar posebnog značaja – Cetinje, Prijestonica Crne Gore, od posebnog je značaja zbog administrativnih, istorijskih i kulturnih vrijednosti.

U toku izrade Nacrta PPCG od strane opštine Žabljak je istaknuta inicijativa da naselje Žabljak postane državni centar posebnog značaja – ekološka prijestonica Crne Gore.

Centri regionalnog značaja – Funkcije regionalnog značaja dijele Bar i Ulcinj Bijelo Polje i Berane, Herceg Novi, Kotor i Tivat, a osim toga regionalni centri su Nikšič, Pljevlja i Budva. Opslužuju gravitaciona područja preko 40 000 stanovnika. Unapređenje funkcija regionalnih centra susjednih opština, treba da rezultira intenzivnijom međusobnom saradnjom, kako u dijelu razvojnih projekata, tako i u dijelu rješavanja zajedničkih problema i razvojnih ograničenja. Predlaže se intenzivna saradnja opština u Boki Kotorskoj i intenzivnija međuopštinska saradnja u okviru razvojnih zona sva tri regiona.

Centri opštinskog značaja – su urbana naselja koja obuhvataju područje grada i imaju uslužne funkcije za područje opštine. Različitim urbanim funkcijama opslužuju najčešće i šire regionalno područje u oblasti obrazovanja, zdravstva, usluga i snabdijevanja. U planskom periodu je potrebno da svi opštinski centri obezbjede funkcionalni i zadovoljavajući sistem u oblasti zdravstva, obrazovanja, usluga i snabdijevanja. Gravitaciono područje obuhvata više naselja nižeg ranga. Većina opštinskih centara ima više od 5000 stanovnika, a gravitaciono područje i do 20 000 stanovnika. Osim opštinskih centara koji imaju državni i regionalni značaj, opštinski centri su i Andrijevica, Danilovgrad, Kolašin, Mojkovac, Plav, Gusinje, Petnjica, Rožaje, Tuzi, Golubovci, Šavnik, Plužine, Žabljak.

Značajni lokalni centri – su urbana, ruralna ili turistička naselja sa određenim primarnim uslužnim i društvenim funkcijama (obrazovnim, zdravstvenim, socijalnim, sportskim, kulturnim).

Njegovuđa – Opština Žabljak; Boan – Opština Šavnik; Dulipolje, Kralje – Opština Andrijevića; Sutomore, Virpazar – Opština Bar; Lubnice, Orah – Opština Berane; Bistrica, Kanje – Opština Bijelo Polje; Petrovac – Opština Budva; Rijeka Crnojevića – Opština Cetinje; Spuž – Opština Danilovgrad; Bijela, Igalo, Zelenika – Opština Herceg Novi; Radanovići, Risan – Opština Kotor; Grahovo, Mljet Polje, Velimlje – Opština Nikšić; Gradac, Kosanica, Vrulja – Opština Pljevlja; Donja Brezna – Opština Plužine; Lijeva Rijeka, Ubli – Teritorija Glavnog grada Podgorice; Bać, Biševo, Kalače – Rožaje; Donja Lastva, Donji Radovići, Mrčevac – Opština Tivat; Donji Štoj, Vladimir – Opština Ulcinj.

Lokalni centri su najmanja naselja sa osnovnim funkcijama za snabdijevanje stanovništva, uglavnom u ruralnim područjima ili zaleđu opština u Primorskom regionu.

Borje, Krš, Virak - - Opština Žabljak; Gornja Bukovica, Pošćenje – Opština Šavnik; Đulići – Opština Andrijevića; Donji Murići, Ostros, Pečurice – Opština Bar; Bujanje, Donja Ržanica, Goražde, Zaostro – Opština Berane; Lozna, Pavino polje, Tomaševo, Zaton – Opština Bijelo Polje; Bečići, Blizikuće, Brda, Katun Reževića, Lapčići, Pržno – Opština Budva; Čevo, Njeguši, Trešnjevo - Opština Cetinje; Ćurilac, Donje selo, Donji Zagarač, Gorica, Gostilje Martiničko, Livade, Mosori, Novo selo, Orja Luka, Slap – Opština Danilovgrad; Kameno, Kruševica, Radovanići, Sutorina – Opština Herceg; Dragovića polje, Manastir Morača, Mateševo – Opština Kolašin; Bigovo, Donji Morinj, Lastva Grbaljska, Perast, Prčanj – Opština Kotor; Bistrica, Lepenac, Prošćenje – Opština Mojkovac; Bogetići, Krstac, Vilusi, Vir-Vidrovan, Vračenići, Crni Kuk, Crkvice – Opština Nikšić; Gornja Vrbica, Savin Bo, Trpezi, Tucanje – Opština Petnjica; Murino – Opština Plav; Šula, Bobovo, Boljanići, Kovačevići, Odzak – Opština Pljevlja; Crkvičko Polje, Stabna, Trsa, Crkvičko Polje, Stabna, Trsa – Opština Plužine; Baloci, Barutana, Bioče, Donji Kokoti, Fundina, Stijena, Veruša – Teritorija Glavnog grada Podgorice; Đuraševići-Meštovići, Bogišići, Gorići-Kostići, Krašići, Milovići – Opština Tivat; Dinoša – Opština Tuzi; Kruče, Vladimirske Krute, Zoganj – Opština Ulcinj; Vranjina – Opština Zeta.

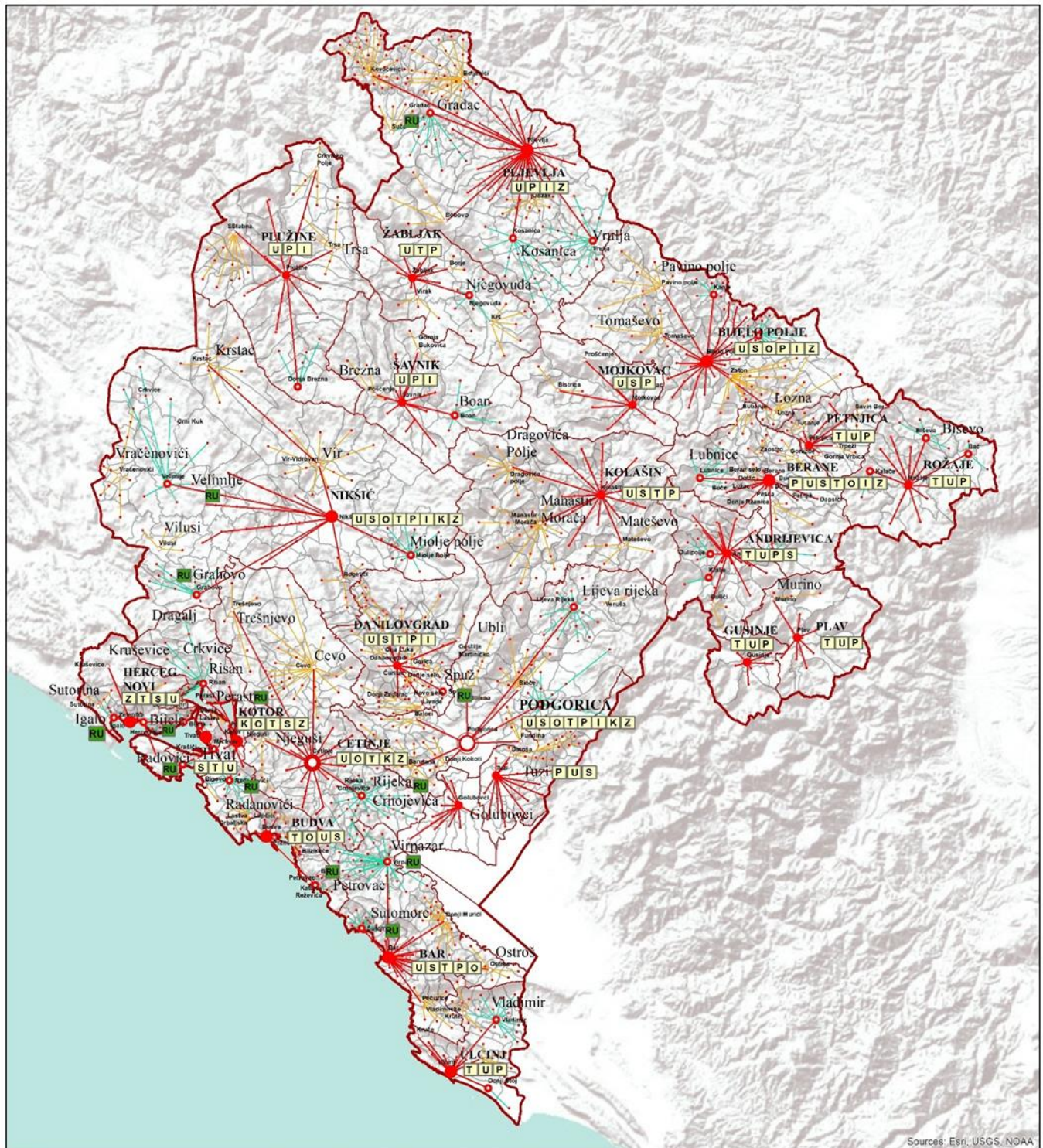
Smjernice za razvoj - Poseban značaj treba dati razvijanju funkcija Glavnog grada, Prijestonice kao naselja posebnih obilježja i regionalnih centara. U tim naseljima se moraju razvijati funkcije obrazovanja, zdravstva i kulture na najvišem nivou. Ovi centri treba da razvijaju i unapređuju upravnu, saobraćajnu, društvenu i privrednu funkciju.

U centrima koji su definisani kao značajni lokalni, treba obezbjediti i podizati na viši nivo osnovne funkcije kojima mogu opslužiti i naselja u svom gravitacionom području. U manjim lokalnim centrima, potrebno je obezbjediti primarne funkcije zdravstvene zaštite, obrazovanja i osnovnih usluga.

Distribucija funkcija u mreži naselja

Rang centara u mreži naselja određuje i nivo funkcija kojima opslužuje stanovništvo. Planirani rang centara u mreži naselja ne sprječava distribuciju određenih sadržaja i funkcija u centre nižeg ranga iste prostorne jedinice (gravitaciono područje), pogotovo u situaciji kada postoje prostorne prednosti i izgrađeni sadržaji u kojima može biti formirana ili preseljena određena djelatnost - funkcija. Ovo se posebno odnosi na prostorne cjeline sa dobro povezanim centrima koji mogu funkcionisati kao "grad region". Takvi su : Zetska ravnice sa Podgoricom i Cetinjem, naselja Boke Kotorske, naselja u podnožju Bjelasice i dr.

Hijerarhijska struktura mreže naselja ne podrazumijeva nužno i obavezno koncentraciju svih sadržaja u centru višeg ranga. Na ovaj način se može postići distribucija funkcija u prostoru, rasteretiti određena naselja od koncentracije sadržaja i stanovništva i podstaći ravnomjerniji razvoj u mreži naselja, čime se približavamo modelu policentričnog sistema mreže naselja.

Sources: Esri, USGS, NOAA

- Državna granica Crne Gore
- Granice opština
- Granice naselja

Pravci gravitacije

- Primarni, lokalni, značajni lokalni centri ka opštinskom centru
- Ka značajnom lokalnom centru
- Ka lokalnom centru

Mreža naselja

- Centar državnog značaja
- Državni centar posebnog značaja
- Opštinski centar i centar regionalnog značaja
- Opštinski centar
- Značajni lokalni centar
- Lokalni centar
- Primarno naselje

Jaćanje vodećih funkcija opštinskih centara

- U Uprava
- S Saobraćaj
- O Obrazovanje
- T Turizam
- P Poljoprivreda
- I Industrija
- K Kultura
- Z Zdravstvena zaštita

Jačanje osnovnih funkcija značajnih lokalnih centara

- RU Razvoj osnovnih usluga

Kartogram 7.2. - 1. Planirana mreža naselja u Crnoj Gori

KONCEPT INTEGRALNOG URBANOG RAZVOJA

Prema predloženom održivom modelu urbanog razvoja, razvoj gradova se usmjerava na njihova funkcionalna urbana područja, a sa druge strane na njihovu ruralnu okolinu. Cilj takvog razvoja je preobražaj urbanih naselja u smjeru stvaranja kvalitetnih uslova života u urbanom području i neposrednoj okolini i stvaranju funkcionalno organizovanih urbanih formi.

U svim urbanim naseljima u Crnoj Gori je potrebno prioritarno sanirati uočene urbane i komunalne probleme, isključiti mogućnost razvoja prema neprihvatljivim urbanim konceptima i planovima i postaviti urbanistička pravila izgradnje i uređenja.

Strateški ciljevi i prioriteti urbanog razvoja i obavezujuće smjernice:

- Usklađivanje sa ciljevima urbanog razvoja u Evropi, ostvarivanje evropske vizije prostorne organizacije gradova i regija, kako bi se obezbjedila socijalna kohezija, ekonomska povezanost, saradnja, kulturna razmjena i raznovrsnost.
- Podsticanje integralnog urbanog i ruralnog razvoja, uz poboljšanje saobraćajne dostupnosti ruralnih područja i povezivanja funkcija gradova i sela;
- Jačanje ili formiranje novih funkcija i usluga u skladu sa rangom naselja;
- Uvažavanje regionalne različitosti i lokalne specifičnosti, pri uređenju urbanih i ruralnih naselja;
- Stvaranje humanih i za život prijatnih gradova i njihovog neposrednog okruženja, sa prepoznatljivim urbanim obrascima;
- Za razvoj svih naselja u Crnoj Gori značajno je komunalno uređenje i opremanje građevinskog zemljišta, čime se povećava njegova upotrebna vrijednost i značaj za razvoj i unapređenje zajednice. U tom cilju je prioritetan zadatak racionalno i efikasno gazdovanje građevinskim zemljištem kao javnim dobrim. To zahtjeva organizovan sistem komunalne opremljenosti i održavanja, uz neophodno saniranje stanja najugroženijih prostora.
- Afirmisanje zelene infrastrukture kao polazne osnove budućeg održivog - zelenog razvoja (otvoreni prostori, prirodna područja, očuvanje parkovskih površina, trgova i javnih prostora, obezbjeđivanje sistema za navodnjavanje i odvodnjavanje, očuvanje vodotoka u naseljima, formiranje biciklističkih i pješačkih staza unutar gradske sredine i dr.
- Stvaranje sadržaja u gradovima za sve generacije, bezbjedne i prostorno funkcionalno organizovane na način da se smanji vrijeme putovanja za obavljanje osnovnih radnih i životnih potreba i ujedno smanji potrošnja energije; (saobraćaj, vrijeme putovanja, parking prostorii i dr).
- Formiranje kvalitetnih javnih površina u skladu sa definisanim urbanističkim standardima, pravilima i principima.
- Razvoj strukture naselja razvijati na racionalnom pristupu korišćenja prostora za urbanizaciju, uz kontrolu širenja građevinskih područja,
- Poštovanje jasnih pravila i ograničenja (Pravilnik), koja se tiču povećanja građevinskih zona u svim regionima, opštinama i naseljima;
- Atraktivnost gradova i ostalih naselja postići obezbjeđivanjem kvalitetne i očuvane životne sredine, strogo vodeći računa o kulturnom naslijeđu;
- Očuvati specifičnost i identitet urbanih struktura, posebno starih gradova;
- Smanjiti zagađenja u gradovima i podržavati razvoj vitalnih, čistih, saobraćajno prohodnih, komunalno opremljenih i što više „zelenih“ gradova i naselja;

Posebni ciljevi

Pri izradi planske dokumentacije obezbjediti održive obrasce urbanog i ruralnog razvoja, pri čemu se ističe sledeće:

- Revidovati plansku dokumentaciju koja nije u skladu sa prihvatljivim urbanističkim normama i parametrima za izgradnju.
- Proces urbanizacije sprovoditi u skladu sa mogućnostima i ograničenjima lokalnih područja, pojedinih zona i lokacija, na način da se prije svega sagledaju postojeća prirodna ograničenja i mogući konflikti u namjeni prostora;
- Pri detaljnom planiranju obezbjediti sigurnost i bezbjednost pristupa svim planiranim ili izgrađenim objektima u slučaju zemljotresa, požara, poplava ili bilo kojih drugih prirodnih ili stvorenih nepogoda;
- Očuvati koridore svježeg i čistog vazduha i pri izgradnji obezbjediti osunčanost, posebno stambenih objekata, škola, zdravstvenih ustanova i bolnica, turističkih objekata za odmor i rekreaciju;
- Napuštene površine kroz obnovu i nove funkcije unaprijediti i staviti u odgovarajuću funkciju;
- Planirati urbane zone na način da se potrošnja energije svede na najmanju mjeru;

- Obnovu kulturnog naslijeđa vršiti u skladu sa uslovima zaštite ili konzervatorskim uslovima koje propisuje nadležna institucija;
- Planirati na detaljnom planskom nivou Izgradnju odgovarajućih sportskih zona i terena u skladu sa potrebama stanovništva;
- Sprovoditi sanaciju, obnovu i izgradnju u narušenim urbanim zonama,
- Stara urbana jezgra, posebno u Primorskom regionu, predstavljaju veliki potencijal, koji je potrebno strogo zaštititi od narušavanja, sanirati štete i revitalizovati ih.
- Legalizacija objekata u svim opštinama Crne Gore uz prethodnu detaljnu evidenciju nelegalnih objekata.
- Skladno arhitektonsko oblikovanje u skladu sa lokalnim specifičnostima prostora;
- Uređenje napuštenih područja koja su infrastrukturno povezana – brownfield;

Prioritetni ciljevi:

- Izrada i donošenje Prostornog plana Crne Gore i Izmjene Zakona o planiranju prostora i izgadnji objekata.
- Sinhronizacija izrade planova na državnom i lokalnom nivou.
- Rješavanje ključnih uočenih problema u urbanom razvoju svakog opštinskog centra.
- Rješavanje ključnih problema i ograničenja u detaljnoj planskoj dokumentaciji u svim opštinama Crne Gore.
- Rješavanje statusa nelegalnih objekata u urbanim i vanurbanim zonama;

RURALNA/SEOSKA NASELJA I NJIHOV RAZVOJ

Ruralni razvoj je važna komponenta ravnomjernog regionalnog razvoja Crne Gore. Prepoznavanje vrijednosti ruralnih prostora i njihovih specifičnih razvojnih uslova je jedna od prioritetnih tema održivog razvoja u zemljama EU i poseban cilj u budućem razvoju Crne Gore. Dosadašnji planovi se nisu bavili previše problemima seoskih naselja, niti njihovom revitalizacijom.

U cilju poželjnog održivog razvoja potrebno je promjeniti odnos prema selu i usmjeravati sve aktivnosti u rehabilitaciju ruralnog područja prije svega poboljšanjem životnih uslova. Prostorni razvoj ruralnih područja u Crnoj Gori biće usmjeren na ekonomske aspekta ruralnog razvoja, unapređenje konkurentnosti u proizvodnji hrane, ekološke aspekte kroz zaštitu i korišćenje ekosistema i očuvanju biološke i predione raznovrsnosti i demografske aspekte u dijelu uticaja na strukturu i raspored stanovništva. Ruralna naselja predstavljaju prostore za obezbjeđivanje egzistencije i sigurnosti zajednice u vanrednim situacijama.

Ciljevi razvoja

Opšti ciljevi ruralnog razvoja su:

- Osim planskih usmjerenja, neophodne su i podsticajne mjere agrarne politike, podrška razvoju sela kroz različite fondove, državne stimulanse i dr. (malo preduzetništvo, ruralni turizam, saobraćajna i socijalna infrastruktura, mogućnost obrazovanja, briga o staračkim domaćinstvima).
- Rehabilitacija je moguća samo približavanjem ili izjednačavanjem uslova života na selu i u urbanom području.
- Dio koncepta revitalizacije sela je i demografska politika kojom se rasterećuju gradska naselja i pruža podrška razvoju sela.
- Stimulisati razvoj značajnih lokalnih centara ruralnih područja i spriječiti njihovu dalju devastaciju i degradaciju.

Posebni ciljevi:

- Pri planiranju razvoja ruralnih naselja uzeti u obzir njihovu specifičnost, odnosno karakteristike regiona/opštine u kojima se ruralno naselje nalazi;
- Dostupnost i infrastrukturna opremljenost,
- Aktiviranje sela i plansko očuvanje identiteta sela, podrška razvoju poljoprivredne proizvodnje, agrarnog, eko i etno turizma,
- Razvoj proizvodnih preduzeća i prerađivačkih pogona,
- Obezbjeđivanje potrebnog nivoa i sadržaja društvenih djelatnosti i usluga;
- Maksimalna zaštita poljoprivrednih i šumskih površina i njihova održiva valorizovacija kroz proizvodnju hrane i razvoj odgovarajućih vidova turizma,
- Podrška razvoju agroturizma i drugih oblika ruralnog turizma na način da se obradivo poljoprivredno zemljište ne pretvori u građevinsko.

- Adekvatna zaštita i revitalizacija sela sa očuvanjem specifičnih ambijentalnih karakteristika naselja u svim opštinama.
- Definisane u planovima zone nove izgradnje za potrebe razvoja poljoprivrede, turizma i stanovanja na ruralnom području, na način da se ne ugrozi identitet sela i revitalizuju ostaci starih sela.;
- Opremanje seoskog područja neophodnom infrastrukturom i društvenim servisima;
- Pažljivo uređenje, korišćenje i namjenu prostora sela uz očuvanje vrijednosti predjela, naročito kod izgradnje infrastrukturnih sistema, industrijskih i drugih privrednih sadržaja;
- Na detaljnom planskom nivou definisanje pravila za uređenje seoskih naselja, zavisno od geomorfoloških karakteristika, regionalne i tradicionalne osobenosti. (posebno za naselja u Primorskom, Središnjem i Sjevernom – planinskom regionu, u skladu sa specifičnim urbanim i arhitektonskim obilježjima svake planske zone, svake opštine i njenih naselja).

Prioritetni ciljevi:

- Obezbeđivanje saobraćajne dostupnosti,
- Stimulativne mjere u oblasti poljoprivrede,
- Stimulativne mjere u oblasti razvoja turizma u ruralnom području,
- Otvaranje objekata za srednjoškolsko obrazovanje na području Sjevernog regiona;
- Omogućavanje preduslova da se turizmom bavi lokalno stanovništvo.

Usklađenost sa ciljevima urbanog i ruralnog razvoja u Evropi

- U Crnoj Gori je potrebno sprovesti mjere i preporuke iz međunarodnih dokumentata relevantnih za urbani razvoj, (Nova urbana Agenda – NUA - Konferencija UN o stanovanju i održivom urbanom razvoju – Habitat III- 2016); Prema preporukama Habitat III, potrebna je izgrađena struktura upravljanja gradovima i planiranje i upravljanje urbanim prostorima uz obezbjeđena sredstva);

Najvažniji segmenti koji su usaglašeni sa Evropskim ciljevima odnose se na:

- Integralni pristup planiranja na nivou prostornih i gradskih regiona i gradova,
- racionalno planiranje gradova kojim će se obezbijediti osnovne potrebe stanovništva u dijelu stanovanja, prevoza, potrebne komunalne i tehničke infrastrukture, zaštite životne sredine,
- postizanje uspjeha u oblastima zapošljavanja, obrazovanja, društvenog i privrednog razvoja, borbe protiv siromaštva,
- rezultate u oblasti klimatskih promjena i energetske efikasnosti,
- teritorijalnu integraciju u prekograničnim regijama,
- zaštitu i povezivanje ekoloških, pejzažnih i kulturnih vrijednosti regija,
- jačanje ruralnih i slabo naseljenih područja, podsticanje preduzetništva i povezivanje sa centima gravitacije;

Primjenom novih standarda za održivi urbani razvoj treba obazbijediti funkcionalne gradove sa adekvatno projektovanom mrežom saobraćajnica, pješačkih ulica i javnih prostora, biciklističkih trasa, zelenih površina, komercijalnim korišćenjem prizemlja objekata i uslovima za podsticanje lokalnih inicijativa.

Urbani i ruralni razvoj će u narednom periodu zavisiti od opštih društveno ekonomskih kretanja i stimulativnih aktivnosti i mjera sa nivoa države. Kako bi se zaustavili i spriječili konflikti i negativni trendovi iz prethodnog perioda potrebno je identifikovati glavne urbane izazove u svakom urbanom naselju u opštinama Crne Gore i primijeniti posebne mjere i pravila u svrhu kvalitetne urbane regeneracije, obnove, sanacije i izgradnje u cilju dobre organizacije gradskih područja.

Posebne mjere i pravila urbanizacije u Crnoj Gori odnose se prvenstveno na:

- planiranje urbanizacije u skladu sa prostornim mogućnostima i ograničenjima,
- racionalno širenje i unutrašnji razvoj naselja,
- usporavanje rasta Glavnog grada i primorskih lokalnih centara,
- porast koncentracije stanovništva i urbanih funkcija u gradovima Srednjeg i Sjevernog regiona,
- zaustavljanje napuštanja sela, jače povezivanje sela i grada,
- jačanje lokalnih ekonomija,
- ulaganja u saobraćajnu i tehničku infrastrukturu

Kroz primjenu posebnih mjera i pravila stvorili bi se uslovi za formiranje planirane policentrične mreže naselja i usklađenog i uravnoteženog društvenog i privrednog razvoja na nivou regiona.

Policentrična mreža urbanizovanih centara različitih hijerarhijskih rangova i funkcija treba da funkcioniše kao harmoničan i povezan sistem urbanih i ruralnih naselja koji se komplementarno podržavaju.

Gradske aktivnosti sagledavaju se na demografskom, ekonomskom i prostornom nivou. Obim urbanizacije mjeriće se pozitivnom spregom ove tri komponente.

Osnovne mjere i instrumenti u oblasti urbanizacije, razvoja naselja i funkcija urbanih centara Crne Gore su:

- **Normativno-pravne mjere** - zakonska regulativa iz oblasti planiranja prostora i izgradnje objekata, oblasti stanovanja, oblasti zaštite životne sredine i druga relevantna regulativa, blagovremena izrada prostorno – urbanističkih planova, praćenje izrade, sprovođenja i evaluacije i monitoring donijetih planskih dokumenata, čime se može obezbjediti uravnotežen i održiv planski razvoj urbanih i ruralnih naselja i time teritorije države u cjelini.
- **Organizaciono-institucionalne** mjere se odnose na intenzivniju i sinhronizovanu saradnju institucija u Crnoj Gori, posebno resornih ministarstava, kao i intenzivniju saradnju lokalnih zajednica, počev od donošenja zakonske regulative, preko ključnih strateških opredjeljenja.
- **Ekonomsko-finansijska sredstva** za potrebe urbanog razvoja, osim iz budžeta Crne Gore, dodatno se mogu obezbjediti iz drugih izvora u skladu sa zakonom, kao što su korišćenje stranih donacija i uključivanja u fondove EU;
- **Obrazovanje i informisanje javnosti** o značaju humanog urbanog i ruralnog razvoja, humanog stanovanja i odnosa prema javnom dobru i njegovom čuvanju i unapređenju, kao povećanju vrijednosti na korist cjelokupne zajednice i svakog pojedinca.

Predlog indikatora za praćenje realizacije

U skladu sa Rezolucijom Generalne Skupštine 2017.g. UN i ciljem (cilj11), “Učiniti gradove i ljudska naselja inkluzivnim, bezbjednim, otpornim i održivim”, predlažu se sledeći indikatori praćenja održivog urbanog razvoja:

- udio urbane populacije u državi koji živi u sirotinjskim četvrtima, neflegalnih naseljima ili neadekvatnom smještaju;
- udio populacije po opšinama koji ima odgovarajući pristup javnom prevozu, posebno osoba sa invaliditetom;
- odnos stope eksploatacije zemljišta u odnosu na stopu rasta populacije na nivou države, regiona i opština.
- ukupni troškovi na opremanju gradova infrastrukturom i zelenim površinama,
- procenat urbanog čvrstog otpada koji se redovno prikuplja i koji se adekvatno konačno odlaže u odnosu na ukupni otpad koji nastaje u gradu
- godišnji srednji nivoi finih suspendovanih čestica (npr. PM2.5 I PM10) u gradovima,
- prosječni udio izgrađenog područja gradova koji je otvoren prostor za javnu upotrebu za sve, (i posebno namjenjen osobama sa invaliditetom);
- udio lokalnih samouprava koje usvajaju i sprovode lokalne strategije za smanjenje rizika od katastrofa u skladu sa Okvirom za smanjenje rizika od katastrofa iz Sendaija (2015-2030);
- pripremljenost za smanjenje rizika od katastrofa.

Mjere i instrumenti u oblasti urbanizacije i razvoja naselja i funkcija urbanih centara Crne Gore su:

- Normativno pravne mjere, prije svega Zakon o planiranju prostora i izgradnji objekata, zakoni iz oblasti stanovanja i prihvaćene međunarodne smjernice kojima se kontrolišu planska rješenja i izgradnja prostora.
- Organizaciono institucionalne mjere nadležnog ministarstva i službi lokalnih zajednica i njihova međusobna povezanost i sinhronizovan rad,
- Ekonomske mjere koje podrazumjevaju finansijska sredstva za potrebe urbanog i ruralnog razvoja iz okvira raspoloživog budžeta, donacija i fondova EU.
- Učešće javnosti u unapređenju urbanog razvoja.
- U sprovođenju politike razvoja slijediti međunarodne principe i primjere dobre prakse u EU u oblasti urbanog razvoja,
- Promovisati vrijednosti Crne Gore i očuvati raznolikost i autentičnosti naslijeđenih urbanih struktura.

SMJERNICE I PRAVCI U ARHITEKTURI CRNE GORE

Arhitektura, kao otjelotvorenje svih složenih društvenih procesa ima potencijal da transformiše kvalitet života ljudi, stimuliše ekonomiju, poboljša životnu sredinu i stvori prepoznatljiv nacionalni identitet.

Promjena gradova tokom vremena iziskuje kako izazov tako i potrebu da se urbano tkivo razvija kroz savremene izraze arhitekture, kulture, kreativnosti, materijala i metoda gradnje koji se prepliću kroz istorijske bez dramatičnih disbalansa.

Geografske karakteristike Crne Gore su uslovile podjelu prirodnog i kulturnog nasljeđa na 3 regiona: južni - primorski, centralni i sjeverni. Svaki region njeguje različite karaktere razvoja pojedinačnih urbanih i ruralnih cjelina. Iz tih razloga, važno je kreirati generalne smjernice koje se transformišu i sprovode u zavisnosti od lokaliteta na kome se primjenjuju.

Vizija crnogorske arhitekture kroz dvije decenije teži očuvanju i valorizaciji postojećih arhitektonskih, kulturnih i prirodnih bogatstava, kao i osiguranju održivog korištenja nasljeđa i kulturne baštine, revitalizaciji postojećih naselja i gradskih jezgara, sa fokusom na renovaciju postojećih kvalitetnih struktura i integraciju novih kroz korišćenje savremenih tehnologija i principa održive arhitekture (green and sustainable design). Uvođenje obaveznih javnih konkursa za sve lokacije koje su od javnog interesa i prepoznate kao dio kulturnog nasljeđa Crne Gore, bi imalo značajnu ulogu u cilju očuvanja identiteta i transparentnog planiranja i gradnje.

Novi projekti treba da ojačaju ili poboljšaju fizičke obrasce postojećih naselja kako bi podržali očuvanje vrijednosti izgrađenog i prirodnog okruženja. U područjima sa izraženim vizuelnim karakterom, novi objekti imaju veću obavezu da budu kompatibilni sa fizičkim svojstvima i karakteristikama lokacije.

Smjernice treba da podstiču da novi objekti odgovaraju na kontekst u kome nastaju volumenom, prostornom postavkom, razmjerom, proporcijama, dizajnom fasade, izborom savremenih, lokalnih materijala. Pored arhitektonskih elemenata, projekti takođe mogu podržati susjedni kontekst povezivanjem sa javnim prostorom i podržavanjem obrazaca cirkulacije korisnika.

Poseban akcenat se stavlja na energetske efikasnost novoizgrađenih struktura, kao i primjenu svih modernih principa izgradnje i prerade iskorištenih materijala, štednje resursa i energije.

Da bi vizija bila sprovedena u djelo, potrebno je usvajanje strateških pravila od kojih nema odstupanja.

Urbanizam

Prepoznavanje i odgovor na urbane obrasce

Urbani obrazac predstavlja sintezu prirodnih i izgrađenih struktura koje čine urbanistički blokovi, ulice, objekti i otvoreni javni prostori. Crnogorske gradove karakterišu različite naslijeđene urbane matrice koje se prilagođavaju savremenim tokovima života, i kao takve predstavljaju izazov za dalji urbani razvoj. Pri izradi urbanističkih planova potrebno je:

- Koncipirati urbanističko rješenje s ciljem poboljšanja i unaprijeđenja postojećeg zemljišta, otvorenog prostora i obrazaca izgrađenih struktura;
- Organizovati urbanističku kompoziciju s ciljem povezivanja uglova parcela, prostornih repera, pješačkih koridora ili blokova;
- Proširiti i poboljšati strukturu ulica, trotoara, staza, stepeništa i otvorenih prostora kako bi se formirali fluidni kvartovi;
- Unaprijediti strukturu blokova uvođenjem prodora u okviru urbanističkog bloka, pješačkih staza, dvorišta i trgova koji se povezuju sa glavnim saobraćajnicama, kao i javnim ili zajedničkim otvorenim prostorima;

Harmonija objekata, ulica i otvorenih prostora

Karakter urbane cjeline se čuva i unaprijeđuje uspostavljanjem balansa između postojećih i novoplaniranih činilaca urbane kompozicije. Pri izradi planova potrebno je:

- Razviti urbanistički blok tako da formira otvoreni prostor gdje je to moguće, unaprijeđujući atribute lokacije i objekata;
- Koristiti širinu ulice kao parametar za definisanje veličine, razmjere i proporcije zgrade;
- Razvijati nove urbanističke matrice po principu obodnih saobraćajnica, a unutar blokova organizovati mirujući saobraćaj, istovremeno poštujući načela ovih smjernica – ulica, zelena tampon zona, trotoar, objekat;
- Uskladiti volumen novog objekta sa proporcijom postojećih objekata /odnosi se na objekte usaglašene sa planskom dokumentacijom;
- S obzirom na to da grupe zgrada kreiraju sopstvenu topografiju, oblikovati nove zgrade kako bi odgovorile na istu i time unaprijedile postojeću siluetu;

- Kreirati volumen zgrada sa minimalnim uticajem sijenki na niže objekte, parkove i otvorene prostore;
- Poštovati vizure sa relevantnih vidikovca izbjegavanjem gradnje koja će dramatično uticati na iste;

Prepoznavanje i unapređivanje jedinstvenih scenarija

Ne postoji univerzalna formula kao odgovor na postojeće urbanističke postavke, već je neophodno prepoznati i valorizovati jedinstvene scenarije u cilju kreiranja novih vrijednosti i unaprijeđenju postojećih.

- Pozicionirati i oblikovati objekte tako da ističu attribute susjedstva i prostore koji poštuju jedinstvenu istoriju i identitet mjesta;
- Iskoristiti nepravilnosti i kontrast u urbanom tkivu za formiranje novih tačaka identiteta;
- Razmisliti o naglašavanju ugaone zgrade tradicionalnim ili reinterpretnim arhitektonskim elementima;
- Koristiti urbane džepove za stvaranje otvorenog prostora i integraciju pejzaža sa objektima;
- Kreirati javni prostor sa urbanim scenama koje su oblikovane jedinstvenim odgovorima na arhitekturu objekta ili parametrima ulice;

Kreiranje, zaštita i unapređenje vizuelnih koridora

Novo intervencije u prostoru treba da poštuju, štite i unaprijeđuju prepoznatljive vizualne koridore.

- Koncipirati urbanističku postavku, volumen zgrade, staze i pristup lokaciji, kako bi se poštovali postojeći vizualni koridori i stvorile nove vizure sa javnih prostora;
- Oblikovati ulične frontove tako da ne remete prepoznatljive vizure;
- Omogućiti vizure sa javno dostupnih krovnih površina;

Kreiranje aktivnog uličnog fronta

Ulične fasade su aktivni učesnici kreiranja prepoznatljivog gradskog identita i ritma života.

- Dizajnirati sve frontove javnih objekata kako bi se omogućila aktivna i direktna interakcija sa ulicom i korisnicima. Uzeti u obzir širinu pločnika pri uspostavljanju artikulacije uličnog fronta;
- Tamo gdje postoji mogućnost za razvijanje šireg uličnog fronta, prilagoditi se ritmu već postojećih matrica;
- Izbjegavati mračne prostore prilikom kreiranja urbanih džepova kako bi se stvorilo sigurno i privlačno okruženje;
- Uzeti u obzir uticaj dnevne svjetlosti i objekata na kreiranje uličnih frontova u cilju postizanja dinamičnih sijenki i ambijenata;
- Uskladiti povlačenje objekta od ulice u skladu sa postojećim obrascem ravni uličnog fronta;
- Definisati proporcije i karakter ulaza u prizemlju u skladu sa namjenom objekta i njegovom integracijom sa ulicom;

Implementacija sadržaja komplementarnih javnom okruženju

Urbanistička cjelina treba da se dopunjava komplementarnim sadržajima u cilju kreiranja kohezivne kompozicije. U pasivnim zonama implementirati namjene koje mogu da preuzmu ulogu okidača za ekspanziju tiploški bliskih sadržaja kreirajući novi duh prostora.

- Pozicionirati komplementarne sadržaje u blizini komercijalnih područja u susjedstvu i u prizemlju stambenih jedinica u blizini susjednih kuća;
- Zone institucionalnih namjene oplemeniti i drugim javnim sadržajima, uključujući komercijalne u cilju cjelodnevnog života prostora;
- Razmotriti mogućnost dodjeljivanja nove namjene postojećim neaktivnim strukturama, do momenta privođenja istih primarnoj namjeni;
- Predvidjeti zone za parking tako da ne remete pješačko okruženje i ambijent lokacije;
- Pozicionirati parking tako da minimalno ugrožava komfor pješaka;
- Podstaknuti aktivnu upotrebu prizemlja i estetiku fronta ulice;
- Koncipirati pejzažno uređenje tako da predstavlja svojevrsnu fizičku barijeru između pješaka i učesnika drumskog saobraćaja;

Integracija zajedničkog otvorenog prostora i pejzažnog uređenja sa arhitekturom

Usmjeriti pažnju ka povećanju kvaliteta života korisnika sintezom novih objekata sa javnim urbanim zonama i zelenim površinama u cilju stvaranja harmonije izgrađene i prirodne cjeline.

- Koristiti otvoreni prostor kao razmjernik za kreiranje novog volumena objekta koji će svojom formom i arhitekturom unaprijediti urbanu kompoziciju;
- Obezbijediti postepeni prelaz od privatnog prostora preko polujavnog prostora do javnih prostora;
- Stvoriti aktivan i bezbjedan javni otvoreni prostor;
- Pozicionirati i orjentisati otvoreni prostor kako bi se obezbijedila maksimalna prirodna svjetlost i zaštita od vremenskih neprilika;
- Obezbijediti zone za interakciju korisnika ili aktivne elemente koji pomažu u oživljavanju prostora;
- Koristiti elemente pejzažnog uređenja kako bi se razvili prostori u skladu sa čovjekovim potrebama;
- Povećati mogućnosti za održivu sadnju;
- Riješiti problem atmosferske vode koja može remetiti komfor u zonama za kretanje i boravak pješaka;
- Upotpuniti arhitekturu objekata kompatibilnom pejzažnom arhitekturom kroz koncept, oblikovanje i materijalizaciju;

Implementacija prirodnih sistema

Preplitanje prirodnih i izgrađenih elemenata kao imperativ u cilju očuvanja identiteta lokacije i podizanju kvaliteta života stanovnika.

- Pozicionirati, orjentisati i oblikovati objekte kako bi se naglasila i upotpunila izgrađena i prirodna topografija terena;
- Zadržati i istaknuti postojeće karakteristike, kao što su prirodna područja, vidikovci, vodeni tokovi i jedinstvena flora i fauna;
- Osmisliti urbanističko rješenje kojim bi se upotpunila vizualna veza sa prirodnim karakteristikama područja kao što su vodeni tokovi, obronci planina i sl.;
- Upotrijebiti ekološki održivu tehnologiju i najbolja rješenja zelene infrastrukture da bi se odgovorilo na lokaciju, njenu okolinu, kao i lokalne i regionalne ekološke sisteme;
- Očuvati i unaprijediti floru koja pruža stanište divljim životinjama;

Arhitektura

Dijalog sa kontekstom

Arhitektura u izgrađenoj sredini je proizašla iz lokacije u kojoj nastaje, urbanog konteksta i društvenog ambijenta. Vezana je za lokalni karakter, nasljeđe i zajednicu, i kao takva doprinosi budućem razvoju i karakteru okruženja.

Očuvanje je ključni segment održivog razvoja. Kako grad raste, zadržavanje značajnih i nezamjenljivih zgrada i urbanog miljea, može biti jednako mjerilo dostignuća kao i izgradnja novog. Ne samo da štedi resurse, već zadržava, osvježava i uliva budućnost u njegovanje istorijskih vrijednosti.

- Kreirati volumen u skladu sa ritmom urbanističke kompozicije;
- Reflektovati dimenzije parcele, proporciju i veličinu postojećih arhitektonskih elemenata prilikom dimenzionisanja i uređenja objekta;
- Mapirati elemente iz postojećeg konteksta kao moguću bazu za razvoj koncepta;
- Arhitektonski koncepti treba da budu jasni, ubjedljivi i kompatibilni sa kontekstom lokacije;
- Kreirati detalje i odabrati materijale koji su u skladu sa cjelokupnom arhitektonskom strategijom i kompatibilni sa susjedstvom;
- Primjeniti materijale koji su prisutni na objektima u neposrednom okruženju ili savremene materijale koji naglašavaju karakteristike materijala sa kojim interaguju;
- Uspostaviti balans između laganih i prozračnih materijala sa čvrstim, izdržljivim materijalima;
- Izbjegavati ili ograničiti upotrebu tamnih i reflektujućih materijala;
- Koristiti visokokvalitetne i izdržljive primarne materijale kao što su kamen, drvo, čelik i beton;
- Koristiti slog panela za oblaganje fasade kako bi se istakle vrijednosti materijala i izraza;
- Sagledati postojeći obrazac odnosa staklenih površina, otvora i podjele materijala na objektu kao vizualnu i trodimenzionalnu tkaninu koja predstavlja bazu za novu intervenciju;

- Poštovati susjedne kompozicije fasadnih otvora kroz njihov tip, proporciju, dimenzije i učestalost ponavljanja;
- Odgovor na kontekst u obliku savremene reinterpretacije tradicionalnih elemenata;
- Odgovor na kontekst bez prepoznatljivog identiteta jezikom savremene arhitekture;

Projektovanje iz više perspektiva

Naglasiti trodimenzionalnost objekata kroz valorizaciju određenih arhitektonskih elemenata

- Projektovati sve elemente objekta, uključujući krovne površine, kako bi se valorizovao potencijal za višestruku funkciju istog;
- Zeleni krovovi pružaju vizualno privlačniji krovni pejzaž i podržavaju principe održive arhitekture;
- U novim urbanim zonama sa izraženom spratnošću projektovati skulpturalne objekte koje će doprinijeti izgradnji prepoznatljive siluete grada;
- Sagledavati uticaj objekta sa najznačajnijih vizura okruženja;

Oblikovanje krova

Postojanje različitih klimatskih uslova u Crnoj Gori uslovalo je stvaranje raznovrsnih tipologija krovnih površina. Smjernice sugerišu savremenu interpretaciju arhetipskih formi krovova u zavisnosti od područja u kome nastaju.

- Forma krova treba da bude sastavni dio cjelokupnog volumena i kompozicije objekta;
- Projektovati krovne forme koji se svojom formom i orijentacijom integrišu sa kontekstom; *skica
- Oblikovati krovne linije kao odgovor na postojeću topografiju;
- Oblikovati krovne površine tako da odgovore na klimatske uslove lokacije, istovremeno poštujući savremene tendencije u arhitekturi;

Trodimenzionalnost fasade

Oblikovati objekat koji svojom dinamikom na fasadi pruža doživljaje korisniku, kako unutrašnjeg, tako i spoljašnjeg prostora.

- Razmisliti o fasadnoj artikulaciji između donjih i gornjih spratova;
- Razvoj specifičnog karaktera fasade kroz teksturu materijala;
- Razmisliti o različitim planovima prozora i zidnih platana u cilju isticanja sijenki;
- Razmotriti naglašavanje konstruktivnih elemenata kroz spoljašnju fasadu, u cilju kreiranja logične podjele na fasadi;
- Izmjestiti sve tehničke strukture /klime, oluci, i sl./ sa fasade;
- Analizirati fasadne ukrasne elemente susjednih zgrada. Istorijske karakteristike se mogu reinterpretirati na savremeni način. Izbjegavati površni historicizam i fasadne elemente koji oponašaju okolne objekte;
- Analizirati ritam horizontalnih i vertikalnih elemenata, kao što su erkeri, vijenci, prozorske profilacije, balkoni itd.;
- Ukoliko kontekst ne diktira jasan ritam otvora na fasadi, iskoristiti maksimalne mogućnosti za dimenzionisanje otvora na fasadi, kako bi se kreirao kvalitetniji unutrašnji prostor;

Koordinacija sekundarnih elemenata objekta

Osvjetljenje, nadstrešnice, oznake i drugi sekundarni arhitektonski elementi učestvuju u kreiranju jedinstvenog doživljaja objekta i njegovom usklađivanju sa okolinom.

- Koristiti umjereno osvjetljenje za naglašavanje značajnih karakteristika zgrade; Preporučuje se korišćenje osvjetljenja koje funkcioniše po principu održivih sistema.
- Dizajnirati osvjetljenje koja unaprijeđuje komfor pješaka;
- Dimenzije znakova za orijentaciju prilagoditi proporcijama pješaka, uz minimalni uticaj na ambijent;
- Znakove za oglašavanje uskladiti sa Pravilnikom o oglašavanju;
- Dizajnirati simbole i nadstrešnice tako da ilustruju hijerarhiju ulaza i ostalih informacija duž fasada;
- Obratiti pažnju na tretman donje strane balkona i erkera tako da budu integrisani u cjelokupnu paletu materijala objekta;
- Zabraniti individualne intervencije na fasadama objekta;

Dizajn aktivnih fasada zgrade

Projektovati ulične frontove koji svojom dinamikom i atraktivnim sadržajem drže pažnju korisnika, istovremeno poštujući svoju prvobitnu namjenu.

- Projektovati objekte kako bi se podstakle nove aktivnosti. Usmjeriti i integrisati unutrašnja dvorišta, ulaze, predvorja, velike prozore i balkone kako bi bili okrenuti ka javnim parkovima, trgovima i otvorenim prostorima u cilju pružanja više mogućnosti za interakciju korisnika;
- Analizirati kako ritam uličnog fronta odgovara ritmu kretanja korisnika;
- Naglasiti glavne ulaze u zgradu na uličnom frontu zgrade. Dizajnirati vestibil gdje je to moguće, kako bi se stvorio blagi prelaz između ulice i unutrašnjosti.
- Uskladiti razmjere i otvorenost prizemlja sa razmjerama i ulogom ulice sa kojom se sučeljava.
- Planirati transparentnost komercijalnih fasada u prizemlju. Uskladiti ritam otvorenih i zatvorenih površina na objektu, u skladu sa namjenom istog;
- Razvijati i isticati funkcionalne odnose između unutrašnjosti i spoljašnjosti. Koristiti urbani mobilijar, izloge, natpise i pejzažno uređenje kako bi se pospješilo animiranje kontaktne linije zgrade i pješačke zone;
- Redukovati frontove posvećene komunalnim uslugama, skladištu, servisima i parkingu, i integrisati ih sa ukupnom artikulacijom i oblikovanjem fasade. Gdje je to moguće, pozicionirati servisne prostorije i prostorije za otpad ispod nivoa zemlje ili u unutrašnjosti lokacije;
- Razdvojiti komercijalne ulaze od stambenih ulaza putem integrisanih natpisa, promjenom materijala ili podizanjem ulazne kote stambenog prostora;

Održiva arhitektura

Strategija uređenja prostora treba da uvažava načela očuvanja životne sredine i prostornih potencijala za buduće generacije. U kontekstu održivog razvoja, održiva gradnja mora da osigura trajnost, kvalitet oblikovanja i konstrukcije uz finansijsku, ekonomsku i ekološku prihvatljivost.

- Koristiti građevinske materijale izrađene od recikliranih ili obnovljivih izvora i / ili od lokalnih izvora;
- Uključiti pasivni solarni sistem u fasadne sisteme, tretmane i materijale;
- Dizajnirati zidne i krovne površine kako bi se omogućilo intenzivnije prirodno osvjetljenje bez negativnog uticaja na udobnost enterijera;
- Stvoriti prirodno osvijetljeno dnevno i radno okruženje kako bi se ne samo smanjila potrošnja energije, već i povezali ljudi sa prirodnim ciklusom dana i noći;
- Obezbijediti prirodnu ventilaciju da bi se smanjila potrošnja energije i omogućio protok vazduha;
- Kreirati privlačnu vertikalnu komunikaciju kako bi se smanjilo oslanjanje na upotrebu lifta i pokretnih stepenica;
- Dizajnirati krovove i / ili zidove koji generišu obnovljivu energiju;
- Dizajnirati krovove i / ili zidove kako bi se pospješila vegetacija;

Javni prostori

Projektovanje javnih otvorenih prostora

Javni prostori gradova Crne Gore predstavljaju složene mreže otvorenih prostora koji se sastoje od parkova, šetališta, trgova, skverova, trotoara, ulica i javnih otvorenih prostora u privatnom vlasništvu. Zajedno grade i izražavaju identitet pojedinih četvrti i njeguju urbani karakter grada.

- Locirati otvorene prostore tako da budu fizički i / ili vizualno dostupni sa pješačke površine;
- Kreirati javne prostore koji su komplementarni unutrašnjim namjenama objekata;
- Pristup javnim otvorenim prostorima na krovu treba da bude evidentan i pristupačan;
- Izbjegavati projektovanje koje privatizuje javni otvoreni prostor ili elemente istog /npr. okupiranje pješačkih zona ugostiteljskim namjenama i sl./ ;
- Analizirati mogućnost umrežavanja javnih otvorenih prostora;
- Povezati unutrašnje javne prostore sa spoljnim što je moguće direktnije i otvorenije;
- Predvidjeti veće otvorene prostore u kombinaciji sa manjim kako bi se podstakle različite namjene ili aktivnosti;

Komfor i vizualna pristupačnost otvorenih javnih prostora

Neophodno je kreirati siguran i pristupačan javni prostor koji će omogućiti korisnicima prijatan boravak u istom.

- Otvoreni prostori treba da budu inkluzivni, interaktivni i pristupačni;
- Usmjeriti i projektovati javno dostupan otvoreni prostor kako bi se iskoristio maksimalan fizički komfor. Uzeti u obzir insolaciju, buku i vjetar;
- Razmotriti kako vizualna povezanost unutar javnog prostora može omogućiti percepciju lične sigurnosti pojedinca;
- Uzeti u obzir promjenu godišnjih doba i uglova upada svjetlosti prilikom projektovanja otvorenih prostora;
- Koristiti pejzažno uređenje, urbane strukture i objekte da bi se definisali prostori, istovremeno omogućavajući vizualni pristup istim u cilju podsticanja njihove upotrebe;
- Uzeti u obzir jedinstvenu mikroklimu svakog regiona prilikom razvijanja javnih sadržaja na otvorenom prostoru;

Karakter konteksta u otvorenim javnim prostorima

Javni prostor svakog naselja treba bi da izražava njegov jedinstveni karakter i kulturu.

- Istaći specifične kvalitete otvorenog prostora ili pejzaža koji izražavaju kulturu ili istoriju zajednice;
- Predvidjeti prostore koji podržavaju spontane aktivnosti ili događaje;
- Poštovati postojeće materijale javnih prostora u okruženju;
- Obezbijediti namjenske prostore za dječiju igru i odvojene prostore za kućne ljubimce;
- Uključiti umjetnost, murale i lokalne artefakte kao ključna javna obilježja, uz potencijalni edukativni karakter;

Unaprijeđenje infrastrukture

Prilikom planiranja javnih prostora, posebnu pažnju treba usmjeriti ka projektovanju infrastrukture i tehničke podrške istoj.

- Osigurati parking za bicikla na pristupačnim tačkama javnog prostora;
- Smanjiti ili eliminisati parkiranje uz ulice u zonama intenzivnog saobraćaja;
- Osigurati otvoreno sjedenje zaštićeno od vremenskih nepriklina, mini komercijalne sadržaje i raspored vožnje za korisnike javnog prevoza;
- Redukovati presijecanje linija kretanja pješaka, biciklista i automobila;
- Razmotriti pogodnosti za električno punjenje sredstava transporta i elektronskih uređaja;
- Prilagoditi sve javne površine korisnicima smanjene pokretljivosti;

Buđenje čula korisnika javnog prostora

Kreativno osmišljeno pješačko okruženje stimulise kretanje korisnika, podiže kvalitet urbane cjeline, čineći je komfornom i sigurnom.

- Dizajnirati zelenu zonu kao tampon između trotoara i kolovoza;
- Elemente trotoara treba kreirati u proporciji sa kontekstom, koji uključuje intenzitet aktivnosti, visinu objekata i jačinu buke;
- Koordinisati elementima objekta, kao što su mobilijar, rasvjeta, nadstrešnice, izlozi i natpisi, kako bi se formirala privlačna pješačka zona;
- Formirati drvorede i druge elemente pejzažnog uređenja u liniji kretanja korisnika, kako bi se obezbijedio direktan i neprekidan tok kretanja;
- Integrisati pješačko osvjetljenje u kompoziciju arhitekture i dizajna otvorenog prostora.

Javni prostori kao platforme za umrežavanje korisnika

Dizajnirati mjesta za ljude svih starosnih grupa i interesovanja kako bi se ostvarila maksimalna upotrebnost vrijednost.

Opremanje otvorenog prostora za društvene, rekreativne i relaksirajuće sadržaje osigurava aktivnost korisnika.

- Dizajnirati prostore pogodne za brze transformacije. Namjena i dizajn treba da proisteknu iz konteksta okruženja;
- Osmisliti prostore za privremene događaje i performanse;
- Koristiti žardinjere i urbani mobilijar kako bi se ljudima obezbijedio prostor za socijalnu interakciju i odmor;
- Uzeti u obzir karakter lokacije kao što su cirkulacija korisnika i susjedni sadržaji prilikom odabira i postavljanja privremene ili trajne umjetnosti;
- Obezbijediti individualne i grupne rekreativne sadržaje za podsticanje fizičke aktivnosti, uključujući terene ili table za igru;
- Predvidjeti zone za sjedenje u različitim formacijama /prilagođeno pojedincima, manjim i većim grupama/;
- Pozicionirati umjetničke postavke tako da animiraju ljude i unaprijeđuju otvoreni prostor i arhitekturu;
- Obezbijediti igrališta za različite uzraste i grupe. Kreirati pejzažno uređenje kao scenografiju za različite vidove aktivnosti i rasonode;
- Ukrstiti mikro lokacije za hranu, cvijeće ili kioske sa adekvatnim sadržajima;

Održivo pejzažno uređenje

Održivo pejzažno uređenje i druge karakteristike zelene infrastrukture mogu promovisati lokalni biodiverzitet, očuvanje vode i energije, kao i pružiti jedinstveno, prirodnije iskustvo za korisnike.

- Očuvati prirodne odlike lokacije u cilju zaštite i promocije staništa divljih životinja i lokalnog biodiverziteta;
- Koristiti drveće za zaštitu od vjetrova ili izloženosti suncu;
- Unaprijediti postojeće obrasce ozelenjavanja kako bi se kreirao prepoznatljiviji karakter javnog prostora;
- Odabrati vrste drveća koje su kompatibilne sa lokalnom klimom;

Formiranje turističkih marina

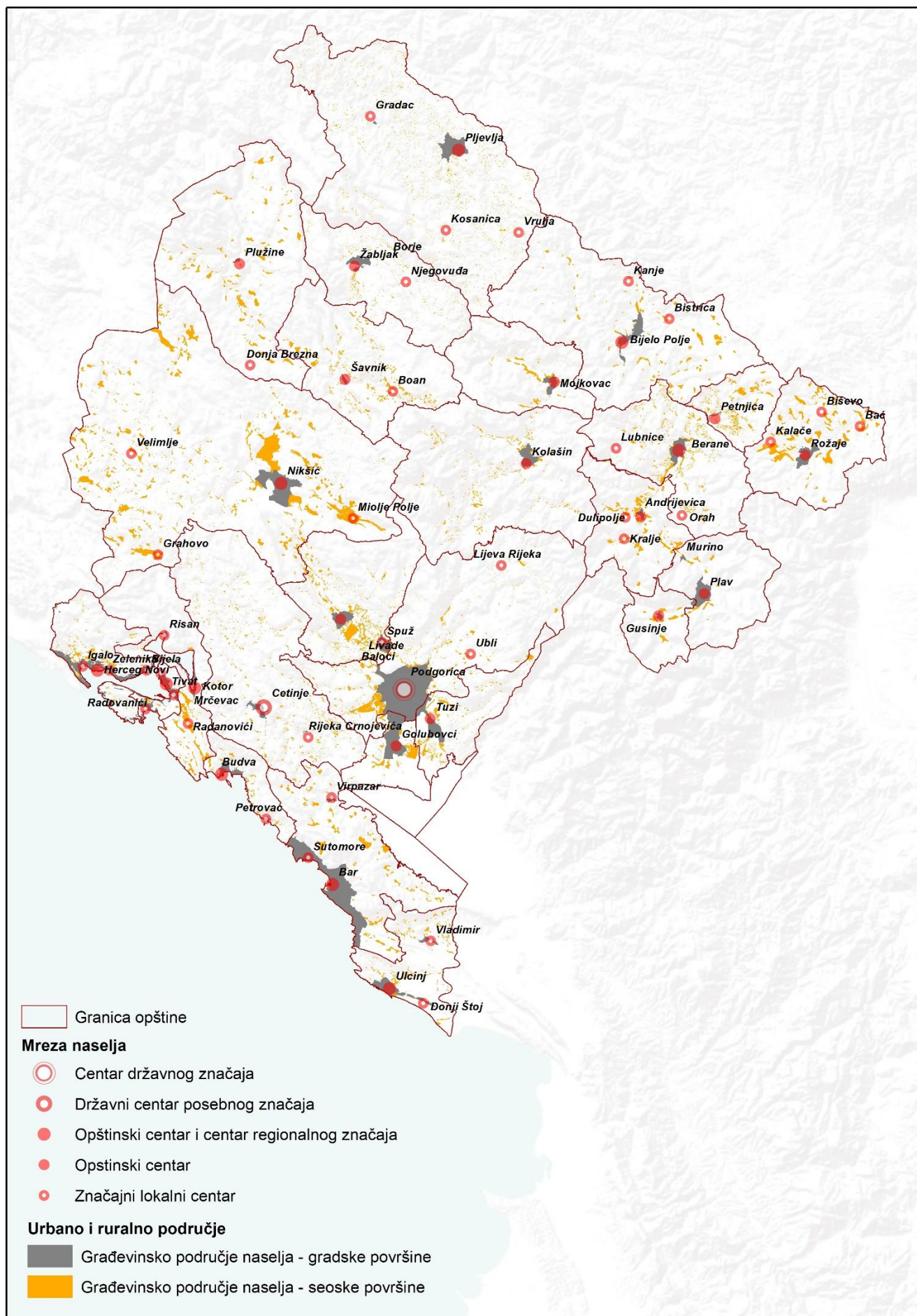
Marine predstavljaju nove urbane sredine, u kojima luka i grad čine jedinstvenu, umreženu cjelinu.

Luke su baza nautičkog turizma, koja osim vezova za brodove u svojoj ponudi imaju i ostale usluge: smještaj, servis i održavanje plovila, restorane, sportsko-rekreativne, kulturne objekte.

Marine svojom ponudom spajaju više oblika turizma, pa tako postižu razvoj cjelokupne privrede. Formiranje multifunkcionalnog, urbanog „waterfront“-a unaprijeđuje turističke, ekonomske, socijalne i kulturne aspekte sredine i otvara mogućnosti za stvaranje novih, prepoznatljivih vrijednosti grada.

Realizacija novog urbanog waterfronta je ujedno i pokretač mehanizma za zaštitu okoline, promociju novih tehnologija, novi način korišćenja prostora - integrišući aktuelnu i naslijeđenu graditeljsku baštinu sa novim načinom života.

U Crnoj Gori, turizam čini strateško opredeljenje razvoja, pa se formiranje marina i razvoj njihovog zaleđa prepoznaje kao jedan od ključnih segmenata u realizaciji planiranog razvoja turizma. Neophodno je lokalizovati potencijalna mjesta razvoja marina i stručno pristupiti razvoju istih.

Kartogram 7.2.- 2. Urbana i ruralna područja (građevinska područja - gradske i seoske površine)

7.3. Stanovanje

Sa aspekta budućeg razvoja u oblasti stanovanja, nastavak dosadašnjeg trenda bi značio djelimično rješavanje problema u oblasti stanovanja. S obzirom da je toku izrada Strategije stanovanja za period do 2030.g. otvorena pitanja do sada neriješenih problema u ovoj oblasti će se rješavati u okviru nje. Nacrtom plana se predlažu opšti strateški ciljevi kojima se mogu riješiti aktuelni problemi i obezbjediti novi model stambene politike za rješavanje potreba svih kategorija stanovništva.

U okviru održivog razvojnog scenarija omogućiće se realizacija sledećih ciljeva u oblasti stambene politike.

- Uspostavljanje sistema stabilnog finansiranja izgradnje objekata socijalnog stanovanja;
- Razvoj rentalnog sektora, uz stvaranje uslova za potpunu pravnu sigurnost u ovom sektoru u cilju povećanja dostupnosti i pristupačnosti adekvatnih stanova domaćinstvima koja na tržištu ne mogu da riješe svoje stambene potrebe;
- Povećanje stambenog fonda u državnom vlasništvu, odnosno vlasništvu jedinica lokalne samouprave –formiranje nacionalnog stambenog fonda,
- Jačanje institucionalnih kapaciteta – preispitivanje opravdanosti uspostavljanja institucije/agencije za izgradnju, upravljanje i održavanje stambenog fonda u javnom vlasništvu, i dr; i
- Unaprijeđenje sistema upravljanja i održavanja postojećeg stambenog fonda,
- Sprovođenje postupka legalizacije nelegalnih objekata

Dugoročna politika stanovanja je usko vezana za obezbjeđivanje stabilnih finansija za realizaciju stambene podrške kao dio stabilne fiskalne politike. Da bi se postigla finansijska stabilnost u oblasti stanovanja potrebno je da se finansijska sredstva koja država ubira po različitim osnovama alociraju i na kreiranje stambenog fonda.

Povećanje dostupnosti i pristupačnosti adekvatnih stanova u praksi se može ostvariti izgradnjom tzv. socijalnih stanova za zakup, renoviranjem postojećih stanova, legalizacijom nelegalnih naselja koja će rezultirati poboljšanjem kvaliteta života, zatim subvencionisanjem troškova stanovanja i drugim indirektnim mjerama. U okviru podrške razvoja rentalnog sektora potrebno je razvijati modele po ugledu na zemlje EU, ali i stimulisati privatnog rentalnog sektora.

Ciljevi razvoja:

- Kompletiranje zakonskog i institucionalnog okvira za regulisanje stambenog sektora, na način da odgovara novonastalim uslovima i potrebama tržišne ekonomije, u pravcu harmonizacije sa propisima EU;
- Stvaranje preduslova za unapređenje stambenog tržišta;
- Optimizacija investicija, konkurentnosti i zapošljavanja u stanogradnji;
- Unapređivanje sektora neprofitnog stanovanja;
- Organizovanje efikasnijeg sektora upravljanja i održavanja postojećeg stambenog fonda;
- Povećanje dostupnosti i sigurnosti u sektoru zakupa stanova;
- Definisane modaliteta privatno-javnog partnerstva u stambenom sektoru;
- Promovisanje ekološki održivih rješenja u stanogradnji;
- Obezbeđivanje sistema za adekvatno održavanje stambenih zgrada;
- Izgradnja svijesti kod građanstva o stambenoj kulturi;
- Obezbeđivanje humanih uslova stanovanja u skladu sa standardima EU;
- Rješavanje problematike iz domena socijalnog stanovanja; Poboljšanje uslova stanovanja posebnih socijalnih grupa;
- Regulisanje pitanja nelegalnih naselja;
- Obezbeđivanje energetski efikasnih stambenih zgrada i sertifikacija; Poboljšanje infrastrukture i potrošnje energije u stanovanju;
- Formulisanje strateškog okvira za transparentnu raspodjelu javnih resursa, kao i za mobilisanje drugih resursa i sl.

Indikatori za praćenje realizacije:

- Odnos broja stanova i broja domaćinstava;
- Površina m² stana po stanovniku;
- Broj novih stanova za socijalno stanovanje;
- Stepem opremljenosti stanova instalacijama;

- Stepen opremljenosti stanova pristupom za internet;
- Broj ažuriranih evidencija o stanovima i stambenim zgradama na nivou državnih i opštinskih institucija;
- Broj seminara državnih službenika u cilju unapređenja njihovih sposobnosti na poljima stambene politike i upravljanja prostorom;
- Broj registrovanih organa upravljanja u stambenim zgradama;
- Broj domaćinstava sa podstanarskim statusom.

7.4. Zemljišna politika

Politikom planiranja, uređenja i korišćenja prostora treba utvrditi cjelovit paket mjera kojim bi se obezbijedili preduslovi za kvalitetno planiranje i primjenu najbolje prakse u izradi planova, aktivnog učešća ključnih aktera i javnosti u donošenju strateških odluka (planova), obezbjediti afirmaciju principa pravednosti i održivosti rješenja i obezbjediti mehanizme dosledne realizacije ciljeva i opredjeljenja racionalnog korišćenja prostora, uz jačanje upravnog reda i discipline u oblasti izgradnje, uređenja i korišćenja prostora¹⁵.

U Nacrtu PPCG se ukazuje na neophodne hitne mjere za zaustavljanje negativnih tokova, sanaciji postojećeg stanja i uspostavljanju nove prakse u ovoj oblasti – reforma ukupnog sistema planiranja i uređenja prostora.

Opšti ciljevi

- Reforma sistema planiranja, uređenja i korišćenja prostora kako bi se obezbijedila efikasna i dosledna realizacija strateških opredjeljenja i razvojnih ciljeva;
- Redefinisanje politike u ovoj oblasti sa strateškim opredjeljenjima i ciljevima koji su u skladu sa potrebama održivog razvoja – racionalnog korišćenja prostora.

Posebni ciljevi

- Unaprijediti regulacioni okvir – izmijeniti aktuelni ili donijeti novi zakon, (set zakona);
- Unaprijediti praksu i sinhronizovati izradu prostorno planskih dokumenata,
- Ojačati upravu, osposobljavanjem kadrova i unapređenjem sredstava za efikasnu i odgovornu realizaciju planova, uspostavljanje GIS-a o prostoru Crne Gore;
- Politikom planiranja i uređenja prostora kroz mjere zemljišne politike stimulisati racionalno korišćenje i namjenu prostora i destimulisati izgradnju objekata koji su u funkciji obrta kapitala – "privatizacije dobiti a socijalizacije troškova" po principu da u uređenju prostora kao opšteg dobra prioritet ima javni interes;
- Obezbiđediti preduslove za pripremu (opremanje) zemljišta za izgradnju – urbanizaciju, propise za preparcelizaciju katastarskih u urbanističke parcele, sredstva za opremanje zemljišta / troškovi opremanja zemljišta padaju na teret onoga ko profitira od gradnje;
- Redefinisati propise za legalizaciju nelegalnih objekata sa preciziranjem "štete" koju su izazvali za konkretne situacije – na osnovu prihvatljivosti stanja i po principu pravičnosti;
- Utvrditi mjere zemljišne politike (fiskalne i stimulatívne mjere) u svrhu aktiviranja izgrađenih objekata ("drugi stan" i "vikend stan") u privredne svhe – smještajni turistički kapaciteti;
- Formirati fondove sa adekvatnim sredstvima za sanaciju stanja u prostoru i uređenje prema planovima.

Sve to nije moguće postići samo izradom, makar i najkvalitetnijih planova, već je potrebna sveobuhvatna, korjenita reforma ukupnog sistema planiranja, uređenja i korišćenja prostora koja podrazumijeva izmjenu regulative, reorganizaciju planerske prakse, reformu uprave sa kontrolom – inspekcijom i naročito, mjere zemljišne politike – poreski sistem. Stanje zahtijeva podizanje svijesti o značaju prostora i problema njegovog neracionalnog korišćenja za što je neophodna široka društvena akcija – društvena volja i jedinstvena politička odluka.

Mjere

- na osnovu ciljeva i strateških opredjeljenja koji budu definisani i verifikovani u Nacrtu PP CG utvrditi novu – reformsku politiku planiranja i uređenja prostora;
- ograničiti stambenu izgradnju van naselja na već formirana građevinska područja (bez novih stambenih zona);
- redefinisati - smanjiti kapacitete planiranih stambenih objekata u već formiranim građevinskim područjima;

¹⁵ U Analizi stanja se ukazuje na trošenje prostora suprotno principima održivog razvoja, preveliku izgrađenost stanova za tržište, obuhvatu prostora, broju i kapacitetima koji prevazilaze potrebe.

- utvrditi smjernice za sanaciju urbanih zona i građevinskih područja koja nisu, ili su ispod standarda, opremljena tehničkom infrastrukturom, sadržajima društvenog standarda i javnim površinama.

Stambenu izgradnju, koja je suprotna strateškim opredjeljenjima, po područjima i kapacitetima treba ograničiti revizijom aktualnih planova (važeći PUP-ovi i oni čija izrada je u toku, detaljnih planova, po principima istovremenosti i susretnosti planova / planiranja, precizirati i dodatno provjeriti opšta opredjeljenja).

Zemljišna politika - Polazna opredjeljenja

Regulacioni okvir - Unaprijediti regulativu iz oblasti planiranja, uređenja i korišćenja prostora u smislu kodifikacije sa EU propisima i standardima i međusobnog kodifikovanja. Poboljšati organizacionu strukturu i praksu organa i institucija koji vode javnu evidenciju o relevantnim elementima prostora, u prvom redu katastar zemljišta, sa uspostavljanjem GIS-a o ukupnom prostoru.

Izrada planova - Kroz izradu planske dokumentacije potrebno je formirati cjelovitu saznavnu osnovu koja bi, uz implementaciju u GIS, mogla poslužiti kao baza za praćenje stanja, i procesa u prostoru, što bi otvorilo mogućnost doslednog poštovanja principa „permanentnog planiranja“.Ukoliko bi se cjelovito i ažurno pratili procesi, bila bi otvorena mogućnost da se odmah reaguje na projene koje iziskuju intervencije na planu. Pored potrebe primjene najbolje prakse i visokih standarda u izradi planova, ovi, kao i budući planovi, bi trebali da ponude rješenja za sanaciju stanja koje se ocjenjuje kao nezadovoljavajuće i naročito kritički ocijene aktuelne planove kojima je „u crtana“ /planirana neprihvatljivo preobimna gradnja.

Opredjeljenja o načinu organizacije i korišćenja prostora Crne Gore formalizovana u prostornim planovima, zahtijevaju spoznaju srazmjernu složenosti i specifičnosti prostora i upućuju na oprez pri primjeni opštih pravila i uporednih iskustava.

U sistemu je neophodno uspostaviti kontrolne mehanizme, u prvom redu za poštovanje opštih osnovnih ciljeva, opredjeljenja i strategija, kod izrade planova nižeg reda i donošenja odluka o korišćenju prostora i gradnji objekata – savjet za praćenje realizacije planova, strategija i sl.; a zatim organizaciono ojačati i obezbijediti doslednu kontrolu intervencija u prostoru – inspekcija.

Poreska politika - Mjerama poreske – fiskalne politike treba riješiti pitanje investiranja u uređenje i opremanje zemljišta planiranog za urbanizaciju/ gradnju i naročito sanaciju zona koje su već izgrađene ali podstandardno opremljene i neuređene.

Poreskom politikom treba destimulisati pretvaranje poljoprivrednog zemljišta i atraktivnih turističkih zona i lokacija u građevinsko zemljište odnosno naselja stanova za tržiše.

Stimulisati gradnju objekata za privredne /„produktivne“ namjene – na pr. Turizam. Stimulisati aktiviranje i korišćenje postojećih izgrađenih objekata koji se nedovoljno koriste ili se uopšte ne koriste.

Porezom stimulisati pretvaranje izgrađenih vikend stanova u stanove za izdavanje – turizam.

Proces legalizacije nelegalnih objekata treba preispitati i kritički ocijeniti s aspekta „štete“ koji su ovi objekti učinili u prostoru, a uz uvažavanje principa pravednosti što znači pravljenja razlike između gradnje koja ima socijalni karakter - potreba obezbjeđenja stana u odnosu na one koji služe tržišnoj špekulaciji a često i uzurpiraju čak i javni prostor i državno vlasništvo.

Napomena: U toku izrade Nacrta PPCG od strane opština su iskazane inicijative za:

- decentralizaciju planiranja krou Izmjene zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata i donošenje brzih i efikasnijih planskih rješenja u cilju realizacije razvojnih projekata;
- identifikaciju nelegalnih naselja u svim opštinama,
- smanjenje razuđenosti planiranih stambenih zona,
- definisanje centra naselja u ruralnim područjima,

8) MREŽA I OBJEKTI INFRASTRUKTURE

8.1. Saobraćajna infrastruktura

Pored drumskog saobraćaja kao osnovnog vida, željeznički, pomorski i vazdušni saobraćaj sastavni su djelovi saobraćajne infrastrukture u Crnoj Gori. Saobraćajna infrastruktura ukupno gledano ima srednju razvijenost sistema, u pogledu gustine, kvaliteta i nivoa usluge, što je posljedica dosadašnjih strategija razvoja, kao i karakteristika morfologije terena Crne Gore.

Plan razvoja saobraćajne infrastrukture usaglašen je sa Strategijom razvoja saobraćaja Crne Gore, pri čemu se vodilo računa o opštim razvojnim ciljevima, u okvirima koji su definisani strateškim sektorskim dokumentima EU. Integralni sistem saobraćajne infrastrukture treba da obezbjedi realizaciju opštih ciljeva razvoja: ravnomjeran regionalni razvoj povezivanje lokalnih zajednica, i povezivanje sa okruženjem.

Da bi se postigli opšti ciljevi razvoja, potrebno je sprovesti sljedeće:

- Realizovati mrežu glavnih saobraćajnih infrastrukturnih vodova,
- Povećati gustinu mreže u sjevernom dijelu Crne Gore,
- Razviti javni gradski, prigradski i međugradski saobraćaj,
- Povećati nivo usluga u svim vidovima saobraćajne infrastrukture,
- Povećati udio željezničkog i pomorskog saobraćaja u cjelokupnom sistemu,
- Povećati udio vazdušnog prevoza u transportu.

Navedene akcije su u skladu sa postavkama transportne politike EU i razvojem strategije održivog razvoja transportnog sistema u Crnoj Gori. Transportna politika u Crnoj Gori treba da bude bazirana na platformi i principima realizacije mobilnosti stanovnika, uz ograničeno korišćenje putničkih automobila.

Drumski saobraćaj

S obzirom na fleksibilnost i mogućnost da brže od ostalih vidova dovede do ostvarivanja predloženog nacrt razvoja, drumski saobraćaj će i dalje imati veći značaj u odnosu na ostale vidove transporta. Osnovu razvoja drumskog saobraćaja treba da čini dogradnja i rekonstrukcija mreže svih nivoa putne mreže.

Prioriteti razvoja bazirani su na prioritetima iz važećeg Prostornog plana Crne Gore:

- Razvoj putne mreže kako bi se postigla bolja integracija prostora od značaja za dalji razvoj Crne Gore i povezivanje drumskim saobraćajem sa koridorima u okruženju i evropskim koridorima.
- Poboljšanje bezbjednosti i sigurnosti saobraćaja na postojećoj putnoj mreži, što podrazumijeva adekvatno održavanje, zaštitu i sanaciju postojećih puteva, kao i modernizaciju pojedinih dionica puta (eliminisanje crnih tačaka, poboljšanje elemenata puta itd.) i omogućavanje bezbjedne upotreba puteva tokom čitave godine.
- Izrada nedostajućih tehničkih propisa (pravilnika, standarda,...).

Predlog mreže saobraćajnica primarne mreže formiran je na osnovu razmatranja prethodnih planskih rješenja, studija i tehničke dokumentacije koja je urađena u prethodnom periodu i realnih potreba za razvojem u planskom periodu. Koridori primarne mreže se i dalje ispituju kroz razradu na svim nivoima tehničke dokumentacije.

Primarnu mrežu saobraćajnica čini jedan transferzalni pravac (autoput Bar-Boljare) od kojeg se odvajaju tri longitudinalna pravca (Jadransko - Jonski autoput, autoput Andrijevića, Murino, Čakor, granica sa Kosovom i saobraćajnica za brzi motorni saobraćaj). Longitudinalni pravac koji nedostaje na sjeveru države, predlaže se Nacrtom PPCG. **Potrebno je povezati Bijelo Polje i Pljevlja saobraćajnicom za brzi motorni saobraćaj, koja bi se vezala na autoput Bar Boljare.** U tom smislu potrebno je ispitati tehničke mogućnosti za trasiranje ove saobraćajnice.

Jadransko jonski autoput djelimično zadržava koridor iz prethodnog PPCG, povezuje Crnu Goru sa Bosnom i Hercegovinom, dalje sa Hrvatskom, Slovenijom i Italijom, kao i Albanijom i Grčkom. Kroz Crnu Goru se koridor planira od granice sa Bosnom i Hercegovinom u reonu Nudo – Grahovo – Čevo – Podgorica, (obilaznica), do granice sa Albanijom, u dužini oko 1550 km. Prolazi kroz rijetko naseljen i bezvodan kraj i ima ulogu tranzitnog međunarodnog saobraćaja. Ima konekcije sa panevropskim koridorima (koridori V, Vb, Vc, VIII). U toku je izrada Idejnog rješenja koridora JJ autoputa od Čeva do veze sa autoputem Bar Boljare.

Autoput Bar – Boljare - rađena je analiza više varijantnih rješenja, kroz studije i dokumentaciju na različitim nivoima razrade. Uz višekriterijumsku analizu varijanti, Nacrtom PPCG se **predlaže varijanta koridora i**

trase autoputa koja obilazi Skadarsko jezero, a u zoni Berana obilazi gradsko jezgro Berana. (grafički dio PPCG, prilog Saobraćajna infrastruktura)

S obzirom na značaj luke Bar, **predlaže se da dionica od izlaza iz tunela Sozina do Bara ima profil autoputa**, a ne saobraćajnice za brzi motorni saobraćaj, kako je to do sada figurisalo u planskoj i tehničkoj dokumentaciji. Analiza koja se odnosi na trasu autoputa u području od Crmnice do Starog Bara može se sprovести na nivou planske dokumentacije koja obuhvata grad Bar (npr. PUP).

Konekcija autoputa Bar Boljare sa autoputem kroz Srbiju je usaglašena, definisano je mjesto spoja saobraćajnica kroz dvije države. Konekcija je ostvarena u Boljarima-lokalitet Borov do.

Brza saobraćajnica - analizirano je više varijanti za definisanje koridora brze saobraćajnice, kako kroz studije, tako i kroz tehničku dokumentaciju. Pri definisanju koridora brze saobraćajnice u Crnoj Gori su prisutne višedecenijske dileme. Ključna dilema se odnosi na prelazak brze saobraćajnice preko Bokokotorskog zaliva. Tehničko rješenje se može definisati nakod predloga HIA studije, na način da se ničim ne ugrozi Unesco status predmetnog područja.

Potreba izgradnje brze saobraćajnice - Saobraćajnica za brzi motorni saobraćaj u Primorskom regionu je planirana u dosadašnjoj planskoj dokumentaciji, kao saobraćajnica od strateškog značaja i ima ulogu kvalitetnog i bezbjednog saobraćajnog rješenja u Primorskom regionu i konekcije Primorskog regiona sa državama u okruženju.

Predlog planiranja i izgradnje „brze saobraćajnice“ ima uporište u brojnoj do sada pripremanoj dokumentaciji i to: Strategiji razvoja saobraćaja Crne Gore 2019 -2035, Baznoj studiji saobraćaja koja je prethodila pripremi novog Prostornog plana Crne Gore do 2040. godine, Studiji opravdanosti Jadransko-jonskog koridora kroz Albaniju i Crnu Goru koja je tretirala trasu Brze saobraćajnice duž crnogorskog primorja, ali i u obimnoj prethodno pripremanoj tehničkoj dokumentaciji za tretiranu oblast. Kad je u pitanju ključno pitanje konflikta saobraćajnog rješenja i zaštite kulturnog naslijeđa, sve analize su pokazala da je „rješenje prelaska mostom“ saobraćajnice na ulazu u Bokokotorski zaliv optimalnije rešenje u poređenju sa tunelskim rešenjem na istoj lokaciji, koje bi imalo manji negativni vizuelni efekat na zaštićeni prostor.

Sa druge strane, Izveštaj UNESCO iz 2018. godine po pitanju uticaja koridora brze saobraćajnice na područje Bokokotorskog zaliva je istakao da konačno treba odustati od mostovskog rješenja.

Sa jedne strane postoje zahtjevi stroge zaštite prostora, a sa druge se u tehničkom pogledu dovodi u pitanje položaj koridora brze saobraćajnice, koja predstavlja projekat koji je dio indikativnog proširenja Trans-evropske transportne mreže (TEN-T) na prostoru Zapadnog Balkana (Mediterranskog koridora) i kao takav je prepoznat kao dio tzv. „Plavog autoputa“. Promjene položaja ovog projekta u odnosu na položaj koji je utvrđen na nivou TEN-T izazvalo bi dodatne probleme u komunikaciji sa Evropskom komisijom i onemogućilo dodjelu bespovratnih sredstava za realizaciju projekta obilaznice oko Budve na trasi brze saobraćajnice.

U cilju konačnog opredjeljenja i iskazivanja stavova nadležnih institucija Crne Gore, da bi se u Nacrtu PPCG usvojio predlog optimalnog i tehnički mogućeg rješenja, potrebno je **da nadležna ministarstva intezivirju komunikaciju sa UNESCO i razmotre dodatnu pripremu Procjene uticaja na baštinu (Heritage Impact Assessment – HIA) prelaska preko Boko-kotorskog zaliva, na što je ukazala Uprava za zaštitu kulturnih dobara. U procesu Javne rasprave na Nacrt PPCG će se prihvatiti stavovi Vlade i njenih institucija, kao i konačan stav Uprave za zaštitu kulturnih dobara i UNESCO predstavnika.**

Sa aspekta zaštite prostora, koji je morfološki ograničen i sa aspekta ukupne zaštite prostora zahtjevan, posebno u zoni Bokokotorskog zaliva, pri izradi Koncepta i Nacrta plana su razmatrane druge varijante, koje bi prouzrokovale manje konflikata u prostoru, posebno sa aspekta zaštićenih univerzalnih vrijednosti područja Kotora.

Prethodne analize koridora brze saobraćajnice

Zbog izraženih konflikata u prostoru pri definisanju koridora brze saobraćajnice u Nacrtu plana se ukazuje na prethodne analize.

1. Pri izradi Prostornog plana posebne namjene (PPPN) za obalno područje Crne Gore, razmatrana je pozicija spornog dijela koridora kroz Bokokotorski zaliv. Za potrebe izrade tog plana urađena je studija zaštite kulturnih dobara (2017.g.), u kojoj je istaknuto da je potrebno još jednom preispitati druge mogućnosti definisanja koridora brze saobraćajnice u zoni Bokokotorskog zaliva, kako se ne bi ugrozio status UNESCO zaštite. Sproveden je i proces Procjene uticaja na baštinu za Prirodno i kulturnoistorijsko područje Kotora. U HIA studiji je predloženo:

Potrebno je provjeriti alternativne načine rješavanja saobraćajne veze preko Boke Kotorske i to sljedećim elementima:

- za prostor Veriga izraditi Procjenu uticaja na baštinu različitih pristupa projektovanju i izvođenju drumske veze preko tjesnaca Verige.
  - potrebno je preispitati i nove lokacije i tehničke uslove za saobraćajni prelaz preko Boke (kako mostovski, tako i tunelski).
2. **U Studiji zaštite kulturnih dobara na području opštine Kotor** (izrađena za potrebe izrade PUP Kotor) se navodi da je pitanje prelaza Brze saobraćajnice preko tjesnaca Verige bila tema više stručnih debata. Komitet za svjetsko nasljeđe UNESCO-a je naložio ispitivanje vizuelnog uticaja usvojenog rješenja mosta na izuzetnu univerzalnu vrijednost Područja Kotora što je i urađeno u Studiji o vizuelnom uticaju predloženog mosta Verige na izuzetnu univerzalnu vrijednost Područja Kotora. U zaključnim razmatranjima Studija ocjenjuje negativne efekte koje bi most proizveo narušavajući integritet i vizuelni identitet kulturnog pejzaža Boke Kotorske kao cjeline.
  3. **Problemom prelaza Verige bavila se i Misija ICOMOS-a**, koja je ocijenila da je prelaz preko Veriga potreban jer će Brza saobraćajnica rasteretiti lokalni saobraćaj. Misija preporučuje da se, uporedo sa radom na projektu tunela, za prelaz preko Veriga istraže i druge alternative koje nemaju negativan uticaj na vizuelne karakteristike i integritet zaštićenog područja, a koje bi rasteretile vezu između zaliva i poboljšale opštu saobraćajnu mrežu Boke Kotorske, u skladu sa odlukama Komiteta za svjetsku baštinu: poboljšavanje službe trajekta, razvoj javnog saobraćaja, nedrumskog i alternativnog; poboljšanje zaobilaznih puteva u Kotorskom zalivu, prema preporukama u izvještaju misije. Svi predloženi projekti treba da imaju studije uticaja na baštinu i okolinu koje će procijeniti Centar za svjetsku baštinu i ICOMOS prije donošenja odluke o sprovođenju.
  4. Iz navedenih razloga, U PPPN za obalno područje je planirano varijantno rješenje preko Luštica, prelazom na dio opštine Herceg Novi na područje Zelenika – Kumbor. Predloženo je i da se toku izrade PPCG do 2040. razmotri sprovođenje/sprovede postupak pojedinačne Procjene uticaja na baštinu u skladu sa Zakonom o zaštiti prirodnog i kulturno istorijskog područja (HIA studija) za obje varijante prelaza koridora brze saobraćajnice u Boki Kotorskoj.
  5. **U okviru projekta „Investicioni okvir za Zapadni Balkan – Instrument za infrastrukturne projekte (Tehnička pomoć 5 (IPF 5), urađena se Studija izvodljivosti (Ruta 1 i Ruta 2) kroz Crnu Goru i Albaniju.** U studiji je istaknuto je da se ovaj koridor smatra dijelom mreže glavnih puteva Zapadnog Balkana i dio je indikativnog proširenja TEN -T mreže. U fokusu ove studije je i Procjena uticaja na životnu sredinu i društvo, za cio koridor od granice Hrvatske i Crne Gore, do granice Crne Gore i Albanije. Uz obrazloženja razmatranih varijanti koridora preko Luštica i koridora preko Veriga, studijom se preporučuje prelazak Bokokotorskog zaliva u zoni Veriga (Sv. Nedjelja – Opatovo).

Iako su se u radu na Nacrtu plana sagledale sve prethodne studije i analize, sa ciljem da se izbjegne prelazak preko bokokotorskog zaliva, nije se moglo definisati alternativno rješenje koje bi bilo prihvatljivo sa aspekta institucija, opština, a posebno UNESCO-a. Zbog toga se u Nacrtu plana predlaže prioritarno izgradnja obilaznica oko primorskih gradova (po prioritetima i pripremljenoj projektnoj dokumentaciji), izgradnja Jadransko jonskog autoputa u kontinentalnom dijelu Crne Gore i završetak započetog autoputa Bar – Boljare. Koridor brze saobraćajnice se zadržava sa prelaskom u zoni Sveta Nedjelja – Opatovo, a tehničko rješenje u fazi projektovanja se mora dati u skladu sa preporukama HIA studije i stavovima UNESCO. Nacrtom ovog plana se nalaže da se budućim rješenjem ne smije ugroziti UNESCO status područja Kotora.

Napominje se da je u izradi Prostorno-urbanističkih planova Herceg Novi, Tivat i Kotor, razmatran koridor brze saobraćajnice u području Boke i predloženo je da se odustane od razmatranja varijante kojom bi koridor prolazio kroz područje Luštica.

Za prolazak koridora brze saobraćajnice u opštini Budva, u zoni kroz Paštroviće, u Nacrtu se predlaže „sjeverna paštrovska varijanta“ koja zaobilazi naselja, udaljenija je od postojeće magistrale i omogućava povezivanje brze saobraćajnice sa autoputem Bar Boljare u zoni Građana. U toku je izrada Idejnih rješenja koridora koja će dodatno ispitati zonu između Čeva, Skadarskog jezera i Djurmara.

Obilaznice svih primorskih gradova (osim Kotora) su dio saobraćajnice za brzi motorni saobraćaj. Posle Bara, brza saobraćajnica nastavlja do Ulcinja i dalje do granice sa Albanijom. Na suprotnoj strani, veza sa Hrvatskom je usaglašena sa planovima te države.

U toku je izrada Idejnih rješenja varijanti saobraćajnica primarne mreže u zoni između Cetinja, Budve, Podgorice i Bara, sa ciljem preciznijeg definisanja koridora predloženih u Nacrtu PPCG.

Osnovnu mrežu primarnih saobraćajnica upotpunjuje mreža magistralnih i regionalnih puteva. Kompletna mreža ima za cilj da poveže glavne nosioce razvoja u državi, poveže područje sa okruženjem i evropskim zemljama.

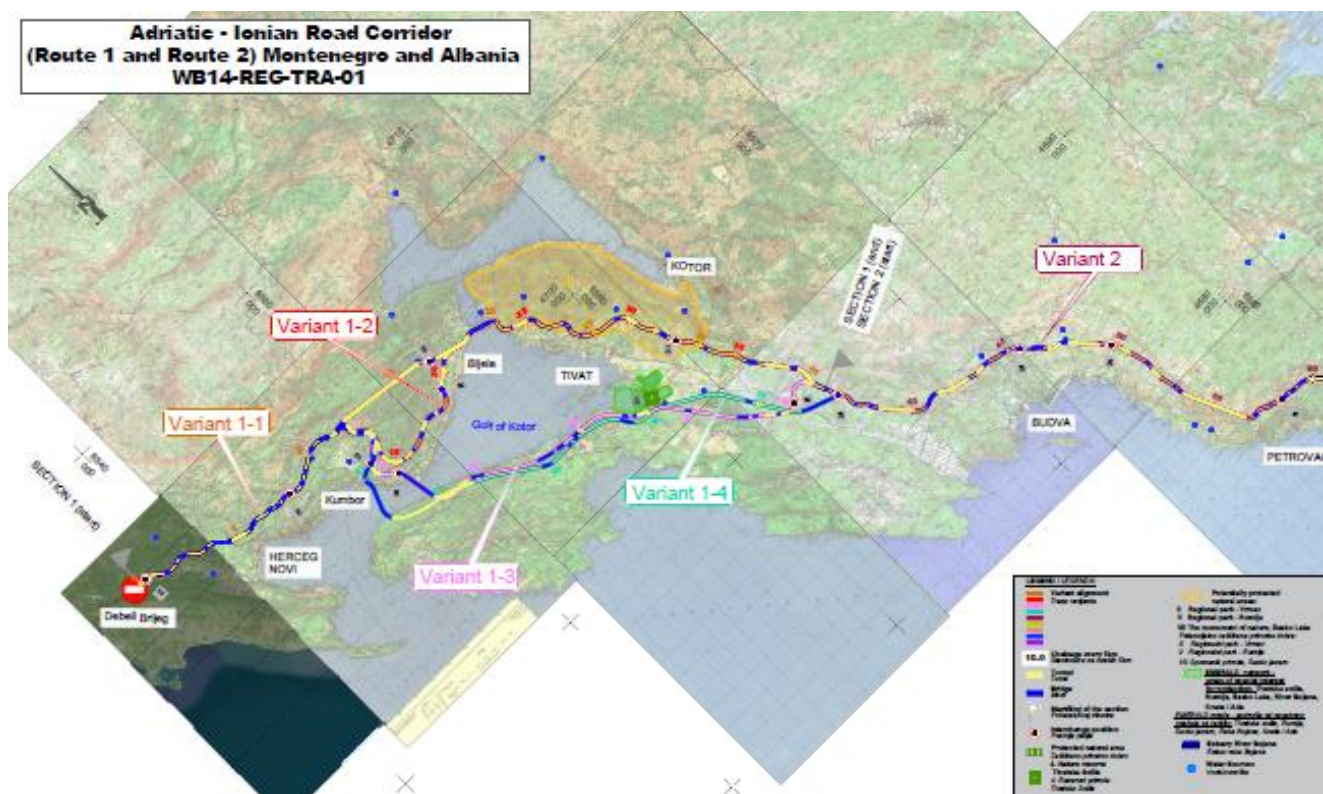
Mrežu magistralnih i regionalnih puteva potrebno je i dalje unapređivati, kako u smislu poboljšanja postojećih, tako i u smislu izgradnje novih pravaca. Naročitu pažnju posvetiti vezama sa državama u okruženju odnosno graničnim prelazima. Predlaže se uvođenje nove kategorije puta – turistički put. Ovo su putevi koji su napravljeni ili će tek biti napravljeni, a koriste se u svrhu pristupa turističkim sadržajima. Analizirani su i tabelarno prikazani i putevi koji imaju potencijal da budu prekategorišani u državne puteve, a posle rekonstrukcije.

Smjernice:

- Kod magistrale za brzi motorni saobraćaj osnovni zahtjev je da, slično autoputevima, prilaz bude kontrolisan. Broj raskrsnica treba da bude što manji, sa ciljem da se omogući bezbjedno odvijanje saobraćaja, kao i da raskrsnice budu denivelisane.
- Razvojem lokalnih puteva treba obezbijediti dobru pristupačnost svim ruralnim naseljima, turističkim, poljoprivrednim i drugim kompleksima, nacionalnim parkovima, odnosno podršku planiranom razvoju, što će se definisati planovima nižeg reda. Kod lokalnih puteva poseban naglasak treba staviti na puteve koji prolaze kroz teritoriju dvije ili više opština, a samim tim imaju veći značaj, i potrebno je da se, na nivou opština kroz koje prolaze, usaglase tehnički elementi.
- Uspostavljanje pješačkih i biciklističkih staza u naseljima (posebno u urbanim centrima), kako bi se omogućio bezbjedan pješački i biciklistički saobraćaj u naseljima.
- Unapređenje puteva, kao što su „panoramski putevi“, koje treba tretirati kao sredstvo za razvoj turizma. Primjer može da bude postojeći put od Njeguša do Kotora.
- Izgradnja zaobilaznica naselja (posebno urbanih centara), kako bi se negativni uticaji na životnu sredinu, izazvani zagađenjima od tranzitnog saobraćaja, sveli na minimum. Kod naselja duž glavnih koridora za drumski saobraćaj: autoput Bar – Podgorica – Boljare, Jadransko-jonski autoput i saobraćajnice za brzi saobraćaj duž primorja, zaobilaznice će biti dio pomenutih puteva.
- Povezivanje putne mreže sa mrežom panevropskih multimodalnih koridora.
- Unapređenje multimodalne transportne mreže kako bi se ublažili negativni uticaji na životnu sredinu i povećala efikasnost transporta robe.

Prioriteti izgradnje glavnih puteva u Crnoj Gori

Na osnovu Strategije razvoja saobraćajna u Crnoj Gori, kao prioritet se izdvaja nastavak izgradnje autoputa Bar-Boljare i to dionica Mateševo-Andrijevića, a zatim i ostale dionice. Za transverzalno povezivanje države sa okruženjem prioritet je izgradnja JadranskoJonskog autoputa. Za bolje unutrašnje povezivanje, potrebno je izgraditi obilaznice primorskih gradova koje su na trasi brze saobraćajnice.

Slika 8.1.-.1 – Razmatrane varijante brze saobraćajnice, izvor: Studija izvodljivosti za Jadransko-jonski autoput (Ruta 1 i Ruta 2) kroz Crnu Goru i Albaniju, IPF -5

Tabela 8.1.-1. Autoputevi i brze saobraćajnice u Crnoj Gori

Autoput Bar-Boljare	Autoput Bar-Boljare od kojeg se odvajaju dva longitudinalna pravca Jadransko – Jonski autoput i saobraćajnica za brzi motorni saobraćaj). Autoput Bar – Boljare se predlaže varijanta koja obilazi Skadarsko jezero, kao i gradsko jezgro Berana.
Autoput Andrijevića - granica sa Kosovom	Autoput koji se u Andrijevići odvajaju od autoputa Bar Boljare, preko Murina i Čakora dolazi do granice sa Kosovom
Longitudinalni pravac na sjeveru - brza saobraćajnica	Longitudinalni pravac koji povezuje Bijelo Polje i Pljevlja saobraćajnicom za brzi motorni saobraćaj, koja bi se vezala na autoput Bar Boljare (ispitivanje tehničkih mogućnosti)
Jadransko jonski autoput	kroz Crnu Goru od granice sa Bosnom i Hercegovinom u reonu Nudo - Grahovo – Čevo – Podgorica, (obilaznica), do granice sa Albanijom.
Saobraćajnica za brzi motorni saobraćaj	u Primorskom regionu, Herceg Novi, prelaz Bike Kotorške, Kotor, Budva, Bar, Ulcinj

8.1.-2. Magistralni i regionalni putevi u Crnoj Gori

Magistralni putevi su*:	
M-1	Debeli Brijeg (granica sa Hrvatskom) - Meljine (raskrsnica sa M-12) - Lipci (raskrsnica sa M-8) - Kotor (raskrsnica sa R-1) - Krtolska raskrsnica (raskrsnica sa M-11) - Budva (raskrsnica sa M-10) - Petrovac (raskrsnica sa M-2) - Sutomore (raskrsnica sa M-1.1) - Bar - Ulcinj (raskrsnica sa R-22) - Vladimir (raskrsnica sa R-15) - Sukobin (granica sa Albanijom);
M-1.1	Sutomore (raskrsnica sa M-1) - Tunel Sozina - Virpazar (raskrsnica sa M-2);
M-2	Petrovac (raskrsnica sa M-1) - Sotonići - Virpazar (raskrsnica sa M-1.1) - Virpazar (raskrsnica sa R-15) - Golubovci (obilaznica) - Podgorica (raskrsnica sa M-3) - Podgorica (raskrsnica sa M-4) - Bioče (raskrsnica sa R-13) - Mioska (raskrsnica sa R-21) - Kolašin (raskrsnica sa R-13) - Mojkovac (raskrsnica sa R-10) - Slijepač Most (raskrsnica sa R-11) - Ribarevina (raskrsnica sa M-5) - Bijelo Polje (obilaznica) - Barski Most (granica sa Srbijom);* zona Bijelo Polje- Dobrakovo, rekonstrukcija klizišta, dozvoljene korekcije trase za postizanje elemenata koji odgovaraju rangu
M-3	Šćepan Polje (granica sa Bosnom i Hercegovinom) - Plužine (raskrsnica sa R-16) - Jasenovo Polje (raskrsnica sa M-6) - Vir (raskrsnica sa R-7) - Nikšić (raskrsnica sa M-7) - Cerovo (raskrsnica sa R-23) - Danilovgrad (raskrsnica sa R-14) - Podgorica (raskrsnica sa M-10) - Podgorica (raskrsnica sa M-2); * planirana rekonstrukcija mosta na Tari, planirana rekonstrukcija pri čemu su dozvoljene korekcije trase za postizanje elemenata koji odgovaraju rangu
M-4	Podgorica (raskrsnica sa M-2) - Tuzi - Božaj (granica sa Albanijom);
M-5	Ribarevina (raskrsnica sa M-2) - Berane (raskrsnica sa R-2) - Budimlja (raskrsnica sa R-12) - Kalače (raskrsnica sa R-12) - Rožaje (raskrsnica sa R-5) - Most Zeleni (raskrsnica sa R-6) - Dračenovac (granica sa Srbijom);
M-6	Ranče (granica sa Srbijom) - Trlica (raskrsnica sa R-11) - Pljevlja (raskrsnica sa R-18) - Đurđevića Tara (raskrsnica sa R-10) - Žabljak (obilaznica) - Virak (raskrsnica sa R-20) - Pošćenski kraj (raskrsnica sa R-16) -Tunel Ivica - Šavnik (raskrsnica sa R-20) - Kruševice - Jasenovo Polje (raskrsnica sa M-3);
M-7	Nikšić (raskrsnica sa M-3)- Vilusi (raskrsnica sa M-8) - Vilusi (raskrsnica sa M-9) - Ilijino Brdo (granica sa Bosnom i Hercegovinom);
M-8	Lipci (raskrsnica sa M-1) - Grahovo - Vilusi (raskrsnica sa M-7);
M-9	Vilusi (raskrsnica sa M-7) - Petrovići - Deleuša (granica Bosnom i Hercegovinom);
M-10	Podgorica (raskrsnica sa M-3)-Cetinje (raskrsnica sa R-1)-Budva(raskrsnica sa M-1);
M-11	Lepetani (Trajekt) - Tivat - Krtolska raskrsnica (raskrsnica sa M1);
M-12	Meljine (raskrsnica sa M-1) - Petijevići - Sitnica (granica sa Bosnom i Hercegovinom).
*komentari	
Planirani su sledeći magistralni putevi:	
	Izmještanje obilaznice Bijelog Polja
	Veza M3 i M6, Brezna – Pošćenje
	Cetinje – Nikšić, u izgradnji
M-8.1	Veza M8 sa budućom brzom saobraćajnicom
	Mijakovići - Vrulja – Slijepač most

Regionalni putevi 8.1.-3.

Regionalni putevi	
R-1	Cetinje (raskrsnica sa M-10) - Čekanje (raskrsnica sa R-17) - Krstac - Trojice - Kotor (raskrsnica sa M-1);
R-2	Berane (raskrsnica sa M-5) - Buča (raskrsnica sa R-24) - Andrijevića (raskrsnica sa R-19) - Murino (raskrsnica sa R-9) - Plav - Gusinje - Grnčar (granica sa Kosovom);
R-3	Pljevlja (raskrsnica sa R-18) - Dajevića Han (raskrsnica sa R-4) - Metaljka (granica sa Bosnom i Hercegovinom);
R-4	Dajevića Han (raskrsnica sa R-3) - Čemerno (granica sa Srbijom);

R-5	Rožaje (raskrsnica sa M-5) - Kula - Stubica (granica sa Kosovom);
R-6	Most Zeleni (raskrsnica sa M-5) - Vuča (granica sa Srbijom);
R-7	Vir (raskrsnica sa M-3) - Krstac (granica sa Bosnom i Hercegovinom);
R-8	Resna (Raskrsnica sa R-17) - Grahovo - Nudo (granica sa Bosnom i Hercegovinom);
R-9	Murino (raskrsnica sa R-2) - Bjeluha (granica sa Kosovom);
R-10	Đurđevića Tara (raskrsnica sa M-6) - Mojkovac (raskrsnica sa M-2);
R-11	Slijepač Most (raskrsnica sa M-2)-Tomaševo-Pavino Polje-Trlica (raskrsnica sa M-6);
R-12	Budimlja (raskrsnica sa M-2) - Stjenice - Kalače (raskrsnica sa M-2);
R-12.1	Podvade (raskrsnica sa R-12) – Petnjica;
R-13	Bioče (raskrsnica sa M-2) - Mateševo (raskrsnica sa R- 19) - Kolašin (raskrsnica sa M-2);
R-14	Danilovgrad (raskrsnica sa M-3) - Čevo (raskrsnica sa R-17);
R-15	Vladimir (raskrsnica sa M-1) - Ostros – Virpazar 3 (raskrsnica sa R-28) - Virpazar 2 (raskrsnica sa M-2) - Rijeka Crnojevića – Donji Ulići (Raskrsnica sa M-10);
R-16	Plužine (raskrsnica sa M-3) - Trsa - Pošćenski kraj (raskrsnica sa M-6);
R-17	Čevo (raskrsnica sa R- 14) - Riđani (raskrsnica sa M-7)
R-18	Pļjevlja (raskrsnica sa M-6) - Gradac - Šula;
R-19	Mateševo (raskrsnica sa R-13) - Andrijevića (raskrsnica sa R-2);
R-20	Virak (raskrsnica sa M-6) - Tušina (raskrsnica sa R-21) - Šavnik (raskrsnica sa M-6) ;
R-21	Mioska (raskrsnica sa M-2) - Semolj - Boan -Tušina (raskrsnica sa R-20);
R-22	Ulcinj (raskrsnica sa M-1) - Ada;
R-24	Buča (Raskrsnica sa R-2) – Lubnice;
R-25	Cetinje–Ivanova korita– Međuvršje (raskrsnica sa R-25.1)–Krstac (raskrsnica sa R-1);
R-26	Vrela (raskrsnica sa M-6) – Njegovuđa;
R-27	Cijevna Zatrijebačka (granica sa Albanijom)–Dinoša –Podgorica 4(raskrsnica sa M-3);
R-28	Bar (Biskupada, raskrsnica sa M-1) – Virpazar (raskrsnica sa R-15);
R-29	Bar (Tunel Čafe, raskrsnica sa M-1) – Kamenički most – Krute (raskrsnica sa M-1).
Planirani su sledeći regionalni putevi:	
	Boka Kotorska-bajpas ka Cetinju
	Plav – Dečani, dio puta Plav – Bogičevića – granica sa Kosovom.
	Obilaznica Tuzi -Božaj
	Maočići-Velimirje -Crni kuk-Crkvice-Toljevina (granica sa BiH)
	Plužine-Lipnik (granica BiH)
	Berane-Kolašin
	Danilovgrad-Gostilje-Semolj
	HE Komarinica-Šavnik
	Golubovci-Tuzi
	Petljica-Bioča
	Petljica-Savin Bor-granica sa Srbijom
	Nikšić-Župa-veza na reg put Danilovgrad-Gostlje-Semolj-Njegovuđa
	Nikšić-Lukovo-Krnovo
	Kosanica-Bobovo - Meštrevac
	Petlja Veruša-granica sa Albanijom, odnosno Veruša-Vrmoša-Grnčar-Gusinje
	Plav-BajramCuri (Albanija)
	Plav-Zabelj-Šćapica-Cerem (granica sa Albanijom)
	Rožaje-Tunel Rusolija-Peja (tunel 7.2km)
	Gusinje-Vusanje-Cerem (Albanija)
	Vusanje-Zastan-Valbona (Albanija)
	Brzava-Prijelozi-Torine
	Put 9.5km od autoputa do Bijelog Polja i nova petlja Bijelo Polje
	Medjuriječje-Liješnje-velje Duboko-Kapetanovo Jezero-Opština Nikšić
	Šavnik-Žabljak-Mojkovac (preko Štitarice)
	Debeli brijeg (priključak na brzu saobraćajnicu)-Igalo-Njivice-Rt Kobilica (granica sa Hrvatskom)
	Nastavak R 22, Ada - most preko Bojane - granica sa Albanijom

8.1.-4. Turistički putevi

Turistički putevi	
	Mojkovac - Vragodo - Lubnice
	Međuvršje (raskrsnica sa R-25) – Lovćen;
	Krstac-Trojice - Kotor
	Virpazar-Rijeka Crnojevića-Ulicí
	Nikšić - Vučje
	Plužine -Trsa-Pošćenski kraj
	Cmiljača – Žarski - Buda BP
	Luštički prsten - Velika glavica - Gomila - Debeli rt - Kosmač - Velika glavica

8.1.-4. Javni putevi za koje je potrebno plansko i projektno istraživanje.

Javni putevi za koje je potrebno plansko i projektno istraživanje. Zavisno od ispunjenosti kriterijuma za kategorizaciju, nakon izgradnje ih i kategorisati	
	Cerovo (Bogetići) - Glava Zete - Danilovgrad - Spuž – Vranjske njive – Veza sa auto putem, gubi rang regionanog puta
	Risan Ledenice
	Velimlje-Petrovići
	Plužine-Lipnik (granica BiH)
	Danilovgrad-Gostilje-Semolj – Njegovuđa - Vrela
	HE Komarinica-Šavnik
	Petnjica-Savin Bor-granica sa Srbijom
	Nikšić-Župa-veza na put Danilovgrad-Gostilje-Semolj-Njegovuđa
	Kosanica-Bobovo - Meštrevac
	Plav-BajramCuri (Albanija)
	Plav-Zabelj-Šćapica-Cerem (granica sa Albanijom)
	Vusanje-Zastan-Valbona (Albanija)
	Brzava-Prijelozi-Torine
	Medjuriječje-Liješnje-Velje Duboko-Kapetanovo Jezero-Opština Nikšić
	Šavnik-Žabljak-Mojkovac (preko Štitarice)

Željeznički saobraćaj

Planski koncept razvoj željezničkog vida saobraćaja je predložen u skladu sa Strategijom razvoja saobraćaja Crne Gore 2019-2035. godine. Strategijom razvoja željeznice za period 2017 – 2027.g. (Ministarstvo saobraćaja i pomorstva 2017. god.), definisane REBIS i SEETO balkanske saobraćajne mreže, Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju EU, smjernica projekta Vision plant INTERREG IIIC, globalnih trendova u ovoj oblasti i predviđanja za realne privredne potrebe za vremenski horizont do 2040. godine.

Koncept razvoja željezničkog vida saobraćaja ima za strateške ciljeve:

1. Definisane prostorne komponente željezničkog sistema Crne Gore, zasnovane na reinženjeringu i unapređenju u funkciji sprovođenja procesa integracije, inovacija, nadogradnje i sveukupnog unapređenja stanja željezničkog sistema;
2. Modernizacija u cilju razvoja **visokoefikasne centralizovane željezničke pruge trećeg nivoa** za brzine vozova 160 - 200 km/h na multimodalnoj osnovi;
3. Razvoj novog **PAN evropskog multimodalnog koridora XI** (Bukurešt-Beograd-Bar-Bari) mrežibilno povezan u kojem je željeznica sistem integrator i ključni podsistem;
4. Stavljane željeznice u funkciji logistike. Željeznica Crne Gore kao sistem koji je više zastupljena u dopremi i otpremi robni tokova regionalnog i gradskog karaktera;
5. Razvoj interkonektibilnosti, intermodalnosti i interoperabilnosti na željeznici.

Pravci i mjere razvoja željezničkog vida saobraćaj su:

- Funkcionalan, unapređen i redizajniran željeznički sistem Crne Gore;
- Definisati koncept razvoja multimodalnih terminala i logističkih centara u kojima je željeznica sistem povezivanja na multimodalnoj osnovi u skladu sa zahtjevima EU;

- Aplicirati za definisanje PAN evropskog multimodalnog koridora XI (Bukurešt-Beograd-Bar-Bari) na zelenoj osnovi, kao generatora novih tranzitnih robnih i putničkih tokova, čija izgradnja podsistema se dominantno finansira iz EU i regionalnih fondova u okviru već definisane mreže koridora. Željeznica Crne Gore, Luka Bar, autoput Bar - Boljare, i aerodrom Podgorica su ključni element novog koridora;
- Modernizacija staničkih skladišnih kapaciteta kao **city distributivne centre** u kojima se prikupljaju, skladište, sortiraju i otpremaju denčane robne pošiljke;
- Razviti **model kooperacije i koordinaci** na relaciji drumski i željeznički vid saobraćaja u cilju većeg uključivanja željeznice u realizaciji robnih tokova i poboljšanja nepovoljnog modal splita u koristi drumskog vida saobraćaja;
- Sačuvati prostor Crne Gore od negativnih uticaja saobraćaja na životnu sredinu, kroz uvođenje najviših standarda u planiranju i projektovanju željezničke infrastrukture;
- Razvijati mrežu saradnje radi proširenja politike iz oblasti transporta, logistike i infrastrukture na najbliže susjede, kako bi se uspostavilo bolje infrastrukturno povezivanje i bliža integracija tržišta, uključujući i pripremu plana za teretne koridore, logističke platforme, i kontinuitet mobilnosti;
- Slijediti smjernice za unapređenje željezničke infrastrukture i razvoj „Osnovne regionalne transportne mreže Jugoistočne Evrope“;
- Intenzivirati održavanje i rehabilitaciju željezničke pruge između Bara i granice sa Srbijom, kroz Evropske regionalne pristupne i druge fondove;
- Aplicirati za proširenje regionalne transportne mreže za prugu Nikšić – Podgorica, paralelno sa aktivnostima na izgradnji Nikšić – Trebinje – Čapljina.

Ključni ciljevi za razvoj željezničkog saobraćaja su:

- Razvijati unapređeni željeznički sistem koji će biti tranzitno i tržišno orjentisan, održiv, operabilan i koji će biti podrška saobraćajnom, logističkom, turističkom i ukupnom ekonomskom razvoju Crne Gore i integrisan u jedinstveni Evropski željeznički prostor (Single Europe Railway Area);
- Razviti željeznički sistem na principima „3I“ Interconnectibility, Intermodality i interoperability;
- Željeznička uslužna djelatnost, zasnovana na primjeni principa **EEQI (Economy, Ecology, Quality, Innovation)**;
- Efikasnije korišćenje resursa željezničke infrastrukture kroz otklanjanje i eliminisanje tehničkih, administrativnih, institucionalnih i pravnih prepreka;
- Harmonizacija razvoja mreže Zapadnog Balkana u kojoj uloga SEETO može dati značajne efekte, povezivanje sa TEN-T mrežom i koridorima;
- Kvalitetno i odgovorno održavanje željezničke infrastrukture i redovnost saobraćaja sa smanjenim brojem sporih vožnji i vanrednih događaja;
- Investiciono održavanje kroz predpristupne fondove i kredite,
- Povećanje potencijala regiona sa poboljšanom uslugom prevoza putnika i robe,
- Smanjenje negativnih uticaja na životnu sredinu. Željeznica je ekološki prihvatljivija od drumskog saobraćaja i treba je razvijati do nivoa veće konkurentnosti. Posebno je pozitivan uticaj na smanjenje emisije štetnih gasova, pa je potrebno izvršiti izbalansiranu preraspodjela transportnog rada sa drumu na željeznicu, oslanjajući se na model kooperacije i koordinacije.

Planiranje razvoja željezničkog saobraćaja potrebno je usmjeriti na dva nivoa:

- NIVO 1: Inter regionalna povezanost (interkonektibilnost) na multimodalnoj osnovi sa željezničkim sistemima zemljama balkanskog regiona;
- NIVO 2: Unutar regionalna povezanost u okviru Crne Gore.

Za ostvarivanje ovih ciljeva potrebno je sprovesti sledeće strateške mjere i akcije:

- unutrašnju konsolidaciju željezničkog saobraćaja kroz prestrukturiranje, saniranje i modernizaciju, primjenu savremenih tehnologija transporta,
- povezivanje sa balkanskom i evropskom mrežom u sklopu čega težiti da se verifikuju evropski koridori na našoj željezničkoj mreži, pospješe uslovi tranzitnog saobraćaja, primjene najviši tehnološko-ekonomsko-ekološki kriterijumi,
- racionalno korišćenje, namjenu i zaštitu prostora sa što manjim zahtjevima za novim površinama,
- unaprijediti interne modele poslovanja i organizovanja

EU je Bijelom knjigom iz 2010 godine naznačila neophodnost sprovođenje procesa koji će ublažiti nepovoljan modal split u korist drumskog vida saobraćaja. Željeznica se u planovima EU komisije prepoznaje kao jedan

od primarnih sistema koji treba da dorprinese sprovođenja procesa međuidovske adaptacije u funkciji preraspodjele transportnog rada i smanjenja negativnog uticaja na životnu sredinu. Primjena interkonektibilnosti, inetermodalnosti, interoperabilnosti, inovativnosti, integracije i novih modela međuidovske kooperacije, koordinacije i konsolidacije ima za cilj:

- poboljšanje zemljišnog planiranja (land use) na svim nivoima sa ciljem smanjenja potreba za mobilnošću,
- poboljšanju koordinacije pri planiranju investicija na području saobraćajne infrastrukture i sredstava i uvođenjem principa "realnih troškova",
- uklanjanju uskih grla u okviru sistema,
- održivi razvoj sistema i ekološke prihvatljivosti,
- veću ulogu željeznice u realizaciji robnih tokova,
- veći nivo operabilnosti, prilagodivosti sistema,
- sanaciju posledica postojećeg modal splita,
- stvaranje povoljnih uslova za zaštitu životne sredine,
- stvaranje povoljnih uslova za sprovođenje jedinstvenih integracionih procesa.

U Prostornom planu vodilo se računa o činjenici da je Crnoj Gori neophodan veći stepen primjene intermodalnosti, koridorske integrisanosti, međuidovske kooperacije i koordinacije, ukupne transportne efikasnosti, kao i ekološke prihvatljivosti.

Kao poseban razvojni cilj u politici EU u periodu do 2050 godine, označena je potreba potpunog i konkurentnog integrisanja evropskih regiona, imajući u vidu nesrazmjernost u razvoju pojedinih pravaca transevropske mreže. Namjera je da se stvaraju jedinstveni koridori u teretnom transportu, a zatim proširuju i ka zemljama van EU, tj. zemljama Zapadnog Balkana. Shodno Protokolu IV o kopnenom saobraćaju iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju EU, povezivanje sa TEN-T će se odvijati preko Osnovne transportne mreže u Jugoistočnoj Evropi (SEETO Comprehensive Network), odnosno ruta koje su elementi ove mreže.

Planom je predviđeno, da primarna željeznička pruga Bar -Vrbica bude pruga regionalnog značaja, ruta 4 SEETO mreže, koja je sada sistemski integrisana u XI PAN evropski koridor na logističkim pricipima, zelenoj osnovi, koja primjenjuje visoke standarde bezbjednosti i sigurnosti, multimodalnoti u robnom i putničkom saobraćaju. Njena primarna funkcija jeste realizacija tranzitnih robnih i putničkih tokova koji idu na relaciji Luke Bar – širi balkanski prostor i obratno. Planom je predviđeno da se ovoj pruži da veći značaj i da se ona u strateškom smislu tretirara kao dio novog PAN evropskog multimodalnog koridora XI na relaciji Bukurešt-Beograd-Bar-Bari, čime bi prostor Crne Gore dobio na većem saobraćajnom, transportnom i logističkom značaju. Ključna orijentacije jeste, razvoj željezničkog sistema horizontalno i vertikalno integrisanog na multimodalnoj osnovi koji je pored tradicionalne transportne orijentacije usmjeren na inovativnost, unapređenje i među vidovsku kooperaciju i koordinaciju.

Rutom 4 (prema SEETO mreži), Luka Bar će se preko PAN evropskog multimodalnom koridora XI povezati sa koridorima XI i VII, a rute 2 i 2b će obezbijediti ukrštanje sa rutom 4 i poprečno povezivanje sa PAN evropskim multimodalnim koridorima Vc i VIII preko teritorije Crne Gore. Sa realizacijom ovih ciljeva željeznička mreža Crne Gore bi bila potpuno integrisana u PAN evropske multimodalne koridore i TEN -T mrežu. U tom smislu, ključne prioritete predstavljaju aktivnosti koje se odnose na integrisanje željezničke mreže Crne Gore u TEN – T mrežu i funkcionisanje željezničkog tržišta na principima multimodalnoti fer i nediskriminatorne konkurencije koja donosi pozitivne efekte za sve subjekte.

Mreža željezničkih pruga u Crnoj Gori se može definisati kao primarna i sekundarna.

Primarnu željezničku mrežu čini crnogorski dio pruge Beograd-Bar (Vrbnica – Bar u Crnoj Gori), sa **kracima Podgorica – Nikšić i Podgorica - Tuzi državna granice sa Albanijom.**

Sekundarnu željezničku mrežu čine:

1. Pruga: Pljevlja - Bijelo Polje - Berane - Peć (alternativa Mateševo-Peć);
2. Pruga: Nikšić - Trebinje - Čapljina, veza na PAN evropski koridor V.

Prioriteti u realizaciji plana razvoja željezničke mreže su:

- Rekonstrukcija i modernizacija pruge **Vrbnica – Bar**, (generalni remont, rehabilitaija signalizacije, sanacija tunela, priprema betonskih mostova, rekonstrukcija kolosjeka i dr.);
- Rekonstrukcija, elektrifikacija i modernizacija pruge **Podgorica – Tuzi državna granica sa Albanijom (rekonstrukcija kolosjeka, elektrifikacija i dr);**

- **Pljevlja – Bijelo Polje (Ravna Rijeka) – Berane – granica sa Kosovom** (urađena studija opravdanosti, i idejno rješenje, predložena izgradnja intermodalnog terminala u Beranama);
- Čapljina – Trebinje – Nikšić – urađena preliminarna saobraćajna studija i prateće studije, predviđena izgradnja 3 terminala za kombinovani saobraćaj u okviru željezničke stanice Podgorica, Bijelo Polje u Bar. Imajući u vidu strategiju razvoja transporta EU da se stvaraju jedinstveni koridori i povezivanje mreže Crne Gore sa TEN-T mrežom, ovo predstavlja prioritet u narednom periodu.
- izmještanje dijela trase pruge Nikšić – Podgorica koji prolazi kroz Duklju.
- izgradnja multimodalnih terminala u Baru, Podgorici i Bijelom Polju;
- Povezivanje Luke Bar sa planiranom suvom lukom (Dry port) na Čemovskom polju duplim kolosjekom;
- Pretvaranje skladišnih kapaciteta na željezničkim stanicama u city distributivne centre kako bi se željeznica uključila u logističke tokove i sistem city logistike.

Luka Bar predstavlja najvažniji generator tranzitnih robnih i putničkih tokova za crnogorsku željeznicu kao dijela pruge Beograd – Bar. Po karakteristikama, ova pruga spada u treću grupu evropskih pruga koja se može modernizovati za brzine vozova 160 - 200km/h. Bez razvoja novog PAN evropskog multimodalnog koridora i valorizacije luke Bar nije moguća ni valorizacija pruge Beograd – Bar i obrnuto. Globalizacija i sloboda trgovine su dali podsticaj za luke koje su danas najefikasnija mjesta za otvaranje tržišta i stvaranje jedinstvenog transportnog sektora.

To je najvažnije mjesto generisanja intermodalnog transporta robe. Luka bar u kojoj se ostvaruje pretovar svih vrsta tereta pruža mogućnosti za dalji razvoj intermodalnog i svih tehnika kombinovanog saobraćaja i povezivanje regiona željeznicom Beograd – Bar. Potrebno je izgraditi terminale za kombinovani transport na željezničkim stanicama Bar, Podgorica i Bijelo Polje.

Kroz uvođenje najviših standarda u planiranju i projektovanju željezničke infrastrukture obezbjeđuju se i uslovi zaštite prostora i životne sredine, što je veoma važno kod zaštite područja sa veliko osjetljivošću i područja koja imaju poseban značaj za razvoj Crne Gore. Pozitivan uticaj željeznice na životnu sredinu je smanjenje emisije štetnih gasova, što je jedan od ciljeva EU.

Prednosti željezničkog saobraćaja su brojne. To je čist oblik saobraćaja koji koristi električnu energiju, a prevozi velike količine tereta i rasterećuje drumski vid saobraćaja, visok nivo udobnosti i bezbjednosti, zbog čega je neophodno stvoriti održiv i konkurentan željeznički sistem.

U savremenom svjetskom željezničkom transportu, primjenjuju se najviši standardi zaštite životne sredine i sve više se uvodi elektronika, koja ima cilj da poveća sigurnost željezničkog saobraćaja, povećanje količine tereta, podizanje nivoa bezbjednosti, brzine i kvaliteta usluge.

Indikatori za praćenje razvoja željezničkog vida saobraćaja: (1) količina i struktura robni tokovi u dopremi i otpremi na nivo potreba Crne Gore, (2) količina i struktura tranzitnih robnih tokova u dopremi i otpremi, (3) učešće željeznice u realizaciji intermodalnih tokova pri uvozu, izvozu i tranzitu (kontejneri, izmjenjivi transportni sudovi, sedlaste poluprikolice); (4) učešće željeznice u funkciji regionalne i city logistike, (5) broj putnika u lokalnom i tranzitnom saobraćaju; (6) troškovi tekućeg, periodičnog i investicionog održavanja željezničkog sistema; (7) ukupni prihodi željeznice, (8) stepen satisfakcije korisnika usluge.

Vazdušni saobraćaj

Prema master planu razvoja aerodroma Crne Gore u planskom periodu do 2030 godine, definisano je unapređenje kapaciteta i kvaliteta usluga u odnosu na prognozirano tražnju i prostorni razvoj aerodroma. Potrebno je kontinuirano i dugoročno upravljanje razvojem, koje će doprinjeti efikasnom, bezbjednom, ekonomičnom i ekološki prihvatljivom sistemu aerodroma u Crnoj Gori.

Strategija razvoja aerodroma je u skladu sa konstantnim porastom broja vazduhoplova i putnika na godišnjem nivou. Postoji kontinuirana potreba da se stvore uslovi za prilagođavanje za buduće investicione planove aerodroma u skladu sa standardima usvojenim od Međunarodne organizacije za civilno vazduhoplovstvo (ICAO).

Mrežu aerodroma Crne Gore u planskom periodu čine dva međunarodna i 5 lokalnih aerodroma:

- **Aerodrom Podgorica** koji će se dalje razvijati kao glavni međunarodni aerodrom klase 4E i koji će opsluživati 60-70% ukupnog avio saobraćaja. (redovnog, čarter, poslovne avijacije i dr.).
- **Aerodrom Tivat** je takođe značajan za vazdušni saobraćaj Crne Gore. Treba da u punom kapacitetu obezbjedi direktan pristup turističkim centrima u Primorskom regionu i ima ključnu ulogu u razvoju turizma. Osim toga predstavlja i alternativni aerodrom aerodromu Podgorica i aerodromima u okruženju.

U cilju podizanja kvaliteta usluga u oblasti vazdušnog saobraćaja, neophodno je prostorno proširenje i unapređenje kapaciteta međunarodnih aerodroma Podgorica i Tivat, kako bi se odgovorilo budućim potrebama i standardima u ovoj oblasti. To zahtjeva obezbjeđivanje standarda koji su definisani u vazdušnom saobraćaju u zemljama EU. Unapređenje treba da se ogleda u raznovrsnijoj ponudi prevoza putnika i robe i obezbjeđivanje svih operativnih karakteristika kojima se garantuje komfor, bezbjednost i brzina u saobraćaju. Aerodrom Tivat će se u narednom periodu značajano infrastrukturno razvijati, u skladu sa planskom dokumentacijom – DSL Sektor 24 i već urađenim idejnim rješenjem, koje nameće potrebu za određenom intervenicijom na granicama zahvata DSL Aerodrom Tivat – Sektor 24.

Za aerodrom Podgorica, neophodno je što prije donijeti odgovarajući planski dokument u cilju stvaranja formalnih pretpostavki za njegov dalji razvoj.

Na aerodromima Podgorica i Tivat se detaljnijom planskom dokumentacijom mogu planirati Logistički centri i terminali za prihvat, čuvanje, opslugu i distribuciju robnih posiljki vazdušnim saobraćajem. To omogućava u budućnosti i primjenu dronova u distribuciji robe sa povoljnih lokacija, što se već primjenjuje u svijetu.

U detaljnijoj planskoj dokumentaciji planirati zone za prihvat hidro aviona na lokacijama, Tivat (blizina postojećeg aerodroma), Bar (lokacija Luke Bar) i Virpazar (Lokacija Luke Virpazar).

U okviru aerodroma Tivat razvoj više funkcija u okviru jedne fizičke strukture stvara osnovu za razvoj integrisanog sistema aerodrom kopno - vodni terminal kao jedinstvenog sistema sa nizom pozitivnih efekata na prostor, saobraćaj, ekonomiju i zaštitu životne sredine.

Planirane lokacije za aerodrome su lokacija u Beranama, Nikšiću, Podgorici (Ćemovsko polje), Pljevljima, Žabljaku, Baru i Ulcinju.

Aerodrom Berane će se razvijati u kategoriji 4D, Ostali aerodromi Nikšić, Žabljak, Pljevlja, Bar i Ulcinj razvićaće se prvenstveno kao aerodromi za specijalne potrebe, rekreativno letenje, sportsko letenje, sezonski turistički saobraćaj, poslovne i turističke potrebe kategorije 3C.

Za prostor aerodromoma Berane, je potrebno obezbjediti prostor, riješiti probleme nelegalno izgrađenih objekata u neposrednom okruženju i planski definisati uslove za razvoj aerodroma.

Na Aerodromu Nikšić su se u prethodnom periodu dogodila značajna investiciona ulaganja, i trenutno se radi analiza mogućnosti i opravdanosti stavljanja ove vazdušne luke u funkciju za komercijalni vazdušni saobraćaj. Zavisno od dalje namjene, vrste i obima saobraćaja stvoriće se pretpostavke za njegov dalji razvoj.

U planskoj dokumentaciji detaljnijeg nivoa u svim opštinama planirati lokacije heliodroma koji se mogu koristiti u turističke svrhe i za vanredne situacije.

Smjernice za lokacije aerodroma

Lokacije svih aerodroma se moraju čuvati od drugih zahtjeva i korišćenja koje je u suprotnosti ili ometaju primarnu upotrebu za razvoj aerodroma i potencijalno proširenje aerodroma.

Za buduće infrastrukturne projekte neophodno je obezbijediti kvalitetnu detaljnu plansku dokumentaciju, kako za zone aerodroma, tako i za zaštitne zone u neposrednom okruženju aerodroma, kako se ne bi stvarale eventualne prepreke za razvoj aerodroma i odvijanje saobraćaja.

Obavezne smjernice:

- uspostaviti zaštitne površine za nesmetano i sigurno odvijanje vazdušnog saobraćaja na svim aerodromima u Crnoj Gori,
- obezbjediti nesmetan rad radio-navigacionih uređaja na zemlji,
- definisati i zaštititi zaštitne površine koje se pružaju u produžetku poletno – sletne staze i u neposrednoj okolini aerodroma, kako bi se u proceduri prilaska ka aerodromima i odlask sa aerodroma koristio čist prostor koji je neophodan vazduhoplovu da izvrši sigurno polijetanje i slijetanje i spriječili negativni uticaji vazduhoplovnih prepreka na operacije vazduhoplova,

U grafičkom prilogu plana saobraćajne infrastrukture su date površine kojima se definiše ograničenje u izgradnji za sve crnogorske aerodrome. Podaci su dati na osnovu „digitalnog modela prostornih površina za ograničavanje postavljanja i izgradnje vazduhoplovnih prepreka, koji su definisani korišćenjem prostornih koordinata za sve crnogorske aerodrome i radio navigacione uređaje“. ¹⁶

Definišu se površine:

¹⁶ Dostavljeni raspoloživi podaci, predlozi i smjernice Agencije za civilno vazduhoplovstvo Agencije za civilno vazduhoplovstvo

Aerodrom Kapino Polje:

1. područje zabranjene/strogo ograničenje gradnje,(neophodna je saglasnost Agencije za civilno vazduhoplovstvo, na tehničku dokumentaciju za sve objekte koji se planiraju graditi u ovoj zoni),
2. područje uslovne gradnje – moguća izgradnja objekata sa ograničenjima u visini i položaju samog objekta (neophodna saglasnost Agencije za civilno vazduhoplovstvo na tehničku dokumentaciju),
3. područja slobodne gradnje za objekte sa visinom do 51,1m M.S.L – zabranjena izgradnja objekata čija nadmorska visina prelazi 51,1mnm
4. područja slobodne gradnje za objekte sa visinom do 51,1m M.S.L. ...- neophodna saglasnost ACV za objekte preko 51,1m M.S.L.

Aerodrom Tivat

1. područje zabranjene/strogo ograničenje gradnje,(neophodna je saglasnost Agencije za civilno vazduhoplovstvo, na tehničku dokumentaciju za sve objekte koji se planiraju graditi u ovoj zoni),
2. područje uslovne gradnje – moguća izgradnja objekata sa ograničenjima u visini i položaju samog objekta (neophodna saglasnost Agencije za civilno vazduhoplovstvo na tehničku dokumentaciju),
3. područja slobodne gradnje za objekte sa visinom do 662,5m M.S.L – zabranjena izgradnja objekata čija nadmorska visina prelazi 662,5 m M.S.L.
4. područja slobodne gradnje za objekte sa visinom do 662,5 m M.S.L.. ...- neophodna saglasnost ACV za objekte preko 662,5 m M.S.L.

Aerodrom Podgorica

1. područje zabranjene/strogo ograničenje gradnje,(neophodna je saglasnost Agencije za civilno vazduhoplovstvo, na tehničku dokumentaciju za sve objekte koji se planiraju graditi u ovoj zoni),
2. područje uslovne gradnje – moguća izgradnja objekata sa ograničenjima u visini i položaju samog objekta (neophodna saglasnost Agencije za civilno vazduhoplovstvo na tehničku dokumentaciju),
3. područja slobodne gradnje za objekte sa visinom do 82,1m. M.S.L – zabranjena izgradnja objekata čija nadmorska visina prelazi 82,1m. M.S.L .
4. područja slobodne gradnje za objekte sa visinom do 82,1m. M.S.L ...- neophodna saglasnost ACV za objekte preko 82,1m. M.S.L.

Aerodrom Ćemovsko Polje

1. područje zabranjene/strogo ograničenje gradnje, (neophodna je saglasnost Agencije za civilno vazduhoplovstvo, na tehničku dokumentaciju za sve objekte koji se planiraju graditi u ovoj zoni),
2. područje uslovne gradnje – moguća izgradnja objekata sa ograničenjima u visini i položaju samog objekta (neophodna saglasnost Agencije za civilno vazduhoplovstvo na tehničku dokumentaciju),
3. područja slobodne gradnje za objekte sa visinom do 109m. M.S.L – zabranjena izgradnja objekata čija nadmorska visina prelazi 109m. M.S.L .

Vodni saobraćaj

Razvoj vodnog vida saobraćaja je usmjeren ka unapređenju postojećeg stanja u tehničko – tehnološko, organizacionom, upravljačkom, bazbjedonosnom i IT pravcu. Plan razvoja vodnog vida saobraćaja, dominantno je usmjeren na najznačajniji podsistem, pomorski saobraćaj uz pristup uravnoteženih potreba razvoja u jezerskom i riječnom saobraćaju.

Pomorski saobraćaj

Osnova i prioriteti razvoja pomorskog saobraćaja usklađeni su sa Strategijom pomorske privrede.

Koncept razvoja pomorskog saobraćaja ima za strateške ciljeve:

- Definisane nove infrastrukturne kapacitete za prihvatanje, opslugu i otpremu brodova;
- Usvajanje koncepta „Plavi autoputevi“ i uključivanje Crne Gore u isti na ravnopravnoj osnovi;
- Organizacija pomorskog saobraćaja u redovnim i charter linijama;
- Definisane optimalne planove za održivi razvoj kružinga;
- Unapređenje sistema bezbjednosti i sigurnosti plovidbe u svim segmentima.

Pravci i mjere razvoja pomorskog saobraćaja su:

- Funkcionalan, unapređen i redizajniran pomorski sistem Crne Gore;

- Usvojiti koncept razvoja „Plavih autoputeva“ u skladu sa zahtjevima EU, kako bi se stekli svi uslovi za organizaciju linijskog teretnog i putničkog saobraćaja između Albanije, Crne Gore i Hrvatske;
- Modernizacija putničkog terminala u Luci Bar za prihvat, opslugu i otpremu srednjih i velikih putničkih i kruzer brodova;
- Modernizacija Luke Kotor za prihvat većih kruzer brodova koristeći koncept bova i pilona;
- Rezervacija prostora za razvoj novog terminala Luke Kotor za kruzere na lokaciji „Lipci“;
- Razviti **model kooperacije i koordinacije** na relaciji drumski i pomorski saobraćaj u cilju većeg uključivanja pomorskog saobraćaja u realizaciji robnih i putničkih tokova i poboljšanja nepovoljnog modal splita u korist drumskog vida saobraćaja;
- Sačuvati prostor Crne Gore od negativnih uticaja saobraćaja na životnu sredinu, kroz uvođenje najviših standarda u planiranju i projektovanju pomorske infrastrukture;
- Razvijati mrežu saradnje sa susjedima radi proširenja politike iz oblasti pomorskog saobraćaja, kako bi se uspostavilo bolje pomorsko povezivanje i bliža integracija tržišta, uključujući i pripremu plana za razvoj kontinuiteta mobilnosti;
- Definirati koncept organizacije putničkog saobraćaja duž morske obale u periodu ljetne turističke sezone.

Ključni ciljevi za razvoj pomorskog saobraćaja su:

- Uspostavljanje redovni linijske plovidbe sa Italijom i duž istočne stran jadranske obale;
- Pomorska uslužna djelatnost, zasnovana na primjeni principa **EEQI (Economy, Ecology, Quality, Inovation)**;
- Efikasnije korišćenje resursa pomorske infrastrukture kroz otklanjanje i eliminisanje tehničkih, administrativnih, institucionalnih i pravnih prepreka;
- Harmonizacija razvoja mreže „Plavih autoputeva“, povezivanje sa TEN-T mrežom i koridorima;
- Investiciono održavanje kroz predpristupne fondove i kredite,
- Povećanje potencijala regiona sa poboljšanom uslugom prevoza putnika i robe,
- Smanjenje negativnih uticaja na životnu sredinu. Pomorski saobraćaj je ekološki prihvatljivija od drumskog saobraćaja i treba ga razvijati do nivoa veće konkurentnosti. Posebno je pozitivan uticaj na smanjenje gužvi, zastoja, emisije štetnih gasova, pa je potrebno izvršiti izbalansiranu preraspodjela transportnog rada sa druma na more, oslanjajući se na model kooperacije i koordinacije.

Planiranje razvoja pomorskog saobraćaja potrebno je usmjeriti na dva nivoa:

- NIVO 1: Izgradnja i modernizacija infrastrukturnih kapaciteta;
- NIVO 2: Unutar regionalna i međuregionalna povezanost redovnim brodskim linijama.

U narednom periodu se planira kontinuirani rast vodnog saobraćaja, čime će se Crna Gora potvrditi kao pomorska zemlja, osnaživanjem i konkurentnom pomorskom privredom na opštim principima održivosti. To podrazumjeva izgrađenu infrastrukturu koja će omogućiti nesmetan prihvat, opslugu i otpremu putničkih brodova. Prioritetno je da se modernizuje putnički terminal u Luci Bar, izgrade piloni i plutača u Luci Kotor i izgradnja cross docking terminala duž morske obale za prihvat eko distributivnih i putničkih čamaca.

Koncept „Plavi autoputevi“ ima za cilj uvođenje novih intermodalnih logističkih lanaca koji dovode do efikasnije organizacije transporta i imaju ekonomske benefite. Poboljšava se pristup tržištima Evrope i svijeta i doprinosi rasterećivanju saobraćajne putne mreže. Za ostvarenje „plavih autoputeva“¹⁷ je potrebno obezbjediti potencijale željezničke i drumske infrastrukture, unutrašnje plovne puteve kao djelove integrisanog transportnog lanca.

Smjernice TEN -T mreže definišu „Plave autoputeve“ kao morsku dimenziju transevropske saobraćajne mreže koja će doprinjeti dostizanju evropskog pomorskog prostora bez prepreka.

Ističu se luke: Bar, Kotor, brodogradilišna luka Bijela, Luka Tivat Porto Montenegro, Luka Budva, Marina Luštica, Marina Porto Novi u Kumboru, brodogradilišna luka Bonići, luka Tivat Kalimanj, Luka Herceg Novi – Škver, luka Zelenika, luka Risan i NTC Kotor.

¹⁷ Prepoznata su 4 koridora za projekat evropskog interesa: 1. Autoput Baltičkog mora koji povezuje države Baltičkog mora sa zemljama zapadne Evrope; 2. Pomorski put zapadne Evrope od Portugala i Španije preko Atlantskog luka do Sjevernog i Irskog mora; 3. Pomorski autoput jugoistočne Evrope koji povezuje Jadransko more sa Jonskim i istočnim Sredozemljem i Kiprom; 4. Pomorski put jugozapadne Evrope – zapadno Sredozemlje koji spaja Španiju, Francusku, Italiju, uključujući Maltu i povezivanje sa pomorskim autoputem jugoistočne Evrope, uključujući veze sa Crnim morem;

Jezerski saobraćaj

Jezerski saobraćaj se može organizovati na Skadarskom jezeru u puničke i turističke svrhe, uz poštovanje ekoloških kriterijuma. Razvojem turističkih kapaciteta, organizacija snabdijevanja istih se može organizovati eko distributivnim čamcima. Organizacija jezerskog saobraćaja je moguća u dvije kategorije: (1) izletnički turizam na jezeru turističkim čamcima i brodovima, (2) redovan putnički saobraćaj u ljetne periodu malim putničkim brodovima na relaciji Skadar – Ckla – Virpazar – Rijeka Crnojevića i obratno. Za prihvatanje plovila je potrebna izgradnja i modernizacija pistaništa u mjestima Ckla, Virpazar i Rijeka Crnojevića, u skladu sa ekološkim kriterijumima.

Riječni saobraćaj

Riječni saobraćaj se može organizovati na rijekama Bojana i Tara. Rijeka Bojana kao plovna rijeka može prihvatiti manje plovne jedinice prvenstveno u putničke i izletničke svrhe. Rijeka Tara zbog svog atraktivnog kanjona će i dalje biti dalje privlačna turistima za splavarenje i kanjoning.

Zbog osjetljivosti ovih riječnih sistema, potrebno je uzeti u obzir zaštitu prirode i biodiverziteta na tim područjima.

Indikatori za praćenje razvoja vodnog vida saobraćaja: (1) broj brodova po vrsti i kategoriji koji dolaze u luke, (2) broj prevezenih putnika u dolasku i odlasku na redovnim, charter linijama i kruzing putovanju, (3) obim i struktura prometa robe u dopremi, otpremi i tranzitu, (4) broj prisutnih operatera, (5) broj eko čamacu u realizaciji robnih i putničkih tokova, (6) količine robe realizovane u procesu koordinacije drumski saobraćaj – more, (7) vremenske uštede primjenom novih tehnologija, (8) ekonomski efekti, (9) stepen satisfakcije korisnika usluge.

Logistika, City logistika i Intermodalni transport

Logistika

Regionalne ekonomije danas sve više zavise od logističkih sistema i njihovog stepena operabilnosti. Isto tako, povećani intenzitet i učestalost teretnog transporta inicira primjenu novih tehnoloških oblika, organizacionih formi, oblika kooperacije i načina upravljanja u cilju smanjenja njihovog negativnog uticaja na prostor, sisteme i procese. Shodno tome, glavni ciljevi logistike danas su optimizacija procesa, sistema i racionalizacija prostora.

Koncept razvoja logistike u Crnoj Gori ima za strateške ciljeve:

- Definisane koncepta logističkih centara i varijabilnih cross dockin terminala¹⁸;
- Stvaranje preduslova za totalnu integraciju transportno – logističkog sistema Crne Gore;
- Definisane strukture sistema koja omogućava nesmetanu realizaciju lanaca snabdijevanja, city logistike i procesa fizičke distribucije robe.

Pravci i mjere razvoja logistike su:

- Funkcionalan logistički sistem zasnovan na procesima koncentracije, kooperacije, koordinacije i konsolidacije u logistici, treba da: (1) ostvari sinergijsku efikasnost i komparativnu prednost svih subjekata na prostoru Crne Gore, (2) doprinese većoj transportno - logistička efikasnost primjenom novih tehnologija i načina upravljanja, (3) omogućiti smanjenje troškova u svim karikama lanca do 50%, (4) doprinese boljem korišćenju infrastrukturnih kapaciteta, (5) omogućiti racionalizaciju ulaganja u razvojne projekte, opremu i kapacitete sistema, srazmjerno potrebama, (6) obezbijedi veći stepen ekološke prilagodivosti ukupnog sistema logistike, (7) obezbijedi veću tipizaciju i usaglašavanje logističkih operacija, i (8) doprinese većem stepenu međufunkcionalne i međuorganizacione koordinacije;
- Operabilan logistički sistem logistike sa optimalnom strukturom sistema koji je sposoban da realizuje skup fizičkih operacija transporta, pretovara, skladištenja, snabdijevanja, fizičke distribucije robe i povratne logistike, koje treba da omogućie realizaciju globalnih lanaca snabdijevanja sa jedne strane i optimalnu snabdjevenost prostora Crne Gore, svim robnim i materijalnim potrebama sa druge strane;
- Definirati koncept razvoja logističkih centara na multimodalnoj osnovi u cilju stvaranja uslova za bolju kooperaciju i koordinaciju rada svih vidova transporta,
- Sačuvati prostor Crne Gore od: (1) stihskog i neplanskog razvoja logističkih kapaciteta, (2) negativnih uticaja saobraćaja na životnu sredinu, kroz uvođenje najviših standarda u planiranju i projektovanju logističke infrastrukture;

¹⁸ Po nekim projekcijama, evropska globalna mreža LC treba da sadrži: oko 450 glavnih međunarodnih LC, oko 750 međunarodnih LC, oko 1750 međunarodnih transportnih i distributivnih centara i oko 3500 regionalnih i distributivnih LC.

- Primjena IT tehnologija i opreme u cjelokupnom logističkom lancu, u cilju povezivanja svih karika i stvaranje uslova za bolje upravljanje i kontrolu svih logističkih procesa i sistema;
- Razvijati mrežu saradnje radi proširenja politike iz oblasti transporta, logistike i infrastrukture na najbliže susjede, kako bi se uspostavilo bolje infrastrukturno povezivanje i bliža integracija tržišta u logističke platforme i kontinuitet mobilnosti;

Ključni ciljevi za razvoj logistike su:

- Razviti sisem sa kvalitetnom međufunkcionalnom koordinacijom, koji treba da obezbijedi realizaciju tri zahtjeva: (1) **Mobility**, kao zahtjev kod kojeg je pažnja usmjerena na mobilnost isporuke robe po JIT strategiji i uspostavljanje balansa između transportnih kapaciteta, drumske saobraćajne mreže, broja pokretanja vozila i ekonomskih efekata, (2) **Sustainability**, kao zahtjev koji je usmjeren na primjeni novih ekoloških tehnoloških rešenja, (3) **Liveability**, kao zahtjev koji je usmjeren na razvoj modela za povećanje kvaliteta života, bezbjednosti i atraktivnosti urbanih sredina i turističkih destinacija;
- Ukidanje skladišnih kapaciteta u okviru maloprodajnih objekata i eliminisanje držanja zaliha u skladištima maloprodaje i prenošenje tih funkcija na logističke centre;
- Smanjenju troškova upravljanja, koje se ostvaruje prenošenjem cjelokupne organizacije upravljanja IT provajdera u okviru logističkog centra;
- Smanjenju broja teških teretnih vozila na gradskim područjima, pogotovo u periodu ljetnje turističke sezone forsiranjem intermodalnosti u cilju poboljšanja uslova života;
- Smanjenju zagađenja vazduha i smanjenju nivoa buke, primjenom novih tehnologija;
- Dobijanju više pješačkih staza i parking mjesta u gradovima;
- Pružanje kvalitetne logističke usluge, što podrazumijeva brže i pouzdano kretanje robnih, transportnih, finansijskih i informacionih tokova, preko i u okviru prostora Crne Gore.

Planiranje razvoja logistike potrebno je usmjeriti na dva nivoa:

- NIVO 1: Planiranje razvoja mreže logističkih centara i varijabilnih cross docking terminala na povoljnih saobraćajnim lokacijama na multimodalnoj osnovi;
- NIVO 2: Definisane logističkog koncepta nacionalnog, regionalnog i gradskog karaktera i razvoj nacionalne logističke platforme, klastera i drugih oblika udruženja.

Za ostvarivanje ovih ciljeva potrebno je sprovesti sledeće strateške mjere i akcije:

- Sprovođenja procesa strateškog planiranja u domenu sistemskih, organizacionih i tehnoloških i upravljačkih komponenti, kako bi se razvila viša sfera logističke usluge. Težnja je usmjerena u pravcu, da viša sfera logističke usluge bude u funkciji razvoja privrede i njene produktivnosti, zadovoljavanja funkcija stanovanja i turizma;
- Definisane plana povezivanje sa evropskom logističkom mrežom;
- Racionalno korišćenje i zaštitu prostora sa što manjim zahtjevima za novim površinama;
- Kreirati Core model upravljanj logističkim procesima i tokovima;
- Definisati nacionalnu logističku platformu i nacionalni, regionalni i logistički koncept.

Planiranje mrežne strukture logističkih centara oslanja se na scenario regionalne koncentracije osnovnih logističkih aktivnosti skladišta, transporta, zaliha i fizičke distribucije robe:

1. **Južni region:** Međunarodni logistički centar u okviru Luke Bar sa intermodalnim terminalom i razvijenim logističkim Sub centrom u formi City distributivnog centra kao svojim podsistemom i City distributivnim centrima u Tivtu i Herceg Novom koji bi pokrivali područje Tivata, Kotora i Herceg Novog. City centri su povezani za mrežom varijabilnih *cross-docking* terminala duž obale crnogorskog primorja u cilju snabdijevanja područja crnogorskog primorja sa morske strane u periodu ljetne turističke sezone. Sub centri bi imali terminale kao podsisteme za primjenu novih tehnoloja u fizičkoj distribuciji robe.
2. **Središnji region:** Logistički centar sa intermodalnim terminalom na području Podgorice i regionalni logistički centar na području Opština Nikšić ili Danilovgrad. Funkcija centra u Podgorici je tranzitnog i sabirno-distributivnog karaktera, dok regionalni logistički centar može imati značajnu ulogu u outsourcing strategiji industrijsko-trgovačkih privrednih sistema.
3. **Sjeverni region:** Jedan logistički centar sa intermodalnim terminalom na područje opštine Bijelo Polje sa dominantnom sabirno-distributivnom ulogom.

Posmatrano sa aspekta kategorije robnih tokova, u zavisnosti od veličine logističkog centra biće zastupljene sve četiri kombinacije realizacije i to:

- makro – makro sa tranzitnom funkcijom
- makro – mikro sa distributivnom funkcijom
- mikro – makro sa sabirnom funkcijom
- mikro – mikro sa sabirno-distributivnom funkcijom

Pažnja prilikom razvoja svih logističkih centara danas je usmjerena na:

- koncentraciju robnog rada, logističkih aktivnosti i primjena visokog nivoa tehnologija na jednom mjestu,
- optimizaciju logističkih i transportnih lanaca,
- multimodalnost i multifunkcionalnost i razvoj različitih oblika kooperacije, koordinacije i integracije svih subjekata u logističkom lancu,
- otvorenost za različita transportna (javna i privatna), špediterska, skladišna, pretovarna, trgovačka, proizvodna i uslužna preduzeća,
- rad u mreži na svim nivoima, podržan primjenom IT sistema,
- generisanje regionalnih inicijativa za privrednim razvojem,
- stvaranje osnove za razvoj regionalnih održivih transportnih rešenja,
- uvođenje ujednačenog stepena tehnologije u svim karikama logističkog lanca, i
- stvaranje osnove za kooperaciju i homogenu logističku uslugu u regionima.

Strateški pravci razvoja privrednih sistema vodećih zemalja u Svijetu usmjereni su na razvoj logistike, intermodalnog transporta, zelenoj i plavoj ekonomiji, digitalizaciju procesa i primjenu tehnoloških rešenja sa nultim uticajem na životnu sredinu. Sledstveno tome, definisanjem mreže logističkih centara i varijabilnih cross docking terminala Crne Gore, stvaraju se uslovi za generisanje preduslova za uključivanje i integraciju svih stejkholdera u jedan sistem, koji treba da obezbijedi: (1) nesmetanu realizaciju međunarodnih lanaca snabdijevanja, (2) optimalnu snabdjevenost prostora Crne Gore robom, (3) eliminaciju dupliranja logističkih kapaciteta i voznog parka, čime se stvara osnova za uštedu u prostoru, (3) primjenu savremenih tehnika i tehnologija i (4) zaštitu životne sredine, prirodnog, kulturnog i istorijskog nasleđa.

Plansko - urbanistički definisan prostor logističkih centara na povoljnim saobraćajnim lokacijama sa dovoljno prostorne raspoloživosti za izgradnju centara baziranih na zelenom konceptu, predstavljaće snažnu ponudu za nacionalne, ali i za međunarodne internacionalne kompanije i alijanse koje žele da pokrenu svoje poslovne aktivnosti na čitavom prostoru zemlje.

City logistika

Urbane sredine u Crnoj Gori su pod velikim opterećenjem drumskog teretnog transporta u svim kategorijama vozila, koji su uključeni u fizičku distribuciju robe. U cilju prevazilaženja trenutnog stanja, organizovanje i upravljanje logističkim tokovima (tokovima robe i materijala) unutar gradskog područja i turističkih zona zahtijeva primjenu logističkog pristupa - City logistika¹⁹

Koncept razvoja city logistike u Crnoj Gori ima za strateške ciljeve:

- Definisane mreže city distributivnih centara kao sub centara logističkih centara
- Definisane varijabilnih cross docking terminala;

Pravci i mjere razvoja city logistike su usmjereni ka razvoju koncepta za:

- povezivanje svih subjekata u city logistici u jedan jedinstven sistem, koji će omogućiti bolju kooperaciju i koordinaciju procesa i tokova,
- eliminaciju uskih grla, prepreka i ograničenja u procesu fizičke distribucije,
- primjenu kompatibilnih informatičkih tehnologija (IT) u logističkom lancu,
- primjenu savremenih transportnih tehnologija i rešenja u fizičkoj distribuciji,
- eliminaciju nagomilavanja i držanja robe u gradskim jezgrima,
- smanjenje zagađenja i očuvanje životne sredine,
- rasterećenje gradskih ulica od teretnih vozila,
- pružanje kvalitetne logističke usluge,
- monitoring realizacije robnih tokova i logističkih sistema.

---

¹⁹ **City logistika** kao podsistem integrisanog logističkog sistema predstavlja: sve dispozitivne i operativne djelatnosti koje se odnose na efikasno snabdijevanje grada potrebnom robom, odvoženje materijala i sekundarnih sirovina na specijalizovane deponije. U cilju efikasne realizacije gradske logistike, definisani su strogi dispozitivni zahtjevi u pogledu: vrste robe, količine, vremena, prostora i ostalih zahtjeva, kao i faktora koji vladaju u okruženju. City logistiku kao sistem čine: (i) generatori logističkih zahtjeva, (ii) logistički sistemi, (iii) logistički tokovi i (iv) logistička konceptualna rešenja.

Ciljevi razvoja city logistike:

- redukciju lokalnog vazdušnog zagađenja štetnim materijama koje uzrokuju klimatske promjene,
- redukciju nivoa saobraćajne buke, fizičkih barijera i vibracija,
- poboljšanje bezbjednosti, tj. redukciju broja saobraćajnih incidenata,
- redukciju upotrebe urbanog prostora za transportnu infrastrukturu,
- smanjenje potrošnje prirodnih resursa.

Razvoj mreže city distributivnih centara i cross docking terminala doprinosi podizanju nivoa snabdjevenosti gradova i turističkih zona. Definisani koncept predlaže konsolidaciju i kooperaciju svih isporučioaca i distributera za primorska turistička naselja i urbane sredine u kontinentalnom dijelu Crne Gore.

Intermodalni transport

Razvoj Intermodalnog transporta kao tehnologije dostigao je takve razmjere da predstavlja realnu činjenicu u privredi opšte globalno posmatrano. Prisutne promjene u tehnologiji transporta praćene su odgovarajućim saobraćajno ekonomskim i transportnim efektima, koji su potvrdili već sve prednosti primjene Intermodalnog transporta. Zato se može reći, da su ekonomski i ekološki faktori odigrali odlučujuću ulogu u razvoju i primjeni Intermodalnog sistema transporta. Stanje Intermodalnog transporta na prostoru čitavog Balkana je u inferiornom položaju u odnosu na ostale razvijene regione Evrope. Crna Gora umnogome zaostaje i u balkanskim kretanjima.

Planeri na prostoru EU definisali su tri scenarija daljeg razvoja ovog transporta na nivou EU i to:

- a) **Scenario „Otvoreni koridor“**, koji je tržišno orjentisan i zahtijeva slobodni pristup željezničkim koridorima u cilju smanjenja drumskog transporta i povećanje ekonomske koristi upotrebom shuttle i blok vozova;
- b) **Scenario „Visoko efikasne centralne mreže“** u kojem je predviđen Intermodalni razvoj duž glavnih nacionalnih i međunarodnih koridora, kod kojih se zahtijeva prije svega, visok kvalitet željezničkih usluga i smanjenje cijena u svim transportnim karikama u cilju kreiranja osnovne evropske mreže na održivim osnovama;
- c) **Scenario „Evropska široka mreža“** u kojem se predviđa Intermodalni razvoj duž glavnih evropskih koridora, gdje će željeznički transport biti široka alternativa drumskom transportu i predstavljati dugoročni scenario razvoja sa dominantnim državnim učešćem u cilju primjene održive evropske transportne politike.

Koncept razvoja intermodalnog transporta u Crnoj Gori ima za strateške cilj: razvoj mreže terminala intermodalnog transporta.

Pravci i mjere razvoja intermodalnog transporta:

- Formiranju nacionalnog tijela za Intermodalni transport u okviru Vlade Crne Gore, koje treba da omogući Crnoj Gori da ima ulogu regulatora, organizatora, koordinatora, i kontrolora logističkih procesa na svojoj teritoriji;
- Donošenju nacionalne strategije o Intermodalnom transportu;
- Osnivanju nekog tipa udruženja za Intermodalni transport koje bi povezalosve subjekte u Intermodalnom transportu na jednom mjestu u cilju zajedničkog ostvarivanja interesa;
- Razrada i primjena AGCT sporazuma, kao strateške osnove razvoja tranzitnih intermodalnih tokova preko Crne Gore;
- Većem forsiranju izgradnje Pan-evropskog koridora XI, kao ključne veze transportnog sistema Crne Gore sa uobičajenim transportnim sistemom regiona i Evrope;
- Razvoju integrisane IT platforme, kao osnove povezivanja Crne Gore sa evropskim platformama Galileo i Marco Polo II;
- Razvoju nacionalnog operatera za Intermodalni transport;
- Razvoju i primjeni novih integralnih, bimodalnih i multimodalnih tehnologija i usluga.

Planiranje razvoja intermodalnog transporta potrebno je usmjeriti na tri nivoa:

- NIVO 1: Definisanje nacionalne strategije razvoja intermodalnog transporta;
- NIVO 2: Planiranje razvoja mreže intermodalnih terminala;
- NIVO 3: Razvoj klastera ili drugog udruženja za intermodalni transport.

Ključni ciljevi za razvoj intermodalnog transporta su:

- ostvarivanju filozofije održivog privrednog razvoja Crne Gore,

- ublažavanje regionalnih razlika i uklanjanju fizičkih, tehničkih, tehnoloških, pravnih barijera, u cilju što bržeg povezivanja sa evropskim saobraćajnim mrežama, tehnologijama i sistemima na kvalitetno znatno višem nivou,
- omogućivanju nesmetanog i sigurnog kretanja roba, ljudi, tehnologija i informacija,
- ubrzanom tehnološkom razvoju saobraćajno - transportnog sistema Crne Gore uvođenjem novih tehnologija,
- modernizaciji postojećih infrastrukturnih kapaciteta,
- uvođenju novih mjera tehničke standardizacije i omogućavanju primjene integrisanog logističkog lanca, kao bazne koncepcije razvoja saobraćajno - transportnih sistema,
- međusobno povezivanje između pojedinih vidova saobraćaja i mreža upravljanja,
- razvoj i primjena intermodalnih tehnologija kroz mrežu terminala podržanu telematskim podsistemima u cilju kompatibilnost crnogorskog sa evropskim sistemom transporta,
- stvaranju mogućnosti uključivanja u vrlo kompleksan sistem mreže usluga i valorizacije svojih komparativnih prednosti na prostoru Balkana i šireg prostora,
- uvođenju načela utvrđivanja i praćenja svih troškova za sve učesnike u transportnom i logističkom lancu,

Za ostvarivanje ovih ciljeva potrebno je sprovesti sledeće strateške mjere i akcije:

- Sprovođenja procesa strateškog planiranja u domenu sistemskih, organizacionih i tehnoloških i upravljačkih komponenti;
- Definisane plana povezivanje sa evropskom mrežom intermodalni terminala;
- Racionalno korišćenje i zaštitu prostora sa što manjim zahtjevima za novim površinama;
- Kreirati Core model upravljanj logističkim procesim i tokovima;
- Definisati nacionalnu intermodalnu platformu u okviru koje se razvija klaster ili udruženje za intermodalni transport;

Intermodalni transport se prvenstveno razvija na transportnom koridoru Bar – Podgorica - Bijelo Polje - Beograd što podrazumijeva i razvoj četiri terminala u tri regiona Crne Gore Bar – Virpazar – Podgorica - Bijelo Polje za kombinovani drumsko-željeznički transport, odnosno tehnologiju kontejnerskog i hucke-puck transporta, a u Baru i za tehnologiju Ro-Ro transporta. Terminal u Virpazaru je sub terminal onom u Baru za hucke pack transpor. U prvim fazama razvoja ovi terminali moraju biti osposobljeni za tehnologiju kontejnerskog i tehnologiju C drumsko-železničkog transporta sa planom za uvođenje tehnologija A i B hucke-puck transporta.

Na bazi analize intermodalnih tokova za vremenski horizont do 2040 godine, izvodi se prognoza prometa intermodalnih transportnih jedinica (eng. *Intermodal Transport Unit* – ITU) za terminale u Luci Bar (200-300.000 ITU – pripada kategoriji velikih terminala), Podgorici (15-25 000 ITU – kategorija srednjih terminala) i Bijelom Polju (1-5 000 ITU – kategorija malih terminala).

U savremenoj privredi intermodalna jedinica, prije svega kontejner postaje faktor funkcionalne veze između nosioca transporta i korisnika prevoznih usluga, čime se funkcionisanje sistema društvene reprodukcije znatno pospješuje. Zato konačno opredjeljenje za instrumente razvoja intermodalnog transporta u Crnoj Gori treba tražiti između postojećih resursa i opravdanosti daljeg investiranja sa jedne strane i spremnosti države Crne Gore da se uključi u moderne transportne tokove, sa druge strane i sve izraženijih zahtjeva EU sa treće strane. Procesi *liberalizacije*, *deregulacije* i *harmonizacije* potpomognuti opštim procesom *globalizacije* ističu se na prostoru EU kao bitni faktori koji determenišu dalji razvoj sistema intermodalnog transporta, što je osnovna odrednica u procesu razvoja istog u Crnoj Gori na održivim osnovama. Posebno je važno imati na umu činjenicu, da projektovani rast obima prometa intermodalnih jedinica na balkanskom prostoru iznosi +24% na godišnjem nivou a globalni trend je rojektovan na oko +6%.

Indikatori za praćenje razvoja logistike i intermodalnog transporta: (1) broj operatera i logističkih provajdera, (2) količina i struktura robni i intermodalnih tokovi u dopremi i otpremi na nivo potreba Crne Gore, (2) količina i struktura tranzitnih robnih i intermodalnih tokova u dopremi i otpremi, (3) učešće druma i željeznice u realizaciji intermodalnih tokova pri uvozu, izvozu i tranzitu (kontejneri, izmjenjivi transportni sudovi, sedlaste poluprikolice); (4) stepen kooperacije i koordinacije vidova saobraćaja, (5) nivo primjene novih tehnologija; (6) troškovi tekućeg, periodičnog i investicionog održavanja logističkog sistema; (7) ukupni prihodi, (8) stepen satisfakcije korisnika usluge, (9) efekti primjene novih tehnologija na zaštitu životne sredine.

Granični prelazi

Na teritoriji Crne Gore funkcioniše 30 graničnih prelaza. (20 drumskih, 2 vazdušna, 6 pomorskih, 2 željeznička). Prema Republici Hrvatskoj 2, BiH 8, Republici Srbiji 5, Republici Kosovu 1 i Republici Albaniji 4 granična prelaza. Popis graničnih prelaza dat je u sljedećoj tabeli.

Tabela 8.1.- 5. Popis graničnih prelaza

Granični prelaz	Susjedni granični prelaz	Država	Vrsta saobraćaja	Klasifikacija prometa
Kobila	Vitaljina	Hrvatska	Drumski	Putnički
Debeli brijeg	Karasovići	Hrvatska	Drumski	Putnički
Metaljka	Metaljka	BiH	Drumski	Putnički i robni
Šćepan Polje	Hum	BiH	Drumski	Putnički
Krstac	Krstac	BiH	Drumski	Putnički i pogranični
Vraćenovići	Deleuša	BiH	Drumski	Putnički i robni, zajednički
Ilinobrdo	Klobuk	BiH	Drumski	Putnički i robni
Sitnica	Zupci	BiH	Drumski	Putnički
Nudo	Arandjelovo	BiH	Drumski	Putnički i pogranični
Šula	Vitine	BiH	Drumski	Putnički
Ranče	Jabuka	Srbija	Drumski	Putnički i robni
Dračenovac	Špiljani	Srbija	Drumski	Putnički i robni
Vuča	Godovo	Srbija	Drumski	Putnički
Dobrakovo	Gostun	Srbija	Drumski	Putnički i robni
Čemerno	Čemerno	Srbija	Drumski	Putnički
Kula	Kulina	Kosovo	Drumski	Putnički i robni
Grnčar	Baškim	Albanija	Drumski	Putnički, zajednički u izgradnji
Sukobin	Murićani	Albanija	Drumski	Putnički, zajednički
Božaj	Hani Hotit	Albanija	Drumski	Putnički, zajednički u izgradnji
Cijevna Zatrijebačka	Grabom	Albanija	Drumski	Putnički, zajednički u izgradnji
ŽS Bijelo Polje	Prijepolje	Srbija	Željeznički	Robni
ŽS Tuzi	Bajza	Albanija	Željeznički	Robni
Aerodrom Podgorica			Vazdušni	Putnički i robni
Aerodrom Tivat			Vazdušni	Putnički i robni
Luka Kotor			Pomorski	Putnički i robni
Luka Bar			Pomorski	Putnički i robni
Luka Budva			Pomorski	Putnički, sezonski 1.05.-30.10.
Luka Tivat			Pomorski	Putnički i robni
Luka Zelenika			Pomorski	Putnički i robni
Luka Kumbor			Pomorski	Putnički

Predloženi granični prelazi

Ulcinj - Gornji Stoj (PPCG plan)			Drumski	
Planirani – Bobovo (PPCG plan)	Mestrovac		Drumski	
Šćapice – plan		Albanija	Drumski	

Izvor: <https://www.gov.me/cyr/clanak/granicni-prelazi-> autor Uprava policije

Dalji razvoj u zonama graničnih prelaza Crne Gore sprovodiće se u skladu sa Strategijom integrisanog upravljanja granicom (2020-2024), koja je usklađena sa obavezama iz procesa pregovora sa EU na nacionalnom nivou. (Poglavlje 24, za podoblast Vanjske granice i Šengen), u cilju obezbjeđivanja evropskog integrisanog upravljanja granicama. Implementacija strategije je značajna za usaglašavanje sa evropskim sistemom bezbjednosti i jačanje sposobnosti Crne Gore za preuzimanje obaveza koje proizilaze iz članstva u Evropskoj Uniji i ispunjavanje preduslova za pristupanje Šengenskom prostoru. (učinjen je napredak u prilagođavanju sa Šengenskim informacionim sistemom).

Predlog indikatora za praćenje realizacije

Indikatori za oblast saobraćaja su definisani na način da su vezani za one aktivnosti, odnosno rezultate u saobraćaju, koji obezbjeđuju direktne ekonomske benefite i koji su direktno povezani sa podizanjem nivoa ekonomije i porastom privredne aktivnosti ili na neki drugi način podstiču rast ekonomskog blagostanja. Indikatori su razvrstani po vidovima saobraćaja:

Indikatori razvoja u željezničkom saobraćaju:

- Obim rada u teretnom željezničkom saobraćaju;
- Obim rada u putničkom željezničkom saobraćaju;
- Broj novih operatera na željeznici;
- Učešće željeznice u ukupnom saobraćaju.

Indikatori razvoja u drumskom saobraćaju:

- Prosječno vrijeme zadržavanja na drumskim graničnim prelazima;
- Povećanja obnovljenog voznog parka u drumskom saobraćaju (javni prevoz);
- Realizovan broj putovanja javnim prevozom;
- Učešće prevoza sa alternativnom vrstom goriva;
- Učešće drumskog prevoza u službi povezivanja intermodalnih terminala;
- Ukupan broj saobraćajnih nezgoda;
- **Broj saobraćajnih nezgoda sa smrtnim ishodom.**

Indikatori razvoja u vazdušnom saobraćaju:

- Obim rada u putničkom vazdušnom saobraćaju;
- Obim rada u teretnom vazdušnom saobraćaju.

Indikatori razvoja koji mogu biti primjenjivi za sve vidove saobraćaja:

- Broj ugovora o koncesiji;
- Broj ugovora o JPP.

8.2. Energetika i elektroenergetska infrastruktura

Održivi razvoj energetike je preduslov razvoja svih privrednih i društvenih djelatnosti i važan strateški stub dugoročno stabilnog razvoja nacionalne ekonomije.

Opšti ciljevi razvoja energetskog sektora Crne Gore su:

- **Sigurnost snabdijevanja energijom**
  - Stalno, sigurno, kvalitetno i raznovrsno snabdijevanje energijom u cilju uravnotežavanja isporuke sa zahtjevima kupaca;
  - Održiva proizvodnja energije kroz smanjenje zavisnosti od uvoza energije uz optimalno korišćenje raspoloživih proizvodnih resursa i investiranje u nove proizvodne objekte. Cilj je ostvariti adekvatnu diversifikaciju proizvodnje vodeći računa o smanjenju emisija CO₂;
  - Diversifikacija pravaca snabdijevanja energijom;
  - Povećanje fleksibilnosti elektroenergetskog sistema;
  - Zaštita kritične infrastrukture i ublažavanje rizika vezanih za cyber sigurnost i klimatske promjene.
  - Korišćenje uređaja za skladištenje energije.
- **Razvoj konkurentnog tržišta energije**
  - Obezbeđenje liberalizovanog, nediskriminatornog, konkurentnog i otvorenog energetskog tržišta na osnovu transparentnih uslova;
  - Uspostavljanje konkurencije u tržišnim djelatnostima (proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom i prirodnim gasom), baziranje cjenovne politike za energente isključivo na tržišnim principima, kao i stvaranje uslova za pojavu novih energetskih subjekata (nezavisnih proizvođača energije, snabdjevača, trgovaca);
  - Integrisanje energetskog tržišta u međunarodno tržište energije;
- **Održiv energetski razvoj**
  - Obezbeđenje održivog razvoja energetike koji se temelji na ubrzanom ali racionalnom korišćenju vlastitih energetskih resursa uz uvažavanje principa zaštite životne sredine, povećanje energetske efikasnosti (EE) i veće korišćenje obnovljivih izvora energije (OIE), kao i potreba za socio-ekonomskim razvojem Crne Gore;
  - Pravovremena realizacija investicijskih planova operatora prenosne i distributivne mreže uz regulatorni nadzor;
  - Podsticanje istraživanja, razvoja, transfera znanja i primjene ekološki održivih novih tehnologija u energetskom sektoru;

Strateška opredjeljenja su sljedeća:

- Održavanje, revitalizacija i modernizacija postojeće i izgradnja nove infrastrukture za proizvodnju, prenos i distribuciju energije na principima ispunjenja međunarodnih tehničkih standarda, energetske efikasnosti, smanjenja gubitaka i negativnog uticaja na životnu sredinu;
- Postepeno smanjenje zavisnosti od uvoza energije (i) smanjenjem specifične potrošnje finalne energije, (ii) povećanjem proizvodnje energije (primarne i sekundarne) korišćenjem vlastitih resursa i (iii) smanjenjem gubitaka energije od proizvodnje do krajnje potrošnje. Cilj je da Crna Gora postane stalni neto izvoznik električne energije u kratkoročnom periodu.
- Značajnija realizacija potencijala energetske efikasnosti u svim sektorima potrošnje a posebno u sektoru saobraćaja kroz unaprjeđenje javnog transporta uključujući željeznički saobraćaj, promocija energetski efikasnih i nisko-emisionih vozila, integracija kriterijuma EE u projekte saobraćajne infrastrukture;
- Nastavak istraživanja potencijala OIE i studijskog rada na istraživanju mogućnosti iskorišćavanja preostalog raspoloživog potencijala OIE radi dostizanja nacionalnog cilja u pogledu učešća OIE u finalnoj potrošnji energije sa posebnom pažnjom na udio korišćenja OIE u sektoru saobraćaja i značajnije ekspanzije koncepta kupac-proizvođač.
- Nastavak istraživanja nafte i gasa u crnogorskom podmorju i postavljanjem akcionog plana održive implementacije prepoznatih resursa uvažavajući međunarodne standarde zaštite životne sredine.
- Obezbeđenje socijalne zaštite ugroženih (ranjivih) kupaca energije;

Posebni ciljevi razvoja energetike su:

- Dostizanje postavljenih nacionalnih ciljeva za 2030. godinu i intenziviranje postignute dinamike do kraja planskog perioda i to u pogledu:
  - Učešća obnovljivih izvora energije u finalnoj potrošnji,
  - Smanjenja emisija gasova staklene bašte iz energetskog sektora,
  - Energetske efikasnosti finalne potrošnje;
- Povećanje energetske nezavisnosti za najmanje 30% u odnosu na baznu godinu;
- Dostizanje nivoa energetske intenzivnosti finalne potrošnje karakterističnom za razvijene zemlje EU;
- Uvećanje diversifikacije energenata u energetskom bilansu (uvećanje udjela novih obnovljivih izvora energije na najmanje 30 %), paralelna izgradnja upravljivih i neupravljivih izvora energije radi obezbjeđenja stabilnosti elektroenergetskog sistema;
- Supstitucija energenata i tehnologija njihovog korišćenja u cilju povećanja efikasnosti i smanjenja negativnog uticaja na životnu sredinu u skladu sa najboljim raspoloživim tehnologijama na tržištu;
- Aktiviranje svih potencijala OIE a posebno u pogledu korišćenja solarne energije i to:
  - centralizovana proizvodnja električne energije,
  - distribuirana proizvodnja električne energije sa naglaskom na mikroproizvodnju i ekspanziju koncepta potrošač – proizvođač,
  - zadovoljavanje potreba za toplotnom energijom u uslužnom i sektoru domaćinstava,
  - ekspanzija i značajno učešće obnovljivih izvora energije u sektoru saobraćaja;
- Racionalna potrošnja energije sa primjenom tehnoloških inovacija (kinetičke elektrane) i energetske efikasnosti sa fokusom na sektore zgradarstva i saobraćaja.

Prioritetni ciljevi razvoja energetike:

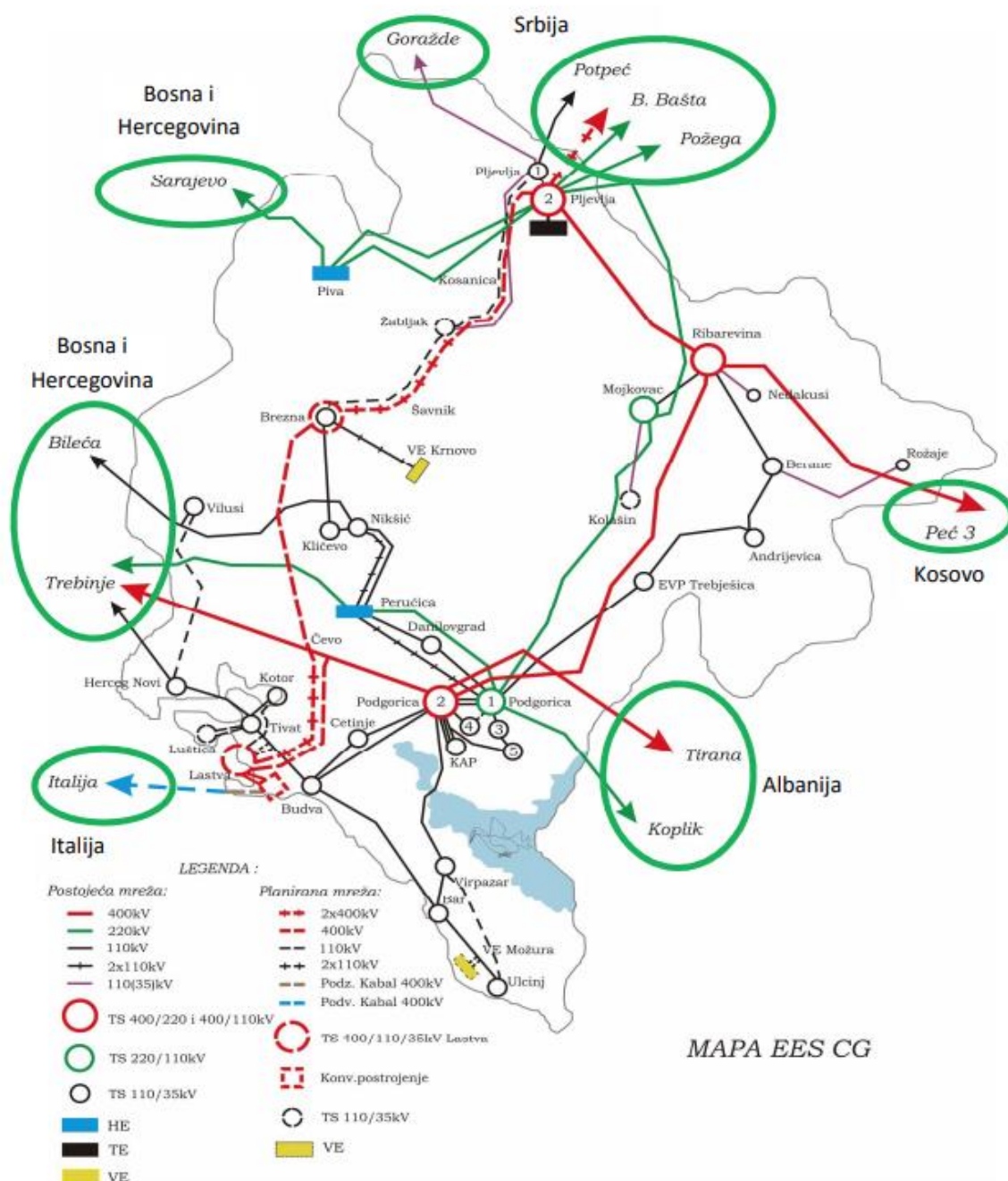
- Izgradnja drugog pola HVDC interkonekcije prema Italiji;
- Izgradnja 400 kV interkonekcije prema Srbiji;
- Izgradnja nove 400 kV interkonekcije prema Bosni i Hercegovini;
- Izgradnja vazdušnog voda 110 kV Virpazar-Ulcinj radi osiguravanja dvostranog napajanja konzumnog područja Ulcinja,
- Izgradnja vazdušnog voda 110 kV Vilusi-Herceg Novi radi omogućavanja dvostranog napajanja konzumnog područja Herceg Novog (na teritoriji Crne Gore) i omogućavanja veće realizacije solarnog potencijala na teritoriji Nikšića,
- Izgradnja planiranih TS 110/35 kV radi obezbjeđivanja sigurnijeg napajanja potrošača i efikasnije eksploatacije elektrodistributivne mreže,
- Omogućavanje većeg učešća neupravljivih obnovljivih izvora energije (kao što su vjetroelektrane i fotonaponske elektrane) kroz paralelnu realizaciju upravljivih obnovljivih izvora energije (kao što su planirane hidroelektrane i uređaji za skladištenje energije) - minimalno u odnosu instalisanih snaga 3:1 u korist novih obnovljivih izvora energije,
- Realizacija solarnog potencijala na teritoriji glavnog grada Podgorice kao najvećeg konzumnog područja u državi sa najboljim preduslovima za priključenje na postojeću elektroenergetsku infrastrukturu,
- Izgradnja obnovljivih izvora energije sa godišnjom proizvodnjom od najmanje 700 GWh do 2030. godine i 2000 GWh do 2040. godine,
- Uključivanje infrastrukture za punjenje električnih vozila u planove razvoja elektroenergetskih mreža kako bi se omogućilo veće učešće električnih vozila u ukupnom broju vozila.

Opšti indikatori:

- Ukupna potrošnja primarne energije UPPE [PJ]
- Ukupna potrošnja finalne energije UPFE [PJ]
- Ukupna potrošnja električne energije W_P [GWh]
- Intenzitet primarne energije UPPE/BDP [MJ/EUR]
- Intenzitet finalne energije UPFE/BDP [MJ/EUR]
- Potrošnja električne energije po stanovniku W_{Pst} [kWh/stan.]
- Efikasnost konverzije energije UPFE/UPPE [%]
- Emisije CO₂ iz sektora energetike E_{CO_2} [kt]
- Energetska nezavisnost EN [%]

Namjenski indikatori:

- Smanjenje emisija CO2 iz sektora energetike SECO2 [%]
- Udio OIE:
  - u ukupnoj finalnoj potrošnji energije OIE_{udioFP} [%]
  - u proizvodnji električne energije $OIE_{udioELEN}$ [%]
  - u potrošnji energije u sektoru saobraćaja $OIE_{udioSAOB}$ [%]
- Udio solarnih elektrana u ukupnoj proizvodnji električne energije SEudio [%]
- Udio vjetro elektrana u ukupnoj proizvodnji električne energije SEudio [%]
- Udio biogoriva u sektoru saobraćaja BGudioSAOB [%]
- Udio električne energije u sektoru saobraćaja ELENudioSAOB [%]
- Godišnja razmjena energije putem interkonekcija RE [GWh]
- Uvozni prekogranični kapacitet TCuvoz [MW]
- Izvozni prekogranični kapacitet TCizvoz [MW]
- Udio ulaganja u istraživanje inovativnih tehnologija u sektoru energetike u BDP INOBDP [%]

Kartogram 8.2.-1. Mreža EES – izvor Bazna studija Energetika

Nove elektrane koje su predložene u Nacrtu plana:

• Termoelektrane:

Završetkom projekta Ekološke rekonstrukcije TE Pljevlja, čija je realizacija u toku, obezbijediće se rad TE na ekološki prihvatljiviji, način čime se otvara i mogućnost toplifikacije Pljevalja kroz projekat "Toplifikacija Pljevalja, za čista i topla Pljevlja-izgradnja primarnog toplovoda od TE do grada". Vlada Crne Gore je projekat "Toplifikacija Pljevalja" proglasila projektom od Javnog interesa 26.01.2023. godine. Projekat obuhvata izgradnju toplotnog izvora, primarne i sekundarne toplovodne mreže.

Izgradnjom primarnog toplovoda će se stvoriti uslovi da se u prvoj fazi sa nereguliranim oduzimanjem pare sa turbine bloka TE Pljevlja, kapaciteta 10 MW odmah nakon završene Ekološke rekonstrukcije 2024/2025. godine priključi 6 najvećih kotlarnica u centru grada. Dodatno se izgradnjom 20 priključaka na primarnom toplovodu odgovarajućeg prečnika za sve konzumne zone stvaraju uslovi za drugu fazu i regulirano oduzimanje pare sa turbine bloka TE Pljevlja i dalje razvijanje toplifikacije grada toplotnog konzuma 44 MW. Toplovod DN 450 mm se nastavlja na dio toplovoda DN 450 mm koji će biti izveden iz toplotno izmjenjivačke stanice do zelene površine i ograde TE Pljevlja, u sklopu Ekološke rekonstrukcije. Svrha pokretanja projekta Izgradnje primarnog toplovoda od TE Pljevlja do grada je poboljšanje stanja životne sredine u Pljevljima, i poboljšanje stepena efikasnosti rada TE Pljevlja.

Nakon realizacije projekta Ekološke rekonstrukcije TE Pljevlja, kao posljedica tehnološkog procesa dobija se dodatni nusprodukt – gips, koji se može koristiti za proizvodnju više vrsta proizvoda.

• Hidroelektrane:

Osim postojećih hidroelektrana Piva i Perućica koje nastavljaju da budu značajni stubovi elektroenergetskog sistema Crne Gore, predlaže se izgradnja novih hidroelektrana, radi omogućavanja mnogo veće integracije novih obnovljivih izvora električne energije.

Agregat A8 se planira i gradi radi efikasnije valorizacije hidroenergetskog potencijala HE Perućica.

– HE Perućica – Agregat A8:

- Instalirana snaga: 58,5 MW
- Planirana proizvodnja: 50 GWh
- Priključak: 110 kV (220 kV)
- Lokacija: opština Nikšić („Glava Zete);

Potrebno je naglasiti da se projektom prevođenja dijela voda rijeke Zete u akumulacije Krupac i Slano teži postići energetske efekat na ukupnu godišnju proizvodnju HE Perućica u obimu od 50-70 GWh godišnje. Bolje korišćenje će se postići efikasnijim korišćenjem raspoloživih akumulacionih prostora Krupac i Slano. Na taj način će se smanjiti prelivi na postojećim branama, a prevođenjem voda rijeke Zete u akumulacije, poboljšaće se i stepen iskorišćenosti prirodnog toka. Sam projekat će se realizovati na četiri predviđene lokacije: Zavrh, Poklonci, Crnodoli i Kuside.

Rijeka Komarnica je glavna pritoka rijeke Pive koja raspolaže sa značajnim hidroenergetskim potencijalom. Izgradnjom HE „Piva“, akumulaciono-pribranskog postrojenja sa kotom normalnog uspora 675 mnm, koja je u pogonu od 1976. godine iskorišćen je značajan dio hidroenergetskog potencijala. Korišćenje uzvodnog hidropotencijala rijeke Komarnice se u Crnoj Gori razmatra veoma dugo. Još 1988²⁰.g. su analizirana i definisana moguća rješenja za potencijalnu hidroelektranu u profilu Lonci u kanjonu rijeke Komarnice.

Izgradnja HE Komarnica je planirana Strategijom razvoja energetike Crne Gore do 2030.g., Nacionalnom strategijom održivog razvoja Crne Gore do 2030.g. Detaljnim prostornim planom za HE Komarnica, PUP-om opštine Šavnik i PUP-om opštine Plužine.

Osim planske i strateške dokumentacije, Studija Regional strategy for sustainable hydropower in the Western Balkans – WBIF, koja je uz podršku Evropske unije izrađena za potrebe Investicionog fonda za Zapadni Balkan, HE Komarnicu svrstava u red ekološki prihvatljivih projekata, tj. projekata kategorisanih kao: Greenfield projects which do not face serious bottlenecks (e.g. litigations) or environmental and social concerns – HPP Komarnica. Tokom same izrade studije u obzir je uzet zakonski i regulatorni okvir koji uključuje sve relevantne direktive, konvencije i propise iz oblasti energetike, zaštite životne sredine i upravljanja vodama.

Evropska komisija je u oktobru 2020. godine usvojila sveobuhvatan Ekonomsko-investicioni plan za Zapadni Balkan sa ciljem da pospješi dugoročan privredni oporavak regiona, podrži zelenu i digitalnu tranziciju,

²⁰ Studijska istraživanja Elektroprojekt Ljubljana

regionalnu integraciju i konvergenciju sa Evropskom Unijom. U oblasti energetike u okviru tzv. Flagship-a 4-RENEWABLE ENERGY, Evropska komisija je identifikovala četiri konkretna projekta koja će biti podržana, među kojima je i projekat izgradnje HE Komarnica.

Za HE Komarnica su izdati urbanističko tehnički uslovi i u toku je izrada projektne dokumentacije. (Idejni projekat). Elaborat o procjeni uticaja predmetnog projekta je osporen od strane Agencije za zaštitu životne sredine i čeka se konačan stav nakon obavljanja potrebne procedure.

HE Komarnica u energetskom sistemu Crne Gore, treba da omogući realizaciju ambicioznih planova izgradnje novih obnovljivih izvora električne energije (fotonaponske, vjetroelektrane...). Projekat HE Komarnica je najspremniji u tehničkom smislu za realizaciju, međutim sa aspekta zaštite prostora i uticaja na životnu sredinu, nema podršku od strane institucija nadležnih za zaštitu životne sredine.

S obzirom na potrebu da se svi zahtjevi stroge zaštite prostora i životne sredine ispune, što je iskazano i u procesu pripreme Nacrta PPCG, predlaže se donosiocima odluka, nadležnim institucijama i Vladi, da se u periodu Javne rasprave razmotre sve dileme po pitanju izgradnje HE Komarnica i u interesu razvoja države donese konačno rješenje.

Uvažavajući nespornan veliki značaj HE Komarnica u energetskom sistemu Crne Gore, a sa druge strane ekološke zahtjeve i zahtjeve zaštite prostora, za konačno donošenje odluke o izgradnji HE Komarnica, važno je da se u okviru projektne dokumentacije i prateće procjene uticaja na životnu sredinu donesu zaključci od nadležnih institucija Crne Gore.

Karakteristike He Komarnica su: Instalirana snaga: 171,9 MW, Planirana proizvodnja: 213 GWh; Priključak: 110 kV; Lokacija: rijeka Komarnica opština Šavnik i Plužine; Instalirana snaga: 290 MW; Planirana proizvodnja: 670 GWh; Priključak: postojeća mrežna infrastruktura²¹

Hidroelektrana Kruševo je, zbog visoke upravljivosti proizvodnjom električne energije, takođe značajna za omogućavanje veće integracije novih obnovljivih izvora energije, čiji je značajan potencijal prepoznat kako od strane državnih kompanija, tako i investitora iz oblasti energetike.

Pri izradi Nacrta PPCG i SPU na životnu sredinu je ukazano na moguće konflikte između zaštite prirode dijela Parka prirode Dragišnica i Komarnica. Pri detaljnijem razmatranju lokacije HE Kruševo, potrebno je naći kompromis između razvoja energetike i zaštite prirode. Karakteristike HE Kruševo su: Instalirana snaga: 90-120 MW; planirana proizvodnja: 235 GWh; Priključak: 220 kV; Lokacija: opština Plužine.

EPCG istražuje mogućnosti iskorišćenja hidroenergetskog potencijala Bilečkog jezera, u dijelu koji pripada Crnoj Gori. Do sada je rađeno više studijskih analiza, a najskorija je tretirala i idejna rješenja HE Boka (Risan), kojima je prepoznata mogućnost iskorišćenja raspoloživog potencijala koji odgovara godišnjoj proizvodnji električne energije od 661 GWh, što je u odnosu na postojeće proizvodne objekte (HE i TE) izuzetno značajno. Ističe se da se radi o izuzetno upravljivom energetskom objektu u pogledu proizvodnje električne energije, što dodatno unaprjeđuje mogućnost integracije novih obnovljivih izvora energije (fotonaponskih elektrana i vjetroelektrana).

U sklopu razmatranja idejnog rješenja analizirano je više varijanti i data je prateća tehno-ekonomska analiza i analiza uticaja na životnu sredinu. Međutim, potrebno je naglasiti da je izvodljivost ovog projekta izrazito uslovljena mogućnošću postizanja međudržavnog sporazuma o korišćenju voda Bilečkog jezera i posebno dodatnim, detaljnijim analizama koje prate stratešku procjenu uticaja na životnu sredinu.

EPCG razrađuje i druge potencijalne projekte hidroelektrana istražujući optimalni način realizacije prepoznatog hidrološkog potencijala na rijekama Čehotini i Morači, uvažavajući sve relevantne aspekte a posebno energetski, ekološki i ekonomski.

Takođe, planira se i realizacija malih hidroelektrana tamo gdje je već raspoloživa građevinska infrastruktura i moguće je realizovati hidrološki potencijal praktično bez dodatnog uticaja na životnu sredinu (ne postoji potreba za dugim derivacionim cijevima) kao što su: mHE Otilovići i mHE na temeljnim ispustima brana Slano i Krupac.

Osnovni cilj razvoja elektroenergetskog sistema je obezbijediti sigurno snabdijevanje električnom energijom. To se postiže ulaganjem u nove proizvodne objekte (ukoliko postoji sopstveni energetski potencijal), ali i

²¹ U planu razvoja elektroprenosnog sistema ne postoji namjera za daljim razvijanjem 220 kV mreže već potencijalno njena rekonstrukcija na 400 kV naponski nivo. U zavisnosti od nivoa instalirane snage, mjesto priključka ove elektrane može biti 110 kV ili 400 kV mreža.

povezivanjem sa okolnim sistemima u regionu. Potrebno je obezbijediti dovoljne količine nove proizvodnje onda kada je ona tražena od strane potrošača, uz očuvanje sigurnog pogona sistema.

Potreba izgradnje upravljivih izvora energije

Nacionalni ciljevi razvoja energetike su usmjereni na ulaganje u obnovljive izvore energije, a posebno sunce i vjetar, jer su prepoznati kao najmanje štetni za životnu sredinu. Međutim, ovi izvori iako mogu donijeti velike količine električne energije, utiču nepovoljno na upravljanje sistemom (siguran i stabilan pogon). Kako bi se iskoristili svi pozitivni uticaji fotonaponskih elektrana i vjetroelektrana neophodno je da elektroenergetski sistem bude fleksibilan, a tu fleksibilnost dobija kroz izgradnju upravljivih izvora energije a posebno se ističu: reverzibilne HE, akumulacione HE ili neke od savremenih tehnologija za skladištenje energije (trenutno nijesu komercijalno rješenje za velike elektrane). Upravo su pomenute hidroelektrane (HE) vid izvora energije koji je komplementaran novim obnovljivim izvorima energije i omogućava njihovu veću integraciju u elektroenergetski sistem.

Sveobuhvatna procjena potencijala obnovljivih izvora energije (posebno u pogledu energije sunca i vjetra) u Crnoj Gori je rađena kroz više studijskih istraživanja i došlo se do sljedećih zaključaka:

Solarne – fotonaponske elektrane

Posebno se ističe povoljnost korišćenja solarne energije u vidu fotonaponskih elektrana. Crnu Goru karakteriše jasan potencijal sunčevog zračenja koji proističe iz veoma dobrog prosjeka godišnje dužine sijanja sunca. Insolacija iznosi preko 2.000 h godišnje za veći dio teritorije Crne Gore (najmanje trajanje od 1600 h karakteriše region Pljevalja i Bijelog Polja). Prosječna insolacija iznosi 1.450 kWh/m²god što praktično ukazuje na mogućnost valorizacije potencijala sunčeve energije širom države na svim lokacijama koje nijesu predviđene za neku drugu namjenu.

Postoje dva vida korišćenja potencijala sunčeve energije:

- Centralizovani izvori srednje ili veće instalisane snage, koji se priključuju na srednjenaponsku ili visokonaponsku mrežu.
  - Dominantno se grade na zemlji i zauzimaju veliku površinu (okvirno 6.000-20.000 m² po MW instalisane snage u zavisnosti od profila terena i dispozicije opreme i prateće infrastrukture).
  - Veoma je značajno da ne postoji konflikt u pogledu definisane namjene zemljišta.
  - Raspoloživost infrastrukture za priključenje na elektroenergetsku mrežu i mogućnost rješavanja imovinsko-pravnih odnosa su osnovne barijere realizacije.
- Distribuirani izvori manjih instalisanih snaga koji se priključuju na niskonaponsku mrežu.
  - U urbanim jezgrima pored generalno dobrog solarog potencijala postojeći objekti značajno ograničavaju valorizaciju potencijala solarne energije na zemlji pa se kao alternativa pojavljuje izgradnja fotonaponskih elektrana na krovovima zgrada.
  - S obzirom na zakonom definisane povoljnosti za male proizvođače energije, tj. za koncept kupac-proizvođač (*prosumer*), važno je istaći da je ovakve fotonaponske elektrane potrebno projektovati tako da njihova godišnja proizvodnja odgovara potrošnji posmatranog objekta na čijem se krovu gradi.
  - Infrastruktura za priključenje ovih fotonaponskih elektrana nije barijera kao u slučaju velikih elektrana.
  - Stimulisanje izgradnje ovakvog korišćenja solarne energije ima niz povoljnosti kako za same korisnike tako i za elektroenergetsku infrastrukturu (sigurnije snabdijevanje električnom energijom, bolje naponske prilike i niži gubici u elektroenergetskoj mreži).

Fotonaponske elektrane:

- SE Briska Gora:
  - Instalisana snaga: (50 MW + 200 MW)
  - Planirana proizvodnja: (90 GWh + 360 GWh)
  - Priključak: 110 kV
  - Lokacija: opština Ulcinj, Briska Gora
- SE Velje Brdo:
  - Instalisana snaga: (50 MW + 100 MW)
  - Planirana proizvodnja: (80 GWh + 160 GWh)
  - Priključak: 110 kV
  - Lokacija: opština Podgorica

- SE Slano Floating Solar:
  - Instalirana snaga: 60 MW
  - Planirana proizvodnja: 80-90 GWh
  - Priključak: 110 kV
  - Lokacija: opština Nikšić, Slano jezero
- SE Vilusi - Dragalj:
  - Instalirana snaga: (30 MW + 80-150 MW)
  - Planirana proizvodnja: (45 GWh + 140 - GWh)
  - Priključak: 110 kV
  - Lokacija: opština Kotor, Dragalj
- SE Prediš²²:
  - Instalirana snaga: 225 MW
  - Planirana proizvodnja: 304 GWh
  - Priključak: 400 kV
  - Lokacija: opština Cetinje, Prediš
- SE Montečevo
  - Instalirana snaga: 400 MW
  - Planirana proizvodnja: 600 GWh
  - Priključak: 400 kV
  - Lokacija: opština Cetinje, Čevo
- SE Željezara
  - Instalirana snaga: (60 MW)
  - Planirana proizvodnja: (95 GWh)
  - Priključak: 110 kV
  - Lokacija: opština Nikšić
- SE Krupac
  - Instalirana snaga: (50 MW)
  - Planirana proizvodnja: (60 - 70 GWh)
  - Priključak: 110 kV
  - Lokacija: opština Nikšić
- SE Velestovo 1 i 2 opština Cetinje

Napomena: U daljem procesu rada na PPCG će se ažurirati podaci o najavljenim novim solarnim elektranama.

Od posebnog su značaja i distribuirani izvori energije, posebno fotonaponske elektrane kod krajnjih potrošača koje se mogu izgraditi u skladu sa pojednostavljenom procedurom za izgradnju i relativno brzo dati važan doprinos u ukupnom energetsom bilansu. S tim u vezi, aktivno je više programa koji stimulišu krajnje potrošače da izgrade sopstveni izvor energije u vidu fotonaponske elektrane i postanu kupci-proizvođači. Najveći projekat iz ove oblasti je organizovan od strane EPCG (500+, 5,000+ i 10,000+) i planirano je da ukupno dostignu 185 MW instalirane snage.

Opšti uslovi za izgradnju solarnih elektrana

Izgradnja solarnih elektrana je moguća na svim područjima koja raspolažu sa prirodnim potencijalom za korišćenje sunčeve energije, uz ispunjavanje neophodnih mikrolokacijskih uslova, kao što su orijentacija zemljišta, nivelacija, uslovi priključenja na elektroenergetsku mrežu i drugi uslovi koji utiču na nivo investicije. Sa aspekta korišćenja i zaštite prostora potrebno je da ispunjavaju neophodne uslove kojima se isključuju konflikti sa drugim namjenama u prostoru, kao što je namjena za turizam, vrijedno obradivo poljoprivredno zemljište, zaštićena područja i zone kulturnoistorijskih spomenika, zone zaštite vodoizvorišta ili drugi infrastrukturni objekti od značaja.

---

²² Geografski predio Čeva karakterišu izuzetno povoljne karakteristike za korišćenje potencijala solarne energije za proizvodnju električne energije. Priključak na elektroenergetsku infrastrukturu bi podrazumijevao izgradnju novog rasklopnog postrojenja u koje bi pored priključnih vodova od elektrana koje gravitiraju ovom području bili uvedeni sva tri dalekovoda 400 kV koji dolaze iz TS Lastva a idu prema TS Podgorica 2, TS Trebinje i TS Pljevlja 2. Eventualna ograničenja u snazi jednog proizvodnog objekta mogu biti definisana nakon sprovođenja analiza priključenja što je u nadležnosti mrežnog operatora na čiju se infrastrukturu predmetni objekti priključuju.

U grafičkom dijelu PPCG su prikazane zone za koje su izvršena prethodna istraživanja i za koje su dobijeni urbanističko tehnički ulovi za izgradnju.

Moguće je planiranje i drugih zona koje raspolažu solarnim potencijalom, za koje se kroz adekvatne analize utvrdi da nemaju konflikata sa drugim namjenama ili konflikata sa zaštitom prostora i životne sredine.

Vjetroelektrane

Najpogodnije zone za eksploataciju vjetroenergije su:

- Priobalna područja - sa većim brzinama vjetra preko 6 m/s u prosjeku
- Brda oko Nikšića sa prosječnim brzinama vjetra u rasponu od 5,5-6,5 m/s.

Pod pretpostavkama da se samo visoka i srednja produktivnost potencijala uzima u obzir, procjenjuje se da ukupan bruto kapacitet vjetroelektrana koji može biti instaliran iznosi približno 400 MW.

Postoji pogodan nivo vjetroenergije i kada su off-shore instalacije u pitanju, ali prije definisanja konkretnog nivoa tehnički iskoristivog potencijala, neophodno je uvažiti sva postojeća ograničenja kao što su zaštita morskog područja i raspoloživost infrastrukture za priključenje elektrana.

Planirane vjetroelektrane su:

- VE Gvozd:
  - Instalirana snaga: 54,6 MW
  - Planirana proizvodnja: 150 GWh
  - Priključak: 110 kV
  - Lokacija: opština Nikšić
- VE Bijela:
  - Instalirana snaga: 94 MW
  - Planirana proizvodnja: 212 GWh
  - Priključak: 110 kV
  - Lokacija: opština Šavnik
- VE Korita:
  - Instalirana snaga: 79 MW
  - Planirana proizvodnja: 198 GWh
  - Priključak: 110 kV
  - Lokacija: opština Bijelo Polje
- VE Brajići:
  - U toku je izrada DPP i strateške procjene uticaja na životnu sredinu čime se razmatra lokacija VE Brajići.
  - Instalirana snaga: 100,8 MW
  - Planirana proizvodnja: 250 GWh
  - Priključak: 110 kV
  - Lokacija Brajići: opština Budva i opština Bar

Opšti uslovi za izgradnju vjetroelektrana

Izgradnja vjetroelektrana je moguća na svim područjima koja raspolažu sa prirodnim potencijalom za korišćenje vjetra, uz ispunjavanje neophodnih mikrolokacijskih uslova, uslova priključenja na elektroenergetsku mrežu, saobraćajnu mrežu i drugih uslova koji utiču na nivo investicije. Istražuju se potencijali korišćenja energije vjetra na teritoriji sljedećih opština: Žabljak, Kolašin, Bijelo Polje, Mojkovac i Pljevlja.

Pored navedenih 5 lokacija na kojima se planiraju vjetroelektrane, moguće je postavljanje novih infrastrukturnih objekata na svim područjima koja raspolažu sa prirodnim potencijalom za korišćenje vjetra, uz ispunjavanje neophodnih mikro-lokacijskih uslova priključenja na elektroenergetsku mrežu, saobraćajnu mrežu i drugih uslova koji utiču na nivo investicije.

Sa aspekta korišćenja i zaštite prostora potrebno je da ispunjavaju neophodne uslove kojima se isključuju konflikti sa drugim namjenama u prostoru, kao što su: blizina naselja, namjena prostora za razvoj turizma, vrijedno obradivo poljoprivredno zemljište, vrijedno šumsko zemljište, zaštićena područja i zone kulturnoistorijskih spomenika, zone zaštite vodoizvorišta ili drugi infrastrukturni objekti od velikog značaja.

Ističe se da izgradnja solarnih i vjetroelektrana podrazumijeva izgradnju neupravljivih izvora energije koji direktno nepovoljno utiču na mogućnost očuvanja stabilnosti elektroenergetskog sistema tokom poremećaja, a i značajno uvećavaju troškove balansiranja sistema, usljed čega je neophodno za omogućavanje većeg

korišćenja ovih energetske potencijala, graditi i upravljive izvore energije (konvencionalne izvore kakvi su hidroelektrane ili finansijski zahtjevne nove tehnologije skladištenja energije) koji osnažuju stabilnost elektroenergetskog sistema i omogućavaju balansiranje sistema sa nižim troškovima (minimizacija uvoza električne energije).

U fazi izrade PPCG je iskazana inicijativa za planiranje **kinetičkih elektrana kao obnovljivih izvora energije**. U dosadašnjim analizama se pokazalo da je ova vrsta elektrana prihvatljiva sa aspekta organizacije u prostoru, jer zahtjeva malu površinu za organizaciju, a posebno je povoljna sa aspekta zaštite životne sredine, jer obezbjeđuje “nultu emisiju” CO₂. U toku izrade PPCG će se obezbijediti dodatne informacije koje se odnose na mogućnosti implementacije u crnogorskom elektroenergetskom sistemu i na osnovu toga dati bliže smjernice u njihovu izgradnju.

EPCG je zajedno sa resornim ministarstvom pokrenula izradu studije za razvoj **elektrana na gas**. Konačan odabir mogućih lokacija za izgradnju elektrana na gas i potvrđivanje njihovih instalisanih snaga zavisice od daljih istraživanja i analiza. Preliminarni rezultati studije ukazuju na sljedeće potencijalne izvore:

- Hibridna elektrana bazirana na gasnoj turbini snage min 50 MW u blizini luke Bar sa potencijalnim obnovljivim izvorima, Lokacija Bar;
- Kombinovana elektrana na gas snage min 150 MW u sklopu KAP-a u kombinaciji sa potencijalnim obnovljivim izvorima, Lokacija Podgorica;
- Elektrana na gas snage min 200 MW u Pljevljima.

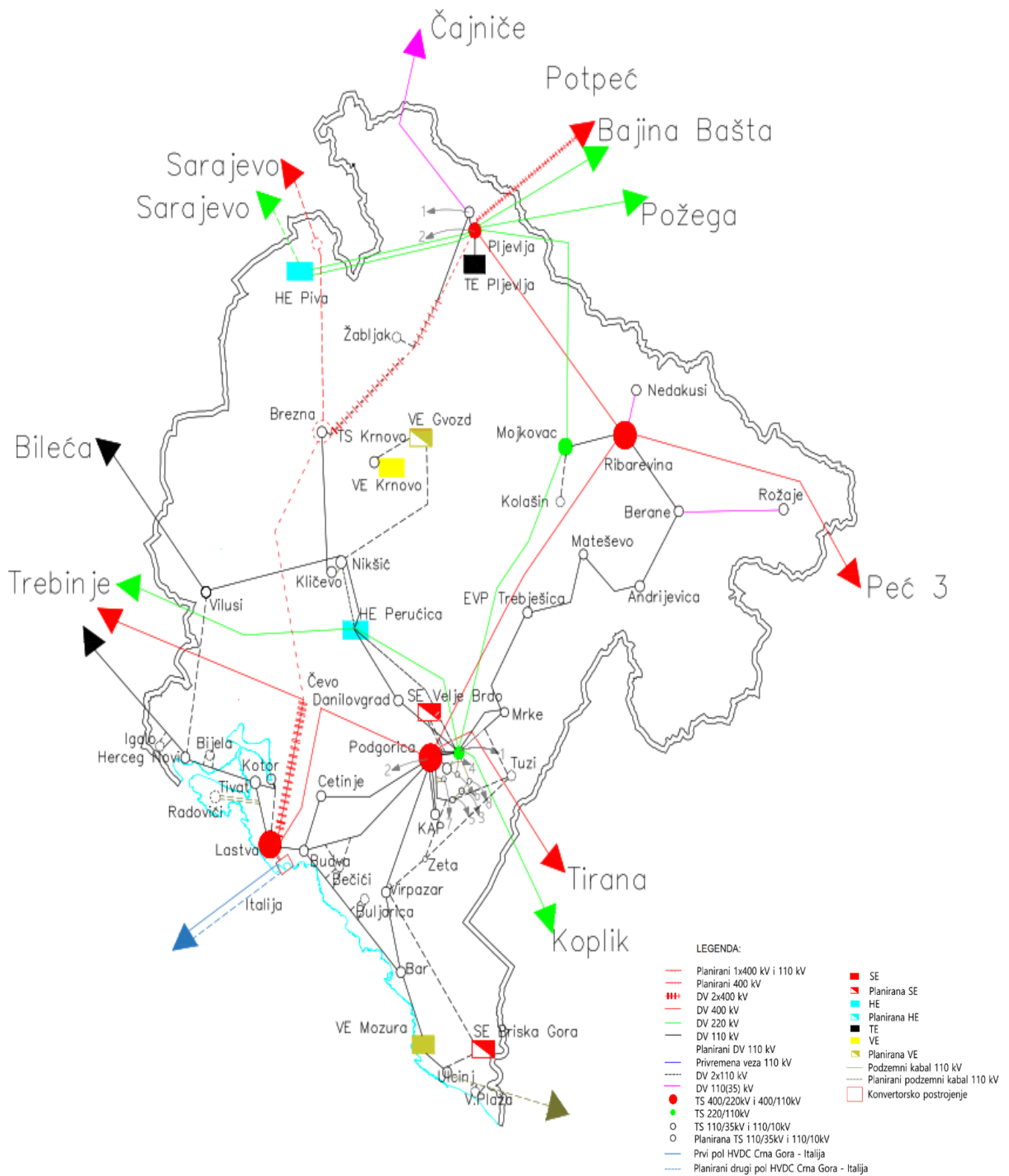
Nove trafostanice:

- TS 400/110/35 kV – Brezna;
- TS 110/35 kV : Luštica, Buljarica, Bijela, Drijenak, Golubovci, Velika Plaža, Žabljak;
- TS 110/10 kV: Podgorica 7, Bečići, Igalo, Podgorica 6, Podgorica 8, Tuzi;

Novi vodovi:

Prema postojećoj praksi i pozitivnom iskustvu kod nas, kao i pravilima operatora prenosnih sistema zemalja u okruženju minimalna širina koridora za dalekovod 400 kV iznosi 70 m (po 35m s obje strane ose dalekovoda), minimalna širina koridora za dalekovod 220 kV iznosi 50m (po 25 m s obje strane ose dalekovoda), a minimalna širina koridora za dalekovod 110 kV iznosi 40 m (po 20 m s obje strane ose dalekovoda). Ovo je potrebno uvažiti i prilikom projektovanja ostale infrastrukture koja može gravitirati istoj geografskoj lokaciji kao i trasa dalekovoda.

- 500 kV: HVDC Lastva (ME) – Villanova (IT) (drugi pol HVDC kabla);
- 400 kV: DV Lastva – Pljevlja, DV Pljevlja – Bajina Bašta (RS) – Višegrad (BA) – Transbalkanski koridor, DV 400 kV Brezna – Sarajevo;
- 110 kV: Virpazar – Briska Gora – Ulcinj, Lastva – Kotor, Vilusi – Herceg Novi, Ulcinj – B.Gora – Kosmač, Golubovci – Tuzi, Podgorica 5 - Golubovci, Golubovci – Virpazar, kablovska veza prema Albaniji od TS 110/35 kV Velika Plaža, kablovi od TS 110/35 kV Radovići do DV 110 kV Lastva – Tivat.

Kartogram 8.2.-2. Planirana prenosna mreža

Mreža 35 kV uobičajeno nije predmet obuhvata planskog dokumenta ovog reda, ali usljed izuzetnog značaja za sigurno snabdijevanje distributivnih potrošača važno je istaći potrebu za sljedećim elementima ove mreže:

- **Bar:**

- Uklapanje TS 110/35 kV Buljarica u 35 kV mrežu
  - Dvosistemstiki vazdušni vod 35 kV do postojećeg voda prema:
  - Postojećoj TS 35/10 kV Sutomore
  - Budućoj TS 35/10 kV Maljevik,
  - Dva vazdušna voda 35 kV prema TS 35/10 kV Čanj
  - Vazdušni vod 35 kV prema postojećoj TS 35/10 kV Buljarica
  - Novi podzemni vod iz planiranog postrtojenja 35 kV TS 110/35 kV Buljarica prema TS 35/10 kV Buljarica Nova.

- **Budva:**

- TS 35/10 kV Krstac
- TS 35/10 kV Buljarica Nova
- TS 35/10 kV u reonu Topliša sa priključnim vodovima 35kV iz pravca TS 400/110/35 kV Lastva
- 3 podzemna kabovska voda 35 kV iz TS 400/110/35 kV Lastva prema postojećim TS 35/10 kV Dubovica i TS 35/10 kV C. Stanica
- 35 kV podzemni kablovski vod TS 110/35 kV Markovići - TS 35/10 kV Miločer
- 35 kV podzemni kablovski vod TS 35/10 kV Miločer - TS 35/10 kV Krstac
- 35kV podzemni kablovski vod TS 35/10 kV Krstac - TS 35/10kV Petrovac
- 35 kV podzemni kablovski vod TS 35/10 kV Petrovac - TS 110/35 kV Buljarica
- 35 kV podzemni kablovski vod TS 35/10 kV Rozino - TS 35/10 kV Lazi
- 3SkV podzemni kablovski vod TS 110/35 kV Markovići - Rasklopište Vrh Lazi

- **Kolašin**

- 35kV podzemni vod TS 35/10 kV Breza - mHE Rijeka Musovića;
- 35kV podzemni vod od TS 35/10 kV Jezerine do mHE Jelovica 2, čime će se kompletirati 35kV veza od TS 35/10kV Jezerine do rasklopnog postrojenja 35kV Buče i TS 110/35kV Berane (Rudeš);

- **Podgorica i Golubovci**

- Vod 35 kV, od TS 35/10 kV Ljubović do TS 35/10 kV Gornja Zeta
- Vod 35 kV od TS 35/10 kV Gornja Zeta - TS 110/35/10 kV Golubovci
- Vod 35 kV od TS 35/10 kV Virpazar - TS 110/35/10 kV Golubovci

- **Tivat**

- TS 35/10 kV Kalardovo sa priključnim dvostrukim podzemnim vodom iz TS 110/35 kV Gradiošnica
- TS 35/10 kV Opatovo sa priključenjem "ulaz-izlaz" na podzemni vod Tivat-Opatovo
- Zamjena postojećih vazdušnih vodova 35 kV Gradiošnica-Tivat i Tivat-Opatovo novim podzemnim vodovima
- Novi dvostruki 35 kV podzemni vod od TS 110/35 kV Gradiošnica do TS 35/10 kV Porto Montenegro
- Podzemni 35 kV vod od TS 35/10 kV Opatovo do TS 35/10 kV u reonu Prčnja
- Podzemni 35 kV vod od TS 110/35 kV Gradiošnica do TS 35/10 kV Račica
- Vod 35 kV od TS 110/35 kv Tivat (Gradiošnica) do 35 kV kablovske kule Sv. Nedelja koja je u Opštini H. Novi

- **Herceg Novi**

- Podzemni vod 35kV od TS 35/10 kV Tri Krsta - TS 35/10kV Klinci

- **Gusinje**

- Vazdušni vod 35 kV Đulići – Gusinje.

Od velikog značaja za unaprjeđivanje turističke ponude Primorskog regiona je i izgradnja objekata za potrebe žičare Kotor - Cetinje.

Pored navedenih planiranih objekata, detaljnija razrada razvoja elektrodistributivne mreže će biti urađena u okviru planskih dokumenata nižeg reda, a u skladu sa uslovima definisanim od strane nadležnog operatora distributivnog sistema.

Novе tehnologije od uticaja na elektroenergetsku infrastrukturu:

- **Elektromobilnost**
- **Vodonik.**

Uzimajući u obzir činjenicu da je sektor saobraćaja prepoznat po izuzetno visokim emisijama CO₂ u Crnoj Gori, kao i po odsustvu učešća alternativnih goriva, razvoj elektromobilnosti je izdvojen kao sredstvo koje ima potencijal da bude rješenje problema. Naime, sve strategije i planovi razvoja proizvodnih resursa za električnu energiju u Crnoj Gori su takvi da je željeni cilj da se 100 % električne energije dobija iz obnovljivih izvora energije. Dakle, osim što rezultira smanjenjem energetske intenzivnosti sektora transporta i pored očekivanog povećanja broja vozila, usljed korišćenja električne energije iz zelenih izvora doći će do značajnog smanjenja emisije CO₂. Rezultat je održivi razvoj sektora saobraćaja uz minimalni štetni uticaj na životnu sredinu.

Razvoj infrastrukture za punjenje električnih vozila mora biti podržan regulativom ukoliko se žele ostvariti očekivani benefiti koji su nedvosmisleno prepoznati u EU. Direktiva o uspostavljanju infrastrukture za alternativna goriva (2014/94/EC) nije transponovana u regulativu Crne Gore. U regionu kroz regulativu stimulišu i obavezuju na izgradnju infrastrukture za punjenje električnih vozila.

Očekuje se dalji rast broja stanica za sporo punjenje električnih vozila usljed činjenice da je jednostavnije izvesti projekte i raspoloživa elektroenergetska mreža ih može prihvatiti, posebno na strateškim lokacijama kakve su: javni parkinzi, parkinzi poslovnih i trgovačkih centara, sportskih objekata, zgrada kulture itd. jer se nalaze u jakim potrošačkim centrima (gradskim jezgrima) gdje je dostupnost mrežnih kapaciteta visoka. Povoljan uticaj imaju i niski troškovi održavanja i eksploatacije. S druge strane stanice za brzo punjenje su značajno veći izazov za realizaciju u ovoj fazi razvoja elektromobilnosti (potpuno odsustvo regulative koja uređuje oblast) usljed visokih investicionih i eksploatacionih troškova, a povrat investicije nizak. Kao strateške lokacije se izdvajaju benzinske pumpe na glavnim magistralnim putevima i autoputu.

Vodonik nije aktivno razmatran u postojećim energetske planovima i politikama u Crnoj Gori. Ključni pokretač rastućeg interesovanja za vodonik u EU je odlučna okrenutost kreatora politike ka budućnosti bez ugljenika. Globalni porast temperature zavisi od emisije CO₂ i Pariski sporazum priznaje da ne samo da je potrebno potpuno zaustavljanje neto emisija CO₂, već postoji i dodatni zahtjev za tehnologijom negativnih emisija, kako bi se smanjila koncentracija CO₂ koji je već prisutan i osiguralo da porast globalne temperature u odnosu na predindustrijske nivoe ostane ispod 2°C ili ako je moguće 1,5°C. EU ima za cilj da bude privreda sa nultom neto emisijom gasova staklene bašte do 2050. Ovaj cilj je u srcu Evropskog zelenog dogovora (Green Deal) i u skladu je sa posvećenošću EU globalnoj klimatskoj akciji prema Pariskom sporazumu.

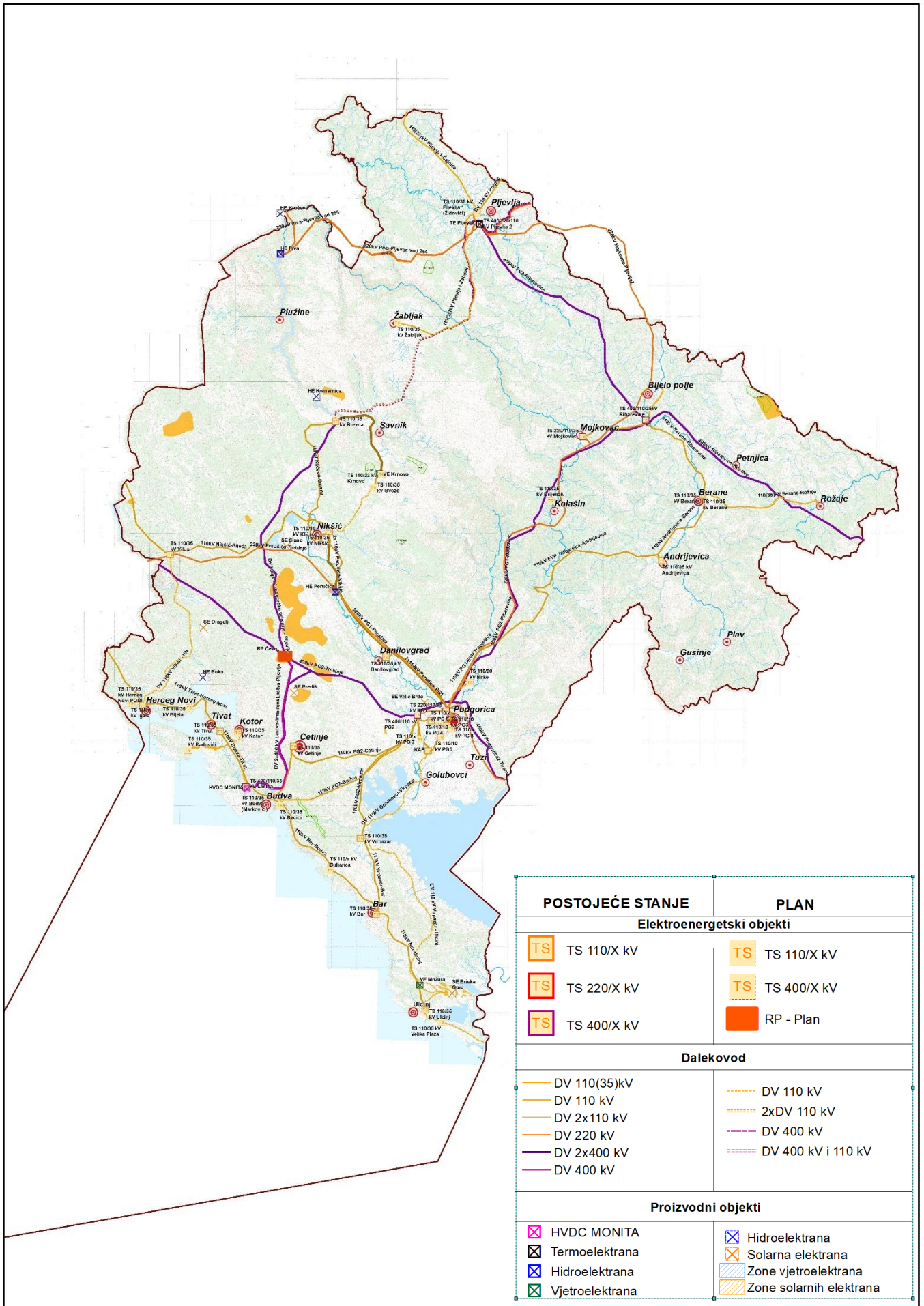
Ovo je dovelo do promocije vodonika kao dopune električnoj energiji i biogorivima. Ne emituje ugljen-dioksid na mjestu upotrebe i može da podrži sektore u kojima je teško postići neto nultu emisiju samo sa električnom energijom ili biogorivom. Vodonik, kao i električna energija, se proizvodi da omogući skladištenje, prenos i krajnju upotrebu energije, a ne da bude primarni izvor poput fosilnih goriva. Ovo mu omogućava da se fleksibilno koristi u energetske sistemu, proizvodi se iz širokog spektra izvora i primjenjuje na širok spektar aplikacija krajnje upotrebe. Ove karakteristike su ga učinile fokusom pažnje za Vlade država koje postavljaju ciljeve dekarbonizacije.

U isto vrijeme kako raste razumjevanje i potreba za vodonikom, ulaganja u vodonične tehnologije počele su da daju plodove. Troškovi tehnologija zasnovanih na vodoniku se smanjuju, a tehnološke prepreke u mnogim sektorima su prevaziđene.

Crna Gora nije povezana ni na jedan postojeći gasovodni sistem i nema domaću gasovodnu mrežu. Povezivanje kroz razvoj IAP-a i/ili LNG terminala su potencijalne buduće opcije. Nedostatak gasovodne infrastrukture koja bi se potencijalno mogla prilagoditi za korišćenje vodonika znači da ovaj put za uvođenje vodonika takođe nije dostupan u ovom trenutku, ali bi se ova opcija mogla razmotriti kada se budu razmatrale tehničke specifikacije razvoja mreže u budućnosti.

Potencijal upotrebe vodonika u Crnoj Gori postoji u oblastima: transporta, energetske intenzivnoj industriji (toplotna energija), grijanju u sektoru zgradarstva.

Kartogram 8.2.-3. Postojeća i planirana elektroenergetska infrastruktura

8.3. Projekcija razvoja vodoprivrede

Održivi scenario razvoja u oblasti vodoprivrede se može ostvariti kroz racionalno upravljanje i korišćenje vodnih resursa. Voda je jedinstven i nezamjenljiv prirodni resurs ograničenih količina i neravnomjerne prostorne i vremenske raspodjele. Privredni razvoj i urbanizacija dovode, s jedne strane, do velikog porasta potreba za vodom, a s druge, do ugrožavanja vodnih resursa. Voda tako može postati ograničavajući faktor razvoja i prijetnja ljudskom zdravlju i održivosti prirodnih ekosistema. Stoga je posebno važno uravnotežiti razvoj i zaštitu i usvojiti politiku i strategiju uređenja, iskorišćavanja i zaštite vodnih resursa.

Uslovi za korištenje vode mijenjaju se tokom vremena, a na njih značajno utiče nekontrolisano zaposjedanje riječnih dolina i pogoršavanje statusa kvaliteta voda.

Postoji tendencija smanjivanja vode kao resursa tokom vremena, zbog sve oštrijih ekoloških, urbanih i socijalnih ograničenja, posebno u slučajevima kad nije stavljeno pod kontrolu zauzimanje prostora u zonama koje su neophodne za realizaciju vodoprivrednih sistema.

Od upravljanja vodama zahtjeva se odgovarajući nivo usluga u funkciji zdravlja i sigurnosti stanovništva, proizvodnje hrane i razvoja drugih privrednih djelatnosti, kao i zaštite ekosistema. To podrazumijeva brigu za prostorni raspored i stanje količina i kvalitet voda i izgrađenost vodnog sistema na način koji odgovara potrebama ukupnog državnog prostora i svakog vodnog i slivnog područja. Potrebno je uskladiti pojedinačne zahtjeve raznih korisnika (stanovništvo, privreda, životna sredina) i pomiriti ih s mogućnostima prirodne, izgrađene i upravljačke komponente vodnog sistema.

U okviru koncepcije održivog razvoja, upravljanje vodama podrazumijeva uspostavljanje ravnoteže između korišćenja voda kao resursa za poboljšanje životnih prilika i podsticanja privrednog razvoja i zaštite resursa i održavanja njihovih prirodnih funkcija. To je moguće ostvariti cjelovitim pristupom vodnom sistemu i uvažavanjem složenih veza i odnosa između vodnog sistema i svih korisnika.

Odluke koje se predlažu i donose u oblasti vodoprivrede, moraju biti objektivne, transparentne i društveno prihvatljive. Poštujući ciljeve definisane državnim strateškim dokumentima, upravljanje vodama treba da se zasniva na načelu nezamjenljivosti vode kao resursa i uslova egzistencije – *“voda kao prirodno javno dobro može se koristiti samo na način kojim se ne ugrožava njena supstanca i ne isključuje njena prirodna uloga”*.

Strategija upravljanja vodama (do 2035. godine) usvojena 2017. g., definisala je strateške i razvojne ciljeve u svim oblastima upravljanja vodama.

- Strateški cilj upravljanja vodama je postizanje sveobuhvatnog i usklađenog vodnog režima na cijeloj državnoj teritoriji kroz obezbjeđenje dovoljne količine kvalitetne vode, na način koji najbolje odgovara određenom području i određenom vremenu, uz postizanje maksimalnih ekonomskih i socijalnih efekata, na pravedan i održiv način, ali uz uvažavanje međunarodnih sporazuma.
- Integralnim upravljanjem vodama potrebno je osigurati dovoljno kvalitetne pitke vode za javno vodosnabdjevanje stanovništva; **osigurati potrebnu količinu vode odgovarajućeg kvaliteta za različite privredne potrebe; zaštititi ljude i materijalna dobra od štetnog djelovanja voda i postići i očuvati dobro stanje voda zbog zaštite vodnih i o vodi zavisnih ekosistema.**
- Na osnovu integralnog pristupa moguće je odrediti niz operativnih ciljeva i zadataka koje je potrebno ostvariti u okviru upravljanja vodama. Dio ciljeva se ostvaruje samostalno u okviru svoje nadležnosti, a dio je moguće realizovati saradnjom sa drugim državnim institucijama, saradnjom sa lokalnom samoupravom, kao i saradnjom sa privrednim sektorima.

Posebno se ističu ciljevi od javnog interesa (zaštita od poplava i drugih oblika štetnog djelovanja voda, vodosnabdjevanje i zaštita voda), na osnovu kojih se usmjerava razvoj upravljanja vodama u okviru tradicionalnih vodoprivrednih djelatnosti (uređenje vodotoka i zaštita od štetnog djelovanja voda, korištenje voda, zaštita voda), a koje je moguće realizovati u okviru integralnih mjera ili samostalno. To je omogućilo procjenjivanje troškova i predlaganje načina sprovođenja mjera.

Kao osnov za planiranje realno ostvarivih ciljeva odabran je uobičajeni investicijski ciklus od 10 godina (do 2025. god.), koliko je i zakonska odredba za donošenje Strategije. Međutim, Strategija se radi za period od 20 godina (do 2035. god.), pošto se u ovom razdoblju može očekivati značajno unaprjeđenje stanja u sektoru voda u odnosu na postojeće. Ovo unaprjeđenje će se odvijati u skladu sa društvenim i ekonomskim mogućnostima države, a uz uvažavanje standarda EU u oblasti voda.

Polazeći od ocjene postojećeg stanja, može se zaključiti da period od dvadeset godina nije dovoljan za dostizanje svih standarda koji važe za zemlje članice EU. Najveći stepen usklađenosti očekuje se u dijelu

vodne djelatnosti koji se odnosi na korišćenje vode za ljudsku potrošnju, dok će za dostizanje propisanih standarda u dijelu koji se odnosi na zaštitu voda biti potreban period duži od dvadeset godina.

Crna Gora se nalazi u procesu pridruživanja Evropskoj uniji, pripada teritoriji sliva Dunava i Save, na kojima su države uspostavile međudržavnu saradnju i multidisciplinarnu koordinaciju u upravljanju vodama, tako da se aktivnosti u ovoj oblasti moraju odvijati u skladu sa međunarodno prihvaćenim principima i uz sprovođenje međudržavne saradnje na vodotocima od zajedničkog interesa.

Definisani ciljevi razvoja vodoprivrede definisani Strategijom, koji su prikazani u tabeli koja sledi, biće nadograđeni u periodu trajanja ovog planskog dokumenta.

Korišćenje voda za proizvodnju električne energije, plovidbu, ribarstvo i potrebe turizma je dato detaljnije u poglavlju energetike.

Tabela 8.3.-1.. Prikaz ciljeva upravljanja vodama po pojedinim oblastima²³

Korišćenje voda	
Strateški ciljevi	
1	Obezbjedenje dovoljnih količina vode odgovarajućeg kvaliteta za javno vodosnabdijevanje stanovništva i za različite privredne potrebe, na način da se ne ugrozi životna sredina.
Operativni ciljevi	
1.1	Povećanje obuhvata javnim vodovodnim sistemima sa sadašnjih 78% na približno 95%
1.2	Smanjenje gubitaka u javnim vodovodnim sistemima na manje od 30%.
1.3	Zaštita izvorišta, istraživanje, zaštita i očuvanje vodnih resursa koji se koriste ili su namijenjeni za ljudsku potrošnju u budućnosti
1.4	Racionalno korišćenje vode
1.5	Obezbjedenje vode za industrijsku proizvodnju
1.6	Obezbjedenje vode za navodnjavanje
Zaštita kvaliteta voda	
Strateški ciljevi	
2	Postizanje i održavanje dobrog statusa i dobrog ekološkog potencijala vodnih tijela površinskih i podzemnih voda, radi zaštite zdravlja ljudi, očuvanja akvatične flore i faune i zadovoljavanja potreba korisnika voda.
Operativni ciljevi	
2.1	Prevenција zagađenja površinskih i podzemnih voda
2.2	Smanjenje unosa zagađenja od koncentrisanih izvora zagađivanja
2.3	Smanjenje količina zagađenja koje dospijeva u površinske i podzemne vode sa neuređenih i nehigijenskih deponija otpada
2.4	Smanjenje unosa zagađenja od rasutih izvora zagađivanja
2.5	Uspostavljanje i korišćenje zaštićenih područja u skladu sa Zakonom o vodama
2.6	Zaštita kvantiteta i kvaliteta podzemnih voda
Zaštita od voda	
3 Strateški ciljevi	
	Smanjenje rizika od štetnog dejstva voda
Operativni ciljevi	
3.1	Razvoj sistema zaštite od poplava spoljnim vodama
3.2	Uređenje vodotoka u skladu sa uslovima životne sredine
3.3	Očuvanje i poboljšanje vodnogo režima namjenskom eksploatacijom rječnih nanosa
3.4	Poboljšanje uslova zaštite od erozije i bujica
3.5	Praćenje stanja i održavanje objekata i radova

²³ Strategija upravljanja vodama do 2035. godine, 2017.

Korišćenje voda

Procjena potrebnih količina vode bazirana je na stanju vodnih resursa i aktuelnom stanju u oblasti korišćenja voda, kao i na ciljevima i smjernicama razvoja, zasnovanim na demografskim projekcijama i projekcijama razvoja privrede i društva u periodu važenja Plana.

1. **Strateški cilj: Obezbeđenje dovoljnih količina vode odgovarajućeg kvaliteta za javno vodosnabdijevanje stanovništva i za različite privredne potrebe, na način da se ne ugrozi životna sredina**

Snabdijevanje vodom stanovništva predstavlja prioritet nad svim ostalim oblicima korišćenja vode²⁴. Snabdijevanje vodom naselja se može smatrati relativno dobrim. Od ukupnog broja stanovnika Crne Gore preko 63% živi u urbanim područjima, a javnim vodovodima obuhvaćeno je 99% gradskog stanovništva. U proteklih 20 godina je evidentno poboljšanje snabdijevanja vodom u gradskim sredinama jer je procenat porastao na gotovo 100 %. Po presjeku stanja iz 2014. g. ukupna pokrivenost gradskog područja vodovodom iznosila je 98,2 a ukupne teritorije Crne Gore 78,2%. Stepenn pokrivenosti stanovništva uslugom javnog vodosnabdijevanja putem priključaka u 2020.godini na nivou Crne Gore iznosi 85,25%²⁵. Uočen je visok procenat gubitaka u vodovodnim sistemima. Procentualni udio nerealizovane količine zahvaćene vode je opao sa 45 % koliko je iznosio 2011. g., na 38% u 2020. g. Gubici u vodovodnim sistemima, zavisno od vodovoda, kreću se u rasponu od 25% do 84%. Ukupne raspoložive količine voda su dovoljne, ali neracionalno korišćene i neravnomjerno raspoređene u odnosu na korisnike. U određenim područjima kvalitet sirovih voda ne zadovoljava zakonske kriterijume kvaliteta vode za piće.

Opšti razvoj uslovljava dalji razvoj javnih sistema vodosnabdijevanja. Pod tim se podrazumijeva i potreba onog dijela privrede koja ne koristi vlastite zahvate vode. **Povećanje obuhvata javnim vodovodnim sistemima** se može ostvarivati, ne samo kroz dogradnju novih sistema, već i kroz uvezivanje postojećih lokalnih, naročito seoskih vodovoda u javne vodovodne sisteme. Zato je potrebn stvoriti uslove za održivost javnih sistema vodosnabdijevanja kroz **osiguranje dovoljnih količina vode potrebnog kvaliteta**. Bitan zadatak za ostvarenje postavljenog cilja je **smanjenje gubitaka vode** čime će se dobiti značajne količine voda i smanjiti potrebe za zahvatanjem dodatnih, a što je u skladu sa postavljenim principima racionalnosti. Sagledavajući raspoložive vodne resurse po kvantitetu i kvalitetu, svakako je jedan od ciljeva dodatno istraživanje u cilju osiguravanja novih vodnih resursa ili proširenje postojećih, prvenstveno podzemnih voda, po mogućnosti sa orijentacijom na one čija je zaštita realno ostvariva. Pored toga, **postojeće vodne resurse je neophodno zaštititi, a njihovu zaštitu uskladiti sa prostornim razvojem urbanih područja**.

U pogledu ostalih privrednih grana koje kao osnovu imaju korišćenje voda, na osnovu sprovedenih analiza trenutnog stanja, može se sa sigurnošću reći da raspoložive količine vode omogućavaju zadovoljenje potreba svih korisnika.

Potrebne količine vode za vodosnabdijevanje - za desetogodišnji i dvadesetogodišnji planski period određene su na osnovu demografskih pokazatelja, projekcija stepena priključenosti na sistem (sadašnjeg i projektovanog) i projektovane specifične potrošnje.

Demografske projekcije do kraja planskog perioda pokazuju vrlo mali procenat porasta stanovništva na nivou države, iz čega proističe mali porast korisnika javnog vodosnabdijevanja.

Tabela 8.3.- 2. *Priključenost stanovništva na javno vodosnabdijevanje*

Područje	Broj stanovnika broj			Stepen priključenosti %			Broj korisnika broj		
	2020	2030	2040	2020	2030	2040	2020	2030	2040
Južni region	155.451	162.937	171.767	92	97,5	100	143.015	158.863	171.767
Središnji region	305.641	320.807	338.919	90	95,5	100	275.077	306.370	338.919
Sjeverni region	161.179	156.780	158.095	65	88	95	104.766	137.966	180.190
Crna Gora	622.271	640.524	668.781	74	93,5	98	460.480	598.890	655.405

²⁴ Član 47 Zakona o vodama („Sl.list RCG“, br.27/07, 73/10, 32/11, 47/11, 48/15, 52/16 i 84/2018) U interesu podizanja opšteg standarda, očuvanja i poboljšanja zdravlja stanovništva u okviru upravljanja vodama, prvenstveno se polazi od pokazatelja priključenosti stanovništva na javne vodovodne sisteme.

²⁵ Regulatorna agencija za energetiku i regulisane komunalne djelatnosti, Godišnji izvještaj o poređenju indikatora poslovanja vršilaca regulisanih komunalnih djelatnosti za 2020. godinu

Pored demografske projekcije i pretpostavke da će stepen priključenosti stanovništva na sistem javnog vodosnabdijevanja biti povećan, pretpostavlja se i da će se smanjiti gubici vode u sistemima.

Posljednjih nekoliko godina Evropa je bilansirala svoje potrebe u vodi na bazi realnih potreba za vodom, na bazi recirkulacije i ponovne upotrebe vode u industriji i na bazi zaštite prirodnih voda, na manje od 180 l/st/dan. Proračun je izvršen uzimajući u obzir i rezervu od 10% zbog većeg koeficijenta sigurnosti snabdijevanja vodom za piće stanovništva.

Tabela 8.3. - 2. Potrebe za vodom za vodosnabdijevanje stanovništva, 106m³/god

	2020		2025		2030		2035		2040	
	Bez rezerve	Sa rezervom (10%)	Bez rezerve	Sa rezervom (10%)	Bez rezerve	Sa rezervom (10%)	Bez rezerve	Sa rezervom (10%)	Bez rezerve	Sa rezervom (10%)
Južni region	9,34	10,33	9,88	10,87	10,44	11,48	10,85	11,94	11,28	12,41
Središnji region	18,07	19,88	19,04	20,95	20,13	22,14	21,17	23,29	22,17	24,49
Sjeverni region	6,88	7,57	7,89	8,69	9,06	9,97	9,46	10,41	11,84	13,02
Crna Gora	30,25	33,28	34,58	38,03	39,35	43,28	41,16	45,28	43,06	47,37

U oblasti turizma, u zavisnosti od vrste hotela usvojene su sljedeće norme potrošnje:

- hotel A kategorije 650 l/kor. na dan
- hotel B kategorije 450 l/kor. na dan
- hoteli nižih kategorija 350 l/kor. na dan
- privatni smještaj 350 l/kor. na dan

Na osnovu planiranog razvoja turizma, do kraja planskog perioda za zadovoljavanje javnog vodosnabdijevanja potrebno je obezbijediti oko 58 x10⁶m³/god do 2025, odnosno 65 x10⁶m³/god do 2040. godine (bez rezervi kojima bi se garantovala veća sigurnost snabdijevanja vodom za piće).

Operativni ciljevi:

1.1. Operativni cilj: Povećanje obuhvata javnim vodovodnim sistemima sa sadašnjih 78% na približno 95% do kraja planskog perioda.

Mjere za dostizanje cilja

- Proširenje pokrivenosti javnog vodosnabdijevanja prema rubnim područjima, a naročito na seoskom području;
- Uvezivanje lokalnih vodovoda u javne vodovodne sisteme i njihovo stavljanje pod punu kontrolu. (Svim vodovodnim sistemima u urbanim sredinama upravljane i nadzor vrše vodovodna preduzeća. Oni vrše redovnu kontrolu kvaliteta vode u skladu sa propisima, što često nije slučaj sa seoskim vodovodima koji nisu u sistemu javnog vodosnabdijevanja).
- U cilju osiguranja pune kontrole kvaliteta vode potrebno je sve individualne i seoske vodovode staviti pod nadzor opštinskih vodovodnih preduzeća.

1.2. Operativni cilj: Smanjenje gubitaka u javnim vodovodnim sistemima na manje od 30% do kraja planskog perioda

Procentualni udio nerealizovane količine zahvaćene vode je opao sa 45 % koliko je iznosio 2011. godine, na 38% u 2020. godini. Međutim, gubici u vodovodnim sistemima, u zavisno od vodovoda, kreću se u širokom rasponu od 25% do 84%.

Mjere za dostizanje cilja

- Postojeće sisteme održavati u funkcionalnom stanju, uz zamjenu dotrajalih cijevi i priključaka i sanaciju oštećenih objekata;
- Kontrolisati individualnu potrošnju vode na bazi ugrađenih savremenih vodomjera i njihovog sistematskog očitavanja;
- Nabaviti i koristiti uređaje za detekciju curenja i gubitaka;
- Nabaviti i koristiti uređaje za otkrivanje nelegalnih priključaka.

1.3. Operativni cilj: Zaštita izvorišta, istraživanje, zaštita i očuvanje vodnih resursa koji se koriste ili su namijenjeni za ljudsku potrošnju u budućnosti

Od ukupnog broja izvorišta u sistemu javnog vodosnabdijevanja (82 izvorišta), dokumentacija o zonama sanitarne zaštite postoji za 47 izvorišta. Od navedenih 47 izvorišta, 5 izvorišta ima dokumentaciju koja nije u skladu sa propisima. Obilježena neposredna zona sanitarne zaštite, odnosno postojanje zaštitne ograde, zabilježeno je kod 53 izvorišta.

Mjere za dostizanje cilja

- na postojećim izvorištima intenzivirati aktivnosti na utvrđivanju zona sanitarne zaštite i sprovođenju odgovarajućih zaštitnih mjera;
- na postojećim i potencijalnim izvorištima površinske i podzemne vode organizovati monitoring relevantnih parametara, utvrđenih pravilnikom koji definiše parametre stanja površinskih i podzemnih voda;
- zaštitu izvorišta, radi sprječavanja pogoršanja statusa vodnih tijela površinskih i podzemnih voda vršiti administrativnim i tehničkim mjerama zaštite u skladu sa mjerodavnom regulativom;
- na potencijalnim izvorištima površinske i podzemne vode vršiti odgovarajuće istražne radove, radi ocjene kvaliteta i kvantiteta voda.

Uprava za vode izradila "Katastar izvorišta javnog vodosnabdijevanja" koji sadrži bazu podataka izvorišta sa ucrtanim zonama sanitarne zaštite (softver „Quantum GIS“ - otvorena GIS platforma). Ovi podaci i ograničenja propisana zakonom koja se moraju poštovati, trebaju biti uzeti u obzir u prostorno planiskoj dokumentaciji.

1.4. Operativni cilj: Racionalno korišćenje vode

S obzirom na bogatstvo vode kojim raspolaže Crna Gora i na njenu dostupnosti s jedne, i niske cijene vode koja ne zadovoljava ni troškove proste reprodukcije, s druge strane, stanovništvo nema racionalnu potrošnju.

Mjere za postizanje cilja:

- postupno uspostavljati ekonomsku cijenu vode, što će doprinijeti smanjenju potrošnje vode;
- edukovati stanovništvo i privredu koja koristi vodu o potrebi racionalne potrošnje vode.

1.5. Operativni cilj: Obezbjedenje vode za industrijsku proizvodnju

Mjere za dostizanje cilja:

- vodu za tehnološki proces u industrijskoj proizvodnji prvenstveno zahvatati iz rječnih tokova, čiji režim treba urediti integralnim i kompleksnim mjerama, ne ugrožavajući ekosistem i upotrebu nizvodno od vodozahvata;
- u slučaju da se osiguranje vode ne može riješiti iz riječnih tokova, u saradnji sa sektorom voda pronaći odgovarajući izvor snabdijevanja vodom;
- ponovna upotreba vode u toku tehnološkog procesa.

1.6. Operativni cilj: Obezbjedenje vode za navodnjavanje

Zemljište pogodno za navodnjavanje procijenjeno je na 74.090 ha. Projekcijom navodnjavanja predviđeno je da se do 2025. godine izgrade sistemi za navodnjavanje kojim bi bilo pokriveno 80%, odnosno do 2035. godine 100%, od ukupnog raspoloživog zemljišta pogodnog za navodnjavanje.

Za navodnjavanje ovih površina potrebno je obezbijediti oko 250, odnosno 320 miliona m³ vode godišnje.

Mjere za dostizanje cilja:

- Osigurati potrebne količine vode za navodnjavanje po prostornim cjelinama;
- Vodu za navodnjavanje unutar melioracionih sistema, kao i za individualne potrošače, osigurati prije svega iz rječnih tokova, poštujući vodene i priobalne ekosisteme i nizvodne korisnike, a ukoliko to nije moguće, navodnjavanje vršiti iz akumulacija ili obogaćenih podzemnih izdani;
- Izgradnja sistema za navodnjavanje.

Zaštita kvaliteta voda

Zaštita voda kao i zaštita vodnih ekosistema i kopnenih ekosistema zavisnih o vodi predstavlja brigu i obavezu države i lokalne samouprave i svih ekonomskih entiteta i pojedinaca i sprovodiće se na osnovu nacionalnog zakonodavstva, usklađenog s odredbama pravne tekovine Evropske unije.

2. Strateški cilj: postizanje i održavanje dobrog statusa i dobrog ekološkog potencijala vodnih tijela površinskih i podzemnih voda, radi zaštite zdravlja ljudi, očuvanja akvatične flore i faune i zadovoljavanje potreba korisnika voda.

Zaštita voda će se sprovoditi unaprjeđenjem upravljanja u području zaštite voda, kroz donošenje Plana zaštite voda od zagađenja, usklađenog s drugim relevantnim dokumentima, postupnim sprovođenjem mjera zaštite i sistematskim praćenjem statusa voda i zaštićenih oblasti i efekta provedenih mjera, uključujući i sljedeće:

- prevenciju zagađenja putem mjera za smanjenje generisanja zagađenja, unaprjeđenjem tehnoloških postupaka proizvodnje, povećanjem produktivnosti vode i mjerama za višekratno korišćenje vode;
- kontrolu koncentrisanih izvora zagađenja putem tretmana otpadnih voda i njihovim ponovnim korišćenjem;
- kontrolu rasutih izvora zagađenja primjenom najbolje agroekološke prakse, prostornim planiranjem i unaprjeđenjem korišćenja prostora, kao i kontrolu oticaja sa poljoprivrednih i drugih površina;
- unaprjeđenje i povećanje niva ekosistemskih usluga u domenu asimilativnog kapaciteta, retenzije nutrijenata, povećanja infiltracionih kapaciteta i sl.

Pored navedenog stateškog cilja u dijelu zaštite kvaliteta voda, definisan je veći broj operativnih ciljeva, a za ovaj document od značaja su sljedeći:

2.1 Operativni cilj: Prevencija zagađenja površinskih i podzemnih voda - Prevencija zagađenja putem mjera za smanjenje generisanja zagađenja, unaprjeđenjem tehnoloških postupaka proizvodnje, povećanjem produktivnosti vode i mjerama za višekratno korišćenje voda.

Mjere za dostizanje cilja:

- U skladu sa članom 77 Zakona o vodama ("Sl. list RCG", broj 27/07, 73/10, 32/11, 47/11 i 48/15) donijeti Plan zaštite voda od zagađivanja i obezbijediti kontrolu njegove primjene;
- Striktno kontrolisati primjenu zakonom propisanih odredbi o zabrani ispuštanja otpadnih voda sa sadržajem zagađujućih materija iznad propisanih vrijednosti;
- Uspostaviti monitoring parametara ekološkog i hemijskog statusa površinskih voda i hemijskog i kvantitativnog statusa podzemnih voda, u skladu sa odgovarajućim pravilnicima;
- Restriktivno-stimulativnim mjerama uvesti načelo smanjenja zagađenja na mjestu nastanka;
- Administrativnim mjerama stimulisati ponovnu upotrebu prečišćenih otpadnih voda (za tehničku vodu u industriji, za navodnjavanje golf terena i parkovskih i ostalih sličnih površina);
- Izvršiti sanaciju i remedijaciju zagađenih lokacija iz prošlosti.

2.2 Operativni cilj: Smanjenje unosa zagađenja od koncentrisanih izvora zagađivanja

- Izgradnja kanizacionih sistema odgovarajućeg kapaciteta i povećanje obuhvaćenosti stanovništva na 85% i izgradnja PPOV u naseljima većim od 2.000 ES;
- Smanjenje unosa zagađenja iz industrijskih postrojenja, potpunom primjenom Zakona o integrisanom sprječavanju i kontroli zagađivanja životne sredine, kao i primjenom najboljih raspoloživih tehnologija (BAT) ili najboljih dostupnih tehnika koje ne iziskuju prekomjerne troškove (BATNEC).

Mjere za dostizanje cilja:

- Razvoj komunalne infrastrukture u oblasti voda planirati i uskladiti sa Planom zaštite voda od zagađivanja i ostalim planskim aktima sektora voda;
- Postojeća PPOV naselja i industrije rekonstruisati i njihov rad unaprijediti do standarda zahtijevanih odgovarajućim pravilnikom, odnosno, do nivoa kojima se ne narušavaju standardi kvaliteta životne sredine;
- Nova PPOV iz naselja i industrijskih objekata graditi uvažavajući standarde zahtijevane odgovarajućim pravilnikom, vodeći računa da se ne naruše standardi kvaliteta životne sredine;
- Za industrijske otpadne vode koje se ispuštaju u sistem javne kanalizacije obezbijediti predtretman do nivoa kvaliteta koji ne ugrožava zdravlje ljudi, kanizacione sisteme i ne ometa procese na PPOV komunalnih otpadnih voda naselja.

- Smanjenje emisije štetnih i toksičnih materija koje proizvode pojedini industrijski zagađivači kroz uspostavljanje sistema dozvoljenog ispuštanja i principa "zagađivač plaća".

2.3 Operativni cilj: Smanjenje količina zagađenja koje dopijeva u površinske i podzemne vode sa neuređenih i nehigijenskih deponija otpada

Mjere za dostizanje cilja:

- Divlje deponije čvrstog komunalnog otpada ukloniti, najprije sa prostora (zaštićenih oblasti, priobalja vodotoka sa nepovoljnim hidrološkim režimom i dr.) na kojima treba spriječiti njihov negativan uticaj na površinske i podzemne vode;
- Sanaciju postojećih i izgradnju novih deponija čvrstog otpada vršiti u skladu sa važećim evropskim direktivama i odgovarajućom strateškom i planskom dokumentacijom koja se odnosi na upravljanje otpadom, a posebnu pažnju posvetiti planiranju odlagališta mulja, sa uređaja za prečišćavanje procjednih otpadnih voda;
- Sakupljanje i odlaganje idustrijskog otpada vršiti na način kojim se ne ugrožava životna sredina i voda kao njen bitan segment.

2.4 Operativni cilj: Smanjenje unosa zagađenja od rasutih izvora zagađivanja

- Sa poljoprivrednog zemljišta, primjenom odredbi Nitratne direktive 91/676/EZ, Okvirne direktive o vodama 2000/60/EZ, Direktive o standardima kvaliteta životne sredine u oblasti politike voda 2008/105/EZ, Direktive 2013/39/EZ o izmjeni direktive 2000/60/EZ i 2008/105/EZ u odnosu na prioritetne supstance u oblasti politike voda i načela dobre poljoprivredne prakse;
- Sa šumskog zemljišta adekvatnim načinom korišćenja šumskih resursa na područjima gdje postoji zajednički interes korisnika vode i šuma;
- Sa saobraćajnica administrativnim mjerama, kojima se u okviru vodnih uslova utvrđuje način rješavanja problema sakupljanja, odvođenja i prečišćavanja zagađenih voda sa saobraćajnica, a zatim realizacijom tehničkih mjera;
- Iz naselja manjih od 2.000 stanovnika smanjenjem unosa zagađenja, izgradnjom posebnih uređaja za prečišćavanje otpadnih voda malih naselja.

Mjere za dostizanje cilja:

- Uspostaviti, prvenstveno u zaštićenim oblastima, sistem praćenja i kontrole upotrebe đubriva i sredstava za zaštitu bilja, radi kvantifikovanja zagađenja od poljoprivredne djelatnosti;
- Primjena načela dobre poljoprivredne prakse kroz realizovanje akcionih planova i vodiča u koje su uključene mjere koje se odnose na održivo korištenje đubriva i zaštitnih sredstava;
- Definisati ranjiva područja, u skladu sa Nitratnom direktivom i obezbijedi mjere zaštite, u skladu sa načelima dobre poljoprivredne prakse, uključujući i održivo korišćenje đubriva i sredstava za zaštitu bilja;
- Dati smjernice za održivo upravljanje šumama;
- Istraživanje uticaja zagađenja od svih vrsta saobraćaja;
- Pri izradi projektne dokumentacije za izgradnju saobraćajnica poštovati vodne uslove, a pri njihovoj eksploataciji sprovoditi zahtjeve sektora voda i zaštite životne sredine;
- Definisati tehnologije i postupke za tretman otpadnih voda malih naselja.

2.5 Operativni cilj:

- zaštita izvorišta koja se koriste za snabdijevanje vodom za piće;
- zaštita područja namjenjenih zahvatanju vode za ljudsku potrošnju u količini većoj od 10 m³/dan;
- administrativne i tehničke mjere zaštite za vodna tijela namijenjena za rekreaciju, uključujući i oblast određenu za kupanje;
- zaštita područja "osjetljivih na eutrofikaciju" i "ranjivih područja";
- zaštita područja namijenjenih zaštiti staništa ili vrsta, uključujući i NATURU 2000;
- zaštita ekonomski važnih akvatičnih vrsta.

Mjere za dostizanje cilja:

- Uspostavljanje zona sanitarne zaštite - Uraditi glavni projekat zona sanitarne zaštite izvorišta, odrediti zone u skladu sa propisima i unijeti ih u plan upravljanja vodama, prostorni i urbanistički plan, radi adekvatnog planiranja korišćenja ovog prostora;
- Identifikovati vodna tijela koja se koriste ili se mogu koristiti za ljudsku potrošnju, u prosječnoj količini većoj od 10m³/dan i obezbijediti mjere zaštite radi očuvanja njihovog kvaliteta i kvantiteta;

- lokalne samouprave, uz stručnu pomoć sektora voda, moraju donijeti odluke o proglašenju područja namijenjenih rekreaciji, uključujući i kupanje, i obezbijediti mjere zaštite i kontrole kvaliteta vode (monitoring), u skladu s odgovarajućom direktivom EU;
- utvrditi ranjiva i osjetljiva područja, u skladu sa odredbama direktiva EU;
- donijeti odluke o proglašenju ranjivih i osjetljivih područja i sprovesti mjere kojim se ograničava ispuštanje otpadnih voda iz koncentrisanih izvora zagađenja i upotreba đubriva i sredstava za zaštitu bilja;
- izvršiti analizu staništa akvatičnih i poluakvatičnih biljnih i životinjskih vrsta koje zavise od održavanja ili poboljšanja statusa voda i odrediti prioritete za njihovo očuvanje;
- donijeti odluke o proglašenju staništa ili vrsta gdje je bitan element njihove zaštite održavanje ili poboljšanje statusa voda;
- nastaviti aktivnosti za uvrštavanje ugroženih vrsta i staništa u ekološku EMERALD mrežu (Smaragdnu mrežu), kao pripremu za sprovođenje programa Natura 2000;
- uraditi tehničke podloge i donijeti odluke o proglašenju područja značajnih za zaštitu ekonomski važnih akvatičnih vrsta (riba i školjki);
- propisati i koordinirano (poljoprivreda, ribarstvo, sektor voda, zdravstvo, zaštita prirode) sprovesti mjere zaštite područja značajnih za uzgoj privredno važnih akvatičnih vrsta;
- organizovati monitoring statusa voda, ako je to propisano aktom o određivanju zaštićene oblasti;
- sva područja koja su proglašena za zaštićene oblasti unijeti u registar zaštićenih oblasti, čiji se rezime daje u planu upravljanja vodama i vršiti ažuriranje u skladu s rezultatima monitoringa.

2.6 Operativni cilj: zaštita kvantiteta i kvaliteta podzemnih voda

Veći dio stanovništva, preko 90% snabdijeva se vodom za piće iz podzemnih voda (razbijene karstne izdani i zbijene izdani), a samo mali procenat koristi vodu iz površinskih akumulacija. Zbog toga će se određivanjem i zaštitom strateških rezervi podzemnih voda dugoročno osigurati potrebe javnog vodosnabdijevanja za cjelokupno područje Crne Gore.

Zaštita kvantiteta i kvaliteta podzemnih voda može se postići kroz:

- smanjenje pritiska na kvalitet podzemnih voda;
- očuvanje i dostizanje dobrog kvantitativnog statusa podzemnih voda, radi obezbjeđenja dovoljnih količina vode zadovoljavajućeg kvaliteta za postojeće i buduće potrebe svih korisnika, vodeći računa o raspoloživim resursima podzemnih voda, i
- izrada nacionalnih i regionalnih projekata, u okviru kojih će biti razmatrani i determinisani: uslovi održivog korišćenja podzemnih voda; uslovi opstanka akvatičnih sistema zavisnih od podzemnih voda, uticaji navodnjavanja i odvodnjavanja, uticaji klimatskih promjena, posebno na vrlo osjetljive resurse podzemnih voda u razbijenoj karstnoj sredini.

Mjere za dostizanje cilja:

- formirati, pratiti i održavati zone sanitarne zaštite izvorišta vode za piće;
- formirati i pratiti stanje na područjima namijenjenim zahvatanju vode za ljudsku potrošnju, koja imaju karakter zaštićenih područja;
- kontrolisati unos zagađenja od poljoprivrede, kroz sistem praćenja korišćenja đubriva i kontrolisanu upotrebu pesticida;
- graditi kanalizacione sisteme u naseljima, uz izgradnju PPOV;
- graditi PPOV za industrijske sisteme, uvažavajući propisane standarde za emisiju zagađujućih materija;
- vršiti remedijaciju identifikovanih slučajeva zagađenja, ukoliko ona direktno ugrožavaju dostizanje ciljeva životne sredine;
- uraditi karte ranjivosti podzemnih voda i primjenjivati ih u procesu planiranja;
- racionalno koristiti podzemne vode, kroz smanjenje gubitaka u vodovodnoj mreži, podsticanjem savremenih "štedljivih" tehnologija u domaćinstvima i industriji;
- vršiti sistematska istraživanja, praćenja i ocjenu resursa podzemnih voda, radi održavanja ravnoteže između zahvatanja i prehranjivanja podzemnih izdani;
- ograničiti korišćenje podzemnih voda (osigurati ravnotežu između zahvatanja i prehranjivanja) za potrebe industrijskih i drugih korisnika, ukoliko ne postoje alternativni izvori snabdijevanja vodom;
- prekograničnim podzemnim vodama upravljati uz koordinaciju sa susjednim državama, i
- uspostaviti sveobuhvatni monitoring parametara hemijskog i kvantitativnog sistema podzemnih voda, definisanih pravilnikom koji uređuje ovu oblast.

Zaštita od štetnog dejstva voda

U okviru vodne djelatnosti zaštita od štetnog dejstva voda čini jedan od tri stuba upravljanja vodama (korišćenje voda - zaštita voda od zagađivanja - zaštita od štetnog dejstva voda) bez kojeg se ne bi mogli ostvariti ciljevi postavljeni Zakonom o vodama.

Zaštita od štetnog dejstva voda obuhvata radove i mjere na:

- zaštiti od poplava;
- zaštiti od erozije i bujica;
- odvodnjavanju, i
- otklanjanju posljedica od štetnog djelovanja voda.

3. Strateški cilj: Smanjenje rizika od štetnog dejstva voda

U okviru integralnog upravljanja vodama bitno je identifikovati ciljeve i strateške principe kako bi se mogla vršiti efikasna zaštita od voda, poboljšavati stepen zaštite od štetnog djelovanja voda i kako bi se ispunili uslovi iz procesa pristupanja Evropskoj uniji u ovoj oblasti, koje definiše Direktiva o procjeni i upravljanju rizicima od poplava.

Zaštita od štetnog dejstva voda sprovodi se u cilju:

- preventivnog djelovanja i stvaranja uslova za smanjenje mogućnosti nastanka poplava;
- smanjenja štetnih posljedica od poplava po zdravlje ljudi, životnu sredinu, kulturnu baštinu i privredu;
- obezbjeđivanja uslova za zaštitu i održivo korišćenje voda i zaštitu i unaprjeđenje životne sredine.

Sve mjere koje proističu iz ciljeva i strateških principa zaštite od štetnog dejstva voda moraju se unijeti u prostorno plansku i drugu dokumentaciju zbog budućeg korišćenja prostora i planiranja razvoja.

Implementacija Direktive o procjeni i upravljanju rizicima od poplava realizuje se kroz IPA II – IPA 2016 (IPA 2014 – 2020) projekat pod nazivom „Podrška implementaciji i monitoringu upravljanja vodama u Crnoj Gori” u okviru kojeg su urađena Preliminarna procjena rizika od poplava za oba vodna područja rječnog sliva u Crnoj Gori.

Na osnovu preliminarne procjene rizika od poplava, analizom istorijskih i hidroloških podataka, definisano je 19 područja na vodnom području Dunavskog sliva i 6 područja na Jadranskog sliva (APSFR).

Kartogram 8.3.-1. Sažeti pregled svih APSFR na vodnom području Dunavskog sliva²⁶

Kartogram 8.3.-2. Sažeti pregled svih APSFR na vodnom području Jadranskog sliva²⁷

²⁶ Izvor: Preliminarna procjena rizika od poplava Dunavski sliv

²⁷ Izvor: Preliminarna procjena rizika od poplava Jadranski sliv

Na osnovu ovog dokumenta pokrenute su aktivnosti za izradu mapa opasnosti i rizika od poplava. Mape rizika koje će biti prikazane u GIS formatu i ograničenja propisana zakonom koja se moraju poštovati, trebaju biti uzeti u obzir u prostorno planskoj dokumentaciji nižeg reda. Ograničavanje građenja na ovim područjima preventivno će se djelovati i smanjiti štetne posljedice od poplava po zdravlje ljudi, životnu sredinu, kulturnu baštinu i privredu.

U detaljnijoj planskoj dokumentaciji, koristiće se podaci i mape iz navedenog projekta („Podrška implementaciji i monitoringu upravljanja vodama u Crnoj Gori”) i detaljno se mogu navesti zone koje su ugrožene poplavama na osnovu kojih će se preduzimati potrebne mjere.

Pored navedenog stateškog cilja u dijelu zaštite od štetnog dejstva voda, definisan je veći broj operativnih ciljeva, a za ovaj document od značaja su sljedeći:

3.1 Operativni cilj: Razvoj sistema zaštite od poplava spoljnim vodama

Obzirom na katastrofalne posledice koje mogu nastati usled sve češćih poplava izazvanih klimatskim promjenama, sa velikom ozbiljnošću treba pristupiti implementaciji svih mogućih mjera za zaštitu od poplava izazvanih spoljnim vodama.

Mjere za dostizanje cilja:

- zaštitu od poplava priobalja vodotoka, osigurati kompletiranjem, dogradnjom, rekonstrukcijom i redovnim održavanjem sistema vodnih objekata za zaštitu od poplava;
- osiguranje funkcionalnosti postojećih zaštitnih objekata od štetnog djelovanja voda;
- podrška planiranju i formiranju “višenamjenskih vodnih sistema” (tamo gdje se efekti tih objekata manifestuju na širem prostoru i većem broju značajnih privrednih i drugih objekata), uz prvenstvenu saradnju sa sektorima energetike, poljoprivrede i prostornog planiranja.
- očuvanjem i unaprjeđenjem prirodnih retenzionih kapaciteta zemljišta, vodotoka i plavnih površina i prirodnih močvara u cilju zadržavanja voda koja se infiltrira u zemljište i raspoloživa je za buduća korišćenja, a time osigurava povoljan vodni režimi za akvatične ekosisteme i istovremeno se smanjuju rizici od ekstremnih poplava.
- koordinirano djelovanje sektora voda i poljoprivrede radi revitalizacije postojećih melioracionih sistema te omogućavanje njihovog razvoja u skladu sa planovima i potrebama poljoprivrednih proizvođača, i potrebama zaštite naselja od negativnih uticaja unutrašnjih voda.

3.2 Operativni cilj: Uređenje vodotoka u skladu sa uslovima životne sredine

Iako je zaštita imovine i lica treba da bude osnovni princip zaštite od poplava izazvanih spoljnim vodama, neophodno je poštovati uslove i kriterijume za unapređenje i zaštitu životne sredine.

Mjere za dostizanje cilja:

- vršiti uređenje korita vodotoka na dionicama kroz naselja, radi povećanja propusne moći korita i osiguranja stabilnosti obala, prije svega na Bojani, Zeti, Limu, Tari i Čehotini;
- pri uređenju manjih vodotoka izvan naselja dopustiti samo minimalne hidromorfološke promjene, poštujući uslove i kriterijume za unapređenje i zaštitu životne sredine i u što većoj mjeri primjenjujući principe "prirodne regulacije";
- uređenje vodotoka kroz gradove i naselja vršiti u skladu sa lokalnim potrebama i urbanističkim planovima;
- svi novi projekti uređenja vodotoka se moraju dokazati s gledišta ekonomsko- tehničkih i ekoloških uslova i kriterijuma, poštujući odredbe naših zakona i relevantnih važećih međudržavnih dogovora i konvencija.

3.3 Operativni cilj: Očuvanje i poboljšanje vodnog režima namjenskom eksploatacijom rječnih nanosa

Obzirom na štetu koju je nekontrolisana eksploatacija izazvala u prethodnom višedecenijskom period, predložene mjere treba da imaju za cilj isključivo poboljšanje vodnog režima i očuvanje stabilnosti obala.

Mjere za dostizanje cilja:

- uspostaviti adekvatan monitoring parametara kvantiteta i kvaliteta rječnih nanosa, radi definisanja bilansa nanosa i sagledavanja uticaja antropogenih aktivnosti na status vodnih tijela površinskih i podzemnih voda;

- eksploataciju riječnog nanosa, uključujući i komercijalnu, vršiti sa vodnog zemljišta samo na određenim lokalitetima, u cilju očuvanja i / ili poboljšanja vodnog režima, uz poštovanje uslova zaštite podzemnih voda i životne sredine;
- obim i dinamiku eksploatacije rječnog nanosa odrediti tako da hidromorfološke promjene budu najmanje, prirodna ravnoteža akvatičnih i priobalnih ekosistema najmanje narušen, a po završenoj eksploataciji lokacije sanirati;
- organizovati sistematsko praćenje režima rječnog nanosa i morfoloških promjena korita vodotoka na kojima je eksploatacija materijala izražena;
- zabraniti eksploataciju rječnih nanosa na dijelovima vodotoka na kojima je došlo ili može doći do pogoršanja vodnog režima i narušavanja ravnoteže ekosistema;
- na srednjim i malim vodotocima uređenje priobalja, zaštitu ruševnih obala i eksploataciju materijala iz priobalja tretirati integralno, zbog direktne povezanosti svih aspekata problematike;
- striktno primjenjivati zakonsku regulativu u cilju sprječavanja nelegalne eksploatacije rječnih nanosa i jačanjem kapaciteta pojačati inspekcijsku kontrolu.

3.4 Operativni cilj: Uspostavljanje pravnog okvira za unapređenje zaštite od erozija i bujica

Da bi se adekvatno sprovele mjere za zaštitu od erozija i bujica, potrebno je prvo stvoriti zakonodavnu i urbanističko-tehničku osnovu.

Mjere za dostizanje cilja:

- donijeti podzakonski akt o kriterijima za određivanje erozionih područja;
- u prvom desetogodišnjem periodu uraditi novu kartu erozije Crne Gore, uraditi potrebne elaborate i odrediti eroziona područja, s utvrđenim uslovima za njihovo korišćenje i potrebnim radovima i mjerama, poštujući zahtjeve životne sredine; elaborati moraju biti u skladu sa planom upravljanja vodama na vodnom području i moraju predstavljati podlogu za izradu Plana zaštite i spašavanja u vanrednim situacijama, u dijelu koji se odnosi na zaštitu od erozije i bujica;
- osigurati integrisanje problematike zaštite od erozije u prostorne planove i šumske i poljoprivredne osnove.

3.5 Operativni cilj: Poboljšanje uslova zaštite od erozija i bujica

U cilju implementacije antierozionih mjera, potrebno je što bolje zainteresovanim stranama približiti informacije o erozionim i bujičnim područjima, kao i načinu postupanja na njim i primjeni potrebnih mjera.

Mjere za dostizanje cilja:

- sprovoditi preventivne i tehničke i biološke zaštitne radove i mjere u skladu sa elaboratima o određivanju erozionih područja;
- izraditi i vršiti permanentno ažuriranje katastarsa erozionih procesa i bujičnih tokova i sprovedenih mjera i vršiti unos ažurnih podataka u vodni informacijski sistem;
- povećati efikasnost inspekcijske službe i drugih nadležnih organa koji se brinu o stanju erozionih područja i bujičnih tokova;
- edukovati stanovništvo o posljedicama neadekvatnog ponašanja na erozionim području i na bujičnom toku.

Tabela 8.3.- 3. Preporučeni indikatori za praćenje realizacije

	STRATEŠKI CILJ	PREPORUČENI INIKATORI
	Korišćenje voda	
1	Obezbjedenje dovoljnih količina vode odgovarajućeg kvaliteta za javno vodosnabdijevanje stanovništva i za različite privredne potrebe, na način da se ne ugrozi životna sredina.	<ul style="list-style-type: none"> • Povećanje obuhvata javnim vodovodnim sistemima sa sadašnjih 78% na približno 95%; • Smanjenje gubitaka u javnim vodovodnim sistemima na manje od 30%.
	Zaštita kvaliteta voda	
2	Postizanje i održavanje dobrog statusa i dobrog ekološkog potencijala vodnih tijela površinskih i podzemnih voda, radi zaštite zdravlja ljudi, očuvanja akvatične flore i faune i zadovoljavanja potreba korisnika voda.	<ul style="list-style-type: none"> • Izgradnja kanizacionih sistema odgovarajućeg kapaciteta i povećanje obuhvaćenosti stanovništva na 85% i izgradnja PPOV u naseljima većim od 2.000 ES; • Uspostavljanje zona sanitarne zaštite na svim izvoristima koja se koriste za javno vodosnabdijevanje
	Zaštita od voda	
3	Smanjenje rizika od štetnog dejstva voda	<ul style="list-style-type: none"> • Implementacija mapa rizika od poplava • Uređenje korita vodotoka na dionicama kroz naselja

8.4. Elektronska komunikaciona infrastruktura

Oblast elektronskih komunikacija utiče na razvoj svih ostalih grana privrede. Dalji razvoj i unapređenje ukupne elektronske komunikacione infrastrukture je jedan od glavnih pokretača razvoja na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou. PPCG daje osnovne preporuke i definiše prioritetne pravce, kako bi se započeli procesi razvoja elektronskih komunikacija nastavili i posebno intezivirali na poljima razvoja širokopojasnih korisničkih mreža i tehnološki naprednih komunikacionih servisa.

Poseban zadatak koji se ističe za naredni period je stvaranje osnovnih pretpostavki za ravnomjeran razvoj elektronskih komunikacija na čitavom području državne teritorije, što u prethodnom periodu u potrebnoj i dovoljnoj mjeri nije ostvareno.

Trend razvoja razvijenog društva, kreće se u pravcu sveobuhvatne digitalizacije koja se u razvijenom svijetu, a i u Crnoj Gori nalazi u završnoj fazi. Jedan od strateških ciljeva je izgradnja i modernizacija ukupne komunikacione infrastrukture kao neophodne osnove i podrške procesu potpune digitalizacije usluga i servisa u multidisciplinarnoj oblasti elektronskih komunikacija. Taj proces će u budućnosti imati ubrzani trend razvoja i u potpunosti će se završiti u narednih nekoliko godina, tako da će se faze realizacije ovog plana ogledati u permanentnim tehnološkim unapređenjima i digitalnim transformacijama elektronskih mreža i servisa.

Oblast fiksnih elektronskih komunikacija na čitavom prostoru države mora se kretati ka ubrzanom izgradnji i razvoju savremenih elektronskih komunikacionih mreža, posebno u sferi razvoja širokopojasnih mreža i servisa, što samo po sebi generiše, ne samo povećanje kvaliteta dostupnih servisa, već i povećanje broja novih, posebno na urbanom prostoru države.

S obzirom na dosta nepovoljnu geografsku razućenost značajnog dijela potencijalnih korisnika elektronskih servisa na prostoru Crne Gore, njihovo priključenje na mreže trenutno dostupnih elektronskih mreža i servisa predstavlja i predstavljaće u budućnosti poseban izazov za dostupne i nove operatore elektronskih komunikacija. Značajan doprinos razvoju savremenih elektronskih komunikacija daju operatori mobilne telefonije koji sa razvojem novih tehnologija u oblasti elektronskih komunikacionih mreža i servisa postaju, ne samo zdrava konkurencija fiksnim komunikacijama, već i ozbiljni partneri u razvoju globalne višefunkcionalne mreže elektronskih komunikacija.

Sa druge strane, snažan razvoj elektronskih komunikacija u prethodnom periodu, a koji se zbog dobre povezanosti između država u svijetu prenosi na globalni nivo, doveo je do razvoja velikog broja interaktivnih društvenih mreža i moderne i višefunkcionalne televizije. Trend razvoja i novi servisi koji se očekuju u budućnosti, ukazuje na to da je sektor elektronskih komunikacija važan pokretač i podrška u razvoju privrede, kao i pokazatelj brzine i kvaliteta informisanosti svakog savremenog društva.

Koncept i izgradnja elektronskog komunikacionog sistema je u skladu sa postojećom komunikacionom infrastrukturom i budućim razvojem elektronskih komunikacija u svijetu. Osnovna karakteristika intezivnog razvoja elektronskih komunikacija u narednom planskom periodu će biti okončanje procesa digitalizacija i daljeg razvoja procesa integracije savremenih komunikacionih mreža. Sadašnja izgrađenost mreže sa digitalnim komutacijama i prenosnim sistemima, kao i razvoj optičkih pristupnih mreža, tj. primjena kablovske tehnike prenosa sa optičkim vlaknima, na nivou čitave države, omogućiće pored dosadašnjih i sasvim nove komunikacione usluge (videofonija, stereofonski radiokanali, muzička biblioteka, telemetrija, telesignalizacija, telekomande, konverzija glas-tekst, sporo analizirajuća televizija, učenje na daljinu, medicinske dijagnostike, elektronsko plaćanje, razni oblici digitalnih konferencija, virtualnih komunikacija i sl.).

Pri realizaciji koncepta razvoja elektronskih komunikacija kao tehnološki i ekonomski održivog sistema u planskom periodu, potrebno je ostvariti sledeće posebne ciljeve:

- Okončanje izgradnje komunikacione infrastrukture duž prioritetne dionice Auto puta “Smokovac-Mateševo”, koja je puštena u saobraćaj, kao i nastavak izgradnje komunikacione infrastrukture na preostalim dionicama Auto puta “Bar-Boljari” u periodu realizacije ovog prostornog plana.
- Planiranje izgradnje nove komunikacione infrastrukture duž planiranog “Jadransko jonskog” auto puta, koji se po planu ukršta sa planiranim Auto putem “Bar Boljari”.
- Planiranje izgradnje komunikacione infrastrukture duž svih ostalih, novih međunarodnih i državnih magistralnih putnih pravaca;
- Izgradnja podzemne optičke komunikacione infrastrukture, duž postojećeg putnog pravca prema Plužinama i dalje prema Republici Srpskoj odnosno prema Bosni i Hercegovini, kao nedostajuće komunikacione veze;

- Obezbjedivanje pouzdanog funkcionisanja međunarodnog komunikacionog saobraćaja Crne Gore povezivanjem sa međunarodnim elektrokomunikacionim mrežama (Srbija – preko Pljevalja, Rožaja i Boljara, Bosna i Hercegovina – preko Nikšića i Plužina, preko Herceg Novog i Bara podmorskim međunarodnim vezama za Dubrovnik – Zagreb, Albanija – preko Plava i preko Bara – podmorskim i kopnenim vezama, Italija – preko Bara za Bari podmorskim vezama i preko Bara i Krfa.
- Obezbjedivanje dovoljnih kapaciteta u novoj komunikacionoj infrastrukturi za potrebe većeg broja komunikacionih operatora, o čijoj će raspodjeli voditi računa nadležni organi državne uprave i lokalne samouprave kroz izdavanje odgovarajućih dozvola i subvencija za gradnju, posebno u ruralnim područjima.
- Zamjena postojećih i dotrajalih pristupnih mreža sa bakarnim provodnicima savremenim komunikacionim mrežama koji se oslanjaju na optičke tehnologije.
- Izgradnja novih optičkih komunikacionih pristupnih mreža, kao i izgradnja novih i proširenje i unapređenje postojećih spojnih međuopštinskih optičkih puteva.
- Sistemski riješiti problem intezivnog razvoja optičkih vazdušnih komunikacionih mreža, u prigradskim i ruralnim naseljima opština, kako u pogledu vlasništva tako i u pogledu savremenih propisa i standarda u dijelu planiranja i izgradnje.
- Izgradnja, unapređenje i proširenje mreže baznih stanica operatora mobilne telefonije, posebno na ruralnim područjima, kao i uz postojeće i planirane putne pravce, kako međunarodne tako i državne-regionalne na teritoriji države Crne Gore. U ovom cilju u potpunosti koristiti resurse postojećih, kao i planiranih spojnih optičkih puteva.
- Izgradnja nove i rekonstrukcija postojeće mreže baznih stanica sa optičkim pristupom u cilju izgradnje mobilnih komunikacija većeg tehnološkog nivoa, odnosno mobilnih mreža sledeće generacije, takozvane 5G i 6G mreže. Ove mobilne mreže, visoke tehnologije, koje zahtijevaju nekoliko puta veću gustinu baznih stanica u odnosu na 3G i 4G mreže, potrebno je razvijati uz pažljivu kontrolu i odobrenje stručnih i relevantnih domaćih i međunarodnih zdravstvenih institucija, na osnovu donešenih sveobuhvatnih studija i domaćih i inostranih iskustava iz ove oblasti. Za razvoj 5G i 6G mreže generisati nove urbanističke parametre kako bi se na postojećim i novoplaniranim objektima mogla graditi nova uporišta za montažu prijemno emisione komunikacione tehnologije.
- Stvaranje planskih, normativnih i organizacionih uslova za proces održavanja, unapređenja i tehnološku modernizaciju poštanske mreže uz postizanje visokog kvaliteta u svim segmentima mreže, uključujući i pružanje kvalitetne usluge stanovnicima na udaljenim ruralnim područjima.

Da bi se planirana, savremena mreža elektronskih komunikacija i servisa mogla u potpunosti ponuditi i staviti u funkciju svim korisnicima u narednom planskom periodu, neophodno je pored izloženih ciljeva preduzeti i sljedeće mjere pri planiranju i izgradnji elektronske komunikacione infrastrukture:

- Digitalne komutacione elemente i elektronske servise u tehnološkom smislu što više približiti korisnicima;
- U pristupnim mrežama dominantno koristiti optičke kablove;
- Tamo gdje, zbog ekonomičnosti i dobrog stanja u kojem se nalaze, treba zadržati kablove sa bakarnim provodnicima treba skratiti dužinu pretplatničke petlje do najviše 1,5 km, čime bi se omogućilo svim korisnicima kvalitetno korišćenje širokopojasnih komunikacionih i drugih servisa.

U skladu sa zahtjevima za iznalaženje rješenja u prostoru za nove razvojne programe i potrebe svih korisnika, stanovnika, poslovnih korisnika i institucija, treba permanentno raditi na uređenju i unapređenju cjelokupne tehničke infrastrukture. Naglašava se modernizacija postojeće i izgradnja nove elektronske komunikacione infrastrukture. Koncept razvoja elektronske komunikacione infrastrukture usklađen je sa opštim planskim ciljevima: ubrzanje ekonomskog rasta i razvoja i smanjenje regionalne nerazvijenosti, modernizovanje postojeće i izgradnja nove infrastrukture, obezbijedjenje ravnopravnog pristupa uslugama i resursima, poboljšanje sistema zaštite i upravljanja prostorom i unaprijeđenje učešće javnosti i registrovanih operatera u procesu planiranja i razvoja.

U okviru modernizovanja komunikacione kanalizacione infrastrukture planira se zamjena dotrajale i oštećene kanalizacione infrastrukture novom i to po pravilu većeg kapaciteta, kao i proširenje postojeće funkcionalne kanalizacione infrastrukture.

- Za sva područja u Crnoj Gori u okviru izgradnje svih novih saobraćajnica planirati novu komunikacionu kablovsku kanalizaciju. Postojeću kablovsku komunikacionu kanalizaciju, posebno u urbanim sredinama osloboditi od starih i dotrajalih kablova sa bakarnim provodnicima i time stvoriti potreban prostor za provlačenje optičkih kablova.

- Postojeću i planiranu komunikacionu infrastrukturu prilagoditi i potrebama razvoja bezbjedonosnog koncepta civilnog društva države Crne Gore, a u sklopu bezbjedonosnog koncepta razvijene Evrope.
- Afirmiše i podstiče izgradnja potrebne komunikacione infrastrukture duž gradskih saobraćajnica i puteva, kao podrška savremenim razvojnim projektima kao što su „pametni“ gradovi, „pametne“ zgrade i sl. U eri aktuelnih zdravstvenih događaja koji se ogledaju u pandemiji „Korona virusa“ sa kojima se naša država i savremeni svijet susreo, sistem elektronskih komunikacija ima tehnološki kapacitet da se aktivno uključi i koristi u kontroli širenja i zaustavljanja ove i sličnih pandemija.
- Potrebno je permanentno modernizovati i komunikacionu infrastrukturu prilazima objekata kao i komunikacionu infrastrukturu u unutrašnjosti objekata, kako bi se korisnicima elektronskih servisa omogućilo da koriste usluge svih dostupnih operatera, a sa druge strane pristup svim operaterima svim korisnicima elektronskih servisa. Modernizaciju i u ovim slučajevima treba da prati zamjena dotrajalih kablova pristupne mreže i instalacionih kablova u objektima sa novim, tehnološki naprednijim, uz preporuke da se svi kablovi sa bakarnim provodnicima mijenjaju gdje je god to moguće sa optičkim kablovima.
- Zamjena, modernizacija i proširenje ukupne komunikacione infrastrukture se odražava i na izgradnju novih, tehnološki naprednijih, komutacionih čvorova, baznih i radio-difuznih stanica, antenskih stubova, repetitora i slično, što je glavna odrednica razvojnog koncepta elektronskih komunikacija. U tom cilju će se u skladu sa razvojnim planovima komunikacionih operatera na svim novim putnim pravcima i trasama naselja ili djelova naselja predvidjeti mogućnost izgradnje novih komunikacionih resursa.
- Trase nove elektronske komunikacione infrastrukture, treba u principu da se poklapaju sa trasama postojećih i planiranih saobraćajnica, uključujući i trase pristupnih saobraćajnica. Nove priključne i komunikacione resurse graditi u blizini, ili na glavnim trasama nove ili modernizovane elektronske komunikacione infrastrukture.

Predloženim konceptom elektronskih komunikacija u procese priključenja i komunikacija se uključuju i afirmišu svi raspoloživi resursi svih zainteresovanih operatera, a ne samo operatera koji su „prisutni“ na planskom području. Novim rješenjima stiže se mogućnost da operatori autonomno i nezavisno nude načine priključenja i komunikacija i definišu koncepte tehničkih rješenja za priključenje i komunikacije svih korisnika sadržaja sa područja Crne Gore, na raspoložive savremene komunikacione širokopojasne servise i servise mobilne telefonije.

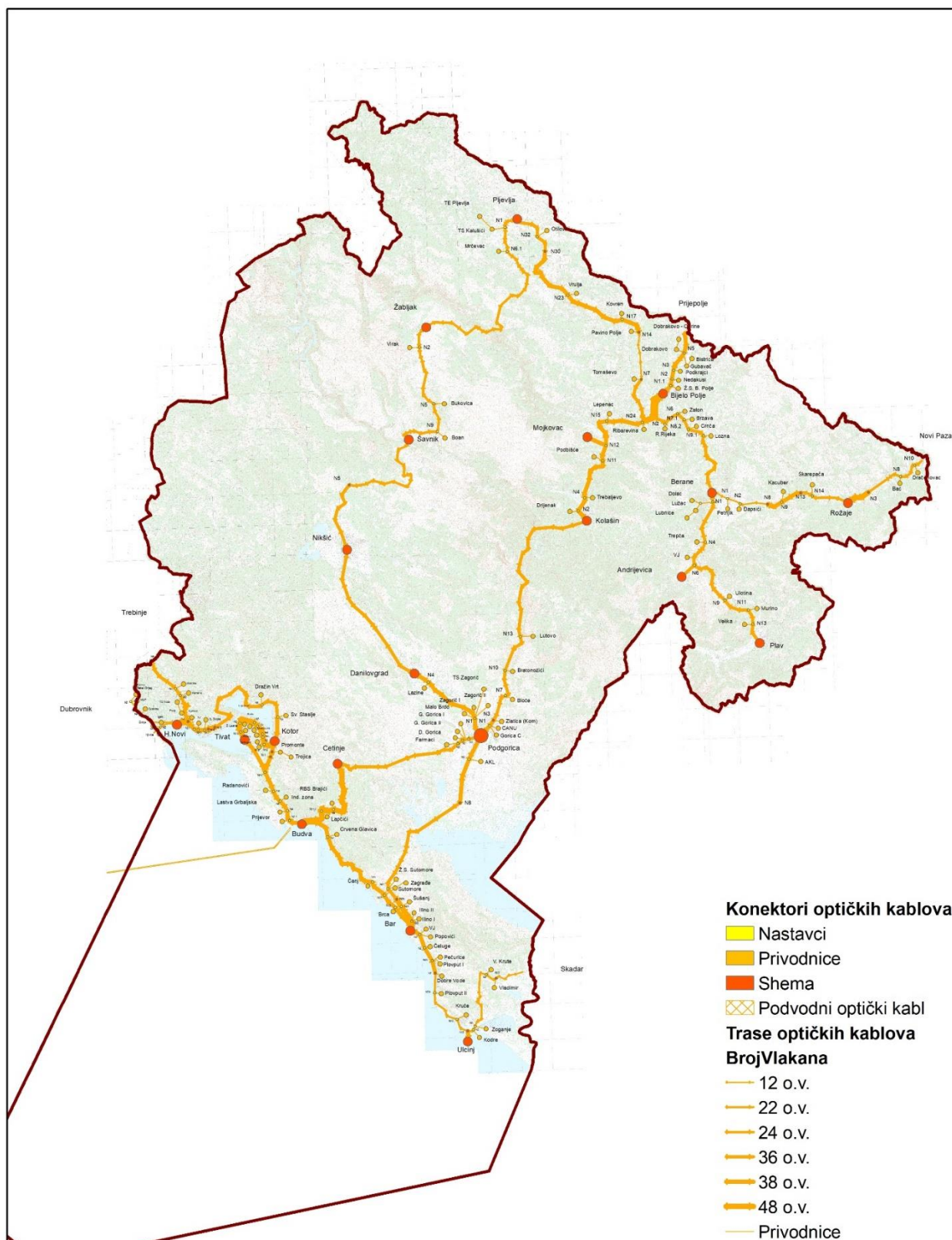
Scenarij održivog razvoja Crnu Goru dovodi u društvo razvijenih država Evrope u oblasti elektronskih i digitalnih komunikacija i daje snažan podsticaj u razvoju ostalih grana privrede kao i nesmetan, kvalitetan i trajan pristup dominantnog dijela stanovništva velikom broju širokopojasnih servisa. Velika razvojna šansa privrede je u sferi digitalnog biznisa. U tom cilju je potrebno i u tehnološkom i svakom drugom smislu stvoriti pravni, poslovni i životni ambijent za privlačenje poslovnih ljudi i kompanija iz oblasti digitalnih komunikacija, spremnih na djelovanje i investicije, državu bez velikog ulaganja pozicionira u red razvijenih digitalnih država Evrope.

Samim tim obezbjeđuje se i održivi razvoj cjelokupnog sektora elektronskih komunikacija, koji će nastati kao realna posledica razvoja regionalne i državne saobraćajne i urbane infrastrukture države. Ovako koncipiran razvoj elektronskih komunikacija ima dodatne kvalitete i održivost jer izgradnjom elektronske komunikacione infrastrukture u sklopu dva planirana kapitalna državna projekta, auto puta, „Bar-Boljari“ i „Jadransko Jonskog“ auto puta, postavlja Crnu Goru u središte kablovske komunikacione infrastrukture Jugoistočne Evrope. Planirana komunikaciona infrastruktura koja će neminovno pratiti izgradnju dva planirana auto puta koji će povezivati države jugoistočne Evrope postaje i postaće, nacionalni i razvojni resurs naše države, i ne smije biti u vlasništvu operatera bilo sa područja Crne Gore bilo iz inostranstva.

Planiranje i razvoj sektora elektronskih komunikacija predviđa i tehnološki održiv ekološki scenarij. Intezivna izgradnja i razvoj elektronskih komunikacija i medija, posebno zbog prisustva novih tehnologija, kao nusprodukt ima neminovan raznovrsni elektronski i drugi prateći otpad, koji se očekivano javlja zbog prevaziđenih i zastarelih tehnologija, koji se u poslednje vrijeme zbog ubrzanog tehnološkog razvoja značajno i višestruko uvećava. Ovakav trend će se zadržati i u narednom planskom periodu. Stoga je potrebno da država kroz poštovanje evropskih direktiva i ekoloških principa, donošenjem novog ili izmjenom sistemskog zakona (Zakon o upravljanju otpadom) na društveno odgovaran i organizovan način riješi problem odlaganja, reciklaže i čuvanja elektronskog otpada, koji, ako se pravilno ne skladišti može biti opasan po zdravlje ljudi i životnu sredinu.

Ubrzan tehnološki razvoj u sveri elektronskih komunikacija mora pratiti potrebna i odgovarajuća pravno zakonska regulativa, što podrazumijeva snažnu aktivnost na uređenju i inovaciji Zakona o elektronskim komunikacijama, izmjenama i dopunama postojećih domaćih pravilnika i propisa koje treba usaglasiti sa evropskim standardima iz oblasti elektronskih komunikacija. Stalni monitoring pravno zakonske regulative treba vršiti uporedo sa razvojem elektronskih komunikacija. U procesu realizacije ovog plana u multidisciplinarnoj oblasti elektronskih komunikacija neophodno se pridržavati odredbi relevantnih zakona i pravilnika koji su dati u Anexu plana.

Kartogram 8.4.- 1 Karta elektronske komunikacione infrastrukture

8.5. Upravljanje otpadom na kopnu

Planirani razvoj Crne Gore zahtijeva upravljanje otpadom kroz efikasnije korišćenje resursa i smanjenje količine otpada.

Procjena količina otpada koji će se sakupljati u Crnoj Gori i po opštinama u periodu 2020. do 2040. godine

Očekuje se da će se u Crnoj Gori u potpunosti primijeniti novi Zakon o upravljanju otpadom, Direktiva EU o upravljanju ambalažom i ambalažnim otpadom i realizovati obaveza predselekcije komunalnog otpada na mjestu stvaranja. U sledećim tabelama data je procjena generisanja komunalnog otpada u Crnoj Gori i po opštinama u periodu 2020.-2040. godina, procjena količina reciklabilnih komponenti izdvojenih na postrojenjima za sekundarnu selekciju za 2020. godinu (izvor: DPUO do 2020.) i procjena količina reciklabilnih komponenti izdvojenih na postrojenjima za sekundarnu selekciju u Crnoj Gori i opštinama u periodu do 2040. godine, na bazi demografske projekcije.

Tabela 8.5.-2. Procjena generisanja komunalnog otpada u Crnoj Gori i opštinama na osnovu demografske projekcije za period 2020. - 2040. godina (t/god)

	2020	2025	2030	2035	2040
Andrijevica	1748	1697	1680	1681	1682
Bar	28706	29406	30229	31106	32008
Berane	9948	9779	9828	9887	9946
Bijelo Polje	15865	15706	15691	15785	15879
Budva	25065	27571	29805	31533	33362
Cetinje	6984	6684	6563	6567	6570
Danilovgrad	5115	5233	5345	5366	5388
Gusinje	1752	1699	1655	1656	1657
Herceg Novi	20367	19756	19598	19765	19933
Kolašin	3011	2981	2865	2867	2870
Kotor	14913	14883	14995	15264	15539
Mojkovac	3131	3087	3075	3113	3194
Nikšić	30660	29710	29650	29932	30216
Plav	3452	3383	3385	3412	3439
Petnjica	2087	1974	1916	1924	1934
Pljevlja	10840	9951	9653	9662	9672
Plužine	1182	1064	1006	1007	1008
Podgorica	82226	86008	89449	92937	96562
Rožaje	8468	8458	8686	9042	9413
Šavnik	638	545	381	381	382
Tivat	9855	10225	10562	10921	11292
Tuzi	5374	5530	5635	5722	5811
Ulcinj	13271	13085	13085	13223	13361
Žabljak	1284	1207	1171	1171	1172
UKUPNO:	305942	309662	315908	323924	332290

U tabeli 8.5 -3 je prikazana procjena količina reciklabilnih komponenti izdvojenih na postrojenjima za sekundarnu selekciju za 2020. godinu (izvor: DPUO do 2020.), a u tabeli 8.5.- 4 procjena količina reciklabilnih komponenti izdvojenih na postrojenjima za sekundarnu selekciju u Crnoj Gori i opštinama u periodu do 2040. godine.

Tabela 8.5.-3. Procjena količina reciklabilnih komponenti izdvojenih na postrojenjima za sekundarnu selekciju za 2020. godinu (izvor: DPUO do 2020.)

Vrsta reciklabilnih materijala	Procijenjena količina SEKUNDARNO SELEKTOVANIH RECIKLABILA po opštinama i kategorijama prema MORFOLOSKOM SASTAVU (t/god)									
	Papir i karton	Staklo	Teški metali	Obojeni metali	PET	Plastika	Guma	Kompozitna	Ostalo	UKUPNO
Procenat sekundarno selektovanih reciklabila u ukupnoj količini date vrste otpada obrađene na postrojenju za separaciju (%)	70	14	65	65	68	65	7	10	11	
Opština										
Andrijevića	68	11	5	7	24	49	1	3	47	214
Bar	1551	250	113	168	546	1115	17	76	1075	4910
Berane (sa Petnjicom)	567	91	41	61	199	407	6	28	392	1793
Bijelo Polje	688	111	50	74	242	494	8	34	475	2176
Budva	1493	241	108	161	525	1073	16	73	1034	4725
Cetinje	393	63	29	42	138	282	4	19	272	1244
Danilovgrad	301	49	22	33	106	216	3	15	209	953
Herceg Novi	1197	193	87	129	421	861	13	59	829	3790
Kolašin	131	21	10	14	46	94	1	6	91	415
Kotor	808	130	59	87	284	581	9	40	560	2558
Mojkovac	128	21	9	14	45	91	1	6	90	405
Nikšić	1316	212	96	142	463	946	15	64	911	4165
Plav(sa Gusinjem)	196	32	14	21	69	141	2	10	136	620
Pljevlja	487	78	36	53	171	350	5	24	337	1541
Plužine	67	11	5	7	24	48	1	3	46	212
Podgorica	4306	694	315	465	1514	3095	48	210	2982	13627
Rožaje	337	54	25	36	119	242	4	16	234	1068
Šavnik	30	5	2	3	10	21	0	1	20	93
Tivat	524	84	38	57	184	376	6	26	363	1657
Ulcinj	751	121	55	81	264	540	8	37	523	2380
Žažanj	64	10	5		23	46	1	3	46	205
UKUPNO:	15402	2481	1124	1663	5417	11070	170	753	10671	48752

Tabela 8.5.- 4 Procjena količina reciklabilnih komponenti izdvojenih na postrojenjima za sekundarnu selekciju u Crnoj Gori i opštinama u periodu do 2040. godine

	2020	2025	2030	2035	2040
Procenat efikasnosti reciklabilnih komponenti i iznos (t/god)	30%	35%	40%	50%	50%
Andrijevića	210	238	269	336	336
Bar	3445	4117	4837	6221	6402
Berane	1194	1369	1572	1977	1989
Bijelo Polje	1904	2199	2511	3157	3176
Budva	3008	3860	4769	6307	6672
Cetinje	838	936	1050	1313	1314
Danilovgrad	614	733	855	1073	1078
Gusinje	210	238	265	331	331
Herceg Novi	2444	2766	3136	3953	3987
Kolašin	361	417	458	573	574
Kotor	1790	2084	2399	3053	3108
Mojkovac	376	432	492	623	639
Nikšić	3679	4159	4744	5986	6043
Plav	414	474	542	682	688
Petnjica	250	276	307	385	387
Pljevlja	1301	1393	1544	1932	1934
Plužine	142	149	161	201	202
Podgorica	9867	12041	14312	18587	19312
Rožaje	1016	1184	1390	1808	1883
Šavnik	77	76	61	76	76
Tivat	1183	1432	1690	2184	2258
Tuzi	645	774	902	1144	1162
Ulcinj	1593	1832	2094	2645	2672
Žabljak	154	169	187	234	234
UKUPNO:	36713	43347	50545	64785	66458

Napomena: procijenjeni udio reciklabilnih komponenti u komunalnom otpadu iznosi oko 40%.

Direktiva 94/62/EC o ambalaži i ambalažnom otpadu (dopunjena direktivama 2005/20/EC, 2004/12/EC, 1882/2003/EC)

Direktiva o ambalaži i ambalažnom otpadu EU ima kao primarni cilj minimiziranje ambalažnog otpada, ponovno korišćenje, ponovnu upotrebu i ponovnu proizvodnju ambalaže.

Direktiva predviđa, da države članice sprovedu mjere za izbjegavanje nastajanja otpada od ambalaže, u formi pojedinačnih državnih programa i da iste podstiču i razviju sisteme za ponovno korišćenje ambalaže.

Države članice uređuju sisteme za prikupljanje i iskorišćenje otpada od ambalaže. Da bi ispunile ciljeve koji se eksplicitno navode u prvobitnoj Direktivi EU potrebno je ispuniti da:

- **50% (min.) – 65% (max.) odbačene ambalaže** (po težini) treba da se koristi ponovo („recovery“);
- (prema aktuelizovanju je konkretizovano sljedeće: od 30.06.2001. treba ovi djelovi da se iskoriste materijalno ili da se termički unište u MVA);
- **25% - 45% ambalažnog otpada treba da se iskoristi materijalno**, pri čemu svaka ambalaža treba zasebno da se materijalno iskoristi sa 15%.

Nacrtom Zakona o upravljanju otpadom, član 56 predviđa način upravljanja otpadnom ambalažom, koji je naveden u tekstu koji slijedi.

Privredno društvo koje upravlja organizovanim sistemom preuzimanja, sakupljanja i obrade otpadne ambalaže dužno je da preduzme mjere kako bi se na godišnjem nivou za preradu, uključujući i energetska preradu, sakupilo do 31. decembra 2030. godine najmanje 60% ukupne mase ambalaže koja je stavljena na tržište.

Privredno društvo koje upravlja organizovanim sistemom preuzimanja, sakupljanja i obrade otpadne ambalaže, dužno je da preduzme mjere radi obezbjeđenja recikliranja do 31. decembra 2030. godine

najmanje 55% ukupne mase ambalaže koja je stavljena na tržište na način da se ostvari najmanje sljedeći odnos recikliranja pojedinih komponenti:

- 60% mase stakla;
- 60% mase papira i kartona;
- 50% mase metala;
- 22,5% mase plastike;
- 15% drvene mase.

Privredno društvo koje upravlja sistemom preuzimanja, sakupljanja i obrade otpadne ambalaže, dužno je da preduzme mjere radi obezbjeđenja recikliranja do 31. decembra 2035. godine najmanje 65% ukupne mase ambalaže koja je stavljena na tržište na način da se ostvari najmanje sljedeći odnos recikliranja pojedinih komponenti:

- 70% mase stakla;
- 75% mase papira i kartona;
- 70% mase za željezne metale i 50% mase za aluminijum;
- 50% mase plastike; i
- 25% drvene mase.

(Potrebno je da što prije resorno Ministarstvo donese podzakonski akt kojim će se definisati plaćanje nadoknade po plastičnoj kesi (tregerici) uzetih iz trgovačkih objekata.

Predlaže se da se uvoznici svih proizvoda PET ambalaže pri uvozu naplaćuje kao i domaćim proizvođačima taksa po svakoj boci koja se pušta u promet i uplaćuje u EKO–fond Crne Gore. Isto važi da se podzakonskim aktom definiše iznos takse po jedinici plastičnih proizvoda HDPE svih vrsta boca i posuda. U podzakonskom aktu definisati način vraćanja dijela novca za svaku jedinicu prazne PET i HDPE boce ili posuđe.

Reciklažni centri, transfer stanice, reciklažna dvorišta i zelena ostrva u periodu 2020-2040. godina

Na Kartogrami 8.5.-1. je prikazana mapa Crne Gore sa postojećim i planiranim deponijama, a na slici 3 mapa Crne Gore sa izgrađenim i planiranim objektima za reciklažu otpada.

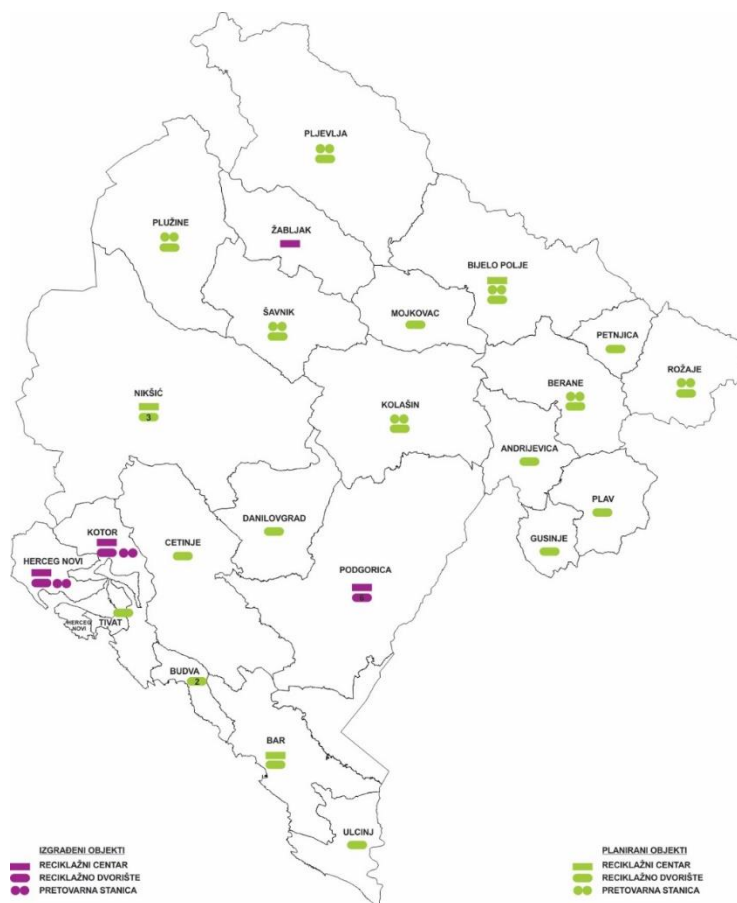

Kartogram 8.5.-1. Postojeće i planirane deponije (nacrt)

Kartogram 8.5.- 2. pokazuje nacrt koji obuhvata četiri regionalna centra za obradu komunalnog otpada u okviru kojih bi egzistirale i sanitarne deponije. Sa slike se takođe vidi da od četiri regionalna centra, u Baru i Podgorici su u okviru njih već izgrađene sanitarne deponije, dok bi se u regionalnim centrima u Nikšiću i Bijelom Polju izgradile u narednom periodu.

Sa slike 3 se vidi da je nacrtom plana predviđeno da se u svim opštinama, u kojima to do sada nije realizovano izgrade reciklažna dvorišta, a da se u Baru, Nikšiću i Bijelom polju (koji će biti regionalni centri za obradu otpada) izgrade reciklažni centri. Broj reciklažnih dvorišta isključivo će zavisiti od broja stanovnika po opštinama. Pretovarne, odnosno transfer stanice su planirane u nekim opštinama sjevernog regiona i to u Plužinama, Šavniku, Pljevljima, Kolašinu, Bijelom Polju, Beranama i Rožajama. Preporuka je da se same opštine odluče koji nivo pretovarne (transfer) stanice žele da izgrade na svojoj teritoriji, a shodno obaveznoj izradi Studije izvodljivosti.

Naglašava se da bi u narednom periodu do 2040. godine trebalo razmotriti mogućnost da se u okviru regionalnih centara obezbijedi prerada recikliranih komponenti, što bi u generalnom smislu omogućilo da se sve lokalne samouprave bolje i efikasnije posvete upravljanju komunalnim otpadom na odgovarajući način, čime bi se obezbijedila i određena finansijska sredstva prodajom prerađenih recikliranih komponenti.

Kartogram 8.5.-2. Izgrađeni i planirani objekti za reciklažu otpada (nacrt)

Procjena izdvajanja kartona, papira, PET boca, plastike, metala, stakla, u periodu 2020.-2040. godina u skladu sa DPUO i Direktivom EU o ambalaži i ambalažnom otpadu

U tabeli Tabela 8.5.-3. Procjena količina reciklabilnih komponenti izdvojenih na postrojenjima za sekundarnu selekciju za 2020. godinu (izvor: DPUO do 2020.) prikazane su procjene količina reciklabilnih komponenti izdvojenih na postrojenjima za sekundarnu selekciju u Crnoj Gori i opštinama u periodu do 2040. godine. Za očekivati je da u 2040. godini bude izdvojeno **66.458** tona reciklabilnih komponenti (ukupno za Crnu Goru), sa porastom procenta efikasnosti izdvajanja reciklabilnih komponenti do 50 %. Napominjemo da je za procijenjeni udio reciklabilnih komponenti u komunalnom otpadu uzeta vrijednost od 40%. Podzakonskim aktom iz Eko fonda predvidjeti plaćanje nadoknade za povrat PET i HDPE ambalaže.

Smatramo da će ove mjere direktno uticati na povećanje povraćaja ambalaže i smanjenja količine otpada koji će se deponovati u deponijama.

Selekcija otpada na mjestu stvaranja prema Zakonu i Direktivi EU

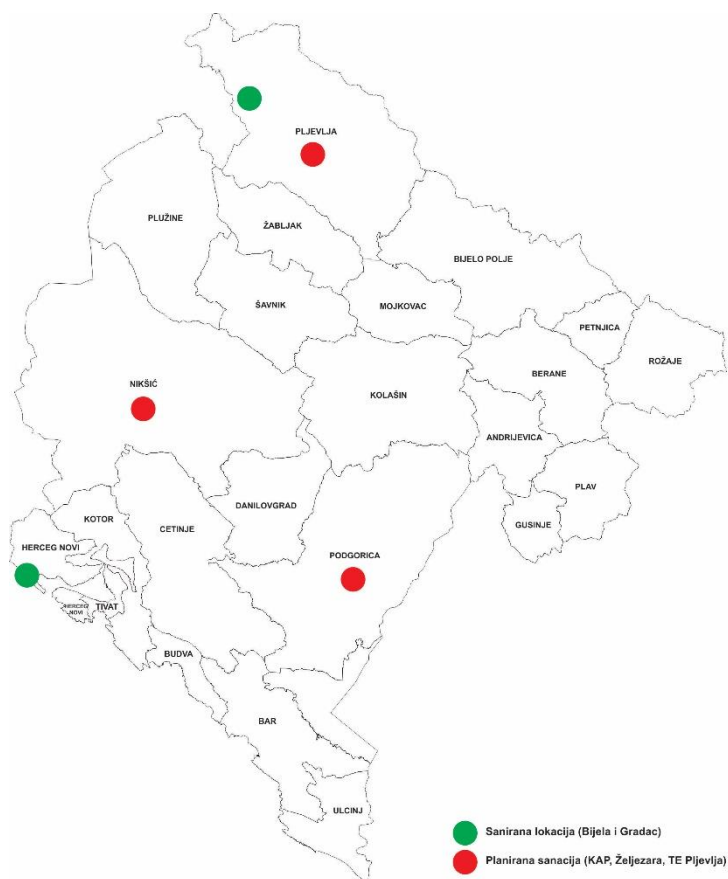
Kao što je definisano Zakonom o upravljanju otpadom, odvojeno sakupljanje otpada (selekcija) je sakupljanje otpada na način da se otpad u postupcima upravljanja otpadom drži odvojeno prema tipu i svojstvu kako bi se olakšala posebna obrada.

Otpad se sakuplja odvojeno, ako je to praktično u tehničkom i ekonomskom smislu i sa stanovišta zaštite životne sredine opravdano, na način da se ne miješa sa drugim otpadom ili drugim materijalom koji imaju različita svojstva, a odvojeno sakupljanje komunalnog otpada obavezno je prema članu 13 Zakona.

Način na koji se vrši odvojeno sakupljanje i sakupljanje komunalnog otpada radi obrade utvrđuje se propisom nadležnog organa jedinice lokalne samouprave, uz prethodnu saglasnost Ministarstva.

Upravljanje industrijskim otpadom, sanacije prostora u periodu 2020.-2040. godina

Ugovor sa Svjetskom bankom o kreditiranju realizacije projekta „Upravljanje industrijskim otpadom i čišćenje“ („Industrial Waste Management and Cleanup Project“), gdje je projektom predviđeno da se izvrši sanacija najvećih lokacija na kojima se nalaze deponije opasnog industrijskog otpada navedene u poglavlju 1.2. Industrijski otpad, omogućio je da se do sada izvrši sanacija 2 lokacije i to u Bijeloj (grit) i u Gradcu (jalovište). Na kartogramu 8.5.-3 prikazane su lokacije koje su do sada sanirane (zelena boja) i lokacije koje su planirane za sanaciju (crvena boja).

Kartogram 8.5.-3 Lokacije koje su prikazane u projektu „Upravljanje industrijskim otpadom i čišćenje“ koje su sanirane (označeno zeleno) i koje su predviđene za sanaciju i remedijaciju (označeno crveno)

Upravljanje medicinskim otpadom u periodu 2020.-2040. godina

U skladu sa Zakonom o upravljanju otpadom potrebno je u periodu 2020.-2040. godina nastaviti ugovaranje poslova za zbrinjavanje medicinskog otpada iz svih zdravstvenih ustanova i apoteka od strane stručnih i kvalifikovanih organizacija koje moraju biti verifikovane u Ministarstvu zdravlja. Obaveza je Agencije za zaštitu životne sredine da sređuje i objavljuje podatke svake godine o količini generisanog i sakupljenog medicinskog otpada, kao i da objavi količine obrađenog medicinskog otpada u Crnoj Gori.

Upravljanje kanalizacionim muljevima u Crnoj Gori u periodu 2020.-2040. godina

Generisanje, sakupljanje, transport i obrada kanalizacionog mulja u Crnoj Gori po lokalnim zajednicama u periodu 2020.-2040. godina

Prilikom prečišćavanja komunalnih otpadnih voda u lokalnim zajednicama nastaje kanalizacioni mulj kao nusproizvod prečišćavanja otpadnih voda. Uzimajući u obzir da u Crnoj Gori postoji 25 lokalnih zajednica, obaveza Crne Gore je da u svima lokalnim zajednicama izgradi postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda, a u njima i izdvajanje kanalizacionog mulja.

U svakoj lokalnoj zajednici treba planirati da se riješi pitanje dobijenog kanalizacionog mulja. Količina mulja zavisi od broja stanovnika priključenih na kanalizacionu mrežu.

Plan upravljanja kanalizacionim muljem

Na Kartogram 8.5.-4 prikazan je predlog nacrtu upravljanja kanalizacionim muljem na prostoru Crne Gore. Ovaj nacrt obuhvata četiri postrojenja (inseneratora) za termičku obradu ostatka kanalizacionog mulja koja treba izgraditi u periodu 2020.-2040. godine i to u:

- Podgorici (sa Cetinjem, Danilovgradom, Tuzima i Zetom),
- Nikšić (sa Pljevljima, Žabljakom, Plužinama i Šavnikom),
- Bijelo Polje (sa gradovima Sjevernog regiona bez Pljevalja),
- Budva (sa gradovima Primorskog regiona).

Postrojenja koja će biti izgrađena za spaljivanje kanalizacionog mulja (insineracija) ili spaljivanje ostatka mulja poslije prerade mulja mogu proizvoditi električnu energiju i toplu vodu.

Kartogram 8.5.-4 Mapa sa budućim postrojenjima (inseneratorima) za termičku obradu ostatka kanalizacionog mulja koja treba izgraditi u periodu 2020-2040. godina (nacrt)

- Podgorica sa Cetinjem, Danilovgradom, Tuzima i Zetom,
- Nikšić sa Pljevljima Žabljakom, Plužinama i Šavnikom,
- Bijelo Polje sa gradovima Sjevernog regiona bez Pljevalja,
- Budva sa gradovima Primorskog regiona.

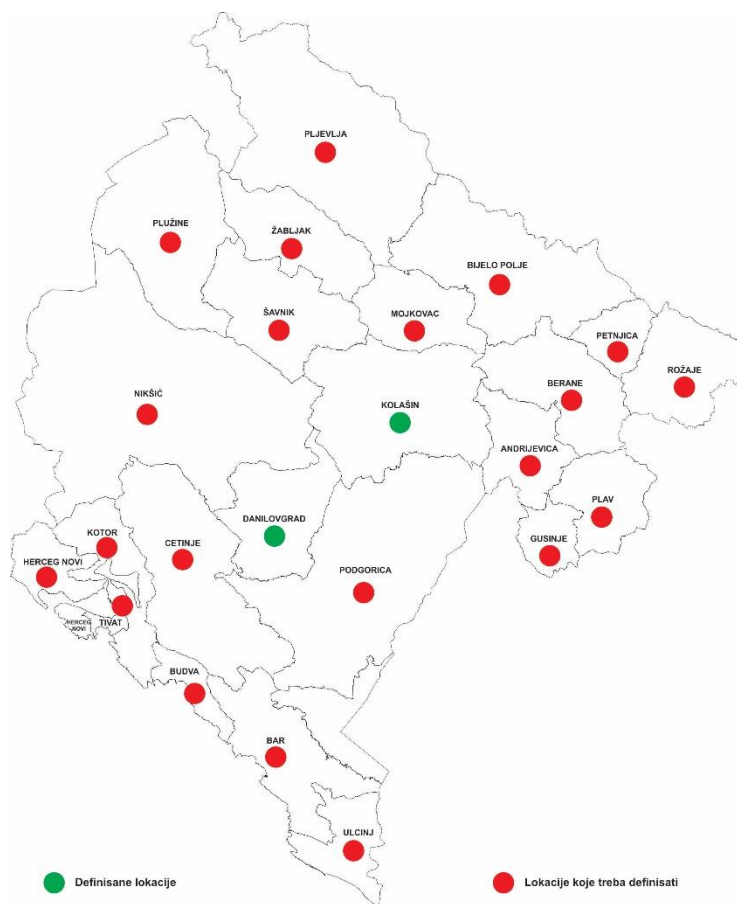
Upravljanje građevinskim otpadom u periodu 2020-2040. godina

U skladu sa Zakonom o upravljanju otpadom u Crnoj Gori i Državnim planom upravljanja otpadom iz 2015. godine predviđeno je da su sve lokalne zajednice u Crnoj Gori dužne, da u svojim planovima upravljanja otpadom definišu „deponije za odlaganje neopasnog otpada“.

Direktiva Evropske Unije jasno propisuje obavezu za države članice, što znači i za Crnu Goru da u narednom periodu do 2035. godine najmanje 70% neopasnog građevinskog otpada pripremi za ponovnu upotrebu i recikliranje. Takođe se predlaže da se drobljeni i samljeveni neopasni otpad iskoristi za pokrivanja deponija komunalnog otpada inertnim materijalom umjesto da se troši neki drugi materijal iz prirode.

Neophodno je odrediti lokaciju za obradu građevinskog otpada u svakoj od 25 jedinica lokalne samouprave, a u što skorijem vremenskom periodu započeti odlaganje ove vrste otpada na propisan način koji, između ostalog, zahtijeva redovno evidentiranje podataka o količinama koje se obrađuju. Razmotriti mogućnost prerade građevinskog neopasnog otpada, kako bi se ova vrsta otpada pripremila za ponovnu upotrebu.

Na kartogrami 8.5.-5 je prikazana mapa sa zvanično definisanim lokacijama za odlaganje neopasnog građevinskog otpada i lokacijama koje treba definisati u lokalnim zajednicama.

Kartogram 8.5.-5 Mapa sa zvanično definisanim lokacijama za odlaganje neopasnog građevinskog otpada i lokacijama koje treba definisati u lokalnim zajednicama (nacrt)

Sa kartograma 8.5.-5 se vidi da je veoma mali broj opština (svega 2 opštine) definisao lokacije za odlaganje neopasnog građevinskog otpada, dok ostale nemaju opredijeljene lokacije za odlaganje neopasnog građevinskog otpada. Zbog toga je potrebno da u narednom periodu sve lokalne samouprave odrede, u skladu sa zakonskim propisima, adekvatne lokacije za odlaganje neopasnog građevinskog otpada, sa fokusom na njegovu preradu.

Upravljanje otpadnim gumama i gumeno-tehničkom robom u periodu 2020-2040. godina

U skladu sa Zakonom o upravljanju otpadom i Uredbom o načinu i postupku osnivanja sistema preuzimanja, sakupljanja i obrade otpadnih guma i rada toga sistema, u narednom periodu 2020.-2040. godina, predlog je da se u Crnoj Gori izgrade 4 (četiri) postrojenja za obradu otpadnih guma. Uzimajući u obzir da je „otpadna guma“ istrošena, uništena ili odbačena guma čiji je rok istekao,

potrebno je u skladu sa najvišim EU standardima riješiti pitanje sakupljanja, transportovanja i obrade automobilskih guma i gumeno-tehničke robe.

Na kartogramu 8.5-6 je prikazana mapa sa predloženim lokacijama centara za sakupljanje, lagerovanje i obradu otpadnih guma i gumeno-tehničke robe.

Kartogram 8.5.-6. Mapa sa predloženim lokacijama centara za sakupljanje, lagerovanje i obradu otpadnih guma i gumeno-tehničke robe (nacrt)

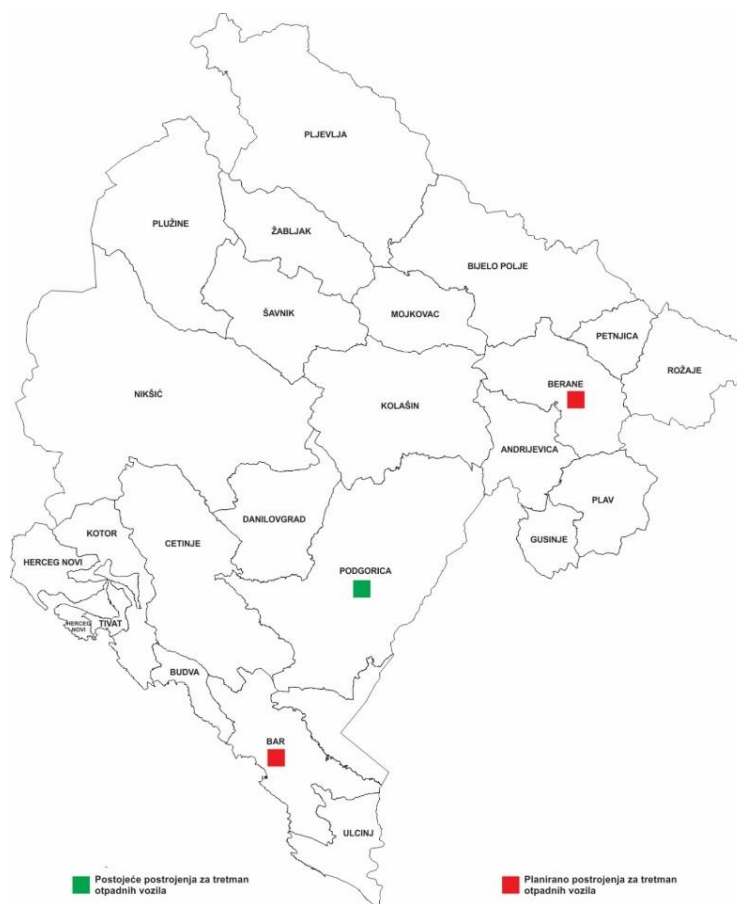
Sa skartograma 8.5.-6. se vidi da je predloženo da se u Baru, Podgorici, Nikšiću i Bijelom Polju izgrade centri za sakupljanje, lagerovanje i obradu otpadnih guma i gumeno-tehničke robe.

Upravljanje otpadnim vozilima

U skladu sa procjenama iz DPUO, predviđena godišnja količina otpadnih vozila se procijenjuje na oko 30% od vozila koja su po prvi put registrovana u toj godini na teritoriji Crne Gore. Prema podacima MONSTAT-a (Godišnja statistika saobraćaja, skladištenja i veza za 2020. i 2021. godinu) prvi put se godišnje u Crnoj Gori registrovalo 16.417 vozila (u 2020. godini), odnosno 17.392 vozila (u 2021. godini). Porast broja vozila će se nastaviti u periodu do 2040. godine, kako ukupan broj, tako i broj vozila koja se po prvi put registruju. Pad u broju prvi put registrovanih vozila evidentan je u 2020. i 2021. godini, zbog pojave korona virusa.

Ukoliko se uzme u obzir da je prosječna masa vozila oko 1,3 t, ukupna težina otpadnih vozila u 2040. godini iznosiće oko 9.100 t/god (što odgovara brojci od oko 7.000 otpadnih vozila godišnje). Na kartogramu 8.5.-7 prikazana je mapa sa postojećim i predloženim lokacijama planiranih postrojenja za tretman otpadnih vozila u Crnoj Gori.

Sa slike se vidi da predloženi nacrt obuhvata izgradnju dva nova postrojenja za tretman otpadnih vozila u Baru i Bijelom Polju, uz već postojeće postrojenje u Podgorici.

Kartogram 8.5.-7 . Mapa sa postojećim i predloženim lokacijama planiranih postrojenja za tretman otpadnih vozila u Crnoj Gori (nacrt)

Upravljanje otpadom od električnih i elektronskih proizvoda

Saglasno projekcijama prikazanim u DPUO do 2020. godine, predviđa se da godišnja količina otpada od električnih i elektronskih proizvoda iznosi 7 do 12 kg/stanovniku. Na bazi procijenjenog broja stanovnika u 2040. godini, količina ove vrste otpada iznosiće oko 6.700 t/god. Na sljedećoj slici prikazane su predložene lokacije postrojenja za obradu otpada od električnih i elektronskih proizvoda.

Kartogram 8.5.-8. Mapa sa predlogom postrojenja za prihvata i obradu otpada od električnih i elektronskih proizvoda u Crnoj Gori (nacrt)

Sa kartograma 8.5.-7 se vidi da predloženi nacrt obuhvata četiri lokacije (Bar, Podgorica, Nikšić i Bijelo Polje), u okviru kojih bi se izgradila postrojenja za prihvata i obradu otpada od električnih i elektronskih proizvoda koji nastaje na teritoriji Crne Gore.

Upravljanje otpadnim baterijama i akumulatorima

U slučaju baterija i akumulatora, računa se da se na godišnjem nivou generiše 0,05 do 0,1 kg/stanovniku (prema DPUO do 2020. godine), što za ukupno područje Crne Gore u 2040. godini iznosi oko 50 t/god. Obradivači PPCG-a predlažu da se sakupljanje i dalja obrada otpadnih akumulatora i baterija može obavljati na istim lokacijama na kojima se vrši obrada otpada od električnih i elektronskih proizvoda.

Preporučeni indikatori za buduće praćenje realizacije plana

Opis	Indikator
Količina proizvedenog komunalnog otpada	SDG 11.6 SDG 12.5
Količina proizvedenog industrijskog otpada	SDG 12.4
Količina proizvedenog opasnog otpada	SDG 12.4
Godišnja stopa rasta generisanog otpada	SDG 12.5
Količina tretiranog i odloženog komunalnog otpada u odnosu na količinu proizvedenog komunalnog otpada	SDG 12.5
Količina proizvedenog industrijskog otpada	SDG 12.5
Procenat prerađenog industrijskog otpada	SDG 12.5
Procenat prikupljenog otpadnog materijala (staklo, papir, metal i plastika) pripremljen za ponovnu upotrebu i reciklažu	SDG 12.5
Procenat neopasnog građevinskog otpada koji je pripremljen za ponovnu upotrebu	SDG 12.5
Količina sekundarno izdvojenih komponenti otpada	SDG 12.5
Broj reciklažnih centara i reciklažnih dvorišta	SDG 12.5
Količina biološki razgradivog komunalnog otpada koja se odlaže na deponiju u odnosu na ukupnu masu biološki razgradivog otpada	SDG 12.5

Tabela 8.5.-1. Preporučeni indikatori za buduće praćenje realizacije plana u oblasti Upravljanje otpadom

SDG 11.6. - Do kraja 2030. smanjiti negativan uticaj gradova na životnu sredinu mjeren po glavi stanovnika, između ostalog i tako što će se posebna pažnja posvetiti kvalitetu vazduha i upravljanju otpadom na opštinskom i drugim nivoima.

SDG 12.4. - Do kraja 2030. postići ekološki ispravno upravljanje hemikalijama i svim oblicima otpada tokom čitavog njihovog upotrebno ciklusa, u skladu sa dogovorenim međunarodnim okvirima, i značajno smanjiti njihovo ispuštanja u vazduh, vodu i zemljište kako bi se što više umanjili njihovi negativni uticaji na zdravlje ljudi i životnu sredinu.

SDG 12.5. - Do kraja 2030. značajno smanjiti generisanje otpada tako što će se sprječavati.

8.6. Otpad u moru

Ključni ciljevi razvoja u upravljanju otpadom na moru

Analiza nacionalne zakonske regulative u Crnoj Gori, a koja se specifično odnosi na otpad u moru i otpad na plažama pokazala je da ne postoje pravni instrumenti koji zabranjuju odbacivanje čvrstog otpada direktno u more i priobalje, osim Zakona o sprječavanju zagađenja mora sa plovila (SI list CG 20/11, 26/11, 27/14).

Neophodna je izmjena i dopuna zakonske regulative u Crnoj Gori u cilju smanjenja količine otpada koji dospjeva u more i priobalje, zaštite životne sredine mora i očuvanja prirodnih vrijednosti područja.

Nakon analize praksi razvijenijih zemalja, ali i onih manje razvijenih ali osvješćenih po pitanju problematike otpada generalno, usklađivanje zakonske regulative sa zahtjevima EU direktiva i preporuka međunarodnih konvencija i Strategija treba uraditi što jednostavnije, odnosno termin „otpad u moru“ uvrstiti u jedan sektor (sektor upravljanja otpadom) i olakšati primjenu mjera i definisanje institucionalne odgovornosti u zemlji.

Prije uspostavljanja mjera upravljanja otpadom na plažama i morskoj sredini, neophodno je postaviti ciljeve i prioritete, uzimajući u obzir nacionalni i regionalni politički i socio-ekonomski kontekst. S obzirom na situaciju u Crnoj Gori, odnosno na nepostojanje zakonske regulative koja reguliše pitanje otpada u moru, realno je predložiti i za početak sprovoditi manje stroge ciljeve i mjere.

Neophodno je uspostavljanje mehanizama za praćenje stanja (monitoringa) i to dogoročnog, ali i dodatno obrazovanje i obuka ljudi koji će biti odgovorni u sistemu upravljanja (posebno u kontroli) i implementaciji relevantnih praksi.

Detaljna analiza i opis nacionalnih, međunarodnih i regionalnih instrumenata koji se bave problematikom otpada u moru predstavljaju reprezentativan prikaz širokog spektra relevantnih instrumenata. Dodatno postoje brojni dokumenti, primjeri dobrih praksi, rezultati međunarodnih projekata itd., što upućuje na činjenicu da postoji osnovan okvir za rješavanje problema otpada u moru i neophodnost za uspostavljanje mjera upravljanja.

Mjere upravljanja neophodno je podijeliti u nekoliko najvažnijih kategorija:

1. **Prevencija**
2. **Smanjenje**
3. **Uklanjanje**
4. **Promjena obrazaca ponašanja**

Preporučeni indikatori za buduće praćenje realizacije plana

U cilju dostizanja dobrog sredinskog stanja morskog ekosistema, Crna Gora se zajedno sa ostalim zemljama Evropske Unije obavezala za sprovođenje Okvirne Direktive o Morskoj Strategiji (“Marine Strategy framework Directive”- EU 2008/56/EC).

MSFD je ekološki stub evropske pomorske politike osmišljen radi uspostavljanja okvira za održivo korišćenje evropskih morskih voda. MSFD ima za cilj postizanje dobrog stanja životne sredine (GES) morskih voda EU do 2020. godine.

Za one države koje nisu definisale kriterijume i standarde za postizanje dobrog stanja životne sredine do 2020. godine, iste to moraju učiniti prilikom početne procjene stanja životne sredine; utvrditi ciljeve, programe praćenja stanja i predlog mjera za svaku oblast definisanu kroz MSFD.

Kako bi se državama članicama pomoglo u tumačenju značenja GES-a u praksi, Direktiva u Prilogu I MSFD (Anex I) navodi jedanaest kvalitativnih deskriptora koji opisuju kako će izgledati životna sredina postizanjem

GES-a. Među navedenim deskriptorima, deskriptor 10 odnosi se na problem otpada u moru. MSFD zahtijeva od država članica EU da osiguraju da "svojstva i količine otpada u moru ne štete obalnoj i morskoj sredini".

Indikatori za praćenje stanja otpada u moru mogu se podijeliti na:

- **Indikator 1:** Trendovi količine otpada koji su dospjeli (deponovani) na obalu uključujući analizu sastava, prostorne distribucije i, gdje je moguće izvora zagađenja.
- **Indikator 2:** Trendovi količine otpada u vodenom stubu (koloni), uključujući mikroplastiku i otpad na morskom dnu.
- **Indikator 3:** Trendovi količine otpada koji je progutan ili u koji su se zapetljali morski organizmi, posebno morski sisari, ptice i kornjače.

Svi pomenuti indikatori kompatibilni su sa IMAP indikatorima (IMAP – „Integrated Monitoring and Assessment Programme“) koji su usklađeni sa zahtjevima Barselonske konvencije i brojnim međunarodnim protokolima. Svaki indikator ima svoje minimalne, maksimalne i preporučene vrijednosti koje su neophodne za dostizanje dobrog stanja životne sredine kada je u pitanju otpad u moru.

U prostornom smislu, za problematiku otpada u moru i na plažama neophodno je planirati adekvatnu infrastrukturu na obali za odlaganje posebne kategorije otpada koji sadrži biološki materijal, te u skladu sa time planirati i eventualnu reciklažu ili ponovno korišćenje.

9) PODJELA NA ZONE

9.1. Razvojne zone i smjernice za izradu niže planske dokumentacije

Nacrtom PPCG do 2040. g. se zadržava podjela na razvojne zone definisane u PPCG do 2020.g., pri čemu su novoformirane opštine postale sastavni dio pripadajuće zone.

Predlaže se planirano i kontrolisano korišćenje razvojnih potencijala, sprovođenje prioritarnih aktivnosti u svim regionima i njihovim razvojnim zonama na održiv način, kroz zaštitu svih segmenata životne sredine i jačanje kapaciteta lokalnih samouprava za realizaciju politika razvoja.

RAZVOJNE ZONE PRIMORSKOG REGIONA

- Razvojna zona Boka Kotorska (H.Novi, Kotor, Tivat)
- Razvojna zona Budvansko-petrovačko primorje
- Razvojna zona Barsko-Ulcinjско primorje

Razvojna zona Boka Kotorska je geografski kompaktna i zahtjeva jedinstven pristup u prostornom uređenju. Obuhvata podzone Herceg Novi, Tivat i Kotor.

Podzona - Opština Herceg Novi obuhvata područja grada Herceg Novi, Zelenika – Bijela, priobalje na otvorenom moru, polustrvo Lušticu i planinsko zaleđe.

Resursi i potencijali za razvoj su atraktivan grad sa starim istorijskim jezgrom, područje Savinske Dubrave, Institut dr Simo Milošević, naselja duž obale, brodogradilište, Luštica sa specifičnim naseljima i pogodnostima za razvoj ruralnog turizma i turističkih zona na obali, turistički kompleks visokog kvaliteta Porto Novi, područje Igala i Njivica, fortifikacijski objekti na Lušticu i Kobili, kao dijela austrougarske pojasne tvrđave „Boka, ambijentalna sela HercegNovskog zaleđa, područje Orjena, zone poljoprivrednog zemljišta, luka Zelenika i saobraćajni položaj povoljan za razvoj.

Razvoj može temeljiti na izgrađenim turističkim funkcijama, sa akcentom na zdravstveni turizam u Institutu dr Simo Milošević i dodatnom unapređenju postojećih kapaciteta. Osim toga, razvoj opštine Herceg Novi se očekuje na novim planiranim zonama razvoja turizma, kako u urbanom središtu opštine, tako i na području Lušticu i cjelokupnom ruralnom području.

Prioriteti u razvoju su: razvoj turizma sa istaknutom zdravstvenom komponentom i orijentacijom na cjelogodišnji turizam, zaštita mineralnih izvora i ljekovitog blata, ruralni turizam, nautički turizam, podsticanje funkcije kulturnog i uslužnog urbanog centra, proizvodne funkcije, mediteranska poljoprivreda.

Režimi korišćenja: očuvanje životne sredine kopna i mora, sprječavanje zagađenja industrijom i saobraćajem u luci Zelenika. U urbanom području spriječiti preveliku koncentraciju izgradnje i obezbjediti društvene i javne funkcije, saobraćajnu i javnu komunikaciju i komunalno opremanje. Očuvati prirodne pejzaže Lušticu i ruralnog zaleđa Herceg Novog, sprovesti zaštitu Starog grada i svih kulturnih vrijednosti, izvršiti sanaciju iscrpljenih kamenoloma i adekvatno riješiti upravljanje otpadom na kopnu i moru.

Podzona - Područje grada Kotor, sa statusom kulturnog dobra pod UNESCO zaštitom ima prednosti u razvoju turizma. Potencijal za razvoj su i naselja Perast, Risan, Prčanj. Ističu se razvojne zone Grbaljsko i Mrčevo Polje i otvoreno more sa naseljima Trsteno, Žukovica i Bigovo, pogodne za razvoj turizma.

Resursi i potencijali – Grad Kotor sa statusom UNESCO zaštite i veliki broj kulturnoistorijskih spomenika, administrativne, proizvodne, zdravstvene i društvene funkcije, luka Kotor, blizina aerodroma Tivat, kompleksi poljoprivrednog zemljišta, formirana industrijska zona u Grbaljskom polju, atraktivna sela u Donjem Grblju pogodna za razvoj turizma, mediteranske poljoprivrede i ribarstva.

Prioriteti u razvoju – Očuvanje kulturnog naslijeđa, razvoj turizma, razvoj zdravstvenog turizma u Prčnju, podizanje funkcije kulturnog i akademskog centra regionalnog značaja, razvoj pomorstva i pomorske privrede, unapređenje luka Risan i Kotor, intenziviranje poljoprivredne proizvodnje na pogodnim područjima i sprječavanje zagađenja kopna i mora saobraćajem i industrijom, ruralni razvoj i očuvanje ambijentalnih sela, starih austrougarskih puteva i vidikovaca.

Režimi korišćenja - Ograničenje pri izgradnji objekata koji mogu ugroziti prirodne i kulturne vrijednosti područja Kotora. Potrebno je adekvatno rješavanje konflikta u funkcionalnom razvoju saobraćaja i visokih kriterijuma zaštite Bokokotorskog zaliva, kao i savremeno rješavanje vodosnabdijevanja i kanaliziranja

otpadnih voda. Razvoj saobraćajne mreže i zaštita povredljivih zona od svakog vida zagađenja osjetljivog područja zaliva.

Podzona Tivat – obuhvata grad Tivat, unutrašnji dio zaliva, Tivatsko polje, dio Grbaljskog polja, priobalje i zaliv Trašte.

Resursi i potencijali - Potencijali za razvoj su grad Tivat sa formiranim značajnim društvenim i administrativnim kapacitetima, pogodnosti za razvoj turizma, obale unutar zaliva pogodne za razvoj kupališnog turizma, razvijen nautički turizam, (Porto Montenegro), turistički kapaciteti uvala Pržno, Luštica, Plavi Horizonti, Ostrvo cvijeća, ostrvo Sveti Marko., Solila, Račica i dr. Posebnu saobraćajnu prednost predstavlja aerodrom Tivat. Opština raspolaže i kompleksima plodnog poljoprivrednog zemljišta, područjem za razvoj industrijske zone u Grbaljskom polju.

Prioriteti u razvoju su razvoj turizma, razvoj aerodroma i saobraćaja, rješavanje konflikta između razvoja saobraćaja i zaštite Bokokotorskog zaliva, razvoj industrije uz strogu kontrolu zaštite životne sredine kopna i mora, sprječavanje prekomjerne izgradnje uz očuvanje urbanog sistema.

Režimi korišćenja – zaštita od zagađenja životne sredine kopna i mora, adekvatno upravljanje otpadom na kopnu i moru, rješavanje saobraćajne mreže u skladu sa zahtjevima zaštite prostora i životne sredine.

Razvojna zona Budvansko Petrovačko primorje obuhvata uzani pojs središnjeg dijela Primorja između obale mora i primorskog planinskog dijela u zaleđu.

Resursi i potencijali - To je područje izgrađenih turističkih kapaciteta i tradicije, posebno Budve, Bečića, Slovenske plaže, Miločera, Svetog Stefana i Petrovca. Posjeduje razučenu obalu sa pjeskovitim plažama, stari grad Budva i brojne arheološke lokalitete.

Osim potencijala za razvoj ovo je i atraktivni dio Primorja u kome su izraženi urbani problemi i konflikti, zbog koncentracije turističke i stambene izgradnje u uskom obalnom pojasu. Poseban potencijal predstavljaju obale i plaže.

Prioriteti u razvoju su visokokvalitetni turizam u obalnom pojasu na području Jaza, Lučica, Buljarice, koji zahtijevaju posebno kontrolisan i odabran planski koncept, razvoj svih vidova ruralnog turizma u zaleđu. Zahtjevi budućeg razvoja su usmjereni na očuvanje plaža, podizanje kvaliteta turističke ponude do nivoa visokog kvaliteta, ruralni razvoj u zaleđu i rješavanje saobraćajnih i komunalnih ograničenja, kvalitetno vodosnabdijevanje i kanalisanje otpadnih voda.

Režimi korišćenja – sanacija urbanih problema i konflikata prouzrokovanih prekomjernom i neprimjerenom izgradnjom, kontrola u izgradnji objekata i infrastrukture, obezbjeđivanje zelenih površina i javnih objekata u urbanim zonama, formiranje zelenih prodora uz morsku obalu i kontrola izgradnje na udaljenosti od obalne linije, zaštita od zagađenja životne sredine kopna i mora.

Razvojna zona Barsko - Ulcinjsko primorje je područje najjužnijeg dijela Crnogorskog primorja sa Barskim i Ulcinjskim poljem.

Podzona Bar - Razvoj Bara se može oslanjati i u narednom periodu na nautički turizam, poljoprivredne resurse i ruralno zaleđe, posebno dio prema Skadarskom jezeru.

Resursi i potencijali – izgrađeni kapaciteti luke Bar, sa pratećim sadržajima i mogućnosti proširenja i nadgradnje, formirane administrativne, univerzitetske i druge društvene funkcije, željeznička infrastruktura, dobar položaj u odnosu na autoput bar – Boljare, otvoren magistralni pravac kroz tunel Sozina i blizina državnog centra Podgorice, pjeskovite plaže i izgrađeni turistički kapaciteti, poljoprivredno zemljište pogodno za razvoj mediteranske poljoprivrede, maslinjaci, Stari Bar i istorijsko naslijeđe, zaleđe prema Skadarskom jezeru i pogodnosti za razvoj ruralnog turizma.

Prioriteti u razvoju – razvoj luke Bar, industrijska zona, razvoj i modernizacija željezničke infrastrukture, razvoj turizma na obali i u zaleđu, izgradnja obilaznice Bara, povezivanje sa autoputem.

Režimi korišćenja – očuvanje plodnog poljoprivrednog zemljišta, zaštita kopna i mora od zagađenja životne sredine, posebno u zoni luke Bar, pažljivo plansko i urbanističko planiranje u urbanom području Bara, Sutomora, Čanja i Dobrih voda, saobraćajno rješavanje zaobilaznice grada, obezbjeđivanje zelenih prostora u naseljima i zelenih prodora uz morsku obalu, uz kontrolu izgradnje u uskom obalnom pojasu.

Podzona Ulcinj – obuhvata ulcinjsko primorje, sa Ulcinjskim poljem i zaleđem.

Resursi i potencijali – izgrađeni turistički kapaciteti, velika dužina pjeskovite Velike plaže sa Adom Bojanom i druge plaže na obali sa ljekovitim svojstvima, rijeka Bojana, uvala Valdanos sa maslinjakom, istorijsko jezgro Ulcinja, kompleksi plodnog poljoprivrednog zemljišta, značajne površine pod maslinjacima, Solana kao zaštićeno područje, Šasko jezero, ruralno zaleđe,

Prioriteti u razvoju – izgradnja turističkih kapaciteta u području Velike plaže uz pažljivo odabran integralni koncept kojim će se štititi specifičnost i vrijednost Velike plaže, izgradnja adekvatne marine i pristaništa, saobraćajno unapređenje, kvalitetno vodosnabdijevanje i kanalisanje otpadnih voda, upravljanje otpadom na kopnu i moru i zaštita životne sredine, posebno u osjetljivim i zaštićenim zonama. Primjena obalnog odmaka i proširenog odmaka gradnje od obalne linije, intenziviranje poljoprivredne proizvodnje i prerade poljoprivrednih proizvoda, posebno maslina, primjena prihvatljivih urbanističkih pravila pri izgradnji objekata, razvoj ruralnog i ostalih vidova turizma u zaleđu, saniranje urbanih problema u urbanom području. Očuvanje solane kao zaštićenog područja od međunarodnog značaja, uvrštenog u Ramsar svjetsku listu močvarnih područja, uz mogućnost aktiviranja proizvodnje soli i korišćenja ljekovitog blata.

Režimi korišćenja – Zaštita obalnog pojasa, zaštita područja kopna i mora od zagađenja, očuvanje i obnova Starog grada Ulcinj, postizanje skladnog razvoja između specifičnih urbanih struktura i nove izgradnje, kontrola zaštite prirodnog i kulturnog naslijeđa.

Za sve zone Primorskog regiona ističe se potreba maksimalne kontrole u izgradnji objekata i infrastrukture, u skladu sa nivoom seizmičkog hazarda i potencijalnim seizmičkim rizikom. Smjernice za prilagođavanje izraženom seizmičkom riziku su date u posebnom dijelu u kome je ovaj aspekt obrađen,

RAZVOJNE ZONE SREDIŠNJEG REGIONA

- Razvojna zona Podgorica, Danilovgrad, Tuzi, Golubovci, (Zetsko Bjelopavlička zona)
- Razvojna zona Nikšić
- Razvojna zona Cetinje
- Razvojna zona Skadarsko jezero

Koncept – Prostor Zetske ravnice, sa zonom **Podgorica, Danilovgrad, Tuzi i Golubovci**, predstavlja područje intenzivnog razvoja u središnjem regionu..

Podzona Podgorica – predstavlja prostor Zetske ravnice sjeverno od Skadarskog jezera.

Resursi i potencijali - Državna, društveno politička i upravna uloga Podgorice, formirani društveni centri, i usluge centra najvišeg ranga, značajna saobraćajna funkcija, uz naučne i kulturne funkcije, naglašavaju ulogu, kako u regionu, tako i u ukupnom prostoru Crne Gore.

Prioriteti u razvoju U daljem razvoju je potrebno sve funkcije državnog centra unapređivati kroz kontrolisan i dinamičniji razvoj u cilju podizanja opšteg nivoa i kvaliteta usluga. Posebnu pažnju treba posvetiti saobraćajnom unapređenju, očuvanju zdrave i čiste životne sredine i razvoju nezagađujuće industrije. S obzirom na značajne kapacitete u poljoprivrednom zemljištu, naglašava se potreba da se izbjegne konflikt urbanizacije i zemljišta pogodnog za razvoj poljoprivrede.

Režimi korišćenja – velika koncentracija stanovništva, saobraćaja, industrije, narušeni vodotoci eksploatacijom šljunka i pjeska, zahtjevaju da se u ovom području strogo poštuje mjere zaštite životne sredine i kontrolišu svi potencijalni zagađivači. Neophodna je zaštita obradivog poljoprivrednog zemljišta i kontrola izgradnje objekata u urbanom i ruralnom području.

Podzona Danilovgrad – predstavlja prostor Bjelopavličke ravnice sa lokalnim centrom Spuž.

Resursi i potencijali – Formirani društveni servisi, djelimično razvijena industrija, plodno poljoprivredno zemljište, blizina centara Podgorica i Nikšić.

Prioriteti u razvoju – Unapređenje administrativnih i obrazovnih funkcija, podrška razvoju poljoprivredne proizvodnje, urbana revitalizacija i primjerena izgradnja u urbanom centru, plansko usmjeravanje u kontaktnim područjima sa susjednim opštinama (Mareza, Bogetići, Glava Zete, područje prema opštini Cetinje i Kolašin).

Režimi korišćenja - kontrola izgradnje objekata, sprječavanje konflikta između širenja industrije i urbanizacije i očuvanje plodnog poljoprivrednog zemljišta. Posebnu pažnju treba posvetiti problemu plavljenja zemljišta, radi očuvanja i zaštite stanovništva i imovine.

U razvoju ovog regiona značajnu ulogu ima **opština Tuzi** sa opštinskim centrom i **opština Golubovci**, koje osim upravnih i administrativnih funkcija imaju značajnu ulogu u razvoju poljoprivrede i tranzitnog saobraćaja.

Razvojna zona Nikšić

Resursi i potencijali - Područje opštine Nikšić je značajna zona razvoja u Središnjem regionu, sa prirodnim uslovima i povoljnim saobraćajnim položajem za pokretanje intenzivnijeg razvoja u narednom periodu. Sa ostvarenim funkcijama univerzitetskog i kulturnog centra, kvalitetnim poljoprivrednim resursima u ruralnom području, elektroenergetskim kapacitetima i formiranom bazom industrije, Nikšić u narednom periodu treba da postane centar usluga i funkcija visokog ranga.

Prioriteti u razvoju - U cilju kvalitetnog razvoja je neophodno: prevazići konflikte između urbanog razvoja i razvoja industrije, podstaći razvoj značajnih lokalnih centara, rekultivisati površinske kopove i zaštititi kvalitet životne sredine, zaštititi poljoprivredno zemljište, podići postojeći kapacitet infrastrukture u urbanom centru i ostalim naseljima i posebno unaprijediti razvoj u dijelu tranzitnog turizma, koristeći saobraćajni položaj, jezera Slano i Krupac i Vučje kao izletnički centar.

Režimi korišćenja - Rekultivacija površinskih kopova i sanacija ugroženih područja erozijom i otpadom rješavanje otpadnih voda i upravljanja otpadom, zaštita poljoprivrednog zemljišta, zaštita jezera i vodotoka, obezbjeđivanje vodosnabdijevanja u bezvodnom zapadnom području opštine.

Razvojna zona Cetinje

Resursi i potencijali - Cetinje je simbol istorije i kulture Crne Gore. Položaj Cetinja između mora i planine Lovćen, blizina Podgorice i Nacionalnih Parkova Lovćen i Skadarsko jezero i formirana funkcija Prijestonice, predstavlja značajne potencijale za razvoj.

Prioriteti u razvoju - unapređenje kulturnog i akademskog centra državnog značaja, povezivanje administrativnih funkcija sa funkcijama Podgorice. Razvoj turizma u zoni Nacionalnih Parkova Lovćen i Skadarsko jezero.

Očuvanje kulturnog i prirodnog naslijeđa, u urbanom dijelu pažljivim arhitektonskim pristupom i pažljivim konceptom urbanog razvoja, posebno imajući u vidu prostorna ograničenja širenja grada. Prioriteti u razvoju su komunalno opremanje i upravljanje otpadom, kvalitetno vodosnabdijevanje i saobraćajno povezivanje sa Nikšićem.

Režimi korišćenja - zaštita kulturnog naslijeđa i urbane matrice grada, primjena arhitektonskih smjernica u skladu sa očuvanim urbanim identitetom Cetinja, zaštita oskudnog poljoprivrednog zemljišta, zaštita panoramskih puteva ka Lovćenu i moru, zabrana lociranja zagađujuće industrije, adekvatno upravljanje otpadom.

Razvojna zona područja Skadarskog jezera

Resursi i potencijali - Nacionalni Park i zona međunarodno zaštićenog područja Ramsarskom Konvencijom o zaštiti močvarnih staništa. Ističe se visoka ekološka, ambijentalna i kulturnoistorijska vrijednost u zonama Lesendro, Žabljak, Virpazar, Rijeka Crnojevića, Vranjina, manastirski kompleksi na arhipelagu. Duž sjeverne obale jezera ističu se kompleksi poljoprivrednog zemljišta, bogata flora i fauna.

Prioriteti u razvoju - Razvoj turizma, rekreacije, poljoprivrede, kontrolisanog ribarstva, naučnog i kulturnog turizma.

Režimi korišćenja - Uslov za kontrolisan razvoj je rješavanje problema prečišćavanja otpadnih voda, kompleksna zaštita prirodne sredine, staništa ptica i mrijestilišta, zaštita i obnova istorijskih spomenika i obilježja, očuvanje kestenovih šuma na obroncima uz južnu obalu jezera, rješavanje nelegalne gradnje i posebno važno rješavanje sporazuma sa Albanijom radi uspostavljanja zaštite i korišćenja Skadarskog jezera i rijeke Bojane.

Ograničenje koje je prepoznato i u prethodnom periodu je konflikt između saobraćajne mreže izaštićenog područja NP Skadarsko jezero. Nacrtom plana se predlaže kopnena varijanta dijela koridora autoputa, Bar Boljare, sa ciljem prevazilaženja konflikta između izgradnje dijela autoputa i zaštite prirode u NP Skadarsko jezero.

RAZVOJNE ZONE SJEVERNOG REGIONA

- Razvojna zona Gornje i Srednje Potarje (Kolašin, Mojkovac)
- Razvojna zona Polimljsko - plavska (Plav, Gusinje, Andrijevica, Berane, Petnjica,
- Razvojna zona Rožaje),
- Razvojna zona Bijelo Polje,
- Razvojna zona Piva (Šavnik, Plužine),
- Durmitorska razvojna zona- Žabljak
- Razvojna zona Pljevlja,

Sjeverni region se ističe sa svojim prirodnim potencijalima koje u planskom periodu na pažljiv način treba valorizovati. Svaka zona ovog regiona, Gornje Polimlje i Potarje, Polimsko Plavska zona sa Rožajama i Petnjicom, posebno zona NP Prokletije, NP Biogradska Gora i Durmitor, Zona Bijelog Polja, Pivska zona i zona Pljevalja sa Ljubišnjom, rapolažu mnoštvom i raznolikošću prirodnih vrijednosti i ljepota, koje predstavljaju pravo bogatstvo i izazov za kontrolisan i kvalitetan razvoj u narednom periodu. Izgradnjom ključnih saobraćajnih pravaca i povezivanjem zona u okviru Sjevernog regiona, može se snažno podstaći njihov razvoj i otvoriti mogućnost privredne saradnje, posebno u oblasti poljoprivrede i turizma. Obezbeđivanjem višeg nivoa usluga i društvenih djelatnosti, sve razvojne zone u ovom regionu mogu postati privlačne za život i investiciona ulaganja.

S obzirom na bogatstvo šumama, u Sjevernom regionu posebnu pažnju treba posvetiti zaštiti šuma i njihovom održivom korišćenju. Posebno se ističe očuvanost ekološkog koridora počev od Durmitora, preko Bjelasice i Komova do Prokletija.

Iako se Nacrtom plana predviđa razvoj svih regiona Crne Gore, ističe se potreba da se u narednom periodu posebna pažnja posveti razvoju Sjevernog regiona, sa ciljem korišćenja bogatih razvojnih prirodnih potencijala, ali prije svega sa ciljem zaštite zadržavanja stanovništva u regionu i zaustavljanja veoma izraženih negativnih demografskih trendova.

Sjeverni region obuhvata značajan dio Crne Gore, (53%) i više decenija se suočava sa postepenom stagnacijom u razvoju u svih sektora, uprkos značajnim resursima, ljudskim resursima i kulturnim i prirodnim vrijednostima. (NP Durmitor, NP Biogradska Gora, NP Prokletije), Park prirode Piva...).

Predlog prioriteta u razvoju Sjevernog regiona:

- Jačanje regionalnih centara: Unapređenje regionalnih centara (Pljevlja, Bijelo Polje i Berane), bolje infrastrukturno povezivanje ovih centara sa opštinama u Sjevernom regionu (Plužine, Šavnik, Žabljak, Mojkovac, Kolašin, Petnjica, Plav, Gusinje i Rožaje),
- Infrastrukturna ulaganja: Realizacija većih infrastrukturnih projekata kao što su brza saobraćajnica na sjeveru, izgradnja željeznice i aktiviranje aerodroma u Beranama.
- Razvoj privrede: Ulaganje u razvoj poljoprivrede, ruralni i planinski turizam, obnovljive izvore energije, lokalne proizvodne inicijative i međuopštinsku saradnju.
- Lokalna podrška: Uključiti lokalne zajednice i nevladine organizacije u planiranje i realizaciju projekata.
- Turistička infrastruktura: Razviti turističku infrastrukturu kako bi se omogućio bolji pristup prirodnim ljepotama ovog regiona, uključujući nacionalne parkove (NP Durmitor, NP Biogradska Gora, NP Prokletije), Park prirode Piva i sve druge prirodne atrakcije.
- Mjere i podsticaji za investicije: Pružiti podršku države lokalnom stanovništvu i investitorima kroz poreske olakšice, subvencije i druge podsticaje kako bi privukla investicije u Sjeverni region.
- Udruživanje i partnerstvo između lokalnih zajednica;

Gornje i Srednje Potarje

Podzona Kolašin – obuhvata područje Gornje Tare do Mateševa dio Nacionalnog Parka Biogradska Gora i jugozapadne padine Bjelasice. Podzona Kolašin je već prepoznata kao turistička destinacija, a osim toga može se razvijati u pravcu kontrolisanog korišćenja šumskih i poljoprivrednih resursa, pitke vode, prerađivačke industrije.

Resursi i potencijali – izgrađeni turistički kapaciteti u gradu i planinskom centru Belasica, šumski kompleksi, resursi pitke vode, planinski pašnjaci i obradivo zemljište u dolini Tare, pogodnost za razvoj ribarstva, prerađivačka industrija, dobra pristupačnost izgrađenim dijelom autoputa Bar – Boljare.

Prioriteti u razvoju – razvoj planinskog visokokvalitetnog turizma i povezivanje zdravstvenog i ruralnog turizma, razvoj poljoprivrede, posebno stočarstva i ratarstva, flaširanje vode, prerađivačka industrija u oblasti poljoprivrede. Opšte strateške smjernice za razvoj opštine Kolašin su:

- Unapređenje konkurentnosti privrede radi održivog razvoja opštine: unapređenje turističke ponude u gradu, na području Bjelasice i ruralnom području, unapređenje infrastrukture sa opštinama u okruženju, bolja infrastrukturnapovezanost svih naselja u opštini; podizanje komunalne opremljenosti u gradskom središtu i svim naseljima.
- Unapređenje sadržaja i kvaliteta društvenih djelatnosti i zaštita i promocija prirodnog i kulturnog naslijeđa,
- Unapređenje kvaliteta životne sredine - Zaštita vodotoka i vodoizvorišta, unapređenje vodosnavdijevanja i očuvanje kvaliteta voda, Očuvanje i unapređenje zaštićenih područja Unapređenje energetske efikasnosti i razvoj energetike;
- Uspostavljanje efikasnog sistema upravljanja otpadom; Razvoj prerađivačke industrije, flaširanje vode,
- Razvoj poljoprivredne proizvodnje, posebno stočarstva i voćarstva, očuvanje šuma i održiv razvoj šumarstva;
- Razvoj obnovljivih izvora energije; zaštita prirodnih i kulturnih vrijednosti opštine, u slučaju izgradnje energetskih objekata na Morači.

Režimi korišćenja – očuvanje urbanog identiteta i izgradnja u skladu sa odgovarajućim arhitektonskim smjernicama, kontrola razvoja industrije koja može imati negativan uticaj na životnu sredinu, zaštita rijeke Tare, kvaliteta vode i kvaliteta životne sredine.

Podzona Mojkovac - obuhvata područje doline gornje Tare, dijela Nacionalnog Parka Biogradska Gora i dijela kanjona rijeke Tare u području Crnih Poda.

Resursi i potencijali - Formirane administrativne i društvene funkcije, dobra saobraćajna pristupačnost, pozicija gornje kapije ulaza u Nacionalni Park Durmitor, kompleksi kvalitetnih pašnjaka i šuma, obradivo zemljište u dolini Tare i pritoka, izgrađena prerađivačka industrija,

Prioriteti u razvoju - razvoj može temeljiti na potencijalima za poljoprivredu, prerađivačku industriju i planinski turizam. S obzirom na potencijale mineralnih sirovina, moguć je razvoj uz poštovanje režima zaštite životne sredine. Prioritet je zaštita zdravlja stanovništva i očuvanje rijeke Tare u odnosu na razvoj industrije.

Režimi korišćenja - zaštita od razvoja industrije koja može ugroziti životnu sredinu, zaštita kvaliteta voda Tare, i kvaliteta vazduha. Pri potencijalnoj eksploataciji mineralnih sirovina, posebnu pažnju posvetiti zaštiti stanovništva i prirodnih vrijednosti prostora opštine Mojkovac. Pri planiranju različitih razvojnih funkcija, definisati prioritete, isključiti negativne uticaje, ili ih svesti na prihvatljivu mjeru sa aspekta procjene uticaja na životnu sredinu.

RZ Polimska zona – obuhvata područje Plavskog jezera i ravne terene duž izvorišta rijeke Lima.

Podzona Plava i Gusinja predstavlja područje atraktivnog i vrijednog prirodnog pejzaža, sa posebnim akcentom na Nacionalni Park Prokletije. U razvoju može koristiti prednosti prirodnih predjela, čiste vode i poljoprivrednog zemljišta i poziciju razvojnu unaprijediti uz saobraćajno unapređenje. (razvoj poljoprivrede, turizma, prerađivačke industrije, flaširanje vode – mogućnost flaširanja vode na Ali pašinim izvorima)

Resursi i potencijali - vrijedan prirodni predio sa Nacionalnim Parkom Prokletije, Plavskim jezerom i izuzetnom prirodnom očuvanom sredinom. Posjeduje graditeljsko naslijeđe i djelimično izgrađene turističke kapacitete, ispod razvojnih potencijala. Raspolaze vrijednim poljoprivrednim zemljištem, šumskim kompleksima, pojavanma ležišta mineralnih sirovina, izgrađenim drvoprerađivačkim i industrijskim kapacitetima, resursima pitke vode, potencijalom rijeke Lim i njegovih pritoka, potencijalom za razvoj ribarstva.

Prioriteti u razvoju – Razvoj visokokvalitetnog planinskog turizma, zdravstvenog, ruralnog, izletničkog, naučnoistraživačkog, očuvanje i valorizacija Plavskog i Hridskog jezera, korišćenje razvojnih prednosti Nacionalnog Parka Prokletije i posebno zaštićenih atraktivnih zona, unapređenje saobraćajne povezanosti sa okruženjem, razvoj poljoprivrede, stočarstva, voćarstva i ratarstva, ljekovitog bilja, flaširanje vode, prerada drveta i zaštita šumskih kompleksa.

Režimi korišćenja - zabrana izgradnje i lociranja zagađujuće industrije u zoni Plavskog jezera i u blizini Nacionalnog Parka Prokletije, regulisanje zaštite Plavskog jezera od otpadnih voda, zabrana izgradnje na obradivom poljoprivrednom zemljištu i na vrijednim prirodnim predjelima.

Podzona Andrijevića – obuhvata područje Lima između Plava i Berana.

Resursi i potencijali su formirane administrativne i društvene funkcije, atraktivni planinski prostori na području Bjelasice i Komova, kvalitetno poljoprivredno zemljište, kompleksi šuma, ukrasni kamen, tehnički građevinski kamen, turistički kapaciteti,

Prioriteti u razvoju – razvoj planinskog turizma, ruralnog, zdravstvenog, eko i etno, avanturističkog, razvoj poljoprivrede i prerađivačke industrije, bolja saobraćajna povezanost sa okruženjem.

Režimi korišćenja – zaštita šuma, prirodne sredine i predjela, zaštita rijeke Lim od ispuštanja zagađenih voda.

Podzona Berane – obuhvata srednji kotlinski dio doline rijeke Lim od Andrijevice do ušća rijeke Lješnice.

U zoni Berana i ležišta mineralnih sirovina-mrkog uglja. Predlaže se razvoj poljoprivrede i prerađivačke industrije, tranzitni i planinski turizam i jačanje funkcija centara.

Resursi i potencijali – formirane administrativne i društvene funkcije, ležišta mineralnih sirovina-mrkog uglja, šljunak i pijesak, kvalitetno poljoprivredno zemljište i kompleksi šuma, izgrađeni industrijski kapaciteti, atraktivan planinski prostor Bjelasice i Smiljevice, kvalitetna voda za ribarstvo.

Prioriteti u razvoju su razvoj poljoprivrede, posebno voćarstva i stočarstva, razvoj industrije i finalizacija proizvoda, ribarstvo, rudarstvo, razvoj saobraćaja i aktiviranje aerodroma Berane.

Režimi korišćenja – kontrola zaštite životne sredine zbog rudarstva primjenom tehnologija i mjera kojima se obezbjeđuje zaštita životne sredine, zaštita poljoprivrednog zemljišta od urbanizacije, regulisanje toka rijeke Lim.

Podzona Bijelo Polje – obuhvata donji dio doline Lima do granice sa Srbijom, uključujući dolinu Ljuboviđe i ostalih pritoka Lima.

Bijelo Polje ima ulogu industrijskog i poljoprivrednog centra, a uz pojačanu ulogu saobraćajnog centara, ostvarivanjem kvalitetnih saobraćajnih veza, u narednom periodu može ostvariti značajno viši razvoj. Prioritet u razvoju je sektor poljoprivrede i turizma, uz razvoj prerađivačke industrije.

Resursi i potencijali – formirane administrativne i društvene funkcije regionalnog značaja, poljoprivredno zemljište sa pašnjacima i šumskim predjelima, izvori mineralnih voda, šljunak i pijesak, dio Bjelasice i Čalovića klisura za razvoj planinskog turizma, kulturnoistorijsko naslijeđe, izgrađeni kapaciteti prerađivačke industrije, dobar saobraćajni položaj u odnosu na susjedne opštine i šire okruženje.

Prioriteti u razvoju – razvoj administrativnih i društvenih funkcija u skladu sa centrom regionalnog nivoa, razvoj turizma na dijelu Bjelasice i povezivanje sa planinskim centrima Bjelasice i Komova, razvoj ruralnog, zdravstvenog i drugih vidova turizma, razvoj poljoprivrede i prerađivačke industrije. Razvoj saobraćaja i povezivanje sa opštinama Sjevernog regiona.

Režimi korišćenja – zabrana izgradnje na obradivom poljoprivrednom zemljištu i kontrola industrijskog razvoja u zoni vrijednih poljoprivrednih površina.

RZ Rožajska zona obuhvata dolinu rijeke Ibar u širem području Rožaja. Ova zona je bogata šumskim i poljoprivrednim potencijalima. U narednom periodu u razvoju može razvijati planinski turizam, poljoprivredu, prerađivačku industriju, šumarstvo uz zaštitu vrijednih šumskih kompleksa.

Resursi i potencijali – formirani administrativni i društveni kapaciteti, dijelimično izgrađeni turistički kapaciteti, flaširanje vode, izgrađeni industrijski kapaciteti, visokokvalitetna šuma, značajne površine pašnjaka, .

Prioriteti u razvoju – razvoj objekata društvenih djelatnosti, razvoj planinskog turizma, poljoprivrede i šumarstva, finalizacija proizvoda,

Režimi korišćenja – kontrola zagađenja od industrije i stroga zaštita očuvane prirodne sredine, kontrola eksploatacije šuma, kontrola i zaštita životne sredine od zagađenja.

RZ Pivska zona – obuhvata doline rijeke Pive, sa Pivskim jezerom, Komarnicu sa pritokama.

Podzona Šavnik - U području Pive, u zoni Šavnika i Plužina prioriteta razvoja su poljoprivreda, korišćenje kvalitetne pitke vode, korišćenje hidropotencijala i razvoj planinskog turizma.

Resursi i potencijali – visokoplaninski pašnjaci, šumski kompleksi, dio Nacionalnog Parka Durmitod, dijelom izgrađeni turistički kapaciteti, kvalitetna izvorska voda i kapaciteti za flaširanje, nezagađene rijeke pogodne za ribolov, hidroenergetski potencijal rijeka Komarnica.

Prioriteti u razvoju – Razvoj planinskog turizma, poljoprivredeorjentisane na stočarstvo, ribolova, flaširanje voda i korišćenje hidropotencijala rijeke Komarnica uz uslove zaštite životne sredine, zaštite područja naselja Šavnik i kanjona Nevidio. Razvoj saobraćaja i komunalno opremanje Šavnika.

Režimi korišćenja – zaštita životne sredine, obezbjeđivanje energetskog razvoja izgradnjom obnovljivih energetskih izvora uz maksimalno obezbjeđivanje zaštite životne sredine, posebno od indukovane seizmičnosti pri izgradnji HE Komarnica.

Podzona Plužine

Resursi i potencijali - Hidroenergetski potencijal Gornje Pive i pritoka, izgrađena HE akumulacija Piva, kulturno istorijsko naslijeđe, prirodne vrijednosti područja Maglić, Bioč i Volujak, visokoplaninski pašnjaci, kvalitetna voda za piće i ribarstvo.

Prioriteti u razvoju – razvoj poljoprivrede, planinskog i tranzitnog turizma, korišćenje hidropotencijala Pive, saobraćajno unapređenje veza sa okruženjem.

Režimi korišćenja – kontrola razvoja industrije koja bi mogla uticati na životnu sredinu, zaštita predjela posebno dužmagistralnih saobraćajnica i akumulacija.

Razvojna zona područja Durmitora

Resursi i potencijali – Nacionalni Park Durmitor sa kanjonom Tare i Crnim jezerom, veliki broj planinskih jezera, djelimično izgrađeni turistički kapaciteti, kompleksi šuma i pašnjaka, područje proglašenja ekološke države.

Prioriteti u razvoju – Razvoj visokokvalitetnog planinskog turizma, razvoj zdravstvenog turizma, spriječavanje nelegalne izgradnje, razvoj poljoprivrede i prerađivačke industrije u poljoprivredi, očuvanje šuma i kontrola u privrednom korišćenju šuma.

Režimi korišćenja – zaštita područja Nacionalnog Parka i šire zone, spriječavanje nelegalne izgradnje objekata, izgradnja objekata u skladu sa prihvatljivim arhitektonskim smjernicama, zaštita kvaliteta voda do najvišeg nivoa, koji omogućava rekreativno korišćenje i ribarstvo.

Razvojna zona Pljevalja – obuhvata Pljevaljsku kotlinu sa širim planinskim okruženjem.

Resursi i potencijali – formirani administrativni i društveni sadržaji, vrijedni šumski i poljoprivredni kompleksi, značajne rezerve mineralnih sirovina (Pljevlja i Maoče), formirani industrijski kapaciteti, rude polimetala i nemetala, rezerve laporca, kulturnoistorijsko naslijeđe i široko ruralno područje.

Prioriteti u razvoju – Zaštita životne sredine i obezbjeđivanje čistog vazduha, vode i zemljišta u području grada Pljevlja i šire okoline. Razvoj rudarstva uz obezbjeđivanje tehnologije koja će štititi zdravlje stanovništva kroz čistiju i zdraviju životnu sredinu, razvoj poljoprivrede i prerađivačke industrije u oblasti poljoprivrede i šumarstva, saobraćajno unapređenje i povezivanje sa okruženjem drumskim i željezničkim saobraćajem, podizanje društvenih funkcija i usluga na viši nivo, očuvanje rijeke Tare i područja Ljubišnje. Razvoj turizma na području Ljubišnje i u široj ruralnoj zoni područja opštine. Saobraćajno povezivanje krajnjeg sjeverozapadnog dijela opštine sa opštinskim centrom. Podrška u razvoju svih vidova „zelenog preduzetništva“ i stvaranje novog ekonomskog kvaliteta u razvoju grada i opštine.

Režimi korišćenja – kontrola kvaliteta svih segmenata životne sredine i usmjeravanje privrednih aktivnosti u cilju smanjenja zagađenja i stvaranja novih razvojnih uslova za područje Pljevalja, rješavanja konflikata između razvoja poljoprivrede, turizma i eksploatacije mineralnih sirovina. Rekultivisati zone na kojima je završena eksploatacija mineralnih sirovina i obezbjeđiti tim lokacijama novu namjenu.

10) BILANSI I KAPACITETI I PREGLED PRIRODNIH RESURSA I POTENCIJALA

10.1. Planirano korišćenje prostora po kategorijama - kartografski mjereno²⁸

U ovom poglavlju se daje tabelarni pregled ključnih podataka po oblastima: planirane namjene, udjela građevinskih područja, mreža naselja, zaštićenih i potencijalno zaštićenih područja, saobraćaja, energetske infrastrukture, hidrotehničke infrastrukture, upravljanja otpadom i dr.

CRNA GORA		
<i>Planirana namjena površina</i>	<i>Površina u ha</i>	<i>%</i>
šumske površine	846466.96	61.0%
Građevinsko područje naselja - gradske površine	37165.22	2.7%
Građevinsko područje naselja - seoske površine	50320.42	3.6%
Ostale prirodne površine	230091.44	16.6%
Poljoprivredne površine	182128.41	13.1%
Površine infrastrukture	377.93	0.0%
Površine za posebne namjene	1676.06	0.1%
Vodne površine na kopnu	39269.84	2.8%
Ukupno	1387496.84	
REGIONI		
<i>Planirana namjena površina</i>	<i>Površina u ha</i>	<i>%</i>
Primorski region	160897.96	
šumske površine	83434.77	52%
Građevinsko područje naselja - gradske površine	12521.11	8%
Građevinsko područje naselja - seoske površine	6496.69	4%
Ostale prirodne površine	28849.67	18%
Poljoprivredne površine	14665.60	9%
Površine infrastrukture	138.74	0%
Površine za posebne namjene	152.15	0%
Vodne površine na kopnu	14639.24	9%
Sjeverni region	730017.72	
šumske površine	449508.94	62%
Građevinsko područje naselja - gradske površine	8627.33	1%
Građevinsko područje naselja - seoske površine	20980.64	3%
Ostale prirodne površine	129479.08	18%
Poljoprivredne površine	118599.01	16%
Površine za posebne namjene	656.53	0%
Vodne površine na kopnu	2166.20	0%
Sredisnji region	496581.17	
šumske površine	313523.80	63%
Građevinsko područje	0.57	0%
Građevinsko područje naselja - gradske površine	16016.23	3%
Građevinsko područje naselja - seoske površine	22843.09	5%
Ostale prirodne površine	71762.69	14%
Poljoprivredne površine	48863.81	10%
Površine infrastrukture	239.19	0%
Površine za posebne namjene	867.39	0%
Vodne površine na kopnu	22464.40	5%
Ukupno	1387496.84	

²⁸ Izvor Uprava za nekretnine (granice države, opština, Ortofoto 2011), Corina land cover.

10.2. Urbana i ruralna naselja

U tabeli je prikazano procentualno učešće građevinskog područja (gradske i seoske površine), mereno kartografski.

CRNA GORA		
Urbana i ruralna naselja	Površina u ha	%
Građevinsko područje naselja - gradske površine	37165.22	2.7%
Građevinsko područje naselja - seoske površine	50320.42	3.6%

Urbana i ruralna naselja	Površina u ha	%
Primorski region	160897.96	
Građevinsko područje naselja - gradske površine	12521.11	8%
Građevinsko područje naselja - seoske površine	6496.69	4%
Sjeverni region	730017.72	
Građevinsko područje naselja - gradske površine	8627.33	1%
Građevinsko područje naselja - seoske površine	20980.64	3%
Sredisnji region	496581.17	
Građevinsko područje naselja - gradske površine	16016.23	3%
Građevinsko područje naselja - seoske površine	22843.09	5%

10.3. Mreža i funkcije naselja u Crnoj Gori

U tabeli se daje pregled mreže naselja prema rangu centra.

Hijerarhija naselja	Opština
Centar državnog značaja	
Podgorica	Podgorica
Državni centar posebnog značaja	
Cetinje	Cetinje
Centar regionalnog značaja	
Bar, Ulcinj, Herceg Novi, Kotor, Tivat, Budva, Berane, Bijelo Polje, Nikšić, Pljevlja	
Opštinski centar	
Bar, Ulcinj, Herceg Novi, Kotor, Tivat, Budva, Žabljak, Šavnik, Andrijevica, Danilovgrad, Gusinje, Kolašin, Mojkovac, Petnjica, Plav, Pljevlja, Plužine, Rožaje, Tivat, Tuzi, Golubovci, Berane, Bijelo Polje, Nikšić, Pljevlja.	
Značajni lokalni centar	
Njegovuđa	Žabljak
Boan	Šavnik
Dulipolje, Kralje	Andrijevica
Sutomore, Virpazar	Bar
Lubnice, Orah	Berane
Bistrica, Kanje	Bijelo Polje
Petrovac	Budva
Rijeka Crnojevića	Cetinje
Spuž	Danilovgrad
Bijela, Igalo, Zelenika	Herceg Novi
Radanovići, Risan	Kotor
Grahovo, Miolje Polje, Velimlje	Nikšić
Gradac, Kosanica, Vrulja	Pljevlja
Donja Brezna	Plužine
Lijeva Rijeka, Ubli	Podgorica
Bać, Biševo, Kalače	Rožaje

Donja Lastva, Donji Radovići, Mrčevac	Tivat
Donji Štoj, Vladimir	Ulcinj
Lokalni centar	
Borje, Krš, Virak	Žabljak
Gornja Bukovica, Pošćenje	Šavnik
Đulići	Andrijevisa
Donji Murići, Ostros, Pečurice	Bar
Bubanje, Donja Ržanica, Goražde, Zaostro	Berane
Lozna, Pavino polje, Tomaševo, Zaton	Bijelo Polje
Bečići ,Blizikuće, Brda, Katun Reževića, Lapčiči, Pržno	Budva
Čevo, Njeguši, Trešnjevo	Cetinje
Ćurilac , Donje selo, Donji Zagarač, Gorica, Gostilje Martiničko, Livade, Mosori, Novo selo, Orja Luka, Slap	Danilovgrad
Kameno, Kruševice, Radovanići, Sutorina	Herceg Novi
Dragovića polje, Manastir Morača, Mateševo	Kolašin
Bigovo, Donji Morinj, Lastva Grbaljska, Perast, Prčanj	Kotor
Bistrica, Lepenac, Prošćenje	Mojkovac
Bogetiči, Krstac , Vilusi, Vir-Vidrovan ,Vračenovići, Crni Kuk, Crkvice	Nikšić
Gornja Vrbica, Savin Bor, Trpezi,Tucanje	Petnjica
Murino	Plav
Šuča, Bobovo, Boljanići, Kovačevići, Odzak	Pljevlja
Crkvičko Polje, Stabna, Trsa, Crkvičko Polje, Stabna, Trsa	Plužine
Baloci, Barutana, Bioče, Donji Kokoti, Fundina, Stijena, Veruša,	Podgorica
Đuraševići-Meštrovići, Bogišiči, Gorići-Kostići, Krašiči, Milovići	Tivat
Dinoša	Tuzi
Kruč, Vladimirske Krute, Zoganj	Ulcinj
Vranjina	Zeta

10.4. Zaštićena područja prirode

U tabeli se daje pregled zaštićenih i potencijalno zaštićenih područja.

Međunarodno zaštićena područja -Unesco	Površina u ha
Kotorsko-Risanski zaliv	8852.44
Zaštitna zona Prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora	59725.50
Slivno područje Tare	177389.62

Nacionalna zaštita - Postojeća zaštićena područja prirode	Površina
Nacionalni park	190345.50
Nacionalni Park Biogradska gora	11062.32
Nacionalni park Durmitor	61079.44
Nacionalni park Lov-ćen	11477.21
Nacionalni park Prokletije	29241.60
Nacionalni park Skadarsko jezero	77484.92
Park prirode	135343.23
Park prirode "Orjen"	17834.04
Park prirode "Rijeka Zeta"	22081.83
Park prirode "Stari Ulcinj"	928.94
Park prirode "Ulcinjaska solana"	2527.80
Park prirode Dragi-ćinica i Komarnica	4917.10
Park prirode Katić	2744.77
Park prirode Komovi	23864.80
Park prirode Piva	61372.81
Park prirode Platamuni	1087.30
Posebni rezervat prirode	256.46
Lokaliteti "Sopot" i Dražin vrt (dio Dražin vrt)	1.15
Lokaliteti "Sopot" i Dražin vrt (dio Sopot)	2.41
Tivatska solila	256.50
Predio izuzetnih odlika	364.000
Savinska Dubrava	68.220
Trebjesa	295.80
Spomenik prirode	7021.20
Đalovića klisura	285.70
Arboretum u Grahovu	1.210
Botanički vrt Dulovine	0.15458754
Brdo Spas kod Budve	298.51
Gornjepoljski vir	4.130
Hrast česvina (Quercus ilex) - Ulcinj, ispod sela Komina	0.51
Hrast medunac (Quercus pubescens) - Kotor, Donji Orahovac	0.58
Hrast medunac (Quercus pubescens) - Podgorica, gradska opština Tuzi, u Vranju	1.40
Hrast medunac (Quercus pubescens) - Ulcinj, u Krutima	1.42
Hrast medunac (Quercus pubescens) - Ulcinj, u Zoganju	1.020
Hrast medunac (Quercus pubescens), skupina stabala - Kotor, kod crkve Sv. Petke	1.330
Hrast prnar (Quercus coccifera), skupina stabala - Ulcinj, u Meterizima	1.42
Jama Duboki do na Njegusima	1.44
Kompleks zelenih površina koje se nalaze između tvrđava Forte Mare i tvrđave Citadele	1.44
Lipska pećina	1.44
Mala ulcinjska plaža	1.60

Maslina - Olea europaea L. (fam. Oleaceae) - Budva, Pi-čanovina u selu Ivanovi-ći	1.00
Njegošev park na Cetinju	7.81
Novakovica pecina kod Tomaseva	1.47
Park 13 jul	5.94
Park hotela "Boka"	1.44
Park Muzeja na Topolici	2.91
Park u dvorištu dječje bolnice na Cetinju	0.3
Pecina Babatusa	1.43
Pecina Globočica	1.43
Pecina Magara	1.44
Pecina Spilja kod Trnova Virpazar	1.43
Plaža Čanj	11.60
Plaža Bečići	17.53
Plaža Buljarica	17.31
Plaža Drobni pijesak	4.80
Plaža Jaz	8.51
Plaža Lučice	1.08
Plaža Mogren	1.22
Plaža Pećin	2.11
Plaža Petrovac	2.10
Plaža Pržno kod Tivta	1.64
Plaža Sutomore	7.00
Plaža Topolica	3.62
Plaža Valdanos	2.80
Plaža Veliki pijesak	2.35
Plaže Svetog Stefana i Miločera	4.55
Poluostrvo Ratac sa Žutokrljicom	1.42
Sastojina lovora i oleandera iznad vrela Sopot kod Risna	26.80
Slovenska Plaža	7.01
Spomenik prirode "Kanjon Cijevne"	5191.15
Spomenik prirode "Park šuma Gorica"	104.91
Stablo Crne topole (Populus nigra L.) u Starom gradu Kotoru	
Stablo Stare masline (OLEA europaea L.) na Mirovici u Baru	
Stari Ulcinj (otok i plaža)	0.11
Velika plaža kod Ulcinja	957.83
Veliki gradski park Tivat	10.86
Strogi rezervat prirode	4004.880537
Manastirska Tapija	377.07
Mrijestilište ukljeve na Skadarskom jezeru	1.43
Rezervat Pančeva oka	3626.40

Zaštićena ribolovna područja	
kanal Port Milena	od ušća kanala u more do Solane, uključujući obodni kanal Solane u rijeku Brdelu, površine 28.5 ha;
Tivatska solila	prostor pokriven postojećim bazenima u površini od 50 ha/139,8 ha;
Krtojska uvala sa uvalom Kukuljina,	potez lučica Kaliman - ostrvo Milosrđa do spoljnog rta na ulazu u uvalu Bjelila, površine 659,9 ha;
ušće Morinjske rijeke:	od ušća rijeke u more uzvodno u dužini od 700 m do mlina Čatovića i Milinovića;

ušće Mrčevske rijeke:	od ušća rijeke u more do mosta na novom putu za poluostrvo Luštica u dužini od 700 m;
ušće Gradiošnice:	od ušća rijeke u more do mosta na magistralnom putu u dužini od 450 m;
ušće Velikog potoka (Široka rijeka):	od ušća rijeke u more, uzvodno u dužini od 1000 m i prosječnom širinom korita od 13 m;
ušće rijeke Sutorine	od ušća rijeke u more, uzvodno, do mosta na magistralnom putu Herceg Novi – Debeli Brijeg;
ušće Škurde (Škurda 1 i Škurda 2 – Mala rijeka):	od izvorišta do ušća u more i dio mora ispred ušća do poteza pristanište, ispred Fakulteta za pomorstvo i početak naselja Muo, površine 21,4 ha.

Kotorsko-risanski zaliv: područje od posebnog značaja za reprodukciju i ishranu riba i riblje mladi

Glavne zone mriješćenja nalaze se:	u području centralnog dijela Kotorskog i Risanskog zaliva; na dijelu Tivatskog zaliva (ispred rezervata prirode „Solila“).
------------------------------------	--

RIBOLOVNO PODRUČJE OTVORENOG MORA

dvije vrijedne zone mriješćenja inćuna:	- od uvale Bigova do Budvanskog zaliva; - od Crnog rta do granice sa Albanijom;
Prostorna distribucija adultnog dijela populacija inćuna i sardele	- na potezu Platamuni – Budva; - područje ispred Ulcinja.
Demerzalni resursi - najvrijednije područje biomase	- područje od rta Jaz do Dobre Vode.

Područja vrijednih morskih staništa:

Zaliv Trašte	područje ispred Ratca, područje ispred Budve – Budvanska
područje ispred Velike plaže, akvatorijum Tivatskih solila	
pjeskovitih staništa	duž obale u Crnoj Gori i u koja spadaju plaže poput Plavih horizonata, Petrovac, Čanj, Velika plaža, Sutomore, Slovenska plaža, Bečići, itd.),
morske pećine i jame	(na potezu Luštica – Donji Grbalj i u području Ulcinja, od kojih su posebno interesantne Volujica, Plava špilja, Krekavica),
vrulja	(vrela Gurdić, vrulje ispod strmih obala Lovćena između Ljute i Perasta, kao i ispod padina Orjena između Risna i Morinja; najinteresantnija je Risanka vrulja koja se nalazi neposredno ispod vrela Sopot)

EMERALD EKOLOŠKA MREŽA

Skadarsko jezero, Velika Plaža sa Solanom Ulcinj, Buljarica, Tivatska solila, Šasko jezero, rijeka Bojana, Knete, Ada Bojana, Kotorsko-risanski zaliv, Orjen, Pećin plaža, brdo Spas u Budvi, ostrva Katič, Donkova i Velja seka, Platamuni.

10.5. Pregled potencijalnih zaštićenih područja prirode u Crnoj Gori – Izvor ²⁹

U tabeli se daje pregled potencijalno zaštićenih područja prirode.

I. Primorski dio – obalna i morska zaštićena područja
a) Obalna (kopnena) zaštićena područja - Mogućnost proširivanja granica postojećih zaštićenih područja (postupak revizije): Buljarica, Velika plaža, Tivatska solila, Šasko jezero, rijeka bojana, Knete, Ada Bojana, Kotorsko-risanski zaliv.
b) Morska zaštićena područja –preliminarno identifikovana za ciljana istraživanja morskih staništa i vrsta značajnih za zaštitu i kasnije izradu studija zaštite i stavljanje pod zaštitu: Zona 1 – zona zaliva Mamula (oko 200 ha); Zona 2 – zaliv Valdanos do granice PP “Stari Ulcinj” (oko 100 ha); Zona 5 – Hrid Đeran (oko 110 ha) i ušće Bojane do granice sa Albanijom (oko 1100 ha)
II. Kontinentalni dio:
a) Nacionalna kategorija: Strogi rezervat prirode (član 21):
- Zeletin (dio, goveđak i dr)
- Tuležine (dio)
- Stupski potok
● Nacionalna kategorija: Park prirode (član 24):
- Paninski masiv Rumije (može da uključi i Sutorman, Lonac i Vrsutu)
- Sinjajevina (alternativno se može izdvojiti šira zona Babjeg zuba ili planina Osuđenik 1935 m.n.v. u nekoj drugoj kategoriji zaštite)
- Ljubišnja
- Štedim
- Turjak sa Hajlom
- Gorni tok Čehotine na teritoriji opštine Bijelo Polje (od Stožera do Kovrena)
- Donji tok Čehotine (od Pljevalja do ušća u Drinu, uključuje i Gradac koji je odmah pored rijeke)
- Zeletin (cio planinski masiv)
- Djelovi kučkih prokletija (van PP „Komovi“): 1 cjelina: Žijovo - Šila Velja – Treskavac, 2 cjelina: Prijun – Vila – Prasica – Beškeća – Krisitor, 3 cjelina: Surdup - Kariman – Torač
- Lukavica (kao šira prediona cjelina koja uključuje Borovnik, Mali i Veliki Žurim, Ilijin vrh, Stožac, Trebiješ, Kapetanovo i Manito-Brnjičko jezero).
● Nacionalna kategorija: SPOMENIK PRIRODE (član 25)
- Zabran Kralja Nikole u Morakovu, sa širom zonom izvorišnog sliva Gračanice,
- Platije,
- Kanjon Male Rijeke,
- Kanjon Mrtvice,
- Kanjon Ibrištice,
- Kanjon Rijeke Piperske,
- Bogutovski potok (desna priroka rijeke Morače, kanjonski dio),
- Bjelopoljska Bistrica (desna priroka Lima, van granica Đalovića klisure)
- Tifranska klisura kod Berana
- Morinjski zaliv
- Plavsko jezero
- Čakor (sa izvorišnim dijelom Bjeluhe do granice sa Kosovom);
- Torna (Bablji zub)
- Jerinja glava
- Bjeloševske bare (od škole u D. Morakovu do Slapa, mosta na Gračanici)
- Semolj, vlažne livade
- Budoške bare
- kanjoni gornjeg toka Popče i Radmanske rijeke
- Veliko i Malo Pošćensko jezero
● Nacionalna kategorija: Predio izuzetnih odlika
- Visitor (opciono i <u>Zeletin</u> , kao Park prirode)
- Bukove šume na Obzovici
- Luštica

²⁹ Agencija za zaštitu životne sredine, GEF projekat: "Promovisanje upravljanja zaštićenim područjima kroz integrisanu zaštitu morskih i priobalnih ekosistema u obalnom području Crne Gore", Podgorica, Kotor, jun 2022

– Slivno područje rijeke Morače - kao integrisano zaštićeno područje (-hidrološki sliv) ili (opciono) kao pojedinačni kanjoni / kanjonske doline
III. Nekategorisana potencijalna zaštićena područja
1. IPA područja (van postojećih zaštićenih područja i drugih potencijalnih zaštićenih područja)
2. IBA područja (van postojećih zaštićenih područja i drugih potencijalnih zaštićenih područja)
3. EMERALD područja (van postojećih zaštićenih područja i drugih potencijalnih zaštićenih područja)
4. Morski zdravstveno - ekoški lokaliteti:
5. Rijetke, dobro očuvane šumske zajednice (ako se neka šira područja ne stave pod zaštitu), drvodredi i sl
6. Reprezentativna/stara/monumentalna stabla:
7. Speleološki objekti:
8. Hidrološki fenomeni:
9. Geološki i geomorfološki / reljefni oblici i fenomeni:
10. Reprezentativni karstni oblici – muzge, vrtače, kamenice, škrape, kraška polja, etc
11. Pedološki objekti geonasljeđa:
12. Arheološki objekti geonasljeđa
13. Objekti historijsko-geološkog i stratigrafskog nasljeđa
14. Strukturni objekti
15. Objekti petrološkog nasljeđa
16. Objekti neotektonske aktivnosti

10.6. Pregled najznačajnijih ležišta mineralnih sirovina i aktivnih rudnika u Crnoj Gori

U sljedećoj tabeli se daje pregled najznačajnijih ležišta mineralnih sirovina i aktivnih rudnika u Crnoj Gori obrađeni u bazi podataka u izradi ovog prostornog plana.

Ležišta	
Crveni boksit	Đelov do, Bajov do, Borova brda, Borovnik, Bršno, Crvenjaci, Dragalj, Dubravčev do, Gornjepoljski Vir, Kutsko brdo, Liverovići, Potplaninik,
Olovo i cink	Brskovo, Žuta prla, Višnjica, Igrišta, Đurđeve vode, Paljevine, Ribnik, Sjekirica
Bakar	Varine
Ukrasni kamen	Žoljevica, Gradina, Jovanovići, Klikovače, Kriva ploča, Krute, Lipova ravan, Lješevići, Suk, Tijesna vala, Vinići, Vukići
Bigar	Gornja Lijeska, Podmalinsko
Cementni laporac	Jasikovac, Police, Potrlica
Opekarska glina	Maljevac, Maoče
Bijeli boksit	Đalove kose, Široka ulica, Bijele Poljane, Dionice, Dobri pod, Jelina pećina, Čista Vlaka, Paklarica, Paprat, Plitki do, Podkita, Studenac, Međeđe, Kruščice
Bentonitska glina	Bijelo Polje, Donja Bukovica
Kvarcni pijesak	Pistula, Rt Đeram, Zoganj
Rožnac	Vrmac - Vrdola
Dolomit	Vranjina, Virpazar
Ugalj	Maoče, Mataruge, Glisnica, Otilovići, Berane

Aktivni rudnik	
Crveni boksit	Biočki stan, Đurakov do, Štitovo, Zagrad
Olovo i cink	Šuplja stijena
Ukrasni kamen	Maljat, Visočica, Bobik, Brankov krš, Radujev krš, Tospude
TGK	Štitarica - Okruglički krš, Štitarica -Taskavac, Bajčetinci, Bjelotina, Bušnje, Darza, Goran, Grabova kosa, Haj Nehaj, Kalac, Kaluđerski laz, Kameno more, Kotobilj, Krivošije, Krivošije Donje, Kruševice 1, Kruševice 2, Kuside, Ledenice, Lješevići - Gajevi, Lješnica - Bioča, Lopate, Midova kosa, Možura, Otilovići, Pelev brijeg, Platac, Pogled, Potoci, Ražano polje, Rajčevo brdo, Ristova punta, Rudine – Nalježići, Rudine, Sađavac, Sitnica, Stupne, Todorov krš, Varišta, Velji Zabio, Vilići, Volujica, Zagrablje, Žuti krš.
Ugalj	Pljevlja - Potrlica, Petnjik - Berane

10.7. Drumski saobraćaj

Tabela 10.7.-1. Autoputevi i brze saobraćajnice u Crnoj Gori

Autoput Bar-Boljare	Autoput Bar-Boljare od kojeg se odvajaju dva longitudinalna pravca Jadransko – Jonski autoput i saobraćajnica za brzi motorni saobraćaj). Za Autoput Bar – Boljare se predlaže varijanta koja obilazi Skadarsko jezero, kao i gradsko jezgro Berana.
Autoput Andrijevića - granica sa Kosovom	Autoput koji se u Andrijevići odvaja od autoputa Bar Boljare, preko Murina i Čakora dolazi do granice sa Kosovom
Longitudinalni pravac na sjeveru - brza saobraćajnica	Longitudinalni pravac koji povezuje Bijelo Polje i Pljevlja saobraćajnicom za brzi motorni saobraćaj, koja bi se vezala na autoput Bar Boljare (ispitivanje tehničkih mogućnosti)
Jadransko jonski autoput	kroz Crnu Goru od granice sa Bosnom i Hercegovinom u reonu Nudo - Grahovo – Čevo – Podgorica, (obilaznica), do granice sa Albanijom.
Saobraćajnica za brzi motorni saobraćaj	u Primorskom regionu, Herceg Novi, prelaz Bike Kotorke, Kotor, Budva, Bar, Ulcinj

10.7.-2. Magistralni i regionalni putevi u Crnoj Gori

U tabeli se daje pregled drumskog saobraćaja. Kategorizacija saobraćajnica data je u skladu sa Zakonom o putevima Sl. 82/2020 i izmjenama ovog zakona Br.140/22.

Magistralni putevi su*:	
M-1	Debeli Brijeg (granica sa Hrvatskom) - Meljine (raskrsnica sa M-12) - Lipci (raskrsnica sa M-8) - Kotor (raskrsnica sa R-1) - Krtolska raskrsnica (raskrsnica sa M-11) - Budva (raskrsnica sa M-10) - Petrovac (raskrsnica sa M-2) - Sutomore (raskrsnica sa M-1.1) - Bar - Ulcinj (raskrsnica sa R-22) - Vladimir (raskrsnica sa R-15) - Sukobin (granica sa Albanijom);
M-1.1	Sutomore (raskrsnica sa M-1) - Tunel Sozina - Virpazar (raskrsnica sa M-2);
M-2	Petrovac (raskrsnica sa M-1) - Sotonići - Virpazar (raskrsnica sa M-1.1) - Virpazar (raskrsnica sa R-15) - Golubovci (obilaznica) - Podgorica (raskrsnica sa M-3) - Podgorica (raskrsnica sa M-4) - Bioče (raskrsnica sa R-13) - Mioska (raskrsnica sa R-21) - Kolašin (raskrsnica sa R-13) - Mojkovac (raskrsnica sa R- 10) - Slijepač Most (raskrsnica sa R-11) - Ribarevina (raskrsnica sa M-5) - Bijelo Polje (obilaznica) - Barski Most (granica sa Srbijom);* zona Bijelo Polje- Dobrakovo, rekonstrukcija klizišta, dozvoljene korekcije trase za postizanje elemenata koji odgovaraju rangu
M-3	Šćepan Polje (granica sa Bosnom i Hercegovinom) - Plužine (raskrsnica sa R-16) - Jasenovo Polje (raskrsnica sa M-6) - Vir (raskrsnica sa R-7) - Nikšić (raskrsnica sa M-7) - Cerovo (raskrsnica sa R-23) - Danilovgrad (raskrsnica sa R-14) - Podgorica (raskrsnica sa M-10) - Podgorica (raskrsnica sa M-2); * planirana rekonstrukcija mosta na Tari, planirana rekonstrukcija pri čemu su dozvoljene korekcije trase za postizanje elemenata koji odgovaraju rangu
M-4	Podgorica (raskrsnica sa M-2) - Tuzi - Božaj (granica sa Albanijom);
M-5	Ribarevina (raskrsnica sa M-2) - Berane (raskrsnica sa R-2) - Budimlja (raskrsnica sa R-12) - Kalače (raskrsnica sa R-12) - Rožaje (raskrsnica sa R-5) - Most Zeleni (raskrsnica sa R-6) - Dračenovac (granica sa Srbijom);
M-6	Ranče (granica sa Srbijom) - Trlica (raskrsnica sa R-11) - Pljevlja (raskrsnica sa R-18) - Đurđevića Tara (raskrsnica sa R- 10) - Žabljak (obilaznica) - Virak (raskrsnica sa R-20) - Pošćenski kraj (raskrsnica sa R-16) -Tunel Ivica - Šavnik (raskrsnica sa R-20) - Kruševice - Jasenovo Polje (raskrsnica sa M-3);
M-7	Nikšić (raskrsnica sa M-3)- Vilusi (raskrsnica sa M-8) - Vilusi (raskrsnica sa M-9) - Ilijino Brdo (granica sa Bosnom i Hercegovinom);

M-8	Lipci (raskrsnica sa M-1) - Grahovo - Vilusi (raskrsnica sa M-7);
M-9	Vilusi (raskrsnica sa M-7) - Petrovići - Deleuša (granica Bosnom i Hercegovinom);
M-10	Podgorica (raskrsnica sa M-3)-Cetinje (raskrsnica sa R-1)-Budva(raskrsnica sa M-1);
M-11	Lepetani (Trajekt) - Tivat - Krtolska raskrsnica (raskrsnica sa M1);
M-12	Meljine (raskrsnica sa M-1) - Petijevići - Sitnica (granica sa Bosnom i Hercegovinom).
U Nacrtu PPCG su planirani su sljedeći magistralni putevi	
	Izmještanje obilaznice Bijelog Polja
	Veza M3 i M6, Brezna – Pošćenje
	Cetinje – Nikšić, u izgradnji
M-8.1	Veza M8 sa budućom brzom saobraćajnicom
	Mijakovići - Vrulja – Slijepač most

Regionalni putevi 10.7.-3.

Regionalni putevi	
R-1	Cetinje (raskrsnica sa M-10) - Čekanje (raskrsnica sa R- 17) - Krstac - Trojice - Kotor (raskrsnica sa M-1);
R-2	Berane (raskrsnica sa M-5) - Buča (raskrsnica sa R-24) - Andrijevića (raskrsnica sa R-19) - Murino (raskrsnica sa R-9) - Plav - Gusinje - Grnčar (granica sa Kosovom);
R-3	Pljevlja (raskrsnica sa R-18) - Dajevića Han (raskrsnica sa R-4) - Metaljka (granica sa Bosnom i Hercegovinom);
R-4	Dajevića Han (raskrsnica sa R-3) - Čemerno (granica sa Srbijom);
R-5	Rožaje (raskrsnica sa M-5) - Kula - Stubica (granica sa Kosovom);
R-6	Most Zeleni (raskrsnica sa M-5) - Vuča (granica sa Srbijom);
R-7	Vir (raskrsnica sa M-3) - Krstac (granica sa Bosnom i Hercegovinom);
R-8	Resna (Raskrsnica sa R-17) - Grahovo - Nudo (granica sa Bosnom i Hercegovinom);
R-9	Murino (raskrsnica sa R-2) - Bjeluha (granica sa Kosovom);
R-10	Đurđevića Tara (raskrsnica sa M-6) - Mojkovac (raskrsnica sa M-2);
R-11	Slijepač Most (raskrsnica sa M-2)-Tomaševo-Pavino Polje-Trlica (raskrsnica sa M-6);
R-12	Budimlja (raskrsnica sa M-2) - Stjenice - Kalače (raskrsnica sa M-2);
R-12.1	Podvade (raskrsnica sa R-12) – Petnjica;
R-13	Bioče (raskrsnica sa M-2) - Mateševo (raskrsnica sa R- 19) - Kolašin (raskrsnica sa M-2);
R-14	Danilovgrad (raskrsnica sa M-3) - Čevo (raskrsnica sa R-17);
R-15	Vladimir (raskrsnica sa M-1) - Ostros – Virpazar 3 (raskrsnica sa R-28) - Virpazar 2 (raskrsnica sa M-2) - Rijeka Crnojevića – Donji Ulići (Raskrsnica sa M-10);
R-16	Plužine (raskrsnica sa M-3) - Trsa - Pošćenski kraj (raskrsnica sa M-6);
R-17	Čevo (raskrsnica sa R- 14) - Riđani (raskrsnica sa M-7)
R-18	Pljevlja (raskrsnica sa M-6) - Gradac - Šula;
R-19	Mateševo (raskrsnica sa R-13) - Andrijevića (raskrsnica sa R-2);
R-20	Virak (raskrsnica sa M-6) - Tušina (raskrsnica sa R-21) - Šavnik (raskrsnica sa M-6) ;
R-21	Mioska (raskrsnica sa M-2) - Semolj - Boan -Tušina (raskrsnica sa R-20);
R-22	Ulcinj (raskrsnica sa M-1) - Ada;
R-24	Buča (Raskrsnica sa R-2) – Lubnice;
R-25	Cetinje–Ivanova korita– Međuvršje (raskrsnica sa R-25.1)–Krstac (raskrsnica sa R-1);
R-26	Vrela (raskrsnica sa M-6) – Njegovuđa;
R-27	Cijevna Zatrijebačka (granica sa Albanijom)–Dinoša –Podgorica 4(raskrsnica sa M-3);
R-28	Bar (Biskupada, raskrsnica sa M-1) – Virpazar (raskrsnica sa R-15);
R-29	Bar (Tunel Čafe, raskrsnica sa M-1) – Kamenički most – Krute (raskrsnica sa M-1).
U Nacrtu PPCG su planirani su sljedeći regionalni putevi:	
	Boka Kotorska-bajpas ka Cetinju
	Plav – Dečani, dio puta Plav – Bogićevica – granica sa Kosovom.
	Obilaznica Tuzi -Božaj
	Maočići-Velimlje -Crni kuk-Crkvice-Toljevina (granica sa BiH)

Plužine-Lipnik (granica BiH)
Berane-Kolašin
Danilovgrad-Gostilje-Semolj
HE Komarinica-Šavnik
Golubovci-Tuzi
Petljica-Bioča
Petljica-Savin Bor-granica sa Srbijom
Nikšić-Župa-veza na reg put Danilovgrad-Gostilje-Semolj-Njegovuđa
Nikšić-Lukovo-Krnovo
Kosanica-Bobovo - Meštrevac
Petlja Veruša-granica sa Albanijom, odnosno Veruša-Vrmoša-Grnčar-Gusinje
Plav-BajramCuri (Albanija)
Plav-Zabelj-Šćapica-Cerem (granica sa Albanijom)
Rožaje-Tunel Rusolija-Peja (tunel 7.2km)
Gusinje-Vusanje-Cerem (Albanija)
Vusanje-Zastan-Valbona (Albanija)
Brzava-Prijelozi-Torine
Put 9.5km od autoputa do Bijelog Polja i nova petlja Bijelo Polje
Medjuriječje-Liješnje-velje Duboko-Kapetanovo Jezero-Opština Nikšić
Šavnik-Žabljak-Mojkovac (preko Štitarice)
Debeli brijeg (priključak na brzu saobraćajnicu)-Igalo-Njivice-Rt Kobilica (granica sa Hrvatskom)
Nastavak R 22, Ada - most preko Bojane - granica sa Albanijom

8.1.-4. Turistički putevi

Turistički putevi	
Mojkovac – Vragodo – Lubnice	
Međuvršje (raskrsnica sa R-25) – Lovćen;	
Krstac-Trojice - Kotor	
Virpazar-Rijeka Crnojevića-Ulicí	
Nikšić - Vučje	
Plužine – Trsa-Pošćenski kraj	
Cmiljača – Žarski-Buda BP	
Luštički prsten - Velika glavica - Gomila - Debeli rt - Kosmač - Velika glavica	

10.7.- 4. Javni putevi za koje je potrebno plansko i projektno istraživanje.

Javni putevi za koje je potrebno plansko i projektno istraživanje. Zavisno od ispunjenosti kriterijuma za kategorizaciju, nakon izgradnje ih i kategorisati	
Cerovo (Bogetići) - Glava Zete - Danilovgrad - Spuž – Vranjske njive – Veza sa auto putem, gubi rang regionanog puta	
Risan Ledenice	
Velimlje-Petrovići	
Plužine-Lipnik (granica BiH)	
Danilovgrad-Gostilje-Semolj – Njegovuđa - Vrela	
HE Komarinica-Šavnik	
Petnjica-Savin Bor-granica sa Srbijom	
Nikšić-Župa-veza na put Danilovgrad-Gostilje-Semolj-Njegovuđa	
Kosanica-Bobovo - Meštrevac	
Plav-BajramCuri (Albanija)	
Plav-Zabelj-Šćapica-Cerem (granica sa Albanijom)	
Vusanje-Zastan-Valbona (Albanija)	
Brzava-Prijelozi-Torine	
Medjuriječje-Liješnje-Velje Duboko-Kapetanovo Jezero-Opština Nikšić	
Šavnik-Žabljak-Mojkovac (preko Štitarice)	

10.8. Željeznička infrastruktura

U tabeli se daje pregled željezničke infrastrukture

Primarna mreža – rekonstrukcija i unaprjeđenje	
Crnogorski dio pruge Beograd-Bar (Vrbnica – Bar u Crnoj Gori),	kraci Podgorica –Nikšić i Podgorica - Tuzi državna granica sa Albanijom
Sekundarna mreža - planirana	
Pljevlja - Bijelo Polje - Berane - Peć	(alternativa Mateševo-Peć);
Nikšić-Trebinje- Čapljina, veza na koridor V.	

10.9. Vazdušni saobraćaj

U tabeli se daje pregled vazdušnog saobraćaja

Postojeći aerodrom	Planirani manji aerodromi i unaprjeđenje postojećih
Aerodrom Podgorica Aerodrom Tivat	Beranane, Nikšić, Pljevlja, Žabljak, Bar, Ulcinj, Ćemovsko polje
	Izgradnja heliodroma u svim opštinama

10.10. Vodni saobraćaj

Luke za međunarodni saobraćaj	Bar, Budva, Kotor, Tivat (gat 1i2) i Zelenika.
Trgovačke luke	Luka Bar i luka Kotor, Zelenika
Brodogradilišne luke	Luka Bijela i Bonići – Tivat.
Luke nautičkog turizma	Budva, Tivat Porto Montenegro marina Bar, Porto Novi.

10.11. Luke od nacionalnog i lokalnog značaja, površine akvatorijuma luka i sidrišta prema postojećem stanju i iskazanim potrebama (površine prema granicama prenesenim u GIS bazu podataka iz dostupne dokumentacije)

Naziv luke	namjena	značaj	Površina akvatorijuma	Površina sidrišta
Luka Bar	trgovačka luka	nacionalni	95ha	169,6ha 369,0.
Marina Bar	marina	nacionalni	75,1ha	
Luka Kotor	Trgovačka luka	nacionalni	6,1ha	19,4 51,2 248,4
Luka Kotor marinski dio	marina		2,5ha	
Brodogradilišna luka Bijela	brodogradilište	lokalni	29,4ha	262,4
Luka Tivat Porto Montenegro	marina	lokalni	61ha.	
Luka Budva	marina	lokalni	10,5ha,	9,0.,
Marina Luštica	marina	lokalni	4,6ha	
Marina Kumbor Porto Novi	marina	lokalni	6,9ha	
Brodogradilišna luka Bonići	brodogradilište	lokalni,	1,5ha,	
Luka Tivat Kalimanj	marina	lokalni,	1,9ha,	
Luka Herceg Novi Škver	Gradska luka	lokalni,	2,2 ha	
Luka Zelenika	trgovačka	nacionalni	3,5ha	56,3
Luka Risan	Planirana gradska luka	lokalni,	1,7ha	49,1
NTC Kotor	marina	lokalni	4,8ha	

Istočno jadranski plovni put	od Otrantskih vrata duž istočne obale jadrana do njenih najsjevernijih luka (od obale do najjsturenijih tačaka na udaljenosti 5-10 km.
	Širina plovnog puta je 2-4 km; presijecaju ga poprečni plovni putevi koji spajaju luke na crnogorskoj i italijanskoj obali (Bar- Bari, Bar – Ankona, Kotor – Bari).
Lučki plovni putevi	ka lukama na crnogorskoj obali i koje su otvorene za međunarodni pomorski saobraćaj.
	Širina nije manja od 100 m i vode se na udaljenosti 300 m od obale s tim da na tjesnacima Verige i Kumbora važe posebni režimi.
Ukupna dužina plovnog puta	66 Nm odnosno 122,2 km koliko je i rastojanje krajnjih luka na ovom putu od Sv. Nikole na ušću Bojane do Kotora.
	otvoreno more otpada 50Nm (92,6 km)
	u Bokokotorskom zalivu iznosi 16 Nm (29,6 km).
Plovni put rijekom Bojanom	Plan za uspostavljanje veze Skadarsko jezero – Jadransko more

10.12. Granični prelazi

U tabeli se daje pregled postojećih i planiranih graničnih prelaza

Granični prelaz	Susjedni granični prelaz	Država	Vrsta saobraćaja	Klasifikacija prometa
Kobila	Vitaljina	Hrvatska	Drumski	Putnički
Debeli brijeg	Karasovići	Hrvatska	Drumski	Putnički
Metaljka	Metaljka	BiH	Drumski	Putnički i robni
Šćepan Polje	Hum	BiH	Drumski	Putnički
Krstac	Krstac	BiH	Drumski	Putnički i pogranični
Vračenovići	Deleuša	BiH	Drumski	Putnički i robni, zajednički
Ilinobrdo	Klobuk	BiH	Drumski	Putnički i robni
Sitnica	Zupci	BiH	Drumski	Putnički
Nudo	Arandjelovo	BiH	Drumski	Putnički i pogranični
Šula	Vitine	BiH	Drumski	Putnički
Ranče	Jabuka	Srbija	Drumski	Putnički i robni
Dračenovac	Špiljani	Srbija	Drumski	Putnički i robni
Vuča	Godovo	Srbija	Drumski	Putnički
Dobrakovo	Gostun	Srbija	Drumski	Putnički i robni
Čemerno	Čemerno	Srbija	Drumski	Putnički
Kula	Kulina	Kosovo	Drumski	Putnički i robni
Grnčar	Baškim	Albanija	Drumski	Putnički, zajednički u izgradnji
Sukobin	Murićani	Albanija	Drumski	Putnički, zajednički
Božaj	Hani Hotit	Albanija	Drumski	Putnički, zajednički u izgradnji
Cijevna Zatrijebačka	Grabom	Albanija	Drumski	Putnički, zajednički u izgradnji
ŽS Bijelo Polje	Prijepolje	Srbija	Željeznički	Robni
ŽS Tuzi	Bajza	Albanija	Željeznički	Robni
Aerodrom Podgorica			Vazdušni	Putnički i robni
Aerodrom Tivat			Vazdušni	Putnički i robni
Luka Kotor			Pomorski	Putnički i robni
Luka Bar			Pomorski	Putnički i robni
Luka Budva			Pomorski	Putnički, sezonski 1.05.-30.10.
Luka Tivat			Pomorski	Putnički i robni
Luka Zelenika			Pomorski	Putnički i robni
Luka Kumbor			Pomorski	Putnički

Predloženi granični prelazi:

Ulcinj - Gornji Stoj (PPCG plan)			Drumski	
Planirani – Bobovo (PPCG plan)	Mestrovac			
Šćapica - planirani		Albanija		

10.13. Elektroenergetska infrastruktura

U tabeli se daje pregled elektroenergetske infrastrukture (Dalekovodi 400,2x110,220, 110/35 i 110kV)

Postojeći dalekovodi:

DV 110 kV	DV 110(35) kV	DV 220 kV	DV 2x110 kV	DV 400 kV	DV2X400KV
Krnovo - Gvozd	Berane-Rožaje	Mojkovac-Pljevlja2	Krnovo-Brezna	PG2-Ribarevine	Lastva-Trebinje&Lastva-Pljevlja
Mrke	Pljevlja1-Čajniče	Perućica-Trebinje	Perućica-Nikšić	PG2-Trebinje	
Ulcinj - TS Velika Plaža	Pljevlja1-Žabljak	PG1-gran.Albanije	Perućica-PG1	Podgorica2-Tirana	
Velika Plaža - Albanija	Ribarevine-Nedakusi	PG1-Mojkovac	Lastva-Tivat	PV2-Ribarevine	
Andrijevića-Berane		PG1-Perućica		Ribarevine-Kosovo	
Bar-Budva		Piva-BukBijela		Lastva-Trebinje - Lastva-Pljevlja	
Bar-Ulcinj		Piva-Pljevlja vod 264		Lastva-Podgorica	
Berane-Ribarevine		Piva-Pljevlja vod 265			
Budva-Cetinje		Bajina Bašita			
Budva-Tivat		Pošega			
EVP Trebješića-Andrijevića					
Herceg Novi-Tivat					
Kličevo-Brezna					
Nikšić-Bileća					
Perućica-Danilovgrad					
Perućica-NK vod III					
PG1-Danilovgrad					
PG1-EVP Trebješića					
PG1-PG2 vod I					
PG1-PG2 vod II					
PG1-PG3					
PG2-Budva					
PG2-Cetinje					
PG2-KAP vod II					
PG2-KAP vod III					
PG2-PG4					
PG2-PG5					
PG2-Virpazar					

Pljevlja1-Pljevlja2					
Ribarevine-Mojkovac					
Tivat-Herceg Novi					
T-otcjep Vilusi					
Virpazar-Bar					
Budva-Lastva					
Potpeć					
PG1 - TS PG8					

Planirani dalekovodi

Plan		
DV 110 kV	DV 400 kV	DV 400 kV - Postojeći/Plan
Tivat - Radovići	Bajina Bašća	Italija - Crnogorsko primorje - Pljevlja
Tivat-Kotor		
Briska Gora - Albanija		
Lastva - Kotor		
SE Briska Gora		
Virpazar - Ulcinj		
Vilusi - HN		
Golubovci-Virpazar		
PG 5 - Golubovci		

Elektroenergetski objekti

U tabeli se daje pregled elektroenergetskih objekata (trafostanica TS).

Postojeći elektroenergetski objekti	
HVDC MONITA	
TE Pljevlja	

TS 110/X kV - Postojeća	TS 110/X kV - Planirana
KAP	TS 110/10 kV: Podgorica 7, Bečići, Igalo, Podgorica 6, Podgorica 8, Tuzi
TS 110/10 kV Kličevo	TS 110/20 kV Mrke
TS 110/10 kV PG3	TS 110/35 kV Žabljak
TS 110/10 kV PG4	TS 110/35 kV Becici
TS 110/10 kV PG5	TS 110/35 kV Bijela
TS 110/35 kV Andrijevića	TS 110/35 kV Drijenak
TS 110/35 kV Bar	TS 110/35 kV Gvozd
TS 110/35 kV Berane	TS 110/35 kV Radovići
TS 110/35 kV Brezna	TS 110/35 kV Velika Plaža
TS 110/35 kV Budva (Markovici)	TS 110/x kV Buljarica
TS 110/35 kV Cetinje	TS 110/x kV Igalo
TS 110/35 kV Danilovgrad	TS 110/x kV PG 6
TS 110/35 kV Herceg Novi PODI	TS 110/x kV PG 7
TS 110/35 kV Kotor	TS 110/x kV PG 8
TS 110/35 kV Nikšić	TS 110/35 kV : Luštica, Buljarica, Bijela, Drijenak, Golubovci, Velika Plaža, Žabljak

TS 110/35 kV Pljevlja 1 (Židovići)	
TS 110/35 kV Tivat	
TS 110/35 kV Ulcinj	
TS 110/35 kV Vilusi	
TS 110/35 kV Virpazar	

TS 220/X kV	
TS 220/110/35 kV Mojkovac	
TS 220/110/35 kV PG1	

TS 400/X kV – Postojeća	TS 400/X kV - Plan
TS 400/110 kV PG2	TS Cevo 400/110
TS 400/110/35 kV Lastva	TS 400/110/35 kV – Brezna
TS 400/110/35kV Ribarevine	
TS 400/220/110 kV Pljevlja 2	

Hidroelektrana (HE) – Postojeća	HE - Plan
HE Perućica	HE Boka
HE Piva	HE Komarnica
	HE Kruševo

Vjetroelektrana (VE) - Postojeća	Zone planiranih vjetroelektrana
VE Krnovo	VE Brajci
VE Možura	VE Gvozd
	VE Korita
	VE Bijela

Solarna elektrana (SE) - Plan
SE Briska Gora
SE Dragalj
SE Prediš
SE Slano
SE Velje Brdo
SE Montečevo
SE Željezara
SE Krupac
SE Velstovo

Mreža 35 kV

Bar:
– Uklapanje TS 110/35 kV Buljarica u 35 kV mrežu
• Dvosistemstiki vazdušni vod 35 kV do postojećeg voda prema:
• Postojećoj TS 35/10 kV Sutomore
• Budućoj TS 35/10 kV Maljevik,
• Dva vazdušna voda 35 kV prema TS 35/10 kV Čanj
• Vazdušni vod 35 kV prema postojećoj TS 35/10 kV Buljarica

- Novi podzemni vod iz planiranog postrojenja 35 kV TS 110/35 kV Buljarica prema TS 35/10 kV Buljarica Nova.

Budva:

- TS 35/10 kV Krstac
- TS 35/10 kV Buljarica Nova
- TS 35/10 kV u reonu Topliša sa priključnim vodovima 35kV iz pravca TS 400/110/35 kV Lastva
- 3 podzemna kabovska voda 35 kV iz TS 400/110/35 kV Lastva prema postojećim TS 35/10 kV Dubovica i TS 35/10 kV C. Stanica
- 35 kV podzemni kablovski vod TS 110/35 kV Markovići - TS 35/10 kV Miločer
- 35 kV podzemni kablovski vod TS 35/10 kV Miločer - TS 35/10 kV Krstac
- 35kV podzemni kablovski vod TS 35/10 kV Krstac - TS 35/10kV Petrovac
- 35 kV podzemni kablovski vod TS 35/10 kV Petrovac - TS 110/35 kV Buljarica
- 35 kV podzemni kablovski vod TS 35/10 kV Rozino - TS 35/10 kV Lazi
- 35kV podzemni kablovski vod TS 110/35 kV Markovići - Rasklopište Vrh Lazi

Kolašin

- 35kV podzemni vod TS 35/10 kV Breza - mHE Rijeka Musovića;
- 35kV podzemni vod od TS 35/10 kV Jezerine do mHE Jelovica 2, čime će se kompletirati 35kV veza od TS 35/10kV Jezerine do rasklopnog postrojenja 35kV Buče i TS 110/35kV Berane (Rudeš);
- Podgorica i Golubovci
- Vod 35 kV, od TS 35/10 kV Ljubović do TS 35/10 kV Gornja Zeta
- Vod 35 kV od TS 35/10 kV Gornja Zeta - TS 110/35/10 kV Golubovci
- Vod 35 kV od TS 35/10 kV Virpazar - TS 110/3
- 5/10 kV Golubovci

Tivat

- TS 35/10 kV Kalardovo sa priključnim dvostrukim podzemnim vodom iz TS 110/35 kV Gradiošnica
- TS 35/10 kV Opatovo sa priključenjem "ulaz-izlaz" na podzemni vod Tivat-Opatovo
- Zamjena postojećih vazdušnih vodova 35 kV Gradiošnica-Tivat i Tivat-Opatovo novim podzemnim vodovima
- Novi dvostruki 35 kV podzemni vod od TS 110/35 kV Gradiošnica do TS 35/10 kV Porto Montenegro
- Podzemni 35 kV vod od TS 35/10 kV Opatovo do TS 35/10 kV u reonu Prčnja
- Podzemni 35 kV vod od TS 110/35 kV Gradiošnica do TS 35/10 kV Račica
- Vod 35 kV od TS 110/35 kv Tivat (Gradiošnica) do 35 kV kablovske kule Sv. Nedelja koja je u Opštini H. Novi

Herceg Novi

- Podzemni vod 35kV od TS 35/10 kV Tri Krsta - TS 35/10kV Klinci

Gusinje

- Vazdušni vod 35 kV Đulići – Gusinje

10.14. Hidrološka mreža

U tabeli se daje pregled hidrološke mreže Crne Gore

DUNAVSKI SLIV				
Sliv Lima	Sliv Tare	Sliv Pive	Sliv Čehotine	Sliv Ibra
Grnčar	Veruša	Bukovica	Kozička rijeka	Suvovar
Vruja	Opasanica	Tušinja	Maočnica	Bjeluha
Ljuča	Drcka	Bijela	Dubočica	Županica
Đurička rijeka	Skrbuša	Pridvorica	Breznica	Ibarac
Komarača	Pčinja	Komarnica	Vezišnica	Lovnička rijeka
Velička rijeka	Svinjača	Vrbnica	Gotovuša	Grahovska rijeka
Murinski potok	Plašnica	Mratinski potok	Voloder	Crnja
Piševska rijeka	Jezerštica		Kozica	Balotska rijeka
Zlorečica	Štitarička rijeka		Skakavac	Bukovička rijeka
Kraštica	Bjelojevička rijeka			Baćanska rijeka
Trepačka rijeka	Bistrica (MK)			
Šekularska rijeka	Ravnjak			
Bistrica (BA)	Vaškovska rijeka			
Kaludarska rijeka	Ljutica			
Ljuboviđa	Selačka rijeka			
Lješnica	Draga			
Bistrica (BP)	Sušica			

JADRANSKI SLIV			
Sliv Morače	Sliv Zete	Sliv Skadarskog jezera	Sliv crnogorskog primorja
Ratnja rijeka	Sušica (NK)	Rijeka Crnojevića	Bojana
Trnovačka rijeka	Rastovac	Karatuna	Međuriječka rijeka
Požnja	Bistrica (NK)	Bazagurska matica	Vruća rijeka
Raštak	Gračanica	Orahovštica	Rikavac
Koštanica	Oboštica	Crmnica	Željeznica
Ibrištica	Sušica (DG)	Gostiljska rijeka	Građevica
Mrtvica		Urelja	Gradiošnica
Sjevernica			Široka Rijeka
Melještak			Risanska Spila
Bogotovski potok			Sutorina
Kruševački potok			
Mala rijeka			
Ribnica			
Sitnica			
Cijevna			

10.15. Izvorišta

Izvorište	Maksimalna izdašnost	Minimalna izdašnost	Srednja izdašnost
Akumulacija Otilovići	0	0	80
Bezarsko Vrelo	0	0	25
Bezdan-Breznica	0	0	50
Bistrica	0	110	240
Blaca (Morakovo)	30	10	20
BN-1 (Zlatiborski bunar)	6	4	5
BN-2 (Niski bunar)	6	4	5
Bolje Sestre	2600	1000	0
Brajovića jama	0	0	30
Brajša	15	2	0
Brca	130	50	80
Buljarica-Dobra Voda	0	50	25
Bunari na Crnom jezeru	0	0	0
Ćemovsko Polje (5 bunara)	380	90	146
Dapšići vrelo	45	35	40
Dinoša (2 bunara)	100	40	39
Donja Vidrovanska vrela	350	100	150
Gac	70	30	0
Gojakovići vrela	36	16	20
Gornja Vidrovanska vrela	2000	200	250
Izvor Krkor	505	9999	50
Izvorište OKO (Njegovudja)	0	0	7
Izvorište oko (Zminje jezero)	60	35	0
Jasenica	90	10	15
Jugoštica	0	0	20
Kajnak	180	65	100
Kaliman I	24	4	0
Kaliman II	24	3	0
Klezna	120	25	0
Koritnik Njeguši	0	1	0
Lisna-Bori	250	0	0
Loznica	25	5	0
Madojevac	0	0	35
Manastirsko vrelo	85	60	0
Mareza	1150	600	761
Maroš	20	2	0
Merića vrelo (3 kaptaze)	250	180	120
Mide	100	10	0
Milješ	70	30	48
Milojevica Vrelo-Tunjevo	0	0	25
Murinska rijeka i Pipuran	15	3	5
Mušovica Rijeka	180	65	90
Obzovica	50	1	0
Opacica	160	0	150
Orahovački izvori Ćićanova kuća	140	70	0
Orahovački izvori Ercegovina	70	30	0

Prostorni plan Crne Gore do 2040.g. – Nacrt plana

Orahovsko polje	220	130	110
Oraška jama	0	0	180
Piratac	20	4	5
Plavda	200	30	50
Podgorska vrela	0	0	50
Podskala	20	2	0
Poklonci (5 bunara)	200	40	150
Ponikva	20	2	0
Popca	60	30	40
Pusta Vrata	45	10	27
Rezevića rijeka	0	50	119
Salc	50	3	5
Savnicka Glava	0	0	2
Simiš	40	3	0
Slatinski izvori	0	0	60
Spila Risanska	0	0	35
Struge Rijeka Crnojevića	0	1	10
Sustaš	50	2	18
Sutulija	30	10	20
Tabačina	0	0	100
Turčini I	5	15	25
Turčini II	30	5	17
Ubao	20	2	0
Uganjska vrela	90	1	60
Velje Oko	80	30	50
Viska vrela	0	0	11
Vrela Bajrovina	0	20	0
Vrelo Čanj	50	4	25
Vrelo Grlja	30	10	20
Vrelo Ibra	0	250	200
Vrmac	80	8	0
Vuksanlekić (2 bunara)	120	40	17
Zagorič	400	120	191
Zaljevo	100	20	55
Zarica jama	0	0	40
Zmajevac	0	0	30

10.16. Upravljanje otpadom

U tabeli se daje pregled postojećih i planiranih objekata za tretiranje otpada:

Regionalna deponija - postojeća	Bar, Podgorica
Regionalna deponija - plan	Bijelo Polje, Nikšić
Reciklažni centar - postojeći	Herceg Novi, Kotor, Podgorica, Žabljak
Reciklažni centar - planirani	Bar, Bijelo Polje, Nikšić
Reciklažno dvorište - postojeće	Herceg Novi, Kotor, Podgorica
Reciklažno dvorište - planirano	Andrijevica, Bar, Berane, Bijelo Polje, Budva, Cetinje, Danilovgrad, Gusinje, Kolašin, Mojkovac, Nikšić, Petnjica, Plav, Pljevlja, Plužine, Rožaje, Tivat, Tuzi, Ulcinj, Zeta, Žabljak, Šavnik,
Pretovarna stanica - postojeća	Herceg Novi, Kotor
Pretovarna stanica - planirana	Šavnik, Berane, Bijelo Polje, Kolašin, Mojkovac, Pljevlja, Plužine, Rožaje
Izvedena sanacije industrijskog otpada	Bijela, Gradac
Planirana sanacija industrijskog otpada (KAP, Željezara, TE Pljevlja)	Nikšić, Pljevlja, Podgorica
Postojenje za termičku obradu kanalizacionog mulja - planirano	Bijelo Polje, Budva, Podgorica
Definisane lokacije za odlaganje neopasnog građevinskog otpada	Danilovgrad, Kolašin, Podgorica
Lokacije za odlaganje neopasnog građevinskog otpada koje treba definisati u lokalnim zajednicama	Andrijevica, Bar, Berane, Bijelo Polje, Budva, Cetinje, Gusinje, Herceg Novi, Kotor, Nikšić, Petnjica, Plav, Pljevlja, Plužine, Rožaje, Tivat, Tuzi, Ulcinj, Zeta, Žabljak, Šavnik
Postrojenje za obradu otpadnih guma - planirano	Bar, Bijelo Polje, Podgorica
Postrojenje za tretman otpadnih vozila - postojeće	Podgorica
Postrojenje za tretman otpadnih vozila - planirano	Bar, Berane
Tretman električnog i elektronskog otpada	Bar, Bijelo Polje, Podgorica
Obrada medicinskog otpada	Berane, Podgorica

11) USLOVI U POGLEDU PLANIRANIH NAMJENA

11.1. Uslovi korišćenja namjene kopna

U PPCG se definiše osnovna namjena površina i korišćenje prostora i daju opšta pravila/obavezujuće smjernice za njihovo korišćenje. U grafičkom prilogu Namjena površina je prikazana u R 1:100000.

OPŠTA NAMJENA POVRŠINA (prema Pravilniku o bližem sadržaju i formi plankog dokumenta):

1. Građevinska područja;
2. Poljoprivredne površine;
3. Šumske površine;
4. Vodne površine na kopnu;
5. Površina mora;
6. Površine za posebne namjene;
7. Ostale prirodne površine; i
8. Površine infrastrukture.

1. Građevinska područja

Građevinsko područje naselja (gradskih i seoskih), predstavlja izgrađeni i uređeni dio naselja i neizgrađeni dio tog naselja predviđen planskim dokumentom za njegov razvoj i proširenje. Na građevinskom području se planiraju objekti u skladu sa Pravilnikom o bližem sadržaju i formi plankog dokumenta (Pravilnik).

Građevinsko područje seoskih naselja predstavlja naseljeni dio ruralnog područja u kome se stanovništvo uglavnom bavi poljoprivredom. Predviđena je izgradnja u skladu sa Pravilnikom.

Na detaljnijem planskom nivou definišu se kategorije građevinskog područja: izdvojeni dio građevinskog područja naselja kao odvojeni dio postojećeg građevinskog područja naselja nastao pod uticajem prostornih, funkcionalnih i tradicionalnih uticaja, niže opremljenosti infrastrukturom i društvenim djelatnostima. Izdvojeno građevinsko područje van naselja je određeno planskim dokumentom kao prostorna cjelina izvan građevinskog područja naselja i planira se na detaljnom planskom nivou za sve namjene površina, osim stambenu.

Opšta pravila:

Smjernice:

- Pri detaljnom planiranju građevinska područja planirati u skladu sa prirodnim uslovima i poštovati sva ograničenja koja su izražena u dijelu prirodnih uslova, geomorfološka, hidrološka klimatska, kao što su nagib terena, nivo podzemnih voda, ekspozicija terena, prisustvo meteoroloških inverzija, i ostale aspekte pogodnosti terena.
- Građevinska područja planirati u skladu sa nosivim kapacitetom prostora (i pojedinačne lokacije), posebno sa aspekta urbanog opremanja i adekvatne saobraćajne i ostale tehničke infrastrukture.
- Građevinska područja planirati na način da se obezbijede potrebni društveni i javni sadržaji.
- Građevinska područja planirati na način da se obezbijede adekvatne zelene površine.
- Pri izradi planova detaljne razrade prethodno ispitati prostorne rezerve unutar postojećeg građevinskog područja, posebno zona na kojima je započeta, ali nedovršena izgradnja.
- Planirati nova građevinska područja ili proširenje građevinskog područja prema postojećoj infrastrukturi i obezbjeđenim javnim funkcijama.
- Utvrditi prostorne rezerve unutar postojećeg građevinskog područja.
- Planiranu gustinu stanovanja prilagoditi tipu naselja i objektivnim potrebama stanovništva.
- Prednost u planiranju građevinskih područja dati prostorima na kojima postoji izgradnja (brownfield).
- Izbjegavati disperzno planirana građevinska područja koja je teško infrastrukturno obrzbediti.
- Izbjegavati predimenzionisana (nerealno proširena) građevinska područja koja najčešće ostaju nerealizovana ili omogućavaju disperznu izgradnju bez adekvatnog infrastrukturnog opremanja.
- Na nivou opština utvrditi stvarne potrebe za površinama građevinskih područja i dozvoljenu gustinu stanovanja, pri čemu se moraju imati u vidu specifični prostorni uslovi opština.
- Utvrditi na nivou opština zone nelegalne gradnje i nivo infrastrukturne opremljenosti.
- Definisati urbanističke parametre u skladu sa nosivim kapacitetom prostora /zone.

- Definirati adekvatne turističke kapacitete pri planiranju građevinskih područja za razvoj turizma, u skladu sa kapacitetom prostora/zone i i infrastrukturnom opremljenošću.

Optimizacija korišćenja prostora

- Za budući razvojni period, **optimizacija korišćenja (ograničenog) prostora, kao razvojnog resursa**, ostaje jedan od ključnih izazova planiranja održivog razvoja. Potrebno je da se inoviraju i primjenjuju standardi i pravila u uređenju prostora i da se definišu dodatni mehanizmi **kontrole kvaliteta planiranja, uređenja prostora i izgradnje objekata**. To zahtijevaju i propisi Evropske unije, sa kojima sistem planiranja prostora u Crnoj Gori treba da bude usaglašen.
- Za sve regione i pripadajuće lokalne zajednice je važno da se racionalizuju građevinska područja, odnosno da se primjeni optimizacija pri određivanju područja za izgradnju. (ili smanjenje tih područja u odnosu na postojeće planove u zonama gdje je to potrebno). Na taj način se prostor čuva i izbjegava se disperznost građevinskih zona, obezbjeđuje se bolje infrastrukturno i komunalno opremanje, izbjegavaju se konflikti u prostoru između građevinskih područja i poljoprivrednog zemljišta, ili vrijednih i zaštićenih područja i. Cilj je povećati iskorišćenost građevinskih područja, postići infrastrukturnu opremljenost i unaprijediti ambijent i životnu sredinu.
- U planskoj dokumentaciji detaljnijeg nivoa će se preispitati dosadašnji parametri za izgradnju u svim lokalnim zajednicama (uvidom u postojeću plansku dokumentaciju) i definišaće se pravila građenja i uređenja po zonama, (parametri/indeksi), osnove uređenja seoskih područj, i dati detaljna urbanistička rješenja za određenje zone.
- Zapaža se da je najveća izgrađenost u Primorskom, a najmanja u Sjevernom regionu. Procenat izgrađenosti je neujednačen po opštinama, a izraženo viši je u Budvi, Podgorici, Tivtu³⁰, Golubovcima.
- Uz planirani razvoj privrede i infrastrukture, očekuje se povećanje izgrađenosti u Sjevernom regionu i opštinama koje su do sada bile u stagnaciji, a smirivanje trenda povećanja građevinskih područja u Podgorici i Budvi.

2. Poljoprivredne površine

Poljoprivredne površine su površine koje obuhvataju zemljište određeno u skladu sa zakonom kojim se uređuje poljoprivredno zemljište.

Smjernice:

- Koristiti obradivo poljoprivredno zemljište u svrhu poljoprivredne proizvodnje.
- Nije dozvoljena prenamjena obradivog poljoprivrednog zemljišta u svrhu urbanizacije.
- Poljoprivredne površine (zemljište) koje se u skladu sa Zakonom privremeno koristi u nepoljoprivredne svrhe, mora se nakon tog perioda tehnički, hemijski i biološki rekultivisati i privesti prvobitnoj namjeni;

3. Šumske površine

Šumske površine su površine koje obuhvataju šume i šumska zemljišta određena u skladu sa zakonom kojim se uređuju šume.

Smjernice:

- Obezbjediti očuvanje šumskih površina, posebno zaštitnih šuma u zonama zaštićenih područja i koristiti u skladu sa relevantnim zakonom . Pri planiranju objekata i infrastrukture, ne ugrožavati šume koje su pod nekim režimom posebne zaštite.

4. Vodne površine na kopnu

Vodne površine na kopnu su površine koje obuhvataju vodno zemljište određeno u skladu sa zakonom kojim se uređuju vode.

Smjernice: Ove površine koristiti u skladu sa smjernicama datim u oblasti Vodoprivreda, koje e odnose na korišćene i zaštitu voda i zaštitu od voda.

5. Površine mora

Površine mora su površine određene u skladu sa zakonom kojim se uređuje more. Na površinama mora se mogu planirati objekti koji se koriste u svrhu istraživanja, iskorišćavanja potencijala, zaštite i čuvanja i unapređenja prirodnih morskih bogatstava (živih i neživih), i bogatstva na morskome dnu radi privrednih aktivnosti, u skladu sa Zakonom o moru.

³⁰ Područje opštine je u većem dijelu područje grada.

- 5.1. Namjena pomorski saobraćaj
- 5.2. Morsko ribarstvo i marikultura
- 5.3. Namjena turizam
- 5.4. Podmorski kablovodi i cjevovodi
- 5.5. Eksploatacija mineralnih sirovina
- 5.6. Produbljivanje dna i odlaganje materijala
- 5.7. Zaštitne obalne strukture
- 5.8. Zaštićena područja mora
- 5.9. Zaštićena područja podmorske kulturne baštine

Smjernice: Obezbjediti korišćenje i namjenu područja mora u skladu sa domaćom i međunarodnom regulativom, promovisati zaštitu morskih i priobalnih sistema u obalnom području, uspostaviti zaštićena područja mora i obezbjediti adekvatno upravljanje otpadom u moru. Na nivou nadležnih institucija potrebno je obezbjediti sljedeće:

- Formirati bazu podataka i informacioni sistem o moru,
- Izvršiti sanaciju postojećih kamenoloma uz obalu: Lipci, Oblatno, Lješevići i Višnjevo – Krimovica;
- Ne planirati industrijska postrojenja na udaljenosti manjoj od 1 km od morske obale i bez uređaja za prečišćavanje i neutralizaciju kontaminenata.
- Monitoring realizacije plana područja mora u segmentu zaštite treba da bude usaglašen sa monitoringom morske sredine, u kontekstu sprovođenja Barselonske konvencije.

6. Površine za posebne namjene

Površine za posebne namjene su: površine od interesa za odbranu, površine za zaštitu i spašavanje, površine mineralnih sirovina, površine eksploatacionog polja, eksteritorijalne površine.

Smjernice: Ove površine planirati i koristiti u skladu sa zakonskim rješenjima, posebno u dijelu odbrane zemlje. Površine mineralnih sirovina sačuvati od druge namjene koja bi mogla ograničiti buduću eksploataciju, a pri eksploataciji poštovati sve režime zaštite prostora i životne sredine.

U okviru ove namjene ističu se vojne lokacije koje su dostavljene od nadležnog Ministarstva odbrane:

1. Veliki Štuoc, Žabljak, k.p. 29, k.o. Crna Gora, LN 121, 4.13 ha.
2. Bjelasica, K.O. Lubnice i K.O. Kurikuće, opština Berane, K.O. Rečina, opština Kolašin. K.O. Lubnica čine sve k.p. upisane u posjedovnom listu 439 po starom premjeru. K.O. Kurikuće – k.p. upisane u posjedovnom listu 682 i K.O. Rečina sve k.p. upisane u LN 247, po starom premjeru. Ukupna površina 3.46 ha.
3. "Lovćen Štirovnik", Cetinje, K.O. Njeguši sve k.p. upisane u LN 1523, ukupne površine 3.42 ha.
4. „Obosnlk“, Herceg Novi, k.p. 1857, K.O. Radovanići, LN 396, ukupne površine 6.6078ha i k.p. 988, KO Zabrdje, LN 26. ukupne površine 73.67ha.
5. „Crni rt“, Bar, k.p. 2719/6, K.O. Mišići, LN 1432, ukupne površine 58.68 ha.
6. "Mavrijan", Ulcinj, k.p. 1/3 i 4, K.O. Bratica, LN 158, ukupne površine 25.29 ha.
7. Kasarna „Milovan Šaranović“, Danilovgrad, K.O. Glavica i K.O. Zagreda, sve k.p. upisane u LN 244, ukupne površine 91.26 ha.
8. „Taraš“, Danilovgrad, K.O. Gorica, k.p.19 i 120, LN 23, ukupne površine 9.98 ha.
9. Kasarna "Breza" i skladišće "Kopita", Kolašin, K.O. Kolašin, k.p. 56 i druge, upisane u LN 166, ukupne površina 5,1897 ha.
10. "Brezovik-Šumate glavice", Nikšić, k.p 3181/2, K.O. Rastovac, LN 529; K.O. Brezovik: k.p. 506 i druge upisane u LN 167 i K.O. Glibavac: k.p. 86 i druge, upisane u LN 497, ukupne površine 141.42 ha.
11. Kasarna "13 jul", Nikšić, k.p. 240, K.O. Nikšić, LN 3608, ukupne površine 19.38 ha.
12. Aerodrom "Kapino polje" i skladište, Nikšić, K.O. Kočani, k.p. 1317, 1396, 1397, 1398 i druge, upisane u LN 919, ukupne površine 84,61ha.
13. „Kapino polje“ - radionica, Nikšić, k.p. 1403, K.O. Kočani, LN 911, ukupne površine 1.9944 ha.
14. Poligon "Prage", Nikšić, k.p. 212 i K.O. Praga,327, LN 161, ukupne površine 3.20 ha.
15. „Studenačke glavice“, Nikšić, k.p. 787, K.O. Nikšić., LN 3608, ukupne površine 20.75ha.
16. „Zgrada MO“, Podgorici, k.p. 414 K.O. Podgorica I, LN 742, ukupne površine 0.7155ha.
17. „Medicinski centar bazbjedonosnih snaga“, Podgorica, K.O. Podgorica II, k.p. 2212, 2213 i druge, upisane u LN 635, ukupne površine 1.44ha.
18. Vojni aerodrom „Knjaz Danilo“, Podgorica, K.O. Golubovci, na k.p.541 /1 i druge upisane u LN 510, ukupne površine 76,78 ha;
19. „Kasarna" Marko Miljanov Popović", Podgorica, k.p. 221, K.O. Masline, LN 121, ukupne površine 32.7919ha;

20. „Židovići“, Pljevlja, k.p. 110/2, 227, 486, 1081, K.O. Židovići I, LN 142, ukupne površina. 111.93ha;
21. „VK Voloda“, Pljevlja, k.p. 6902/1, K.O. Pljevlja, LN 2254, ukupne površine 12.7376ha.
22. „Klub Vojske“, Pljevlja, k.p. 104, K.O. Pljevlja, LN 2254, ukupne površine 1.03ha.
23. "Ranče polje" streljište, Pljevlja, , k.p. 1496, 1997,1498,1499 i 1500 K.O. Vijenac, LN 105, ukupne površine 157.4114ha.
24. Kasarna "Pero Četković", Bar, K.O. Polje, k.p. 1737 i druge upisane u LN 265, ukupne površine 13.96 ha.
25. „Dom Vojske“, Bar, k.p. 6492/8 i 6492/9, K.O. Novi Bar, LN 2349, ukupne površine 1.22 ha.
26. "Dio Luke Bar“, Bar, na dijelu k.p. 5736, LN 2913, K.O. Novi Bar, ukupne površine zemljišta na kopnu 1, 22 ha i akvatorijuma površine 1,81ha.
27. Skladište „Voluica“, Bar, K.O. Polje, k.p. 1687 i druge upisane u LN 265, ukupne površine 5.51ha.
28. "Zgrade K-de Mornarice“, Bar, k.p. 5802, LN 2311 K.O. Novi Bar.
29. "Pristan“, Herceg Novi, k.p. 104/1, K.O. Zabrdje, LN 177, ukupne površine 15.64ha.
30. Skladište "Rakite", Herceg Novi, k.p. 1, K.O. Zabrdje, LN 699, ukupne površine 14.7990ha.
31. Skladište "Špiljice“, Herceg Novi, k.p. 1688-1706. K.O. Rose, LN 95, ukupne površine 5.7844ha.
32. „Savina voda" na Sinjajevini, obuhvata opštine Mojkovac, Šavnik i Kolašin, ukupne površine od 74.596,381m². Navedenu lokaciju čine sljedeće katastarske parcele:
  - K.O. Boan - Šavnik. LN 136, k.p.: 1960, 1961,1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972 i 1973,
  - K.O. Krnja Jela - Šavnik, LN 26, k.p. 389,
  - K.O. Dobrilovina - Mojkovac, LN 153, k.p. 598 i 639,
  - K.O. Sinjajevina- Mojkovac, LN 274, k.p.: 649 ,654, 655 ,656, 657, 658, 659, 660, 662, 663, 810/1 i 812,
  - K.O. Štitarica - Mojkovac, LN240, k.p. 1344 i 1352,
  - K.O. Lipovo - Kolašin, LN 92, k.p. 1020,
  - K.O. Lipovska Bistrica, Kolašin, LN 186, k.p. 257;
33. Kasarna "Miljan Vukov Vešović", Andrijevića, k.p. 660. 661/2. 659/1 i 661/1 u K.O. Andrijevića; k.p. 1768/5, 1758/1,1759/2,1760/1, 1758/15 i 1296/5 u K.O. Slatina.
34. „Lipovo“, selo Lipovo kod Kolašina, ukupne površine 1.5 km² u reonu Bistrička greda, kota 1184.
35. Čehotina, Pljevlja, površine cca 150.000 m² ,UTM koordinate CN 69300 98172, La 43 19.5022, Lo 019 23.2783.
36. „Gotovuša“, Pljevlja, dio k.p. 3141 i 3142, KO Gotovuša, LN 73, ukupne površine cca 369.000m², UTM koordinate CP 62041 06881, La 43 24.1271, Lo 019 17.7773.
37. Pirlitor, Žabljak, dio k.p. 2240, KO Borje II, LN 789, površine cca 60.000m², UTM koordinate CN 51094 85411. La 43 12.4081, Lo 019 10.0188.

Navedene lokacije se u Nacrtu plana definišu kao lokacije Vojske Crne Gore. Na detaljnijem planskom nivou će se detaljno razmotriti namjena navedenih lokacija.

Poligon za potrebe Vojske Crne Gore koji je razmatran u procesu izrade PPCG je privremena lokacija na kojoj se ne planira izgradnja. U skladu sa stavovima nadležnih institucija, Vlade, nadležnih ministarstava i Agencije za zaštitu životne sredine, definisaće se potencijalno korišćenje lokacije za potrebe vojske Crne Gore.

7. Ostale prirodne površine

Ostale prirodne površine obuhvataju: goleti, sipare, kamenjare, strme stjenovite padine, stjenovite obale, pješćane i šljunkovite plaže i sl.

Smjernice: Na ostalim prirodnim površinama je moguće planirati različite namjene, na način da se ne obezbjedi kompatibilnost sa drugim namjenama i zaštititi životna sredina.

8. Površine infrastrukture

Površine infrastrukture obuhvataju površine i koridore saobraćajne i ostale infrastrukture određene Zakonom.

Smjernice: Infrastrukturu planirati u skladu sa potrebama u prostoru, na način da se obezbjedi funkcionalnost između različitih sistema i integriše prostor, a istovremeno obezbjedi što manji negativan uticaj na životnu sredinu i predjele.

11.2. Uslovi korišćenja i namjene mora

Vizija razvoja područja mora - Donošenjem PPCG, izmjenama i dopunama *Zakona o morskom dobru* i drugih propisa uz već usvojena strateška dokumenta koja se odnose na more i obalu, kompletiraće se regulatorni okvir po kojem treba i reformisati upravu u ovoj oblasti i stvoriti preduslove za kvalitetno planiranje i upravljanje morem i obalom. (definisanje zaštićenih područja, Izgradnja novih i rekonstrukcija postojećih objekata pomorske/obalne infrastrukture; Očuvani kvaliteta morske sredine, izgrađene i uređene pomorske infrastrukture (luke,—privezišta, mjesta prvog iskrcaja) i prerađivačkih kapaciteta, razvoj ribarstva i marikulturaa, Korišćenje gasa i nafte se odvija uz maksimalne mjere bezbjednosti po životnu sredinu i uz primjenu najefikasnijih tehnologija; Zaštita i revitalizacija plaža i izgradnja i uređenja novih kupališta.

Ciljevi i strateška opredjeljenja

Opšti cilj : utvrđen u Zakonu o moru, kojim se osim osnovne podjele morskog i podmorskog prostora ističe da „Crna Gora štiti, čuva i unapređuje morsku sredinu“.

Osnovni cilj: utvrditi racionalnu namjenu, uređenje i korišćenje mora i obale u skladu sa principima održivog razvoja uz primjenu međunarodne regulative i dobre prakse.

Posebni ciljevi:

- Utvrditi smjernice za definisanje mjera na adaptaciji prostora na klimatske promjene za planove nižeg reda.
- U koordinaciji sa nadležnim državnim organima utvrditi da li je potrebno i moguće proglasiti isključivu privrednu zonu na moru čime bi ribolovno područje obuhvatilo čitav šelf izvan teritorijalnih voda, kontinentalnu padinu i dio južnojadranske kotline, do srednje linije razgraničenja (Middle Line).
- Na osnovu planova upravljanja ribarstvom, po različitim tipovima, nakon njihovog donošenja, u daljoj izradi prostorno planskih dokumanta definisati konkretne prostorne zahtjeve i uslove realizacije potrebnih sadržaja za dalji razvoj ribolovnog sektora.
- Redefinisati zahvat morskog dobra u smislu isključivanja prostora koji ne pripadaju obali i djelatnostima koje su vezane za more i obalu i izdvojiti prostor obale od ukupnog zahvata morskog dobra.
- Korigovati definiciju obale i morskog dobra u smislu da je obala, u pravilu, prostor koji pripada moru (linija do koje dopiru najveći talas pri najjačem nevremenu); prostor koji služi za pristup obali i moru (pojas od 6 m od linije najvećih talasa) kao i prostor koji je u funkciji korišćenja mora i obale (aktivnosti koje se odvijaju na moru – plovidba, morski ribolov, kupališta i sl.) a da morsko dobro pored mora i obale može obuhvatiti i širi prostor ali samo onaj na kojem su sadržaji u funkciji mora i obale. Izuzetak od pravila: morskog dobra ne pripadaju ranije, propisno, izgrađene strukture na obali a koje po prirodi (definiciji) ne čine obalu- kao što su urbane strukture, regionalni i magistralni putevi i sl. Takođe, zakonom bi trebalo utvrditi da se granica prostora obale i morskog dobra definišu prostorno planskim dokumentima.
- Usklađivanje (prostorno i vremensko) namjena mora u smislu obezbjeđenja optimalnih uslova za dalji razvoj ribarstva kao i definisanje prostora za izgradnju/uređenje na obali neophodnih sadržaja infrastrukture (luke, privezišta, pristaništa, ribarske poste, uređenje mjesta I iskrcaja ribe) i prerađivačkih kapaciteta.
- Navedeni principi za definisanje lokacija marikulture, ovim Planom se utvrđuju kao obavezujući u daljoj planskoj razradi.
- Kao referentni osnov za rješenje konflikta namjena na moru i obali služe definisana strateška opredjeljenja i opšte važeći propisi i pravila u korišćenju mora. Po međunarodnim standardima prioritet na moru ima plovidba. Marikultura, kao dio poljoprivrede, i turizam su ravnopravne prioritetne strateške razvojne privredne grane u Crnoj Gori, ali zbog prirode tehničko – tehnološkog postupka prioritet ima turizam kao „čistija“ grana.
- Obezbijediti slobodan pristup moru i obali pri izradi detaljnih rješenja.
- U smjernicama za planove na detaljnijem nivou utvrditi obavezu da se kroz planirane intervencije obezbijedi fizička mogućnost za slobodan pristup obali.
- Gotovo sve djelatnosti koje se odvijaju na moru i obali zahtijevaju očuvanje prirodnih vrijednosti područja.
- Planirati adekvatan prostor i njegovo infrastrukturno opremanje za dalji razvoj luke Bar.
- Planirati optimalnu mrežu marina koja ja će podržati dalji razvoj nautičkog i uopšte turizma.
- Dalji razvoj objekata obalne infrastrukture (gradske luke, pristaništa, privezišta, suvi vez i servisi...) prema potrebama razvoja priobalnog pomorskog saobraćaja - linijski međugradski prevoz, turistički izleti, transport kupaca (definisano u sektoru saobraćaja i detaljnijim uslovima korišćenja namjene mora)

- U daljoj planskoj razradi treba prostorno odrediti položaj i tehničke uslove kao i mogućnosti formiranja – označavanja novih posti.
- U smislu poboljšanja funkcionisanja objekata u službi priobalnog pomorskog saobraćaja unaprijediti regulacioni okvir, organizaciju upravljanja ovim objektima i unaprijediti status jedriličarskih klubova.
- Definirati planski i pravni status neformalnih mini marina i servisne marine Zelenika.
- Zbog ograničenog kapaciteta nalazišta, eksploataciju ljekovitog blata iz mora u Igalu (ispred Blatne plaže), treba trajno ograničiti na količine koje su potrebne Institutu Igalu odnosno mjesnim kapacitetima lječilišta bez mogućnosti komercijalizacije na tržištu.
- Planski uskladiti zahvate zaštićenih područja u moru sa potrebama razvoja.
- Definirati zone u moru za formiranje sidrišta i vezova na bove.
- U odnosu na koridore puteva visokog ranga kroz detaljni planski dokument definirati trase plinovoda koja je sada predviđena po morskom dnu.

Potrebe za prostorom na području morskog dobra

Marikultura i ribarstvo - U detaljnoj planskoj dokumentaciji treba konkretno definirati lokacije i kapacitete objekata za potrebe ribarstva i marikulture. Potrebno je očuvanje već definisanih i aktiviranih zona uzgajališta u Boki i definisanje novih u skladu sa smjernicama datim u posebnom sektoru marikulture.

Pomorska infrastruktura

Luke /marine - Za potrebe proširenja i povećanja sadržaja, planirati adekvatnu površinu mora i kopna za potrebe razvoja Luke Bar kao saobraćajnog čvorišta za multimodalni transport od strateškog značaja za privredni razvoj i saobraćajnu otvorenost zemlje.

- Zbog rasterećenja najosjetljivijeg dijela Bokokotorskog zaliva treba obezbijediti mogućnost za prihvat kruzera i u drugim lukama Boke naročito Zelenike.
- Planovima regulacionog karaktera predvidjeti proširenje gradskih luka, mjesnih pristaništa i privezišta, uvijek kada to dozvoljavaju prirodni uslovi i principi zaštite ambijenta.
- Za potrebe razvoja nautičkog turizma planirati mrežu montažnih privezišta – mini marina u Bokokotorskom zalivu.
- I pored evidentne potražnje za dodatnim nautičkim vezovima na Jadranu, interesovanje za izgradnju novih marina uglavnom je vezano za izgradnju turističkih risorta pa od toga i zavisi. Planski uskladiti izgradnju marina kao sastavnih pratećih djelova turističkih risorta uz mjere kojima će se podržati razvoj nautičkog turizma.

Pristaništa i privezišta - Nastaviti započetu kampanju rekonstrukcije postojećih pristaništa i privezišta. Kroz unapređenje regulatornog okvira i upravljačke funkcije uspostaviti red u korišćenju privezišta uz prioritet javnog interesa tj. komunalnih vezova.

Na nivou regulacionih planova je moguće provjeriti mogućnost izmještanja trajektnih pristaništa sa relacije Lepetani – Kamenari na lokacije Opatovo – Sv Neđelja kao i formiranja novih trajektnih pristaništa na relaciji Hercegovnska rivijera - Luštica.

Ponte i mandračići - Utvrditi imovinsko pravni status svih objekata prema pozitivno pravnoj regulativi. Uspostaviti evidenciju objekata i vezova na njima; utvrditi prava i režim korišćenja.

Prema Studiji varijantnih modela za formiranje montažnih pristaništa i privezišta planirati mrežu mini marina i komunalnih vezova.

Sidrišta i nautički vezovi - U cilju zadovoljenja sve veće potražnje za nautičkim vezovima obezbijediti administrativne i planske preduslove za aktiviranje 10 – tak zona za sidrenje i vezivanje na bove (nautički vezovi) u Tivatskom i Budvanskom zalivu, /Sudije – stručne podloge je već uradilo JPMD/.

Plaže i kupališta - Razvoj turizma i naročito intenzivna stambena izgradnja na obali uz značajno povećanu frekvenciju „dnevni kupaća“ iz centralnog dijela države, uslovi su da potražnja za kupalištima prevazilazi postojeći potencijal.

Daljom razradom ovoga Plana, kroz planove nižeg reda a većeg stepena regulacije, potrebno je precizirati zone i lokacije na obali za dalje povećanje kupališnog prostora i predvidjeti opremanje kupališta priključcima na infrastrukturu (sruja, voda, kanalizacija) - urađena Studija varijantnih modela za formiranje kupališta u Bokokotorskom zalivu.

U planovima regulacionog nivoa provjeriti mogućnost formiranja prostora (na vodi) za hidroavione.

Eksploatacija gasa i nafte - Planirati mogućnost lociranja potrebnih postorjenja za eksploataciju kao i mogućnost formiranja flotantne Termo elektrane na gas na moru i/ili na kopnu u zoni "Iza Volujice"

Zaštićena područja u moru - Proglašena su 3 zaštićena područja na moru sa dosta širokim zahvatom obale i mora: uz obalu Donjeg Grblja, Petrovačke rivijere i Starog Ulcinja koje na kopnu obuhvataju odgovarajući dio prostora morskog dobra. (*obrađeno u sektoru zaštite prirode.*)

KATEGORIJE NAMJENE MORA I SMJERNICE ZA KORIŠĆENJE

Na osnovu analiza koje su rađene posebnim projektom "GEF Adritik", u cilju racionalnog planiranja i korišćenja područja mora, definisano je 10 kategorija namjene mora s nekoliko potkategorija. U Nacrtu PPCG su predložene namjene i uslovi korišćenja u skladu sa navedenim projektom.

1. Pomorski saobraćaj (pomorska plovidba i luke)
2. Morsko ribarstvo i marikultura
3. Turizam
4. Podmorski kablovodi i cjevovodi
5. Eksploatacija mineralnih sirovina
6. Produbljivanje dna i odlaganje materijala
7. Zaštitne obalne strukture
8. Vojna upotreba
9. Zaštićena područja mora
10. Zaštićena područja podmorske kulturne baštine

1. Namjena pomorski saobraćaj

Pomorska plovidba je plovidba koja se obavlja na moru i drugim vodama, kako je to definisano nadležnim propisima. Odvijanje pomorske plovidbe i drugi povezani uslovi propisani su nizom nacionalnih i međunarodnih propisa, kojima se osigurava slobodna i sigurna pomorska plovidba.

Sistem luka predstavljaju morski (lučki akvatorijum) i s morem neposredno povezan kopneni prostor sa lučkom infrastrukturu i pripadajuća sidrišta luka, u funkciji pružanja lučkih usluga svim vrstama plovnih objekata. Pravni status, podjela luka po funkcionalnim i drugim kriterijumima, upravljanje i drugi uslovi detaljno se regulišu nacionalnim propisima. Planiranje, izgradnja i rekonstrukcija objekata lučke infrastrukture i suprastrukture vrši se u skladu sa propisima koji uređuju planiranje i uređenje prostora i izgradnju objekata. Lučko područje za luke od nacionalnog, odnosno lokalnog značaja i sidrište luke, utvrđuju nadležna državna tijela u skladu sa planskim dokumentom kojim se definiše obalno područje.

Smjernice za korišćenje i namjenu:

Pomorska plovidba

- Za odvijanje pomorskog saobraćaja definišu se morske površine plovnih puteva, lučkih akvatorijuma i akvatorijuma sidrišta luka.
- Osiguranje nesmetanog i sigurnog odvijanja pomorskog saobraćaja jedna je od prioriternih infrastrukturnih funkcija unutar područja mora.
- Plovni put u unutrašnjim morskim vodama i teritorijalnom moru Crne Gore je morski pojas dovoljno dubok i širok za sigurnu plovidbu plovnog objekta, koji je po potrebi i označen. Predloženi koridori plovnih puteva predstavljaju uobičajene, odnosno istraživanjem i praksom potvrđene, meteorološki i hidrografski najpovoljnije i najsigurnije puteve za različite vrste plovnih objekata. Utvrđeni su predlozi za sljedeće plovne puteve:
  - glavni plovni put u Bokokotorskom zalivu (omogućava uplovljavanje referentnih kruzera dužine 340 m);
  - prilazni plovni putevi u Bokokotorskom zalivu do glavnih luka;
  - lokalni dužobalni plovni put;
  - vanjski dužobalni plovni put.
- Šeme odvojene plovidbe u unutrašnjim morskim vodama i teritorijalnom moru Crne Gore će, po potrebi, propisati organ državne uprave nadležan za poslove pomorstva.
- Osiguranje prostornih uslova za sigurno odvijanje pomorske plovidbe ima prednost nad drugim oblicima korišćenja područja mora, osim ukoliko je drugačije određeno nadležnim propisima i aktima (ograničenja na temelju propisa vezanih za odbranu, zaštitu životne sredine, zaštitu prirodne i kulturne baštine, kratkotrajna ograničenja vezana za odvijanje određenih aktivnosti).

- Dodatna prostorna ograničenja za odvijanje pomorske plovidbe odnose se na minimalnu udaljenost plovnih objekata od obale (pa prema važećim propisima, brodovi, jahte i hidro-avioni ne smiju ploviti na udaljenosti manjoj od 300 m, motorni čamci i ribarski brodovi na udaljenosti manjoj od 150 m, a zabranjeno je glisiranje na udaljenosti manjoj od 200 m od obale).
- Dio postojećeg korišćenja i planirane namjene mora su i objekti sigurnosti plovidbe na plovnim putevima (svjetionici, plutače i druge oznake na moru), koji takođe predstavljaju prioritetne infrastrukturne funkcije unutar područja mora.

Sistem luka

- Uz prostorno definisane lučke akvatorijume (kao djelove sveobuhvatnih lučkih područja), za kategorisane luke dati su i predlozi površina unutar kojih se prioritetno organizuju akvatorijumi sidrišta luka. Dati predlozi su usklađeni sa uobičajenim lučkim potrebama i potrebama drugih maritimnih aktivnosti. (Poglavlje 10. Bilansi i kapaciteti, tabela 10.11. Luke od nacionalnog i lokalnog značaja, površine akvatorijuma luka i sidrišta prema postojećem stanju i iskazanim potrebama)
- Privez i smještaj tehničkih i radnih plovnih objekata omogućava se uz postojeće lučko-operativne obale luka u Baru, Zelenici, Lipcima i na lokaciji komunalno-servisne zone Kukuljina.

Pristaništa i privezišta

- Osiguranje potreba pristana za plovne objekte organa državne uprave i javnog pomorskog prevoza treba da ima prednost nad ostalim korisnicima operativnih obala pristaništa, što se detaljnije reguliše propisima i aktima nadležnih tijela.
- Moguće je planirati proporcionalnu zastupljenost komunalnih i komercijalnih vezova, pri čemu se vodi računa o prirodnim uslovima mora i obale i potrebama lokalnog stanovništva.
- Pristaništa se ne mogu prenamjenjivati u privezišta, osim ukoliko se u istom naselju istovremeno ne povećava kapacitet pristaništa na drugim lokacijama, na način da se ukupna operativna obala pristaništa ne smanjuje.
- Vezovi za ribolovne plovne objekte osiguravaju se prvenstveno unutar akvatorijuma trgovačkih luka i gdje je to moguće i unutar luka nautičkog turizma. Prva ribarska luka u Crnoj Gori je planirana na rtu Đeran kod Ulcinja, kapaciteta oko 50 ribarskih brodova. U funkciji ribarske luke je i dio lučkog akvatorijuma i operativnih obala marine Bar.
- U okviru pristaništa definišu se i djelovi operativne obale, prvenstveno u funkciji prvog iskrcaja ulovljene ribe.
- U zavisnosti od konkretnih prostornih uslova, pristani se mogu realizovati i u okviru uređenih kupališta, odnosno na njihovim rubovima (pontonski pristani). Ovi pristani se regulišu nadležnim aktima u funkciji upravljanja morskim dobrom, odnosno uređenim kupalištima.

2. Namjena morsko ribarstvo i marikultura

Morsko ribarstvo

- Ribolovne aktivnosti se sprovode u skladu sa nadležnim nacionalnim propisima, kao i sa međunarodnim propisima.
- Sprovođenje ribolovnih aktivnosti je podređeno aktivnostima za potrebe odbrane, propisima o sigurnosti plovidbe, propisima o zaštiti i spašavanju i propisima o zaštiti prirodne i kulturne baštine.
- Sprovođenje ribolovnih aktivnosti mora biti usklađeno sa propisanim režimima prostorno-vremenske regulacije ribolova. Na području Bokokotorskog zaliva zabranjen je ribolov: pridnenim kočama; lebdećim kočama; i plivaricama velikog ribolova. Kotorski i Tivatski zaliv tretiraju se kao područja od posebnog značaja za reprodukciju i ishranu riba i riblje mladi.
- Ribarske poste u Bokokotorskom zalivu - zabranjeno je ribarske poste koristiti kao privezišta za plovne objekte, odlaganje otpada i izvođenje radova koji onemogućavaju nesmetano korišćenje ribarske poste. Nadležnim propisom su definisani načini korišćenja, održavanja, zaštite, označavanja, kao i dužina obale ribarske poste.
- Mjesto prvog iskrcaja - ova mjesta treba da osiguraju siguran morski pristup ribolovnim plovnim objektima, kao i kolski pristup.

Marikultura

- Razvoj marikulture osigurava se kroz zaštitu i unapređenja (podržavaju se inovacije i tehnološki napredak) uzgajališta školjki na postojećim lokacijama u Bokokotorskom zalivu.
- Marikultura se razvija i na drugim lokacijama unutar planiranih zona koje su utvrđene kao pogodne.

- Ograničava se uzgoj ribe na području Bokokotorskog zaliva, a podstiče i razvoj uzgoja ribe na otvorenom moru.
- Propisuje se obaveza sprovođenja mjera za smanjenje pritiska na morsku sredinu, u skladu sa režimima zaštite i korišćenja područja mora. S ciljem izbjegavanja konflikta različitih namjena, ograničava se razvoj na kopnu, čiji uticaji bi mogli ometati funkcionisanje uzgajališta unutar planiranih zona.
- Na osnovu analiza održivog razvoja marikulture, kao i planova nadležnih tijela, definisane su zone prioritetno namijenjene razvoju marikulture te su zadržane postojeće lokacije marikulture za koje su izdate dozvole od nadležnih tijela.

3. Namjena turizam

Obalni turizam – kupališta i plaže

- Aktivnosti obalnog turizma odvijaju se u skladu sa nadležnim nacionalnim propisima i drugim aktima, od kojih su posebno značajni oni iz domena upravljanja morskim dobrom i njima se definišu vrste i uslovi korišćenja kupališta na moru, kao i bliži uslovi u pogledu njihove uređenosti i opremljenosti.
- Detaljniji uslovi se utvrđuju u Atlasu crnogorskih plaža i kupališta (katastar plaža i kupališta).
- Omogućava se formiranje novih kupališta, pogotovo u područjima povećane potražnje.
- Omogućava se, takođe, i postavljanje odgovarajuće oblikovanih niskih plutajućih platformi kao privremenih rješenja u područjima povećane potražnje za plažnim i kupališnim površinama.
- Nova kupališta i plažni elementi će se planirati kroz detaljnije planske dokumente kopnenog obalnog pojasa i druge programske dokumente koje izrađuje Javno preduzeće nadležno za upravljanje morskim dobrom.
- Aktivnosti u akvatorijumima kupališta mogu biti podređene aktivnostima za potrebe odbrane, propisima o sigurnosti plovidbe i propisima o zaštiti prirodne i kulturne baštine, pogotovo u slučajevima prostornog preklapanja režima zaštite prirode i prostornog obuhvata kupališta.
- Propisima o sigurnosti plovidbe definišu se minimalne udaljenosti plovnih objekata u plovidbi od obale.
- U cilju osiguranja maksimalnog kvaliteta morske vode na kupalištima, sprovodi se trajni program praćenja sanitarnog kvaliteta morske vode na javnim kupalištima duž cijele crnogorske obale tokom ljetnje sezone.
- obalni turizam se najdirektnije vezuje za aktivnosti na kopnu i treba da bude predmet sveobuhvatnog (kopno-priobalno more) planiranja kroz detaljniju plansku razradu u svrhu osiguranja svih potrebnih elemenata u lancu vrijednosti koji će garantovati visok kvalitet turističke ponude.
- Sportsko-rekreativne aktivnosti na moru izvan akvatorijuma plaža, koje koriste motorni i vodomlazni pogon (jet ski) i kreću se većim brzinama regulišu se posebnim propisima.

Nautički turizam – jahting

- Aktivnosti u akvatorijumima u funkciji nautičkog turizma mogu biti podređene aktivnostima za potrebe odbrane, propisima o sigurnosti plovidbe i propisima o zaštiti prirodne i kulturne baštine, pogotovo u slučajevima prostornog preklapanja režima zaštite prirode i prostornog obuhvata nautičkih sidrišta.
- Nije dopušteno planiranje nautičkih sidrišta uz korišćenje sopstvenih sidrenih sistema na područjima livada morskih cvjetnica i koraligenih zajednica.
- Luke nautičkog turizma planiraju se u naseljima i u izdvojenim građevinskim područjima turističke namjene izvan naselja, u zavisnosti od prirodnih i stvorenih uslova, a prvenstveno na degradiranim djelovima obale.
- Unutar cijelog Bokokotorskog zaliva, a prioritetno unutar Kotorsko-risanskog zaliva, potrebno je utvrditi režim zabrane ispuštanja sanitarnih otpadnih voda u more.
- Potrebno je utvrditi rokove i prelazni period za implementaciju ove mjere i u tom periodu razviti odgovarajuću infrastrukturu na kopnu za prihvatanje sanitarnih otpadnih voda sa plovnih objekata, kao i kaljužnih voda te omogućiti adekvatno opremanje nautičke charter flote.
- Na području Bokokotorskog zaliva potrebno je minimizirati broj nautičkih sidrišta za sidrenje sopstvenim sidrenim sistemima, a za područje Kotorsko-risanskog zaliva i potpuno isključiti ovu mogućnost.
- Detaljnijom planskom razradom potrebno je osigurati sve prostorno-planske predušlove za realizaciju potrebnih elemenata u lancu vrijednosti koji će garantovati visok kvalitet nautičke turističke ponude.
- Posebnu pažnju u realizaciji projekata nautičke infrastrukture potrebno je posvetiti aspektima sigurnosti vezanim za negativne uticaje klimatskih promjena, prvenstveno ekstremnih vremenskih prilika u ljetnjem periodu (iznenadne ljetnje oluje), ali i u ostatku godine.

Pomorski turizam – kruzing

- Pomorski plovni putevi u Bokokotorskom zalivu omogućavaju sigurno uplovljavanje i isplovljavanje plovnih objekata približno do veličine referentnog plovnog objekta dužine cca 340 m.
- Povećani intenzitet kruzing turizma može proizvesti uticaje koji prelaze propisane ili dogovorene granične vrijednosti i u tom slučaju je potrebno kroz dodatne instrumente finije regulacije ograničiti intenzitet korišćenja.
- Lanac vrijednosti kruzing turizma na kopnu posebno uključuje efikasnu transportnu logistiku koja će omogućiti posjete bitnih atrakcija u širem krugu gravitacije same luke. (ističe se da je luka Kotor dio posebno osjetljivog Bokokotorskog zaliva, kao i prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora koje je na Listi svjetske baštine UNESCO-a.
- Detaljnijom planskom razradom potrebno je osigurati sve prostorno-planske predušlove za realizaciju potrebnih elemenata u lancu vrijednosti, koji će garantovati visok kvalitet kruzing turističke ponude.

4. Podmorski kablovodi i cjevovodi

- Osiguranje sigurnog funkcionisanja podmorskih infrastrukturnih sistema jedna je od prioritarnih funkcija unutar područja mora.
- U slučaju otvoreno položenih cjevovoda i kablovoda, oni su izloženi uticajima drugih aktivnosti, npr. sidrenja plovnih objekata, pa se u tom slučaju propisuju režimi zabrane sidrenja u pojasu od 250 m sa obje strane trasepodmorskog voda.
- Posebno je značajan postojeći podmorski elektroenergetski kablovod kojim se elektroenergetski sistem Crne Gore povezuje sa istim sistemom Republike Italije. (HVDC kabla 500 kV koji se proteže od 400/110/35 kV TS Lastva. Dužina podmorskog dijela trase iznosi 433 kilometara, od čega je 38,9 km u crnogorskim teritorijalnim vodama. Maksimalna dubina kabla je 1.200 m, a ukopan je na dubinama do 700 m. Tačka izlaska kabla iz mora je lokacija rta Jaz)
- Optički kabal položen u more na relaciji Bar – Krf osigurava elektronsku komunikacionu vezu velikog kapaciteta prema evropskim čvorištima i ostatku svijeta. Dužina trase u crnogorskim teritorijalnim vodama je oko 30 km. Podmorski kabal izlazi iz mora u mjestu Ujtin potok, na udaljenosti od 10 km od Bara.
- Međunarodni značaj ima i planirana trasa regionalnog Jadransko jonskog gasovoda (IAP), čiji bi jedan dio (prema Master planu) bio podmorski. U Nacrtu plana je dat izvod iz master plana u sektoru istraživanje ugljovodonika.

5. Eksploatacija mineralnih sirovina

- Ova kategorija namjene mora odnosi se na površine morskog dna i podzemlja gdje se vrši eksploatacija energetskih (ugljovodonici u tečnom i gasovitom stanju) i neenergetskih mineralnih sirovina. U ovu kategoriju namjene mora ulaze i površine istražnih prostora i aktivnosti na njima koje prethode budućoj mogućoj eksploataciji ugljovodonika.
- U eksploataciju mineralnih sirovina ubraja se i vađenje pijeska, uključujući i za potrebe dohranjivanja plaža sa sličnim tipom sedimenta. Dohranjivanje plaža može biti jedna od opcija za plaže koje zbog prirodnih procesa i antropogenih uticaja gube postojeći prirodni plažni sediment. Najveća pješćana plaža u Crnoj Gori je Velika plaža u opštini Ulcinj, gdje preliminarni podaci pokazuju da nema izraženijih procesa obalne erozije, odnosno gubitka plažnih površina.

6. Produbljivanje dna i odlaganje materijala

- Ova namjena mora označava površine na kojima se redovno ili povremeno vrši produbljivanje mora, najčešće na plovnim putevima, u lukama i drugim područjima gdje je potrebno održavati potrebnu dubinu mora, a koja su izložena zasipavanju kao rezultat prirodnih i antropogenih procesa.
- Ova kategorija namjene obuhvata i površine za odlaganje izvađenog materijala ukoliko se odlaganje vrši na površine u moru koje su za to predviđene.
- Produbljivanje dna i odlaganje materijala se sprovodi i na lokalitetima i površinama u funkciji sanacije, odnosno uklanjanja nasipa otpadnog porijekla (sanacije lokacija u brodogradilištu Bijela i u luci Tivat – Porto Montenegro).
- Produbljivanje dna se vrši i na područjima gdje, kao rezultat bujičnih i riječnih tokova, dolazi do zasipanja morskog dna nanesenim sedimentom (npr. zona planirane NTC marine u Kotoru), a gdje je potrebno održavati dubine, pogotovo u cilju održavanja funkcionalnosti morskog akvatorijuma za pomorsku plovidbu i druge funkcije.
- Ukoliko se izvađeni materijal odlaže u more, potrebno je voditi računa o uticaju na morsku sredinu, pogotovo na staništa na morskome dnu .

7. Zaštitne obalne strukture

- Ova namjena se u pravilu odnosi na priobalno more neposredno uz liniju obale i uključuje obalne inženjerske strukture u funkciji zaštite prirodne i antropogene obale i obalnih funkcija od uticaja talasa, erozije, plavljenja i sličnih uticaja.
- Na crnogorskoj obali, zaštitne obalne strukture u moru (često po potrebi u kombinaciji sa mjerama i zahvatima na kopnu), primarno su u funkciji stabilizacije plažnog sedimenta. Na pet lokacija u opštinama Budva i Bar sprovode se istraživanja u okviru utvrđenih prostornih obuhvata: plaža Mogren (13,2 ha); plaža Petrovac (13,2 ha); plaža Pržno (8,0 ha); plaža Sutomore (38,0 ha); plaža Žukotrlica (42,2 ha).

8. Vojna upotreba

Ova kategorija namjene mora generalno uključuje morske površine, odnosno zaštitne zone u funkciji vojnih luka (djelovi operativnih obala luke Bar, lokacija Pristan na poluostrvu Luštica) i objekata u funkciji odbrane i morske površine namijenjene vojnim vježbama i drugim potrebama sa različitim stepenom ograničenja pristupa i korišćenja.

- Zahvati u prostoru na ovim površinama planiraju se u skladu sa posebnim propisima.
- Ova namjena mora obuhvata i zonu na otvorenom moru namijenjenu za odlaganje vojnog otpadnog materijala (zona za potapanje otpada). Ova zona je prikazana na kartografskim prikazima ove kategorije namjene površina.

9. Zaštićena područja mora

- Ova, kao i sljedeća kategorija, nijesu uobičajen oblik korišćenja područja mora u smislu postojanja privrednih sektora kao glavnih nosilaca maritimne aktivnosti. Kao namjena područja mora definišu se prema dominantnim aktivnostima koje se sprovode na ovim područjima, a to su primarno zaštita ekološki značajnih morskih i obalnih vrsta i staništa, kao i sprečavanje štetnih aktivnosti koje ih mogu ugroziti.
- Ona se odnosi na uspostavljene ili planirane zone gdje je dominantna aktivnost zaštita životne sredine mora i prirodnih vrijednosti u njemu. Kriterijumi regulacije zaštite po zonama detaljnije su objašnjeni kroz režime zaštite.
- Sprovoditi zaštitu mora od uticaja sa kopna - Sanirati postojeća neuređena (divlja) odlagališta čvrstog otpada u blizini morske obale i u zaleđu i spriječiti da čvrsti otpad dospijeva u morsku sredinu. (odlagalište „Lovanja I i II“ u Tivatskom polju, divlja deponija na Orjenu, odlagališta „Pode“ i „Dugonja“ na kojima je odlagano smeće opštine Herceg Novi i čije se procjedne vode dreniraju u Risanski zaliv, deponija „Čafe“ na Volujici i stara deponija Ulcinja – „Hije“ kod Kruča).

10. Zaštićena područja podmorske kulturne baštine

- Štititi podmorske lokalitete i zone kulturne baštine na kojima se sprovode konzervatorske aktivnosti (koje se grupno kvalifikuju kao aktivnosti zaštite kulturne baštine). U izradi planova detaljnije razrade i definisanju zona i zahvata budućih planiranih namjena i zahvata obavezno je štititi integritet nepokretne podmorske kulturne baštine i kulturnih dobara, uz aktivno uključivanje i saradnju sa nadležnom službom zaštite. Sa posebnom pažnjom, s obzirom na lokalitete i zone podmorske kulturne baštine, treba planirati područja mora za lučka i nautička sidrišta, marikulturu te podmorsku infrastrukturu.
- S obzirom na nevlasnički režim koji vlada u zoni morskog dobra i području mora, omogućava se razuman stepen odstupanja u detaljnijim namjenama, od utvrđenih granica i linija datih u planu, posebno kada se zona jedne namjene mora ne graniči direktno sa drugom namjenom mora.
- Za neke kategorije namjene utvrđene zone nijesu ujedno jedinice korišćenja, odnosno pojedinačne jedinice korišćenja koje se moraju nalaziti unutar zone namjene definišu se naknadno, kroz procedure utvrđene nadležnim propisima.
- Za neke kategorije namjene mora na pojedinima lokacijama se definišu zone u istraživanju. Ove zone se u pravilu utvrđuju na područjima mora gdje ne postoji izražen interes drugih oblika korišćenja mora, kao i za značajne funkcije koje zahtijevaju složenija istraživanja prije konačnog izbora lokacije. Ove zone privremene rezervacije se u pravilu utvrđuju u obuhvatu širem od konačno potrebnog, što ostavlja više prostora u izboru konačnog rješenja.

Smjernice za korišćenje se prvenstveno tiču organizacije namjena u prostoru područja mora, kao i osiguranja prostornih potreba i definisanja uslova korišćenja. Za sve namjene mora vrijede detaljni i sveobuhvatni uslovi korišćenja u najširem smislu (uključujući uslove zaštite životne sredine), koji su propisani nacionalnim propisima i specifični su za pojedine namjene mora³¹.

³¹ GEF Adriatik projekat

12) SMJERNICE ZA SPROVOĐENJE PLANSKOG DOKUMENTA

Da bi se obezbjedila sigurnost i efikasnost u realizaciji strateških odredbi PPCG, neophodno je stvoriti institucionalne i zakonske uslove za sinhronizovan rad i primjenu pravila, mjera i smjernica nakon usvajanja PPCG.

U ovom poglavlju se daju osnovne smjernice za sprovođenje planskog dokumenta PPCG. S obzirom na tekuće izmjene Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata, u daljem radu na Planu do njegovog usvajanja će se izvršiti usaglašavanje sa tekućim zakonskim izmjenama.

Preporuke se odnose na:

- Jačanje institucionalnih kapaciteta, definisanje prioriternih aktivnosti, kao što su donošenje Izmjena zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata, analiza usaglašenosti postojećih Prostornih planova posebne namjene i usaglašavanje planskih projekcija PUP-ova koji su u izradi, sa strateškim opredjeljenjima koji se definišu u PPCG. Posebnu pažnju treba posvetiti stvaranju uslova za izgradnju infrastrukturnih objekata, objekata društvene infrastrukture i ključnim projektima u oblasti razvoja turizma i poljoprivrede.
- U skladu sa Nacrtom Izmjena Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata daju se preporuke za aspekte institucionalne podrške implementaciji PPCG.
- Nakon donošenja PPCG 2008.godine urađena je Studija "Implementacija Prostornog plana Crne Gore". (Miodrag Vujošević koordinator, Dušan Pajović, Slavka Zeković – IAUS 2009.g.). Studijom su, između ostalog, date preporuke za implementaciju plana u skladu sa evropskim iskustvom u implementaciji razvojnih dokumenata, ukazano je na pravni i zakonodavni aspekt sprovođenja plana, upravljanje građevinskim zemljištem, smjernice za rješavanje konflikata u korišćenju prostora i primjenu opštih principa i kriterijuma održivog razvoja u sprovođenju plan, faze i prioritete i definisani su odgovorni akteri u ostvarenju programskih ciljeva. Dati su i zaključni nalazi i preporuke o polazištima koncepta održivog razvoja, primjeni odredaba međunarodnih i regionalnih inicijativa i dokumenata prostornog i urbanog razvoja i zaštite životne sredine. Studijom se ukazuje na to da sistem indikatora i monitoring u ranijem periodu nikad nije uspostavljen i tek je 2005. g.uspostavljeno zakonsko praćenje realizacije. Ukazuje se na 3 "političke volje" važne za uspjeh: prva je volja i spremnost da se određeni razvojni problemi stave na "politički dnevni red", druga je da se donesu odgovarajuće planske odluke o razvoju, a treća da se te razvojne odluke sprovedu (implementiraju), tj. realizuju, primjene i ostvare kroz efikasan implementacijski mehanizam.
- Smjernice koje su date navedenom Studijom, smatraju se i danas prihvatljivim, bez obzira na izmjenjene društvene i političke okolnosti u kojima se PPCG izrađuje i donosi. Planska implementacija predstavlja skup mjera i instrumenata za ostvarivanje planskih razvojnih projekcija.
- Smjernice za implementaciju Plana koje se u Predlogu PPCG budu definisale i usvojile, mogu se kroz određeni Program (ili Studiju) detaljno razraditi i definisati nadležnosti i obaveze organa i institucija.
- Od posebne važnosti je institucionalno organizacioni aspekt sprovođenja PPCG. To zahtjeva i međuinstitucionalnu saradnju i međusektorsku podršku, jer se nijedan razvojni aspekt ne može posmatrati izolovano, već uzročno posljedično sa drugim sektorskim politikama. Sve razvojne politike prouzrokuju određene promjene u prostoru i zato je izraženo važna uloga resornog Ministarstva kome je u nadležnosti planiranje, uređenje, korišćenje, namjena i zaštita prostora. (prostorna dimenzija razvoja države).
- Uloga monitoringa preko izabranih indikatora je način da se blagovremeno prepoznaju problemi i zastoji u razvoju i preduzmu adekvatne aktivnosti za rješavanje pragova razvoja.
- Pri praćenju realizacije planskih postavki PPCG do 2040.g. potrebno je posebnu pažnju posvetiti razvoju po sektorima u kome se prethodne projekcije nisu ostvarile, ili su se samo djelimično realizovale. To se odnosi na probleme u strukturi uređenja prostora, nedovoljnoj iskorišćenosti prirodnih potencijala i stvorenih resursa, nedovoljnoj integrisanosti prostora i teritorijalnoj neusklađenosti u privrednom i društveno-ekonomskom pogledu.
- U fokusu pri praćenju realizacije plana treba da budu specifični problemi zaštite prirode i kulturnih vrijednosti, seizmički rizik, degradacija poljoprivrednog zemljišta i vrijednih šuma, nedovoljna kontrola u planiranju i izgradnji prostora i nedostaci u oblasti zemljišne politike.
- Posebno važan aspekt je praćenje razvoja demografski ugroženih područja i sprovođenje aktivnosti i mjera za zaustavljanje negativnih demografskih trendova. To posljedično utiče na sistem i mrežu naselja i ostvarenje policentričnog modela u funkcionisanju naselja.
- U sektorskom razvoju je neophodno, sa nivoa nadležnih institucija, sprovoditi Programe i mjere (ili Akcione planove), koje će se institucionalno pripremiti radi ostvarenja razvojnih projekcija za svaki sektor

pojedinačno i sinhronizovano u međusobnoj saradnji Vladinih institucija. Sektori koji imaju snažan uticaj na razvoj su saobraćaj i energetika, koji uz sektor turizma i poljoprivrede doprinose direktno razvoju države i svih njenih lokalnih zajednica.

Na osnovu neostvarenih projekcija razvoja regiona i opština u prethodnom periodu, potrebno je pažnju usmjeriti na osjetljive sektore i izražene ekološke probleme, kako bi se preventivno reagovalo na potencijalne poteškoće u narednom planskom periodu.

Taj pristup treba da bude prihvatljiv svim lokalnim zajednicama, sa naglašenim javnim interesom u određivanju namjene i korišćenja prostora.

Posebnu pažnju treba obratiti na specifične prostore koji su zaštićeni nekim vidom međunarodne i nacionalne zakonske regulative, kao i na područja koja su degradirana ili ugrožena u dosadašnjem korišćenju.

Predlozi zakonskih rješenja iz Nacrta Izmjena zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata:

- Informatička podrška realizaciji plana: Za potrebe planiranja prostora nadležno Ministarstvo uspostavlja državni informacioni sistem o prostoru u okviru digitalne platforme infrastrukture podataka o prostoru, saglasno zakonu kojim se uređuje infrastruktura i baza podataka. Kao dio digitalne platforme, formira se Državni registar.
- Organi državne i lokalne uprave dostavljaju Ministarstvu podatke u vezi planiranja prostora i podatke o važnim projektima.
- PPCG se razrađuje prema državnim i lokalnim planskim dokumentima: Prostornim planovima područja posebne namjene i državnim planovima detaljne regulacije.
- Donošenje PPCG i PP područja posebne namjene za obalno područje i nacionalne parkove je obavezno. Sadržaj i procedure izrade planova su definisani zakonom.
- Državni plan detaljne regulacije donosi se za područja na kojima se grade objekti koji su od interesa za Crnu Goru ili su od regionalnog značaja (teritorije jedne ili više lokalnih samouprava), kao i za područja koja se nalaze u zahvatu prostornog plana posebne namjene, a koja nijesu detaljno razrađena tim planskim dokumentom.
- Lokalni planski dokumenti su Prostorno urbanistički plan lokalne samouprave, Lokalni plan detaljne regulacije i urbanistički plan. Sadržaj vrsta planskih definisan je Izmjenama zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata. Izrada PPCG i Izmjena ovog zakona će se u Nacrtu i donošenju usaglasiti u potpunosti.
- Eventualne izmjene predloženog Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata će biti navedene u Predlogu plana.

Za uspješnu implementaciju strateških ciljeva i projekcija razvoja definisanih u PPCG (koje se usvoje u Predlogu plana), neophodna je:

- **Stručna saradnja resornih Ministarstava i svih državnih institucija,**
- **Podrška lokalnih zajednica i međusobna saradnja i koordinacija sa nadležnim Ministarstvom.**
- **Formirana GIS baza podataka u svim sektorima,**
- **Praćenje realizacije ciljeva i izvještavanje o svim promjenama u prostoru.**

INSTITUCIONALNI OKVIR za implementaciju plana čine:

Državni nivo:

- Skupština Crne Gore – donosi PPCG i Plan područja posebne namjene, državni plan detaljne regulacije,
- Vlada Crne Gore – u obavljanju izvršne vlasti usmjerava i usklađuje politiku prostornog i ukupnog razvoja države, predlaže i donosi strategije, donosi odgovarajuće akte, zakone, usmjerava i nadzire rad državne uprave i osigurava realizaciju planova i programa razvoja.
- Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma – nadležno za pripremu i izradu državnih planskih dokumenata u skladu sa Zakonom, donosi Program planiranja i uređenja prostora, prati realizaciju planova i priprema i usvaja Izvještaje o realizaciji planova i promjenama u prostoru; Utvrđuje Pravilnike o koji se odnose na izradu planskih dokumenata i dr.
- Resorna Ministarstva kojima su u nadležnosti privredne djelatnosti, razvoj infrastrukturnih sistema, obrazovne i društvene djelatnosti i dr.

Lokalni nivo

• Jedinice lokalne samouprave/opštine:

- Usmjeravaju prostorni razvoj opštine sa specifičnim smjernicama za prostorno uređenje, u skladu sa planovima državnog nivoa;
- Utvrđuju odluke o izradi planske dokumentacije lokalnog nivoa, u skladu sa Zakonom;
- Sprovode mjere zemljišne politike i uređenja građevinskog zemljišta;
- Vode registre podataka o informacionom sistemu prostornog uređenja;
- Utvrđuju plan i program planiranja i uređenja prostora lokalne samouprave;
- Donose odluku o utvrđivanju Nacrta planskih dokumenata lokalnog nivoa;
- Obrazuju opštinski Savjet ili reviziju za prostorno uređenje, radi ocjene planskih dokumenata;

• Sekretarijati za planiranje i uređenje prostora:

- Pripremaju program planiranja i uređenja prostora i prati realizaciju lokalnih planova;
- Pripremaju izvještaje o stanju u prostoru;
- Vode informacioni sistem o prostoru u saradnji sa nadležnim Ministarstvom;
- Vode postupak pripreme i izrade planske dokumentacije na lokalnom nivou u saradnji sa Agencijama za planiranje prostora/ili privatnim društvima;
- Organizuju i vode postupak Javne rasprave o lokalnim planskim dokumentima;

Institucije, Agencije, informacioni sistem:

- Institucionalno organizovanje izrade planova: Institut/zavod/za izradu i praćenje izrade planske dokumentacije državnog nivoa; licencirana privredna društva, licencirana fizička lica u skladu sa Zakonom;
- Agencija/ lokalni zavod za izradu lokalnih planskih dokumenata - stručni poslovi prostornog uređenja, koordinacija izrade državnih planova i praćenje sprovođenja;
- Saradnja sa institucijama civilnog društva – u toku rada, posebno donošenje Odluka o izradi ili usvajanju planskih dokumenata, neophodna je saradnja sa institucijama civilnog društva;
- Razvoj informacionog sistema i prostorna evidencija - državni informacioni sistem o prostoru; priprema baze podataka i prostorne evidencije u cilju transparentnog uvida u mogućnosti izgradnje objekata u skladu sa planskom dokumentacijom;
- Izrada i sprovođenje prostornih planova nove generacije – unapređenje pripremnih poslova i nesmetanog započinjanja izrade planova u cilju brzog donošenja i u skladu sa definisanim pravilima.
- Revizija planskih dokumenata; - u skladu sa Zakonom vršenje revizije planskih dokumenata na državnom i lokalnom nivou, u cilju dodatne provjere planskih rješenja,
- Međusektorska saradnja i koordinacija – neophodna je međusektorska saradnja svih državnih i lokalnih institucija;
- Usklađenost zakona u svim oblastima – poštovanje zakonskih normi u svim oblastima koje imaju uticaje na prostor i distribuciju sadržaja i namjena u prostoru; poštovanje svih relevantnih zakona i međunarodnih propisa;
- Teritorijalna integracija prostora i rješavanje zajedničkih pitanja iznad administrativnih granica/međuopštinska saradnja - uspostavljanje čvršće i stalne saradnje među lokalnim samoupravama i sa državnim nivoom;

- Participativni model u donošenju odluka o izradi planova i njihovom donošenju - dijalog i komunikacija od donošenja odluka o izradi planova, do njihovog donošenja.
- Razvoj svijesti i kulture održivog korišćenja prostora u cilju prihvatanja javnog interesa i usklađivanja javnog i privatnog interesa;
- Saradnja sa naučnim institucijama i organizacijama - stručan pristup u donošenju svih odluka i uključivanje naučnih institucija i organizacija u cilju donošenja optimalnih razvojnih odluka;
- Izvještavanje o sprovođenju planova sa nivoa lokalnih samouprava i sa nivoa resornog Ministarstva;
- Kontinuirani razvoj i unaprjeđenje informacionog sistema o prostoru - Planovi, Urbanističko tehnički uslovi, dozvole za građenje objekata i dr; usklađivanje prostornih evidencija.

13) FAZE REALIZACIJE

PPCG će se (nakon obavljanja procedure razmatranja Nacrta plana, Javne rasprave, usvajanja Predloga plana i donošenja), realizovati kroz stručnu institucionalnu podršku, uz obezbjeđivanje usaglašene zakonske regulative u svim oblastima, sinhronizovanih pristupa u strategijama razvoja i odgovornim usmjervanjem sa nivoa Vlade Crne Gore. Za realizaciju plana je korisno pripremiti Program implementacije planskih rješenja, (ili Studiju implementacije), sa detaljnim pregledom aktivnosti i obaveza.

Realizacija će se sprovoditi razmatranjem i usvajanjem strateških ciljeva i datih obavezujućih smjernica, kroz sektorske planske dokumente i plansku dokumentaciju detaljnijeg (regulacionog) planskog nivoa. Za sve krupne investicione projekte, posebno za objekte kapitalne infrastrukture, sa nivoa Vlade je potrebno provjeriti opravdanost i izvodljivost projekata, sa aspekta društveno ekonomske koristi i sa aspekta prostornog razmještaja i uticaja na prostor i životnu sredinu.

Dinamika realizacije će zavistiti od unutrašnjih i spoljnih faktora. Ako se razvojni planski period posmatra kao harmoničan proces kontinuiranog unapređenja u prostornom i ekonomskom razvoju, period realizacije se može posmatrati u 3 faze:

1. Faza intenzivnog razvoja i stroge kontrole zaštite prirode i životne sredine (pokretanja ključnih razvojnih projekata u svim sektorima) – inicijalni period
2. Faza finalizacije započetih projekata i nadogradnje – harmonizacije
3. Faza završetka planiranih projekata - zrela faza razvoja i ostvarenja planske vizije

Faze realizacije je potrebno posmatrati u kontekstu smjernica koje za cilj imaju definiciju prioriteta za pojedine aktivnosti. U zavisnosti od realnog stanja procesa implementacije, smjernice je potrebno prilagođavati situaciji, a ne isključuje se ni mogućnost paralelne implementacije nekoliko komplementarnih aktivnosti.

U Nacrtu PPCG se predlažu aktivnosti po fazama u ključnim razvojnim sektorima, koje će se u procesu komunikacije sa nadležnim Ministarstvima i Vladinim institucijama razmotriti i usaglasiti u procesu Javne rasprave.

ENERGETIKA

1. Faza intenzivnog razvoja i zaštite

- Pokretanje realizacije spremnih infrastrukturnih projekata koji će presudno doprinijeti sigurnom i diversifikovanom snabdijevanju energijom uz poseban akcenat na kreiranje fleksibilnog elektroenergetskog sistema neophodnog za omogućavanje većeg korišćenja obnovljivih izvora energije i dostizanja nacionalnih ciljeva preuzetih u procesu pridruživanja EU (udio obnovljivih izvora energije, energetska efikasnost i smanjenje emisija CO₂).

2. Faza finalizacije započetih projekata

- Praćenje indikatora realizacije infrastrukturnih projekata i prilagođavanje dinamike realizacije kroz preduzimanje upravljačkih mjera kako bi se osiguralo dostizanje postavljenih ciljeva u horizont godini.

3. Faza završetka planiranih projekata - ostvarenja planske vizije.

- Uspostavljanje sigurnog snabdijevanja energijom zasnovanog na visokom udjelu obnovljivih izvora energije u finalnoj potrošnji (ispunjene preuzete obaveze).
- Postizanje povezanosti sa okolnim elektroenergetskim sistemima do nivoa koji neće predstavljati barijeru za pristup najvećim tržištima električne energije čime se stvaraju preduslovi za značajan izvoz električne energije a time i veće interesovanje za ulaganje u nove obnovljive izvore energije.

VODOPRIVREDA

1 Faza intenzivnog razvoja i zaštite

- Uspostavljanje zona sanitarne zaštite izvorišta za javno odosnabdijevanje,
- smanjenje zagađenja površinskih i podzemnih voda usled ispuštanja otpadnih voda;

2 Faza finalizacije fnalizacije projekata

- Dostizanje cilja povećanja pokrivenosti javnim vodosnabdijevanjem gradskog a naročito seoskog stanovništva,
- Povećanje procenta pokrivenosti prostora kanalizacionim sistemima,

- Povećanje procenta prečišćavanja otpadnih voda;

3 faza završetka planiranih projekata - ostvarenje vizije

- potpuno uspostavljanje zona sanitarne zaštite na izvorštima za javno vodosnabdijevanje,
- potpuna zaštita površinskih i podzemnih voda od zagađenja,
- uspostavljanje Sistema zaštita od poplava;

INDUSTRIJA I RUDARSTVO

Faza intenzivnog razvoja i zaštite

- Formiranje strateškog okvira za korištenje mineralnih sirovina i očuvanje prespektivnih prostora za buduća istraživanja i eventualnu eksploataciju mineralnih sirovina, kroz izradu nacionalne strategije i mineralnog plana u oblasti valorizacije mineralnih resursa (primarna ležišta: metala, nemetala, kaustobiolita i ugljovodonika; sekundarna ležišta: odlagališta i jalovišta; tercijarni izvori - recikliranje).

2. Faza finalizacije započetih projekata

- Razvoj industrije zasnovane na korištenju primarnih i sekundarnih mineralnih sirovina u skladu sa principima održivog razvoja i najboljih dostupnih tehnika i tehnologija eksploatacije, obrade/prerade mineralnih sirovina i reciklaže.

3. Faza završetka planiranih projekata – ostvarenje planske vizije

- Formiranje modernih industrijskih kapaciteta sa što većim nivoom finalizacije proizvoda sa ciljem diversifikacije privrednih djelatnosti kao oslonca društvenog razvoja, u skladu sa evropskim principima u ovoj oblasti.

SAOBRAĆAJ DRUMSKI, ŽELJEZNIČKI, VODNI VAZDUŠNI

1 Faza - projektovanje i izgradnja prioriternih dionica

Drumski saobraćaj

- *Autoput Bar – Boljare*
  - Dionica Mateševo – Andrijevice, Andrijevice – Boljare i Farmaci-Smokovac - Izrada glavnih projekata; Za ostale dionice izrada Idejnih projekata.
  - Izgradnja dionice autoputa od Mateševa do Andrijevice
  - Integrisano investiranje u razvoj lučkih kapacitetarazvoja autoputa i željeznice
- *Jadransko jonski Autoput*
  - Izrada projekta autoputa (Idejni i Glavni)
- *Brza saobraćajnica u Primorskom regionu*
  - Projektovanje obilaznica gradova u Primorju, prema prioritetima
  - Realizacija prioriternih obilaznica- Budva, Kotor, Tivat
- *Ostale saobraćajnice*
  - Projektovanje i izgradnja obilaznica svih opštinskih centara po prioritetima
  - Projektovanje i izgradnja novih i rekonstrukcija postojećih magistralnih i regionalnih puteva, po prioritetima

2. Faza - Nastavak realizacije projekata

- *Autoput Bar – Boljare*
  - Izgradnja dionice autoputa od Andrijevice do Boljara
  - Izgradnja dionice autoputa od Farmaka do Smokovca
  - Izgrada glavnih projekata Đurmani-Farmaci i Đurmani-Bar
- *Jadransko jonski Autoput*
  - Izgradnja dionica po prioritetima
- *Brza saobraćajnica u Primorskom regionu*

- Izgradnja preostalih dionica brze saobraćajnice
  - Ostale saobraćajnice
  - Projektovanje i izgradnja novih i rekonstrukcija postojećih magistralnih i regionalnih puteva.
- 3. Faza završetka projekata - ostvarenja planske vizije**
- Potpuna povezanost u unutrašnjem saobraćaju, kao i povezanost sa regionalnim i panevropskim koridorima.

Pomorski saobraćaj

1. Faza intenzivnog razvoja i zaštite

- Podsticati razvoj luke Bar kao logističkog centra integrisanog u multimodalni transportni sistem i iskorišćenosti slobodne zone luke Bar; otvaranje potrebnih graničnih prelaza u cilju povezivanja luke Bar sa zaleđem;
- Obezbjediti prihvatne kapacitete za ribarsku flotu
- Izgradnja vodnih terminala, izgradnja novih pristaništa za prihvat putnika u unutrašnjem pomorskom saobraćaju
- Stvoriti uslove za prihvat brodova između trgovačkih luka od nacionalnog značaja
- Jačanje administrativnih kapaciteta i modernizacija službi,
- Obezbjediti primjenu propisa o bezbjednosnoj zaštiti lučkih postrojenja i brodova u svim crnogorskim lukama;

2. Faza – faza finalizacije započetih projekata

- rekonstrukcija i modernizacija lučkih kapaciteta i kontinuirano unapređenje efikasnosti i kvaliteta pružanja usluga; izgradnja lučkog LNG terminala; intenzivnije povezivanje pomorskog i drugih vidova saobraćaja, nabavka brodova; obezbjeđivanje i izgradnja luka nautičkog turizma za remont jahtu;

3. faza završetka planiranih projekata - ostvarenja planske vizije.

- Podrazumjeva unapređen pomorski saobraćaj i potpuno integrisan sa ostalim vidovima saobraćaja; ostvarenje vizije razvoja pomorskog saobraćaja i pomorske privrede prema planskom konceptu;

Željeznički saobraćaj

1. Faza – intenzivnog razvoja i zaštite

- Reorganizacija željezničkog sektora u cilju povećanja efikasnosti u skladu sa standardima Evropske komisije u procesu pregovora o pridruživanju EU i obezbjeđivanje unapređenog željezničkog Sistema. Primjena najviših standarda zaštite životne sredine; saradnja sa susjednim državama;
- Rekonstrukcija i modernizacija željezničke pruge Bar – Vrbnica -granica sa Republikom Srbijom
- Rekonstrukcija i modernizacija željezničke pruge Podgorica - Tuzi do granice sa Albanijom (i dalje do Tirane)

2. Faza – faza finalizacije započetih projekata

- Proširenje regionalne transportne mreže kroz izgradnju pruge Nikšić – BIH (Trebinje, Čapljina) i Pljevlja - Bijelo Polje
- Projektovanje i Izgradnja pruge Pljevlja – Bijelo Polje;

3 faza - završetka planiranih projekata - ostvarenja planske vizije.

- konsolidovan željeznički saobraćaj sa ostalim vidovima saobraćaja uz izgradnju Intermodalnih terminala; Željeznička mreža integrisana u Transevropsku transportnu mrežu -TEN-T mrežu;

Vazdušni saovraćaj

1. Faza – intenzivnog razvoja i zaštite

- Proširenje i rekonstrukcija međunarodnih aerodroma – njihovih manevarskih površina, pristanišne platforme, terminalnih zgrada i dr. (prema Master planu aerodrome i Strategiji saobraćaja);
- razvoj i unapređenje aerodroma Podgorica ;

- razvoj I unapređenje aerodroma Tivat;
- stvaranje uslova za unapređenje ostalih planiranih aerodroma i letilišta u svrhu razvoja turizma, sportskog letjenja i za potrebe vanrednih situacija; prioritarno u Sjevernom regionu - Berane.
- Organizovanje mreže heliodroma u svim opštinama;

2. faza finalizacije započetih projekata

3. faza završetka planiranih projekata - ostvarenja planske vizije.

- U dijelu vazdušnog saobraćaja inteligentni stvaranje trnsportnih Sistema podrazumijevaju informacijske komunikacijske I senzorske tehnologije koje će obezbjediti visok nivo bezbjednosti I kvaliteta usluga putovanja I prevoza.

TURIZAM

1. Faza - Unaprjeđenje regulatornog okvira turističkog sektora Crne Gore

Kroz ovu aktivnost cilj je osigurati optimalnu razvojnu okolinu kvalitetnog turističkog proizvoda Crne Gore i onemogućiti dalji razvoj u smjeru masovnog proizvoda i nekontroliranog rasta kapaciteta. Primarno, potrebno je unaprijediti sistem mjerenja i nadzora turističkih kapaciteta, odnosno turističkog prometa kroz napredne digitalne sisteme. Osim fokusa na precizno mjerenje performansi sektora, kroz ovu aktivnost je potrebno uvesti mjere za nadzor održivosti turističkog sektora. Takođe, kroz unaprjeđenje regulatornog okvira potrebno je obraditi teme kao što su sistem destinacijskog upravljanja i njegova tranzicija prema DMMO (destinacijska marketing i menadžment organizacija) sistema razvoj kvalitetne smještajne ponude, fiskalna politika i sl.

2. Faza - Turistička aktivacija imovine visokog potencijala

Osim iskorištavanja resursa do sada neizgrađenih zona te širenja turističkih kapaciteta na području cijele Crne Gore, fokus je potrebno postaviti na aktivaciju atraktivnih zona u javnom (ili mješovitom) vlasništvu čiji potencijal do danas nije iskorišćen. Prvenstveno, cilj je aktivirati imovinu bivše industrijske ili vojne namjene kako u urbanim, tako i ruralnim sredinama. Za uspješnu aktivaciju, potrebno je uspostavljanje sistema koji će definisati namjene zona i u skladu s potrebama lokalne zajednice i prioriteta razvoja turističkog sektora Crne Gore te iste predstaviti na međunarodnom investicionom tržištu ,sa ciljem uspješnog sprovođenja projekta.

3. Faza Razvoj proizvoda

Ova aktivnost podrazumijeva definiciju investicionih i drugih projekata koji imaju za cilj razvoj određenog turističkog proizvoda, a sve u skladu s važećim strategijama i prostornim planovima na državnom, regionalnom i lokalnom nivou. Primarno, kroz ulaganja u turističku infrastrukturu potrebno je osigurati kvalitet doživljaja posjetitelja, ali i održivost daljeg razvoja turističkog sektora Crne Gore. Kako je i definisano prostornim planom, fokus se postavlja na razvoj i uređenje plaža s dodatnim sadržajima, ulaganja u infrastrukturu za aktivni odmor, centre za posjetioce, ali i projekte urbane regeneracije gradskih zona. Na području cijele Crne Gore, snažan potencijal valorizacije posjeduje turizam u ruralnim područjima koji je temeljen na autentičnim proizvodima i još uvijek očuvanim tipičnim doživljajem.

Osim navedenih faza, ključno je istaknuti tri područja čiji se razvoj i uticaj ne veže samo na turizam, već je njihova uspješna implementacija osnov za razvoj cjelokupne privrede Crne Gore:

- Kvalitetna dostupnost i saobraćaj: najviše u kontekstu povezanosti Primorskog regiona sa Središnjim i Sjevernim - Planinskim, ali i duž obalni saobraćaj i međunarodna avio povezanost Crne Gore.
- Napredna poljoprivreda: temelj razvoja kvalitetnog ruralnog turizma, ali i gastronomskog proizvoda Crne Gore.
- Beskompromisna održivost u svim aspektima: osim očuvanja prirodne komponente, razvojni projekti moraju biti temeljeni na ekonomskoj i socijalnoj održivosti i biti usmjereni na dobrobit lokalne zajednice.

Prioritetni zadaci razvoja turizma su:

- ustanovljenje statusta turiste za vlasnike i korisnike sekundarnog stanovanja i statusa turističkog smeštaja za ležaje sekundarnog stanovanja,
- zaustavljanje izgradnje sekundarnog stanovanja u obalnoj zoni Primorskog regiona od 1.000 m i stimulisanje komercijalizacije postojećeg sekundarnog stanovanja,
- uvođenje sistema registrovanja ukupnog turističkog smeštaja i prometa, utvrđivanje održivog kapaciteta turističkih prostora,

- razvoj modela javnog saobraćaja u Primorskom regionu sa sezonskim režimom korišćenja individualnih vozila, kao solucija izgradnje novih saobraćajnica,
- razvoj modela intenziviranja planinskog turizma u Severnom regionu putem privatno-javnog partnerstva, sa ulogama države, lokalne zajednice i komercijalnih investitora.

POLJOPRIVREDA

Faza 1: Intenzivan razvoj poljoroivredne proizvodnje i prerađivačkih kapaciteta uz snažniju podršku investicijama (agrobudžet, donacije, međunarodni programi i projekti)

- Povećanje obima poljoprivredne proizvodnje kroz valorizaciju raspoloživih poljoprivrednih površina na dugoročno održiv način (privođenje kulturi nekorišćenog zemljišta, sprečavanje njegovog daljeg pretvaranja u građevinsko zemljište, zaštita od erozije, očuvanje plodnosti zemljišta i kvaliteta zemljišnih voda, diverzifikacija poljoprivrednih aktivnosti, jačanje institucionalnih kapaciteta za podršku poljoprivredi, uvođenju standarda bezbjednosti i kvaliteta hrane).

Faza 2: *Realizacija svih započetih projekata i programa*

- Povećan obim i vrijednost poljoprivredne proizvodnje i adaptabilnost poljoprivrede
- Povećan nivo samodovoljnosti i smanjen obim uvozne zavisnosti (naročito u sektoru proizvodnje voća, povrća, mlijeka i mesa)
- Ojačane uzajamne veze poljoprivrede, turizma, šumarstva, male privrede i trgovine

Faza 3: *Završetak planskih projekcija i ocjena stepena ispunjenosti*

- Povećan obim poljoprivrede proizvodnje u svim oblastima
- Poljoprivreda tehnološki značajno osavremenjena
- Obezbeđen zadovoljavajući nivo stabilne ponude bezbjedne hrane, prihvatljive u pogledu kvaliteta i cijena
- Nastavljene aktivnosti na dinamičnom razvoju poljoprivrede na cjelokupnom državnom teritoriju
- Nastavak ravnomjernog regionalnog razvoja

ŠUMARSTVO, DRVNA INDUSTRIJA I LOVSTVO

1 Faza – intenzivnog razvoja i zaštite

- Prva faza obuhvata intenzivnu izradu planske dokumentacije svih nivoa (strategije, planove razvoja šuma i programe i planove gazdovanja šumama) kao i izrada druge nacionalne inventure šuma na teritoriji Crne Gore kao osnove za dalje djelovanje i sistemski pristup, jer je neophodno imati jasnu sliku šumskih resursa kako bi se adekvatno mogle planirati mjere i radnje u šumarstvu sa ciljem unaprijeđenja postojećeg stanja šumskog fonda i po kvanitetu i po kvalitetu
- Definiiranje sistemskog pristupa u zaštiti šuma od požara, biljnih bolesti i štetočina i sanacija nastalih šteta kao i suzbijanje i sprečavanju ilegalnih aktivnosti u šumarstvu na cjeloj teritoriji države.

2.Faza – *faza finalizacije započetih projekata*

- **Druga faza** predstavlja kontinuitet prve faze kroz uspostavljen sistem i njegovo usavršavanje kroz implementaciju nacionalnih i međunarodnih obaveza:
  - uspostavljanje jedinstvenog informacionog Sistema u šumarstvu,
  - unapređenje i obezbjeđenje stručnih i tehničkih kapaciteta u šumarstvu,
  - sertifikaciji šuma,
  - implementaciji Nature 2000.
  - Mobilizacija privatnih šumovlasnika kroz uređivanje privatnih šuma
  - Uvođenje efikasnijeg sistema označavanja drveća za sječu,
  - Prodaja drvne mase prema drugim modelima, koji su pokazali ise bolji u praksi a utvrđeni su zakonom o šumama
  - Očuvanje energetskeg sektora kroz zelenu tranziciju enegetike korišćenjem biomase kao supstutenta neobnovljivim izvorima energije
  - Uspostavljanje cirkularne ekonomije;

3. faza - *završetka planiranih projekata - ostvarenja planske vizije.*

- **Treća faza** predstavlja - zrelu fazu razvoja i ostvarenja planske vizije sa jasno uspostavljenim sistemima za planiranje, korišćenje i prodaju drvne mase i monitoring u šumarstvu kroz jasne i transparentne procedure, čime će biti uspostavljeno sigurno snabdijevanja drvetom kako

stanovništva tako i drvne industrije u dostupnoj mjeri. Sa paralelnim stručnim unapređenjem postojećeg stanja šuma i poštovanjem principa održivog planiranja i gazdovanja šumama.

UPRAVLJANJE OTPADOM

1. faza treba da obuhvati izgradnju planiranih sanitarnih deponija, kao i realizaciju projekata sanacije neuređenih odlagališta otpada u svim jedinicama lokalne samouprave gdje postoje takva odlagališta. Kapitalnim budžetom za 2022. godinu planirana su sredstva za realizaciju projekata sanacije neuređenih odlagališta u Baru, Nikšiću, Kolašinu i Tivtu. Započeti aktivnosti na uklanjanju otpada u moru, posebno na ključnim ugroženim lokacijama.

Na području mora sanirati sve kritične tačke deponovanog otpada u moru i uspostaviti mehanizam za praćenje stanja.

2. faza se odnosi na rješavanje pitanja zbrinjavanja otpada nastalog u proteklih nekoliko decenija u velikim industrijskim sistemima. Iz tog razloga, Vlada Crne Gore je, preko nadležnog Ministarstva i Agencije za zaštitu prirode i životne sredine, a u saradnji sa Svjetskom bankom, od marta 2011. godine, sprovela aktivnosti na kreditiranju realizacije projekta „Upravljanje industrijskim otpadom i čišćenje“ („Industrial Waste Management and Cleanup Project“). Ova faza se odnosi na nezavršene sanacije lokacija na kojima se nalaze deponije opasnog industrijskog otpada (Kombinat aluminijuma Podgorica Željezara Nikšić i Termoelektrana Pljevlja), kao i na izbor lokacije za izgradnju nacionalnog postrojenja za odlaganje i obradu opasnog otpada.

Uspostaviti mjere prevencije i završiti sve započete projekte sanacije kritičnih zona odlaganja otpada u moru.

3. faza je period kad se očekuje da se izgrade svi planirani objekti za obradu otpada u Crnoj Gori. Takvi objekti su: reciklažni centri, reciklažna dvorišta, zelena ostrva, transfer stanice, pretovarne stanice, postrojenja za termički obradu kanalizacionog mulja, centri za sakupljanje, lagerovanje i obradu otpadnih guma, postrojenja za tretman otpadnih vozila, postrojenja za prihvatanje i obradu otpada od električnih i elektronskih proizvoda i dr.

Uspostavljen obrazac ponašanja upravljanjem otpadom u moru.

PROSTORNO UREĐENJE

1. Faza - Prva faza realizacije PPCG nakon donošenja je najzahtevnija i predstavlja potpuno organizovanje sistema planiranja na državnom i lokalnom nivou, kao i usaglašavanje usvojenih strateških projekcija i obavezujućih smjernica i važećih regulacionih (detaljnih) planova. To podrazumjeva:

- Donošenje Izmjena zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata;
- Donošenje Programa realizacije na nivou svih resornih Ministarstava i drugih Vladinih institucija radi praćenja realizacije plana; donošenje nedostajućih strategija razvoja; Institucionalno organizovanje izrade i praćenja planske dokumentacije na lokalnom i državnom nivou; jačanje informatičkih, naučnih i stručnih analiza i programskih preduslova za izradu planova;

Važan zadatak u prvoj fazi je usaglašavanje planova lokalnih zajednica sa strateškim opredjeljenjima PPCG; Nakon usaglašavanja PPCG, Prostornih planova posebne namjene i PUP-ova; potrebna je revizija detaljne planske dokumentacije u kojoj su evidentirani problemi;

Posebno se ističe potreba evidencije nelegalnih objekata u svim opštinama u cilju regulisanja nelegalne gradnje, u skladu sa novim Zakonom o legalizaciji objekata; Prioritet u ovoj fazi predstavlja podizanje otpornosti na seizmički rizik i druge rizike radi bezbjednosti stanovništva i materijalnih dobara u državi.

U ovoj fazi je potrebno i:

- Donošenje mjera zemljišne politike i organizovano upravljanje građevinskim zemljištem;
- Poboljšanje sistema evidencije zemljišta (katastar);
- Paralelno formiranje okvira zemljišne politike, urbane politike i politike zaštite životne sredine za kontrolu procesa koji se dešavaju u prostoru;
- Praćenje i kontrola procesa u obalnom pojasu Crne Gore i praćenje i kontrola korišćenja namjene mora u skladu sa obavezujućim smjernicama;
- Sa aspekta zaštite prostora u ovoj fazi se očekuje revizija zaštićenih područja i ustanovljavanje novih, posebno Natura 2000; rješavanje konstatovanih konflikata i problema narušene prirodne i životne sredine, sanacija degradiranih površina i rekultivacija (kopova i sl) uz opredjeljenje nove namjene u prostoru;

2. Faza - U drugoj fazi realizacije plana očekuje se završetak započetih procesa iz prethodnog perioda, donešeni svi PUP-ovi opština i revidovana planska dokumentacija detaljnog nivoa u opštinama, odnosno urbanim zonama u kojima je to bilo neophodno; realizacija projekata u oblasti turizma, infrastrukture uz obezbjeđene režime zaštite prostora;

3. Faza - U trećoj fazi realizacije plana očekuje se stabilan sistem planiranja prostora i izgradnje objekata, rješeni problemi nelegalne izgradnje i podrška projektima kojima će se dodatno unaprijediti prostorni ambijent i time ekonomski razvoj, čime bi se ostvarila urbana i socijalna vizija razvoja.

PRIVREDA

1. Faza intenzivnog razvoja zaštite prirode i životne sredine (pokretanja ključnih razvojnih projekata u svim sektorima)

- Jačanje uloge države za crnogorskog građanina, jačanje konkurentnosti crnogorske ekonomije, njene mogućnosti da se suoči sa konkurentskim pritiskom na tržištu Evropske unije, kao i ukupno snaženje svih makroekonomskih indikatora koji upućuju na veću stabilnost i podsticaj za rast. Usvajanje evropske ekonomske politike i definisanje zajedničkih ciljeva u skladu su sa principima otvorene tržišne ekonomije i slobodne konkurencije. Nastavak kapitalnih ulaganja u velike infrastrukturnim projekte, sektorski posmatrano, energetika, poljoprivreda i turizam;
- Jačanje ekonomskih institucija, primarno - tržišta i prava svojine, kao najbitnijih odrednica privrednog sistema. Konkurentno tržište i zaštita imovinskih prava osnova su za kreiranje otvorenog i podsticajnog privrednog ambijenta.

2. Faza finalizacije započetih projekata i nadogradnje – harmonizacije

- Stabilni uslovi poslovanja i ekonomski izgrađena država je preduslov dolaska ozbiljnih partnera sa zajedničkog tržišta EU, čime građani dobijaju i mogućnost za boljim zaposlenjem. Poslovanje u stabilnom okruženju, sa pravilima i procedurama jedinstvenim za cijelo tržište EU, predstavlja korist za životni standard crnogorskog građanina i ukupnu privredu. Praćenje indikatora realizacije infrastrukturnih projekata i prilagođavanje dinamike realizacije kroz poštovanje kriterijuma za priključivanje Evropskoj uniji (ekonomski, pravni i politički). Strateško opredeljenje je ispunjen cilj, Crna Gora članica Evropske unije.
- Integracija u globalnu mrežu infrastrukturnih i ekonomskih tokova sa ciljem potpune uključenosti u međunarodnu podjelu rada. Podizanje nivoa ekonomske nezavisnosti, kroz rast proizvodnje u sektorima energetike, poljoprivrede i prerađivačke (prehrambene) industrije i smanjenje uvozne zavisnosti i hroničnog deficita trgovinskog bilansa.

3. faza završetka planiranih projekata - zrela faza razvoja i ostvarenja planske vizije.

- Ispunjen strateški cilj razvojne ekonomske politike, ukupno povećanje životnog standarda svih građana Crne Gore, posmatrano kroz dostignuti nivo razvoja. Završen rad na najvećim infrastrukturnim projektima, Auto put, aerodromi, brza cesta, ekološki održiva Crna Gora.

Novostvorena vrijednost i privredni razvoj zasnovani su na savremenim ekološkim standardima i principima održive zelene ekonomije.

14) IZVOD IZ STRATEŠKE PROCJENE UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU

Strateška procjena uticaja na životnu sredinu (SPU) predstavlja alat vrednovanja potencijalnih negativnih uticaja planova i programa na životnu sredinu i zdravlje ljudi, kao i definisanje seta različitih mjera zaštite (mjera prevencije, minimizacije, ublažavanja, remedijacije ili kompenzacije).

Prostorni plan Crne Gore kao krovni dokument kojim se definiše dalji prostorni razvoj analizirajući i apsorbujući podatke sektorskih studija i strategija, na način da prepozna probleme svih sektora razvoja na nivou prostornog planiranja. Prostorni plan i planiranje je instrument kojim javni sektor utiče na distribuciju aktivnosti i komunikacija u prostoru da bi time obezbedio kvalitetnije uslove ekonomskog i socijalnog razvoja u uređenoj prirodnoj i životnoj sredini.

Važno je napomenuti da savremeno održivo prostorno planiranje podrazumjeva geografski izraz ekonomske, socijalne, kulturne i ekološke politike društva, koje je istovremeno naučna disciplina i administrativna tehnika i politika razvoja koja interdisciplinarno obuhvata pristup usmjeren ka uravnoteženom regionalnom razvoju i organizaciji prostora, u skladu sa sveobuhvatnom strategijom uzimajući u obzir ključne sektoriske politike.

Plan u ovom momentu predstavlja jedan od ključnih instrumenata za uspostavljanje dugoročnog i održivog okvira za socijalni, teritorijalni i ekonomski razvoj, čija je primarna uloga da ojača integraciju između sektora kao što su turizam, poljoprivreda, saobraćaj i energetika, kao i da popravi nacionalne i lokalne sisteme urbanog i ruralnog razvoja sa jedne strane, ali posebno uzimajući u obzir sve aspekte zaštite životne sredine.

Definisanje razvojnog puta i okvira svih sektora i prevazilaženje postojećih problema u cilju postizanja održivog razvoja prevazilaze okvir i problematiku koja može biti tretirana kroz Prostorni plan. U tom smislu, tokom dalje analize i razrade plana, u cilju jasnijeg definisanja kriterijuma ocijene negativnih uticaja Plana i adekvatnog izbora najprihvatljivijeg scenarija Plana, potrebno je jasno definisati i odvojiti probleme po sektorima, koji su u osnovi prostornog planiranja. Jasnim prepoznavanjem problema kroz sagledavanje konkretnih razloga koji su doveli do trenutne situacije (koja je jasno okarakterisana kao nezadovoljavajuća), daje osnovu za predlog i razmatranje rješenja sanacija/unaprijeđenje postojećeg stanja po prioritetima, imajući u vidu planski period (2040).

Ovakav pristup daje prostor za definisanje indikatora za praćenje promjene stanja, kao i smjernica za dalju realizaciju.

Važno je napomenuti da nivo razrade Prostornog plana Crne Gore podrazumjeva sagledavanje prostora cijele države uzimajući u obzir sve sektorske resurse, izazove i razvojne ciljeve, i definisanje prostornih osnova vizije strateškog razvoja i smjernica za njegovu dalju detaljnu razradu na nižim hijerarhijskim nivoima planiranja, čime se obezbjeđuje njegova primjena.

Zato u cilju implementacije ciljeva razvoja, smjernice za dalju razradu predstavljaju najznačajniji dio Prostornog plana. Ova činjenica je posebno važna kada se uzme u obzir postojeći zakonski okvir i Zakon o planiranju prostora i izgradnji objekata. Činjenica da je u toku proces izmjena i dopuna pomenutog Zakona, te da se očekuju potpuno drugačija rješenja vezana za prostorno planiranje, skreće pažnju na opreznost u cilju izbjegavanja neusglađenosti ovih ključnih dokumenata. Naime, ukoliko dođe do usvajanja Prostornog plana prije usvajanja novog zakona, odnosno ukoliko usvojeni Prostorni plan Crne Gore ne bude usklađen sa Zakonom koji treba da normira nova rješenja u dijelu načina organizacije razvojnog planiranja (planski nivoi u sistemu planiranja), možemo doći u situaciju da dobijemo dokument koji ima neusklađene smjernice za dalju razradu i njegovu implementaciju.

Zapažamo da se u Nacrtu prostornog plana navodi obilje ciljeva, a bez jasno razmatranih predloga konkretnih rješenja za njihovo postizanje. Primer je zemljišna politika, gdje se navodi cilj reforme sistema prostornog planiranja uređenja i korišćenja prostora kako bi se obezbijedila efikasna i dosledna realizacija strateških opredjeljenja i razvojnih ciljeva. Ovaj cilj se direktno nadovezuje na prethodno izrečenu činjenicu da je za reformu sistema potrebna izmjena postojećeg zakonskog okvira, što je u ovom trenutku fazi realizacije. To samo po sebi dovodi u pitanje koncept ponuđenih planskih rješenja.

Zemljišna politika

Kako bi smo za period razmatran Planom imali uspješno postizanje navednih ciljeva Prostornog plana Crne Gore, mora se na nivou strateškog pristupa, što je osnova pripreme PP-a, jasno definisati metodologija primjene zemljišne politike. Tu se kao početna tačka mora jasno predložiti dalji pristup politici legalizacije objekata, posebno onih koji su izgrađeni u plavnim područjima i zoni morskog dobra, zonama sanitarne zaštite izvorišta i ostalim površinama čija namjena u konfliktu sa sadašnjom namjenom za stanovanje i privredne djelatnosti.

Namjena površina kopna

U Nacrtu PPCG daju se smjernice za korišćenje vodnih površina, pri čemu se navodi da ove površine treba koristiti u skladu sa smjericama datim u oblasti Vodoprivreda, koje se odnose na korišćenje i zaštitu voda i zaštitu od voda.

Treba imati u vidu da ovako definisane vodne površine, iako je to formalno-pravno ispravno i zakonski definisano, imaju ograničenja u primjeni uslijed trenutnog statusa primjene Zakona o vodama i podzakonske regulative. Definisanje vodnih površina, odnosno vodnog zemljišta ne može da bude realizovano u praksi sasvim sigurno u narednih 5 do 10 godina zbog postupka određivanja granica vodnog zemljišta u skladu sa Zakonom.

U grafičkom djelu Plana prenešeni su podaci dobijeni implementacijom Direktive o poplavama što je veoma važno za upravljanje prostorom. Ovde treba imati u vidu da su područja koja su značajno ugoržena od poplava određena po osnovu nekoliko kriterijuma, od kojih je najvažniji broj stanovnika koji mogu biti ugroženi poplavama. Ovde ostaje otvoreno pitanje područja koja trenutno nisu u djelu većih naselja, a budućom urbanizacijom mogu da dovedu do značajnih rizika kako po stavnovništvo i imovinu, tako i u djelu umanjenja prirodnih retencionih kapaciteta određenih zona, što za posljedicu može imati uvećanje poplavnih talasa.

Koncept namjene površine mora

Među pritiscima koji imaju najveći uticaj na morski ekosistem nalaze se: turizam, zbog sve većeg razvoja ovog sektora i uticaja zagađenja koji nastaje odlaganjem otpada u more; zatim brodogradnja (remont jahti), izgradnja ili povećanje kapaciteta postojećih luka i marina - zbog zamućivanja vode, raspršivanja čestica pijeska i prašine, nasipanja betona, kao i uređenje obale na različite načine, sa posebnim fokusom na uređenje plaža nasipanjem. Uticaj eksploatacije mineralnih sirovina je ocjenjen kao visoko negativan zbog velikog radijusa uticaja na životne zajednice mora, pa tako i na proces uzgoja školjki. Nasipanje mora (prihranjivanje plaža), ispusti komunalnih i industrijskih voda su pokazali veoma visoku ranjivost prije svega zbog kvaliteta uzgajanih organizama, zdravlja i bezbjednosti konzumenata, kao i zbog mogućeg „gušenja“ uzgajanih organizama izgradnjom na obali neadekvatnim građevinskim materijalom i zamućivanjem vode koje može dovesti do začepjenja škruga i nemogućnosti filtracije, a u najgorem slučaju i do mortaliteta školjkaša.

Analiza ranjivosti (zasnovana na podacima Programa monitoringa stanja ekosistema priobalnog mora Crne Gore, koji je realizovan u periodu od 2008. do 2011. godine) pokazala je veoma visoku ranjivost mora u Boki Kotorskoj, na pojedinim lokacijama u Budvi, Petrovcu, Sutomoru, Baru, Ulcinju, kao i na otvorenom moru. Kao izuzetno ranjivi izdvajaju se: najjuvčeni dio Kotorskog zaliva, dio između Brodogradilišta u Bijeloj i luke Porto Montenegro, područje oko ostrva Sveti Marko u Tivatskom zalivu, dio HercegNovskog zaliva od Igalu do Mamule, obalni dio na području Budve i Petrovca kao i uski plitki pojas od Valdanosa do ušća Bojane. Generalno gledajući, uski obalni pojas otvorenog mora i Bokokotorskog zaliva su veoma ranjivi na zagađenje od mogućih nezgoda na moru (akcidenata).

Za otvoreno priobalno more Crne Gore, sa stanovišta biocenoloških potencijala, treba istaći važnost šireg područja ušća Bojane sa Šaskim jezerom i Port Milenom, kao prirodni rezervat riblje mladi, koja može poslužiti kao osnova za razvoj marikulture, prije utvrđivanja i realizacije programa vještačke reprodukcije. Tu su takođe migratorni putevi nekih važnih vrsta riba. Na području Velike plaže su nalazišta ljekovitih muljeva i mineralne vode. Među značajnim bioekološkim potencijalima treba istaći nalazišta i korišćenje ljekovitih muljeva (peloida) u Igalu, Tivtu, Bigovi i Ulcinju pošto njihov suštinski dio predstavljaju fosilni ostaci mikroskopskih algi.

U dijelu Nacrta plana koji tiče namjena površine mora pominje se dalja izgradnja i uređenje novih prostora na obali kojima će obogatiti kvantitet i kvalitet kupališta na crnogorskom primorju. Postavlja se pitanje, imajući u vidu evidentne pritiske na morsku sredinu i obalno područje, projekte betoniranja obale i nasipanja plaža, da li zaista postoji prostor da se planira dalja izgradnja kupališta i devasatacija obalnog područja, tako da pažnju treba usmeriti na poboljšanje ponude postojećih urbanih zona uključujući i kupališta.

Trebalo bi jasno navesti koje su to zone u kojima se planira dalja izgradnja kupališta, kako bi se na osnovu karakteristika tih zona (prostora obuhvata) ocijenila kompatibilnost prostora sa izgradnjom kupališta. Stoga, kao osnovu za definisanje jasnih planskih smjernica i rješenja, treba uzeti prethodno pomenutu studiju ranjivosti, kako bi se preostali slobodan prostor adekvatno iskoristio i na ostale djelatnosti čiji se razvoj planira u budućnosti.

U skladu sa tim, daljom planskom razradom potrebno je precizirati zone i lokacije na obali za dalje povećanje kupališnog prostora, vodeći računa o karakteristikama zona i njihovim apsorpcionim kapacitetima. Za

očekivati da se PP-om predlože oblasti koje bi kroz dalju razradu prostora mogle u minimalnoj mjeri apsorbirati povećane turističkih kapaciteta, a samim tim i mogućnost povećanja broja kupališta. Prostorni plan po osnovu statističkih podataka, površini trenutne izgrađenosti, te realnoj procjeni potreba za povećanje kapaciteta treba dati smjericu u kom diljelu se može pristupiti analizi potencijalnog povećanja kapaciteta kako smještajnih tako i kupališnih.

U odnosu na navedeno, posebno treba imati u vidu postojeće podatke koji ukazuju da, u zavisnosti od izvora, maksimalni kapacitet plaža u Crnoj Gori procjenjuje se na 160.000 – 270.000 posjetilaca istovremeno, što je znatno ispod postojećih i planiranih smještajnih kapaciteta (oko 480.000 kreveta do 2030. godine, ako se uzme u obzir strategija predložena u okviru Sektorske studije za turizam, Ratkovića i sar. (2018))³². Proteklih godina, tokom jula i avgusta, su evidentirane gužve na plažama sa velikom koncentracijom posjetilaca (kada je mjesečni broj posjetilaca bio u na nivou od pola miliona). Pored toga u strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu za Prostorni plan posebne namjene za obalno područje se ukazuje i na konflikte uzrokovane dimenzioniranjem turističkih kapaciteta na lokacijama u zoni plaža koje su već preopterećene i ne mogu primiti dodatne kupaće. Novi turistički kapaciteti se neće moći svrstavati u kategorije 4 i 5* ili više *, jer neće moći da obezbijerde tražene standarde vezane za obezbjeđenje potrebne površine plaža po kupaću. Prema podacima MONSTATA za 2016. godinu broj ležajeva u Obalnom području bilo je 158.192, broj stanovnika u primorskim opštinama 148.683, pri čemu je planirano povećanje broja turističkih ležajeva (≈kupača) na 104.477. Računajući da se pored toga tokom ljeta na Primorju koncentrišu i gosti koji imaju sopstvene stanove i kuće, kao i „kupači na dan“, dobija se podatak da će se na plažama na Primorju koncentrisati >400.000 kupaća. Prema podacima iz PPPN OP CG ukupna površina plaža je 1.615 700 m², što kada se podjeli sa ukupnim brojem kupaća daje podatak od manje od 5 m² po kupaću. Ne treba zaboraviti da pojedine plaže zahtijevaju posebna standarde, tako da će raspoloživa površina plaža biti još manja. Ova računica se može izvesti i za konkretne lokacije na kojima se ne mogu ispuniti standardi veći od 1,2 m² po kupaću.

Prema Studiji Početna procjena stanja morske sredine (Eptisa, 2020) analiza BaU scenarija (scenarija ustaljene prakse) ukazuje na zaključak da će postojeći odgovori politika (ukoliko se adekvatno sprovode) biti efikasni u rješavanju mnogih pritisaka, ali ne i dovoljni da obezbijede da se negativni uticaji i rizici za ljudsko zdravlje, biološku raznolikost, integritet ekosistema i/ ili legitimne upotrebe morske vode minimiziraju ili eliminišu, što je jedan od glavnih ciljeva Zakona o zaštiti morske sredine („Službeni list CG“, br. 73/19). Prema BaU scenariju, očekuje se da će razvoj sadašnjih upotreba morskih voda dovesti do pogoršanja stanja morske sredine za nekoliko deskriptora, prvenstveno za morski otpad, biološku raznolikost i integritet morskog dna, ali takođe (u ograničenoj mjeri) za neautohtone vrste, komercijalne riblje vrste i kontaminirajuće materije. Za očekivati je da će pritisci koji uzrokuju eutrofikaciju morskih voda biti neutralisani poboljšanjima u upravljanju otpadom i otpadnim vodama koje zahtijeva postojeće zakonodavstvo, što će dovesti do toga da stanje morske sredine za deskriptor 5 bude bez pogoršanja ili poboljšano. Uzimajući u obzir obim aktivnosti, značaj pritisaka i dostupnost podataka, analiza polaznog scenarija bila je ograničena na ključne upotrebe, uključujući turizam, pomorski saobraćaj, ribarstvo i marikulturu, te tretman i odlaganje otpada, odnosno otpadnih voda. Kao vremenski okvir za analizu u Studiji je postavljena je 2030. godina.

Razvoj društvenih djelatnosti

Za realno postavljanje posebnih ciljeva razvoja obrazovanja neophodno je dati tačan pregled broja stanovnika Crne Gore, broja djece po opštinama i broj osnovnih škola, srednjih škola i predškolskih ustanova koje nedostaju, a neophodne su za postizanje adekvatnog nivoa kvaliteta obrazovanja. Jasni pokazatelji postojećeg stanja mogu dati jasne smjernice za dalju razradu i postizanje ciljeva. Isti princip bi trebalo primijeniti i za zdravstvenu zaštitu i socijalnu i dečiju zaštitu. U Nacrtu plana nedostaju jasni podaci o tome koliko ustanova nedostaje po opštinama. Isto se može konstatovati i za zdravstvenu zaštitu i broj domova zdravlja koji nedostaju po opštinama, kao i kapacitete i broj zdravstvenih objekata za bolničko liječenje. Sama politika demografskog razvoja nije u suštini u domenu PPCG, ali rezervisanje površina u budućem razvoju u odnosu na realne trendove svakako jeste direktno vezano za Plan.

Koncept razvoja energetike i elektroenergetske infrastrukture

Dalji razvoj sektora energetike mora biti posmatran kroz prizmu potreba za energijom u sadašnjosti i budućnosti, uključujući strateška opredjeljenja Države prema ovako važnim temama. Ovdje se pre svega misli na budućnost termoelektrane Pljevlja i daljih aktivnosti na korišćenju uglja, kao i na razvoj neupravljivih obnovljivih izvora energije koji predstavljaju novi izazov u upravljanju ukupnim sistemom proizvodnje i

³² PODRŠKA IMPLEMENTACIJI I MONITORINGU UPRAVLJANJA VODAMA U CRNOJ GORI, Eptisa: Početna procjena stanja morske sredine, 2020

distribucije električne energije. Izgradnja velikog broja objekata za proizvodnju električne energije iz neupravljivih obnovljivih izvora kao što su solarne i vjetro elektrane nameću potrebu za dodatnim kapacitetima energije koja je upravljiva i koja u slučaju Crne Gore predstavlja energiju dobijenu iz hidropotencijala. Vrlo kompleksna slika energetske bilansa, nedovoljno objašnjena kroz Nacrt plana, nameće jasnu potrebu za dodatnim upravljivim izvorima energije, koju su neophodni za funkcionisanje sistema. Planirani energetske objekti koji su zasnovani na korišćenju hidropotencijala prepoznati su kao jasni konflikti u prostoru, u suprotnosti sa ciljevima zaštite prirode. Planirane hidroelektrane izazivaju mnogo pažnje u javnosti i uglavnom usled nedostatka jasne vizije razvoja i dovode do problema u realizaciji projekata. Mnogi od ovih problema o kojima se govori u javnosti su veoma realni i zahtevaju političke odluke zasnovane na činjenicama o tome šta je javni interes, a šta se gubi u slučaju izgradnje. Poslednji u nizu slučajeva je izgradnja hidroelektrane Komarnica, i ta tema je i dalje otvorena bez jasnog opredeljenja Države.

Na to se nadovezuje planiranje hidroelektrane Kruševo, koja u odnosu na planiranu pozicioniranost donosi nove izazove, obzirom da se radi o jasnom konfliktu između zaštite prirode i razvoja energetike. U slučaju hidroelektrane Kruševo radi se o prostoru koji je dio Parka prirode Dragišnica Komarnica, što je predstavlja direktan konflikt sa potrebom očuvanja vrijednosti zaštićenog područja i odredbama Zakonao zaštiti prirode. Mišljenja smo da je ovakve konfliktke između postojeće namjene površina i planiranog razvoja veoma važno obraditi kroz Prostorni plan Crne Gore, na način da se u odnosu na planirane objekte koji su u direktnom konfliktu, razmatra aliaternativno rješenje u odnosu na izbor lokacije.

Nadovezujući se na prethodno ističemo i činjenice vezane za planiranu HE Boka za koju smatramo da je u potpunosti neprihvatljiva obzirom da realizacija ovog projekta podrazumeva ispuštanje ogromnih količina slatke vode u Risanski zaliv gde su u blizini i preventivno zaštićena područja Sopot i Dražin vrt (koja će do završetka ovog postupka strateške procjene biti proglašena trajno zaštićnim područjima). Pored toga, ovako velika količina slatke vode prevedene iz Bilečkog jezera doprinela bi ozbiljnom narušavanju prirodne ravnoteže morskog ekosistema ovog djela zaliva. Stoga, Obzirom da je HE Boka u fazi idejnog rješenja dajemo prikaz okvirnih količina vode koje bi se ispustile u more. Količina vode sa kojom se računa kao prosječno godišnje raspoloživom za korišćenje za proizvodnju električne energije u Crnoj Gori izvedena je na osnovu površine koju Bilečko jezero zauzima na teritoriji Crne Gore (18 % površine) ali i zapremine akumulacije koja je na našoj teritoriji (24 %) a ona odgovara srednjem godišnjem dotoku od 25 m³/s, odnosno, u prosjeku 788,4 x 106 m³.

Polazeći od značaja Plana u vremenu ogromne devastacije prostora, a u odnosu na politiku zaštite prostora generalno, posebno u dijelu obaveze zaštite prirodnih vrijednosti i svih segmenata životne sredine, mora se skrenuti pažnja na potrebu preispitivanja nekih zakonskih normi. osebno želimo da skrenemo pažnju na izmjene Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata, konkretno vezano za član 218c. Postojeće zakonsko rješenje omogućava dobijanje UTU za izgradnju energetskih objekata koji koriste obnovljive izvore energije po pojednostavljenoj proceduri i bez planskog osnova. Ova praksa iako ima za cilj da promovise obnovljive izvore energije i obezbjeđivanja uslova za ažurniju realizaciju projekata od javnog interesa, može dovesti do ozbiljnih problema u prostora. Naime, realizacija projekata bez planskog dokumenta i planskog sagledavanja prostora, otvara mogućnost devastaciji prostora i negativnim uticajima, bez sagledavanja svih prostornih elemenata i mogućih namjena prostora.

Imajući u vidu da se član odnosi na mogućnost realizacije projekata u područjima koja nemaju prostrono planskii dokument, neophodno je preispitati dalju primjenu istog, obzirom da namjena neke lokacije prevenstveno mora biti usaglašena sa karakteristikam životne sredine, kao osnove za procjenu mogućih negativnih uticaja.

Dalji razvoj obnovljivih izvora energije u Crnoj Gori kroz Prostorni plan bez integralnog sagledavanja prostora koji podrazumjeva jasnu analizu stanja i površina vodi u direktan konflikt sa vrijednim područjima sa aspekta zaštite. Planiranje prostora bez prethodne analize područja obuhvata daje osnovu za nastavak ponavljanja problema u daljoj razradi planske dokumentacije vezane za realizaciju projekata. Nedovoljno jasno davanje smjernica za namjenu određenih površina ostavlja prostor da se prvo potpisuju ugovori o koncesijama, a tek onda prepoznaju konflikti vezani za zaštitu prirode i životne sredine. Ovo je problematika sa kojom se Crna Gora godinama suočava, koja mora biti promjenjena

U vreme pisanja Nacrta plana Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma izdalo je UTU za izgradnju još nekoliko solarnih elektrana, na teritoriji Opština Nikšić i Cetinje. Takođe su izdati UTU za solarnu elektranu u opštini Bijelo Polje. Neophodno je ažurirati informacije vezane za planirano stanje, kako bi se u daljoj procjeni definisala prihvatljivost istih i procijenili uticaji, kao osnova za dalje smjernice. Kako je za očekivati da se u daljoj razradi PPCG jasno definišu prostori koji će biti razmatrani kroz niža planska dokumenta kao potencijalno prihvatljiva za postavljanje solarnih farmi i vjetro parkova, ovim dokumentom će

se u daljoj razradi na osnovu prirodnih karakteristika tih područja ocijeniti prihvatljivost u odnosu na željenu namjenu.

Vodoprivreda

Polazeći od osnovne funkcije vode u očuvanju javnog zdravlja, te činjenice da vodosnabdijevanje ima prioritet nad korišćenjem voda za ostale namjene, problem zaštite izvorišta vode za piće se nameće kao primarna obaveza zajednice prema ovom nezamjenjivom resursu. To posebno ako se ima u vidu da od ukupnog broja stanovnika Crne Gore preko 63% živi u urbanim područjima, a javnim vodovodima obuhvaćeno je 99% gradskog stanovništva, odnosno oko 400 hiljada stanovnika Crne Gore. Imajući u vidu ranjivost urbanih sredina te ogroman pritisak na prostor u slivovima izvorišta, realna je bojazan da će klimatske promjene dodatno usložiti uslove zaštite izvorišta.

Dostupni podaci ukazuju da na brojnim izvorištima u Crnoj Gori nisu određene sanitarne zone zaštite i pored jasnih zakonskih odredbi o neophodnosti određivanja zona zaštite. Po dostupnim podacima iz Uprave za vode 50-tak od oko 90 izvorišta ima određene zone sanitarne zaštite. Osim toga, i tamo gdje je sproveden postupak određivanja zona zaštite nerijetko se uočavaju problemi sa nedostatkom podataka koji treba da pomognu u određivanju i uspostavljanju zona zaštite. Pri tome, posebno se izdvaja problem sa definisanjem šire zone zaštite izvorišta, koja se poklapa sa slivom izvorišta. Neophodno je utvrđivanje potencijalnih izvorišta za buduće potrebe za pijaćom vodom, koje treba tretirati kao postojeća izvorišta. Tek tada se može govoriti o ograničenjima u prostoru zbog zaštite zdravlja stanovništva uslijed korišćenja vode za javno vodosnabdijevanje. Ovu problematiku je potrebno razraditi i predložiti rješenje u daljoj razradi Prostornog plana. Radi očuvanja kvaliteta voda i izbegavanja budućih konflikata u prostoru, potrebno je prilikom planiranja prostora uzeti u obzir postojeće zone.

Problematika zona sanitarne zaštite koje nisu određene na mnogim izvorištima se jasno uočava u slučaju akumulacije Otilovići koja se koristi za vodosnabdijevanje Pljevalja. U zoni u kojoj se na bazi postojećih informacija pretpostavlja da se prostire prostor obuhvaćen granicama zona sanitarne zaštite izvorišta planira se otvaranje novog rudnika uglja Maoče. Pored toga što je u konfliktu sa namjenom zaštite izvorišta, ova zona je i konfliktu sa zaštitom prirode i planiranom zaštitom gornjeg toka rijeke Čehotine koja je u proceduri.

Imajući u vidu buduće klimatske promjene i njihov uticaj na promjenu režima voda koje se koriste za javno vodosnabdijevanje, biće nužno definisati potencijalna izvorišta, kako bi se sačuvao prostor njihovih slivova od svih pritisaka urbanizacije. Pri tome treba imati u vidu da su brojna izvorišta za vodosnabdijevanje u blizini većih gradova ili pod pritiskom procesa urbanizacije, industrijalizacije, poljoprivrede, putne infrastrukture, neuređenim odlagalištima otpada i otpadnim vodama.

Svakako, posebnu pažnju u planiranju prostora svakako treba posvetiti očuvanju i zaštiti podvodnih izvora, vrulja i svih prirodnih dotoka slatke vode u Bokokotorski zaliv.

Posebno treba spomenuti i nedostatak podataka o režimu voda na malim bujičnim vodotocima koji predstavljaju, u periodu poplava, ozbiljan bezbjedonosni problem. To je posebno izraženo u sredinama pritisnutim urbanizacijom, prije svega na Crnogorskom primorju. Radi se o vodotocima koji su uglavnom u ingerenciji lokalnih samouprava, koje, nažalost, nemaju organizovanja osmatranja i mjerenja, te planove upravljanja na njihovim slivovima. Usled nedostatka podataka neophodnih za hidrološku analizu područja bujičnih primorskih vodotokova nisu obuhvaćena analizom hazarda i rizika od poplava, iako se potreba za njihovom analizom jasno navodi u Preliminarnoj procjeni rizika od poplava za Duvanski i Jadranski sliv.

Rudarstvo, industrija i istraživanje ugljovodonika

U svjetlu posljednjih dešavanja vezanih za sprečavanje nelegalne eksploatacije pijeska i šljunka iz vodotoka Morače neophodno je napraviti sveobuhvatnu analizu stanja vezanog za količine materijala koje su na godišnjem nivou eksploatisane i korišćene u Crnoj Gori, bez obzira na pravni status tih aktivnosti. Obzirom da se pretpostavlja da su ove količine velike, da je sav material korišćen u Crnoj Gori, pojaviće se nedostatak ove mineralne sirovine na tržištu. U cilju obezbjeđivanja potrebnih količina pijeska i šljunka potrebno je napraviti proračun potrebnih količina na nivou države, i uporediti ga sa postojećim kapacitetima kamenoloma, te sagledati nedostajuće količine i potencijalne lokacije za buduće kamenolome.

Imajući u vidu postojeći ugovor o koncesiji za rudnik Brskovo u Mojkovcu, pored namjene površina neophodno je prepoznati i konflikt u prostoru vezan za koncesiono područje koje se nalazi u bafer zoni Nacionalnog parka Biogradsko jezero. Još jednom napominjemo dosadašnju praksu određivanja koncesionih područja pogodnih za razvoj rudarstva koji su u direktnom konfliktu sa ostalim namjenama površina. Dosadašnja praksa dovodi potencijalne investiture u zabludu i onemogućava razvoj rudarskih projekata jer konflikti nisu sagledani u ranim fazama namjene površina. Za ovakve situacije neophodan je jasan stav Države po pitanju razvojnih politika konkretnih lokacija i izbor prioriteta namjene površina.

Planirani dalji razvoj eksploatacije uglja na teritoriji Opštine Pljevlja u zoni Maoča u direktnom je konfliktu sa zaštitom prirode, odnosno zaštitom gornjeg toka rijeke Čehotine. Za potrebe zaštite izrađena je studija i u toku je procedura proglašenja zaštićenog područja. Pored toga, u djelu koji se tiče vodoprivrede naveden je i konflikt vezan za zaštitu vodoizvorišta Otilovići koji se koristi za vodosnabdjevanje Pljevalja.

Razvoj šumarstva

Kao što je navedeno u dijelu Analize postojećeg stanja, šume i šumska zemljišta zauzimaju 69,4% ukupne površine kopnenog dijela Crne Gore. Međutim, iako predstavljaju dominantnu prostornu komponentu u Konceptu PPCG šume i šumski ekosistemi nijesu obrađeni i predstavljeni na adekvatan način sa svim svojim specifičnostima i karakteristikama. Tokom dalje razrade ovog dokumenta daće se detaljniji podaci vezani za šume.

Djelatnost šumarstva takođe je predstavljena u par rečenica gdje se između ostalog konstatuje da je: "U prethodnom periodu u oblasti šumarstva došlo do poboljšanja strukture šumskog fonda, povećanja broja požara, bespravnih sječa i drugih šumskih šteta..." što je nelogično i što bi trebalo da isključuje jedno drugo. Ono što je ključno, u dijelu: Ocjena prirodnih uslova za razvoj / Mogućnosti korišćenja prostora, šumarstvo se ne pominje bez obzira što šume i šumsko zemljište čine gotovo 70% teritorije Crne Gore. Predloženim konceptom šumarstvo je jedino u zoni Rožaja prepoznato kao razvojna šansa. Čak ni za područje Pljevalja gdje se nalazi najveći dio privrednih šuma, šumarstvo nije prepoznato kao značajno. Minimiziranjem značaja šumarstva može samo dovesti do ugrožavanja prostorno najvažnijeg prirodnog resursa Crne Gore. Unaprjeđenje stanja šuma treba se temeljiti na multifunkcionalnosti, na stručnim kriterijumima, i na principima šumarske struke što bi moralo biti značajnije naglašeno i u dokumentu PPCG.

U Nacrtu strategije razvoja šumarstva nedostatak kadrova je prepoznat kao jedan od osnovnih problema uspješnog gazdovanja. Veoma je izražena potreba za osposobljenim visokoškolskim kadrom iz oblasti šumarstva kako bi se ovim resursom gazdovalo na stručnim osnovama i obezbijedila trajnost korišćenja uz stalno unaprjeđenje stanja šuma. Obrazovanje stručnih kadrova iz ove oblasti svakako bi doprinijelo i boljem razumijevanju problematike očuvanja životne sredine na šta se Crna Gora obavezala jer je i u Ustavu definisana kao ekološka država. Pošto je PPCG i razvojni plan bilo bi dobro uzeti i ovaj, možda i ključni segment razvoja šumarstva.

Održivo i multifunkcionalno gazdovanje šumama je osnovna odrednica kako Zakona o šumama, tako i strateških dokumenata. Isključivanje neke od grupa funkcija šuma u planskom dokumentu ovog ranga sa stanovišta savremenog šumarstva je neprihvatljivo i u suštini neodrživo i može dovesti do urušavanja sistema multifunkcionalnog i održivog gazdovanja. Održivo i višenamjensko gazdovanje šumama ostvaruje se donošenjem i sprovođenjem planskih dokumenata u skladu sa zakonima, strateškim opredjeljenjima i prihvaćenim međunarodnim obavezama, pa je i u ovom segmentu trebalo dati bolji uvid u strateški okvir koji se odnosi na šume i šumarstvo. Treba uzeti u obzir proces izmjena Zakona o šumama, strategije razvoja šumarstva, koncepta gazdovanja šumama i napuštanje koncesionog načina korišćenja šuma.

Određivanje Sistema gazdovanja šumama koji je dat u Nacrtu treba redefinisati naročito u dijelu Prebirnog Sistema gazdovanja, jer svaka nepreciznost ili netačnost definisana ovim planskim dokumentom može proizvesti probleme pri kreiranju planova nižeg reda, a samim tim i pri gazdovanju šumama.

Potencijalni rizici i konfliktnosti koji su od ključnog značaja za unaprjeđenje i održivost šumskih resursa morali bi biti jasnije sagledani i obrađeni.

U uslovima koji vladaju u Crnoj Gori, kompleks funkcija šuma teorijski je moguće podijeliti u tri osnovne grupe:

- proizvodne
- ekološke (zaštitne) i
- socijalne (društvene)

Proizvodne funkcije su izražene u proizvodnji drveta i ostalih šumskih proizvoda. Pod ostalim šumskim proizvodima smatraju se:

- proizvodi za obnovu šuma (šumsko sjeme, sadnice šumskog drveća, reznice idr.);
- šumski plodovi
- ljekovite biljke
- proizvodi za razne industrijske svrhe (smola, humus, ćetine, šišarice i td.)

Ekološke – zaštitne funkcije obuhvataju čitav niz značajnih aspekata. Kao najvažnije ističemo:

- povoljan uticaj na ublažavanje klimatskih ekstrema:

- zaštita od imisija;
- zaštita i obnova zemljišta;
- akumulacija i prečišćavanje voda;
- proizvodnja kiseonika;
- očuvanje i unaprjeđenje biodiverziteta itd.

Socijalne funkcije šuma posljednjih decenija sve više dobija na značaju, a proizilazi iz pozitivnog djelovanja šume na zdravlje ljudi i životnu sredinu koju ljudi koriste za zadovoljavanje svojih potreba, a to su:

- rekreativno-zdravstvena;
- turistička;
- ambijentalno-pejzažna;
- nastavno-vaspitna i dr.

Iako je drvo još uvijek najznačajniji proizvod iz šume savremeni koncept vrednovanja šuma posebno insistira na zaštiti bioraznovrsnosti i ekološkim uslugama koje su s prethodnim usko povezane a podrazumjevaju: usluge snabdjevanja, usluge regulacije, usluge kulturnog značaja i korišćenje u naučne svrhe.

Osim neophodnosti spoznaje i vrednovanja svih funkcija šuma savremeni trendovi su vezani i za proširenje zaštitnih pojaseva, mapiranje urbanih šuma i unapređenju agrošumarskih praksi kao dio sistema adaptibilnosti u odnosu na klimatske promjene i mitigaciju migraciju stanovništva i sl. Ovo predstavlja suštinu i najnovije Strategije razvoja šuma EU, pa bi bilo dobro u narednim fazama obraditi i ove segmente.

Sve navedeno ukazuje da je u daljim fazama izrade PPCG neophodno više pažnje posvetiti segmentu šumarstva. Davanje većeg značaja najvišim planskim i razvojnim dokumentom šumama i šumarstvu uticaće na očuvanje i unapređenje stanja ovog ključnog resursa.

Osim ovoga, potrebno je jasno odrediti i ciljeve u smislu površina šuma i šumskog zemljišta na kraju planskog perioda (2040. god.) uzimajući u obzir planirane infrastrukturne objekte.

Jedinstveni informacioni sistem šumarstva koji se navodi u Konceptu plana treba da sadži komponentu vezanu za katastar opožarenih površina, kako bi se šansa da ove površine postanu građevinsko zemljište smanjila na najmanju moguću mjeru.

Lovstvo

Polazeći od podataka koji sve više ukazuju na ugroženost pojedinih vrsta zbog neadekvatnih lovstvenih politika, u pocesu analize i defnisanja mogućih konflikata, posebna pažnja će biti usmjerena na ugroženost zatičenih područja kroz neadekvatnu primjenu lovni osnov. Prilikom donošenja lovni osnov neophodno je prostore bafer/zaštitnih zona nacionalnih parkova, a i drugih zaštićenih područja, definisati kao površine u kojima lov nije dozvoljen (nelovne površine) u minimalnoj širini 2 km, kako bi se unaprijedila zaštita divljači i drugih vrsta od značaja, kao i preduprijedila borba protiv sve više prisutnog krivolova. Potrebno je napomenuti i da će osim potojećih dokumenata u narednom periodu raditi na izdradi planova upravljanja za medvjeda i vuka u skladu sa Zakonom o lovstvu i direktivama EU.

U daljoj razradi PPCG i ovog dokumenta daće se analiza važećih lovni osnov i na osnovu toga dati jasna ograničenja u daljoj razradi.

Pomorska privreda

U dijelu pomorske privrede koji se tiče pomorskog saobraćaja navodi se planiranje novih kapaciteta u nautičkom turizmu – marine na lokacijama koje zadovoljavaju maritimne uslove, prostorni kontekst u odnosu na namjenu i teren, zaštita okoline i kapacitet komunalne infrastrukture. Postavlja se pitanje koje su to lokacije pogodne za izgradnju marina i dalji razvoj nautičke infrasturkture. Da li obzirom na postojeće pristike u morskoj sredini postoji prostor da se nautički turizam razvija van granica postojećih kapaciteta. Takođe, obzirom da Strategija razvoja turzima do 2025. ne daje podatke o nedostajućim kapacitetima za potrebe nautičkog turizma, treba razmisliti na osnovu kojih podataka se planira dalji razvoj i potencijalna izgradnja marina.

U Nacrtu PPCG izostavljeno je rješenje dato u Konceptu plana koje se tiče realizacije projekta Luka Virpazar. Ovo rješenje u prvom Izveštaju strateške procjene uticaja na životnu sredinu za Koncept PPCG ocjenjeno kao neoprihvatljivo. Iako je predlog izgradnje Luke Virpazar izostavljen, ostavlja se mogućnost otvaranja plovnog puta rijekom Bojanom kojim bi se povezalo Skadarsko jezero i Jadransko more. Ukazujemo na ograničenja vezana za Nacionalni park Skadrasko jezero koja moraju biti uzeta u obzir prilikom daljeg planiranja. Skadarsko jezero je RAMSAR područje pod međunarodnom zaštitom i Nacionalni park te je poptuno neprihvatljivo planirati razvoj nautičkog saobraćaja, posebno bez jasnih smjernica za veličinu plovila i broj plovila. U okviru postojećeg zakonskog okvira (Zakon o sigurnosti pomorske plovidbe, član 10) saobraćanje motornih čamaca na Skadarskom jezeru dozvoljeno je uz jasna ograničenja.

Turistički razvoj

Dalji razvoj turizma koji između ostalog podrazumeva povećanje kupališnog prostora i dalji rast nautičkog turizma u direktnom je konfliktu sa zaštitom morske sredine i obalnog područja. Dalja urbanizacija obale, naspianje i betoniranje plaža u Boki Kotorskoj u ukupnom će dovesti do smanjenja kvaliteta turitičke ponude uslijed vidno degradiranog i prezauzetog prostora. Imajući u vidu podatke o pritiscima u morskoj sredini

veoma osjetljivog Boko Kotorskog zaliva, postavlja se pitanje daljeg povećanja obima nautičkog turizma, posebno kruzera, kao i dalja izgradnja marina.

Nacionalni parkovi su veoma atraktivna područja za razvoj turizma i sve više posetioca se okreće aktivnom tipu odmora i boravku u prirodu. Sa jedne strane povećanje broja gostiju i interesovanja za nacionalne parkove povećava direktne i indirektne prihode od turizma, dok sa druge stvara pritiske na segmente životne sredine koji mogu dovesti do ozbiljne degradacije prostora. Prilikom planiranja razvoja turizma u zaštićenim područjima potrebno je na osnovu validnih podataka izvršiti analizu pritisaka na segmente životne sredine i ukoliko se pokaže kao neophodno, razmisliti o ograničenju broja posetilaca u određenoj jedinici vremena.

Razvoj turizma u zaštićenim prirodnim dobrima nosi sa sobom i rizik od dalje urbanizacije i izgradnje turističkih kapaciteta koji utiču na absorpcione i regenerativne kapacitete prirodne sredine zaštićenog područja. U ovom dijelu potrebna je dodatna edukacija i prezentovanje održivih vidova turizma i korišćenja prostora, kao i stroga primjena Zakona o zaštiti prirode i Zakona o Nacionalnim parkovima.

U dijelu Nacrta plana koji obrađuje razvoj turizma daje se pregled samo zaštićenih područja koja su pod najvišim kategorijama zaštite, iako područja parkova prirode jednako treba razvijati i promovisati, što dovodi do rasterećenja prostora kroz preraspodjelu broja turista što u krajnjem rezultira manjim pristiscima na životnu sredinu zaštićenih prirodnih područja.

Saobraćajna infrastruktura

Koncept prostornog plana daje veoma kvalitetnu analizu buduće trase auto puta gdje jedno od predloženih rješenja zahvata dio Nacionalnog parka Skadarsko jezero.

Navodi se da ukoliko se razmatra usklađenost sa Zakonom o zaštiti prirode i Nacrtom PPPN NP Skadarsko jezero, može se zaključiti da Varijanta preko Skadarskog jezera nije usklađena sa navedenim dokumentima. Lista za isključenje E&S Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD E&S politika, dodatak 1) navodi da banka neće finansirati „aktivnosti zabranjene zakonodavstvom zemlje domaćina ili međunarodnim konvencijama koje se odnose na zaštitu resursa biološke raznolikosti ili kulturnog nasljeđa“

14. -1 Ključna ograničenja varijanti sa ovog aspekta:

Varijanta	Biodiverzitet – staništa	Biodiverzitet – vrste	Pejzaž
Preko SJ	Prolazak kroz NATURA 2000 (EU HD Aneks I): <ul style="list-style-type: none"> – Trajni gubitak staništa – Privremeni gubitak staništa (pristupni putevi, radna područja) – Fragmentacija staništa – Rizik od degradacije vodenih staništa – Rizik od nesreća i zagađenja jezerske vode 	<ul style="list-style-type: none"> – Efekat barijere koji utiče na faunu – Uticaj na migracione rute – Smetnje zbog buke i vibracija 	<ul style="list-style-type: none"> – Suštinska promjena visoko osjetljivog i nacionalno vrijednog pejzaža (tip - pejzaž jezera u akvatorijumu jezera) – Kumulativni štetni uticaj i na funkcionalna i na vizuelna svojstva pejzaža Skadarskog jezera u kombinaciji sa postojećim vizuelnim negativnim uticajem uzrokovanim postojećim regionalnim putem i željeznicom, koji prelaze Skadarsko jezero – Negativan vizuelni efekat za korisnike pejzažnih ruta i vidikovaca u tom području
Kopnena	<ul style="list-style-type: none"> – Nema fizičkog prelaska preko kopnene ili vodene teritorije NP Skadarsko jezero. – Izbjegavanje direktnih efekata na biodiverzitet i žive prirodne resurse. – Ne ugrožava ciljeve očuvanja i integritet NP Skadarsko jezero 		Potpuno izbjegava NP Skadarsko jezero, prelaskom dionice oko Rijeke Crnojevića na krajnjoj zapadnoj periferiji parka tunelom dužine 2,5 km: <ul style="list-style-type: none"> - Nema uticaja na visoko osjetljive i nacionalno vrijedne pejzaže u Parku

		- Nema vizuelnog efekta na korisnike pejzažnih ruta i vidikovaca unutar turističkog područja Rijeke Crnojevića
--	--	--

14.-2: Karakteristike varijanti sa aspekta zaštite i očuvanja životne sredine (ekološke i socijalne kriterijume):

Varijanta	Ukupna dužina prelaska (km)	Dužina prelaska u I zoni	Dužina prelaska u II zoni	Dužina prelaska u III zoni
Preko SJ	18.4		3	15.4
Kopnena	-	-	-	-

Na osnovu naprijed navedenog može se zaključiti da prednost ima kopnena varijanta ako parametar poređenja koji se odnosi na ekološki aspekt ima najveću težinu. U samom zaključku neophodno je dodati da se ne postavlja pitanje samo ekološkog aspekta već i činjenice da ostale varijante obzirom na relevantni zakonski okvir nisu moguće. U daljim fazama razrade Prostornog plana neophodno je doneti odluku o koridoru saobraćajnice za brzi motorni saobraćaj „BRZA saobraćajnica“. Na osnovu poredjenja po kriterijumima: troškovi izvodjenja i održavanja (koji su dalje prevedeni u ekonomske troškove), troškovi dobiti za korisnike (vrijeme putovanja, troškovi vozila, troškovi zaštite životne sredine, troškovi saobraćajnih nezgoda) Studija IPF5 dolazi do rezultata da je inicijalna trasa iz važećeg PP najpovoljnija, odnosno trasa koja Bokotorski zaliv prelazi mostom Verige i ne zaobilazi Paštroviće. Međutim, pođtujući kriterijum UNESC-a te kriterijume zaštite prostora, kao i do sad urađene studije i analize, jasno je da je ovaj predlog neprihvatljiv O

U Nacrtu prostornog plana u dijelu koji se tiče razvoja vazdušnog saobraćaja navodi se mogućnost razvoja novih aerodroma na lokacijama Ulcinj, Bar, Berane, Nikšić, Pljevlja i Žabljak. Imajući u vidu prostorne kapacitete Crne Gore, kao i rastojanja između lokacija, a bez prethodne analize karakteristika ovih lokacijasa predviđenih za izgradnju aerodroma, nameće se jasan zaključak da date lokacije neophodno preispitati.

Na to se nadovezuje razmatranje pozicije aerodroma planiranog u Ulcinju koja je je u neposrednoj blizini Ulcinjske solane, zaštićenacionalnim zakonodavstvom, u kategorija

kategoriji Park prirode, a predstavlja međunaradno značajno područje za ptice IBA. Ovdje treba imati u vidu da je za zatvaranje Pregovaračkog poglavlja 27 Životna sredina u Završnim mjerilima Ulcinjska solana zastupljena sa preko 30%. Izgradnja aerodroma u Ulcinju planirana je u zaleđu Velike plaže koja se kroz naučna saznanja koja su stečena prethodnih decenija, a posebno saznanja stečena kroz projekat mapiranja NATURA 2000 staništa, pokazala kao izuzetno značajno područje sa aspekta prisustva vrsta i staništa koja su jedinstvena za područje naše zemlje, koja su rijetka u okruženju, i šire. Jasno se ističe zaključak da je planirani aerodrom u konfliktu sa ostalim namjenama površina, te sea postavlja pitanje njegove svrsishodnosti, imajući u vidu i rastojanja od postojećih zračnih luka. S toga će se kroz dalju razradu procjene uticaja planiranih rješenja detaljnije razmotriti uticaji ovog predloga i ocijeniti opravdanost ovog predloženog rješenja.

Izgradnjom planiranih saobraćajnica (autoput Bar-Boljare, Jadransko-jonska magistrala), dolazak na Ulcinjsku rivijeru biće olakšan i ubrzan, tako da ideju o izgradnji aerodrome treba odbaciti jer bi u suprotnom bile uništene velike površine koje su pod staništima koja zavređuju najveći stepen zaštite i veliku odgovornost države koja je u procesu pristupanja EU, koja takva staništa pokušava da zadrži i očuva.

Upravljanje otpadom

Više od 70% komunalnog otpada nastaje u urbanim i turističkim sredinama, dok u ruralnim područjima nastaje ~27% ukupnog komunalnog otpada. Glavni Grad Podgorica generiše ~30% ukupnog otpada, zatim slijedi Nikšić. Pored toga, opštine u primorskom dijelu zemlje (Bar, Budva, Herceg Novi, Kotor, Tivat i Ulcinj) čine 25% ukupnog stvaranja otpada.

Sistem sakupljanja otpada koji se implementira u Crnoj Gori sastoji se prvenstveno od sakupljanja i odlaganja mješovitog otpada na postojećim deponijama u Podgorici i Baru, kao i na neuređenim deponijama i odlagalištima, raspoređenim po cijeloj zemlji, te ova rasprostranjena odlagališta predstavljaju veliki pritisak na životnu sredinu.

Analiza postojećeg stanja upravljanja otpadom pokazuje da u Crnoj Gori postoji značajan potencijal da se poboljša sakupljanje i upravljanje otpadom, prevencija i upravljanje prevencijom otpada, da se bolje koriste resursi, da se razviju nova tržišta i kreiraju nova radnih mjesta, a da se istovremeno smanji štetni uticaj otpada na životnu sredinu.

Takođe treba napomenuti sljedeće:

- Postoje velike nepreciznosti u pogledu generisanja otpada u zemlji, jer ne postoji sistem monitoringa;
- Nema podataka o sastavu otpada;
- Ne postoje pouzdani podaci o stvarnim količinama povrata reciklažnog materijala od strane zvaničnog ili nezvaničnog sektora.

Veoma važan zadatak za naredni period je sanacija neuređenih odlagališta. Procjenjuje se da u Crnoj Gori postoje više od 330 neuređenih odlagališta otpada na koja se odlažu različite količine i vrste otpada. Neophodno je prestati sa odlaganjem otpada na ovim odlagalištima i zatim ih sanirati u skladu sa propisima.

Svakako, posebnu pažnju treba obratiti na posebne vrste otpada. Pod pojmom posebne vrste otpada, Zakon o upravljanju otpadom podrazumijeva otpad od električnih i elektronskih proizvoda, otpadna vozila, otpadne gume, otpadne baterije i akumulatore, otpadna ulja, otpadnu ambalažu, građevinski otpad, otpad koji sadrži azbest, PCB otpad, kanalizacioni mulj, medicinski i veterinarski otpad. Za svaku od ovih vrsta otpada, Zakon jasno predviđa obaveze i odgovornosti onoga ko njime upravlja. Zakonom o upravljanju otpadom je propisana obaveza da se najmanje 70% neopasnog građevinskog otpada pripremi za ponovnu upotrebu i recikliranje. Ova vrsta otpada se na teritoriji Crne Gore još uvijek ne tretira na pravi način i njegovo gomilanje na neadekvatno odabranim lokacijama loše utiče na vizuelni izgled predjela.

Industrijski otpad obuhvata sve vrste otpada koje nastaju u proizvodnim procesima u industriji i zanatstvu, a razlikuje se od komunalnog otpada po svom sastavu i karakteristikama. Može biti opasan i neopasan. Najveće količine industrijskog otpada generiše se u sektoru Vađenja ruda i kamena i sektoru Snabdijevanja električnom energijom. Značajna većina ovih vrsta otpada (preko 95%) ima neopasni karakter.

Medicinski otpad je sav otpad koji nastaje u medicinskim ustanovama i medicinskim istraživačkim centrima ili laboratorijama, pri pružanju zdravstvenih usluga (prevencija, dijagnostika, liječenje i istraživanja u oblasti humane i veterinarske medicine). Najveći udio opasnog medicinskog otpada nastalog u državnim zdravstvenim ustanovama čini infektivni otpad (80%), slijede oštri predmeti (8%), hemijski otpad (5%), patološki otpad (3%) te farmaceutski otpad (osim citostatika) i citostatici sa ambalažom onečićenom citostaticima (2%). Vlada Crne Gore je usvojila Studiju o koncesiji za upravljanje medicinskim otpadom u Crnoj Gori i njom je predvidjela izgradnju 8 postrojenja za tretman medicinskog otpada. Nakon uspostavljanja sistema upravljanja otpadom u zdravstvenim ustanovama utvrđeno je da je količina medicinskog otpada koji zdravstvene ustanove predaju na obradu koncesionaru Ekomedika DOO, mnogo manja od projektovane i da se ukupno proizvedena količina može obraditi u centrima u Podgorici i Beranama. Za sada ne postoji potreba za izgradnju drugih centara za obradu.

Prema Zakonu o upravljanju otpada, veterinarski otpad je otpad koji nastaje pružanjem veterinarskih usluga, kao i izvođenjem naučnih ispitivanja i eksperimenata na životinjama. Nusproizvodi životinjskog porijekla su cijela tijela ili djelovi životinja, proizvodi životinjskog porijekla i drugi proizvodi dobijeni od životinja koji nijesu namijenjeni ishrani ljudi, uključujući jajne ćelije, embrione i sjeme za reprodukciji koji ne ispunjavaju propisane veterinarske zahtjeve. Kroz MIDAS projekat Svjetske Banke realizovane su dvije studije izvodljivosti u okviru kojih su rađene i procjene količina nusproizvoda. Ove dvije procjene su dale različite rezultate. Prema prvoj studiji, ta količina iznosi između 18 - 21000 tona/godišnje, a prema drugoj oko 6000 tona/godišnje. Teško je izvršiti procjenu količina nusproizvoda koji nastaju u Crnoj Gori, s obzirom na to da još uvijek nema razdvajanja kategorija u svim objektima, nema precizne evidencije o uginuću životinja na gazdinstvima, lokalne komunalne službe ne vode evidenciju o uginulim životinjama koje zbrinu, još uvijek postoji tradicija klanja na gazdinstvima za sopstvene potrebe, itd. U skladu sa Zakonom o veterinarstvu („Sl. list Crne Gore“, br. 30/12, 48/15, 52/16), Vlada Crne Gore je donijela Plan upravljanja nusproizvodima životinjskog porijekla koji nijesu namijenjeni ishrani ljudi, na period od pet godina (Zaključak Vlade Crne Gore br. 07-3317 od 28.06.2018.g.). Za Crnu Goru, za preradu nusproizvoda, potrebna je izgradnja objekta kapaciteta 10.000 tona godišnje, odnosno 30t/dan. Trenutno je u fazi razmatranja lokacija u Nikšiću za izgradnju objekta za preradu nusproizvoda.

Kanalizacioni mulj je, prema Zakonu o upravljanju otpadom, otpad koji nastaje prilikom obrade komunalnih otpadnih voda u uređajima za prečišćavanje. Obradeni mulj se, u skladu sa zakonom, može upotrebljavati: u poljoprivredi, na zelenim površinama i parkovima, za potrebe rekultivacije zemljišta, uključujući pošumljavanje goleti, na deponijama kao prekrivni sloj, za potrebe dovodenja zemljišta za posebne namjene

(a na osnovu planova o upravljanju otpadom i propisa o uređenju prostora), za povrat energije spaljivanjem i/ili suspaljivanjem, te za sanaciju neuređenih odlagališta otpada i drugih sličnih prostora koja treba privesti namjeni. Kanalizacioni mulj se izvozi iz Crne Gore.

Uspostavljanje malih postrojenja za kompostiranje u kojima će se tretirati zeleni otpad bi moglo da pruži rješenje za ovu vrstu otpada na određenim područjima.

Tokom poslednjih godina, izvršene su sanacije velikih neuređenih odlagališta otpada u Crnoj Gori kao što su:

- "Čarkovo polje", u opštini Žabljak (krajem 2017. godine),
- "Vrtijeljka", u opštini Cetinje (u junu 2018. godine),
- "Vasove vode", u opštini Berane (krajem oktobra 2018. godine),
- "Zauglina", u opštini Šavnik (krajem oktobra 2018. godine) i
- "Komorača", na području opštine Plav (krajem 2019. godine).

U 2023. godini, je započeta sanacija odlagališta komunalnog otpada na teritoriji opštine Mojkovac.

U prethodnom periodu je pokrenut projekat upravljanja industrijskim otpadom i čišćenja (IWMCP) sa ciljem jačanja institucionalnog kapaciteta za regulaciju i upravljanje industrijskim i opasnim otpadom. Izvršena je sanacija Deponije uglja i pepela Maljevac, Pljevlja, Flotacionog jalovišta, Gradac, Pljevlja, Jadranskog brodogradilišta Bijela, Herceg Novi, a izrađena je tehnička dokumentacija za sanaciju bazena crvenog mulja Aluminijskog kombinata, Podgorica i Deponije čvrstog otpada Aluminijskog kombinata, Podgorica.

Zaštita prirode i životne sredine

Mapiranjem prvo Emerald, zatim Natura 2000 staništa prepoznati su stanišni tipovi od posebnog interesa za zaštitu prirode, koji trenutno ne uživaju zaštitu i koji zbog toga trpe različite antropogene pritiske. Kroz druge inicijative, prepoznata su i važna stanista za ptice (IBA) i za biljke (IPA), od kojih mnoga, takođe, nijesu pokrivena trenutnim sistemom zaštite. Emerald područja su kandidovana kod Bernske Konvencije i Crna Gora ima obavezu da osmisli mehanizam njihove zaštite. U skladu sa "Akcionim planom za ispunjavanje završnih mjerila u poglavlju 27 - životna sredina i klimatske promjene"³³, Prostorni plan Crne Gore ih mora adekvatno tretirati u smislu smjernica zaštite i izbjegavanja konflikata planiranja sa potrebama njihove zaštite.

Vezano za efikasnost sistema upravljanja, veliki broj zaštićenih područja nema uspostavljene upravljačke strukture ni planove upravljanja tako da je zaštita često deklarativnog karaktera, samo na papiru. Ovaj problem je posebno izražen kod spomenika prirode. S druge strane, zaštićena područja koja imaju upravljačke strukture susreću se sa nedostatkom stručnih i finansijskih kapaciteta za punu realizaciju aktivnosti predviđenih planovima upravljanja. Zatim, planovi upravljanja često zanemaruju ekosistemski pristup i nemaju u sebi integrisan koncept ekosistemskih usluga. Značajan nedostatak za većinu zaštićenih područja predstavljaju neusklađeni podaci o granicama, zonama zaštite i njihovoj površini (potrebna je provjera i korekcija u digitalnoj formi), nepotpune i oskudne informacione osnove o biodiverzitetu, kao i nekompatibilnost prethodno sprovedenih postupaka proglašenja zaštićenih područja prirode s novopropisanim kategorijama zaštite³⁴.

Nacionalnim zakonodavstvom zaštićeno je i 307 vrsta biljaka, 111 vrsta gljiva i 430 životinjskih vrsta. Kriterijumi (koji nijesu metodološki definisani prilikom ustanovljavanja Liste) na osnovu kojih su vrste zaštićene, ne odražavaju nužno njihovu rijetkost i ugroženost u Crnoj Gori.

U cilju adekvatne procjene veličine uticaja planiranih rješenja PP-a na zaštićena područja, kao jednog od osnovnih indikatora izbora predloženih varijantnih rješenja, pa eventulanog predlaganja novog, indikatori stanja biodiverziteta, staništa i vrsta će biti osnova. Indikatori koji će biti razmatrani kao osnova za ocijenu mogućih negativnih uticaja biće sledeći: - Broj vrsta koje su zaštićene Zakonom o zaštiti prirode Crne Gore, čije populacije su redukovane prilikom realizacije PPCG. - Procenat redukcije populacija vrsta koje su zaštićene Zakonom o zaštiti prirode Crne Gore. - Broj vrsta koje su međunarodno značajne, čije populacije su redukovane prilikom realizacije PPCG. - Procenat redukcije populacija međunarodno značajnih vrsta prilikom realizacije PPCG. - Broj biljnih vrsta koje je neophodno dodati na spisak zaštićenih, zbog realizacije PPCG. - Broj vrsta kojima je promijenjena IUCN kategorija ugroženosti zbog realizacije PPCG. - Broj međunarodno značajnih staništa čije su površine devastirane zbog realizacije PPCG. - Površine međunarodno značajnih staništa (staništa koja se nalaze na spisku Direktive o staništima) koje su

³³ Vlada Crne Gore, Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma (februar 2021.)

³⁴ Sprovedenje odredbi sadržanih u članu 114 i 115 Zakona o zaštiti prirode (Sl. list CG, br. 054/16)

devastirane. Nije jasno na koji način će se pratiti navedeni indikatori, ako nema ulaznih, početnih podataka prije realizacije aktivnosti planiranih PPCG do 2040. godine. U daljoj razradi ovog dokumenta izvršiće se detaljna analiza indikatora za praćenje stanja i predložiti rješenja.

S obzirom na bogastvo biodiverziteta i prirodnih, očuvanih predjela, jasno je da će osim nacionalnih parkova mnoga druga područja biti predložena da budu dio ekološke mreže zaštićenih područja NATURA 2000, što će značajno prevazići minimalnih 17%. U konceptu plana treba jasno staviti do znanja da li će država prihvatiti sve predloge stručnih lica koje verifikuje EU ili će se ograničiti na određeni procenat.

Konflikti sektorskih oblasti razvoja koji targetiraju zaštitu prirode obrađeni su za svaki pojedinačni sektor u odgovarajućem poglavlju.

Predjeli

Prilikom projektovanja novih objekata kao i rekonstrukcije postojećih, uočeno je i dugogodišnje zapostavljanje poštovanja tipologije i elemenata autentične arhitekture, nekontrolisane izgradnje i nepoštovanje zakonskih propisa. Posledica neosmišljene novogradnje i loše sanacije tradicionalne arhitekture su devastacija i osiromašivanje predjela i kulturne baštine. Savremene potrebe i nove tehnologije nalažu transponovanje lokalnih graditeljskih obrazaca, kao zasnovani princip u odnosu prema tradiciji, što znači reinterpretaciju, a ne imitaciju, uz očuvanje ambijentalnih kvaliteta. Stare kuće, primjeri tradicionalnog građenja, pojedinačni ili u grupama, formiraju likovno i istorijski vrijedan ambijent. Stari objekti se uglavnom kupuju zbog njihove lokacije. Objekti dobijaju nove funkcije, a onda se počinje sa njihovim prilagođavanjem. Objekti se nadograđuju, dograđuju, proširuju. Umjesto da se funkcija bira u skladu sa ograničenjima objekta događa se obrnuti postupak koji vodi od postojeće funkcije i kapaciteta prema rekonstrukciji i obnovi, i na kraju se dobijaju agresivne intervencije na objektima i u prostoru.

Takođe, nove građevinske strukture i grupacije objekata naslonjene na postojeće graditeljsko naslijeđe u velikoj mjeri narušavaju izgled ruralnih predjela. Materijalizacija, likovni i arhitektonski izraz poslednjih decenija ne prati princip uklapanja u ambijentalno okruženje, pa samim tim prostor gubi svoju posebnost i pejzažnu vrijednost.

*“Problem nastaje u postupku intervencija koje po pravilu uključuju neizbježne promjene gabarita, ali se pritom potpuno zanemaruje lokalna arhitektura u svim njenim aspektima. Rezultat su zdanja koja ne komuniciraju i nisu u ravnoteži sa prostorom, već svojim agresivnim odnosom prema okolini uglavnom iskazuju pretenzije da se nametnu kao novi (kvazi) modeli arhitekture namijenjene turizmu“.*³⁵

Ekspanzija gradnje zadnjih decenija i stvaranje modernih ali i urbanistički neuređenih turističkih naselja na prostoru nekadašnjih sela stihijski utiče na gubitak identiteta prostora i kulturnog nasleđa. Nadekvatan tretman ovih naselja, depopularizacija i propadanje ali i nepažljivo integrisanje u nove naseljske strukture bile su motiv da se ovim radom ona tipološki i prostorno odrede i ukaže na značaj odgovornog i planskog odnosa prema njima u budućnosti.³⁶

Pregled vrjednovanih uticaja po sektorima

U dijelu Prostornog plana koji se tiče **stanovanja** Planom predviđeni ciljevi su uglavnom bez uticaja na segmente životne sredine, osim u slučaju uticaja vezanih za stanovništvo i zdravlje ljudi koju ocjenjeni kao umjereno pozitivni i izrazito pozitivni. Sektorom stanovanja se predviđaju poboljšanja vezana za kontrolu i upravljanje sektrom, uspostavljanje sistema socijalnog stanovanja, kontrolu i upravljanje rentalnim sektorom, kao i sprovođenje legalizacije postojećih nelegalnih objekata. Imajući u vidu trenutno stanje u ovom sektoru, svako poboljšanje se može ocjeniti kao pozitivan uticaj na stanovništvo. Sa druge strane, većina navedenih ciljeva nema značajan uticaj na ostale segmente životne sredine. U slučaju povećanja stambenog fonda u državnom vlasništvu, odnosno vlasništvu jedinica lokalne samouprave –formiranje nacionalnog stambenog fonda, uticaj nije moguće ocjeniti obzirom da način na koji će se to postići nije do kraja objašnjen. Način može podrazumevati i proširenje građevinskih područja i izgradnju novih naselja što može imati negativne posledice po ostale segmente životne sredine.

Planska rješenja vezana **zemljišnu politiku** uglavnom su ocjenjena kao umjereno pozitivna jer predviđaju poboljšanja u oblasti upravljanja sektorom. Ovde ističemo da u slučaju zemljišne politike nisu prepoznati negativni uticaji. Sa druge strane, pojedina planska rješenja kao što su destimulisanje poreskom politikom

³⁵ Vuksanović D, Popović S, (2009): Arhitektonski atlas Crne Gore; Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine, Ministarstvo za ekonomski razvoj, GTZ-Njemačka tehnička saradnja, Podgorica.

³⁶ Čurović Ž. and Popović S. (2014) Typological classification of settlements in the rural hinterland of the bay of Boka Kotorska, Agriculture & Forestry, Vol. 60 Issue 4: 275-289, Podgorica

pretvaranja poljoprivrednog zemljišta i atraktivnih turističkih zona i lokacija u građevinsko zemljište odnosno naselja stanova za tržište i stimulisanje prenamjenu postojećih objekata koji se nedovoljno koriste za privredne /„produktivne“ namjene – npr. turizam, nije bilo moguće ocjeniti u djelu uticaja na stanovništvo i zdravlje ljudi, obzirom na nedovoljno jasne načine na koje će se zadati cilj postići.

U dijelu Plana koji obrađuje temu **kulturnog nasleđa** planom predviđena rješenja ocenjena su pretežno kao umjereno pozitivna ili bez uticaja na segmente životne sredine kao što su kvalitet vazduha, klimatske promjene, vode, itd. Izrazito je pozitivan uticaj na samo kulturno nasleđe jer se Planom predviđaju poboljšanja vezana za unapređenje i upravljanje kulturnim dobrima, kao i izrada nedostajuće dokumentacije i baze podataka. Uticaje Plana vezane za kulturno nasleđe na stanovništvo i zdravlje ljudi na ovom nivou nije moguće procjeniti.

Planom predviđene aktivnosti vezane za razvoj sektora **društvenih djelatnosti** ocenjene su kao izrazito pozitivne na stanovništvo i zdravlje ljudi. Predviđena rješenja uticaće pozitivno na kvalitet života stanovništva i posledično na zdravlje populacije. Ostali segmenti životne sredine uglavnom neće pretrpeti uticaje kao posledicu implementacije Plana.

Vrednovanjem uticaja može se zaključiti da je sektor **rudarstva** jedan od sektora u kojem se očekuje najznačajniji uticaj na životnu sredinu. Uticaji većine planskih rješenja ocenjeni su negativno, pri čemu se najviše ističu umjereno negativni do izrazito negativni uticaji na kvalitet vazduha, voda, zemljišta, biodiverzitet. Rudarske aktivnosti vezane su velike prostorne cjeline, a njihova realizacija praćena je emisijama zagađujućih materija koje utiču na pogoršanje kvaliteta životne sredine. Ovde je posebno važno istaći propisivanje adekvatnih mjera zaštite kroz kroz planska dokumenta nižeg reda i kao streteška dokumenta koja obrađuju sector rudarstva.

Rudarske aktivnosti u jednu ruku su neophodna grana industrije kako sa aspekta domaće potrošnje mineralnih resursa, tako i vezano za izvoz sirovina i povećanje prihoda. Sektor rudarstva utiče na povećanje prihoda i otvaranje novih radnih mjesta, pa je njegov uticaj na stanovništvo posmatajući samo ekonomske činioce ocjenjen kao pozitivan. Obzirom da na ovom nivou ocjene uticaja u tabeli nisu prikazane lokacije budućih lokacija na kojima će se izvoditi rudarske aktivnosti, neke uticaje nije bilo moguće procjeniti, kao što je to slučaj za kulturno nasleđe. Koristimo priliku da istaknemo da je planirano otvaranje rudnika Brskovo vezano za lokaciju na kojoj se nalaze spomenik kulture Srednjevekovni grad Brskovo.

Planska rješenja vezana za sektor **poljoprivrede** su uglavnom ocenjena kao pozitivna ili bez uticaja. Mogući umjereno negativni uticaj prepoznat je samo vezano za povećanje obradivih površina što može doprineti gubitku određenih staništa i vrsta u zavisnosti od površine i same lokacije. Uticaji koje nije bilo moguće procjeniti vezani su za uvođenje novih tehnologija u sektor poljoprivrede, ali obzirom da same tehnologije nisu navedene, uticaje nije moguće kvantifikovati na zadovoljavajućem nivou.

Sektor **marikulture** ostvaruje umjereno negativne uticaje u djelu koji se odnosi na uzgoj ribe na otvorenom moru, dok se načelno može reći da planska rješenja imaju uglavnom pozitivne uticaje na segmente životne sredine.

Sektor **šumarstva** u slučaju primejen planskih rješenja pretpreće pozitivne promjene, odnosno većina aktivnosti koja se planira ocenjena je umjereno pozitivno. Uticaji šumarstva nisu prepoznati u djelu koji se tiče morske sredine i kulturnog nasleđa. Unapređenje upravljanja šumama imaće izrazito pozitivan uticaj na zdravlje ljudi.

Planom predviđene aktivnosti vezane za sektor **drvne industrije** uglavnom su bez uticaja na segmente životne sredine ili je njihov uticaj ocjenjen kao umjereno pozitivan.

U sktoru **lovstva** posebno se ističe borba protiv krivolova i posledični pozitivni uticaj na biodiverzitet koji je ocenjen kao izrazito pozitivan. Na ostale segmente životne sredine nisu prepoznati značajniji uticaji.

Aktivnosti predviđene planom vezane za sektor **turizma** ocenjene su različito. Izrazito negativni uticaj prepoznat je u djelu uticaja na more i morski biodiverzitet usled razvoja krizing turizma. Pored toga umjereni negativni uticaji na većinu segmenata životne sredine prepoznati su vezano za porast ukupnog broja turista u zemlji. Priliv većeg broja turista ima pozitivan uticaj na prihode lokalnog stanovništva, te je i ocjenjen kao pozitivan u djelu vezanom za stanovništvo. Ostala planska rješenja ocjenjan su kao umjereno pozitivna ili bez uticaja, pri čemu se posebno ističe očuvanje prostornih i prirodnih vrijednosti za potrebe održivog turističkog razvoja koje ima isključivo umjereno pozitivan uticaj na sve segmente.

Za sektor **pomorske privrede** ne predviđaju se rješenja koja imaju negativan uticaj na životnu sredinu.

Planska rješenja vezana sektor **saobraćaja** imaju relativno veliki broj negativnih uticaja na životnu sredinu. Većinski su vezana za razvoj putne mreže, izgradnju novih aerodroma i razvoj vodnog saobraćaja, gde su

između ostalih prepoznati i izrazito negativni uticaji na vazduh, biodiverzitet, more, klimatske promjene i zemljište. Drumski saobraćaj je veliki izvor emisija štetnih gasova, a izgradnja saobraćajne infrastrukture vezana je za zauzimanje prostora, gubitak vrsta i staništa, negativne vizuelne uticaje na pejzaž i predio duž koridora saobraćajnica. Sa druge strane doprinosi boljoj povezanosti i ekonomskom prosperitetu, kao i bezbednosti saobraćaja.

Većina negativnih uticaja razvoja sektora **energetike** prepoznata je vezano za razvoj nove energetske infrastrukture, čija realizacija može doprineti gubitku vrsta i staništa kao i negativnim uticajima na pejzaž i predio. Pozitivni uticaji vezani su za povećanje udjela obnovljivih izvora energije, energetske efikasnosti i razvoj mreže za prenos električne energije. Koristimo priliku da napomene da su uticaji vrednovani na osnovu planskih ciljeva za razvoj sektora, bez uzimanja u obzir pojedinačnih planskih rješenja vezanih za konkretne lokacije i energetske objekte. Ova problematika je detaljno opisana u poglavlju 3.

Sektor **vodoprivrede** predviđa poboljšanja u oblasti upravljanja vodama, dostupnosti mreže za vodsnaobdijevanja, unapređenju i očuvanja kvaliteta voda. Uticaji su ocjenjeni kao umjereno do izrazito pozitivni, posebno na stanovništvo i zdravlje ljudi. Pojedini segmenti neće pretrpeti značajne uticaje usled realizacije planskih rješenja vezanih se ovaj sektor.

Planom se predviđaju značajna poboljšanja vezana za upravljenje otpadom, te su i uticaji većinom ocjenjeni kao umjereno do izrazito pozitivni. U vezi sa ovim sektorom nisu prepoznati negativni uticaji.

Tabela 14.-3: Procentualno učešće vrednovanih uticaja Prostornog plana Crne Gore na segmente životne sredine

SEKTOR	Ukupan broj vrjednovanih uticaja						Ukupno
	Izrazito negativan	Umjereno negativan	Bez uticaja	Umjereno pozitivan	Izrazito pozitivan	Uticaj nije moguće procjeniti	
Stanovanje	0	0	31	9	2	8	50
Zemljišna politika	0	0	5	28	0	7	40
Kulturno nasleđe	0	0	36	10	4	10	60
Društvene djelatnosti	0	0	54	2	14	0	70
Rudarstvo	15	12	5	4	0	3	39
Poljoprivreda	0	1	3	21	1	4	30
Marikultura	0	4	21	16	5	4	50
Šumarstvo	0	0	8	31	1	0	40
Drvena industrija	0	0	18	12	0	0	30
Lovstvo	0	0	18	0	2	0	20
Turizam	2	13	16	13	1	4	49
Pomorska privreda	0	0	4	4	0	2	10
Saobraćaj	9	15	21	8	2	5	60
Energetika	3	11	11	17	6	12	60
Vodoprivreda	0	0	13	8	8	1	30
Upravljanje otpadom	0	0	5	19	56	0	80
SUMA	29	56	269	202	102	60	718
%	4.0	7.8	37.5	28.1	14.2	8.4	100

U tabeli 6.2. dat je prikaz procentualnog učešća vrednovanih uticaja po sektorima u odnosu na intezitet uticaja koji su detaljno objašnjeni u SPU. Brojevi prikazani u tabeli dobijeni su zbrajanjem ocjenjenih uticaja planskih ciljeva na pojedinične segmente životne sredine.

Na osnovu prezentovane kalkulacije može se zaključiti da je uticaj Prostornog plana uglavnom pozitivan, pri čemu učešće umjereno pozitivnih i izrazito pozitivnih uticaja je zastupljeno sa 28.1%, odnosno 14.2%. Udio izrazito negativnih uticaja je 4.0%, odnosno udio umjereno negativnih uticaja je 7.8%. Bez uticaja planskih rješenja na segmente životne sredine je ocjenjeno 37.5% uticaja, dok za 8.4% planskih rješenja nije bilo moguće procijeniti uticaje.

Ovu tabelu treba uslovno shvatiti jer u njoj nisu obrađeni konflikti u prostoru i nije uzeta u obzir problematika izvjesnih planskih rješenja koja su izuzetno sporna sa aspekta zaštite životne sredine i prostora. Navedeni konflikti su detaljni opisani u prethodnom tekstu.

Napomena:

Ovaj dio planskog dokumenta će biti dopunjen na nivou Predloga plana sa jasnim razmatranjem i ocjenama veličine uticaja, mjerama zaštite i preporukama korekcije plana, te na osnovu toga i predloga izbora najprihvatljivijeg scenarija.

GRAFIČKI DIO

Analiza postojećeg stanja

- Topografska podloga
- Administrativna podjela i položaj u okruženju
- Hipsometrijska karta
- Nagib terena
- Ekspozicije terena
- Ekspozicije terena
- Geološke karakteristike
- Mineralne sirovine
- Hidrogeološke karakteristike
- Pedološke karakteristike
- Seizmološke karakteristike 2
- Seizmološke karakteristike
- Klimati
- Klimatske karakteristike Snijeg
- Klimatske karakteristike Tmax
- Klimatske karakteristike Tmin
- Šume
- Regionalizacija predjela
- Postojeća mreža naselja
- Namjena površina - postojeće stanje

Infrastruktura (postojeća/planirana)

- Saobraćajna mreža
- Elektroenergetska infrastruktura
- Elektrokomunikaciona infrastruktura
- Infrastruktura - Vodosnabdijevanje
- Zaštita prirodne baštine

Planski dio

- Zastita prirodne i kulturne bastine na podrucju mora
- Zaštita kulturne baštine
- Namjena mora
- Namjena površina
- Mreža naselja i razvoj funkcija
- Planske zone i razvojni koridori
- Ograničenja i potencijalni konflikti
- Stanovništvo i mreža naselja
- Urbanizacija
- Upravljanje otpadom
- Sintezna karta - Mreža naselja, saobraćajnih tokova i infrastrukturnih sistema
- Sintezna karta - Planirana namjena površina, zaštita prostora, privredne djelatnosti
- Struktura prostornog razvoja Crne Gore

LITERATURA

Geološke i strukturno-tektonske karakteristike, mineralne sirovine, inženjersko-geološke karakteristike

- BEŠIĆ, Z., (1948): Geotektonska struktura severne Crne Gore. Glasnik Prirodnjačkog muzeja Srpske zemlje, Ser. A, knj. 1, Beograd (100-109).
- BEŠIĆ, Z., (1975): Geologija Crne Gore. Stratigrafija i facijalni sastav Crne Gore. Posebna izdanja društva za nauku i umjetnost, knj.2. (1-411). Titograd.
- BOŽOVIĆ, D., RADUSINOVIĆ, S., SIMIĆ, V., (2018): Carbonate Mineral Raw Materials of Montenegro.- In Proceedings of the 17th Serbian Geological Congress with International Participation, Vrnjačka Banja, Serbia, May 17–20, 2018; Serbian Geological Society: Belgrade, Serbia, 263-268. doi:10.2298/HEMIND150325054B.
- DELIBAŠIĆ, A., VUKAŠINOVIĆ, V., DUBLJEVIĆ, V., (2002): Tumač za Kartu klizišta Crne Gore, 1:200.000. FSD Zavoda za geološka istraživanja, Podgorica (25).
- EGDI - WBMR, RESEERVE (2021): West Balkan Mineral Register, RESEERVE Project, <http://www.europe-geology.eu/mineral-resources/mineral-resources-map/reseerve/>
- ENVIRONMENTAL PROTECTION AGENCY OF MONTENEGRO - EPA (2014): Upravljanje industrijskim otpadom i čišćenje – IWMCP – www.rio.org.me <https://epa.org.me/2014/03/21/upravljanje-industrijskim-otpadom-i-ciscenje-iwmcp/>
- EUROPEAN COMMISSION - EC (2020): Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and social Committee and the Committee of the Regions Critical Raw Materials Resilience: Charting a Path towards Greater Security and Sustainability; COM/2020/474 final, European Commission, Brussels, Belgium. <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/42849/>
- GOMILANOVIĆ, M., BLEČIĆ, N., KALUĐEROVIĆ, M., MANOJLOVIĆ, M., PAJOVIĆ, M., RADULOVIĆ, V., SIMIĆ, R., KALEZIĆ, M., KOVAČEVIĆ, V., OSTOJIĆ, M., et al., (1999): Mineralne Sirovine i Rudarska Proizvodnja u Crnoj Gori; Ministarstvo Industrije, Energetike i Rudarstva: Podgorica, Crna Gora, ISBN: 86-83229-01, 804 p.
- GOMILANOVIĆ, M., M., PAJOVIĆ, KALEZIĆ, M., (2003): Complex of Mineral Resources in Montenegro.- In: S. Vujić, ed. Mineral Material Complex of Serbia and Montenegro, Monograf. Fac. Min. Geol. Belgrade, Engineering Academy of Yugoslavia & Union of engineers of Mining and Geology of Serbia and Montenegro, Section of Mining and Geology sciences, Special Issue no. 2, Belgrade, ISBN: 86-903489-2-1, 201-227.
- MIRKOVIĆ, M., (1989). Litofacijalne i tektonske karakteristike terena Crne Gore. Geološki glasnik, Zavod za geološka istraživanja SR Crne Gore, UDK: 55/56, YU ISSN 0435–4249, knj. XIII, Titograd, (124–144).
- MIRKOVIĆ, M., (1997): Strukturno-tektonska karta Crne Gore 1:200.000 i Tumač za strukturno-tektonsku kartu Crne Gore, Zavoda za geološka istraživanja, Podgorica (1-62)
- MIRKOVIĆ, M., ŽIVALJEVIĆ, M., ĐOKIĆ, V., PEROVIĆ, Z. KALEZIĆ, M., PAJOVIĆ, M., (1985): Geološka karta Crne Gore, 1:200.000. RSIZ za geološka istraživanja, Titograd (2 lista u boji, format 92 x 60 cm).
- PAJOVIĆ, M., (1999): Metalogenetska karta Crne Gore, 1:200.000. Posebna izdanja Geološkog glasnika, Vol. XVI, Podgorica, Crna Gora.
- PAJOVIĆ, M., (2005): Geološka građa Crne Gore (Studija). FSD, Republičkog zavoda za geološka istraživanja, Podgorica.
- PAJOVIĆ, M., RADUSINOVIĆ, S., (2010): Mineralne sirovine Crne Gore. Crna Gora u XXI stoljeću u eri kompetitivnosti; Životna sredina i održivi razvoj, Posebna izdanja, Knj. 72, Sv 2; Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2010, 237-282
- RADUSINOVIĆ S., BOŽOVIĆ D., (2022): Montenegro: Mineral Policy. In: Tiess G., Majumder T., Cameron P. (eds) Encyclopedia of Mineral and Energy Policy. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-642-40871-7_289-1
- RADUSINOVIĆ, S., PAPADOPOULOS, A. (2021): The Potential for REE and Associated Critical Metals in Karstic Bauxites and Bauxite Residue of Montenegro. Minerals 2021, 11, 975–1018, doi:10.3390/min11090975.

RADUSINOVIĆ. S., ŠAJN, R., JOVANOVIĆ, B., ROKAVEC, D., HRIBERNIK, K., ABRAMOVIĆ, V., DRAKSLER, M., DANILOVIĆ, I., AND JOVANOVIĆ, M. (2022): The primary and secondary mineral resources of Montenegro and their mapping into the European data model. *Geologia Croatica*, 75, Special Issue, 335–348. Publisher: Croatian Geological Survey and the Croatian Geological Society, doi: 10.4154/gc.2022.20, ISSN 1330-030X; eISSN 1333-4875

VLADA CRNE GORE (2021): Državni plan eksploatacije mineralnih sirovina. Podgorica, Crna Gora. <https://www.gov.me/dokumenta/ce2adeb5-cc95-4a4b-b765-718795acd699/>

VUKAŠINOVIĆ, V., (2002): Karta klizišta Crne Gore, 1:200.000. FSD Zavoda za geološka istraživanja, Podgorica

ŽIVALJEVIĆ, M., (1989): Tumač Geološke karte SR Crne Gore, 1:200.000. Posebna izdanja Geološkog glasnika knj. VIII, Titograd (1-62).

Hidrogeološke karakteristike

Bešić Z (1969) Geology of Montenegro–Karst of Montenegro. Geological Survey of Montenegro, Podgorica

Burić M (1993) Water supply of tourist settlements of the Montenegrin coast (in Serbian). Dissertation, University of Belgrade

Burić M (2010) Atlas of waters of Montenegro (in Montenegrin). Montenegrin academy of sciences and arts, Podgorica

Cvijić J (1899) Glacial and morphological studies of the mountains of Bosnia, Herzegovina and Montenegro (in Serbian). *Voice Serb Roy Acad Sci* 57:1-196

Djordjević B, Sekulić G, Radulović M, Šaranović M (2010) Water potentials of Montenegro (in Serbian). Montenegrin academy of sciences and arts, Podgorica

Hrvačević S (1999) Hydrogeological characteristics of Piva and Tara river basins from the aspect of utilization and protection of water potential (in Montenegrin). Master thesis, University of Belgrade

Hrvačević S (2004) Resources of surface water in Montenegro (in Montenegrin). EPCG AD, Podgorica

Lješević M (2004) Karst of Piva (in Serbian). Montenegrin Academy of Sciences and Arts, Podgorica

MARD (2017) Strategy for water management in Montenegro (in Montenegrin). Government of Montenegro, Ministry of agriculture and rural development, Podgorica

Matović i dr. (2018) Final report about results of detailed hydrogeological investigations of the aluvion of Tara River, downstream from Mateševo, for the purposes of water supply of facilities along the highway Bar-Boljare, section Smokovac-Uvač-Mateševo. Geoprojekt Ltd, Podgorica

Radulović V (1989) Hydrogeology of Skadar Lake watershed (in Serbian). Geological Survey of Montenegro, Titograd

Radulović M (2000) Karst hydrogeology of Montenegro (in Serbian). Geological Survey of Montenegro, Podgorica

Radulović MM (2012) Multi-parameter analysis of groundwater recharge in karstic aquifers—case examples from Skadar Lake basin (in Serbian). Dissertation, University of Belgrade

Radulović M, Popović Z, Vujisić M, Novaković D (1989) Basic hydrogeological map of SRY 1:100,000, "Bar" sheet (in Serbian). Geological Survey of Montenegro, Titograd

Radulović M, Popović Z, Vujisić M, Novaković D (1998) Guide book for the Basic hydrogeological map of SRY 1:100,000, "Bar" sheet (in Serbian). Geological Survey of Montenegro, Titograd

Radulović MM, Novaković D, Sekulić G (2013) Geological and hydrogeological characteristics of the Montenegrin part of the Skadar Lake catchment area (in Serbian). In: Sekulić G, Bushati S (eds) Development of hydrogeological and hydraulic study of regulation of Skadar Lake and Bojana river water regime (IPA Project)—Volume 1. Montenegrin Academy of Science and Arts, Podgorica, pp 9–115

Radulović MM, Radulović M, Stevanović Z, Sekulić G, Radulović V, Burić M, Novaković D, Vako E, Blagojević M, Dević N, Radojević D (2015) Hydrogeology of the Skadar Lake basin (Southeast Dinarides) with an assessment of considerable subterranean inflow. *Environ Earth Sci* 74:71–82. doi: 10.1007/s12665-015-4090-7.

- Radulović V, Radulović M (1999) Groundwater bodies (in Serbian). In: Gomilanović M (ed) Mineral resources and mine production in Montenegro. Ministry of Industry, Energy and Mining of Montenegro, Podgorica, pp 595–760
- Radulović M, Radulović, V (2004) Hydrogeological map of Montenegro 1:200,000 (in Serbian). Geological Survey of Montenegro, Podgorica
- Radojević D, Nedić D, Blečić V, Zečević M (2011) Basic hydrogeological map of Montenegro 1:100,000, sheets: "Gusinje", "Ivangrad" and "Šavnik". Geological Survey of Montenegro, Titograd
- Radulović MM (2018) Hydrogeology of the Skadar Lake Basin. In: Pešić V, Karaman G., Kostianoy A (eds) Skadar/Shkodra Lake Environment. Springer International Publishing AG, Cham (Switzerland), pp 25-45
- Radulović M, Danilović T, Radulovic MM (2005) Specificities of hydrogeologic watersheds and directions of movement of aquifer waters in karstic terrains of Montenegro. In: Stevanović Z, Milanović P (eds) Water Resources and Environmental Problems in Karst. Proceedings of the International conference and field seminars, Belgrade & Kotor, 13-19 September 2005, pp 437-442
- Sekulić G., Radulović M.M. (2019) The hydrology and hydrogeology of Montenegro. In: Pešić V., Paunović M., Kostianoy A. (eds.) Rivers of Montenegro. The Handbook of Environmental Chemistry. Springer, Berlin, Heidelberg. DOI https://doi.org/10.1007/698_2019_413
- Stevanović Z, Kukurić N, Pekaš Ž, Jolović B, Pambuku A, Radojević D (2016) Dinaric Karst Aquifer – One of the world's largest transboundary systems and an ideal location for applying innovative and integrated water management. In: Stevanović Z, Krešić, Kukurić N (eds) Karst without boundaries. Taylor & Francis Group, London, pp 3–25
- Torbarov K, Radulović V (1966) Regional hydrogeological research of Montenegro and Eastern Herzegovina (in Serbian). Geological Survey of Montenegro, Titograd
- Vlahović V (1975) Karst of Nikšić polje and its hydrogeology (in Serbian). The Society of Sciences and Arts of Montenegro, Titograd
- OTPAD U MORU
- Boucher, J., Friot, D. 2017. Primary microplastics in the Oceans: A global evaluation and sources. Gland, Switzerland. IUCN, 43pp.
- Boucher, J., Billard, G. 2020. The Mediterranean: Mare plasticum. Gland, Switzerland. IUCN, 62pp.
- Hanke G., Walvoort D., van Loon W., Addamo A.M., Brosich A., del Mar Chaves Montero M., Molina Jack M.E., Vinci M., Giorgetti A. (2019). *EU Marine Beach Litter Baselines*, EUR 30022 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, ISBN 978-92-76-14243-0, doi:10.2760/16903, JRC114129.
- Mačić, V., Mandić, M., Pestorić, B., Gačić, Z., Paunović, M. (2017). First assessment of marine litter in shallow south-east Adriatic Sea. *Fresenius Environmental Bulletin*. Vol 26 No. 7/2017. 4834-4840
- Pasquini, G., Ronchi, F., Strafella, P., Scarcella, G., Fortibuoni, T., (2016). Seabed litter composition, distribution and sources in the Northern and Central Adriatic Sea (Mediterranean). *Waste Manage.* 58, 41–51.
- PlasticsEurope 2020. *Plastics - The facts. An analysis of European plastics production, demand and waste data.* Association of Plastics Manufacturers and EPRO (Brussels: European Association of Plastics Recycling & Recovery Organisations, Association of Plastic Manufacturers and European Association of Plastics Recycling and Recovery Organizations). 64 pp.
- Strafella, P., Fabi, G., Spagnolo, A., Grati, F., Polidori, P., Punzo, E., Fortibuoni, T., Marceta, B., Raicevich, S., Cvitkovic, I., Despalatovic, M., Scarcella, G., (2015). Spatial pattern and weight of seabed marine litter in the northern and central Adriatic Sea. *Mar. Pollut. Bull.* 91, 120–127. Pasquini *et al.*, 2016
- Vlachogianni, Th., Anastasopoulou, A., Fortibuoni, T., Ronchi, F., Zeri, Ch. (2017). Marine Litter Assessment in the Adriatic and Ionian Seas. IPA-Adriatic DeFishGear Project, MIO-ECSDE, HCMR and ISPRA. pp. 168.

UNEP/MED WG.482/23 (2020). Updated Baseline Values and Proposal for Threshold Values for IMAP Common Indicator 22. Integrated Meetings of the Ecosystem Approach Correspondence Groups on IMAP Implementation (CORMONs). Videoconference, 1-3 December 2020.

Vlachogianni, Th., Anastasopoulou, A., Fortibuoni, T., Ronchi, F., Zeri, Ch. (2017). Marine Litter Assessment in the Adriatic and Ionian Seas. IPA-Adriatic DeFishGear Project, MIO-ECSDE, HCMR and ISPRA. pp. 168.

Društvene djelatnosti

- Zvanični sajt Eurostata: <https://ec.europa.eu/eurostat>
- Zvanični sajt Evropske komisije: https://ec.europa.eu/info/index_en
- Zvanični sajt Ministarstva kulture: <http://www.mku.gov.me/ministarstvo>
- Zvanični sajt Ministarstva nauke: <http://www.mna.gov.me/ministarstvo>
- Zvanični sajt Ministarstva prosvjete: <http://www.mpin.gov.me/ministarstvo>
- Zvanični sajt Ministarstva rada i socijalnog staranja: <http://www.minradiss.gov.me/ministarstvo>
- Zvanični sajt Ministarstva sporta i mladih: <http://www.ms.gov.me/ministarstvo>
- Zvanični sajt Ministarstva zdravlja: <http://www.mzdravlja.gov.me/ministarstvo>
- Zvanični sajt Uprave za statistiku: <https://www.monstat.org/cg/>
- Agarwal, R., Jain, P., Ghosh, M. S., & Parihar, K. S. (2017). Importance of primary health care in the society. *International journal of health sciences*, 1(1), 6-11.
- Dragašević, Z., Rakočević, S. (2018). Bazna studija: Društvene djelatnosti (obrazovanje, nauka, zdravstvena zaštita, socijalna i dječija zaštita, fizička kultura).
- Krstić, M. S., Krstić, B., & Antonović, R. (2019). The Importance of Science for Improving Competitiveness of National Economy. *Facta Universitatis, Series: Economics and Organization*, 013-030.
- Marcin, K. (2013). Intellectual capital as a key factor of socio-economic development of regions and countries. *Procedia Economics and Finance*, 6, 288-295.

Otpad u moru

- Pasquini, G., Ronchi, F., Strafella, P., Scarcella, G., Fortibuoni, T., (2016). Seabed litter composition, distribution and sources in the Northern and Central Adriatic Sea (Mediterranean). *Waste Manage.* 58, 41–51.
- Strafella, P., Fabi, G., Spagnolo, A., Grati, F., Polidori, P., Punzo, E., Fortibuoni, T., Marceta, B., Raicevich, S., Cvitkovic, I., Despalatovic, M., Scarcella, G., (2015). Spatial pattern and weight of seabed marine litter in the northern and central Adriatic Sea. *Mar. Pollut. Bull.* 91, 120–127. Pasquini *et al.*, 2016
- Vlachogianni, Th., Anastasopoulou, A., Fortibuoni, T., Ronchi, F., Zeri, Ch. (2017). Marine Litter Assessment in the Adriatic and Ionian Seas. IPA-Adriatic DeFishGear Project, MIO-ECSDE, HCMR and ISPRA. pp. 168

Demografske karakteristike

- Bakić R. (2006): Opšta demogeografija, Geografski institut Filozofskog fakulteta, Izdavačka kuća Komovi, Nikšić.
- Bakić R. (2006): Promjene u prostornom razmještaju stanovništva Crne Gore u drugoj polovini XX vijeka – uzroci i posledice, Demografska kretanja i populacioni problemi u Crnoj Gori, Zbornik CANU, Podgorica, str. 121-137.
- Bakić R., Mijanović D. (2008): Stanovništvo Crne Gore u drugoj polovini XX vijeka, Nikšić.
- Bakić R., Mijanović D., Doderović M (2010): Demografska kretanja, dio projekta »Crna Gora u XXI stoljeću eri kompetitivnosti« knj. Populacioni aspekti, 73/6, CANU, Podgorica, str. 1-169.
- Breznik D., (1972): Demografski metodi i modeli, Institut društvenih nauka, Beograd.
- Brajušković M., Mijanović D., Brajušković D., Spalević V. (2018): Indicators of regional differences in ageing population of Montenegro, *Journal of Environmental Protection and Ecology* 19, No 1, 309–318 (2018).
- Grupa autora, (1991): Geografija Crne Gore-faktori prerazmještaja stanovništva, knjiga I, Univerzitetska riječ, Nikšić.
- Mijanović-Vujačić D. (2004): Depopulacija u selima opštine Nikšić, Zbornik radova sa naučnog skupa »Selo u Crnoj Gori«, CANU i Univerzitet Crne Gore, str. 439- 445.
- Mijanović D. (2014): Changes of population density in the municipality of Niksic as a result of migration, *Journal of the Geographical Institute "Jovan Cvijic" SASA*, (51-63).

- Mijanović D. Brajušković M., (2016): Savremene migracije na području durmitorskih opština, međunarodna konferencija „Savremene migracije stanovništva-nove perspektive i izazovi“, Beograd 18-21. 09. 2016. g.
- Mijanović D., Brajušković M., Vujačić D., Spalević V. (2017): Causes and effects of aging of Montenegrin population, *Journal of Environmental Protection and Ecology* 18, No 3, 1249–1258 (2017).
- Mijanović D., Brajušković M.(2018): Changes in the size of the population of the Montenegrin villages from the second half of the Twentieth century, rad za Međunarodnu konferenciju Green Room Sessions 2018, 2 i 3. novembar 2018. u Podgorici.

Izvori:

- Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Bazna studija za potrebe izrade PPCG - Demografski razvoj.
- Vlada Crne Gore, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2016-2010, Podgorica, 2015.
- Evropska komisija, Izvještaj o Crnoj Gori 2016. godina.
- Monstat-Zavod za statistiku, Stanovništvo- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. - prvi rezultati, Podgorica, maj 2011.
- Monstat-Zavod za statistiku, Stanovništvo- nacionalna ili etnička pripadnost, podaci po naseljima i opštinama, knj. 1, Podgorica, septembar 2004.
- Monstat-Zavod za statistiku, Stanovništvo - pol i starost, podaci po naseljima i opštinama, knj. 2, Podgorica, oktobar 2004.
- Monstat - Zavod za statistiku, Stanovništvo– Vjeroispovijest i maternji jezik i nacionalna ili etnička pripadnost prema starosti i polu, podaci po opštinama, knj. 3, Podgorica, novembar 2004.
- Monstat-Zavod za statistiku, Stanovništvo – školska sprema i pismenost, podaci po opštinama, knj. 4, Podgorica, mart 2005.
- Monstat-Zavod za statistiku, Stanovništvo – Djelatnost i pol, aktivno stanovništvo koje obavlja zanimanje, podaci po naseljima, knj. 6, Podgorica, maj 2005.
- Monstat-Zavod za statistiku, Stanovništvo – migraciona obilježja, podaci po naseljima, knj. 8, Podgorica, septembar 2005.
- Monstat-Zavod za statistiku, Stanovništvo – uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991 i 2003, podaci po naseljima, knj. 9, Podgorica, septembar 2005.
- Monstat-Zavod za statistiku, Mjesečni statistički pregledi za godine: 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 i januar i jun 2020.
- Monstat-Zavod za statistiku, Statistički godišnjaci za: 2006, 2012, 2017 i 2019. godinu.
- Monstat-Zavod za statistiku, Tabele popisa po naseljima, Tn4- starost i pol
- Monstat-Zavod za statistiku, Projekcije stanovništva Crne Gore do 2060. godine sa strukturnom analizom stanovništva Crne Gore, Podgorica, 2014
- Republički zavod za statistiku, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. godine – rezultati za stanovništvo po naseljima i opštinama – opština Nikšić, Titograd, mart 1981.
- Republički zavod za statistiku, Titograd, Vitalna statistika za: 1961, 1971, 1981 i 1991. godinu.

Morska sredina

- PAP/RAC, MORT (2017). *Analiza ranjivosti morske sredine u Bokokotorskom zalivu. Metodološke smjernice*. Centar za regionalne aktivnosti programa prioritetnih akcija; Ministarstvo održivog razvoja i turizma Crne Gore. Podgorica, 2017.`

